KÁROLYI MIHÁLY

VÁLOGATOTT ÍRÁSAI

KÁROLYI MIHÁLY VÁLOGATOTT ÍRÁSAI
1920—1946

I. kötet

KÁROLYI MIHÁLY VÁLOGATOTT ÍRÁSAI 1920—1946

I. KÖTET

BUDAPEST, 1964

Válogatta és sajtó alá rendezte:

KISS SZILVIA

Lektorálta:

SZABÓ ÁGNES

A jegyzeteket készítette:

KISS GYÖRGY

Az idegen nyelvű dokumentumokat fordította:

TERÉNYI ISTVÁN

BEVEZETŐ

Először kapja kézhez az olvasó Károlyi Mihálynak az emigrációja idején mondott, írt beszédei, cikkei és levelei válogatott gyűjteményét. Károlyi Mihály politikai pályafutása, mint ismeretes, a századforduló idején kezdődött, és fél évszázadon keresztül — haláláig — beszédekben, cikkekben, tanulmányokban és levelekben hirdette nézeteit, vitatkozott barátaival és politikai ellenfeleivel. Írásai híven tükrözik eszméinek, nézeteinek kibontakozását, alakulását. Tapasztalatokban gazdag élete olyan korszakot ölel fel, melyet nemcsak a pusztító világháborúk jeleznek, hanem a haladó erők nagy győzelmei — és ideiglenes vereségei —, s az általa olyan hőn óhajtott és várt új világ kibontakozásának állomásai is. Több mint két és fél évtizedet élt emigrációban. Ennek jó részét Párizsban és Londonban töltötte, de megjárta Olaszországot, Jugoszláviát, Csehszlovákiát, az Amerikai Egyesült Államokat, a Szovjetuniót, Mexikót is. Ezekben az években — mint az antifasiszta küzdelem kiváló harcosa — szoros baráti kapcsolatban állt korunk oly nagy egyéniségeivel mint Romain Rolland, Henri Barbusse, Upton Sinclair, Sinclair Lewis, Albert Einstein, Bertrand Russell. Rendszeresen levelezett és találkozott a magyar emigráció sok tagjával.

A most megjelenő kétkötetes válogatásban az emigrációból származó munkáit bocsátjuk közre: 1920-tól 1946-ig, hazatértéig, illetve érdemeinek törvénybeiktatásáig, s közöljük Kállai Gyula beszédét, melyet Károlyi Mihály hamvainak magyarországi elte-

metésekor mondott. — Magyarországon még sohasem gyűjtötték össze és nem is tartották nyilván Károlyi írásait. Jó barátai, harcostársai tudták, hogy gazdag életútja során sok cikket, tanulmányt és még több levelet írt. A kortársak nagy része azonban csak néhány jelentősebb Károlyi dokumentumról tudott. Ezek közt a legismertebbek: Nyílt levél a magyar szociáldemokrata párt vezetőségéhez (1926), Quo vadis, Europa? (1928), Tiétek a föld! (1931), és néhány tanulmány, melyek 1946-ban a Valóság című folyóiratban jelentek meg. A két forradalom harcosai még emlékeznek néhány 1918—1919-ben mondott beszédére, elsősorban arra, mely földje felosztásakor hangzott el. Az 1923-ban Münchenben megjelent „Egy egész világ ellen" című emlékiratáról sokan tudtak, de viszonylag kevesen olvasták. (A Magyarországon még nem publikált, igen érdekes könyv kiadására rövidesen sor kerül.)

Arról azonban csak néhány, egészen közelálló barátja tudott, hogy milyen kiterjedt levelezést folytatott szinte az egész világ haladó államférfiaival, politikusaival, íróival.

E kiadványunkban a jelenleg rendelkezésünkre álló anyagból közöljük Károlyi fontosabb beszédeit, cikkeit, felhívásait és nagyon sokat eddig fellelt leveleiből. Mivel ez nemcsak első megjelenése, hanem első összegyűjtése is Károlyi Mihály munkáinak, természetesen nem tarthatunk igényt a teljességre. Jól tudjuk, hogy még sok-sok eredeti dokumentum van kortársainak, barátainak vagy azok hozzátartozóinak birtokában. Az itt közölt levelek jó részét Károlyi Mihályné bocsátotta a kiadó rendelkezésére, de kaptunk ilyen anyagot mástól is, elsősorban Havas Endrénétől, kinek férje — Havas Endre, a kiváló kommunista költő — néhány évig Károlyi Mihály titkára, közvetlen munkatársa volt. A Károlyi Mihálynétől kapott levelek egy része eredeti, kézzel vagy géppel írt — Károlyi által aláírt — levél; másik része az eredeti levél fotomásolata, de közzétettünk néhány olyan levelet is, melyet Károlyi Mihályné másoltatott vagy diktált le az eredetiek alapján. E levelek többsége — mint a szövegben megjelöltük — részlet. Ennek oka, hogy Károlyi Mihályné személyes jellegű vagy családi vonatkozású anyagokat nem szándékozott megjelentetni. A leve-

lek egy másik csoportja Oberlinben — ahol Jászi Oszkár élt — készült fotomásolat. (Ezeket is Károlyi Mihályné bocsátotta rendelkezésünkre.) Sajnos e kiadásunkban nem tudjuk Károlyi valamenynyi, feleségéhez írt levelét közzétenni (ebben a terjedelem és a kiválasztott időszak határai korlátoznak), de bátran mondhatjuk, hogy a legfontosabb, Károlyit legsokoldalúbban bemutató leveleket csorbítatlanul közöljük.

A levelek talán még jobban megmutatják az „igazi Károlyit". Emberi tulajdonságai, elsősorban humanizmusa ezekből még jobban kiviláglik, mint más műveiből. Aki beszédet mond, tanulmányt ír, szavait, gondolatait alaposan átgondolja, alakítja, formálja. Írás, beszéd közben arra gondol, hogy sokan olvassák, hallgatják szavait. A nyilvánosságnak s (ha politikusról van szó) egy kicsit a történelemnek, az utókornak alkot. De leveleiben — még inkább, ha azokat feleségéhez írja — legbelsőbb érzéseit veti papírra, nem sokat ügyelve formára, stílusra, fel sem ötlik a levélíróban, hogy a címzetten kívül mások is elolvassák írását. Felmerült a szerkesztés során, hogy helyes lenne Károlyi leveleit — főleg amelyeket feleségéhez írt — a kötet végén külön közölni. Ezt a tervet elvetettük, minthogy e levelek messze túlmennek a személyes kapcsolaton, s igen gyakran foglalkoznak közérdekű, sokszor nemzetközi jelentőségű problémákkal. Bár van logikus összefüggés a levelek között, mégis az összkép szempontjából sokkal fontosabb az a kapcsolat, mely a levelek és egyéb dokumentumok között található.

Köteteinkben közlünk olyan cikkeket és leveleket is, amelyeknek tartalmával nem — vagy nem mindenben — értünk egyet. Így pl. Károlyi több helyen foglalkozik a proletárforradalommal, a proletárdiktatúra kikiáltásával, értékeli a Tanácsköztársaságot. Visszatérő gondolata, hogy nem volt helyes, nem volt időszerű a proletárdiktatúra megvalósítása, holott ő maga sem látott más kiutat 1919 tavaszán, mint átadni a hatalmat a proletariátusnak. Úgyszintén helytelenül értékelte Károlyi sok vonatkozásban az 1945 utáni magyar politikai életet, amikor hiányos információi miatt nehezen igazodott el a politikai helyzetben, pl. a szovjet—magyar vi-

szony ügyében vagy a belső ellenforradalmi erők elleni harc kérdésében, viszont érdeme, hogy a Rajk-per mögött meglátta a helytelen koncepciót, elítélte azt, sőt szakított az akkori kormányzattal. Mindezt el kellett mondanunk, mert semmiképpen sem akarjuk Károlyi Mihály sajátos politikai arculatának egyetlen vonását sem leplezni, hiszen ez torzítaná a róla még csak ezután kialakítandó reális képet. Nem elemezzük Károlyi elméleti nézeteit sem. 1928-as cikkeiben pl. kisérletet tesz a fasizmus elemzésére. Ha figyelembe vesszük, hogy a Kommunista Internacionálé VI. kongresszusa (1928) volt az első, amely a fasizmus jellegével, osztálytartalmával foglalkozott, de csak a VII. kongreszszus (1935) adott alapos elemzést a fasizmusról, nem maraszta1hatjuk el Károlyit azért, mert értékelése nem mindenben állja meg a helyét. A fasizmus e korai leírása (a német fasizmus uralomra kerülése előtt öt évvel írta meg Károlyi a cikksorozatot) megérdemli az alapos elemzést,

A Károlyi-anyag eddigi rendezetlensége és az a tény, hogy tudomásunk szerint még igen sok olyan írása van Károlyinak, amelynek a megtekintésére a kötet összeállítása előtt nem volt alkalmunk, nem tette lehetővé, hogy az anyag közreadásával egy időben már egyértelmű értékelést is adjunk. Az alább következő előszó és visszaemlékezés felfogásának különbözősége is mutatja, hogy még sok kutató- és feldolgozó munka szükséges a Károlyi-életmű teljes és kiegyensúlyozott értékeléséhez.

*

A kötetek felépítéséről kell néhány szót szólnunk. Károlyi Mihály cikkeit, tanulmányait, előadásvázlatait, leveleit lényegében időrendben közöljük, — ez a kötet fő része. Az egyes dokumentumok után találhatók a ritkábban előforduló fogalmak magyarázatai és az utalások egyéb dokumentumokra vagy a II. kötet végén közölt betűrendes jegyzetekre.

A kötetek mellékletei: I. *Függelék.* Ebben Károlyi Mihályhoz írt leveleket és néhány róla írt cikket közlünk. Elsősorban olyanokat, melyekre ő utal írásaiban, tehát amelyeknek közlését a jobb áttekintés, a belső összefüggések tették szükségessé. Ezenkívül né-

hány olyan levelet vagy cikket is közreadunk, melyek gazdagítják ismereteinket Károlyiról, az emberről. — II. *Jegyzetek.* Ebben a részben gyűjtöttük össze a dokumentumokban található fontosabb nemzetközi események, egyezmények, pártok és csoportok, kormányok, törvények stb. magyarázatát — III. *Névlexikon.* A kötetben szereplő személyek fontosabb adatai és értékelésük — IV. *Idegen szavak magyarázata.*

Forrásmegjelölés: a kötetekben közölt dokumentumok egy része lapokban, folyóiratokban jelent meg. Ezeknél a dokumentumok végén megjelöltük a forrást, a megjelenés helyét és idejét. Hasonlóan jártunk el a röpiratoknál is. A Károlyi Mihálynétól kapott leveleket nem láttuk el külön forrásjelzettel.

Károlyi Mihály hagyatéka még — mint már utaltunk rá — teljesen rendezetlen. Írásainak egy-egy töredékes csoportját a Párttörténeti Intézet, illetve a Legújabbkori Történeti Múzeum őrzi, sok anyag van azonban még külföldön, különböző magángyűjteményekben stb. A Magyarországon levő anyagok levéltári rendezése és jelzettel való ellátása még nem történt meg, ezért szükségképpen hiányosak a kötetben a dokumentumvégi jelzetek.

A kötet anyagának jegyzetelésében, rendezésében közreműködőknek ezúton mondunk köszönetet. *Erőss Emma, Faludi Jenőné, Fülöp Piroska, Gábor Sándorné, Galambos Ferenc, Galántai József, Hajdu Tibor, Havas Endréné, Kellner György, Rónai Mihály András, Soós Levente* segítsége tette lehetővé, hogy a két kötetes gyűjtemény gazdag jegyzetanyaggal viszonylag igen rövid idő alatt megjelenhessen, és ezzel némileg csökkentsük adósságunkat a Károlyi-életmű ismertetésében.

Külön kell megemlékeznünk arról a sokoldalú és szíves segítségről, amit *Károlyi Mihálynétól* kaptunk, elsősorban azzal, hogy a kötet anyagának egy részét ő bocsátotta rendelkezésünkre, de azzal is, hogy segítséget adott a menet közben felmerült problémák megoldásában.

1963 szeptembere

Kiss Szilvia

ELŐSZÓ

„Életem fantasztikus meséje véget ért. A kerék megtette a teljes fordulatot." Ezt írta Károlyi Mihály 1946 tavaszának arról a napjáról, amikor 27 évi számkivetés után, az egész országtól ünnepelve tért vissza a budapesti Károlyi-palotába, ahol hajdan a Nemzeti Tanács élére állott. Pályafutása, amely a félfeudális Magyarország csúcsairól a forradalmi munkásmozgalom közelébe sodorta, valóban fantasztikusnak mondható. De életpályája irányát, a fantasztikus lepel alatt is, egyértelműen megszabták a drága áron szerzett tapasztalatok. Tévedések, hibák, csalódások árán kellett eljutnia azokhoz az ismeretekhez, amelyeket a marxizmus már előtte felhalmozott. Nem egészen az ő hibája, hogy a marxizmus elfogadásában egy meghatározott ponton túl nem jutott. De teljesen az ő érdeme, hogy abból, amit felismert, minden következményt levont.

A környezet, ahonnan Károlyi Mihály elindult, alig eshetett már messzebb a forradalmi munkásmozgalomtól. A feudális arisztokrácia külön világa volt ez, a kapitalizmus útját járó Magyarországon. Károlyi Mihály emlékezései felülről mutatják be ezt a grófi világot, melynek ijesztő talapzatát Illyés Gyula világította meg a Puszták népében. A birtokaikon kiskirályokként uralkodó arisztokratákat a kiválasztottak gőgje, az emberszámba sem vett, kényükre-kedvükre kiszolgáltatott nép megvetése jellemezte. Vadászat és kártyacsaták, lóverseny és gáláns kalandok töltötték be életüket, amelyekhez esetenként a nagyúri kedvtelésből űzött

politika járult. Ebbe a világba született be és ennek az életét kezdte élni gróf Károlyi Mihály, 45 000 hold nagybirtok, jórészt hitbizomány, tulajdonosa, akinek a zsebpénze — mint ő maga elmondja — húszéves korában annyit tett ki, mint a magyar miniszterelnök egész fizetése.

De néhány vonás már eleve megkülönböztette Károlyi Mihály szűkebb környezetét az arisztokraták átlagos világától. Az egyik családjának aktív részvétele 1848—1849 függetlenségi küzdelmeiben és innen eredő Habsburg-gyűlölete volt. A másik az, hogy ifjúkorában egy politizáló arisztokratának, nagybátyjának, Károlyi Sándornak befolyása alá került. Károlyi Sándor a nagybirtokosok ún. agrárius irányzatának volt a vezetője. Arra törekedett, hogy a birtokos parasztságot hitel-, értékesítő- és fogyasztási szövetkezetekben szervezze meg a nagybirtok vezetése alatt. Az ő hatása alatt Károlyi Mihály figyelme korán a szövetkezeti politika kérdéseire terelődött. Így lépett a politizáló grófok sorába, akik vadász- és kártyaszenvedélyüket kiegészítették a politikai szenvedéllyel. S így került közvetlen családi hagyományként politikai törekvéseinek központjába Magyarország függetlenségének a gondolata.

Az akkori Magyarország politikai vezetői az arisztokráciából kerültek ki. A pártok élén gróf Tisza István, gróf Andrássy Gyula, gróf Apponyi Albert, gróf Zichy Aladár állottak. Ha egy dúsgazdag gróf a politikai pályára szánta magát, könnyen pártvezér lehetett belőle. Ez történt Károlyi Mihállyal is. 1909—1912 között a nagybirtokosok érdekképviseleti szervének, az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek elnöke volt. 1913-ban pedig, 38 éves korában, alig hároméves képviselői múlttal és csekély politikai tapasztalattal, az egyesült függetlenségi párt elnöke, lényegében az országgyűlési ellenzék vezére lett.

Politikai elgondolásai a függetlenség kérdéséről ekkor már kikristályosodtak. Tisza büntetlen erőszakosságai az országgyűlési ellenzékkel szemben meggyőzték Károlyi Mihályt arról, hogy a dualizmust, amely Magyarország függetlenségét korlátozza és a német szövetséget, amelyre a dualizmus rendszere támaszkodott, csak olyan parlament szüntetheti meg, amely a népből meríti

erejét. Így jutott arra az álláspontra, hogy a nemzeti függetlenség ügyét egyesíteni kell a demokrácia ügyével. A parlament demokratizálását az általános, egyenlő és titkos választójogtól várta, s ezért az utóbbi kivívását tekintette a politikai harc közvetlen feladatának. A politikai demokráciát azonban agrárdemokráciával, a birtokrend demokratikus átalakításával akarta kiegészíteni, amely földhöz juttatja a nincstelen parasztokat.

Károlyi Mihály úgy látta, hogy ez a program visszatérést jelent 1848 elejtett és meghamisított függetlenségi és (polgári-) demokratikus hagyományaihoz, amelyek elevenen élnek a magyar parasztságban. Egy tekintetben azonban, a nemzetiségi kérdésben, Károlyi tudatosan túlment a 48-as hagyományokon. 48-as programját a nemzeti függetlenség érdekében összekapcsolta a dunai konföderáció tervével, amelyet Kossuth Lajos már az emigrációban dolgozott ki. Károlyi abból indult ki, hogy az 1848-as függetlenségi harc bukását nem utolsósorban a magyar kormány nacionalista politikája idézte elő, amely szembefordította a nemzeti kisebbségeket a függetlenségi törekvésekkel. A dunai konföderáció tervét alkalmasnak tartotta arra, hogy a nemzeti kisebbségeket megnyerje a függetlenség ügyének. Ez a terv ugyanis, amellett hogy bizonyos jogokat biztosított volna a Magyarországon élő nemzeti kisebbségeknek, államszövetséget akart létesíteni Magyarország és Horvátország, Szerbia, Románia, vagyis a Magyarországon élő nemzeti kisebbségek anyaországai között. Utóbb, már a háború alatt, Károlyi az előbbi megfontolások alapján magáévá tette Jászi Oszkár Keleti Svájc-tervét, amely a magyarországi nemzeti kisebbségeknek nyelvi és kulturális autonómiát juttatott volna. Ezt lépésnek tekintette a dunai konföderáció megvalósítása felé.

Károlyi Mihály tévedett, amikor programjában az 1848-as forradalom demokratikus hagyományainak feltámasztását látta. Az 1848-as polgári forradalom, amely nem a plebejus — demokrata szárny, hanem a nemesség vezetése alatt állott, elsősorban nem demokratikus hagyományokat, hanem ki nem tűzött és meg nem oldott demokratikus feladatokat hagyott hátra. A nemesség a polgári forradalomban nem valósított meg semmiféle politikai

vagy agrárdemokráciát, és nem is törekedett erre, ellenkezőleg, megakadályozta a politikai és az agrárdemokrácia létrejöttét. Éppen ezért a közvetlen történeti feladat nem a 48-as hagyományokhoz való visszatérésben állott, hanem az 1848-as forradalom polgári eredményeinek demokratikus szellemben való továbbfejlesztését és ezáltal a polgári forradalom befejezését követelte meg. Károlyi ezt azért nem ismerte fel, mert ebben az időben nem volt és nem is lehetett még világos képe se a demokratikus feladatokról, se ezek megvalósításának módjáról. Programja se céljaiban, se eszközeiben nem volt következetesen demokratikus.

A polgári forradalmat a politikai fejlődés szempontjából a demokratikus köztársaság tetőzi be. Károlyi Mihály még az októberi napokban sem akart köztársaságot. Magyarország függetlenné válását Ausztriától úgy képzelte el, hogy a két országot továbbra is egybefűzi az uralkodó személyének közössége, és IV. Károly magyar trónját az utolsó pillanatig igyekezett megmenteni. Az általános, egyenlő és titkos választójog, amelynek kiküzdését a politikai harc központjába állította, kétségtelenül önmagában is fontos demokratikus vívmány lett volna. De Károlyi ebben a kérdésben is messzemenő engedményeket tett. 1917 nyarán kompromisszumként hozzájárult ahhoz, hogy a szavazás a legtöbb falusi választókerületben továbbra is nyílt maradjon. Ez természetesen lerontotta volna a választójog kiterjesztésének hatását, mert a nyílt szavazás lehetővé tette volna, hogy a falusi választókkal szemben továbbra is alkalmazzák a megfélemlítés különböző eszközeit, s ezzel a választások irányítása megmaradjon — a „történeti osztályok" kezében.

Az engedékenység mögött az rejlik, hogy Károlyi Mihály előtt ekkor még a polgári demokráciának olyan képe lebegett, amelyben jelentős szerepet visznek az ún. történeti osztályok, tehát a feudális eredetű elemek. Őmaga mondja erről az időről, hogy nem akart még osztályához minden hidat felégetni. Károlyi a Monarchia összeomlásának napjaiban is hajlandó volt megalakítandó kormányába a hagyományos, grófok vezette parlamenti pártok képviselőit bevenni, hogy a "történeti osztályokat"

szándékai felől megnyugtassa. Barátja és minisztertársa, gróf Batthyány Tivadar Tisza Istvánnak az utóbbi meggyilkolásának napján üzente meg, hogy az ő politikai csoportjával is tárgyalni fognak, mihelyt a kedélyek kissé lecsillapodnak. Később pedig, igaz, hogy a Vyx-jegyzék által teremtett rendkívüli helyzetben, Károlyi Mihály, akkor már a magyar polgári köztársaság elnöke, előbb gróf Bethlen Istvánnak, mint a „nemzeti irány" képviselőjének ajánlotta fel a kormányalakítást, aki szélsőséges soviniszta, minden demokratikus reform ellenfele volt és makacsul ragaszkodott a nagybirtok-rendszerhez. (Bethlen Istvánról Károlyi mondja el emlékirataiban, hogy a Monarchia katonai vereségének küszöbén, 1918. szeptember 30-án ezt a kijelentést tette: „Most a magántulajdon megmentése a legfontosabb, a többi mellékes.")

Az osztálykötelékben kell keresni annak a magatartásnak a magyarázatát is, amelyet Károlyi Mihály, aki a köztudatban „mint földosztó gróf" él, kezdetben az agrárkérdésben tanúsított. A polgári-demokratikus forradalomnak egyik legfontosabb része a földesúri birtokok elkobzása és parasztkézre juttatása. A földkérdés fontosságát Károlyi már politikai pályafutásának elején felismerte, de kezdetben csak mérsékelt agrárreformot követelt, amely, ha véget is vet a nagybirtok túltengéseinek, nem sérti a magántulajdont és a nemzetgazdasági érdekeket. 1918 októberében a széleskörű agrárreformot a szociáldemokrata párt után a Nemzeti Tanács is programjára tűzte. Mégis, amikor Károlyi Mihály átvette a kormányt, a néphez intézett kiáltványban csak az általános választójog kivívásáról beszélt és egy szót sem ejtett a földkérdésről, nehogy elidegenítse az új rendszertől a „történeti osztályokat".

A nemzetek önrendelkezési joga szintén része a következetes demokrácia programjának. Azonban a Duna konföderáció terve már eredeti alakjában sem nyugodott a nemzetek demokratikus önrendelkezési jogán. Kossuth felfogásában — így látta Károlyi — Magyarország a kelet-európai népek felszabadításának előharcosa, a Duna vidéki államok központja lett volna. Így értelmezve, ez a terv nemcsak a magyarországi nemzeti kisebbségekkel szemben

tartotta volna fenn a magyar szupremáciát, hanem kiterjesztette volna ezt a dunai népekre is. Hasonlóképpen Jászi Keleti Svájcterve a történeti magyar állam egységén, vagyis területi integritásán és a magyarság hegemóniáján alapult. Mindezekben a tervekben szó sem volt a valódi önrendelkezési jogról, amely a fennálló államszervezettől való elszakadás jogát is magában foglalja. Ennek megfelelően, amikor Károlyi Mihály elismerte a nemzetek önrendelkezési jogát és a Magyarországon élő összes nemzetek abszolut egyenjogúságát, valójában az a nacionalista szempont lebegett szeme előtt, hogy milyen engedményeket kell tenni a nemzeti kisebbségeknek ahhoz, hogy Magyarország területi integritása minimális veszteségekkel, és a magyarság vezető szerepe fenntartható legyen. Ez kitűnik azokból a tárgyalásokból is, amelyeket Károlyi elkésetten, a Monarchia katonai összeomlása küszöbén folytatott a nemzeti kisebbségek vezetőivel. A tárgyalásokon arra törekedett, hogy az autonómia elvi felajánlása mellett a részletekben csak a legszükségesebb engedményeket tegye meg.

1916 nyarán, a háború alatt, Károlyi Mihály két tucatnyi képviselő hívével együtt kilépett az egyesült függetlenségi pártból, mert ez támogatta a kormány németbarát háborús politikáját, és külön pártot alakított. Ez a párt szövetségre lépett az országgyűlésen nem képviselt polgári radikálisokkal és szociáldemokratákkal az általános választójog kivívására. De Károlyi politikájának központjába csakhamar az a törekvés került, hogy a Monarchia bontsa fel a német szövetséget és kössön különbékét az antanthatalmakkal. Ezt a békepolitikát és az azzal kapcsolatos antantbarátságot, melynek már a háború előtt is híve volt, Károlyi a Wilson 14 pontjából merített elvekkel alapozta meg.

Wilson elgondolása, amelyet formálisan az antanthatalmak is elfogadtak, az volt, hogy a háború vitás kérdéseit a nemzetközi méltányosság és a nemzetek önrendelkezési joga alapján kell megoldani. Ausztria—Magyarország népeinek Wilson a legszabadabb lehetőséget kívánta biztosítani az autonóm fejlődésre. Szükségesnek tartotta a központi hatalmak országainak nyugati mintára

történő demokratizálását is. Az ilyen alapokon kötött békét Wilson alkalmasnak tekintette arra, hogy igazságos világrendet hozzon létre és megteremtse a nemzetek testvéri közösségét, amelyek a háború kiküszöbölése végett népszövetségben egyesülnek.

Károlyi Mihály lelkesen üdvözölte a Wilson-féle tervet, mert úgy látta, hogy saját törekvéseit helyezi szélesebb elvi alapra. Károlyi békét akart, s a Wilson-terv feltárta előtte az örök béke perspektíváját. Mint antantbarát, a demokratikus Magyarországért harcolt, és az antanthatalmak a demokrácia jelszavát írták zászlaikra. A független Magyarországra törekedett, amelynek keretében a nemzeti kisebbségek autonómiát élveznek, s úgy gondolta, hogy a nemzetek önrendelkezésének elve, a Monarchiára alkalmazva, ezt a célt is megalapozza. Ezért a 14 pont közzététele után Wilson béketervének megvalósítását tekintette a legfontosabb feladatnak, abban a hiszemben, hogy ha a wilsoni elvek győzelmet aratnak, a független, demokratikus és integer Magyarország elfoglalja helyét a nemzetek testvéri közösségében. Ettől kezdve Károlyi programjának sarkpontja a Wilson által hirdetett elvi pacifizmus lett.

Károlyi Mihály a háború alatt azt remélte, hogy az uralkodó osztályt, saját gróftársait végül is meggyőzi a különbéke, a demokratikus reformok és a nemzeti kisebbségeknek nyújtandó engedmények szükségességéről. Ezért még a Monarchia összeomlásának napjaiban is tárgyalásokat folytatott az országgyűlési pártok grófi vezetőivel. Andrássy Gyulával, akiben Károlyi az egész történeti Magyarország képviselőjét látta, csak az októberi forradalmat közvetlenül megelőző napokban szakított, holott Andrássy minden politikai kérdésben ellenlábasa volt.

Károlyi Mihály ekkor még összes céljait legális úton akarta elérni. A forradalmi eszközök alkalmazásától elzárkózott. Nem gondolt arra, hogy akár a békét, akár a függetlenséget vagy a demokráciát a tömegforradalom eszközeivel harcolja ki. Négy héttel az októberi forradalom kitörése előtt nem is sejtette, hogy a forradalom közeledik. Amikor pedig a forradalmi fejlődés lehetősége nyilvánvalóvá vált, ha élére is állott a legális renddel szem-

beforduló Nemzeti Tanácsnak, mindent elkövetett a tömegforradalom elkerülésére. A kormányhatalmat nem a forradalmi erőkre támaszkodva, hanem a forradalmi veszélyre való hivatkozással, legálisan, a király kezéből akarta elnyerni. A tömegforradalmat, amelynek végül is miniszterelnöki kinevezését köszönhette, Károlyi — és a Nemzeti Tanács — háta mögött szervezte meg a szocialista baloldal és a katonatanács.

Nem volna méltányos dolog Károlyi Mihály szemére vetni korai demokratizmusának következetlenségeit. Néhány év alatt, arisztokrata környezetében és a félfeudális parlament áporodott légkörében, nem ismerhette fel a demokrácia valódi követelményeit. Inkább azt kell hangsúlyozni, hogy következetlen demokratizmusával is magasan fölébe emelkedett a magyar parlamentben akkor uralkodó pártoknak és pártvezetőknek, és azért, amit a demokrácia követelményének tartott, erélyesen harcolt.

Ezek a pártok és pártvezetők konokul ragaszkodtak a „történeti osztályok" félfeudális kiváltságaihoz. A választójog demokratikus reformját a háború alatt is elbuktatták. A jogok demokratikus kiterjesztése helyett tovább folytatták a hadsereggel kapcsolatos „nemzeti vívmányok" szemfényvesztő politikáját. Osztályérdekeik elvakították őket s az utolsó pillanatig képtelenek voltak felismerni, hogy a háború elveszett és politikájuk csődbe jutott. Bethlen István 1918. szeptember végén, a bolgár kapituláció után azon törte a fejét, hogy hogyan lehetne megtartani a Romániától elhódított területet. Andrássy Gyula, a rendszer reprezentatív képviselője, október elején még hallani sem akart a nemzeti kisebbségek autonómiájáról. Október 16-án az országgyűlés többsége tüntetést rendezett a szövetséges Németország iránti hűség mellett. Október 22-én pedig az országgyűlés még csak vitára sem bocsátotta Károlyi javaslatát a független és demokratikus Magyarországról, amely egyenjogúságot nyújt minden nemzetiségnek. Valójában Károlyi politikáját a maga egészében, néhány képviselőt nem számítva, a saját pártja sem támogatta. Az akkori országgyűlésen, néhány képviselővel a háta mögött, egyedül Károlyi Mihály harcolt Magyarország demokratizálásáért. Sze-

mélyi körülményeiből folyt, hogy ennek következményeit nem tudta teljesebb mértékben levonni.

Amikor Károlyi Mihály kormányra jutott, programjának megfelelően arra törekedett, hogy a félfeudális viszonyokkal átszőtt polgári Magyarországot demokratizálja. A polgári demokráciát úgy fogta fel, mint az osztályok együttműködésének, a nemzeti egységnek formáját. Azt várta, hogy a volt „történeti osztályok" és a burzsoázia, a munkásosztály meg a parasztság vállvetve fognak munkálkodni a demokrácia kiépítésén. Koalíciós kormánya, amelyben saját pártjának tagjai (kezdetben a nagybirtokos Batthyány gróf is), a polgári radikálisok (utóbb a gazdagparasztságot képviselő Nagyatádi Szabó István) és a szociáldemokraták vettek részt, az osztályok együttműködésén alapult. A kormány külpolitikai programja a Wilson-féle demokratikus béketervet tette magáévá.

A demokratikus köztársaság kikiáltását ugyan a tömegek forradalmi nyomása kényszerítette ki. A legalitást szem előtt tartó Károlyi alkotmányozó nemzetgyűlésre bízta volna az államforma megválasztását. De a köztársaság akkor még tényleg az osztályegyüttműködés formájának látszott. A dolgozó osztályokon kívül az uralkodó osztályok is elfogadták. Persze az ellentétes osztályokat más-más motívumok vezették. A dolgozó osztályok azért akarták a köztársaságot, mert a társadalmi elnyomással való gyökeres szakítás jelképét látták benne. Az uralkodó osztályok viszont azt remélték, hogy a köztársaság megvédi majd a fennálló tulajdoni rendet. Amit a köztársaság valóban magával hozott, az az egyesülési, gyülekezési és sajtószabadság demokratikus kiterjesztése volt. A demokratikus szabadság azonban az osztályellentétek kiélesedésére vezetett.

A demokratikus köztársaságban Károlyi kormánya megtartotta a régi, félfeudális közigazgatási apparátust, addig is, míg törvényesen át lehet alakítani. A munkások és a parasztok azonban joggal kételkedtek a régi végrehajtó hatalom demokratikus érzületében, s ezért a munkástanácsok meg a falusi tanácsok útján ellenőrzésük alá vonták, később sok helyütt magukhoz is ragadták

a közigazgatást. Így jött létre a két hatalom rendszere, amelyek közül egyik sem képviselte a kormány akaratát. A régi hatalmi szervezet ellene szegült az ország demokratizálásának, az új hatalmi szervezet nem érte be a kormány demokratikus intézkedéseivel.

Károlyi kormányának igazi támasza a forradalom kitörése után a szociáldemokrata párt, illetve a befolyása alatt álló szervezett munkásság volt. A jobboldali szociáldemokraták a polgári demokrácia alapján állottak és védelmezték a polgári magántulajdon rendjét. Ez volt Károlyi Mihály álláspontja is, mert ebben az időben a közvetlen történeti feladatnak a polgári demokrácia megvalósítását tekintette. De a burzsoáziának nem volt bizalma olyan kormányhoz, amely a munkásosztályra támaszkodott. Attól félt, hogy a fennálló forradalmi helyzetben a szociáldemokráciának nem lesz ereje ahhoz, hogy útját állja a munkásosztály balratolódásának és a polgári rendre veszélyt jelentő tömegmozgalmak kibontakozásának. Ezért a burzsoá érdekek öntudatos képviselői csakhamar kiléptek Károlyi kormányából és a burzsoázia a maga egészében szembefordult rendszerével.

A másik oldalon bekövetkezett az, amitől a burzsoázia eleve tartott. A munkásosztály anyagi helyzete az októberi forradalom után nem javult, hanem romlott. A tőkések korlátozták a termelést, a munkanélküliség növekedett. Olyan körülmények alakultak ki, amelyek között a munkások egyre inkább belátták, hogy a polgári demokrácia egymagában nem segít bajaikon. A munkások fokozatosan felismerték, hogy a kommunistáknak igazuk van, amikor egyetlen orvosságnak a polgári termelőeszközök köztulajdonba vételét, az orosz proletárforradalom példájának követését tekintik. Ennek következtében egyre nőtt a kommunista párt befolyása a munkásosztályra, mindjobban szűkült tehát a Károlyi-kormány politikai bázisa a munkásosztályban is.

Végezetül pedig Károlyi Mihály a parasztságot sem tudta megnyerni magának. Vidéken a háborúból visszatért katonák plebejus módra számoltak le osztályellenségeikkel. Ebből földosztó parasztforradalom, valódi demokratikus agrárforradalom fejlődhetett volna ki. De Károlyi a földkérdést legális reform út-

ján akarta rendezni s a parasztmozgalmakat fegyveres erővel nyomták el a kormány szervei. S amikor hosszú huzavona után a földreformot törvénybe iktatta, ebben a földbirtokos „történeti osztály" érdekeiről is gondoskodott. A parasztok a földért fizettek volna, s az 500 holdon fölüli, feudális eredetű földbirtokvagyon a megváltás következtében átalakult volna — bár csökkent értékben — polgári pénztőkévé. Ez a földreform, amelynek végrehajtását egyébként Károlyi csak saját birtokán tudta megkezdeni, nem elégítette ki a parasztokat, ugyanakkor amikor szembefordította Károlyival az érdekeikben sértett földbirtokosokat.

Végeredményben Károlyi Mihály, éppen azért, mert valamennyi osztály együttműködésére számított, elveszítette valamennyi osztály támogatását. Károlyi, aki a burzsoá magántulajdonon alapuló demokratikus rendet képviselte, se a burzsoázia, se a demokratikus tömegek támogatását nem tudta biztosítani. A vezetése alatt létrejött polgári demokráciát, amelyet kezdetben látszólag az összes osztályok támogattak, végül is szétfeszítették az osztályok kiélesedő ellentétei. Az osztályegyüttműködés illúzióinak szétfoszlása után a Vyx-jegyzék már a bukás küszöbén álló Károlyit fosztotta meg utolsó illúzióitól.

1918—1919-ben a Monarchiában a nemzeti kérdésnek két megoldása volt lehetséges. Az egyik a burzsoá megoldás, amely ugy szabadít fel elnyomott nemzeteket, hogy a régi, életképes gazdasági egységeket széjjeldarabolja és újabb nemzeti elnyomást létesít. A másik a proletármegoldás, amely elismeri a nemzetek önrendelkezési jogát és a régi gazdasági egység lehető fenntartásával, vagy akár kiterjesztésével is, szocialista államszövetségben egyesíti a felszabadult nemzeteket. Történetileg az első megoldás valósult meg, mert a felszabaduló nemzetek burzsoáziája vezetése alá tudta vonni saját proletariátusát. A második megoldást a Magyar Tanácsköztársaság kísérelte meg. Károlyi Mihály egy harmadik megoldásban hitt. Úgy gondolta, hogy a nemzetek önrendelkezési jogát a burzsoá államok is elismerik, s hogy a győztes antanthatalmak megvalósítják Wilson törekvéseit. A Vyx-jegyzék azonban végleg bebizonyította, hogy a burzsoá államok sutba dobják a nemzetek

önrendelkezési jogát, ha hatalmi érdekeik ezt kívánják. Károlyi történeti érdeme, hogy ennek következményeit nyomban levonta és nem állt útjába a magyar proletárdiktatúra megalakulásának.

Károlyi Mihálynak, a politikai vezetőnek, pályafutása 1919-ben véget ért. Ezzel azonban megindult Károlyi Mihálynak, a politikai gondolkodónak kibontakozása. Életének új korszaka azzal kezdődött, hogy átgondolta addigi pályafutásának tanulságait.

Károlyi Mihály már a háború éveiben megtette az első lépéseket a szocializmus felé. Felháborították — s ebben, saját szavai szerint, feleségének, Andrássy Katinkának hatása is közrejátszott — a háború igazságtalanságai, az, hogy a vagyonos osztályok tagjai kivonták magukat a háború terhei alól és tovább gazdagodtak, míg a háború minden szenvedése és nyomorúsága a dolgozó osztályokra hárult. Érzelmi okokból közeledett tehát a szocializmus felé, vagy mint maga mondja, a morális elvek alapjáról, amelyeket mindvégig a szocializmus alapjának tartott. Ekkori viszonya a szocializmushoz úgy jellemezhető, mint egy angol liberálisé, aki rokonszenvezik a Labour Párt — erkölcsi alapú és határozatlan — szocializmusával. 1919 januárjában, bár a magyar kommunistákkal ekkor még harcot folytatott, már számolt a forradalmi munkásmozgalom világméretű győzelmével, és kijelentette, hogy ennek nem fog útjába állani. A Tanácsköztársaság kikiáltása után pedig, jóllehet még mindig az ellentétes osztályok együttműködésének, a nemzeti egységnek alapján állott, az utóbbit már a szocialista nemzet egységének tekintette. És még a Tanácsköztársaság fennállása alatt kifejezte hitét a proletariátus és a szocializmus végleges győzelmében.

Ez még olyan álláspont volt, amely mögött nem állott világos elméleti alap. Károlyi Mihály gondolkodásának gyökeres átalakulása, világnézetének új elméleti alapokra való helyezése csak a Tanácsköztársaság bukása után, az emigrációban következett be. A döntő lökést a Horthy-rendszer hatalomrajutása adta meg. A felülkerekedett uralkodó osztályok, amelyek a proletárhatalomtól még bukásában is rettegtek, ádáz rágalomhadjáratot indítot-

tak Károlyi ellen, azzal vádolták, hogy a háború alatt az ellenséges antanthatalmak barátja volt s ezzel elárulta a hazát, pacifizmusával pedig aláásta a front ellenállóképességét. A legfőbb vád azonban az volt, hogy működésével szállást csinált a proletárforradalomnak. A gyűlölet, amellyel elárasztották, a szidalmak, amelyekkel elhalmozták, főleg pedig az a tanulság, hogy a proletárdiktatúra bukását az ellenforradalom véreskezű uralma követte, arra indították Károlyit, hogy alaposan átgondolja mindazt, amit tett s amit elmulasztott, hogy elemezze azt a történeti folyamatot, amelyben kiemelkedő része volt, s amelynek során végül is elbukott.

A legelső következtetés, amelyet Károlyi Mihály levont, az emberi magatartásra vonatkozott. Rájött arra, hogy a társadalmi küzdelem egész embert kíván és teljes odaadást követel. Ezzel együtt megszilárdult benne az a meggyőződés, hogy a társadalmi küzdelem egyetlen célja, amelyért érdemes élni, nem lehet más, mint az elnyomott osztályok felszabadítása.

A történelem eseményei feltárták előtte az uralkodó osztályok valódi arculatát és ez gyökeresen kiábrándította saját osztályából. A „történeti osztályok" hazafisága szappanbuborékként pattant szét, amikor osztályuralmuk megmentése végett összefogtak a román burzsoáziával, amely éppen azon volt, hogy felszámolja a történeti Magyarországot. Világossá vált, hogy az uralkodó osztályokat, legyenek azok bár „történetiek", minden hazafiaskodás ellenére a csupasz osztályérdek vezeti. Kitűnt, hogy azért hullanak le róluk a még oly meggyőző érvek is, mert az osztályokat nem lehet meggyőzni arról, hogy bármi is érdekeik felett áll. A Horthy-rendszer kegyetlen terrorja, amely az érveket a kínzókamrával helyettesítette, megtanította Károlyit arra, hogy forradalmi helyzetben az osztályellenséget nem demokratikus jogokban kell részesíteni, hanem könyörtelenül szét kell zúzni, mert különben ő maga számol le kíméletlenül minden haladó törekvéssel. A szociáldemokrácia jobboldali vezetői lelepleződtek. Bebizonyult, hogy a kapitalizmus megrontotta őket. Amikor a burzsoázia hatalmon van, gyengék, válság idején pedig gerinctelenek. A tapasztalatok megmutatták Károlyinak, hogy az éhező tömege-

ket nem lehet politikai jogokkal kielégíteni. Az októberi forradalom egyik főhibáját ekkor már abban látta, hogy nem tudta a politikai demokráciát anyagi demokráciává fejleszteni, főleg abban, hogy nem hajtott végre radikális agrárforradalmat. Összeomlott a nemzeti függetlenség alapdogmája is, amelyhez korábban, mint legfőbb értékhez, Károlyi egész politikája igazodott, és ezzel együtt hiúnak bizonyult a dunavölgyi magyar szupremácia gondolata. Ettől kezdve Károlyi internacionalista, aki elutasítja a „szentimentális patriotizmust" és másodrendűnek tekinti a határkérdéseket, a haladó osztályok és nemzetek összefogásának érdekeivel szemben. Elpárolgott a wilsoni pacifizmus illuziója is. Károlyi ekkor már világosan látta, hogy az imperialista kapitalizmus világrendjében a béke nem valósítható meg.

Károlyi Mihály tehát felismerte, hogy a történet osztályharcok története és kérlelhetetlen törvényeknek engedelmeskedik. Ez meggyőződéses elvi szocialistává tette, és arra indította, hogy kivegye részét a munkásmozgalom gyakorlati harcaiból is.

Tapasztalataiból levonta azt a következtetést, hogy Magyarországot, ahol a proletárdiktatúrát az uralkodó osztályok ellenforradalmi diktatúrája követte, a polgári demokrácia módszereivel nem lehet a szocialista fejlődés útjára vinni. Itt a hatalmat tömegforradalom útján kell megszerezni, s a munkások és parasztok szocialista hatalmát a diktatúra módszereivel kell megvalósítani. Ilyen politika folytatásához azonban a szociáldemokrácia tökéletesen alkalmatlan, ezt a harcot csak a kommunistákkal együtt lehet vállalni. Ezek a megfontolások Károlyi Mihályt arra késztették, hogy 1920-tól kezdve szorosan együttműködjék a Kommunisták Magyarországi Pártjával, elfogadva a párt politikáját és forradalmi vezető szerepét is. Ettől kezdve Károlyi együtt harcolt a magyar kommunistákkal, közös akciókban vett részt velük a fasizmus ellen és az üldözött kommunisták védelmében. A közös harcnak egyik tetőpontja volt Károlyi 1931-ben írt brosúrája, a „Tiétek a föld!" — kitűnően megírt agitációs irat a földosztó agrárforradalom mellett, amelyet a kommunisták terjesztettek a magyar falvak népe közt.

A gazdasági világválság alatt s az ezt közvetlenül megelőző években volt a legaktívabb az a publicisztikai és előadói munka is, amelyet Károlyi Mihály az emigrációban fejtett ki a szocializmus szolgálatában. Egész sor cikkben leplezte le a Horthy-rendszert, a fasiszta diktatúrát, az Egyesült Államokban „a Wall-Street és a babittek" uralmát, a Népszövetséget mint imperialista szervezetet és a szociáldemokrácia vezetőinek opportunista, a kapitalizmus szekerét toló tevékenységét, amely „lagymatag pacifizmusban, elavuló demokráciában és antiszovjet-politikában éli ki magát".

Ebben az időben Károlyi Mihály határozottan kiállott a Szovjetunió mellett is. Azt tartotta, hogy az opportunizmusba süllyedt szociáldemokráciára való tekintettel, a Szovjetunió a szocialista munkásmozgalom nélkülözhetetlen bázisa Európában. Ezért a nyugat-európai szocializmusnak segítenie kell a Szovjetuniót, hogy békésen fejlődhessék a saját irányvonala szerint, s ha a szovjet állam ellen háborút indítanak, védelmére az egész világproletariátusnak fel kell sorakoznia.

De annak ellenére, hogy Károlyi Mihály az akkori kommunista politikát híven támogatta, még sem lett elméleti nézeteiben 100%-osan kommunistává. Bár azt írja önmagáról, hogy logikai úton eljutott a kommunizmusig, helyesebb az a megállapítása, hogy pártfegyelem által nem kötött, baloldali szocialista lett, aki rokonszenvezett a kommunista párttal. A jobboldali szociáldemokrácia álláspontját teljesen elvetette, de a kommunista párt álláspontját sem tudta teljesen magáévá tenni. Erkölcsi alapú érzelmek, a kapitalizmus embertelenségén való felháborodása vitték a szocializmushoz, s az érzelmi magatartásból a szocializmus kérdéseiben sem tudott kivetkőzni. Érzelmi alapon azonban nem lehet a lényegtelent a lényegestől, a véletlent a szükségszerűtől pontosan elhatárolni. Az az érzelmi reakció, amelyet a kommunista munkásmozgalom egyes, hacsak véletlen oldalai is kiváltottak belőle, megakadályozta Károlyit abban, hogy egészen kommunistává váljék, és ingadozásokat, következetlenséget, ellentmondásokat vitt be gondolkodásába és magatartásába. Emel-

lett az a szektás bizalmatlanság is visszariasztotta, amelyet a KMP egyes vezetői tanusítottak vele szemben.

Az ingadozások és az ellentmondások kezdetben főleg a diktatúra kérdésében mutatkoztak meg. Amikor Károlyi Mihály 1920-ban a KMP-vel szövetségre lépett, ennek alapja a proletárdiktatúrának, vagy, az ő akkori fogalmazása szerint, a munkások és parasztok diktatúrájának elfogadása volt. Károlyi azonban sohasem tudott megbékülni a forradalmi diktatúra „könyörtelennek" tekintett módszereivel, annak ellenére, hogy saját októberi politikájának egyik főhibáját abban látta, hogy nem zúzta könyörtelenül széjjel a reakciót. Később, a harmincas évek elején, a hatalomátvétel kérdésében is ingadozni kezdett. Hol úgy nyilatkozott, hogy a szocializmus megvalósításához az erőszakos eszközök nem célravezetők, hol meg azt fejtegette, hogy a kapitalizmus sorsa nem parlamentáris úton, nem szótöbbséggel fog eldőlni.

A Szovjetunióval szemben, a szocializmus építésének módszerei miatt, Károlyi Mihálynak mindig voltak bizonyos fenntartásai. De az első időben ezeket alá tudta rendelni a lényegnek, annak, hogy a Szovjetunió, a világ első munkásállama, a szocializmust építi nagy nehézségek között. A harmincas évek folyamán azonban, amikor a Szovjetunióban kibontakozott a személyi önkény politikája és megjelentek ennek negatív következményei, Károlyi megingott. A negatív jelenségekre érzelmileg reagált és az érzelmi reakció elhomályosította tisztánlátását. A negatív véletleneknek túl nagy fontosságot tulajdonított és mögöttük nem tudta többé felismerni a döntő lényeget, a szovjet nép nagy és sikeres erőfeszítését, amellyel a szocializmust építette. A Szovjetunióval a nyilvánosság előtt nem fordult szembe, sőt továbbra is elismerte nemzetközi jelentőségét és vezető szerepét a kapitalizmus elleni küzdelemben. De egyre jobban felülkerekedtek kétségei a szovjet rendszer belső fejlődését illetően.

Károlyi régi gondolatát, a Duna-konföderáció tervét sohasem ejtette el, csak továbbfejlesztette a változó történeti körülmények hatása alatt. Idővel ezt a tervet kiszélesítette a föderatív alapon létrehozandó szocialista Egyesült (Nyugat- és Közép-) Európa tervévé,

amelynek a Duna-konfoderáció egyik építőkove és regionális szervezete lett volna. Ebben a szervezetben, Károlyi internacionalista elgondolása szerint, az egyes államok lemondottak volna szuverénitásuk egy részéről. A második világháboru után a Duna-konfoderáció szocialista államszovetségét osszekotő kapocsnak, hídnak képzelte el az egyelőre kapitalista Nyugat-Európa és a kommunista Szovjetunió kozott. Ebben a formájában tehát a terv valamiféle harmadik-utas megoldáson alapult. Károlyi gondolkodásának ellenmondásai kozé tartozik, hogy ugyanakkor nem hitt egy harmadik ut lehetoségében. A harmadik ut elvetéséből azonban az kovetkezett volna, hogy a dunai államoknak, koztuk Magyarországnak is, vagy a nyugati kapitalizmus, vagy a szocializmus, tehát a Szovjetunió oldalára kell állaniok.

A második világháború éveit Károlyi Mihály a második hazájának nevezett Angliában toltotte. Mély hatással volt rá az angol kormány és a nép kitartó háborús erőfeszítése. Emlékezéseiben kiemeli, hogy az angol kormány a legnehezebb helyzetekben is megmondotta az igazságot a népnek. A tomegeket felnőttek gyanánt kell kezelni, fűzi hozzá Károlyi, mert csak ezen az úton válhatnak felnőttekké.

Végeredményben azonban az angliai kornyezet messzebb sodorta Károlyi Mihályt a kommunista gondolkodástól. Ekkor már az volt a nézete, hogy a szocializmus a kapitalista Európa országaiban az angol mintájú jóléti állam formájában fog megvalósulni. Elszakadva a magyar társadalmi valóságtól, azt sem helyeselte, nem is ertette meg, ami a felszabadult Magyarországon történik, habár méltányolta a kommunisták újjáépítő munkáját. Annál nagyobb becsuletére válik, hogy visszajott az országba, mert úgy gondolta, hogy helye népe kozott van, és akkor is kotelessége segíteni a magyar népi demokráciát, ha nem is ért egyet fejlődésének irányával.

Magyarországon Károlyi Mihály szembentalálta magát a Rákosi-féle vezetés valóban negatív vonásaival is. Internacionalista létére volt érzéke ahhoz, hogy felismerje a vezetés nacionalista, vagy inkább álnacionalista szemléletét. Meglepetéssel látta

az akkori kommunista mozgalom felülről szított „kokárdás patriotizmusát". Ezt rendkívül súlyos hibának tartotta, egyrészt mert a szocialista elmélet eltorzítását jelenti, másrészt pedig, mert az ilyenféle patriotizmusnak úgy sem mennek lépre, viszont akarva nem akarva a nacionalizmust táplálja és igazolja. Már előbb, előlegezve a szocialista országok közötti munkamegosztás későbbi problematikáját, arra is figyelmezetett, hogy Magyarországnak olyan iparokat kell fejlesztenie, amelyek természetes alapokkal rendelkeznek, s hogy a magyar nemzetgazdaságot nem a nacionalista önkény, hanem a szomszédokkal való együttműködés alapján kell felépíteni.

Amikor eljöttek a Rajk-ügy napjai, Károlyi Mihály világosan látta, hogy nagy igazságtalanságot készítenek elő. Ha Magyarországra az erkölcsi kötelesség szólította vissza, most úgy találta, hogy ugyanaz az erkölcsi kötelesség eltávozását parancsolja, különben osztozik a törvénytelenségekért való felelősségen. Meg lehet érteni, hogy az akkori helyzetben, következetesen érzelmi-erkölcsi alapú szocializmusához, ezt a megoldást választotta.

„Hűség illúziók nélkül" — ezt a címet viseli Károlyi Mihály emlékezéseinek 1954-ben írt zárófejezete. Ez a címszó igaz képet nyújt életútjáról. Életpályáját csalódások, vesztett illúziók hosszú sorozata szegélyezi. De éppúgy jellemzi az is, hogy amikor a szocializmus igazságát felismerte, ehhez az igazsághoz, minden csalódás és tévedés ellenére, élete utolsó pillanatáig hűséges maradt.

1963 augusztusa

Molnár Erik

KÁROLYI MIHÁLYNÉ VISSZAEMLÉKEZÉSE

Most, hogy megjelenik férjem írásainak egy része 1920-tól 1946-ig, úgy érzem, hogy igen lényeges hiányt pótolunk, mivel erről a korszakról és Károlyiról magáról keveset tud a mai generáció.

Mi ennek az oka? Mert 1919 óta 25 éven keresztül Magyarországon hallgattak, vagy torz képet adtak az októberi polgári demokratikus forradalomról, annak szereplőiről és mindenekelőtt Károlyi Mihályról, aki száműzve, nem tudta igazságát megvédeni. Tollából itthon ez évek alatt egy sor sem jelent meg, és még hívei köréből sem merte senki az egész igazságot megmondani vagy megírni. Emlékiratai csak kis példányszámban, illegálisan jutottak a magyar közönséghez.

Amikor 1946-ban hazatértünk, kevesen tudták, miért ünneplik Károlyi Mihályt és mik voltak azok az érdemek, amelyeket a nemzetgyűlés törvényben örökített meg. 1962-ben, amikor a kormány hamvait Angliából hazahozatta, kevesen voltak, akik tudták, hogy Károlyi 35 éven keresztül, halála napjáig aktívan a szocializmus megvalósításáért, a magyar nép felszabadulásáért küzdött. A Rákosi-korszak ködöt borított igazi szerepére és tevékenységére, arra, hogy milyen közel állott a kommunizmushoz, s hogy ennek következtében elhidegült a saját pártjától, a Károlyi-párttól és hogy a második világháború előtti korszakban az antifasiszta harcnak ő volt Európában egyik vezető személyisége. Így történt, hogy Károlyi, akit életében ellenségei és barátai

egyaránt félreismertek, halála után sem hagyhatott tiszta képet hazájában történelmi szerepéről. A Károlyi Mihályról alkotott kép csak akkor lehet teljes, ha a most megjelenő kötetek dokumentumain kívül Magyarországon nyilvánosságra kerülnek Károlyi írásai a polgári demokratikus forradalom időszakából, állásfoglalása a proletárdiktatúrával kapcsolatban; valamint az 1946 és 1949 között folytatott politikai tevékenységét, továbbá 1949-ben — a Rajk-per miatti — szembekerülését és a Rákosi-kormánnyal való szakítását feltáró írásai is.

Kevés ember van, akit osztálya annyira gyűlölt, mint Károlyit, mert osztálya érdekei fölé helyezte a nép érdekeit, azzal szembefordult, mert meggyőződéses, elszánt forradalmár volt.

Azoknak legtöbbje, akik ismerték és akikkel együtt dolgozott, a régi gárda, már nem él. A polgári radikálisok, akikkel elindult, lassacskán, egymás után elmaradtak tőle, mert rossznéven vették, hogy letért a polgári vonalról, s noha személyesen nagyra becsülték, politikailag nem támogatták. Lapjaik vagy elhallgatták, vagy bírálták tevékenységét. A szociáldemokrata politikát meg Károlyi támadta szenvedéllyel, mert benne a munkásosztály érdekeinek feladását látta. A 20-as években a kommunistákhoz akart csatlakozni, de tőlük azt a tanácsot kapta, hogy mint kívül álló, független ember jobban tudja az ügyet szolgálni. Jobb is volt ez így, mert a későbbi években sok esetben nem értett egyet a párt taktikájával, azaz a sztálini politika negatív vonásaival, főleg az 1936—1937-es moszkvai perek idején, majd máskor is. Aggodalmainak már 1937-ben kifejezést adott Romain Rolland-hoz intézett levelében — melynek eredetijét sajnos nem tudtuk megtalálni —, de a nemzetközi helyzetre, a spanyol háborúra, a fasizmusra és később a hitlerizmusra való tekintettel soha nyíltan nem bírálta a kommunizmust. Úgy vélte, hogy ez gyöngítené a kizsákmányoló kapitalizmussal szembeni harcot. Sokszor mondta, hogy az elhajlások, hibák és bűnök ellenére, a szocializmus végeredményben a helyes útra fog térni.

Károlyit a különféle politikai alakulatok saját céljaikra akarták kihasználni, és úgy szerették beállítani, ahogyan nekik megfelelt.

Innen származik sok félreértés személye körül, ezért is nevezte Jászi Károlyi-szfinksznek.

Károlyiban nem volt semmi a karrier-politikusból. Persze nem is volt erre szüksége, hiszen egyike volt Magyarország legnagyobb földesurainak, de nem is volt az az ember, aki érezve az idők szelét, megfordítja vitorláját, és így válik szocialistává. Ő beállítottságánál, lelki alkatánál fogva volt forradalmár. Az úri rendet, csak azért, mert évszázadokig fennállott, nem tudta megmásíthatatlannak elfogadni, még akkor sem, ha saját érdekei azt kívánták volna, hogy elfogadja. Nem félt szembenézni az igazsággal, akármilyen kellemetlen volt is az reá nézve, és kész volt levonni a konzekvenciákat. Ha egyszer valamely tannak az alapigazságát magáévá tette, azt a logika szabályai szerint a végletekig levezette, félúton nem tudott megállni. Erkölcsi alkata is erre a szerepre determinálta, mert rabszolgája volt az igazságnak.

A fiatal Károlyi az akkori főúri hagyományoknak megfelelően, hermetikusan elzárt körben élt, klerikális szellemű környezetben. A családi tradíciókkal szemben, már akkor is szimpatizált a liberálisokkal, a manchesteri iskola, a szabad kereskedelem és a szabad egyéni verseny hívének vallotta magát. Nagybátyja, Károlyi Sándor, a szövetkezeti rendszert akarta nálunk megvalósítani, és hogy ellensúlyozza unokaöccsének liberális tendenciáit, Marxot szedte elő fóti könyvtárából és olvastatta vele. De a hatás Károlyira nem az volt, amit Sándor nagybátyja kívánt: a marxi tanok mély és állandó befolyással voltak reá, egész fejlődésére és életére kihatottak.

Atyja, Károlyi Gyula, főlegazzal törődött, hogy fia a ménest ápolja és hogy jó vadász legyen belőle. Mivel Mihály a szellem világa iránt érdeklődött, ezeket az elébe tűzött új feladatokat megvetette; lenézte a feudális életmódot, és szégyellte azokat az előnyöket, amelyeket születése és társadalmi helyzete számára nyújtott.

Már pályája legelején, 32 éves korában, amikor az Országos Magyar Gazdasági Egyesület elnökévé választották, meglepte társait radikalizmusával. Rubinek, az OMGE igazgatója azt mondta Szende Pálnak 1913-ban: „Az urak nem ismerik Károlyit,

ő forradalmár, ő republikánus." Erről a szerepéről írja Károlyi emlékirataiban: „Minél jobban megismertem a rendszert, amelynek mint az OMGE elnöke valóban támasza voltam, annál határozottabbá vált a megismerés, hogy ez a rendszer, amelyben Magyarországon élünk, rosszul van megalapozva, és ezer veszélyt hozhat a magyar népre." — Ekkor történt, hogy Tisza István, Magyarország miniszterelnöke parlamenti erőszakkal akarta a reakciós házszabályokat keresztülvinni, és rendőrökkel vezettette ki a Házból az ellenzéket. „Én éreztem — folytatja Károlyi emlékirataiban —, hogy maga a parlamentarizmus volt az, amely lejtőre került, és hogy nekem az OMGE elnökségének páholyában nem szabad az események puszta szemlélőjének maradnom." Lemondott az OMGE elnökségéről, és egész erejével belevetette magát a harcba a reakciós úri osztály rendszere ellen. Népgyűlések egész sorát rendezte, amelyeken már együtt dolgozott a parlamenten kívül álló szocialistákkal, például Landler Jenővel, a szocialista vasutasok akkori vezetőjével, a későbbi népbiztossal.

Ezért is hívta meg 1914 nyarán Kunfit, a szociáldemokrata vezért — mit sem törődve a Károlyi-párt rosszallásával —, hogy kísérje el amerikai útjára.

Az első világháború alatt Károlyi mindinkább balra fordult, elszánt ellenségévé vált a német imperializmusnak és militarizmusnak, mert tudta, hogy ameddig Magyarország a német szövetséget fenntartja, addig ennek nyomása alatt lehetetlen a demokratikus Magyarország megteremtése. Csak egy maroknyi híve volt a képviselőházban, akik külpolitikáját, németellenességét helyeselték, de aggodó szemmel figyelték a szocialisták iránt érzett szimpátiáját.

Programjának fő pontjai a következők voltak: a különbéke, hogy Magyarország idejében, mielőtt nem késő, kiugorjék a német szövetségből; a nemzetiségek egyenjogúsítása; az általános és titkos választójog mint eszköz, hogy az úri osztály kezéből a nép kezébe menjen át a hatalom, és a radikális földreform a földéhes parasztság kielégítésére. A 48-as függetlenségi tradícióba új életet akart önteni, megtölteni szociális tartalommal. Mert a munkásság és főleg a parasztság sorsa az, ami legjobban foglalkoztatta; a

parlagon heverő ki nem használt úri földek — amelyek csak két százalékot jövedelmeztek gazdáiknak — és a zsellérek embertelen sorsa. Saját osztálya nem hitt őszinteségében. Nem tudta elképzelni, hogy egy Károlyi gróf komolyan akarhassa a demokratikus Magyarországot, sem azt, hogy a birtokait a nép között felosszák. Mostoha atyám, ifj. Andrássy Gyula, aki nagyon szerette férjemet, többször mondta: „Hiába, Mihály közénk tartozik, nem kell komolyan venni azt, amit hirdet. Ez kortesfogás, népszerűség utáni hajsza, ha egyszer bekerül a hatalomba, el fogja mindezt felejteni . . . Ügyes taktikus . . .” Én felháborodva ellenkeztem: „Maguk azért szeretik, mert nem ismerik, és azt hiszik, hogy be akarja csapni a népet. Ha majd bebizonyul, hogy betartja ígéretét, hogy becsületes, gyűlölni fogják.” Ez be is következett.

A magyar októberi forradalom jelentőségét sokan lebecsülik. Egyesek azért, mert megbukott, mások, mert csak polgári forradalom volt. Szerintem egyik szemrehányás sem jogosult. A magyar októberi forradalom fő célját elérte, azt, amiért előbb Rákóczi, később Kossuth harcolt, de sikertelenül: az Ausztriától való különválást, Magyarország függetlenségét, a Habsburgok trónvesztését, a Magyar Népköztársaság kikiáltását. Ezeket az eredményeket még Horthy rezsimje sem tudta visszacsinálni gyakorlatilag, még a legutóbbi kivételével sem, mert akárhogy királyságnak keresztelték a Horthy alatti államformát, a királyságot még ők sem merték, sem nem tudták restaurálni. A pusztán forradalommá való lekicsinylése sem helyes, mert annak ellenére, hogy polgári forradalomnak indult egy elvesztett háború következményeként, a szervezett munkásság volt az az erő, amellyel győzött, és rövid időn belül az igazi hatalom a munkásság kezébe is került.

Ezért a magyar októberi forradalmat nem lehet mint egységet bírálni, mert két korszakból állott: az 1918. október 31-i polgári forradalomból és 1919-ben a polgári elemek kiválása és a szervezett munkásság befolyásának növekedése után, már a népköztársaság idejében megkezdett munkásforradalomból.

Az októberi polgári forradalom a benne rejlő mély ellentétekkel volt terhes. A győzelem után kiadott manifesztumában többek

között az áll: „Megnyertük a csatát, mindent megkaptunk, amit követeltünk, nincs okunk folytatni a harcot. Előkészítjük az általános, titkos választójogot." Ez tipikus polgári álláspont volt: amint nyeregben ülnek a tegnapi forradalmárok, meg akarják állítani a forradalmat.

November végén annyi átálló volt, hogy férjem azt mondta nekem: „Kedvem volna kilépni a Károlyi-pártból."

A koalíció nem volt életképes. Ez általában az ilyen koalíciók sorsa. Szerencsétlen fegyvertársak, akik csak abban egyeznek meg, hogy mit nem akarnak, és abban, hogy mindegyik a másikat teszi felelőssé azért, hogy nem tudta megvalósítani saját programját. Sokaknak jó ürügyül is szolgált. Az ilyen koalíciók közös nevezője a negatívum. Ameddig valami ellen harcolnak, sikeresek, de ahogy egy új rendszert kell felépíteni, ez az improduktív hintajáték csődöt mond.

Bár a forradalmat megelőző hetekben és hónapokban az ország közvéleményének nagy része Károlyi mögött állott, mert tőle várta a béke megvalósítását, rövid időn belül elfordult a kormánytól, amely nem akarta levonni a vesztett háború természetes következményeit.

Minden sikeres forradalom egy életképtelen rendszer összeomlását pecsételi meg, és így végét jelenti valaminek, de ugyanakkor valaminek a kezdetét is kell hogy jelentse. A forradalom polgári miniszterei és támogatói legjobban a szocializmus megvalósításától féltek. Károlyi rövidesen tisztába jött ezzel — s azzal is, hogy választania kell: milyen erőkre akarja rendszerét felépíteni. Komoly fegyveres támasz nélkül nem tarthatta magát fenn az új rendszer. Választania kellett a régi K.u.K. hadsereg leszerelt tisztjeinek újrafelfegyverzése, vagy a szervezett munkásság felfegyverzése között. Gömbös Gyula, aki akkor még vezérkari tiszt volt a honvédelmi minisztériumban, kész volt különítmények felállítására, és felajánlotta Károlyinak segítségét a szocialistákkal szemben. Minden oldalról érkeztek Károlyihoz ilyen ajánlatok, benne remélték megtalálni a régi úri Magyarország megmentőjét. Károlyi akkor könnyen választhatta volna Horthy szerepét, amit

az arisztokrácia és a polgárság el is várt tőle. „Szívesen vallott volna mindenki vezérének — írja férjem egyik levelében —, de természetesen csak úgy, ha én követem őket és nem ők engemet." Választania kellett — és habozás nélkül választott is. A munkásságra alapozta erejét, és ezzel sorsa, jövője, életútja is meg volt pecsételve.

De visszatérve a forradalom első hónapjaira: Károlyinak számolnia kellett pártjával, azokkal, akik a háború alatt parlamenti fegyvertársai voltak, akik vezetése alatt követelték a német szövetség feladását, a különbékét, és akik mögött még az ország közvéleményének tekintélyes része állott. A forradalmakat legtöbbnyire egy elvhű, kiváló kisebbség irányítja. Így volt ez Oroszországban is. De a többségnek szimpátiával, legalábbis passzív szimpátiával kell viseltetnie a forradalom iránt. Az úgynevezett „történelmi osztályok" és a polgári Magyarország hatalmát lebecsülni, erejével nem számolni, taktikai hiba lett volna.

A heterogén kormányban rövid időn belül megmutatkoztak az ellentétek, és egy hónap után a polgári miniszterek jobb szárnya — Batthyány, Lovászy, Bartha stb. — kivált. Ez a szakadás arra ösztönözte az ellenforradalmárokat, hogy agitációjukat elkezdjék. Minden igyekezetük arra irányult, hogy meggyőzzék a győztes hatalmakat arról, hogy Károlyi a bolsevizmust készíti elő. Ezek az intrikák, amelyeket főleg az arisztokrácia szított, csak tápot adtak a franciák velünk szemben ellenséges magatartásának, amely egyrészt a blokádban, főleg azonban abban nyilvánult meg, hogy hagyták, hogy a szomszédos államok a fegyverszüneti szerződést megszegjék, ami a máris rossz gazdasági helyzetet katasztrofálissá tette. Ebben az időben Versailles-ban a francia generálisok azzal a gondolattal foglalkoztak, hogy szövetségeseikkel — románokkal, csehekkel — megtámadtatják Szovjet-Oroszországot. Tisztában voltak azzal, hogy Károlyi erre a szerepre nem kapható, és ezért kacérkodtak a magyar ellenforradalommal. Az ellenforradalomnak Janus-arca volt: Párizsba küldte jelentéseit, amelyekben Károlyit bolsevizmussal vádolta, és közben az országban a megalázott nemzeti érzelmeket aknázta ki a szövetségesek és a

kormány ellen, azzal érvelve, hogy az ország Károlyi radikalizmusát szenvedi meg.

Mind tisztábban domborodott ki az a tény, hogy Károlyi a szervezett munkásságra helyezi a fő súlyt, ami a burzsoázia szempontjából nyilvánvalóan veszedelmes, baloldali orientáció volt. A nyugati példára épülő liberális politikai demokráciának nem volt lehetősége Magyarországon, mert hiányzott az az erős „harmadik rend", az a középosztály, amelyre ezt fel lehetett volna építeni. Magyarország félfeudális állam volt, amelyben a hatalom a mágnások és a dzsentrik kezében összpontosult, és az ipari munkásságon kívül nem volt más osztály, amely sikerrel és autoritással átvette volna a vezetést.

Az ipari munkásságon kívül a másik forradalmi tényező a szegényparasztság volt. Ennek az aktív támogatását csakis a földosztással lehetett volna megnyerni. Noha Károlyi a Búza Barna-féle földosztást sohasem tekintette véglegesnek, csak átmeneti stádiumnak, kompromisszumnak tartotta, mégis ez lett volna az első lépés a föld nélküli parasztság megnyeréséhez. A földosztás elhúzódott, mert a szocialisták egyöntetűen szabotálták, féltek, hogy egy új kisbirtokos osztály fog kifejlődni, ezt előbb a parasztság megszervezésével akarták ellensúlyozni. A választások is ebből a célból halasztódtak el. Mindebben tán elvileg lehetett is igazság — de még egy hiányos és tökéletlen földreformot is keresztül kellett volna vinni, hogy a szegényparasztságot megnyerjék és az ellenforradalom befolyása alól kivonják. A nagybirtokokból szövetkezetek megteremtését tervezték. A tulajdonosokat erősen megadóztatott részvényekkel akarták kárpótolni, ami egyenlő lett volna a tőke kisajátításának egyik formájával. 70—75 százalékkal csökkent volna a földesurak jövedelme. A gyűlölet férjem ellen a reakció köreiben ekkor érte el tetőpontját, és minden valószínűség szerint a hírhedt Vyx-jegyzék is az ettől való félelemben szerkesztődött meg. Hiszen az ellenforradalom — Bethlen István, Mikes Ármin — előbb tudott erről a jegyzékről, mint maga a kormány.

A magyar októberi forradalom második korszakában a tömegek követelésére az evolúció és demokrácia jegyében akart Károlyi

elindulni a szocialista úton. Ebben azonban az események meggátolták. A hatalom de facto a munkásság kezében volt összpontosítva. Ezért tartotta Károlyi korainak a proletárdiktatúra kikiáltását.

1919 tavaszán a kommunista agitáció révén a szociáldemokrata párt centrumát és balszárnyát a tömegek olyan erővel sodorták balra, hogy már nem kellett attól tartani, hogy a forradalom megáll. A forrongó Magyarország komoly szociális reformok nélkül nem nyugodott volna meg, és 1919 januárjában már minden jel arra mutatott, hogy ezek a reformok meg fognak valósulni. A balratolódás következtében a jobboldali szocialisták, Garamiék vezetésével, a polgári miniszterek lemondása után, rá akarták bírni a szociáldemokrata pártot, hogy lépjen ki a kormányból. Ezt Károlyi azzal gátolta meg, hogy kijelentette: a szocialisták nélkül ő sem vállalja a hatalom gyakorlását, és közölte, hogy kész egy tiszta szocialista kormány kinevezésére. Ezt a szociáldemokraták nem fogadták el, de a legfontosabb tárcákat ők vállalták a kormányban, és ugyanakkor a szociáldemokraták balszárnya állandóan erősödött. Ilyen körülmények között a talaj készen állott a szocializmusra. A pártban tombolt a testvérharc, amelynek kimenetele Károlyi elnökletével nem lett volna kétséges. Voltak a szocialista vezérek között olyanok is, akik hajlandók lettek volna Noske politikájának követésére. Felháborodással utasította vissza Károlyi egyik szociáldemokrata miniszterének azt az ajánlatát, hogy az „ezer kommunistát" (mert csak ezerre becsülték a kommunisták számát) egyszerűen kiirtsák.

Történelmi távlatból nézve az eseményeket, elszigetelve, kapitalista országoktól körülvéve, Szovjet-Oroszországtól elvágva, akkor nem sikerülhetett a proletárdiktatúra.

Károlyi egy későbbi levelében írja: „Mindaz, amit a történelemben diadalmas forradalomnak nevezünk, úgynevezett elbukott forradalmak talajából nőtt ki. Az elbukott forradalom termékenyítette meg a talajt. Szükség volt reá, anélkül nem lett volna diadalmas forradalom." A magyar forradalom leveretése forradalmasította Károlyit igazán — érzelmileg és értelmileg is.

Nincsen szándékomban mentegetni a magyar októberi forradalom hibáit és gyöngéit, amelyeket senki sem látott tisztábban, mint maga Károlyi. Ő maga írja: az októberi forradalom azért nem sikerülhetett, mert nem volt igazi népköztársaság, azért mert, nem elégítette ki azokat a jogos kívánságokat és reményeket, amelyeknek létezését köszönheti. A dolgozó nép óriási többsége ezeknek a kívánságainak kedvéért söpörte el a Habsburg-uralmat. Ennek megvalósítása teremtette meg a népköztársaságot, és ezért joggal fordult el tőle, — és ezekben csalódva hagyta elbukni azt. A legnagyobb hibának tartotta Károlyi a földosztás félbeszakítását és elhalasztását.

De a történelmi igazsághoz tartozik, amiről a mai történetírók sem adnak világos képet: hogy a Károlyi-kormány legszélsőbb szárnyán maga Károlyi állott, hogy ő magát már akkor a szocialisták balszárnyához tartozónak érezte. Véleménye az volt, hogyha akkor a parasztság és a munkásság együttesen mögé áll, a szociáldemokrata vezérek, félve a tömegektől, engedni kénytelenek a nyomásnak, és így olyan rendszert lehet felállítani, amely új szocialista káderekét képezhet ki, és felkészül a bekövetkezendő harcokra.

Szerintem, ha március 21-én a népköztársaság keretében alakult volna meg a tiszta szocialista kormány a kommunista párt részvételével, ahogy a minisztertanács azt elhatározta — a szocializmus felé vezető úton kétségtelenül megindultunk volna akkor is. Persze más kérdés az, hogy az antant hatalmak eltűrték volna-e ezt a tiszta szocialista alakulást Magyarországon és nem bántak volna-e velünk is úgy, mint a Tanácsköztársasággal.

Amikor a végleges katasztrófa kikerülhetetlenné vált, azaz közelgett a proletárdiktatúra vége, július 4-én, a tanácskormány segítségével elhagytuk Magyarországot. Akkor nem hittük, hogy 26 év múlva fogunk csak hazatérni. Sok viszontagság után átléptük a cseh határt, és Jászi Oszkár közbenjárásával sikerült Masaryk köztársasági elnöktől letelepedési engedélyt szereznünk. A magyar reakció gyűlölete ebben az időben olyan méreteket öl-

tött, hogy a Nemzeti Kaszinó néhány tagja megesküdött, hogy Károlyit meggyilkolja, ahogy Ausztria földjére lép.

Horthynak a „bűnös városba" történt bevonulásáról és a fehérterrorról szóló hírek Prágában értek el bennünket, ahonnan szorongó szívvel figyeltük az eseményeket, amelyeknek szörnyűsége jóval felülmúlta képzeletünket. Ezeknek befolyása és a múlt tapasztalatainak hatása alatt Károlyi politikai fejlődésének harmadik stádiumába lépett.

Amikor lemondott az OMGE elnökségéről és a latifundiumok káros rendszere ellen fordult, a feudális rendszert akarta átalakítani modern nyugati polgári demokráciává, a háború alatt és kormányzása idején pedig mindinkább a szocialista tanok felé hajlott. A háborús nyomorúság, a hadseregszállítók visszaélései, a nép szenvedése es kizsákmányoltsága olyan rendszer fenntartásának érdekében, amely a nép ellen irányult, Károlyit mindinkább balra sodorták. De az emigráció első évében a fehérterror hatására mindjobban meggyőződött arról, hogy a magyar uralkodó osztályt más módszerekkel kell legyőzni. Tapasztalatai a szociáldemokratákkal saját kormányzása idején arra a meggyőződésre bírták, hogy a II. Internacionálé nemhogy meggyöngíti, hanem megerősíti a kapitalizmust, és hogy ízlése ellenére is erőszakra és diktatúrára van szükség, hogy már a forradalom első stádiumában is eredményt érjünk el. Így az emigráció Károlyi fejlődésének egy új fázisát jelentette. Most már nemcsak elméletben tudta, hanem ahogy mondani szokás, a saját bőrén is érezte, hogy mit jelent a kiváltságos osztályok keretein kívül élni. Fájdalmas csalódásai saját osztályában meggyőzték arról, hogy soha semmi körülmények között hozzá vissza nem térhet, és hogy le kell vonnia ennek a felismerésnek a legmesszebbmenő konzekvenciáit is. Az üldöztetések, nélkülözések, szenvedések nem törték meg, hanem megacélozták. Politikai meggyőződése most morális valósággá vált. A legnehezebb körülményeket is panasz nélkül viselte el. Mindenről kész volt lemondani, ami a saját kényelmét illette, és saját anyagi gondjainál mindig előbbre helyezte az ügyet és az üldözött elvtársak sorsát. Még engem is csodálkozásba

ejtett, mert nem hittem, hogy amikor tényleg rá kerül a sor, képes lesz ennyire beleilleszkedni az új életviszonyokba. Amikor az első hetekben Prágában még ennivalóra sem volt pénzünk és cukorkát szopogatva csillapítottuk éhségünket, a világ reakciós lapjai azzal vádoltak bennünket, hogy az állami kasszából kiemelt sok millióval szöktünk át a határon.

A cseh munkások gondos szeretettel vettek körül. Egy Hauser nevű családra emlékszem, akiknél egy ideig laktunk. Az új életmód, az új közösség, amit vállaltunk, a szakítás a régi világgal, családdal, rokonokkal, ismerősökkel, radikális változást jelentett életünkben, de ugyanakkor nagy és gazdag tapasztalatokat nyújtott.

A kladnói bányászok a nagy hidegben és szénhiányban felajánlották, hogy egy órával többet dolgoznak, hogy a Károlyi-családot szénnel ellássák.

Ebben az időben azon gondolkoztunk, hogy ne válasszuk-e új otthonunknak a Szovjetuniót. De a gyermekekre való tekintettel (a legkisebbik pár hónapos volt csupán, és szamárhurutban feküdt) a klíma miatt mégiscsak Olaszországot választottuk. Firenzében telepedtünk le, ahol ezekben az időkben a legelkeseredettebb harcok folytak a feketeingesek és a kommunisták között. A hangulat puskaporos volt, nem múlt el nap, hogy a fasiszták valami agressziót el ne követtek volna, munkásotthonok felégetése, munkásvezérek megverése vagy meggyilkolása napirenden volt. Pár havi ott-tartózkodásunk után a Giolitti-kormány engedett Horthyék nyomásának, és a fehér orosz intrikáknak, s egy szép tavaszi napon a gyönyörű Fiesolében a villát, ahol laktunk, egy csapat karabinieri körülfogta, és férjemet vasraverve körülvitték a városon, mint győzelmi trófeát.

Horthyék Türr Stefániát, a szabadsághős Türr István tábornok méltatlan leányát bízták meg és fizették meg, hogy ezt a dicső munkát véghez vigye. A liberális kormány, noha tudatában volt annak, hogy olasz belügyekbe nem avatkozunk, koholt vádak alapján kitoloncolt minket az osztrák határra.

Mivel az osztrákok sem különösen vágyódtak egy „kommunista agitátor" után, visszamenesztettek bennünket Tarvisióba.

így a három apró gyerekkel egyik határvárosból a másikba löktek minket, mint egy futball-labdát. A gyermekek a böröndök tetején aludtak. Végre Jászi Oszkár és Szende Pál kijárta a Bauer-kormánynál, hogy beengedjenek Villachba, ahol férjemet egy hotelben szobafogságban tartották. Mikor Horthyék tudomására jutott az ügy, követelték Károlyi kiadatását. A Bauer-kormány ezt megtagadta ugyan, de félő volt, hogy a Héjjas- vagy Prónay-féle terrorcsapatok erőszakkal átviszik a magyar határon.

Hogy ott mi lett volna a sorsa, nem kétséges. Az osztrák munkások, megható tanújelét adva szocialista szolidaritásuknak, egy gárdát állítottak össze, amelynek tagjai munkájuk után egész éjszaka őrt álltak a villachi hotel előtt. Ők vették védelmükbe Károlyit, és így végre biztonságban éreztük magunkat. A Stromfeld által előkészített katonai felkelés aktáit, amelyeket a határra érkezésünkkor elkoboztak, szerencsére a rendőrség szó nélkül visszaadta nagy megnyugvásunkra, és úgy látszott Horthyék ezekről nem is szereztek tudomást. A világsajtó tele volt kiutasításunkkal és a kiutasítások rekorderének nevezték Károlyit.

Végre barátainknak sikerült beutazási engedélyt szerezni számunkra Jugoszláviába, Dalmáciába, ahol két évig maradtunk. Ott is, mint Csehországban és Ausztriában, a nép meleg rokonszenvével találkoztunk. Cipészek talpalásért nem fogadtak el pénzt, azzal, hogy amikor Károlyi gazdag volt, a sajátjából adott a nincstelennek; most, hogy ő a nincstelen, a nép ad neki. Orvosok visszaküldték honoráriumukat, és a lakosság minden tőle telhető módon igyekezett ottlétünket kellemessé tenni. Akkor ismerkedtünk meg a jugoszláv nép nagylelkűségével. Ott is sok volt a magyar menekült, akik férjem köré csoportosultak.

Erre az időre esik a szociáldemokraták paktuma Bethlen Istvánnal, a parasztság bőrére, vagyis a földművelő munkások szervezkedési tilalma. Károlyit ez az alku nagyon felháborította és több nyílt levélben támadta a szociáldemokrata vezetőket. Többek között ezeket írta:

„Egyesíteni kell a harcra a falu egész dolgozó népét a városi dolgozókkal. Ez az archimedesi pont, melyen nemcsak ki lehet

emelni sarkából a magyar reakciót, de azt kerékbe is lehet törni."

Az első években az emigráció központja Bécs volt, de hogy az ellenforradalom stabilizálódni kezdett, a vezéreknek el kellett helyezkedniük, és sokan Amerikában, mások Párizsban telepedtek le. Az emigráció polgári elemei, Hock János, Jászi és mások, férjemet arra akarták rábeszélni, hogy ő is az Egyesült Államokba emigráljon. De Károlyi úgy érezte, hogy ez elvágná őt Európától, Magyarországtól, a munkásmozgalomtól. Ezért nem hallgatott a csábításokra, hívásokra. A helye itt volt Európában, ahol végeredményben a harc eldöntését várta, és nem az Atlanti-óceán másik oldalán, a felhőkarcolók között. Jugoszláviából egy szénszállító hajón Angliába utaztunk, ahol a munkáspárt segítségével letelepedési engedélyt kaptunk, majd Párizsban éltünk néhány évig.

A 20-as években férjem igen aktívan foglalkozott a Pas de Calais-i bányászok sorsával. Sokszor ellátogatott Billancourt-ba, Lens-ba és Roubaix-be. Ezekre az utakra sokszor én is elkísértem. A fő probléma ott is a kommunisták és szocialisták közti harc volt, férjem fő célja pedig az egységes munkásfront megteremtése. Ebben a munkában főleg Bölöni György és Aranyossi Pál voltak segítségére. A Clarté-, azaz Világosság-csoporttal is szorosan együtt dolgozott, sőt a *Monde* című lapjuk szerkesztőségének is tagja volt, és így Barbusse-szel, Romain Rolland-nal is állandó összeköttetésben állt.

1924-ben felolvasási turnéra hívtak meg az Egyesült Államokban, amit ki akartam használni egyrészt a Horthy-rendszer elleni propagandára, másrészt arra, hogy megüresedett házi kasszánkat megtöltsem. Ahogy híre ment, hogy egy magyar grófné érkezik, a newyorki társadalmi sznobok fogadó-bizottságot alakítottak, amelyben a New York-i élet „színe-java" résztvett, abban a hiszemben, hogy egy „rendes" Károlyi grófnéról van szó. De hajóra szállásom előtt megindult a hajsza a magyar követség részéről és miután Horthy követe, Széchenyi László gróf veszélyes vörösnek nevezett, az egész hölgy-csoport rémülten lemondott, kivéve

Eleanor Rooseveltet, aki azzal is demonstrált ellenük, hogy meghívott magához vendégségbe. Azt a hírt is terjesztették rólam, hogy a Tanácsköztársaság alatt Budapesten „szüleimet kivégeztettem". De a hatás nem az volt, amit Széchenyiék reméltek, óriási publicitást nyertem. Még a rendőrök is iparkodtak kezet szorítani velem: örülünk — mondották —, hogy megismerkedhetnek a „Vörös Katával". Egy gyűlésen azt kérdezték tőlem, igaz-e, hogy Leninnel levelezésben állottam. „Sajnos, ebben a kitüntetésben nem volt részem" — feleltem, amire nagy tapssal és nevetéssel válaszoltak. Amikor a Horthy ágensek belém kötöttek, az amerikai közönség lehurrogta őket. Turném, amely jól indult, rosszul végződött, tífuszt kaptam és kórházba szállítottak. Károlyi hívei, a radikális magyarok, vállalták a számlákat és az amerikai orvosok ingyen kezeltek, sőt operáltak is. Férjem, aki Londonban vízumot kért, hogy mellettem legyen, ezt azzal a feltétellel kapta meg, hogy tartózkodni fog minden politikai megnyilvánulástól. Ezután már az ő sikere volt biztosítva, mert ahogy New Yorkba érkezett, radikális barátai nekiestek a State Departmentnek, és felelősségre vonták, hogy a magyar követ befolyása alatt cselekedett, vagyis inkább a híres milliárdos Vanderbilt-család befolyása alatt, mivel gróf Széchenyi László magyar követ felesége Vanderbilt-leány volt. Megindították a sajtókampányt, tiltakozó gyűléseket rendeztek, amelyeken férjem szótlanul vett részt. A lapokban karikatúrák jelentek meg, amelyeken férjemet bekötött szájjal ábrázolták, ilyen képaláírásokkal: „Mi az, amit mondani akar és amit Horthy követe a szabad Amerikában a State Department útján belefojt?" A botrány, amit a Károlyi-eset felidézett, Széchenyi pozíciójába került: el kellett New Yorkot hagynia.

Amikor az Egyesült Államokat elhagytuk, Kanadán keresztül tértünk vissza Angliába. Az amerikai lapok neves munkatársai velünk utaztak, hogy most végre a határon — ahol Károlyinak már szabad lesz beszélnie — megkapják a várt interjút. Meg is kapták. Első mondata mindjárt szállóigévé is vált: „*Most, hogy szabad földön állok, megmondhatom az igazat*". Ilyen publicitást

még nem kapott Amerikában senki baloldali idegen. Ezután az a szólás járta: „*Elmegyek Kanadába, hogy megmondhassam az igazat.*" Amerikai szereplésem miatt Horthyék kiadták ellenem is az elfogató parancsot és már a cella száma is ki volt részemre jelölve a Markóban.

1925-ben férjem Bécsbe ment, hogy ott Kun Bélával a parasztpolitikát megtárgyalja. Károlyi és Kun Béla között a viszony nem volt harmonikus. Kun nem viseltetett bizalommal Károlyi iránt, talán attól tartott, hogy Károlyi a kommunista pártban vezető szerepet akar játszani. Ilyesminél pedig semmi sem állott messzebb Károlyitól, akinek csak az volt a kívánsága, hogy ha névtelenül is, a munkásmozgalomnak hasznára legyen.

Amikor 1929-ben a Vatikán konkordátumot kötött Mussolinivel, Barbusse tiltakozó nagygyűlést rendezett Berlinben. Férjem ott hosszú beszédben pellengérezte ki a Vatikánnak azt a hipokrízisét, hogy a pápa 1870 óta most adta fel először azt az elvét, hogy ő a Vatikánban az olasz állam foglya, és ezzel Mussolini meg a feketeingesek uralmát a pápa megerősítette. Károlyinak nagy sikere volt. Meggyőződése és mély felháborodása olyan hatással volt a közönségre, hogy az ováció, amit kapott, talán felülmúlta minden addigi külföldi sikerét.

Miután oly sok kellemetlen órát szereztünk az amerikai State Department-nek, nagy nehézség árán és az egész amerikai baloldal támogatásával sikerült végre egyszer szólásszabadságot élvezve is bejutni az Egyesült Államokba. Férjem 1930-ban bejárta az egész észak-amerikai kontinenst, kelettől nyugatig, előadásokat tartva. Felolvasásai nagy vitákat váltottak ki még a hozzá legközelebb álló polgári hívei között is, mert most tisztán kezdték látni, hogy maga Károlyi eltért az ún. Károlyi-politikától. A dollárokat, amelyeket előadásaival szerzett, a baloldali amerikai mozgalomnak adta, és így a szó szoros értelmében pénz nélkül, éhezve járta útját. De több komoly és megbízható barátot szerzett magának, főleg a baloldali írók köreiben, például Sinclair Lewis-t, Dreisert, Upton Sinclairt, akik felismerték nagy emberi értékeit. Egy kaliforniai előadásán, amelyen Upton Sinclair elnö-

költ, úgy mutatta be Károlyit, hogy bár Károlyi marxistának vallja magát, személyében kivételt jelent Marxnak ama tétele alól, hogy a gazdasági helyzet determinálja az emberek nézeteit és cselekedeteit, mert akkor Károlyinak arisztokratának és földesúrnak kellett volna maradnia.

1931-ben egy francia lap felszólított minket, hogy vegyünk részt egy Szovjet-Oroszországba utazó újságíró csoportban. A meghívást elfogadtuk, és szovjetunióbeli tapasztalataink alapján férjem az agrárkérdésről írt, én pedig a mindennapi életről és az iskolarendszerről. Egyes újságíró kollégáink, mikor a Szovjetunióból visszatértünk Párizsba, begyulladtak, és nem tettek eleget kötelezettségüknek. Így mi helyettesítettük őket, és a különszám cikkeinek nagy része a mi tollunkból került ki.

Mikor Károlyi 1932 nyarán értesült arról, hogy Sallait, Fürstöt és Karikást (aki barátja volt), elfogták, fáradságot nem ismerve, gyér pénzünket feláldozva, harmadik osztályon utazott éjjeleken át a kánikulában, hogy londoni, párizsi és svájci ismerőseinket mozgósítsa. Nagyon elkeseredett, amikor Friedrich Adler, a II. Internacionálé vezetője Zürichben megtagadta a segítséget és Moro-Giafferi, a híres ügyvéd nem volt hajlandó Budapestre utazni. Sikerült azonban Romain Rolland-t megmozgatni, és Longuet-t, Marx unokáját Budapestre küldeni az elvtársak védelmére.

Hitler uralomra jutásakor a német emigránsok százával özönlöttek Párizsba, ahol most Willy Münzenberg vezetésével megkezdődött az antihitlerista szervezkedés. Ebben férjem is, én is aktívan részt vettünk. Münzenberg és Otto Katz bámulatos ügyességgel vont be a mozgalomba mindenkit, aki Hitler-ellenes volt (ha különféle okokból is). Ama nevezetes *Barna Könyv anyagának* egy részét, mely Hitler szörnyűségeit adatokkal bizonyította, én hoztam ki Németországból nagy viszontagságok között. Összeköttetésben voltam egy föld alatt dolgozó elvtársnővel, aki szállította az anyagot. Windischgraetz Lajos herceg, aki a Gestapo szolgálatában állt, tudomást szerezve ottlétemről, jelentette gazdáinak, de szerencsém volt, sikerült idejében eltűnnöm Ber-

linből. Azután megindult a harc Dimitrov kiszabadításáért. Pénzgyűjtések, népgyűlések, a koncentrációs táborokról szóló leleplezések, a német hadsereg felfegyverkezéséről szóló adatok publikálása: ez volt a munkánk. A hitlerizmus megerősödése, a spanyol polgárháború leverése, a Saar-vidék Németországhoz való csatolása népszavazás útján, a moszkvai perek érthetetlensége, a nácizmus támogatása Nyugaton — mindez sötét jövőt jósolt. A párizsi Champs-Elysées-n jártunk, amikor polgári tüntetők vonultak végig rajta, Daladier-t éltetve, amiért Münchenben elárulta szövetségeseit. Megértettük, hogy Franciaországban nem maradhatunk. Ha akkor maradunk, velünk is az történt volna, ami Hitler ellenfeleivel: kiszolgáltattak volna bennünket a németeknek.

A háború kitörése már Angliában ért minket. 1941-ben Angliában megindítottuk az „Új Demokratikus Magyarországért" mozgalmat, amelyhez a világ minden részéből csatlakoztak az emigrációban élő magyarok.

A Károlyi-mozgalom — az „Új Demokratikus Magyarországért" — internacionális volt. Az Egyesült Államokban, Dél-Amerikában, Palesztinában, Franciaországban, Algírban, Svájcban szintén megszervezték a szabad magyarokat, akik Károlyihoz csatlakoztak. A mi klubunkba angol, cseh, román és jugoszláv baloldaliak jártak. Férjem a dunai népek összefogását propagálta, a Kossuth-féle dunai konföderáció modernizált konceptusát, szocialista alapon. Ez a konföderáció szívügye volt, és emigrációs éveiben, de még hazatérése után is nem látta a magyar jövőnek más megoldását, mint a Duna mentén megtelepedett népek középkelet-európai föderációját. Ezek zárt egységben tömörülnének, közös vámrendszerrel, hadsereggel és tervgazdasággal. Más téren a különböző nemzetek megőriznék teljes szabadságukat, kulturális, nyelvi stb. különállásukat. Ez — mint állandóan hangoztatta — nem jelentett volna cordon sanitaire-t kelet felé, sőt inkább szoros együttműködést a Szovjetunióval. Ezzel a tervvel 1947-ben tudomásom szerint a magyar kormány is egyetértett.

Az „Új Demokratikus Magyarországért" mozgalomhoz csatlakozott a külföldön élő demokratikus gondolkodású emigránsok zöme: New Yorkban Vámbéry Rusztem professzor, Fényes László és Moholy-Nagy festőművész vezetésével; Hollywoodban Lugosi Béla vezette a mozgalmat.

Itt meg kell emlékeznem férjem hű és lelkes titkáráról, Havas Endréről, a tehetséges költőről, aki mindenben segítségére volt egyesületünk megszervezésében és politikai működésében, akinek a Rákosi-korszak idején a börtönben bekövetkezett tragikus haláláról szerencsére férjem sohasem értesült. A sors megkímélte ettől a talán legfájdalmasabb csapástól.

1943-ban Károlyi Majszkij nagykövet útján megüzente a szovjet kormánynak, hogy Moszkvába kívánna utazni, hogy ott a magyar hadifoglyokból egy „szabad magyar" csapatot alakítson, amely a felszabadításkor bevonulna Budapestre, ahogy De Gaulle bevonult a szövetséges hadseregek előtt Párizsba. Majszkij helyeselte ezt a gondolatot és átadta az üzenetet, amely azonban válasz nélkül maradt. 1944-ben küldte Károlyi a híres S.O.S-t, amelyben felszólította honfitársait, hogy csatlakozzanak a jugoszláv és a csehszlovák felszabadító mozgalmakhoz, és minden eszközzel küzdjenek a német megszálló csapatok ellen. Károlyi hangját hallván az angol rádióban, a magyar uralkodó osztály tisztában volt azzal, hogy elvesztette a játékot.

Végre 1944-ben megalakult az Angliai Magyar Tanács, amely egyesítette mindhárom mozgalmat és Károlyit választotta elnökké. Üdvözlő memorandumot küldtek az ideiglenes debreceni magyar kormánynak.

Károlyi, akinek a pillanatnyi magyarországi alakuláshoz kevés bizalma volt, nem akart addig hazatérni, amíg az összes magyar pártok hivatalosan meg nem hívják. Úgy érezte, hogy a 25 éves Horthy-korszak rágalomhadjárata és a vesztett háború után, egy kisebbség kívánságára hiba volna hazatérnie. Csak ha a választások után az új parlament eltörli az ellene hozott 1923-as hazaárulási törvényt, és teljes elégtételt nyújt neki — csak ebben az

esetben szándékozott hazatérni. 1945 decemberében levél jött Nagy Ferenctől, a nemzetgyűlés akkori elnökétől, aki arról értesített, hogy az ország fővárosa, Budapest meghívta férjemet képviselőjének, és várják, hogy helyét a parlamentben elfoglalja. Károlyin kívül meghívták képviselőnek Bartók Bélát, Vámbéry Rusztemet és Bölöni Györgyöt. Ugyanakkor férjem a szociáldemokrata párttól is kapott értesítést, amelyben felkérték, hogy térjen haza. 1946 januárjában Bede István, a Londonba kinevezett magyar követ hozott levelet Rákosi Mátyástól és Szakasits Árpádtól, megismételve kívánságukat.

Böhm Vilmos is sürgönyzött, hogy az elnökválasztás előtt várják haza, mert minden bizonnyal a köztársaság elnökévé fogják választani. Kommunista oldalról is jött üzenet Bölöni révén, hogy a kommunista párt is az ő elnökségét kívánja. De a kormány részéről még egy szó sem. Így Károlyi várakozó álláspontra helyezkedett. Februárban azután Tildyt választották meg elnöknek, akiről mi nem tudtunk mást, mint hogy megszavazta a zsidótörvényt. Végre márciusban bekövetkezett az, amit vártunk. A parlament nemcsak hogy megsemmisítette a Károlyi-ellenes szégyen-törvényt, amely vagyonát elkobozta és hazaárulónak bélyegezte, hanem az 1946: II. törvénycikkel egyhangúlag és ünnepélyesen törvénybe iktatta Károlyi Mihály történelmi érdemeit, ahogy előtte Kossuth és Rákóczi esetében történt. Ugyanakkor megjött a kormány hivatalos meghívása is, hogy térjen haza, tehát rehabilitációja tökéletes volt.

25 éves álom vált valóra. Hányszor beszéltünk róla, hogy milyen is lesz a hazatérés! Mindig tudtuk, hogy másképp, mint erős balrafordulással nem valósulhat meg. A Károlyi-palota előtt, a mai Károlyi Mihály utcában nagy tömeg várt reánk és Ries István igazságügyminiszter átnyújtotta a kulcsokat, és ezzel a kormány nevében visszaadta a palotát, amelyet Horthyék annak idején elraboltak tőle. Férjem azonnal visszaadta a kulcsokat a városnak, azzal a kívánsággal, hogy szülőháza munkáskollégiummá váljék.

Bár férjem sok olyat tapasztalt a Rákosi-éra alatt, ami aggodalomra adott okot és amivel nem értett egyet, ismételten mondta, hogy bármi történjék, az országot soha nem hagyja el. 1947-ben vállalta el a párizsi követséget, amelyről két év után, amikor 75 éves korát elérte, lemondott, de természetesen azzal a szándékkal, hogy hazatér. Ekkor került sor a Rajk-perre. Hosszú, álmatlan éjszakákon át vívódott önmagával, és azon töprengett, hogyan tudná ezt a pert megállítani. Egy pillanatig sem hitte el, koholmánynak tartotta a Rajk László és társai elleni vádakat, és ebben az értelemben beszélt is Rákosival és Gerővel. Amikor a per anyagában, Rajk úgynevezett vallomásában kézzelfogható valótlanságokat fedezett fel, sürgönyileg kérte, hogy a perben tanúskodhassék. Amikor nem kapott választ, bejelentette szakítását arra az esetre, ha a Rajk-perben nem rendelnek el újrafelvételt. Rajk László és társai kivégzése után a szakítás meg is történt. Férjem hazatérésének semmi értelme sem lett volna a rettegés korszakában, hisz barátai már nem is merték megközelíteni, tiltakozásait pedig elhallgatták volna. Hallgatása azt a benyomást keltette volna, hogy helyesli a kormánynak ezt a politikáját, hogy behódol Rákosinak, illetve sztálini módszereinek és annak a szörnyű elvnek, hogy a cél szentesíti az eszközt. Ezért nehezen, csak én tudom, milyen nehezen határozta el magát, hogy külföldön marad. „Azt a reményt, amelyet Sztálin halála és az új orosz politika felébresztett, nem szabad megsemmisülni hagyni; a hidegháború beszüntetését minden módon elő kell segíteni, mert csak ez mentheti meg a világot a végleges katasztrófától" — mondta Károlyi 1953-ban egy jugoszláv újságírónak adott interjúban.

Károlyi tragédiáját nem abban látom, hogy 25 esztendeig hazájából kitaszítva, hazaárulónak nyilvánítva, vagyonától megfosztva kellett élnie, hogy üldöztetve egyik országból a másikba kellett szöknie, hogy nélkülözött, hogy rágalmazták. Tragédiája abban rejlik, hogy amikor az a rendszer, amelynek életét szentelte, végre megvalósult, ilyen kegyetlenül kellett sok mindenből kiábrándulnia és a sztálinista éra megbukását valamint a XX. kongresszust nem érhette meg.

Mindennek ellenére: hitét a szocializmusban nem vesztette el, mert ahogy emlékirataiban írja: „Csak hibák, csalódások, vesztett csaták által tanulunk és indulhatunk el újból az igazi úton a szocializmus felé."

1952-ben Mende Tibornak írt levelében ezt írja: „Világnézetem nem változott. Ma is még erősebben, mint valaha, a jövőt a kommunista elvek megvalósításában látom. De mert kívánom ezt, Sztálin politikáját nemcsak hogy embertelennek tartom, de legnagyobb mértékben ártalmasnak, éppen a kommunizmus szempontjából. Az a tény, hogy a kommunizmus legmeggyőződésesebb híveit üldözőbe veszi és vallomásokra kényszeríti, hogy magukat a kapitalista országok kémjeivé adják ki, árt a legjobban annak, amit el akarunk érni. Sztálin nem tanulta meg Lenintől, hogy számolni kell az erőviszonyokkal, és ha ezek nem kedvezők, változtatni kell a taktikán. A mai erőviszonyok mellett keresni kell egy módot arra, hogy a Nyugattal legalább egy modus vivendire jussunk." De a sors legkegyetlenebb játéka az, hogy a mai Magyarországot, ahol az igazságtalanságok és törvénytelenségek a múlt rossz emlékei, ahol nem élnek többé vissza a hatalommal és tiszteletben tartják az emberi méltóságot, ahol a nép életszínvonala emelkedőben van — hogy ezt az új Magyarországot férjem nem tudta már megérni. Mert tudom, ha élne, ma itt boldog volna annak a magyar népnek a körében, amelyet annyira szeretett, és amelynek sorsát mindenkor szívén viselte. Ez szerintem a legfájdalmasabb, és ez Károlyi Mihály igazi tragédiája.

1963 augusztusa

KÁROLYI MIHÁLY
VÁLOGATOTT ÍRÁSAI

A MAGYAR VÁLSÁG

1920 január

FELHÍVÁS AZ ANTANT DEMOKRATA KÖZVÉLEMÉNYÉHEZ

Magyarországon vadul dühöng a fehér ellenforradalom. A kommunizmus kiirtásának örve alatt újra hatalomra jutottak azok a pártok és osztályok, melyek a porosz militarizmus mellett a legbűnösebbek a világháború felidézésében. A latifundiumok, a nemzetiségi elnyomás és a mindenféle uzsora emberei, a legfőbb háborús uszítók, a parasztság, a proletariátus és a produktív szellemi munka legkegyetlenebb elnyomói (Európának ez a legközépkoribb uralkodóosztálya) újra visszanyerte régi abszolutizmusát. De míg a múltban (még a legroszabb időkben is) ezt az abszolutizmust enyhítette és mérsékelte a szervezett munkásság ereje, a radikális intelligencia befolyása és a progresszív irányzatú pártok ellenőrzése: addig ma a reakció minden fék és ellensúly nélkül érvényesül. A Tisza-korszak és a háborús önkényuralom legrosszabb évei liberális epizódként tűnnek fel, ha azokat a mai állapotokkal összehasonlítjuk! Akkor volt mégis annyi propaganda,- sajtó- és egyesülési szabadság, hogy a legrosszabb visszaélésekkel szemben legalább tiltakozni lehetett, és a demokratikus törekvések számára egy mind nagyobb és öntudatosabb tábort szervezhettünk meg; ma a politikai, sőt a tudományos eszmeterjesztésnek is minden lehetőségét fizikai erőszakkal meggátolják.

A kommunizmus kiirtásának és a kereszténység helyreállításának kormánya, néhány ezer fehér ellenforradalmi tiszt rémuralmára támaszkodva, nem elégszik meg azok szigorú megbüntetésével, akik a proletariátus diktatúrájával visszaélve közönséges bűncselekményeket követtek el, hanem tömegesen végezteti ki és

börtönözi be a tisztességes kommunistákat is, kik elvi és önzetlen politikát folytattak; dühvel fordul mindenki ellen, aki az utolsó negyedszázad alatt részt vett amaz új közvélemény és tömeglélek megteremtésében, mely 1918 októberében egy páratlanul népszerű és vértelen forradalommal megbuktatta az ezeresztendős magyar feudalizmust, s rövid pár hónap alatt lerakta a demokratikus és szociális jogállam alapjait: az általános választójogot, a köztársaságot, az egyház és állam szétválasztását, a latifundiumok felosztását, a nemzetiségek önkormányzatát svájci minta szerint[1], szóval mindazon intézményeket, melyek nélkül békés európai fejlődés elképzelhetetlen. Az antant akaratából és kegyelméből a Magyarország élére került jelenlegi kormány, melynek elnöke adta ki a háború küszöbén a „Vesszen Szerbia"! átkos jelszavát, csak látszólag fordul a kommunizmus ellen, melytől már nincs oka bármit is tartania (hiszen egy olyan kulturátlan mezőgazdasági országban, mint aminő Magyarország, az egész kommunista mozgalom voltaképp gyökértelen növény volt, mely gazdasági előfeltételek nélkül, a nép éhségéből, a háború erőszakmoráljából és a nemzeti kétségbeesésből jött létre), valójában az októberi forradalom vívmányait, a polgári, paraszti és munkásdemokráciát akarja egyszer s mindenkorra lehetetlenné tenni, s ezért mindenáron meg akarja menteni a királyság, a latifundiumok és a római egyház monopóliumát. Ezért folyik a hajtóvadászat még alattomosabb elkeseredéssel mint a kommunisták ellen, ama szocialista és radikális írók, politikusok és tudósok ellen, akik az utolsó évtizedekben a feudális klerikalizmus rendszerét diszkreditálták, a háborús uszítókat leleplezték, a nemzetiségi békét hirdették és egy pacifista külpolitikát kezdeményeztek.

A győzelmes reakció még talán sohsem dolgozott kegyetlenebb és esztelenebb eszközökkel. A kivételes bíróság által hozott halálos ítételek tömege aránylag ártatlan epizód ebben a rendszerben, ha azokat a közönséges gyilkosságokat vesszük, melyeket megvadult fehér tisztek — olykor hallatlan zsarolásokkal karöltve — ezerszámra követtek el az ország távolibb vidékein. Jól beavatott és pártatlan megfigyelők legalább ötezerre teszik ezen *paraszt-nélküli Vendée*[2] — mert becsületére legyen mondva: a magyar paraszt egyenlő megvetéssel nézte, úgy a vörös- mint a fehérterror garázdálkodását — áldozatainak számát. Emellett a börtönök már nem képesek befogadni az elfogott kommunistákat. A kínvallatá-

sok borzalmai számos öngyilkosságra vezettek. A hajmáskéri internáltak tábora humanitárius és higiénikus szempontból rosszabb hely, mint a háború legbarbárabb fogolytábora. Budapesten napirenden van, hogy fehér tisztek nyílt utcán inzultálják a semita típusú embereket és somatikus vizsgálatnak vetik őket alá fajuk megállapítására. A sajtó- és gyülekezési szabadság puszta farce: a kormány lehetetlenné tesz minden neki nem tetsző véleménynyilványítást. A radikális és a szocialista közvélemény összes vezérei vagy börtönben vannak, vagy külföldre menekültek, mivel életük a felbérelt brávóktól nincs biztonságban. A szocialisták úgynevezett részvétele a kormányzásban puszta komédia, mivel a fehér hadsereg terrorja lehetetlenné teszi a szocialista akarat bárminő komoly megnyilatkozását. A Friedrich hadügyminiszter által rendezett tüntetése a budapesti mobnak lerombolta a szocialista napilap nyomdáját[3], s a szocialista képviselőjelöltek elfogatása napirenden van, mialatt egyes kormányférfiak, sőt maga a miniszterelnök is nyilatkozataiban durván inzultálják a szocialista pártot. Ilyen körülmények között a két szocialista politikus részvétele alig magyarázható másból, mint ama félelmükből, hogy kilépésük esetén — mivel a béke megkötéséig a reakciónak szüksége van rájuk az antant kifejezett akarata folytán — a fehérterror őket is elfogatná mint egykori kommunistákat. A fékevesztett reakció nem elégedett meg a progresszív tanárok és tanítók elkergetésével (sok-sok ezer szellemi munkás került kenyér nélkül az utcára), de inkvizíciós törvényszékeket létesített iskolás gyerekek politikai és társadalmi meggyőződésének üldözésére, és ezerszámra égette el a könyvtárakban a szocialista irodalmat. Gyakori eset, hogy hivatalnokokat, tanárokat és tanítókat azon a címen mozdítanak el, hogy egyes kommunistákkal baráti érintkezést folytattak vagy mivel a radikális párt tagjai voltak ... Elképzelhetni, hogy ilyen körülmények között hogyan fog festeni az a nemzetgyűlés, melynek választásai minden progresszív elem hermetikus kizárásával fognak lefolyni a régi magyar adminisztráció ismert fogásai mellett. Máris kimondta a minisztertanács, hogy a választási aktus *két napon* át fog tartani, a kommüniké szerint „a választók nagy számára" való tekintettel, de a valóságban nyilván azért, hogy az éj leple alatt a választási urnákban sokat fog lehetni korrigálni.[4]

Ez a helyzet nemcsak Magyarországot fenyegeti pusztulással,

nemcsak erkölcsi szégyen Európára, de az általános demokratikus haladást is veszélyezteti, és lehetetlenné teszi, hogy az elkínzott emberiség végre-valahára igazi békéhez jusson el. Ugyanis a rojalista és klerikális ellenforradalmi társaság csak úgy képes magát fenntartani, hogy minden eszközzel szítja a revánshangulatot az új nemzeti államokkal és elsősorban a köztük legdemokratikusabb csehszlovák állammal szemben. Képtelen lévén az egyre nyomasztóbb gazdasági és szociális kérdések megoldására, minthogy az uralkodó klikk privilégiumaihoz nem mer hozzányúlni, az egyre fokozódó éhség, nyomor, korrupció és erőszak tényeiről a nép figyelmét ideig-óráig csak úgy tudja elterelni, hogy a közvéleményt állandóan a revánsháború lidércfényével izgatja, és mialatt Párizsba küldi a béke megkötésére azokat a férfiakat, akik a háborúnak és a nemzetiségi elnyomásnak legtipikusabb képviselői voltak. Apponyi grófot, az erőszakosan asszimiláló népiskolai törvény[5] apját, ki a szerb ultimátum elküldését a magyar parlamentben az emlékezetes „végre" fölkiáltással üdvözölte; Bethlen grófot, ki egyike volt a legádázabb románüldözőknek Erdélyben, s ki annak idején szigorú annexiós békét követelt Románia ellen, míg odahaza miniszterelnök, hadügyminiszter és a fehér generalisszimusz leplezetlenül izgatnak a területi integritás erőszakos visszaszerzésére, a revánsháborúra. Ezalatt pedig a széles néprétegek elkeseredése forrpontra hág és egy harmadik forradalom borzalmaival s egy megújult bolsevik kísérlettel fenyegeti ezt a gazdasági létfeltételeiben tönkretett, nemzeti érzésében megalázott, szociális öntudatában letört, a román hódítás által kifosztott országot...

Mi lesz mindebből? Még mindig nem látja Európa progresszív közvéleménye, hogy az antant elmaradt diplomatái és reakciós hadvezérei minő elvakult politikát folytatnak Közép-Európában? Ami például Magyarországon történt, az az egész szörnyű szerencsétlenség, az antant elhibázott politikájának eredménye volt, melyet rövidlátó vagy reakciós katonai missziói sugalltak. Soha összetételében demokratikusabb, lelkesebben pacifista, becsületesebben antantbarát közvélemény nem került uralomra mint az, melyet az októberi forradalom Magyarország élére állított. Csupa oly férfiak, akik életüket és egzisztenciájukat kockára tették a demokráciáért és a háború ellen. Egy kis jóindulat az antant részéről, egy kis igazságosság a túl mohó igényekkel szemben, egy

kevés gazdasági támogatás és a Károlyi-kormány könnyen megbirkózhatott volna a nehézségekkel[6] . . . De az antant diplomáciája épp az ellenkező taktikát követte: kezdettől fogva valósággal üldözőbe vette az októberi forradalom kormányát. A lojális magyar békedelegációt[7] Franchet d'Esperay valósággal szinte inzultálta, s innen kezdve vége-hossza nem volt a tűszúrásoknak, kellemetlenkedéseknek s az ország közvéleménye állandó irritálásának. Nemcsak hogy a fegyverletételi szerződésnek amúgy is kegyetlenül szigorú rendelkezéseit nem tartották be, de hétről hétre inkább megrontották Magyarország területi és gazdasági helyzetét, míg végül oly nemzeti és szociális elkeseredést idéztek fel, hogy a kormány kénytelen volt lemondani azzal a célzattal, hogy a koalíciós kabinetet egy tiszta szocialista váltsa fel . . . Így jött létre az a soit disant keresztény uralom, mely a kereszt fenséges szimbólumából akasztófát csinált, és az az üzleti antiszemitizmus, mely minden szociálpolitikai vívmány tönkretételével és a szocialista párt erőszakos megsemmisítésével a túlnyomóan zsidó kapitalizmus munkás-kizsákmányolását korlátlanná tette.

És mindezt az antant nemcsak szótlanul tűri, de egyenesen az ő segítségével vette át az ellenforradalmi kormány a hatalmat. Azok a katonai és diplomáciai missziók, melyek a demokratikus és pacifista Károlyi-kormány ellen állandóan intrikáltak, a reakciós és revansista Huszár-kormánynak és a Horthy-féle fehér tiszti hadseregnek, valamint a Friedrich-féle keresztény pártnak „lelkes patrónusai lettek". (Ez a Friedrich, a rojalizmus, az antiszemitizmus és a reváns leglelkiismeretlenebb demagógja, egyik jellegzetes bomlási terméke a magyar pusztulásnak. Ez a kalandor az októberi forradalom idején még a legszélsőségesebb republikánus, filoszemita és pacifista volt. Ő volt az, aki mindenáron lövetni akarta a József főherceg palotáját, aki mint radikális szabadkőműves egy cionista ezredet akart szervezni, ki mennydörögve szavalt a háború és a porosz militarizmus ellen.) A grófok és bankárok szalonjaiban csakhamar meleg fegyverbarátság létesült a magyar és az antant reakciósok között a közös ellenség, a demokrácia és a szocializmus ellen. Ez a titkos aknamunka vezetett az októberi forradallom bukására, a bolsevizmushoz és a mai fehér diktatúrához Sir George Clerk lelkes támogatásával[8], aki addig vadászott a grófokkal és érintkezett az ellenforrad almi szalonokkal (a Radikális Párt küldötteit ellenben nem volt hajlandó fogadni!), míg elhitte

nekik, hogy a Horthy-féle hadsereg diktatúrája alatt lehetséges demokratikus kormányzatot teremteni Magyarországon.

Nemcsak Magyarországnak, de mondhatni a világdemokráciának az volt a rettenetes tragédiája, hogy a demokratikus antantnak csak az ideológiáját csinálták progresszív politikusok, míg a tulajdonképpeni reálpolitikát dilettánsok vagy reakciós diplomaták irányították. Innen az a perverz helyzet, amely előállt: ha a dolgok így mennek tovább, az antant előbb-utóbb újra életre galvanizálja egész Közép-Európa mindama feudális, militarista és reakciós képleteit, amelyek ellen az antant demokrata és szocialista népei olyan rettenetes vér- és munkaáldozatokat hoztak; ha ez a szellem uralkodik tovább, akkor az általános népszövetség nemes ideálja helyett egy sereg új Macedónia fog létrejönni, melyek éhséglázadásaikkal és faji harcaikkal minduntalan felgyújtják Európa békés fejlődését.

Ezért fordulunk mi, a magyar emigránsok azon csoportja nevében, melynek semmi köze sem volt a kommunista uralomhoz, az antant demokrata közvéleményéhez, kérjük az összes liberális, radikális és szocialista politikusokat és publicistákat, ne engedjék, hogy tovább folyjék ez a külpolitika, melyet demokratikus elvek nevében reakciós diplomaták csinálnak. Kérjük, ellenőrizzék jobban országaik külügyi képviseletét, és hassanak oda, hogy Európa oly súlyosan veszélyeztetett zónájába ne dilettáns, ellenforradalmi érzelmű diplomatákat, hadvezéreket, arisztokratákat és papokat küldjenek, hanem demokratikus érzelmű, alaposan képzett közgazdákat és szociálpolitikusokat, kik ismerik a Duna medencéjének rendkívül komplikált problémáit, melyeket csak a legnagyobb lelki tapintattal lehet megoldani. Ezt a kérést nemcsak szerencsétlen Magyarországunk érdekében intézzük hozzájuk, de közös európai kultúránk érdekében is. Ma Magyarország az európai demokrácia legbetegebb része. Ha itt az ellenforradalom végleg győzedelmeskedik, a feudalizmus és militarizmus mérge újra inficiálni fogja Közép-Európát, és természetes reakciójaként az anarchia szelleme egyre nagyobb erőre fog szert tenni, s fel fogja égetni az egész európai civilizációt. Egy új középkor fenyegeti ma a világot tömeges éhhalállal és járványokkal, a szellemi és az erkölcsi kultúra teljes megsemmisülésével. Ezt a szörnyű veszélyt csak igazságos és humánus, bátor és messzetekintő politikával lehet elkerülni. Kérjük, ne becsüljék tehát le a tönkretett, feldarabolt, koldusbotra

jutott Magyarország ügyét. Mert bár momentán ez az ország erőtlen és tehetetlen, mégis geográfiai helyzeténél, történelmi múltjánál, faji összetételénél fogva a dunai probléma kulcsa itt van. Itt fog eldőlni, hogy az erőtől duzzadó, fiatal nemzeti államok demokratikus konföderációja fog-e létrejönni vagy egy új Balkán fog keletkezni örökös faji konvulziókkal. A magyar kérdést kell mindenekelőtt megoldani. Kérjük az antant demokrata közvéleményét, hasson oda, hogy egy nemzetközi ellenőrző bizottság küldessék ki a magyar borzalmak megvizsgálására, mégpedig nem arisztokrata diplomatákból vagy renegát zsidó tisztekből álló, hanem egy olyan, mely valóban kifejezze a művelt világ progresszív szellemét. Ez a bizottság mondjon véleményt, meghallgatva nemcsak a Horthy-diktatúra Potemkin-tanúit, de a börtönök lakóit és a menekülteket is. Egy ilyen pártatlan bizottság véleménye alapján kitűnő szakemberek bevonásával — hisz az antant dicsekedhetik ilyenekkel —, lássanak azután hozzá az igazi demokrácia előfeltételeinek megteremtéséhez, melyek nélkül tartós béke elképzelhetetlen.

Bécs, 1920.

[A közlés alapja: eredeti kézírásos anyagról készült fényképmásolat.]

---

[1] *Önkormányzat svájci minta szerint:* l. bővebben Jászi Keleti Svájc elmélete. Jegyzetekben.

[2] *Paraszt nélküli Vendée:* a nagy francia forradalom idején az úgynevezett vendée-i háborúban az ellenforradalmi emigránsok mellett részt vettek az egyházi reakció által felbujtott parasztok is. Károlyi Mihály itt arra utal, hogy a magyar ellenforradalmat nem támogatta a parasztság.

[3] *Friedrich hadügyminiszter által rendezett tüntetés:* utalás a *Népszava* ellen 1919 decemberében intézett támadásra.

[4] *Választási aktus:* az 1920. évi nemzetgyűlési választások a Friedrich-féle választójogi törvény jegyében zajlottak le. A választás ugyan titkos volt, de a különítmények terrorja gátolta a dolgozókat választójoguk gyakorlásában. A szociáldemokrata párt 1920 január közepén visszalépett a választásoktól. E választások előtt hurcolták el és gyilkolták meg a különítményesek Cservenka Miklós szociáldemokrata párttitkárt.

[5] *Az erőszakosan asszimiláló népiskolai törvény:* utalás az 1907: XXVII. tc.-re.

[6] *A magyar válság* című felhívást nem egyedül Károlyi Mihály írta, hanem annak megszerkesztésében részt vett még Jászi Oszkár, Peidl Gyula, Hock János, Szende Pál is. Károlyi nem értett egyet a felhívás szövegének azzal a részével, mely a Tanácsköztársaságot gyalázta. Szendéhez írt levelében

(l. I. 11. lapján) ennek kihagyását követelte. Mivel e rész stílusában és jellegében is eltér Károlyi egyéb írásaitól és ő maga is tiltakozott annak közlése ellen, kihagytuk. A felhívás megjelenésére vonatkozólag adattal nem rendelkezünk.

[7] *Lojális magyar békedelegáció:* l. Belgrádi fegyverszüneti tárgyalások a Jegyzetekben.

[8] *Sir George Clerk lelkes támogatása:* l. Clerk-tárgyalások a Jegyzetekben.

LEVÉL SZENDE PÁLHOZ

1920. február 20.

Kedves Barátom!

Hatodikáról kelt leveledre csak most válaszolok. Sok bajom volt, ezért késtem.

Az angol tervet kitűnőnek találom, csak meg is lehessen valósítani. Baj az, hogy Angliát itt jelenleg épp Clerk képviseli, — ez pedig nem fog kormányánál engem jól beajánlani. De mindegy. Megbeszélem az ügyet B.-vel[1], kivel hétfőn fogok találkozni. Arra fogom kérni, hogy lehetőleg Clerk kikerülésével egyenesen tegye meg a lépéseket.

A memorandumot is ezen alkalommal meg fogom vele tárgyalni. Mondd meg Jászinak, hogy még mindig nem vagyok teljesen megelégedve a szöveggel. Egy-két részt okvetlen ki kell hogy töröljön.[2] Ez condició sine qua non. Csak ismételhetem, nemcsak politikai okokból tartom igen időszerűtlennek a bolsi polémiát, de ízlésem, büszkeségem tiltakozik azellen, hogy utólagos rekriminációkba menjek bele. És bár igaz, hogy a Tanácsköztársaság idején hiába próbáltam az ügyeket egy más mederbe terelni, kifelé nem tiltakoztam akkor nyíltan a terror ellen, s ezért ezt most sem fogom tenni. Lesz arra idő, mikor ezt is megtehetem. Most azonban ezt még nem tehetem. Nem akarom, hogy valaki is azt mondhassa rólam, hogy biztos fedezék mögött merek csak kritikát gyakorolni. Nem tettem akkor, nem teszem most sem. Ezek a szempontok, mint már azt szintén megírtam, Jászira és reád nem vonatkoznak. Az új szövegezés nem fog sok bajt okozni, mert csakis kihagyásokról van szó. Nagyobb baj az, hogy az egész rossz franciaságban

van írva, illetőleg fordítva. Okvetlenül át kell az egészet egy francia stilisztának írnia. A leveledben említett politikai esélyek tényleg úgy vannak, amint ahogy írod. A tőke telhetetlensége által okozott világkatasztrófát most már olyan nagynak látom, hogy nem hiszem, hogy egy világforradalom is képes volna gyorsan jobb állapotokat teremteni. De ha valami segíthet, az csakis az európai proletárok (testi és szellemi) által kötött *új béke* lehet.

A győző államok kapitalista rendszerei csak úgy tudják magukat a víz felett tartani, ha a legyőzött országokat a végletekig kipréselik. Ha a legyőzöttek kerülnének felül, a helyzet képe ugyanaz maradna, fordítva. Így azonban Európának tönkre kell mennie.

Mi az antant butaságait látjuk csak. Látjuk, hogy lehetetlen feltételeivel nemcsak megakadályozzák a termelést, de épp ezáltal képtelenné is teszik a központi Európát arra, hogy eleget tegyen a béke feltételeinek. Az éremnek azonban a másik oldala az, hogy ha miszerintünk józanon mérsékelné magát az antant és követeléseit leszállítaná, addig míg a termelés lehetségessé válnék Németországban vagy Ausztriában stb. stb., akkor a győző menne tönkre, mert annyi szén, nyersanyag és szállítási lehetőség már nincs, hogy a kecskének és a káposztának is jusson.

A bölcsek most fejükhöz kapnak, és most jönnek rá arra az egyszerű tételre, hogy nemcsak a blokírozottnak, de a blokírozónak is gazdasági tönköt jelent ez az embertelen harcmodor. Ami azonban Szovjet-Oroszországravonatkozólag áll, áll egész Közép-Európára is.

A valutával jobban lehet a behozatalt és így a termelést megakadályozni, mint egy háromszoros lövészárokkal való körülzárással. Ameddig a kapitalista rendszer uralkodik Európa-szerte, ezen változtatni nem lehet. Az erősebb — most pláne, hogy nem egy relatív, de egy abszolut mankóról van szó — fel fogja akarni falni a gyengébbet. Csak egy nivelláló folyamattal lehetne *talán* segíteni, ez viszont csakis úgy lehetséges, ha szocialista alapon szövetkeznek az európai államok. Be kell látni, hogy csődbe vittek bele a nagy, bölcs államférfiak. Tömeggondnokról kell tehát gondoskodni. Másodszor azonban nem bízhatjuk Európa vezetését hülye Berchtoldokra, trottli tábornokokra, és vámpír természetű nagytőkésekre, de a dolgozó tömegekre. Van-e azonban kilátás arra, hogy a reakció önként belássa, hogy elveszítette a csatát, s hogy

tulajdonjogának szentségével együtt le kell mondania? Ugyebár nincs! És itt ismétlődik a történelem, nemcsak a Bourbonok és a Kun Bélák nem tudnak tanulni — mint ahogy leveledben igen jól jegyzed meg —, de egész osztályok, rendszerek is ebben a hibában szenvednek. A mai burzsuj nem fog az 1789-i arisztokráciától tanulni. Azt ne várd. A nagy pusztulás, ami így jönni fog, nem szabad, hogy kishitűvé tegyen minket. Ez Jászinak szól.

A francia forradalom alatt ki hitte volna lehetségesnek, hogy aránylag rövid időn belül épp Franciaország anyagilag úgy megerősödhessék. Mikor Amerikában dühöngött a szecessziós háború,[3] mindenki azt jósolta, hogy a rabszolgák felszabadítása gazdasági csődbe fogja az országot kergetni. Ellenkezőleg történt. Most azt jósolja mindenki, hogy a kapitalizmus bukása világkatasztrófát fog jelenteni. És lehet és hiszem, hogy a Kasszandráknak most sem lesz igazuk. Az orosz, pláne a magyar kísérlet nem bizonyít semmit. Lehetetlen körülmények között nem lehet se így, se úgy termelni.

Kapitalista alapon az európai államok megegyezését lehetetlennek tartom. A konkurrensek mindig, most különösen, marják egymást — a wilsoni teória[4] megbukott. Jobban mondva halva született. S ha azt kérdezed, hogy akkor hát miért törtem lándzsát érte? Azért, mert mint átmenetet, mint a háborúból leggyorsabban kivezető utat, mint a tőke uralmát kikezdő eszmét, jónak tartottam. A pacifista mozgalom — akárhogy is lerántják azt ma jobbról és balról — forradalmi jelszó volt a maga idejében. Annyira forradalmi, hogy olyan szocik, mint Garami et Co. nem is mertek vele kiállani. A forradalom lezajlása után még vissza fognak rá térni, mert nem elég, ha a világ megtalálja azt a gazdasági, azt a termelési rendszert, mely a változott viszonyok s tanulságok után a legmegfelelőbb.

Az Ariadné-fonalat csak akkor fogja az emberiség megtalálni, ha megtisztítják a világot sok-sok hazugságától, és egy új, egy őszintébb erkölcsöt és altruizmust fog úgy a vallásokba, mint az emberek és államok egymás közötti viszonyába behozni. Ez lesz a jövő feladata, mely a valódi civilizációt fogja egy fokkal magasabbra vinni.

És most zárom is kissé hosszúra nyúlt levelemet, de előbb meg akarom Neked is mondani, mennyire jól esik az, hogy úgy jó, mint rossz sorsban barátom maradtál. Sok barátot veszítettem,

keveset szereztem, de a matematika ellenére mégis sokat — nagyon sokat — nyertem.

Lazne, Schlag, 1920. február 20.

---

[1] *B.*: Beneš.

[2] A memorandum kötetünk első dokumentuma (l. I. 3. lapján). A Károlyi által kifogásolt részt — amely az ő stílusától és magatartásától merőben eltérően rágalmazza a Tanácsköztársaságot — a közlésnél kihagytuk.

[3] *Szecessziós háború:* az észak-amerikai polgárháború (1861—1865). Az elnevezés eredete: a rabszolgatartó szecesszionisták a déli államok elszakadását kívánták az északi államoktól.

[4] *Wilsonizmus:* l. Jegyzetek.

KERESZTÉNY KURZUS ÉS HAZAFISÁG

1920. július 10.

A feudális, gentry, klerikális Magyarországnak, mely legutóbb keresztes lovaggá ütötte fel önmagát, egymásra halmozott hazugságai összeomlottak. Az a tragikomédia, mely magát nemzeti keresztény reneszánsznak nevezi és legitimitással dicsekszik, a béke aláírása által elérte a kulminációt, és most már kénytelen önmagát kifütyülni, amit a legutolsó zárt ülésen már meg is tett.

De menjünk sorjában. Nézzük egyenként jelszavaikat, hazugságaikat.

1914-ben a mai rendszer emberei voltak azok,akik leghangosabban követelték az állítólag ránk kényszerített háború megkezdését. Hogy ez a háború mennyire nem volt ránk kényszerítve, az a bécsi és berlini diplomáciai akták közlése után a napnál is világosabban kitűnt. Ezekből az aktákból világosan látszik, hogy ezek a tényleg „kényszerítő" körülmények a háború megindítására a bécsi Ballhaus, a berlini Wilhelmstrasse és az osztrák—német katonai párt voltak. A mai rendszer leghangadóbb politikusai, az akkor különböző pártok padjain ülő konzervatívok, valóságos versenyt futottak, hogy ki lesz hangosabb a háború követelésében. E licitációban a neuillyi magyar békeküldöttség [1] elnöke, Apponyi vágta ki a magas C-t, amikor a hadüzenet közlését a parlamentben „V é g r e l "felkiáltással üdvözölte.

A háború alatt ezek az urak voltak szószólói a „Durchhalten"-politikának. Azokat, akik a pacifizmust hirdették, akik a wilsoni 14 pont[2] alapján állottak, és így szerették volna a háborút meg-

rövidíteni, defetistáknak, hazaárulóknak bélyegezték. Pedig bizony valamivel kedvezőbben nézne ki Magyarország térképe ezen az alapon, mint a mai keresztény kurzus békevívmányai után. Ezek az emberek a háború alatt úgy politkailag, mint gazdaságilag va banque-ot játszottak. A tétet újabb téttel halmozták, azzal mit sem törődve, hogy a tét a magyar faj húsa és vére volt, a játszmát még akkor sem hagyták abba, mikor már nyilvánvaló lett, hogy a központi hatalmak katonai és gazdasági ereje kimerült; egy gondolattól űzve, mindent reszkírozni akartak hatalmuknak egy órányival való meghosszabbításáért.

A központi hatalmak összeomlása elkerülhetetlen volt, egyrészt mikor kiderült a tengeralatti háborúról, hogy a belehelyezett remények nem teljesedtek, másrészt, mikor kitűnt, hogy az amerikaiak tényleg ember- és hadianyagot tudtak áthozni az európai harcterekre, és evvel végképp eldőlt a háború. Midőn az utolsó német offenzíva júniusban összeomlott, mikor Foch átvette az iniciatívát és a németeket szakadatlanul verte, már a legoptimistábbnak is be kellett a háború elvesztését látnia, hát még, amikor a piavei offenzíva[3] katasztrófával végződött, és szeptemberben a balkáni seregek felbomlottak. A Monarchia teljes felbomlása és harcképtelensége már 1917-ben kitűnt. Bizonyíték erre Ludendorff, a német trónörökös, sőt Czernin memoárjai, akik mind azt mondják, hogy a Monarchia teljesen ki volt merülve, a németek meg már csak ballasztnak tekintették.

Ennek a bűnös, könnyelmű és rövidlátó politikának összeomláshoz kellett vezetnie, mely 1918. szeptember és október havában bekövetkezett. A legvakmerőbb hazugsága a reakciósoknak, valamint a magyar és osztrák prostituált sajtónak, midőn ma is azt állítják, hogy a frontok és a Monarchia gazdasági és politikai beállapotai megingathatatlanok és szilárdak voltak, az összeomlást pedig a néhány ember csinálta forradalomnak tulajdonítják. Ezen beállítás merőben ellenkezik a tényekkel. Előbb történt a közvetlen összeomlás. Az olaszok a frontot október 25-, 26-, és 27-én törték át, ez a teljes debâcle-hoz vezetett. Ehhez járult még Jugoszlávia elszakadásának, a flotta átadásának[4] és Csehország október 28-án kikiáltott függetlenségének híre, mely az október 31-i forradalmat váltotta ki.

Ilyen körülmények között, hogy a „Durchhalten"-politikához görcsösen ragaszkodtunk, a békét semmi módon elő nem készí-

tettük, jó békéről álmodni sem lehetett. Egy békekísérlet igaz, történt, a híres sixtusi levelek[5]. Minthogy ezeket úgy a király, mint Czernin később letagadták, és ezen hazugságok kiderültek, többet ártottak, mint használtak a különbékének.

Mégis a reakció emberei 1918 novemberében egy olyan békeszerződés puszta hallatára, mely nem a területi integritás alapján állott, hisztérikus rohamokat kaptak, és mindazokat, akik egy ilyen békéről való tárgyalásba is belemennek, már előre hazaárulóknak nyilvánították. Természetesen abban a hitben lázították a közhangulatot ezekkel a jelszavakkal, hogy nem ők, de a radikális köztársasági Magyarország lesz kénytelen kiinni a levét annak a háborúnak, melyet ők kezdeményeztek, melyre ők öt éven keresztül uszítottak, és amelynek egy különbékével való megrövidítését minden módon megakadályozták.

Mindenki tudta, a soviniszta szájhősök is, hogy a háborút elvesztettük, hogy jó békéről szó sem lehet, mégis tudatos hazugságterjesztéssel igyekeztek a közvéleményben hiú és lehetetlen reményeket kelteni.

Ezért volt az, hogy már a belgrádi fegyverszüneti szerződést[6] arra használták, hogy a köztársasági rendszer ellen agitáljanak, azt mondván, hogy csak a mi rossz politikánknak a következménye. A tény azonban az, hogy bár súlyos volt a fegyverszüneti szerződés, mégis korántsem volt oly rossz, mint a mai béke, nem is szólván arról, hogy nem volt végleges jellegű.

A területi integritás szent nevében állandó síppal-dobbal való lármázás csak nevetséges, annak érdekében egyetlen komoly lépést nem tettek. Bármily abszurdnak hangozzék, a proletárdiktatúra volt az egyetlen, amelyik komoly lépést tett a területek visszaszerzésére, ezért háborút is folytatott. A „Nem nem, soha"-s, integritást hangoztató reakció ezt a szándékot is el akarta gáncsolni, sőt, a felszabadításért küzdőket a román — területet foglalni akaró imperialista hadsereggel —, megverették.

Az a rendszer, mely ma uralmon van, a keresztény reneszánsz gyönyörű nevét adja önmagának. Ennek a kurzusnak egyetlenegy pozitív eredménye nem volt. Egész működése abból áll, hogy minden bajért, amit ő okozott azáltal, hogy a háborút megcsinálta, azt a végletekig folytatta és befejezni nem engedte, most az októberi és márciusi forradalmakat okolja; a gazdasági nyomorért is, mely szintén a háború következménye.

A keresztény kurzus a területi integritásra, legitimitásra, jogfolytonosságra és a kereszténységre épült.

Hogy a területi integritást hogyan *nem* védték meg, azt láttuk. Az unos-untalan hangoztatott jelszóból, hogy a régi Magyarország területéből még egy akácfányit sem engednek, az következett, hogy mindenről lemondtak.

A legitimitásuk és királyhűségük hazugság. Novemberben a főrendiház elnöke, Wlassich Gyula, Esterházy herceg, Dessewffy Emil és Széchenyi Emil grófok elutaztak Eckartsauba[7], hogy a királyt lemondásra bírják, mert mint azt Wlassich nekem mondta, evvel akarják a főrendek is a köztársaság ügyét előmozdítani. Még József főherceg is esküjével a köztársaságot támogatta, és nem állott a király mellé. Most ugyan esküjét úgy tünteti fel, mintha kényszerítették volna rá. Ez azonban nem igaz, mert erre sem én, sem más nem kényszerítette, ez a szándék spontán tőle eredt.

Ezek az urak sem életüket, sem vérüket, de még vagyonukat sem áldozták volna fel a királyért. Az antantnak egyetlen szavára készek volnának a Habsburgokat cserbenhagyni, és egy angol herceget vagy bárki mást megkoronázni, jobb hiányában egy Horthy is megfelelő, csak legyen ismét valaki, aki címeket, rangokat, privilégiumokat adjon, vagyonukat, hitbizományukat megvédje és meg ne adóztassa. A kurzus ezen a téren is csődöt mondott, frázis az van elég, de király még ma sincs.

A sokat említett jogfolytonosságuk is elejétől végig hazugság. Ők is, éppúgy, mint 1918 októbere óta valamennyi kormány, forradalmi alakulat. A jogfolytonosság fenntartásához — ha csak egy ülésre is — a régi parlamentet össze kellett volna hívniok. A jogfolytonosságnak a semminél valamivel kevesebb alapja van, ez pedig Friedrich.

Legnagyobb csalást és istenkáromlást a kereszténység jelszavával űzték. A kereszténység mint a vörösterror ellentétje került műsorra, de a felebaráti szeretet, bűnbocsánat és a szegénység evangéliumának apostoli mondásai csak arra jók, hogy ne azok szerint cselekedjenek. Tíz hónap óta szeretet helyett a bosszú tombol, a szegények és védtelenek felemelése helyett éhenhalásra vagy internálásra kárhoztatják őket. Reneszánsz van ezen a téren, de reneszánsza a keresztény üldözéseknek zsidópogromok formájában, reneszeszánsza a spanyol inkvizíciónak. Igaz ugyan, hogy a kereszt

szent nevében űzött fehérterror létezését Horthytól kezdve a kurzus összes vezető emberei és sajtója eddig konokul tagadták. Az olasz és angol munkás kiküldöttek félrevezetésére minden csalást, hamisítást, hazugságot megpróbáltak, de sikertelenül. A szakszervezetek nemzetközi szövetsége kimondta a bojkottot. Az egész világ tudja ma már, hogy tíz hónap óta volt és van Magyarországon a legszörnyűbb fehérterror, amely Huszár Károly, volt ellenforradalmi miniszterelnök szerint — kinek miniszterelnöksége alatt szintén dühöngött a fehérterror — is túlhaladja az eddigi összes terrorokat. A bojkottnak az máris érdeme, hogy felrázta Európa közvéleményét a magyar proletariátus szenvedéseivel szemben. Az ellenforradalmi magyar kormány hazugságait leleplezte, tényeket közölt, melyek megdönthetetlenül bizonyítják azokat a borzalmakat, melyek ezt az uralmat jellemzik. Ma mindenki tudja, hogy ezért a felelősség elsősorban Horthyt terheli, mert mindezek nemcsak az ő kormányzósága előtt, de főleg az ő kormányzósága alatt történtek. Az is köztudomású, hogy az angol munkásküldöttek előtt legjobb tisztjeinek nevezte azt a Héjjast és Prónayt, akik tiszti becsületükkel összeegyeztethetőnek tartották, hogy kasztráljanak, gyilkoljanak, raboljanak és védtelen asszonyokat megbecsteleníttessenek. A szakszervezetek nemzetközi szövetsége csak akkor végez igazi munkát, ha keresztülviszi a bűnösök megbüntetését. Teljesen lehetetlen és erkölcstelen volna, ha ezt a büntetést Horthy által kinevezett minisztériumra bíznák, mert mint mindenki tudja — amit az *Arbeiter Zeitung* is nemegyszer igen helyesen leszögezett —, Horthy a főbűnös, s Horthy volt az, aki legjobban tagadta a fehérterror létezését. Tehát ennek az embernek, aki típusa a régi osztrák K. u. K. vérengző reakciós generálisnak, szavában és ígéreteiben bízni nem lehet. De különben is, Horthy a fehérterrorista tisztek segítségével került a kormányzói székbe, és már csak ezért sem lehet józanul elképzelni, hogy ő fogja felakasztatni azokat, akiknek tulajdonképpen ő is szövetséges bűntársa.

Külpolitikájuk is teljes csőddel végződött. Magyarország izoláltsága sosem volt tökéletesebb, mint ma, és ez természetes. A magyar reakció egy külpolitikai lehetetlenséget akar. Egyrészt küzd a területi integritásért, küzd a Sukzessionsstaatok imperialista hódításai ellen, másrészt az antant revíziója érdekében. Nem látja azt, ha sikerülne Európa konzervatív imperialista eszméinek

megerősödése, ez természetszerűleg a legyőzött Közép-Európa rovására történne, mert éppúgy, ahogy a soviniszta reakciós Franciaország legkevésbé hajlandó Németország békeszerződésén enyhíteni, úgy áll ez a környező imperialista Sukzessionsstaatokra is.

A helyzet más. Magyarország csak akkor remélheti szörnyű békéjének némi reparációját, ha nem a konzervatív reakció és a kapitalista imperializmus, hanem ellenkezőleg, a szocialista eszmék hódítanak tért, melyek az emberek boldogulását nem a területszerzésben, hanem a népek önrendelkezési jogában látják. Különösen Kelet-Európa államaiban, hol a nyelvhatárok oly nehezen határozhatók meg, oda kell törekednünk, hogy a szűk látókörű sovinizmus okozta háborúzások helyett oly irányzat kerüljön felül, mely politikáját a gazdasági szükségszerűséghez és ésszerűséghez alkalmazza.

Oly nagy átalakulásnál, melyen most Európa keresztülmegy, egy állam nem vetheti magát a haladás útjába — államiságának veszélyeztetése nélkül. Főként áll ez a kis és gazdaságilag kimerült államokra. Ezeknek létkérdés, hogy a korral haladjanak, sem előtte, sem utána nem mehetnek. A proletárdiktatúra azért bukott el Magyarországon, mert e kis ország előharcos akart lenni a nagy kapitalizmussal való küzdelemben; Horthyék pedig a szocializmust diadalútjában meg akarják akadályozni.

Horthy Magyarországa nem lehet megakasztója a bekövetkezendő nagy kiegyenlítő folyamatnak, mely a szocializmus nevében hivatott Európát újraépíteni, a világ nyomorát, igazságtalanságát megszüntetni.

Károlyi Mihály

A szerző sajátkezű megjegyzései az eredeti kéziraton:

1) A cikk első szakasza átalakítva jelent meg az újságban.

2) A cikkből kihagyták a 19. bekezdést (Külpolitikájuk is teljes ... imperialista Sukzessionsstaatokra is).

3) Valamint az újságban nem jelent meg a 18. szakasz egy része. (A szakszervezetek nemzetközi szövetsége csak akkor végez igazi munkát, ... akiknek tulajdonképpen ő is szövetséges bűntársa.)

A cikk megjelent az Arbeiter Zeitung 1930. július 10-i számában.
[A közlés alapja az eredeti gépírásos kézirat.]

---

[1] *Neuillyi magyar békeküldöttségen* itt Károlyi Mihály a trianoni béketárgyalásra kiküldött delegációt érti. Ennek vezetője volt Apponyi Albert.

A békeszerződést a versailles-i Trianon-palotában írták ugyan alá, de a magyar békedelegáció szállása Párizs egyik villanegyedében Neuillyben, a Château de Madridban volt.

[2] *Wilsoni 14 pont:* l. Jegyzetek.

[3] *Piavei offenzíva* (1918. május 13 – 1918. június 24): az osztrák–magyar hadsereg támadó hadműveletе az első világháború utolsó szakaszában az olaszországi fronton. A rosszul előkészített támadás összeomlott, az osztrák–magyar erők mintegy 142 000 embert vesztettek. A vereség siettette a Monarchia katonai összeomlását.

[4] *Flotta-átadás:* az osztrák–magyar hadiflottát Horthy Miklós adta át Pólában a jugoszlávoknak, puskalövés nélkül, jegyzőkönyvileg, még a forradalom kitörése előtt, 1918. október 30-án.

[5] *Sixtus-levelek:* l. Jegyzetek.

[6] *Belgrádi fegyverszünet:* l. Jegyzetek.

[7] *Eckartsau:* l. Jegyzetek.

LEVÉL SZENDE PÁLHOZ

1920. december 13.

Részlet

Kedves Barátom!

...Megkaptam Oszkár[1] érdekes levelét, melyre nem feleltem, mert tudom, hogy most Körtvélyesen van. Épp azért, ha visszajön, kérlek, légy szíves ezen sorokat neki felolvasni.

1) Oszkár figyelmeztetett, hogy a cseh közvéleményben kínos feltünést keltett egy állítólagos interjúm, melyet egy olasz újságban tettem, s melyben azon nézetemnek adok kifejezést, miszerint nem tartom a csehszlovák államot életképesnek. Erre vonatkozó cáfolatomat idezártam, azzal a kéréssel küldöm, légy szíves azt Flieder csehszlovák követnek átadni, akivel Jászi már megbeszélte, hogy miképp közölje le azt a cseh sajtóban.

2) Nagy örömet okozott az a szép erkölcsi eredmény, amit Jászi Balkán-körútjával elért. Cikkeit a Bécsi Magyar Újságban is nagy élvezettel olvastam. Nagyon helyes volt különösen az, hogy hangoztatta, hogy ellensége a kisantant fegyveres beavatkozásának, s csak politikai nyomást tart helyesnek a szomszéd államok részéről. Azonban egy ilyen beavatkozás nélkül nem tudom elképzelni Horthyék bukását.

Értsd meg jól, én mindenképp helyeslem, hogy még csak ilyen fegyveres beavatkozás tárgyalásába sem ment bele, de tudni szeretném, hogy ők hogyan ítélik meg ezt az eshetőséget.

Amennyire tetszett Oszkár diplomáciai körútja, éppoly kevéssé voltam elragadtatva a pécsi zászlóbontás[2] felett. Az eszme kitűnő, Lovászy beszéde azonban *igazán* gyenge volt. Rip van Winklére[3] emlékeztetett. Kedvenc paripáját, a polgári blokkot itt sem

hagyta el. Ahelyett, hogy maró gúnnyal támadt volna neki Horthyéknak, csak egy pár semmitmondó frázisból állt egész kritikája. Bár elismerem, hogy nehéz helyzetben volt, mégis erőteljes külpolitikai irányt kellett volna már itt szabni. Így azonban csak arról értesültünk, hogy ezentúl is a nagyantanttól tesszük függővé sorsunkat. Lovászy itt is a régi politikáját követi — tekintet nélkül a rossz tapasztalatokra —, ti. a francia orientációt. A pécsieknek legalább azt kellene jobban hangsúlyozni, hogy csakis haladni akaró nemzetekkel akarnak a jövőben szövetkezni. Hogy a kisantantnak (Magyarországgal együtt) joga és kötelessége olyan politikát követni, mely neki legjobban megfelel — tekintet nélkül arra, hogy mit főznek ki Genfben, vagy Párizsban. Nemcsak mi és Németország, de a kisantant is, gazdaságilag a megvert államokhoz tartozik. A közös nyomorúság közös érdeket szül. Közép-, Kelet- és Észak-Európa (mely az egész kontinensnek kétharmadát teszi ki) nem lehet örökös szolgaságra kárhoztatva. Sorsa felett saját magának kell határoznia. Lovászy beszéde Pécsnek, a vidéki városnak, megengedem, megfelelt. Ezúttal azonban Pécs a jövendő Magyarországnak, sőt a jövendő Balkánnak központja volt, vagy legalábbis azzá kellett volna felavatni.

Ami azon megjegyzésedet illeti, hogyha bekövetkezik az, amit magad is valószínűnek tartsz — ti. ha Oroszország döntő módon fogja befolyásolni a magyarországi eseményeket, hogy akkor for ever visszavonulsz —, nem értem. Az élet, a politika csupa alkalmazkodásból áll. Meg vagyok győződve, hogyha átkutatnánk a régi levéltárakat, ezt a te mondásodat ismételve megtalálnánk. 1700 végén nem egy ember írta le azt, hogy ha győznének a királygyilkosok, akkor inkább kivándorolnak Európából. És győztek, és ők nem vándoroltak ki, de mindenki a maga módja szerint beilleszkedett. Némelyik nagyon is jól. Az emberek pedig éppúgy ítélkeztek akkor a francia forradalmárokról és azok eszméiről, mint ma az oroszokról. Természetesen nem a „Rémuralom" győzött. Nem az lett az egész világ által elfogadva, de a jogegyenlőség. Az oroszok győzelmét is csak így látom és így tudom elképzelni. Ezért nem is félek tőle. 1789-nek is voltak kinövései. Telve volt naivitással, sőt gyakran még a komikum sem hiányzott törvényeiből. A lényeg azonban — az, ami az embereket magával ragadta — az *erőteljes*, az *őszinte* volt, és azért győzött is. Ez a része meg is maradt. Az 1789-i eszmék nem győztek egyszerre, kb. 20 évig

tartott, míg csaknem az összes államok elfogadták az új alaptörvényeket. De ekkor sem mindegyiket egyformán, kisebb-nagyobb változásokkal. A típus mégiscsak ugyanaz lett. Bár hasonlíthatatlanul nagyobb a mostani forradalom, mint a „kis" francia forradalom volt, mégis ennek a nagy földrengésnek is csak így tudom a lefolyását elképzelni.

És épp ezért nem szabad egy haladó mentalitással bíró embernek, mint Te vagy, azt mondani: Source, je ne boirais pas de tes eaux.[4] Ezt mondhatja egy Apponyi, Andrássy, de nem egy olyan férfi, mint Te, aki egész életeden át küzdöttél a reakció ellen.

Remélve, hogy kritikus megjegyzéseimet nem veszed rossznéven és nem érted azokat félre, búcsúzom Tőled s kívánok — mit? — Legyünk szerények, mint ahogy az szegény emigránsokhoz illő!! Egy kevésbé rossz új esztendőt, mint ez volt.

Szerető barátod
Károlyi Mihály

---

[1] *Oszkár:* Jászi Oszkár.

[2] *Pécsi zászlóbontás:* Pécs és környéke a háború után jugoszláv megszállás alatt volt. A jugoszláv kormány szívesen támogatta azt a törekvést, hogy önálló köztársasággá alakulva (ami 1921 augusztusában néhány napra meg is valósult) Horthy-ellenes politikát folytasson. A Magyarországról emigráltak több csoportja Pécsett próbált szervezkedni a Magyarországon dúló fehérterror ellen. Lovászy 1920 decemberében beszélt Pécsett egy nagygyűlésen, melyet polgári ellenzéki csoportok rendeztek.

[3] *Rip van Winkle:* „hétalvó", a valóságot nem ismerő, szélsőséges maradi ember; eredetileg egy amerikai elbeszélés hőse, aki átaludta az észak-amerikai függetlenségi háborút.

[4] *Source, je ne boirais pas de tes eaux* (fr.): Forrás, nem iszom a vizedből,

NYÍLT LEVÉL KARINTIA MUNKÁSAIHOZ

1921. április 16.

KÁROLYI MIHÁLY NYÍLT LEVELE. VÁLASZ A NAGYNÉMETEK[1] ÉS A KLERIKÁLISOK VÁDJAIRA

Károlyi Mihály, aki Olaszországból való kiutasítása[2] után egy hónapot töltött Villachban, Jugoszláviába való elutazása előtt a grazi *Arbeiterwille* hasábjain búcsúlevelet intézett Karintia munkásságához, mely villachi tartózkodása idején megható melegséggel vette őt oltalmába. Károlyi ezt az alkalmat felhasználta arra is, hogy szembeszálljon a karintiai nagynémet pártnak és a reakciós-klerikális lapoknak azzal a vádjával hogy ő okozta a déli front felbomlását Károlyi levelét itt közöljük:

Most, amikor Ausztriát — ahol a Habsburgoknak és Horthy olaszországi ügynökeinek üzelmei és rágalmai következtében egy hónapot kellett töltenem — elhagyom, benső szükségét érzem annak, hogy néhány búcsúszót intézzek Karintia munkásaihoz. Elsősorban is szívből köszönöm a karintiai és különösen a villachi munkásságnak azt a melegséget és bátorságot, amellyel *igaz ügyemet* támogatták, és azt az elszántságot, amellyel menedékjogomat megvédelmezték. Ezt az áldozatkész bajtársiasságot *sohasem fogom elfelejteni.*

Ezt az alkalmat, amikor hálámnak kifejezést adok, fel kell használnom arra is, hogy *feleljek azokra a támadásokra,* amelyekben nem kis mértékben volt részem. Így a sajtónak egy része azt vetette a szememre, hogy visszaéltem Olaszország vendégbarátságával, és hogy én voltam a *toscanai zavargások* mozgatója. Erre a teljesen alaptalan rágalomra már volt alkalmam *becsületszavamra* kijelenteni, hogy az *olasz politikai irányzatokkal abszolúte semmiféle — sem szóbeli, sem írásbeli — kapcsolatban nem állottam,*

Egyúttal kifejeztem azt a készségemet is, hogy bármely pártatlan bíróság ítéletének alávetem magamat, és igazolásom végett a szükséges jogi lépéseket már folyamatba is tettem.

A polgári sajtónak egy másik része éles hangon követelte kiutasításomat, főleg azzal az indokolással, hogy a déli front összeomlásáért, amely az ország annyi derék fiának életébe került, én vagyok a felelős.

Magyarország mostani reakciós kormánya rendszeresen terjeszti rólam ezt a vádat, mindenféle rágalommal tarkítottan. Ennek a hajszának a célja világos: a magyar feudális reakció a rettenetes háborúért, a borzalmas békéért és annak a szomorú következményeiért — amelyek különösen Magyarországot és Német-Ausztriát sújtják —, a felelősséget le akarja magáról rázni, és az egész tragédia ódiumát az én vállaimra akarja rakni.

Frontunk felbomlását azonban nem az általam vezetett októberi forradalom okozta, hanem azt világtörténeti tényeknek egész sorozata idézte elő. Ezek közül lehető rövidséggel csak néhányat akarok megemlíteni:

1) Minden tárgyilagosan ítélő ember előtt a háború sorsa már akkor el volt döntve, amikor az 1918 június-júliusi német offenzíva meghiúsult. Ettől a pillanattól kezdve a németeknek szakadatlanul vissza kellett vonulniok.

2) Az általános hadihelyzet még rosszabbá vált akkor, amikor a császári és királyi hadsereg a Piavénál[3] súlyos veresége szenvedett, és különösen akkor, amikor a balkáni frontunk összeomlott.

3) Ezen események hatása alatt 1918. október 16-án[4] az akkori császár és király *manifesztummal* fordult népeihez, amelyben felszólította őket arra, hogy *építsék ki nemzeti tanácsaikat.* Ez a manifesztum a Monarchia népeit teljesen függetlenné tette, és teljesen megpecsételte a front felbomlását.

4) Október 26-án kezdődött az olaszok nagy offenzívája, amelyet a legnagyobb energiával, megszakítás nélkül folytattak ennek a hónapnak a végéig.

5) A császári manifesztum és a front eseményeinek hatása alatt a csehek október 28-án kikiáltották a köztársaságot. Ez természetesen a cseh haderők visszaözönlését vonta maga után.

6) Október 29-én a volt császár parancsára Horthy az egész flottát átadta a jugoszlávoknak.

7) Október 30-án a volt császár napiparancsban hagyta meg az összes csapatoknak, hogy szavazzanak afelett, hogy a monarchiát vagy a köztársaságot akarják-e.

Akinek ezek a tények nem elegendők, olvassa el azokat a terjedelmes jelentéseket, amelyeket a frontfelbomlás okainak megvizsgálására kiküldött osztrák parlamenti bizottság terjesztett elő, vagy azokat a feljegyzéseket, amelyeket Krausz Alfréd generális és Hötzendorfi Konrád — ez utóbbi Novák író útján — terjesztettek a nyilvánosság elé. De az összes komoly német memoire-ok is hangsúlyozzák azt, hogy 1917 óta a volt Monarchia csupán tehertétele volt a német hadvezetésnek. Mindezekből a dokumentumokból kétségtelen bizonyossággal kiderül, hogy egész frontunk már október közepén a teljes anarchia és felbomlás állapotában volt.

Így példának okáért József volt főhercegnek egy jelentése amiatt panaszkodik, hogy nem tud csapatai felett szemlét tartani, mert azok gépfegyvereket fordítanának ellene.

Ugyanez a jelentés feltartóztathatlannak jelenti ki a front gyors bolsevizálását is, ha haladéktalanul nem kötünk fegyverszünetet.

Mindezek a tények a magyar októberi forradalom és kormányra lépésem előtt történtek, és ezek, nem pedig az utólag bekövetkezett fegyverletétel okozták a front végleges felbomlását. Az ezután bekövetkezett fegyverletétel kormányom számára erkölcsi és politikai szükségesség volt. Erkölcsi szükségesség azért, mert csak így tudtuk újabb sok ezer ember vérének céltalan kiontását megakadályozni, politikai szükségesség pedig azért, mert akkor még remélhettük azt, hogy a plebiszcitum és az önrendelkezési jog, Wilson elvei[5], velünk szemben valóban alkalmazást fognak nyerni.

Ha mindezekkel a tárgyilagos történelmi összefüggésekkel szemben a Habsburgok feudális reakciója mégis megrágalmaz és üldözőbe vesz, ez csak azt bizonyítja, hogy engem nem a front felbomlása — amit ő maga okozott — miatt akar elpusztítani, hanem azért, mert az októberi forradalom kormánya szétrombolta a feudális előjogokat, latifundiumok felosztását kimondó radikális törvényt alkotott, és a régi feudális-klerikális magyar királyságot a parasztok, a munkások és a produktív intelligencia szabad köztársaságává akarta átformálni.

Ezt a nagyszerű művet sajnos, nem birtuk befejezni, de én mindenkoron büszke leszek rá, és azt hiszem, hogy ezért érdemes vagyok a munkásság rokonszenvére.

Károlyi Mihály

Bécsi Magyar Ujság, 1921. április 16.
[Megírás helye: Villach; ideje: 1921. április 6.]

---

[1] *Nagynémetek:* az osztrák politikának az a szárnya, amely nem helyeselte a dualista monarchiával 1867-ben – a poroszoktól elszenvedett sadowai (königgrätzi) vereség után – megvalósult „kisnémet" koncepciót, mert ez lemondást jelentett a Németországon belüli bécsi és „katolikus" Habsburg-hegemóniáról, a kisvártatva berlini és „protestáns" hohenzollerni német császárság javára. A nagynémet irányzat Ferenc Ferdinánd trónörökösbe vetette sokáig reményeit.

[2] *Az Olaszországból való kiutasítás története:* Károlyi Mihály feleségével és gyermekeivel 1919. július 4-én elhagyta Magyarországot. Előbb Prágában és környékén élt, majd 1921-ben Olaszországba költöztek. Firenzében egy családi penzióban laktak, fehér orosz emigránsok szomszédságában. Ezeknek rágalmai alapján és egy Horthy-ügynök segítségével letartóztatták, majd bilincsbe verve az osztrák határra szállították őket, ahonnan viszont az osztrák hatóságok vissza akarták küldeni Olaszországba. Végül Villach városkában telepedtek meg, ahol egy szállodában laktak. A villachi munkások az akkor gyakori emberrablástól félve – amire a horthysta különítményesek Ausztriában is vetemedtek – önkéntes gárdát alakítottak, és minden éjjel őrt álltak szállójuk előtt.

[3] *Piavei vereség:* l. I. 21. lapján.

[4] *Októberi manifesztum:* Jegyzetek.

[5] *Wilsonizmus:* l. Jegyzetek.

AZ ÉN HAZAÁRULÁSOM

1921. július 26.

A magyar kurzus rágalmazó hadjáratot indított ellenem. A rágalmazó hadjáratról most lerántom a leplet.

Tudott dolog, hogy a hazugságkampány mozgatója a dicstelen politikai múltú herceg Windischgraetz.[1] Amiket Windischgraetz állít: aljas rágalmak. A herceg minden szava szemenszedett hazugság. Csakis gyűlölettől elvakultan, rosszhiszeműleg lehet ilyen állításokkal kilépni a porondra.

A magyar nemzetgyűlésen mit fecsegett össze rólam ez a hírhedt hazudozó? Először azt hazudja, hogy engem és a pártomat megfizetett az antant, hogy árulói legyünk saját hazánknak. Másodszor azt állítja, hogy katonai titkokat árultam el az antantnak, nevezetesen katonai titkokat, amelyek a Chemin des Dames-ra[2] és Château-Thierryre[3] vonatkoztak. Harmadszor azt mondja, hogy a háború alatt a szovjet kormánnyal összeköttetést tartottam fenn, és végül, hogy memorandumokban még az összeomlás előtt magyar területeket ajánlottam fel.

Ami az első vádpontot illeti: az antant-államok megbízottjai vagy más külföldi egyének közül soha senki nekem pénzt nem ajánlott fel[4]. Sem személyesen, sem megbízott által sohasem kértem pénzbeli segélyt, sem magam, sem a párt, sem valamely propaganda vagy sajtó céljaira, és pénzbeli segélyt nem is kaptam. Egyáltalában pénzbeli segélyről soha még csak tárgyalásokat sem folytattam. Legjobb tudomásom szerint a párt tagjai sem kaptak s nem kértek ilyenféle segélyt a párt, vagy éppen saját maguk részére. A Károlyi-pártnak az egész háború alatt nehéz anyagi viszonyokkal

kellett megküzdenie. Ha tényleg nagyobb összegekkel rendelkezhettünk volna, sokkal nagyobb eredményt tudtunk volna felmutatni. Nemcsak a párt, de annak egyes tagjai, különösen vezető tagjai, sem dicsekedhettek nagy vagyonnal. Holló Lajosról köztudomású, hogy nagyon sok adóságot hagyott hátra halála után. A Károlyi-párt sohasem részesült bel- vagy kültagjai részéről olyan anyagi támogatásban, mely azt a gyanút kelthette volna az összeg nagysága folytán, hogy kéz alatt idegen pénzekről van szó.

Ami pedig Windischgraetznek ama hazugságát illeti, hogy én katonai titkokat árultam volna el, nevezetesen Chemin des Dames-ra és Château-Thierryre vonatkozóan, csak azt mondhatom, hogy köztem és az antant megbízottjai között soha ilyenféle megbeszélésekről vagy tárgyalásokról nem volt szó. Az az állítás, hogy az antant azért szakította velem félbe a tárgyalásokat, mert rájött, hogy Szovjet-Oroszországgal állok összeköttetésben, szintén hazugság, mert én a háború egész tartama alatt sem mensevik, sem bolsevik, sem más orosz forradalmárral nem jöttem össze, és köztem és közöttük nem történt semminemű üzenetváltás.

Ami pedig a memorandumokat illeti, melyekben állítólag magyar területeket ajánlottam fel, hogy a párt az antant kegyeit a maga részére megnyerje: soha ilyen memorandumot sem nem írtam, sem nem írattam és senkit meg nem bíztam azzal, hogy nevemben vagy a Károlyi-párt nevében ilyenféle tárgyalásokat bárkivel is folytasson. Ha tehát ezt valaki mégis megtette, az vagy agent provocateur volt, vagy saját szakállára járt el és nevemmel visszaélt. Windischgraetz herceg a vádló, neki kell tehát bizonyítania, hogy mikor, hol, milyen célra, mennyi összeget kaptam az antanttól, illetőleg az antant megbízottaitól. Bizonyítania kell, hogy kinek, hol és milyen katonai titkokat árultam el. Bizonyítania kell, hogy melyik orosz forradalmárral álltam a háború alatt összeköttetésben. Végül bizonyítania kell, hogy ki volt az, aki az általa említett memorandumot a francia svájci követnek átadta, és bizonyítania kell, hogy az a valaki a Károlyi-féle függetlenségi párt, vagy pedig az én megbízottam volt.

Állítom, hogy hacsak Windischgraetz, a Tisza-pör[5] módjára, hamis tanúk segítségéhez nem folyamodik, ezeket a vádakat nem lesz képes bizonyítani. Minthogy azonban itt nemcsak benső magyar ügyről van szó, a keresztény kurzusnál szokásos hamis

tanúzás nem fog eredményre vezetni, mert az utolsó szó az antant illetékes köreié lesz. A magam részéről egyebet nem tehetek, mint hogy felkértem és itt újra felkérem az antantot, legyen szíves az igazság érdekében a magyar közönséget felvilágosítani, hogy a Windischgraetz-féle vádak aljas rágalmak.

A berlini büntetőbíróságnál már az ősszel rágalmazási pört indítottam Windischgraetz herceg ellen azokért a hazugságaiért, amelyeket rólam könyvében állított, és amelyek lényegileg a mostani rágalmazó hadjárat adatait tartalmazzák. Windischgraetz a kitűzött tárgyaláson nem jelent meg, mert kijelentette, hogy mivel „hazaárulással, lopással és gyilkossággal" vagyok vádolva, nem tartja szükségesnek, hogy bizonyítékait előadja. Így tényleg könnyű rágalmazni! Minthogy kevésbé veszélyes a magyar parlament, mint a pártatlan berlini bíróság, a herceg a parlamenthez menekült. De mivel nemcsak velem gyűlt meg a baja a könyvében írt hazugságai miatt, hanem másokkal is, mások is beperelték. Ekkor azzal a hülye állítással igyekezett a bajból kimászni, hogy az inkriminált passzusokat könyvének kiadója, Ullstein, hamisította be könyvébe. Az ilyen embert ezek után csak megvetni, de komolyan venni nem lehet.

Egyedül az az igazság — s ez az, amit nem is fogok soha letagadni —, hogy én már a háború előtt ellensége voltam a hármasszövetség[6] politikájának, mert meg voltam győződve, hogy a porosz imperialista politika feltétlenül háborúra fog vezetni, ami sajnos, be is következett. A szlávokhoz való közeledést is részben emiatt akartam elősegíteni, hogy így egy detant megteremtése által a háborút kikerüljük.

A háború egész tartama alatt hirdettem a pacifista eszméket, és a megegyezéses béke útjait igyekeztem egyengetni. Minden gondolkodó embernek, aki nem esett az opportunista önámítás hibájába, vagy akit nem fűtött a háború továbbviteléhez anyagi érdek, — be kellett látnia, hogyha kitartunk tovább szövetségesünk oldalán és reá nem kényszerítjük a porosz katonai pártot az annexió és hadikárpótlás nélküli megegyezéses békére, katasztrofális sorsunkat el nem kerülhetjük. Ebből a meggyőződésből kiindulva tartottam a különbékét a Monarchia és Magyarország utolsó mentségének. Ebben politikám azonos volt Károly exkirály politikájával, azzal a különbséggel, hogy míg én kitartottam meggyőződésem mellett, addig a Sixtus-levelek[7] szerzője nemcsak

sógorához intézett leveleit és egész békepolitikáját tagadta le, de azért, hogy visszanyerje Vilmos császár kegyét, siralmas Canossajárással saját politikája ellen fordult.

A legnagyobb arcátlanság kell ahhoz, hogy Windischgraetz, Károly legbennfentesebb híve, engem ugyanezért a politikáért akar hazaárulónak kikiáltani.

Nagyon érdekes, hogy Andrássy, aki az egész háború alatt legdühösebb ellensége volt mindazoknak, akik különbéke útján keresték a háború befejezését, könyvében a legnagyobb sans gênenel nekitámad Czerninnek, hogy miért nem kötött különbékét. Andrássy jobb keze, Windischgraetz pedig azért akart belőlem hazaárulót csinálni, mert én a különbéke híve voltam.

Erős meggyőződésem, hogy az ellenem újonnan indított kampánynak csakis az a magyarázata, hogy a kétéves keresztény kurzus sem külpolitikájában, sem a belpolitikában nem tudta a a legkisebb eredményt sem felmutatni. Ezért el akarják terelni a közfigyelmet a maguk kudarcáról, és görcsösen bűnbakot keresnek: hogy a felelősséget a háborúért, annak a végletekig való folytatásáért, az összeomlásáért, Magyarország feldarabolásáért és tönkremeneteléért magukról elhárítsák. Bűnbakul engem szemeltek ki. Azért engemet, mert annak a pártnak voltam vezére, melynek háború alatti politikáját az események velük szemben szakadatlanul igazolták, és az összeomlás után meg akartuk valósítani mindazokat a szociális és gazdasági reformokat, amelyek a feudális rendszer bukását jelentették volna.

Két év óta egyik rágalmat a másik után szórta a keresztény kurzus ellenem. Megrágalmaztak azzal, hogy az állam pénzéből több milliót saját céljaimra elsikkasztottam. Ez a gyalázatos hajsza azzal végződött, hogy nemcsak, hogy hiányt nem tudtak felfedezni, de még Magyarországon sem tudtak embert találni, aki ezt a vádat konkrét formában állította volna ellenem. A másik világgá kürtölt hazugság az volt, hogy én adtam át Kun Bélának a hatalmat, és ezért a bolsevizmusért a felelősség engem terhel. Miután másfél évig engem kiáltottak ki hazaárulónak, a népbiztosok perében[8] hozott ítéletében saját bírósága mondotta ki, hogy a kommunisták erőszakkal ragadták magukhoz a hatalmat. E második kudarc után megpróbálták rámbizonyítani, hogy én és az októberi forradalom vezérei voltunk a Tisza-gyilkosság szellemi szervezői. A Tisza-pör, mely hamis tanúival, kínzókamráival, ártat-

lanok bebörtönzésével örökre világraszóló szégyene marad Horthy-Magyarországnak, és mely a keresztény kurzus ekölcstelenségének egyik legszomorúbb bizonyítéka, még nincs befejezve, de máris bizonyos, hogy engemet minden hazugság dacára sem tudtak belerántani, s hogy Kéri Pál és Fényes László ártatlanságában Friedrich felmentése óta már igazán senki sem kételkedhetik.

Így nem marad számukra más, mint hogy utolsó fegyverként a lomtárból előrántsák a Károlyi Imre-féle vádakat, melyek a leleplezett Konsten őrnagy[9] adatain épültek. Csakúgy, mint az eddigiek, ez a fegyver is visszafelé fog elsülni. Mert el fog jönni a nap, amikor a félrevezetett magyar nép végre tisztán fogja látni, hogy ki a bűnös és kit terhel a felelősség sok-sok szenvedéséért. És a magyar népnek akkor módjában lesz választania, hogy kikre bízza a sorsát. Azokra-e, akik keresztény jelszavakkal szájukon és gyűlölettel a szívükben rágalmaznak, ártatlanokat börtönbe vetnek, megkínoznak és polgárokat jogaiktól megfosztanak, vagy azokra-e, akik Magyarország sorsát a haladó eszmék szerint a dolgozó tömegek, a földműves, ipari és szellemi munkások kezébe akarják letenni.

Bécsi Magyar Ujság. 1921. július 26.
[Megírás helye: Spalato; ideje: 1921. július 16.]

---

[1] *A Windischgraetz rágalmai:* utalás arra, hogy a politikai kalandor Windischgraetz Lajos herceg parlamenti felszólalásában csakúgy, mint Bécsben kiadott könyvében, hazug rágalmakkal mocskolta Károlyit és a forradalmat. E vádak szolgáltak később alapul az úgynevezett Károlyi-perhez (l. Jegyzetek). Windischgraetz később a frankhamisítás egyik főszereplője volt (l. ott).

[2] *Chemin des Dames:* az Aisne és az Ailette folyók közötti hegygerincen végighúzódó út Észak-Franciaországban Aisne megyében. Az első világháború elején a németek elfoglalták. 1917–1918-ban súlyos harcok folytak birtoklásáért, amelyek során ismételten gazdát cserélt. Véglegesen 1918 szeptemberben-októberben foglalták vissza a franciák.

[3] *Château-Thierry:* az első világháború idején fontos csata színhelye. 1918 elején a németek idáig nyomultak előre. 1918 nyarán a francia ellentámadás itt bontakozott ki, és innen indult sikeres útjára.

[4] Itt és a továbbiakban Károlyi Mihály az őt ért rágalmakkal, hazug vádakkal foglalkozik. A jegyzetekben összefoglalást adunk a perről, s annak jelentősebb kérdéseiről.

[5] *Tisza-pör:* l. Jegyzetek.

[6] *Hármasszövetség:* l. Jegyzetek.

[7] *Sixtus-levelek:* l. Jegyzetek.

[8] *A népbiztosok perében hozott ítélet:* 1920. július 5-étől december 28-áig tartott a Tanácsköztársaság népbiztosai ellen indított per. A vádlottak közül négyet halálra, hatot életfogytiglani börtönbüntetésre ítéltek. Az elítélteket — több száz más letartóztatott kommunistával együtt — a Szovjetunió a fogolycsere-akció során kiszabadította.

[9] *Konsten őrnagy adatai:* Konsten-ügy: l. Jegyzetek.

NYILATKOZAT A BÉCSI MAGYAR ÚJSÁGNAK

1921. december 13-

VISSZA A NÉPKÖZTÁRSASÁGHOZ! NINCS MÁS ÚT CSAK AZ OKTÓBERI FORRADALOM. – A VÉRES TENGERÉSZ NEM LEHET KIRÁLY. – LEGSÜRGŐSEBB A FÖLDREFORM. – A DOLGOZÓK KEZÉBE AZ ORSZÁG SORSÁT. – KÁROLYI MIHÁLY BELGRÁDI NYILATKOZATA A B. M. U.-NAK

Belgrád, december 10.

Károlyi Mihály pénteken Belgrádba érkezett. Utoljára több mint három év előtt volt itt, a fegyverszüneti tárgyalások[1] alkalmával. Károlyi hosszú ideje zárkózott magányban él, és a magyar poiltikai életről, a belpolitikáról és a jövő lehetőségeiről hosszú idő után ez az első nyilatkozat, amelyet a nyilvánosság részére adott. A *Bécsi Magyar Ujság* munkatársát nagy szívélyességgel fogadta, amikor éppen Pašićs miniszterelnöknél tett látogatásáról tért vissza. Ez a látogatása egy óránál tovább tartott.

Elnök úr belgrádi utazásának van-e konkrét politikai háttere? – kérdeztem.

Belgrádi látogatásom célja kizárólag az, hogy a jugoszláv kormánynak személyesen is megköszönjem velem szemben tanúsított előzékenységét és azt a szívélyes fogadtatást, melyben ebben az országban részem volt. Hosszú spliti[2] tartózkodásom alatt az összes hatóságok és a lakosok oly lekötelező szívélyeséggel jártak mindenben kezemre, hogy majdnem azt mondhatnám, egészen otthonosan érezhettem magam. Igyekeztek velem mindenképpen elfeledtetni, hogy csak vendégjog alapján élek ebben az országban. Ezt köszönöm most meg a kormány tagjainak, akik Belgrádban a legbarátságosabban fogadták látogatásomat. Pašićs miniszterelnök úrnál tett mai látogatásom egy óra hosszat tartott.

Elnök úr személyét ebben az országban szinte legendás rokonszenv veszi körül. Hogy híre terjedt belgrádi látogatásának, mindenütt csak Önről beszélnek. Minek tulajdonítja, Elnök úr egy idegen nemzet ilyen példátlan érzésnyilvánítását?

A jugoszláv nép szimpátiáját magam is igen sok alkalommal tapasztaltam. Különösen Spalatóban. Úgy tekintettek rám, mintha ott nőttem volna fel közöttük. És nemcsak a hivatalnokok, az intelligencia, a kereskedők, de a nép széles rétegei is elhalmoztak szeretetük spontán megnyilatkozásával. Ez nem frázis, hanem ezt tényekkel is bizonyították. Ha valamire szükségem volt, szinte versengtek, ki tehetne nagyobb szívességet. Ha kisebb kocsi, csónak vagy motorcsónak utam volt, nem fogadtak el fuvardíjat tőlem, a suszter a cipőm talpalásáért semmit sem fogad el — beteg kislányomat az orvos ingyen gyógykezeli. Két hétig a legkitűnőbb ápolást és ellátást kapja, és midőn a számlát kérem, dr. Rácsics orvos nem hajlandó számlát adni. Egészen hihetetlen ez, és nagyon megható. Az emberek köszönéséből, ahogy utánam fordultak, a legmelegebb szimpátia áradt felém.

Én avval magyarázom meg magamnak ezt a rokonszenvet, hogy mindenki ismeri Jugoszláviában azt a szimpátiát, mellyel én a jugoszláv nép iránt viseltetem.

Tudják jól, hogy én a háború alatt is nemegyszer exponáltam magam szerb barátságommal olyan időben, amikor a közvélemény ezt majdnem hazaárulásnak tekintette. Mert én már akkor szükségesnek tartottam a két egymásra utalt nép közeledését.

Spliti magányában Elnök úr annyira visszavonultan élt, hogy bár a legutóbbi hetek eseményei, különösen a Károly-puccs, az októberi programot és evvel Elnök úr személyét is, ismét a magyar és a nemzetközi politikai élet előterébe állították, mégsem hallatta szavát a nyilvánosság előtt. Belgrádi udvariassági látogatása mégis közelebb hozza Önt a nyilvánossághoz. Mindenki kíváncsi rá, hogy a magyar köztársaság száműzött elnöke hogy vélekedik a magyar király immár harmadik elkergetéséről?[8]

A „keresztény" kurzus még ma is abból a két dologból él, ami eredetileg a létalapja volt: Az egyik, a „Nem, nem soha!", a másik az, hogy szemben a köztársasággal, feltétlenül királypárti.

A „Nem, nem, soha"-ból természetesen nem lett semmi. Ellenkezőleg: ők voltak azok, akik aláírták a békeszerződést. És ahelyett, hogy tisztességesen betartották volna, puccsok útján akarják azt felborítani. Evvel az országnak egyáltalában nem használnak,

mert ha vissza is tudnának szerezni egy-két négyszögkilométert Nyugat-Magyarországból, a haszon nem állna arányban avval az állandó politikai és gazdasági nyugtalansággal, amit ez feltétlenül okozna, és azzal a bizalmatlansággal, amelyet a magyarok így magukra vonnának.

Mert hogyan bízhat valaki egy olyan kormányban, melynek még meg sem száradt az aláírása a szerződésen, és máris azon töri a fejét, hogyan szeghesse meg adott szavát.

De nemcsak ezzel ártanak a magyar szó becsületének, hanem avval is, hogy folytonos fegyverkezéssel az országot olyan lehetetlen pénzügyi helyzetbe sodorják, hogy a szomszéd államok gazdasági kérdésekben is joggal bizalmatlanokká válnak a tönkrement Magyarország iránt.

A kurzus másik raison d'être-je[4] az, hogy szemben az októberi forradalommal, a köztársasággal, ők a legitimista királyság hívei. Evvel az elvvel pedig odáig vitték az országot, két puccsal egymás után, hogy a legszégyenletesebb visszavonulást kellett megfutniok. Az a miniszterelnök, aki még egy nappal annakelőtte verte a mellét, hogy mindenki, aki a királykérdésben más álláspontón van, hazaáruló, kénytelen a király vonatjára rálövetni és őt lecsukatni.

Hogy ez komédia volt-e, vagy nem, az más kérdés. Én komédiának tartom, hogy Andrássy le van csukva, hogy rálövettek a vonatra. És ennek dacára is azt tartom, hogy ők legitimisták. Mindegy, hogy Károlyt vagy Károly fiát, de ezek mindenképpen a Habsburgok restaurációját akarják. Legfeljebb arról lehet szó, hogy egy kis frakció Horthyt akarja királynak. De ezek is jól tudják, hogy ennek nincs komoly jelentősége.

Egy olyan tengerésznek, aki ilyen gyengén vezette az ország hajóját, aki annyi vérrel van beszennyezve, a királysága elképzelhetetlen.

Csúfos kudarcukat, gyávaságukat és tehetetlenségüket azzal tetézték be, hogy lecsukták és kiszolgáltatták a királyt az úgynevezett ellenségnek, és azután nemzeti gyászba borítják az országot, miséket mondatnak a kidobott uralkodóért, és tovább indítják a pereket azok ellen, akik köztársaságot hirdetnek. A francia közmondás szerint c'est leridicule, qui tue[5]. Nos, Horthy és Bethlen elérték a nevetségességnek azt a csimborasszóját, amely a halálra kell hogy vezessen.

De nemcsak nevetségesekké váltak. Hanem Horthy és Bethlen a legeklatánsabban meghazudtolták azt a legendát is, hogy a magyar nép át van itatva lojalitással. Hiszen ők maguk voltak azok, akik a magyar nép nevében rálövettek a királyt hozó vonatra. Ők mutatták meg a külföldnek, milyen dajkamese a magyar nép lojalitása. Ennyiben igazán köszönetet kell mondanunk Horthynak és Bethlennek. Hogy éppen ők voltak a legenda legalaposabb lerombolói, és hogy ezt privát ízlésükkel hogy egyeztetik össze, az ő dolguk. De hogy a legenda tarthatatlanságának legjobb bizonyítékait éppen annak terjesztői és haszonélvezői szállítják nekünk, ez annál értékesebbé teszi a bizonyítékokat.

A restaurált magyar királyság nem jelenti-e a kelet-európai béke végleges felborítását?

Magyarország és a kelet-európai béke szempontjából csak egy kivezető utat látok, és ez a köztársaság, az októberi forradalom programjával.

Ez a program a valódi demokráciát, a valódi szociális haladást hirdeti, nem puccsokkal operál, az „Anpassung Theorie"[6] programja: nem akar sem „pace maker"[7] szerepére vállalkozni, sem elmaradni nem akar azoktól a követelményektől, amelyek nélkül egy modern államot nem lehet elképzelni. Október nélkül nincsen kibontakozás. Magyarország már a kelet-európai béke szempontjából sem lehet más, mint köztársaság, mert a királyság bármilyen alakjában is szembehelyezkedik a háború által teremtett új helyzettel, és a területi integritást jelenti, ez pedig a revánsháború ideológiája. A királyság mindenképpen a revánsot jelenti, hisz a Szent István koronájának elmélete éppen a területi integritással azonos. Ez pedig összeegyeztethetetlen a szukcesszziós államok érdekével.

Evvel nem akarom azt mondani, hogy a trianoni béke nem lett volna igazságtalan. Hiszen a versailles-i és trianoni szerződéseknek idővel természetszerűleg kiderülnek azok a hiányosságai, amelyeket éppen az európai béke szempontjából helyresimítani okvetlenül szükséges. Azonban éppen e simítások szempontjából óvakodni kell minden olyan lépéstől, amely nem simítást, hanem törést vagy goromba munkát jelent. Mert ez európai katasztrófára vezetne, magyar szempontból pedig különösen, kétszeresen is az volna, mert Magyarország gazdasági léte attól függ, milyen

viszonyt tud a szomszéd államokkal létesíteni. Elsőrendű fontosságú, hogy a magyar állam szomszédaival barátságban éljen, és éppen ezen barátság szempontjából történjenek meg ezek a simítások, amelyek a szukcessziós államok jól felfogott érdekében is állanak.

A magyar ellenzék akcióiról mi a véleménye Elnök úrnak?

Örömmel látom, hogy végre Magyarországon is felocsúdnak abból a letargiából, melybe a fehérterror döntötte az egész országot. és kezd kialakulni az az igazi ellenőrző ellenzék, amely nélkül nem lehet politikai életet elképzelni.

Ennek az ellenzéki blokknak sem lehet más programja, mint az októberi program, mert hiszen ez a program felel meg legjobban nemcsak Magyarországnak, hanem a szomszéd államok politikai és gazdasági boldogulásával is ez egyeztethető legjobban össze.

Azt azonban, hogy ez a blokk, hacsak átmenetileg is, szövetkezik a legitimistákkal, mint természetellenest, egészségtelennek és veszedelmesnek tartom. Tiszta helyzetet kell teremteni, hogy a nép tisztán láthasson.

Belpolitikai szempontból mit tart Elnök úr a forradalom programjából a legfontosabbnak?

Az októberi forradalom földreformtörvényének megvalósítását. Nem szabad elfelejteni, hogy Magyarország lakosságának óriási percentje földmívesekből áll. Ezeknek joguk van a földhöz. Ez nemcsak humánus dolog, és nemcsak azzal az előnnyel jár, hogy őket földhöz juttatja, hanem avval is, hogy elveszi azoktól a földet, akik Magyarországot ma is a feudalizmus igájában tartják.

Ez legyen a jövő politikájának gerince, a földreform és a dolgozók, szellemi, ipari és földmunkások felkarolása, szemben a nem dolgozó kisebbséggel, szemben a nem dolgozó arisztokratákkal és duhaj dzsentri bandákkal. Minden más politika nélkülözi azt az erkölcsi alapot, amely nélkül szerintem kormányozni nem szabad.

Érdekelni fogja a közvéleményt, milyen álláspontra helyezkedik Elnök úr avval a perrel szemben, melyet távollétében vagyona elrablása végett folytatnak?

— Nehezen tudom elfojtani a nevetést — mondja mosolyogva Károlyi — még önnel szemben is, mikor saját perem felől kérdése-

ket intéznek hozzám. Hazaárulásnak már annyiféle receptje volt használatban Magyarországon, hogy nem tudom már, de nagyon szeretném tudni, miért is vagyok én hazaáruló. Talán azért, mert a királyt detronizáltam? És Horthy és Bethlen, akik a királyra rálövettek, elfogatták és kidobatták? Vagy talán azért, mert különbékét akartam csinálni, mialatt Károly király a Sixtus-leveleket írta? Vagy talán azért vagyok hazaáruló Szabó István[8] szemében, mert én a földbirtokreformot nemcsak szóval, hanem tettel akartam keresztül vinni?

Ezt a rejtvényt majd a bíróság fogja megfejteni, mindenesetre előre mulatok azon, és kíváncsian várom az indokolást, amely legitim formában meg fog engemet és fiamat fosztani vagyonomtól.

Mulatságos az is, hogy a legitim Magyarország, amely mindig csak a tradíciókon lovagol, most a majorátus intézményét akarja megszüntetni velem és leszármazottaimmal szemben, és nem veszi észre, hogy ezzel ő maga üti a legnagyobb rést a hitbizomány feudális intézményén, aminek különben csak örülök, mert a majorátus eltörlése kardinális részét képezi birtokpolitikámnak. Mert csak a nagybirtok letörésével lehet Magyarországon az igazi demokratikus, szociális életre áttérni. Azért, mert én hazaáruló vagyok, fiamat, aki a majorátus várományosa, el akarják ütni ettől.

Ezek a legitimisták, ezek a royalisták, revansisták, álkeresztények és álhazafiak igazán mindent elkövetnek, hogy programjukat a komikumba fullasszák.

Ha általában áll, hogy hazaáruló az, aki a király ellen felemeli a kezét, akkor elsősorban ezeket lehetne lecsukni. Ha áll az, hogy aki eladja az ország területét, hazaáruló — börtönbe velük! Ha igaz, hogy aki különbékét akar kötni, hazaáruló, akkor elsősorban és feltétlenül az Habsburg Károly.

Bizonyos és kétségtelen, hogy az októberi programra való visszaorientálódás megkezdődött, és nem is fog addig ez a kérdés nyugvópontra jutni, amíg az októberi eszmék meg nem valósulnak. Amíg a kapitalizmus az ököljogra és munkanélküli jövedelemre van felépítve, addig lehetetlen egy produktív munkára felépített társadalmat elképzelni.

Amíg duhaj dzsentri módon cigányzene kíséretében gyalázzák meg az asszonyokat és kínozzák meg a meggyőződéses embereket,

addig rendről kár beszélni Magyarországon. Ahol a népnek igazi akarata fog érvényesülni, lesz az igazi otthona. Az igazi hazafiság nem kifelé, nem a kokárdákban és bombasztikus frázisokban, hanem komoly, reális munkában és a haladás igazi akarásában áll. Mert csak ezzel szolgál mindenki saját népének és nemzetének.

A vallásnak, a sokat hangoztatott keresztényi erkölcsnek nem a papi vagyon megőrzésében kell kiélnie magát, nem egy erkölcstelen osztály privilégiumainak megőrzésében, hanem az igazi keresztény morál a gazdagság megvetésében, a szeretet és munka megbecsülésében áll. Magyarország csak úgy kelhet új, boldog életre, ha teljesen szakít reakciós múltjával és jelenével. Meg kell szűnni az arisztokrácia, főpapság, bankokrácia kizsákmányolási monopóliumának, a dolgozók kezébe kell jutni az ország irányításának.

Ebben látom Magyarország jövőjét.

Bécsi Magyar Ujság, 1921. december 13.
[Nyilatkozat ideje: 1921. december 10.]

---

[1] *Belgrádi fegyverszüneti tárgyalások:* l. Jegyzetek.
[2] *Spalato, Split:* jugoszláv tengerparti város, Dalmácia legnagyobb adriai kikötője.
[3] *Királypuccs:* l. Jegyzetek.
[4] *Raison d'être* (fr.): létok, létjogosultság.
[5] *C'est le ridicule, qui tue* (fr.): a nevetségesség öl.
[6] *Anpassung Theorie* (ném.): alkalmazkodási elmélet.
[7] *Pace maker* (ang.): iramot diktáló versenyző.
[8] Nagyatádi Szabó István.

ÚJÉVI ÜZENET
1922. január 1.

A beköszöntő újévet nekünk magyaroknak ezúttal nem lehet jámbor kívánságokkal elintézni, hanem:

Cselekednünk kell!

Hazánk politikai, gazdasági és erkölcsi züllése ijesztő méreteket öltött. Ha azt a fekélyt, amely Magyarország testét és lelkét rágja, bátran és becsületesen el nem távolítjuk, az egész nemzetet, a mostani nemzedék és minden jövendő nemzedék vérét és életét halálosan megmérgezheti.

Magyarország a tönk szélén áll.

Magyarország nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy egy kizárólagosan önző, pusztán hatalmi és üzleti célokat űző érdekszövetséget tűrjön a nyakán. Nem lehet eltűrnünk végveszélybe sodortatásunk nélkül, hogy ez az érdekszövetség, mely mit sem törődik az ország igazi érdekeivel, külpolitikailag teljesen izolálja Magyarországot, belpolitikailag pedig a legsötétebb középkor nívójára süllyessze.

A reakciós rendszer következménye, hogy az ország most rohamléptekkel halad a gazdasági és pénzügyi csőd felé.

Ameddig akár az ál-, akár a nyílt legitimisták[1] — Horthyval az élükön — Habsburg Károlyt vagy akármelyik más Habsburgot vissza akarják csempészni[2], addig lehetetlenség Magyarországnak kikerülnie abból a kárhozatos izoláltságból, amelyben jelenleg tesped.

Csak egyetlen kivezető út van. Ez: a magyar népköztársaság és az októberi program.

Ezért a magyar emigráció legfőbb kötelessége: félretéve minden egyéni és pártszempontot, a magyar népköztársaság és az októberi program megvalósítása érdekében dolgozni minden erejével. E munkájában párhuzamosan kell haladnia azokkal, akik otthon, Magyarországon becsületesen dolgoznak ugyanebben az irányban.

Csakis ezen program alapján lehet a szomszéd államokkal való békés együttműködést megteremteni, ami nemcsak a magyarság, de egész Kelet-Európa békés kibontakozásának megbízható, komoly alapja.

E program megvalósítása nélkül nincs Magyarország számára sem politikai, sem gazdasági, sem erkölcsi megújhodás.

Bécsi Magyar Ujság, 1922. január 1.
[Megírás helye: Raguza.]

---

[1] A legitimisták tábora nem volt egységes. A *nyílt legitimisták* az azonnali Habsburg-restaurációt akarták; az ún. *elvi legitimisták* a legitimizmust „elvileg" elfogadták, de céljait egy későbbi, kedvezőbb időpontban vélték megvalósíthatónak; a *szabad királyválasztók*, akiknek álláspontja szerint a trónöröklést szabályozó *pragmatica sanctio* hatálya megszűnt, s „a királyválasztás joga visszaszállt a nemzetre"; ezek tehát az automatikus trónörökléssel történendő Habsburg-restaurációt ellenezték. A legitimisták főbb csoportjain belül sem alakult ki teljes egység; így pl. a szélső legitimisták között voltak alkalmi kormánytamogatók (Andrássy, Rakovszky stb.) és „ellenzékiek" (Friedrich, Beniczky stb.).

[2] Utalás az 1921. évi királypuccsokra, amelyek külföldön — különösen a környező országokban — erős ellenállást váltottak ki. L. Jegyzetek.

MAGYARORSZÁG ÉS AZ UTÓDÁLLAMOK VISZONYÁRÓL

1922. február 15.

A BÉCSI MAGYAR ÚJSÁG JELENTÉSE

Károlyi Mihály, aki a napokban Belgrádból visszautazott Raguzába, átutazóban rövid ideig Zágrábban tartózkodott, ahol az *Agramer Tagblatt* munkatársával beszélgetést folytatott Közép-Európa újjáépítésének problémájáról. Károlyi többek között a következőket mondotta:

Belgrádi időzésemet nem szabad tisztára politikai jellegűnek tekinteni. Őszinte óhajtásom az, hogy egész Jugoszláviát, éspedig úgy az országot mint annak lakóit, alaposan megismerjem. Annál is inkább, mert nem titok az, hogy Magyarországnak és Jugoszláviának kiengesztelődése mindig leghőbb óhajtásom volt. Mindig az volt a meggyőződésem, és ez ma szilárdabb, mint valaha, hogy *Magyarországnak Jugoszláviához* és általában az utódállamokhoz való *közeledése* nemcsak *szükséges*, hanem a közeledés meg nem történtének egyenesen katasztrofális következményekkel kell járnia.

Az igaz, hogy addig, amíg Horthy uralkodik Magyarországon, evvel az országgal való együttműködés *ki van zárva*. Mert az a rezsim a reváns eszméjén épül fel. De azt hiszem, hogy Magyarországon a *demokratikus és szociális áramlat fog felülkerekedni*. Főleg, amióta a reakciós pártokban szakadás állott be, az úgynevezett keresztény nemzeti rezsim bukása kikerülhetetlen. Magyarországnak a kisantant részéről való bekerítése az „ébredő magyarok"[1] műve. Mennyire más volna Magyarország helyzete, ha szintén a kisantanthoz tartoznék. Meg vagyok győződve, hogy a győzők és legyőzöttek viszonya bensőségessé fog válni. Azokat az

összegeket, amelyeket most a határvédő csapatok fenntartására fordítanak, akkor az annyira szükséges kulturális és szociális alapításokra fordíthatnák.

Az utánunk következő nemzedékek bizonyára csodálkozni fognak a mi világunk lelkiségén, és nem fogják azt tudni megérteni, hogy majdnem öt esztendő súlyos küzdelme után nem volt lehetséges egy ily egyszerű programot megvalósítani.

Közép-Európa konszolidációja nagymértékben Magyarországtól függ. Eziránt nem lehet kétség. Vajon lehetséges-e rövid időn belül változás? Magyarországon nemsokára választások lesznek. Bizonyára kedvezően fognak végződni a kormányra nézve. Ez természetesen semmiképpen sem jelenti azt, hogy a magyar nép többsége helyesli az uralkodó állapotokat. Egyébként nem nagy jelentőségű az, hogy az ellenzék tíz vagy húsz mandátumot nyer-e vagy veszít. Amíg az ellenzék nagy része legitimista, amíg az igazi demokraták, a becsületes republikánusok és a szociálisan gondolkodó és érző politikusok nem kerülnek megint kormányra, az általam említett politika nem lehetséges. Amíg Horthy bandáka t tarthat, amíg a lefegyverzés tényleg nincs végrehajtva, ilyen kormányzásra nem kerülhet sor. A Horthy-rezsimet erőszak tartja fenn. Ha ez az erőszak megszűnik, a *Horthy-féle uralomnak is vége szakad.*

Bécsi Magyar Ujság, 1922. február 15.
[Nyilatkozat helye: Zágráb.]

---

[1] *Ébredő Magyarok:* l. Jegyzetek.

A VILÁG DEMOKRATIKUS ÉS PACIFISTA KÖZVÉLEMÉNYÉHEZ

1922. március 19.

Immár közel három esztendeje tart az a nehéz kálváriajárás, melybe a magyar népet a fehér ellenforradalom kényszerítette. A kommunizmus kiirtásának hamis ürügye alatt újra hatalomra jutott *ancien régime* — a nagybirtok, a militarizmus és a klerikalizmus szövetsége — csakhamar egész nyíltan nem a kommunizmus túlkapásai és visszaélései ellen fordult, hanem azt az új demokratikus és pacifista rendszert semmisítette meg, melyet az 1918-i októberi forradalom épített fel. Ez a rendszer már megkezdette volt a külterjes latifundiumok felosztásának nagy művét, és arra törekedett, hogy az általános, egyenlő és titkos választójog alapján az egész vonalon demokratizálja a feudális magyar államrendet, és azt a dolgozó nép kezébe adja.

A diadalmas ellenforradalom nemcsak megsemmisítette az októberi forradalom kezdeményezéseit, hanem a barbár intézmények egész sorával még a háború előtti és alatti jogrendnél is sötétebb állapotokat teremtett, s ugyanakkor valóságos hajtóvadászatot indított azok élete, vagyona és szabadsága ellen, akik a forradalom alatt a nép jogaiért síkraszálltak. Ennek az utolsó három évnek a története valóságos szégyenoszlop marad a magyar nép történelmében. Terrorcsapatokat létesítettek ártatlan emberek üldözésére, olykor kifosztására. Bevezették a kínvallatások rendszerét, mely olykor védtelen nők megbecstelenítésétől sem riadt vissza. Tömeggyilkosságokat, pogromokat rendeztek, az emberek százait végezték ki bírói ítélet nélkül. A demokrata és republikánus politikusokat és publicistákat üldözőbe vették,

két szocialista vezetőt a Dunába fojtottak, közismerten tiszta és becsületes hírlapírókat éveken át tartottak börtönben. Internálási táborokban lassú halálra ítélték az ártatlanok ezreit, és a kereszt magasztos szimbólumából akasztófát csináltak. Hivatalaikból, tanszékeikről elűzték a progresszív tisztviselők, tanítók és tanárok ezreit, és kiüldözték az országból a magyar értelmiség és a magyar munkásosztály legjavát.

De a puszta terror tényeivel sem elégedtek meg, hanem rendszerüket intézményes alapokra helyezték. Rendőri brutalitással zúzták össze a gyülekezési, egyesülési, sajtó- és sztrájkszabadságot. Földbirtokreform helyett a nagybirtok védelmére feudális kisnemesi hitbizományokat csináltak, népies önkormányzat helyett behozták a botbüntetést, s az állam és egyház elválasztása helyett *numerus clausust*[1] léptettek életbe a zsidó közép- és főiskolai hallgatók kiszorítására. Fegyveres erővel foglalták el a szabadkőművesek páholyait s a nekik nem tetsző tudományos intézetek helyiségeit és könyvtárait. Nyílt erőszakkal és rejtett sikanériákkal támadták meg a munkásság szakszervezeteit és szövetkezeteit. Törvényt hoztak azok bebörtönzésére, akik a fehérterror kormányát a külföld előtt bírálni merik. S mialatt ők habsburgista puccsokat rendeztek vagy rendeztettek, a magyar republikánus pártot feloszlatták. Mindezeket a külföldiek számára csaknem hihetetlen tényeket nemcsak mi állítjuk, hazánkból kiűzött emigránsok, hanem a magyar ellenzék vezérférfiai nyílt parlamenti üléseken, a kormány cáfolata nélkül megállapították ezeket az adatokat, sőt közismert konzervatív és ellenforradalmi politikusok, mint például Apponyi Albert gróf, Rakovszky István, a nemzetgyűlés volt elnöke és Beniczky Ödön volt belügyminiszter is megerősítették.

Így vált gályarabbá Magyarország népe, mely a szabadulás legkisebb reménye nélkül robotol annak a lelkiismeretlen történelmi osztálynak eltartására, melynek elvakult nemzetiségi és agrárpolitikája a nemzet millióit vágóhídra vitte a világháború felidézésével. És míg a többi legyőzött országokban legalábbis a világháború főrendezőinek el kellett távozniok a közélet színteréről, addig Magyarországon a magyar feudalizmus és háborús uszítás legvéresebb kezű alakjai még a réginél is középkoribb formák között újították fel azt a társadalmi és politikai rendszert, melyet a porosz militarizmus után a legnagyobb felelősség terhel Európa felgyújtásáért.

A magyar népnek azt a példátlan nyomorát és lealacsonyítását immár közel három éve nézzük egyre fokozódó kétségbeeséssel anélkül, hogy az emigráció izoláltságában és azzal a rágalmazó hadjárattal szemben, melyet a kormány sajtóirodája és külföldre küldött ágensei ellenünk rendszeresen folytatnak, módunkban lett volna a világ demokratikus és pacifista közvéleményét kellőképp felvilágosítani Magyarország igazi helyzetéről.

Ámde a megpróbáltatások e nehéz éveiben erőt adott nekünk az a gondolat, hogy e gonosz és erkölcstelen rendszer lerombolója ő maga lesz, mert a közvélemény széles körei napról napra mindinkább elfordulnak a fehér terror álkereszténységétől és álhazafiságától. Tényleg ez a reményünk nem volt alaptalan: az ellenforradalom rendszere erkölcsileg és gazdaságilag teljesen összeomlott, és mindenki tudta, hogy az új nemzetgyűlés, mely a terrorban és a kommunizmus által kiváltott pszichózisban fogant régi nemzetgyűlést követni fogja, óriási többséggel fogja megsemmisíteni a mesterségesen életre galvanizált *ancien régime*-et Magyarországon. Az ország demokratikus és liberális lelke megmozdult, és az időszaki választások mindenütt a kormányjelöltek bukására vezettek. Az októberi forradalom szelleme újra feltámadt, és megvolt a remény, hogy *legális és alkotmányos úton* fog sikerülni a magyar feudális és militarista politikát kiküszöbölni a nemzet életéből.

De nem így történt. Az a néhány tízezer ellenforradalmi tiszt és hivatalnok, akik a terror ostorát suhogtatják a dolgozó Magyarország felett, nem volt hajlandó engedni az ország átalakult közvéleményének. A vérszomjas Horthy-kamarilla, ama Bethlen gróf vezetése alatt, aki a Tisza István feudális, nemzetiségellenes és háborúspárti politikájának legtúlzottabb exponense volt, nem habozott egy oly választójogi rendeletet erőszakkal oktrojálni, mely a magas értelmi cenzus, a nyílt szavazás és az adminisztratív sikanériák dús hálózata segítségével lehetővé fogja tenni a terrorista bandáknak és a vármegyei pasáknak, hogy egy mindenre kész többséget nevezzenek ki az ellenforradalmi rendszer folytatására.

Eme vakmerő jogfosztás folytán Magyarország olyan közjogi állapotba zuhant vissza, mely még a Tisza-korszak hírhedt választási rendszerénél is rosszabb, és mely teljesen lehetetlenné teszi, hogy az ország éhező és robotoló népe igazi akaratát kifejezhesse.

Ha ez a jogfosztás csakugyan teljesedésbe megy, akkor a magyar feudalizmus akadálytalanul újra berendezkedhetik ama intézmények és közszellem alapján, melyek a művelt népek egyhangú véleménye szerint 1914-ben a főszerepet játszották a világháború felidézésében.

Ha a magyar feudalizmusnak ez a legújabb merénylete valóban sikerül, akkor Európát újra a világháború megismétlődése fenyegeti.

Ugyanis a feudális militarizmus felülkerekedése teljesen lehetetlenné teszi, hogy a megcsonkított Magyarország vérző sebei behegedjenek, hogy pusztuló népünk az igazságos földreform és a demokratikus szabadságjogok segítségével újra erőre tegyen szert, s kivehesse részét a közép-európai rekonstrukció munkájából. Ellenkezőleg, a földjétől és jogaitól megfosztott, a feudalizmus igáját láncra verten húzó magyar nép vagy újra az anarchista bolsevizmusba fog visszaesni, vagy pedig mindenre kapható eszköze lesz mindenféle puccsista és irredentista kalandoknak. Nem lehet addig béke és nyugalom a Duna medencéjében — így Európában sem —, amíg egy demokratizált Magyarország nem nyújt testvérkezet a környező népeknek, melyeket geográfiai helyzet, történelmi múlt, gazdasági munkamegosztás egy bensőséges sorsközösségre utal. Demokratikus népszövetség vagy a meg-megújuló revánsháborúk szakadatlan sora: így van beírva a sors könyvébe! . . .

Bethlen gróf államcsínyje tehát végképp felőrölné a magyar nép etnikai és morális erejét, s egyben lehetetlenné tenné, hogy Közép-Európában a megértés és a kibékülés szelleme fölvehesse a harcot a nemzeti uszítások és faji torzsalkodások átkos levegője ellen. Ellenkezőleg: a nemzetiségi kérdés kiélezettebb lesz, mint a múltban, és ebben a légkörben a nemzeti kisebbségek helyzete elviselhetetlenné fog válni.

Még a régi világnak az erőszak-morál alapján álló diplomatái és politikusai is felismerik ezt az igazságot, amikor a kommunizmus összeroskadása után a Clerk-féle egyezményben[2] arra kötelezték Magyarországot, hogy a nyugati demokráciák alkotmányos garanciái alapján rendezkedjék be, később pedig, amikor a trianoni szerződésben és a Népszövetség rendelkezéseiben messzemenő óvóintézkedéseket követeltek a politikai és a lelkiismereti szabadság biztosítására.

Ezt az orientációt tenné most a Horthy-féle véres rendszer választójogi merénylete lehetetlenné. Ha ez az ördögi terv sikerül, akkor Magyarország megtépett hajója csak a szociális forradalom Scyllája és egy újabb európai háború Charybdise között vitorlázhatnék.

Eme szörnyűséges kilátások nyomasztó súlya alatt a művelt világ demokrata és pacifista, szocialista és emberbarát közvéleményéhez fordulunk, kérve őt, hogy tegyen meg minden lehetőt ama rettenetes csapás elhárítására, mely a magyar nép és Európa jövőjét fenyegeti a közép-európai feudalizmus legveszedelmesebb várának újraépítése által.

Wien, 1922 március.

Károlyi Mihály
Hock János
Jászi Oszkár
Linder Béla
Szende Pál

Bécsi Magyar Ujság, 1922. március 19.

---

[1] *Numerus clausus:* l. Jegyzetek.
[2] *Clerk-tárgyalások:* l. Jegyzetek.

BESZÉD A BARANYAI EMIGRÁNSOK BELGRÁDI NAGYGYŰLÉSÉN
1922. július 4.

KÁROLYI MIHÁLY SZÓZATA AZ EMIGRÁCIÓHOZ. A BARANYAI EMIGRÁNSOK NAGYGYŰLÉSE BELGRÁDBAN

A *Bécsi Magyar Ujság* munkatársától

Belgrád, 1922. június hó.

Károlyi Mihály vasárnap Belgrádban a baranyai emigránsok nagygyűlésén[1] nagyhatású beszédet tartott, melyben a következőket mondotta:

Noha vendégként üdvözöltek, nem érzem magam vendégnek: ahol a magyar proletariátussal együtt vagyok, ott vagyok én igazán otthon. Amikor erre az útra léptem, amikor a dolgozó tömegek élére állottam, akkor egész életemre megszabtam az irányt, amelyről soha le nem térek. Azért jöttem, hogy bizalmat öntsek Önökbe, de ezt csak akkor tehetem, ha Önökből bizalmat meríthetek, mert csakis az adhat nekem erőt a további küzdelemre.

Ha a legobjektívebben és a legpesszimisztikusabban is nézem a dolgokat, akkor is ma már az az érzésem, hogy derül az ég alja, és közeledik a hajnal pirkadása. A választásokra gondolok, amelyek minden látszat ellenére is, a mai magyar rezsimet erősen gyengítették és a legvadabb terror dacára a dolgozó tömegeket és a liberális rétegeket szóhoz juttatták. Jól tudjuk: ha a választások titkosak lettek volna, akkor az ellenzék számbeli döntő győzelme sem maradt volna el. Hiszen Budapesten a kormány még csak listát sem mert felállítani, pedig oktroj-rendelettel, trükkökkel és a legvadabb erőszakkal vitte keresztül a választásokat. És még nagyobb lett volna az ellenzék számbeli sikere, ha tévesen felfogott taktikai okokból nem szövetkezik a legitimista ellenzékkel, ami hiba volt, mert ma már tisztában kell lenni azzal, hogy csak

jobb- és baloldal van. Baloldalon áll a munkásság, az ipari és földmunkásság, és a liberális polgárság — minden egyéb jobboldali. Itt nem érdemes különbséget tenni aszerint, hogy „legitimista", vagy „szabadkirályválasztó", mert ezek között szociális szempontból különbség nincs.

Kiemelem a soproni választást, ahol a főlegitimista: Andrássy, Károly exkirály külügyminisztere és Horthy egyik legelszántabb támasza: gróf Klebelsberg belügyminiszter buktak meg egy olyan vidéken, amely a magyar reakció bástyájaként volt ismeretes — egy ismeretlen nevű szocialistával szemben, noha ez a vidék sohasem volt erős szocialista terület. Ezek a jelenségek külföldön is nagy benyomást gyakoroltak.

Dacára ennek, ahogy biztatom Önöket, nem akarok túlzott és indokolatlan reményeket felcsigázni. Nem hiszem, hogy a folyamat gyors lesz. Még sok megpróbáltatáson kell keresztülmennünk, amíg igazi értelemben vett szocialista állam lesz Magyarországból. De ez az idő mégis feltartóztathatatlanul közeleg, és épp azért valószínű, hogy a reakció még egy utolsó nagy erőfeszítéssel fog megpróbálkozni.

Nincs kizárva Magyarországon átmenetileg egy közeli katonai diktatúra sem, de az idő mimellettünk dolgozik, és mellettünk az egész világ szabadon gondolkodó emberisége.

Ma egész Európa két táborban van. A vesztét érző reakció egyik hibát és gazságot a másik után követi el, de végzetét nem tudja elhárítani. Liebknecht, Haase, Erzberger után most Rathenaut ölték meg, aki egyike volt a legmérsékeltebb politikusoknak; és csak a véletlenen múlott hogy a szintén mérsékelt Scheidemann életben maradt. Ezek tünetek: az a rendszer, amely már csak bombával és gyilokkal tud argumentálni, süllyedőben van.

Én meggyőződéses szocialista vagyok, és épp ezért óva intem a munkásságot, hogy tartózkodjék a bosszú és gyűlölet politikájától.

Az igazi szocializmus nemcsak új gazdasági rendszert, de új erkölcsi alapot is jelent, és ezért az igazi szocialista rendszerben nem tűrhető meg tovább az a tétel, hogy a cél szentesít minden eszközt.

A cél nem szentesíti az eszközöket, és bármily nehéz is ez a küzdelem: tiszta fegyverzettel kell diadalt aratni: és ez nem is fog elmaradni.

Ezeken az erkölcsi elveken kell Magyarország külpolitikájának

is felépülnie. Ámde ma ennek az ellenkezőjét akarják Magyarországon és mindenütt, ahol a revánsot hirdetik, és azt, hogy területi integritás nélkül nem életképes az ország, és a nemzeti önérzet követeli, hogy karddal köszörüljük ki a csorbát. Azok hirdetik ezt, akik a békeszerződést aláírták, de életüket sohasem kockáztatták az ország területi épségéért, hanem a nincsteleneket küldték birtokaik megvédésére.

Azért buktam meg, mert pacifista voltam és maradtam, és se jobb-, se baloldali nyomásra erről az útról le nem tértem. Tudtam, hogy lehetetlen harcot folytatni szomszédainkkal, nemcsak a túlerő miatt, hanem mert a háborút magát olyan katasztrófának tekintem, amelyről joggal mondotta Norman Angell, hogy „Rossz üzlet a háború" — még ha győzelemmel végződik is. Ezért vagyok pacifista, és még azért is, mert meg vagyok győződve arról, hogy ha a bennünket körülvevő szomszédainkkal jó viszonyban élünk, sok mindent lehet orvosolni, sok olyan sebet behegeszteni megértéssel, amit erőszakkal nem lehet. Ezért nem szabad a revánsgyűlöletes gondolatával a jövő Magyarország politikáját kompromittálni.

Európában ma mindenütt reakció tornyosodik. Fasiszták, orgeschek, ébredő magyarok mind a túlzó nacionalizmus nevében követik el gazságaikat a nemzeti érzést túlfűtve. Valójában azért támogatja őket mindenütt a nagybirtok, a nagytőke és a főpapság, mert csak soviniszta hecceléssel tudják a figyelmet a szociális haladásról elterelni, és csak így képesek azt megakadályozni. De ők nem a területi integritás, hanem a magántulajdon és nagybirtok integritását akarják megvédeni, a tantiém és a tiara szentségét, a földi és az anyagi hatalmat. Ezért kell bolondítani és vadítani a népeket nemzeti jelszavakkal, ezért kellenek fasiszták és ébredők: hadd legyen újból 1914-es hangulat: kivételes hatalom és kivételes üzlet! Akik így gondolkoznak: ezek az igazi hazátlan bitangok, ez az igazi internacionálé, amely nem ismer se nemzetet, se hazát, hanem csak önző érdekeket.

Sokat szenvedtünk mindannyian, de nem szenvedtünk hiába, ha megtaláltuk a helyes utat. Ma már tudjuk, hogy csak a tömegekkel együtt és értük lehet dolgozni, és hogy ehhez a földművelő tömeget is meg kell nyerni. De nemcsak taktikai szempontokból kell ezt akarni, mert taktikai szempontból sohasem szabad valamit tenni, mert csak akkor szabad valamely útra rátérni, ha az önma-

gában helyes. A földművestömegeket azért kell felszabadítani, mert Magyarországon még ma is feudális rendszer van. A jobbágyság de jure nem, de facto azonban annál inkább létezik. Ezért volt helyes a mi radikális földbirtokreformunk, mert ezzel megindítottuk a földművestömegek felszabadítását, és ezért hiábavaló minden hazugság és rágalom: bennünket, akik ezt tettük, nem lehet a magyar nép előtt diszkreditálni. És azért, mert a szociális haladás és a földbirtokreform voltak a fő pontjai, az októberi program a jövő Európa programja is.

Lehet, hogy a reakció még ideig-óráig diadalmaskodik, de jaj azoknak, akik még egyszer háborúba akarják vinni a tömegeket. Mert ma már tudjuk, hogy a háború a forradalom előkészítője, és abból nem ők, hanem a proletariátus fog győzedelmesen kikerülni. Nekünk ennek ellenére sem kell a háború, mi békét akarunk, és szeretnők, ha megértenék a túloldalon, hogy itt az óra, melyben engedniök kell, különben jön az erőszak. Hinni kell szent hittel ügyünk igazságában, és akkor együtt, emelt fővel fogunk hazamenni.

Károlyi beszédét zúgó tetszés kísérte végig, és az egybegyűlt baranyai és jugoszláviai emigránsok azután is soká ünnepelték kitörő lelkesedéssel Károlyi Mihályt, aki mintegy negyedféléves hallgatás után most szólalt fel újból nyilvánosan magyar tömegek előtt.

Bécsi Magyar Ujság, 1922. július 4.
[A nyilatkozat helye: Belgrád; ideje: 1922. június.]

---

[1] A szerb megszállás alatt volt Pécs-Baranyai vidék 1921-ben visszakerült Magyarországhoz. Bár a szerb hatóságok sem bántak éppen kesztyűs kézzel a fehérterror elől Pécsre menekültekkel, mégis volt bizonyos lehetőségük a szervezkedésre a lakosság segítségével. A Horthy-uralom elől azután a baranyai emigránsok tovább menekültek – egy részük Jugoszláviába. Ezek előtt tartotta Károlyi ezt a beszédét.

A MAI MAGYAR POLITIKA[1]
1922. július 16.

Hogy a magyar reakció ügye mily gyengén áll, mennyire nem tudja sem gazdaságilag, sem politikailag, sem a külföld felé magát konszolidálni, arra bizonyíték nemcsak az otthoni állandó belső lehetetlen állapotok, a különítmények grasszálása, a lefolyt választások hallatlan atrocitásai, hanem talán legjellemzőbb az a kapkodás és folytonos irányváltoztatás, amely kül- és belpolitikai téren állandóan mutatkozik. Ami az embert leginkább frappírozza, ha a magyar belpolitikai viszonyokat nézi, az a reakciós kereten belül való állandó helyváltoztatása az egyes reakciós pártoknak. Ez az állandó helycsere az egyensúlyi helyzetet folytonos felborítással fenyegeti. A fő irányelv: a legsötétebb reakció természetesen megmarad. Egyébként olyan francia négyes ez a politikai játék, ahol a párok cserélik ugyan helyüket, de mégis egységes vezetés alatt, mindig ugyanarra a táncütemre megy a quadrille.

Volt idő, amikor a magyar reakció, még Horthyval is, Szegeden köztársasági alapon állott[2]. Később, amikor a „bűnös várost"[3] elfoglalta, a parasztságra, a falura támaszkodott. Úgy állították oda magukat, mintha ők lennének az igazi dolgozó parasztnépnek megmentői, mégpedig nemcsak a kommunistákkal, hanem még az októberi forradalmárokkal szemben is, és nem törődtek azzal, hogy hiszen a Károlyi-pártnak éppen alapprogrampontja és egyben főműve is a földreform[4] volt. A hazugság úgy szólt, hogy a Károlyi-párt a falu népét a fővárosi és ipari munkásságnak és a zsidóságnak kiszolgáltatta. Az ellenszenv ebben az időben a „bűnös Budapesttel" szemben oly nagy volt, hogy egész komoly

formában tervezgették a székesfőváros áthelyezését egy történelmi vidéki városba, esetleg Székesfehérvárra. A naiv parasztság ennek a szó szoros értelmében vett „Bauernfängerei"-nek, különösen Nagyatádi szép szavainak és Esküt Lajos üzleti élelmességének segítségével eleinte fel is ült. Amikor már félő volt, hogy a parasztmegek komolyan veszik ezt a paraszti keresztény kurzust és a túlságos tömjénezést: egyszerre a királykérdésnek és a legitimizmusnak az előtérbe való dobásával váltották fel az előbbi jelszót. Ettől az időponttól kezdve egyre kevesebb szó esett a földreformról, szó sem volt többé földosztásról, és hivatalos és félhivatalos részről egyre többet hangoztatták az évezredes tradíciókat s ezek alapján a magyarság forró szeretetét száműzött királya után. Valóságos versenyfutás indult meg annak bizonyítására, hogy ki királyhűbb az országban: Apponyi, Andrássy, Bethlen vagy maga Horthy-e? A kisgazdák, akik nem merték nyíltan köztársasági érzelmeiket hirdetni, a szabad királyválasztási formula mögé sáncolták el magukat. Ez a kisded játék az első királypuccs alkalmával némi demaszkírozást szenvedett; a második, októberi Károly-puccsal pedig teljesen le is lepleződött. A Horthy körül csoportosultak kénytelen-kelletlen kiszolgáltatták azt a hőn szeretett királyt[5], akinek felkent személye iránt érzett rajongó tisztelet minden magyar szívében — szerintük — négyszáz éve él. A reakciós pártok között az összeköttetés, amint az utólag kiderült, még a budaőrsi ütközet[6] alatt sem szakadt meg. Ma már tudjuk, hogy minden komédia volt, hogy Andrássy és Bethlen — miközben a mindkét részről eszközül felhasznált fiatalok véreztek — barátságosan megállapodtak a vesszőfutásnak és detronizálásnak legkisebb módozataiban is. Természetesen a fő célt nem tévesztették szem elől; a fő cél pedig egy pillanatig sem volt sem a király, sem az ország, sem a nemzet érdeke, hanem az úgynevezett történelmi múlttal bíró osztály érdekeinek és kiváltságainak megvédése. Ilyen tévedésektől nem kell a magyar reakciót félteni; ez a kulisszák előtt közjogi és nacionalista jelszavakkal hadakozik, a kulisszák mögött pedig kezet fog és a markába nevet, ha megint egyszer sikerült a saját javára megállítani a történelmi idő óráját. Agrárreformot, földosztást, választójogot, szociális reformot meghiúsítani, hazugsággal, szabad királyválasztó jelszóval pro vagy kontra operálva elsikkasztani a lényeget és megmenteni a feudalizmust: ez marad mindig a fő cél.

Az újságolvasó publikum és azok előtt, akik a reakciónak titkos összeköttetéseiben és együttműködésében nem voltak járatosak, már ismételten úgy látszott, hogy végleges szakításra kerül a sor a reakció pártjai között a választások kapcsán. A tájékozatlan publikum valóban nem vehette észre a nagy harci handabandázástól, hogy ez a harc nem az elvekért folyik, hanem az „ôte toi, que je m'y met"[7] érdekében. A cinizmus oly fokot ért el, hogy még a kritikus szemlélő is néha zavarba kell hogy jöjjön, amikor egyrészt azt látja, hogy másfél esztendőn keresztül Huszár, Andrássy, Friedrich, Bethlen együtt csinálták és takarták Horthyval a keresztény kurzust, később pedig az ellenzékbe szorult legitimisták, Beniczkyék és Friedrichék, egyszerre csak megtorlást követelnek Orgoványért[8] és felelősségrevonást Károly királyért. Késhegyig menő harccal mentek bele a választásokba, s egymás fejéhez vágták a legszörnyűbb vádakat; amikor azonban a mandátumkérdésen szerencsésen túl vannak, egyszerre csak elhal a nagy dobbal hirdetett offenzíva és nem marad belőle más, mint klikk, paktum és megegyezés. Itt bújik ki a szeg a zsákból. Kitűnik, hogy az egész lárma csak manőverkérdés volt. Eszébe sem jutott többé senkinek Horthyt leleplezni, ellenben annál inkább felszínre kerül egy kis kölcsönös zsarolási manőver. Feladják a leckét: vagy összefogtok velünk nyíltan egy közös legitimista alapon, s akkor szent a béke, vagy ha nem: leleplezzük az atrocitásokat és ország-világ előtt diszkreditálunk benneteket. Ezzel szemben viszont Bethlenék ezzel zsarolják a legitimistákat: egyezzetek ki velünk, különben abszolút többségünk alapján kiirtunk benneteket a liberális ellenzékkel együtt. Ha ellenben kiegyeztek velünk, elejtjük Andrássy hazaárulási perét[9] és kaptok tárcákat; ha nem, mint közönséges bűnösökkel bánunk el veletek a bíróság előtt, és azonfelül még megerősítjük magunkat a kis- és nagyantant szemében, mint a Habsburgok visszatérésének megakadályozói.

Ilyen vajúdások közepette jön most a világra a Kolumbus tojása, az új paktumformula: a nádorság, amely formulának Apponyi a szülőapja. Ő mondotta ki ezt a megváltó igét, hogy: nádorság! Ez többek között azzal az óriási előnnyel bír, hogy a jámbor külföldnek halvány sejtelme sincs arról, hogy mit is jelent tulajdonképpen ez a középkori intézmény. Arra ugyanis, hogy ez nem egyéb, mint a király helytartója, természetesen nem hívják

fel az antant figyelmét, sem pedig arra, hogy még csak nem is elméleti királyi helytartóság, hanem a magyar közjog szerint az élő király — tehát ez esetben a távollevő Ottó — helyettese és helytartója. Horthy rokona, Eckhardt sajtófőnök, gondoskodik arról, hogy a külföld ne tudja meg ezt a lényeget. Arról persze még inkább hallgat a krónika, hogy a nádorság szoros összefüggésben van Szent István koronájának elméletével, tehát közvetlenül a területi integritást szimbolizálja. Az antant diplomáciájának, amely a palatinátus jelentőségéről annyit tud, mint, mondjuk Horthy az Einstein-elméletről, csak azt adják be, hogy ebben az egész kérdésben a külföldnek nem lehet és nem szabad állást foglalnia, mert hiszen ez tisztára „belügyi kérdés", akárcsak egy miniszteri kinevezés. Valójában azonban a nádorság nemcsak a területi integritásnak a szimbóluma, hanem egyben a legfeudálisabb és legautokratikusabb rendszernek is, mert hiszen nem szabad elfelejteni, hogy a nádori intézmény immár hetven éve szünetel, tehát a jobbágyság eltörlése előtti korszak óta. Visszaállítása szinte egyet jelent annak a korszaknak a feltámasztásával. Ebből a szempontból tehát közömbös, kit választanak előbb nádorrá: mindjárt egy Habsburg főherceget-e, vagy pedig előbb a detronizáló Horthyt vagy Bethlent. Lényegileg a nádorság mindenképpen a királyság intézményének visszaállítása.

A kérdés csak az, hogy az antant akarja-e ezt, vagy sem. Nincs kizárva, hogy ezt az új becsapást sem fogja idejében észrevenni a külföld, és hogy ez is sikerrel fog járni. Egyre azonban nem számítanak: hogy nem lehet— még a feudális nagybirtokok megőrzése kedvéért sem — a világot a természetes fejlődésmenetéből kizökkenteni. Magyarországon megkezdődött a felocsúdás, és ha egész Európa feléled abból az ájultságból, melybe a fasiszták, az orgeschek, az „ébredő magyarok" és egyéb „felelőtlen elemek" taszították, akkor ezek a közjogi intrikaszálak pókhálóként fognak elszakadni. És ez az időpont már nincs messze. Rathenau meggyilkolásának visszahatása Németországban nem fog elmaradni, és egész Európában is meg fogja erősíteni a felszabadulni akaró erőket.

Talán a reakciónak pillanatnyilag sikerül Magyarországon, annyi egyéb középkori intézmény mellett, a nádorságot is ideig-óráig visszaállítani, de remélni lehet, hogy az újjá ébredő Európa még

idejében felülkerekedik, még mielőtt a megvadult reakció egy újabb katasztrófába kergetné a világot.

Bécsi Magyar Ujság, 1922. július 16.

---

[1] 1922. május 28-a és június 23-a között választásokat tartottak Magyarországon, amely után június 16-án megalakult a harmadik Bethlen-kormány. Károlyi Mihály e néhány héttel később írt cikkében távolléte ellenére széles körű tájékozottsággal értékeli a magyar belpolitikai életet és annak különböző árnyalatú politikusait és csoportjait.

[2] Utalás a szegedi ellenforradalmi „kormányra", amely még a Tanácsköztársaság idején, 1919. május 5-én alakult Aradon, majd Szegedre tette át „székhelyét", ahol gróf Károlyi Gyula vezetésével újjáalakult. Hadügyminisztere Horthy Miklós lett, aki itt fogott hozzá a „nemzeti hadseregnek" nevezett tiszti bandák szervezéséhez, és július 15-én létre hozta a „fővezérséget" (eddig volt hadügyminiszter). Augusztus elején Horthyék függetlenítették magukat a szegedi kormánytól, és a Dunántúlra vonult „nemzeti hadsereg" Siófokon ütötte fel főhadiszállását. A szegedi „kormány" felbomlott, és augusztus 19-én hivatalosan lemondott a Friedrich-kormány javára.

Az ellenforradalmi kormány kezdetben nem vetette fel az államforma kérdését, hiszen fő feladatának a proletárdiktatúra megsemmisítését tartotta.

[3] *A „bűnös város":* Budapestet nevezte így Horthy, mivel 1918-ban a polgári demokratikus és 1919-ben a proletárforradalom is itt győzött. Ezzel állították szembe a parasztságot, a falu népét, mely *szerintük* nem támogatta a forradalmakat. A város és falu szembeállítása mindig fontos helyet foglalt el a Horthy-rendszer propagandájában. Károlyi Mihály számos írásában részletesen leleplezi az ellenforradalmi rendszer ama hazugságát, hogy a forradalmak semmit sem adtak a parasztságnak, s Horthyék a magyar falu megmentői.

[4] *Károlyi-féle földreform:* l. Jegyzetek.

[5] IV. Károlyt a második sikertelen királypuccs után kiadták az antantnak, angol hajók Madeira szigetére szállították. A magyar törvényhozás 1921 novemberében a Habsburg-házat megfosztotta a magyar királyi trónról és az uralkodói jogok gyakorlásától.

[6] *A budaőrsi ütközet:* a második királypuccs idején, 1921. október 23–24-én zajlott le. A IV. Károlynak hűséget esküdött Ostenburg-zászlóaljat, valamint a szombathelyi helyőrség parancsnokának, Lehár ezredesnek egységeit a horthysta csapatok Budaőrsnél tartóztatták fel. Horthyék csapatában volt a fasiszta egyetemi szervezeteknek mintegy 800 tagja, akiknek alakulatát Ostenburgék könnyen szétszórták, de a katonai egységekkel való harctól húzódoztak. A Bethlen-kormány megpróbálta rábeszélni az ellenkormányt – amelyet IV. Károly Sopronban nevezett ki Rakovszky miniszterelnökkel az élén –, hogy az exkirály hagyja el az országot. 23-án délutántól másnap reggelig fegyverszünetet kötöttek, mialatt számos eredménytelen tárgyalást folytattak egymással a két tábor képviselői. Október 24-én a horthysta csapatok rövid ütközetben szétszórták a puccsisták gyenge katonai erőit, és IV. Károlyt letartóztatták.

[7] *Ôte toi, que je m'y met* (fr.): menj innen, hogy elfoglaljam a helyedet.

[8] *Őrgovány:* a fehérterrorista különítmények vérengzésének egyik színhelye.

[9] A második királypuccs után, 1921. október 25-én Andrássyt és még néhány, a puccsban vezető szerepet játszó legitimistát letartóztattak, és lázadás bűntette címén vádat emeltek ellenük. 1921. december 21-én szabadlábra helyezték őket. 1924. július 15-én pedig a legitimista államcsíny-kísérlet vezetői ellen indított bűnvádi eljárást Horthy megszüntette.

A MAGYARORSZÁGI KATONAI DIKTATÚRA ÁLTAL LÉTESÍTETT ÁLPARLAMENTÁRIS KORMÁNYZATRÓL ÉS AZ IGAZI PARLAMENTARIZMUS HELYREÁLLÍTÁSÁNAK SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL

1922 augusztus

FELHÍVÁS A BÉCSI INTERPARLAMENTÁRIS KONFERENCIA TAGJAIHOZ.[1] KIBOCSÁTOTTA A MAGYAR DEMOKRATA ÉS KÖZTÁRSASÁGI EMIGRÁNSOK EGY CSOPORTJA

Tisztelt Urak!

Az európai konszolidáció nagy kérdései, köztük a leszereléssel és a faji kisebbségekkel kapcsolatos problémák alkotják annak az Interparlamentáris Konferenciának a tárgykörét, amelyre önök összejöttek. Mi, a demokratikus októberi forradalom emigránsai, akik Magyarországon azokért az elvekért harcoltunk, amelyekért önök az egész világon küzdenek, úgy érezzük, hogy morális kötelezettség terhel bennünket önökkel szemben. Kötelességünk őszintén önök elé tárni Magyarország valódi helyzetét, és minden lehetőt elkövetve hatást gyakorolni önökre azzal az igazsággal, hogy a Magyarországon uralkodó jelenlegi rendszer nemcsak a magyar népre végzetes, hanem az európai konszolidáció számára is félelmetes gátat és akadályt jelent.

A NEMZETKÖZI REAKCIÓ MAGJA

„A nacionalista reakcióé a jövő!" — Ez a kijelentés, amely a *Szózat* című magyar kormánylap egyik vezércikkében fordul elő, kifejezi annak az igen kis csoportnak az általános felfogását, amely ma az uralkodó osztályt alkotja Magyarországon. Ez a

politikai klikk még csak nem is titkolja, hogy melegen együtt érez Rathenau gyilkosaival.[2] Elősegítette Erzberger gyilkosainak[3] szökését. Mussolini az egyetlen nyugat-európai politikus, akivel e klikk mentalitása rokonságot mutat. Az olasz fasiszták az egyetlen nyugat-európai párt, amellyel szoros szövetségre lépett. Nem csoda, hogy az európai reakciónak ebben a fókuszában egyetlen kormányformát sem vetnek meg annyira, mint a demokráciát, egyetlen államformától sem iszonyodnak jobban, mint a köztársaságtól. Ezért a demokratikus magyar köztársasági eszme híveinek az igazi parlamentarizmus barátaitól kell segítséget kérniük egy burkolt abszolutizmus álparlamentarizmusa ellen. A „C-szervezet"[4] szövetségeseivel, a magyar Ludendorffokkal szemben mi a nemzetközi demokrácia és az európai konszolidáció szövetségeseihez fordulunk.

Az ő közreműködésükkel reméljük felrázni az európai közvéleményt, hogy segítsen nekünk támaszpontot létesíteni a Magyarországon uralkodó középkori reakció elleni harcunkban és ama törekvésünkben, hogy hazánkat a modern demokrácia szintjére emeljük.

VISSZATÉRÉS A FEUDALIZMUSHOZ

Jelenleg a volt központi hatalmak területén Magyarország az egyetlen állam, ahol az *ancien régime* még mindig csorbítatlan. Sőt, jobban virágzik, mint valaha.

Rövid megszakítástól eltekintve *a magyarországi feudalizmus soha nem szűnt meg létezni és érvényesülni.* Egészen addig, míg az 1918-as októberi forradalom által össze nem omlott a dolgok régi rendje, a magyarországi parlamentarizmus sohasem volt több afféle demokratikus spanyolfalnál, amely mögött továbbra is a feudális nemesség uralkodott. A magyar alkotmány lényeges tartozéka volt a túlzott vagyoni cenzus és a nyílt szavazás. A választókerületek mesterségesen úgy voltak összeállítva, hogy a több ezer választót magában foglaló városi kerületeket olyan kis vidéki választókerületekkel ellensúlyozták, amelyekben mindössze pár száz volt a szavazók száma. Szuronyok, szeszes italok és vesztegetések: ezekkel a hagyományos eszközökkel vívta a kormány a maga választási csatáit Magyarországon.

A magyarországi uralkodó osztályt alkotó nagybirtokosoknak a dinasztiával való szövetsége gátat emelt a demokratikus reformmozgalmak elé. A magyar uralkodó osztály gondoskodott a dinasztia katonai szükségleteiről, aminek fejében a dinasztia érintetlenül hagyta a magyar feudalizmus privilégiumait. Ily módon a magyar arisztokrácia és nemesség a plutokráciával közösen egészen a huszadik század elejéig fenn tudta tartani uralmát a magyar nép és Magyarország nem magyar nemzetiségei fölött. Magyarország továbbra is a közép-európai feudalizmus fellegvára maradt.

A magyarországi áldemokrácia következtében rendkívül nagy volt az analfabetizmus, a tömegeket betegségek tizedelték, főleg a tüdővész; rengeteg munkás kénytelen volt kivándorolni Amerikába és más országokba, míg Magyarországon az általános jólét és kultúra a legalacsonyabb szinten maradt.

Csak a duális monarchia katonai összeomlását követő 1918. évi októberi forradalom emelte fel magasabb szintre Magyarországot rövid ideig. Demokratikus köztársaság alakult, általános választójoggal, titkos szavazással és arányos képviselettel; proklamálták a gyűlések, a koalíciók és a sajtó szabadságát, garantálták a faji kisebbségek egyenlőjogúságát; a munkások szociális helyzetét nyugati normák szerint megjavították.

De az új demokratikus kormánynak nagy nehézségekkel kellett szembenéznie. Az abszolutisztikus rendszer nem kedvezett az országban levő demokratikus erők szervezkedésének és fejlődésének. Sőt, mi több, az *ancien régime* szélsőséges sovinizmusa arra törekedett, hogy a közvéleményt a nacionalizmus felé ösztökélje. Az antant képviselői nyíltan barátságtalan magatartást tanúsítottak a kormány demokratikus tendenciája iránt. A blokád kiélezte a gazdasági ínséget. Ezek a körülmények túlságosan erősnek bizonyultak az újszülött demokrácia számára, és a bolsevizmus rövid időszakát idézték elő. E kétségbeesett vállalkozásnak, amely igazán sohasem vert gyökeret Magyarországon, hamarosan véget vetett az ellenforradalom győzelme, s ismét a feudalizmus kezébe adta a kormányrudat, ezúttal még szilárdabban, mint valaha.

Az ellenforradalom azzal kezdte, hogy katonai diktatúrát állított fel Magyarországon. A kettős monarchiának igen gyakran nem is magyar származású volt tisztjei úgynevezett „különítményeket", azaz katonai alakulatokat szerveztek, amelyek minden kormányellenőrzés nélkül végezték véres munkájukat. Bár ily módon a katonai klikk kezében koncentrálódott a reális hatalom, ez a klikk még nem ment odáig, hogy nyíltan kikiáltsa diktatúráját. Ez az antant intervenciójának volt köszönhető, amely egy demokratikus kormányzat létesítésétől tette függővé az új helyzet elismerését. Sir George Clerk antant-képviselői minőségében[5] az elismerést kifejezetten ahhoz a feltételhez kötötte, hogy „a kormány haladéktalanul, rövid időn belül tartsa meg az általános választásokat, biztosítsa a törvényes rendet, oltalmazza a politikai jogok szabad gyakorlását, és minden állampolgár részére garantálja a gyülekezés és a sajtó szabadságát, a teljes lelkiismeretszabadságot, valamint a demokratikus elveken nyugvó általános választójogot és a titkos szavazást". (1919. november 26.)

A katonai diktatúrának *parlamentáris spanyolfalat* kellett létrehoznia. Valóban megadták az általános választójogot és a titkos szavazást — de a választásokat a katonai „különítmények"[6] ellenőrzése alá helyezték. Sőt mi több, a magyar *fasiszták*, az úgynevezett „ébredő magyarok"[7] segítettek elfojtani az ellenzéki gyűléseket, elrabolva, bebörtönözve, megkorbácsolva és megkínozva a vonakodó szavazókat. Magyarország igen mérsékelt szociáldemokrata pártja kénytelen volt visszavonulni s bojkottálni a választásokat.

Ilyen előzmények után ült össze az első nemzetgyűlés[8] a katonai diktatúra alatt. *De az Ostenburg-féle „különítménynek" még akkor is meg kellett szállnia az országház épületét, hogy biztosítsa Horthy altengernagynak, a katonai klikk vezérének Magyarország kormányzójává való megválasztását.* A nemzetgyűlés választását Horthy a maga „különítményeinek" szuronyaira támaszkodva erőszakolta ki; a kormányzóvá való megválasztását tisztjei közreműködésének köszönhette. A színlelt demokrácia és az álválasztások ellenére az ellenforradalom első nemzetgyűlése nem volt egyéb, mint a militarista klikk keze által mozgatott bábjáték.

Néhány tisztességes és derék ember kivételével ez a nemzet-

gyűlés a maga egészében egyetlen szóval sem tiltakozott a Horthy tisztjei által elkövetett gyilkosságok ellen. Nem rendítették meg az orgoványi áldozatok hekatombái, azok a kegyetlenségek, amelyekkel a fehérterror lemészárolta Somogyi és Bacsó szociáldemokrata lapszerkesztőket Cservenkával, a szociáldemokrata párt titkárával[9] és igen sok más személlyel együtt. Nemrég egy bírósági tárgyalás[10] éles fényt vetett a katonai diktatúra módszereire. Egy Héjjas Iván nevű tisztnek, aki nagy befolyásnak örvend Horthynál, egy titkos ügynök azt a hamis információt adta, hogy az országban három kereskedő másfélmillió koronát ajánlott fel a románoknak, ha azok mint megszálló hadsereg három héttel tovább maradnak a körzetben. Héjjas minden nyomozás nélkül *parancsot* adott, hogy ezeket az *állampolgárokat azonnal végezzék ki.* A törvényszékhez küldött írásbeli vallomásában a következőképpen nyilatkozik: „*Mivel a hallottak megbotránkoztatták hazafias érzelmeimet, megparancsoltam Zbonának és Danicsnak, hogy a három zsidót rabolják el, és végezzenek velük.*" Munkások és zsidók ezreit végezték ki hasonló módon. Adolf Landau kereskedő gyilkosainak Budapesten most folyó bírósági tárgyalása ízelítőt nyújt abból, hogyan tartóztattak le és tartottak fogva gazdag zsidókat katonatisztek teljesen indokolatlanul, hamis vádak ürügyén, abból a célból, hogy megzsarolják őket. Áldozataikat a legraffináltabb módszerekkel kínozták Budapesten, a *hadügyminisztériumban;* a szerencsétlen áldozatokkal literszámra itatták a vizet, közben a *végbelüket* kálium-hidroxid-tinktúrába mártott ecsettel gyötörték, s ereikbe sóinjekciókat fecskendeztek. A nemzeti hadseregnek az a hadnagya, akinek egyenes parancsaira történtek ezek az atrocitások, kijelentette, hogy *abban az időben oly nagy volt a hatalma, mint „egy földi úristennek".* Ez a tanú, név szerint Danszky százados, ma is *teljes szabadságot élvez.*

Mialatt ily módon különféle ürügyeken tízezreket börtönöztek be, mialatt a legcsekélyebb gyanú is elegendő volt ahhoz, hogy bárkit internálótáborba hurcoljanak, s mialatt a katonai „különítmények" békés polgárokat kínoztak — addig a parlament azzal a feladattal volt elfoglalva, hogy a törvényt az élet követelményeihez szabja. A törvényszéki büntetések közé beiktatták a testi fenyítéket. Középkori korporációkat újítottak fel, s legalizálták a zsidóüldözést.

Hogy a reakció mennyire nyíltan érvényesül, arra legjobb példa az 1920. évi XXV. törvénycikk,[11] amelynek tárgya a „Tudományegyetemre, a Műegyetemre, a budapesti Egyetem közgazdasági fakultására, valamint a Jogakadémiára való felvétel".

A városi és állami hivatalokból különféle igazolási, bizonyítási és egyéb fegyelmi eljárások révén már eltávolították a zsidó tisztviselőket. A fent említett törvény *most már a diplomás foglalkozásokból is kizárja a zsidókat.* A törvény első paragrafusa értelmében „az egyetemi fakultásokra és a főiskolákra felvehető hallgatók számát a közoktatásügyi miniszter állapítja meg az illető fakultás (vagy a műegyetemi tanács) javaslata alapján. A harmadik paragrafus a hallgatók felvételét a fakultás plenáris ülésének engedélyétől teszi függővé. Engedély csak akkor adható ki, ha a hazafiasságra és erkölcsi megbízhatóságra biztosítékok vannak. A pályázóval szemben felállított intellektuális követelményeken kívül *figyelembe kell venni, hogy az ország területén élő különböző fajok és nemzetiségek ifjainak arányszáma a hallgatók között lehetőleg pontosan feleljen meg fajuk vagy nemzetiségük arányszámának.*" Ez ellenkezik a trianoni békeszerződés 58. paragrafusával, mely kifejezetten kimondja, hogy a törvény előtt minden állampolgár egyenlő, fajra, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül, s hogy mindenkinek egyforma politikai jogokat kell biztosítani. A magyar törvény ezzel szemben megengedi, hogy az állampolgárok között nemzetiségi, vallási és szociális megkülönböztetéseket tegyenek. Sőt, mi több, ténylegesen utasítja az egyetemi hatóságokat, hogy faji és nemzeti tekintetben különbséget tegyenek polgár és polgár között. Mellesleg szólva ezt a törvényt nem a professzorokból és előadókból álló egyetemi fakultások alkalmazzák gyakorlatilag, hanem a tisztekből és „ébredő magyarokból" álló bizottságok, melyek a törvényt kifejezetten arra használják fel, hogy a zsidókat kizárják az egyetemekről. A magyar parlamentnek sikerült a gettó intézményét elhelyeznie törvénykönyvében.

FEGYHÁZ ÉS VAGYONELKOBZÁS FENYEGETI A SZABAD VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁST

A katonai különítmények parlamentje nem vett tudomást a reakció üzelmeiről. Törvénybe iktatták, hogy fegyház és vagyonelkobzás vár azokra, akik bírálni merészelnek. Az 1921. évi III. törvénycikk[12] 7. paragrafusa szerint minden olyan személy, aki valótlan nyilatkozatot tesz vagy bármi olyat állít, ami *kisebbítheti vagy gyengítheti a magyar állam vagy a magyar nemzet tekintélyét és hitelét, öt évi börtönnel büntethető vétséget követ el.* Ez a büntetés tíz évi fegyházra emelkedik, ha a vádlott azzal a szándékkal követte el tettét, hogy valamely külföldi államot vagy külföldi szervezetet a magyar állammal vagy a magyar nemzettel szemben ellenséges akcióra bírjon rá. *Ha tette következtében valamely külföldi állam vagy szervezet ténylegesen ellenséges aktust követ el a magyar állammal vagy a magyar nemzettel szemben, a büntetés életfogytiglani fegyház.* A törvénycikk 8. paragrafusa értelmében három havi börtönbüntetéssel járó vétséget követ el minden olyan személy, aki becsmérlő kifejezést használ a magyar állammal vagy a magyar nemzettel kapcsolatban. A 10. paragrafus megengedi, hogy a bíróság *elkobozza a 7. paragrafusban körülírt vétek miatt elítélt személy vagyonát.* A magyar állammal és a magyar nemzettel önmagát azonosító uralkodó klikk az 1921. évi III. törvénycikkel vesz üldözőbe mindenkit, aki kisebbíti vagy gyengíti a katonai diktatúra tekintélyét és hitelét, vagy becsmérlő kifejezést használ a katonai különítményekkel kapcsolatban. A katonai diktatúra parlamentje természetesen nem tekinti saját akcióit felségárulásnak egy jobb sorsot érdemlő nép ellen. *De felségsértőnek tartja a saját barbár kormányrendszerének minden ismertetését és minden kísérletet, amely fel akarja hívni Európa figyelmét ezekre a szélsőséges túlkapásokra.*

ÖNKÉNYES RENDELET A VÁLASZTÁSOK SZABÁLYOZÁSÁRA

De még ez a nemzetgyűlés sem volt hajlandó korlátozni azt a választójogot, amely által megválasztatott. A kormány nem terjesztett alkotmánytervezetet a parlament elé, mely egész

idejét azzal töltötte, hogy törvényes keretekbe foglalja a király nélküli királyság speciális magyar intézményét. A két évig tartó ülésszak legutolsó hetében a parlamentet *hirtelen meglepték* egy választásokat szabályzó törvényjavaslattal. Amikor a nemzetgyűlés megpróbált ellenszegülni e váratlan támadásnak, a kormány egy *ukázzal* korlátozta a választójogot. *Az új „törvény" folytán körülbelül másfélmillió állampolgár vesztette el szavazati jogát*[13] (ez a roppant arányú jogfosztás a következő követelményeknek tudható be: először is, *két évi egy helyben lakást* írtak elő egy olyan országban, ahol rendkívül nagymérvű a lakosság fluktuációja, főleg a föld nélküli mezőgazdasági munkásoké; másodszor, férfiaktól *négy*, nőktől *hat* évi iskolai végzettséget követeltek meg, s mindezt egy olyan országban, ahol kevés az iskola, s ahol az iskolai bizonyítványok beszerzése gyakran lehetetlen, mivel sok iskola jelenleg az új államoknak juttatott területen van).

Nemcsak a szegényebb osztályokat zárták ki a választójogból, hanem azokat a személyeket is, akiket *politikailag megbízhatatlannak* minősítenek. Az aktív és passzív választójogot megtagadták azoktól, akik politikai vétség vádja alatt állnak. Továbbá azoktól is megvonták a választójogot, akik *a háború alatt magánbeszélgetések során vagy a sajtóban kifejezésre juttatták az ellenség iránti rokonszenvüket.* Egy olyan országban, *ahol a legvadabb háborús uszítók foglalják el a legmagasabb pozíciókat, kirekesztik a választójogból azokat, akik a béke és a megértés érdekében emelték fel szavukat.* Megvonták továbbá a választójogot mindazoktól a köztisztviselőktől, akiket politikai magatartásuk miatt önkényes rendelkezéssel elbocsátottak állásukból, miáltal *a magyar értelmiség színe-java meg van fosztva politikai jogaitól.*

Ezen az egész reakciós választási törvényen a legsötétebb folt az a paragrafus, amely *a titkos szavazás* helyére a *nyílt szavazást állítja.* A nagyobb városi választókerületek kivételével a vidéki kerületeknek több mint kétharmadában nyílt szavazást ír elő a választási rendelet. Ez gyakorlatilag *egyértelmű azzal, hogy Magyarországon szavazáskor a csendőrségé, a kocsmárosé és a helyi bankároké a hatalom.* A titkos szavazás hatályon kívül helyezése ennélfogva a fennálló rendszer legteljesebb erkölcsi önelítélését jelenti. Nyílt bevallását jelenti annak, hogy Magyarországon a jelenlegi rendszer *csak katonai nyomás és korrupció segítségével tudja magát fenntartani.*

A kormány nem érte be azzal, hogy rendeletileg korlátozta a választójogot. *Magát a nemzetgyűlést is úgy erőszakolta rá az országra.* Magyarország mindig is hírhedt volt választási kampányainak terrorisztikus jellegéről, de a választási terror ezúttal még az *ancien régime* legrosszabb hagyományain is túltett.

A választási kampány találó módon azzal kezdődött, hogy *bombamerényletet követtek el a budapesti Erzsébetvárosi Demokrata Klub ellen.*[14] A klubban bankettet készültek rendezni Rassay Károly volt országgyűlési képviselőnek, a liberális ellenzék vezérének tiszteletére, *s a parlamenti liberális párt vezetőit szintén odavárták erre az alkalomra.* Több mint háromszáz személy volt jelen. A politikusok — szerencséjükre — pár percet késtek, s nem voltak ott, amikor iszonyatos robbanás repesztette meg az épület falait. Egy pokolgép robbant fel, és mindent összerombolt a hallban. *Nyolcan szörnyethaltak, több mint harmincan súlyosan megsebesültek.* Az esetet egész sor bombamerénylet követte. Ezeket a gyilkos merényleteket az „ébredő magyarok" követték el, akik odáig merészkedtek, hogy a Demokrata Párt klubháza előtt *megéljenezték a felelős bűnösöket,* amikor a pokolgép felrobbant. Kovacsevics detektívfelügyelő látta, amint néhány hírhedt „ébredő magyar" közvetlenül a robbanás után elhagyta a kritikus helyet. Más szavahihető szemtanúk hitelt érdemlő felvilágosítást adtak arról, hogy bizonyos „ébredő magyarok" milyen kijelentéseket tettek a merénylettel kapcsolatban. Az „ébredő magyarok" hivatalos lapjának szerkesztője egy másik bombamerénylettel kapcsolatban bevallotta, hogy egy „ébredőnek" néhány kézigránátot adott az „ébredő magyarok" hivatalos helyiségében. Az „ébredők" egyik kiáltványa szerint „a belügyminiszter három ízben könyörgött az ébredők vezéreihez, hogy kérjenek maguk ellen hivatalos nyomozást" — amit azonban az illetők dölyfösen visszautasítottak. A közvélemény nyomására a belügyminiszter végül is kénytelen volt utasítani a rendőrséget, hogy az „ébredők" épületében *egy* szobát vizsgáljon át. Noha az „ébredő magyarok" épületének bőven volt ideje arra, hogy eltávolítson mindent, amit jónak lát eltüntetni, az igen felületesen megejtett házkutatás során mégis több bomba került elő. Ezután a vizsgálat

elakadt, a letartóztatott „ébredőket" szabadon engedték, s ezeket társaik nyilvánosan ünnepelték. Az „ébredők" egyik szabadon bocsátott vezetőjének tiszteletére rendezett banketten megjelent *Gömbös Gyula volt vezérkari százados, aki akkor a kormánypárt választási gépezetének diktátori hatalommal felruházott főnöke volt.* Az újságok közlése szerint gróf Apponyi Albert a következő nyilatkozatot tette az üggyel kapcsolatban: „Tekintetbe véve az ügy előzményeit és körülményeit, nem túlzás azt mondani, hogy *mind az ország jó híre, mind pedig az állampolgárok biztonsága a nyomozások pozitív eredményétől függ.*" Aligha kell mondanunk, hogy a nyomozások egyáltalában semmiféle pozitív eredményre nem vezettek.

A választási kampányt teljesen az a szellem dominálta, amelyről a hatóságok a bombamerényletek ügyében tettek bizonyságot. Az országot stratégiai szempontok szerint osztották fel választókerületekre. A belügyminiszter Z 604/1922. számú rendelete[15] szerint az ellenzéki szavazókat szigorú rendőri felügyelet alá helyezik. Károly király elhunytára való hivatkozással *a kormány minden nyilvános gyűlést betiltott* április 4-től április 18-ig. Május 1-évl kapcsolatban szintén gyűléstilalmat rendelt el. Végül, a választási kampányra való tekintettel május 2-ától június 3-áig mindennemű politikai gyűlést és összejövetelt szigorúan betiltott. A gyűlések tartására engedélyezett rövid idő alatt az ellenzék összejöveteleit többnyire külön rendelettel betiltották a helyi hatóságok, vagy pedig egyszerűen szétkergették az „ébredők". Külön rendeleteket adtak ki *a gyűlések napirendi kérdéseivel* kapcsolatban, s általában megtiltották a földreform kérdésének bármely megvitatását, *miáltal a világból kizárták a jelenlegi magyar politika legfontosabb problémáját.* Nem csoda, hogy ellenzéki szavazókat internáló táborokba küldtek, letartóztattak, elraboltak, leszúrtak, megvertek (a nőket sem kivéve); hogy jelölési okmányokat loptak el és téptek szét, hogy szavazókat börtönöztek be azon egyedüli vád alapján, miszerint az illetők egy ellenzéki jelölt jelölési okmányát próbálták bemutatni a hatóságoknak, amint az Fényes László liberális vezető esetében történt. Nem csoda, hogy még magukat a jelölteket is letartóztatták, mint például Búza Barnát, Fényes Lászlót, Nagy Ernőt, Szilágyi Lajost, s jóformán valamennyi ellenzéki jelöltet halállal fenyegették! A jelölteknek sokszor nem engedték meg politikájuk kifejtését, amint azt Szentesen

tették Veér Imrével, *azzal az indokolással, hogy a jelölt közismerten köztársasági nézeteket vall.* A sajószentpéteri választókerületben a csendőrparancsnok „disznó gazembernek" nevezte Krupa Rudolf jelöltet. Amikor Krupa a csendőrtiszt személyazonossági igazolványát akarta látni, az előrántotta revolverét, és így kiáltott a jelöltre: *„Ez az én személyazonossági igazolványom, és ha be nem fogja a száját, mindjárt magába eresztek egyet."*

A választás napján a katonai terror elérte tetőfokát. A szavazásokra három napot irányoztak elő azzal a hivatalos indokolással, hogy a *kormány katonai ereje nem elegendő a választások egyetlen nap alatt való lebonyolítására.* A leplezetlen terror ellenére a kormány csak azokban a kerületekben tudott győzni, ahol nyíltan folyt a szavazás; *a titkos szavazású választókerületekben a kormánypárt a szavazatoknak csupán 18 százalékát nyerte el, míg a nyílt szavazású kerületekben a szavazatok 67,2 százalékát tudta megszerezni.* Ezért törölte el a kormány a titkos szavazást, s vezette be a nyílt szavazás szégyenletes gyakorlatát.

Bár körülbelül huszonöt szocialistának és mintegy tucatnyi liberálisnak sikerült képviselői mandátumot szereznie (főleg a titkos szavazású választókerületekben), *a nemzetgyűlés csak a nagybirtokosok érdekeit képviseli.* A parasztság még sokkal kisebb arányban van képviselve, mint volt az első nemzetgyűlésben. A nemzetgyűlés nagy többsége a nagybirtokosok közvetlen befolyása alatt áll. Magyarország területe 7 404 383 hektár, s ebből 3 639 174 hektár 1500 olyan földbirtokosé, akiknek mindegyike 575,5 hektárnál nagyobb föld tulajdonosa. *A katonai diktatúra hozzájárulásával ez az 1500 nagybirtokos a nemzetgyűlés ura.* Ebben a parlamentben visszaállították a Tisza-féle rendszert, mely a háború egyik elsődleges tényezője volt.

A HADÚR ÉS A MAGYAR POLITIKA

Az új nemzetgyűlés sietve prolongálta azon rendeletek túlnyomó többségének érvényességét, amelyeket a kormány *kivételes felhatalmazásánál fogva* adott ki a háború alatt. Az egyik meghosszabbítás az internáló táborokkal kapcsolatos rendeletre vonatkozik. Ily módon a háborús törvényhozás erejénél fogva még most is internáló táborba lehet küldeni bárkit anélkül, hogy akár

az illetőnek, akár rokonainak vagy ügyvédjének lehetőséget adnának az ügyére vonatkozó okmányok, az ellene felhozott bizonyítékok és vádak megismerésére. A parlament egyik tagja,[16] aki leírta az internáló táborokban uralkodó állapotokat, az alábbihoz hasonló atrocitások végtelen sorozatáról számolt be: „A foglyokat az őrök gyakran verik korbáccsal, derékszíjjal és puskatussal. Múlt csütörtökön például egy Farkas nevű börtönőr megkorbácsolta Tamás János foglyot, bár a szerencsétlen ember nemrég operáción esett át. *A szörnyű korbácsolás következtében egyik bevarrott nyaksebe felszakadt. Az éhség-delírium* mindennapos jelenség. A meggyötört, elcsigázott, kimerült, tönkrevert emberek mohón keresnek a földön valami ehető hulladékot. A cellák borzalmasan szennyesek. Politikai foglyok együtt vannak bezárva zsebtolvajokkal és betörőkkel, feleségeiket pedig prostituáltak közé csukták, túlzsúfolt és piszkos cellákba."

A magyarországi oligarchia által táplált militarista szellem nemcsak a háború alatt hozott törvényrendeletek érvénybentartásában nyilványul meg, hanem valamennyi intézményébe is behatolt. Magyarország szociális rendje katonai rend. Úgynevezett „vitézi rendet"[17] alapítottak a háború és az ellenforradalom hősei számára, s a rend tagjai „vitézi telkeket" kaptak.

Ezeket a „vitézeket" a kormányzó avatja fel a következő szavak kíséretében: „Ezennel vitézzé avatlak a Hadúr nevében." Hadúr volt a pogány magyaroknál a háború istene.

Ezek a vitézek minden törvényes rend iránt a legmélyebb megvetéssel viseltetnek. Héjjas Iván, a kormányzónak ez a „legjobb tisztje" (így nevezte őt Horthy a Wedgwood ezredes, parlamenti képviselő által vezetett brit munkáspárti delegáció előtt), amikor számtalan gyilkosságáért és más bűneiért nem vonták felelősségre, hanem kegyelmet kapott, a következő szavakkal dobta vissza az amnesztiát a bíróságnak:„ A számomra nyújtott kegyelemmel kapcsolatban kijelentem, hogy *nincs rá szükségem, és elfogadását a leghatározottabban visszautasítom...* Nem könyörögtem kegyelemért senkihez, és nem várok kegyelmet senkitől." Héjjasnak ez a kijelentése éppen úgy büntetlen maradt, mint nagyobb bűnei. Egy kormánylap megállapítása szerint *Magyarországon a politikai egyensúly Héjjastól függ.* S valóban, annak az embernek, akinek kegyelméből él a mai rendszer, vajmi kevéssé van szüksége bármilyen kegyelemre ennek a rendszernek a részéről.

Magyarországon a katonai diktatúra minden igazi parlamentarizmus akadálya. Az a parlament, amely terror-szavazás folytán jött létre, nem tesz egyebet, mint *erősíti a katonai diktatúrát.* Amíg ez a katonai diktatúra, amíg a kormányzó „különítményei" hatalmon vannak, mindaddig egész Közép-Európának oka van félnie attól, hogy ennek a kétségbeejtően viharvert Európának a békéjét végképpen feldúlják a magyarországi katonai klikkek. Nem szabad tűrni, hogy Közép-Európa békéje attól a Héjjas Ivántól függjön, aki egy nemrég közétett jelentés szerint a következő nyilatkozatot tette: „Hosszú ideje kísérem figyelemmel az ausztriai eseményeket. Látom, hogy Ausztria a romlás lejtőjén halad lefelé, s nem fogja elkerülni a proletárdiktatúra kikiáltását... *Bizonyos idő óta rendszeresen toborzok katonákat az ország minden részében, hogy felkelő csapatokat szervezzek belőlük... Ezeket a csapatokat azzal az egyetlen céllal szerveztem, hogy velük függetlenebb és korlátlanabb módon működhessek Magyarország elszakított részein, mivel a reguláris csapatokat nem használhatom néhány olyan akció számára, amelyeket a hazafiság sugall.*"

S ez a mentalitás, Héjjas mentalitása nem egyedülálló Magyarországon. Az uralkodó osztály — az arisztokraták, a katonatisztek és a nacionalista középosztálybeli *desperadók* — „közvéleményét" állandóan és lázasan foglalkoztatja a reakció rögeszméje: *a Habsburgok restaurációja.* A *nádorság* visszaállítását tervezik, ami voltaképpen annyit jelent, hogy a királyfi nagykorúságáig régens kormányozná az országot. A legközelebbi jövő feladatának tekintik a főrendiház visszaállítását (a költségvetés már gondoskodott róla). Ez a főrendiház a feudális születésjogon alapul majd, s *nem* tekinthető modern értelemben vett második kamarának. A régi magyar törvény értelmében helyet foglalnak benne a Habsburg-főhercegek és mindazok, akiket a Habsburgok emeltek főúri rangba. *A visszaállított főrendiház*[18] *jelenti az összekötő kapcsot a király nélküli magyar királyság intézménye és a Habsburgok restaurációja között.* Magyarország ezért a monarchista restauráció terveit mindenütt támogatja Európában. Azt a szerepet, amelyet Bajorország játszik[19] Németországban, Magyarország egész Európa viszonylatában játssza.

A magyarországi reakció azonban nemcsak Közép-Európa

békéjét fenyegeti szüntelen. Mivel a magyarországi polgárháború még nem ért véget, s mivel *az uralkodó osztályok* a trianoni szerződésben világosan megfogalmazott megállapodás ellenére *továbbra is támadják a munkásokat, Magyarországon bármely percben várható a forradalom kitörése. Egy ilyen forradalom bizonyára nem hagyná érintetlenül az európai egyensúlyt.* Elképzelhető-e, hogy ne legyen forradalmi feszültség egy olyan országban, ahol példának okáért a váci rendőrkapitány a következő kijelentéssel oszlatott fel egy nyilvános gyűlést, melynek résztvevői a gazdasági intézkedéseket akarták megvitatni: „*A legutóbbi választások folytán a nép hangulata nem olyan, hogy nyilvános gyűlések tartását engedélyezni lehetne.*" Ahol a belügyminiszter 44 126/1922 számú rendeletével a helyi közigazgatási hatóságokat ruházza fel azzal a hatalommal, hogy belátásuk szerint engedélyezzék vagy betiltsák a szakszervezetek helyi szervezeteit, ott vajon ki tilthatná meg e hatóságoknak, hogy ha kedvük tartja, úgy vélekedjenek, miszerint a helyi szakszervezeti csoport létezése „közérdekből nem eléggé megindokolt". Salgótarjánban (az első bányászkerület) éppen most sztrájkolnak a bányászok.[20] A csendőrök veréssel kényszerítik vissza a sztrájkolókat a munkához (nem első ízben történik ez Magyarországon!), többeket pedig letartóztattak a bányákban. Egy országgyűlési képviselő arról számolt be a parlamentben, hogy a salgótarjáni rendőrkapitány négy hónapi elzárásra ítélt több bányászt azért, *mert lakásukon 13 évvel ezelőtt megjelent könyveket találtak. Ugyanebben a városban egy hadnagy a kaszárnyába hurcolt és ott megkorbácsolt egy Bleyer nevű salgótarjáni polgárt.* A hadügyminiszter nem vonta kétségbe e megállapítás valódiságát. A Fehér megyei Etyeken a szociáldemokrata párt 18 tagját tartóztatták le csupán azért, mert a párt szervezeti szabályzatát találták meg a zsebükben. Még az igen fejletlen szociálpolitikai szervezet tevékenysége is csaknem teljesen megszűnt. A vidéki munkások betegsegélyző egyesületeinek orvosai beszüntették a betegek kezelését. *Ilyen körülmények között nem természetes-e, hogy míg a háború előtt az újszülötteknek csak 14,9 százaléka nem élte meg az egyéves kort, addig 1920-ban ez az arányszám 18,1 százalékra emelkedett?*

A külföldi államcsíny és a hazai forradalom veszélye nem fog eltűnni Magyarországon mindaddig, amíg az álparlamenttel álcázott katonai diktatúrát fel nem váltja az igazi demokrácia,

az igazi parlamentarizmus. Ezért mi, igazi hazafiságtól indíttatva (amely sohasem ellenkezett a nemzetközi civilizáció érdekeivel) arra kérjük a demokrácia minden barátját, Európa minden igaz polgárát: fáradozzanak azon, hogy az a szellem, amely megengedte a magyarországi feudalizmus restaurációját, olyanná változzék át, amely *képes visszaállítani az 1918. évi demokratikus októberi forradalom, vagyis a szó európai értelmében vett magyarországi demokrácia eszméit,*

Végül ezennel kijelentjük, hogy az e memorandumban említett tényeket a velük kapcsolatos számos részlettel együtt a Népszövetség vagy bármely más felelős nemzetközi intézmény előtt esküvel tett tanúvallomásokkal és dokumentumokkal készek vagyunk bizonyítani.

Jászi Oszkár
Linder Béla
Szende Pál
a Magyar Köztársaság volt miniszterei

Károlyi Mihály
a Magyar Köztársaság volt elnöke
Hock János
a Nemzeti Tanács volt elnöke

Bécs, 1922 augusztus.
[A közlés alapja az eredeti röpirat.]

---

[1] *A bécsi interparlamentáris konferencia* 1922. augusztus 20-a és 30-a közt ülésezett. Több beszéd hangzott el a magyarországi fehérterror ellen, többek közt Bernstein is felszólalt ebben az ügyben. Ennek ellenére az elnökség (amelynek tagjai közt Apponyi Albert is szerepelt) bejelentést tett a rendőrségen az itt megjelent röpirat terjesztői és szerzői ellen, és letartóztatásukat kérte. A magyar királyi ügyészség a felhívás aláírói ellen vádiratot adott ki.

[2] *Együttérez Rathenau gyilkosaival:* W. Rathenaut — a szovjet—német diplomáciai kapcsolatok hívét —, 1922 júniusában német nacionalisták meggyilkolták.

[3] *Erzberger gyilkosai:* M. Erzbergert — a német Centrumpárt balszárnyának vezetőjét — 1921-ben német nacionalista ellenforradalmár tisztek meggyilkolták.

[4] *C-szervezet:* Ludendorff — Hitler bajorországi szélsőségesen nacionalista szervezete, amelyből a nácizmus kifejlődött.

[5] *Sir George Clerk antant-képviselői minőségben:* Clerk tárgyalásokat l. Jegyzetek.

[6] *Katonai különítmények:* l. Jegyzetek.

[7] *Ébredő magyarok:* l. Jegyzetek.

[8] *Az első nemzetgyűlés;* 1920. március 1-én, miután a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja és a kisgazdapárt megegyezett, a nemzetgyűlés, amelyre a tiszti különítmények is nyomást gyakoroltak, Horthy Miklóst kormányzóvá választotta.

[9] *Somogyi és Bacsó meggyilkolását:* l. Jegyzetek. *Cservenkával, a szociáldemokrata párt főtitkárával:* 1920 januárjában három fehérterrorista elhurcolta a lakásáról, és ismeretlen helyen meggyilkolta Cservenka Miklóst, a Vasmunkás Szövetség titkárát, a szociáldemokrata párt vezetőségének tagját.

[10] *Nemrég egy bírósági tárgyalás:* utalás a Héjjas-perre (1922 július), melyben Héjjas Iványt Orgovány felbujtójaként vádolták.

[11] *1920. évi XXV. törvénycikk:* numerus clausus, l. Jegyzetek.

[12] *Az 1921. évi III. törvénycikk:* „Az állami és a társadalmi rend hatályosabb védelméről" szóló törvénycikk néven ismeretes.

[13] *Körülbelül másfélmillió állampolgár vesztette el szavazati jogát:* a választójogosultak száma az 1920. évi 3,2 millióról 1922-re 2,3 millióra — tehát 900 ezerrel — esett. Viszont ezek közül 500 ezren nem szavaztak, így adódik a csaknem másfélmillió (egymillió 400 ezer).

[14] *Bombamerénylet az Erzsébetvárosi Demokrata Klub ellen:* 1922. április 2-án.

[15] *Z 604/1922. sz. Bm. rendelet:* elírás, valószínűleg: a m. kir. belügyminiszter 1922. évi 38 061. sz. körrendelete „a gyülekezési jog szabályozásáról szóló 6000/1922. sz. Bm. sz. rendelet módosításáról" (M.O-i Rend. Tára, LVI. évf. 1922. Bp. 1923. 226. l. vagy: m. kir. minisztérium 1922. évi 2200 ME. sz. rend. „az 1922. évben összeülő Nemzetgyűlés tagjainak választásáról" Uo. 14—70. l.).

[16] *A parlament egyik tagja:* Ruppert Rezső, a liberális ellenzék képviselője, 1922. január 28-án interpellációjában megrázó adatokkal ismertette a zalaegerszegi internálótáborban uralkodó állapotokat, részleteket olvasott fel egy internált leveléből.

[17] *Vitézi rend:* l. Jegyzetek.

[18] *A visszaállított főrendiház:* az erről szóló törvényjavaslatot a kormány csak 1925-ben terjesztette a Nemzetgyűlés elé, amely azt 1926-ban tárgyalta és fogadta el (1926 : XXII. tc.).

[19] *Amelyet Bajorország játszik:* Bajorországból indult ki a Ludendorff—Hitler-féle nacionalista-fasiszta mozgalom.

[20] *Salgótarjánban éppen most sztrájkolnak a bányászok:* a sztrájk 1922. július 27-én kezdődött és augusztus végéig tartott hatezer bányász részvételével.

LEVÉL JÁSZI OSZKÁRHOZ

1922. november 12.

Kedves Barátom!

Ki sem mondhatom, mennyire lehangolt leveled. Semmit sem értékeltem többre mint épp azt, hogy veled együttműködhetek. Bár akkor is barátok maradhatunk, s erre nagyon de nagyon kérlek, ha politikailag nézeteink nem fedik egymást teljesen, mégis nagy lelki szomorúsággal töltene el egy ilyen eltávolodás.

Az az érzésem, hogy bizonyos részben félreértéseken is alapszik az az érzésed, hogy közöttünk az együttműködés immár lehetetlenné vált. Meg vagyok győződve, hogy személyes érintkezés esetén — még ma is meg tudnánk egymást érteni, bár elismerem, hogy nem mindenben értünk egyet. Kunfi úgy látom inkább azon dolgozott, hogy az ellentéteket kiélesítse; különben is úgy vettem észre, hogy ő az egész tervért ab ovo nem lelkesedett. Kunfi egy teljesen meghasonlott ember benyomását tette rám, aki elveszítette a hitét, nemcsak a bolsevizmusban, de magában a szocializmusban. Ezt az ő hitevesztettségét bizonyára önmagának sem vallja be, azonban minden elejtett szavából ez tűnik ki.

Te tudod legjobban, mennyire nagyra becsültem épp Kunfi tudását, s bár sok hibáját láttam, mégis mindig nagy szimpatiát éreztem iránta. Tehát engem nem vezettek vele szemben előítéletek. Kunfi és barátai a világ előtt akárhogy is mosakodnak — bolsevikiek maradnak — azzal a hozzátétellel, hogy a III. internacionalisták szemében árulók.

Tehát jobbról és balról, a polgárság szemében éppúgy mint

a munkásság szemében eljátszották magukat — ezt különben magad is elismered leveledben.

Mint legsúlyosabb akadályát az emigráció megszervezésének, az én állásfoglalásomat hozod elő. Te szerinted egyrészt K. Zs.[1]-ékkal az együttműködés lehetetlen, másrészt Veled és Szendével. Mert mint mondod, az emigrációt *csakis nyugat felé érdemes megszervezni*. Egy ilyen kizárólag nyugat felé orientálódó emigracio *nézetem szerint tényleg lehetetlen*. De, hogy ebből azt a konzekvenciát vonjad le, hogy sem a baloldali szocik, sem Te ne tudjatok velem együtt dolgozni, ez valóban meglepett. Meglepett azért, mert nemegyszer hangoztattam *előtted* ezen kétoldalú orientáció szükségességét. Sőt, mikor Szendével együtt fenn teáztunk a Hradzsinban[2], még ott is szó esett erről. Hisz különben mire akartam volna azt a bizonyos látogatást megtenni? Hogy miért akarom a keleti orientációt *is* kombinációba venni, annak egyszerű magyarázata az, hogy nem lehet a levegőbe még politikát sem építeni. A munkásság világszerte ma még kelet felé néz, meg fog jönni az idő, mikor a nyugat is forradalmasodni fog. De mikor? Egy év múlva? Öt év múlva? Ki tudja, addig pedig a mi kérdésünk nem fog várni. A mai kelet egy pozitívum — amivel még a kapitalista antantnak is számolnia kell. A Labour Party jövője bizonytalan. Ameddig Angliának kolóniái lesznek, az angol munkások is mások munkájából kitartott nép és osztály marad. Meg vagyok győződve, hogy Anglia el fogja veszíteni gyarmatait. De mikor?... Ha B. külügyminiszternek[3] szüksége van az oroszokra, akkor nekem, aki vele együtt akarok dolgozni, szintén szükségem van rá.

K. Zs.-nak hosszasan mindezt kifejtettem, különösen hangsúlyoztam azt, hogy már csak azért is kell a keleti orientációt ápolni — nehogy kizárólag a csehekre legyünk utalva. Egy közelebbi (a szukcesziós államokkal) és egy távolabbi (az Internacinéléval) külpolitikának[4] a szükséges voltát is hosszasan kifejtettem előtte. Láttam hogy mindez nem tetszik neki. De a végén azért, mert K. Zs. össze van veszve K. B.[5]-val, mégsem változtatom meg a nézetemet. Csak mellesleg említem, nehogy félreértsél, hogy K. B.-t egy igen rossz politikusnak tartom, s vele igazán nem tudnék együtt dolgozni. De ez nem ok arra, hogy az egész keleti orientáció kérdését emiatt elejtsem.

Ami magát az emigráció megszervezését illeti — *ez nem bukott*

meg. Sőt ellenkezőleg, május 21-én Prágában de facto meg is fog alakulni. Minthogy a különböző bécsi kávéházakkal[6] nem tudtam zöldágra vergődni, az emigrációra pedig sürgősen szükség van, én pedig itt vagyok, elhatároztam, hogy tekintet nélkül Bécsre, K. B. K. Zs. stb., stb. marakodására, megszervezem egyelőre itt az emigrációt.

Hogy ez nem fog G.[7]-nek X. Y. jobb, bal és közép szoci pártoknak tetszeni, hogy az *Arbeiter Zeitung*tól kezdve az összes lapok ezért szidni fognak, tudom, de ne vegyék rossz néven a szoci urak, fütyülök rájuk.

Az emigráció tagjai pedig pártkülönbség nélkül mind azok lesznek, akik a fehérterror miatt direkt vagy indirekt ide menekültek. Egy 8—12-tagból álló végrehajtó bizottságot állítottam össze — az itt kint élő száműzöttekből. *Az egésznek gazdasági jelleget fogok adni.* Nem politikait, mert minthogy a tagok heterogének, nem lehet egy közös politikáról beszélni. Ezeket az embereket mégis sok közös érdek fűzi egymáshoz. S bár ezek a közös szempontok negatív természetűek, mint például az, hogy valamennyi a fehérterror megszüntetését kívánja, mégis elég összekötő kapocs arra, hogy idővel valami pozitív is kifejlődjék belőle. Ez így az itteni kormánynak is a legkellemesebb. Ha egyéb eredménye nem is lesz, mint az, ami máris biztosítva van, hogy az Asilrechtet[8] megszerezzük az itteniek számára, ezért is érdemes. Lehet, hogy naivság részemről, de azt hiszem, hogy az itteni szervezkedésnek meglesz a maga jó hatása Wienre is. Talán a kávéházak kibékülnek, vagy ha nem, maguk a bécsi emigránsok neki fognak fordulni marakodó vezéreiknek, s majd nélkülük fognak szervezkedni.

Rátérek most egyes kérdéseidre:

1) A *Bécsi Magyar Ujságot* illetőleg. — Ennek közös átvételét ilyen körülmények között nem tartom lehetségesnek. Lehetetlen úgy egy lapot szerkeszteni, ha az egyik fél azt akarja — amit a másik épp nem akar. Az egyik csak nyugati politikát, a másik nyugatit és keletit — ez nem lehet.

2) A magyar emigráció pártközi irodáját egyelőre itt állítom fel — ha ugyanez sikerül Wienben, az természetesen csak annál jobb.

3) Horthy adatainak gyűjtését én is programba vettem, természetesen, ha ugyanez Bécsben is megtörténik, az már csak azért is jó, mert a bécsiek sokkal több adattal rendelkeznek.

— Az adatok kicseréléséről, összeegyeztetéséről gondoskodni lehetne. Ugyanez áll az októberi és márciusi forradalom adataira is, és a külföld informálását illetőleg.

4) Képeimet nagyon várom, azt hiszem Simonyi, ha vállalja, alkalmas volna erre.

5) Rédey József honoráriumát reád bízom — adjál többet neki, a fő hogy a munka kimerítő legyen, s mielőbb itt legyen.

6) Wienbe még autón sem jöhetek, először, mert drága, másodszor, mert most itt kell lennem. Nem jöhetnének-e a Labour Party emberei erre vissza, hisz nem is kerülő, ha erre veszik útjukat?

Remélem, nem veszed rossznéven brutális őszintességgel írt soraimat, s főleg nem érted azokat félre. Ha Kortvélyesre mész, nagyon kérlek keressél itt fel, ismétlem meg vagyok győződve, ha kibeszélhetnénk magunkat, nem tartanád szükségesnek, hogy útjaink elváljanak, hisz azóta semmi újabb állásfoglalás *részemről nem történt.*

Kérlek légy szíves velem kozolni, hogy mily összegre volna szükség 1) az adatgyűjtésre 2) a lapok informálására 3) a magyar emigráció pártkozi irodájának felállítására Wienben.

Egy ilyen laza összeköttetést mégiscsak létesíteni kellene.

A közeli viszontlátás reményében baráti kézszorítással és szeretettel.

Károlyi Mihály

Párizs, 1929. november 12.

[A közlés alapja: eredeti kéziratról készült fénykép.]

---

[1] *K. Zs.:* itt és a továbbiakban Kunfi Zsigmond.

[2] *Hradzsin:* Prágának a vár körül elterülő városrésze, illetve maga a vár, melyben a kormányfő, a köztársasági elnök székel.

[3] *B:* Benes, Csehszlovákia akkori külügyminisztere.

[4] *Közelebbi és távolabbi külpolitika:* Károlyi Mihály itt közelebbi külpolitika alatt az Osztrák–Magyar Monarchia területén kialakult államokkal való szövetséget, távolabbin a Szovjetunióval és a nemzetközi kommunista mozgalommal való kapcsolatot érti (ezt jelöli az Internacionáléval kapcsolatos külpolitikaként).

[5] *K. B.* itt és a továbbiakban Kun Béla.

[6] *Különböző bécsi kávéházak:* utalás arra, hogy a Tanácsköztársaság leverése után kialakult bécsi emigrációban, a különböző emigráns csoportoknak megvolt a maguk külön kávéháza, ahol összejöttek.

[7] *G:* Garami Ernő.

[8] *Asilrecht* (ném.): menedékjog.

PUSKAPOROS ÚJÉV

1922. december 31.

A világháború óta immár a negyedik újévet éljük meg. Ki hitte volna, hogy az összeomlást követő negyedik esztendőben ismét háború lehetőségeivel legyen tele a világsajtó? Hát nem volt elég a négy és félévi pokol arra, hogy az emberek jobbik eszükre térjenek? Elfelejtették az özvegyeket és árvákat, a hadirokkantakat és mindazt, amit elvesztettek és amit vissza nem kaphatnak többé sohasem? És az államok bölcs politikusainak sem lett volna elég a kemény lecke? Pedig a vesztes és győztes államok egyaránt ugyancsak rájöhettek volna arra, hogy rossz üzlet minden háború. Nem tudunk okulni. Mintha a világ mindazt a sok borzalmat elfelejtette volna, ismét a hurrá-patrióták szavaira látszik hallgatni. A győztes és legyőzött államokban nem a pacifista áramlatokat látjuk felülkerekedni, ellenkezőleg: a fasiszták, orgeschek és „ébredők" azok, akik mindjobban tért hódítanak. Pedig a kanóc már ég. Minden gondolkodó ember számára világos, hogyha nem sikerül rövidesen az égő kanócot eloltani, akkor az hamarosan eléri a puskaport. Szinte groteszkül hat, hogy míg az államok ismét állig fegyverkeznek, arról beszélnek, írnak és tanakodnak — éppen azok, akik a militarista Európa katasztrófájáért felelősek —, hogy hogyan kellene Európát újra gazdaságilag felépíteni. Hát lehet ezeket a tanácskozó konferenciákat komolyan venni? Lehet-e észre nem venni, hogy ismét csak egy nagy harcról van szó, csakúgy mint annak idején, 1914 előtt is csak arról volt? Azok a hágai békekonferenciák[1], melyeket öt és tizenöt évvel a világháború kitörése előtt ugyancsak nagyképűsködve és

nagy garral tartottak meg, az egész békepropaganda a trösztkirály palotájából bizony nem sok nyugalmat hoztak az emberiségnek. Akkor még szabad volt és lehetett nagy emberek kis komédiáinak felülni, de a pacifizmus jelmezes főpróbájának csúfos bukása után, 1914 után, ez már igazán lehetetlen. Vagy talán azt kívánják, hogy bárgyú módra ismét felüljünk az Apponyi-féle békeapostoloknak, akik a nemzetközi konferenciákon könnyekig meghatották pacifista baritonjukkal hallgatóikat, a háború kitörését pedig zengő: „Végre...!" kiáltással üdvözölték!?

Ha ismét kitörne a háború, ezért ma már nemcsak a zárt ajtók mögött suttogó diplomatákat fogja terhelni a felelősség és nemcsak a hordó tetejéről nacionalista frázisokat üvöltő népbolondítókat, de súlyos, nagyon súlyos felelősség fogja terhelni magukat a dolgozó tömegeket is, amelyek erélytelenségből vagy gyávaságból szó nélkül tűrik ezeket az üzelmeket. Elég volt! A dolgozó tömegek nagy kötelessége, hogy a mindenféle farizeusokat kiverje az emberiség egyetértésének templomából. Avagy azokra akarják Európa újjáépítését bízni, akik bölcs lelkiismeretlenségének köszönhetjük a világháborút? Hogy milyen irtózatos hazugság ez a háború előtti hitvány frázis, hogy a legjobb békebiztosítás a fegyverkezés, ezt már saját bőrünkön is megtanultuk. Higgyünk hát? hihetünk ismét ebben a komisz dajkamesében? De nemcsak azt bizonyították be napnál világosabban, hogy képtelenek a háborút megakadályozni, de bebizonyították azt is, hogy teljesen alkalmatlanok és képtelenek olyan békét teremteni, amely tartós lehet, amely fel tudja építeni ezt az amúgy is pusztulófélben levő szomorú földrészt, Európát.

A győztes kapitalista militarizmus alaptermészete mindenütt egy és ugyanaz. A tábornokok, akár Fochnak, akár Hoffmann-nak hívják őket, csak úgy tudnak békét kötni, ha Brennus[2] módjára kardjukat az igazság serpenyőjébe dobják. Ezektől nemzetgazdaságokat, ezektől bölcsességet, ezektől mérsékletet, ezektől előrelátást ugyan hiába várunk. De hiába várunk kíméletet és belátást az ezer percentre dolgozni akaró tőkekirályoktól és hatalmukért remegő feudális uraktól és főpapoktól is. Békét, igazi békét kötni, megmenteni, felépíteni Európát csak azok tudhatják, akik a munkát meg tudják becsülni, mert maguk is dolgoznak, már tudniillik igazán dolgoznak és nem a munka kizsákmányolásából élnek. A munkások internacionáléja[3] a munkások egyenetlensége

folytán eddig nem tudott megvalósulni. Annál inkább megalakult a reakció internacionáléja, mely minden fasiszta-nacionalista lárma ellenére létezik és működik.

Azért kell nekik a hazafias frázis és az álszenteskedő morálprédikáció, hogy így elszabotálják azokat a szociális intézményeket, amelyekkel, az ő kárukra, egyedül lehetne Európát megmenteni. A reakciósoknak ettől az internacionáléjától várjuk mi a világ regenerációját, tőlük, akik nemcsak hogy nem voltak képesek a háborút elkerülni és a háború ejtette sebeket behegeszteni, hanem azáltal, hogy Európát polgárháborúba döntötték, még új sebeket is ejtettek a civilizáción? És ha valaki azt hozza fel ezen érvelés ellen, hogy ez túlzottan pesszimisztikus beállítás, hogy nem kell új háborútól félni, mert a tömegeket úgyse lehet még egyszer a mészárszékre vinni, lesz annyi erejük a tömegeknek, hogy az utolsó percben megakadályozzák az új háborút, — annak csak azt felelem, hogy lehet, hogy tévedek, sőt magam sem hiszem, hogy másodszor is lehessen olyan nagy tömegeket egymás ellen mozgósítani, mint aminőket lehetett még 1914-ben, azonban én azt állítom, hogy ennek a mai állapotnak meghosszabbítása, a háborúra való készülődés és a nacionalista puccsokkal való politizálás, önmagában véve is csaknem olyan rossz, mint a háború volna, amely mindenesetre gazdasági és erkölcsi csődünket és a nyugati kultúrának bukását jelentené.

Régi és meglehetősen tisztázott közgazdasági törvény, hogy a tőke, ha teheti, mindig odamegy, ahol a legjobban gyümölcsözik. Ha azt a tételt igaznak ismerjük el — pedig nyilván igaz —, naivság azt remélni, hogy a tőke egyszerre felcsap szamaritánusnak, és egyenest odamegy, ahol nemcsak, hogy nem kamatozik, hanem önmaga sincsen mint tőke biztonságban. Hiú ábránd tehát azt hinni, hogy a tőke a győztes országokból döntően valaha is segítségére jöhetne az elszegényedett legyőzötteknek. De különben is, amerikai vagy máshonnan jövő kölcsönökkel nem lehet Közép-Európa sorsát megjavítani, mert Közép-Európa sorsa nem az az egyszerű pénzügyi probléma, amelynek némelyek látni szeretnék, bizony nem csupán valutáris kérdés, hanem igenis szociális probléma, amelyet soha nem lesz lehetséges pénzügyi tranzakciókkal, az elképzelhető, de soha meg nem kísérlendő legnagyobb szabásúakkal sem, megoldani, — hanem egyedül és kizárólag radikális szociális intézményekkel.

Ennek előfeltétele azonban az, hogy a puskaporos hordókon táncoló imperialistákat és revansista kalandorokat mint a közre veszélyes egyéneket alaposan és egyszer és mindenkorra eltávolítsuk a puskaporos hordók közeléből. Ameddig ez meg nem történik, kár minden szóért, kár minden konferenciáért, addig nem lesz béke a földön a jóakaratú embereknek.

Bécsi Magyar Ujság, 1922. december 31.

---

[1] *I. és II. hágai békekonferencia* (1899 és 1907), amelyeken a háborúval kapcsolatban kötöttek nemzetközi megállapodásokat. Céljuk elsősorban az volt, hogy nemzetközi egyezménnyel elhárítsák a háborús kegyetlenségeket. Az I. hágai békekonferencián főként a szárazföldi háború nemzetközi törvényeit és szokásait foglalták egyezménybe. Az akkor kiadott nyilatkozat szabályozta a léghajóról történő bombázást, elítélte a fojtó- és mérgesgázokat terjesztő tüzérségi lövedékeket, valamint a roncsoló (úgynevezett dumdum) lövedékek használatát. A II. hágai békekonferencia egyezményei tovább fejlesztették ezeket a megállapodásokat, és különösen a tengeri hadviselés nemzetközi szabályaival, valamint az ellenségeskedés megkezdésének szabályaival és a semleges államok jogaival és kötelezettségeivel foglalkozott.

[2] *Brennus gall hadvezér:* a monda szerint kardját dobta a mérleg serpenyőjébe, mikor a rómaiak a hadisarc lemérésénél tiltakoztak a hamis mérés ellen.

[3] *Munkások internacionáléja:* ebben az időben egyszerre létezett a III. (kommunista), a II. (reformista, opportunista) és a kétésfeles (centrista) Internacionálé. Károlyi azt fájlalja, hogy miközben a nemzetközi reakció — a különböző ellentétek dacára is — egységesen áll szemben a munkásmozgalommal, ugyanakkor a munkásmozgalom nem egységes.

LEVÉL GARBAI SÁNDORHOZ[1]

1922

Részlet

Kedves Garbai Elvtárs!

... Arról értesülve, hogy az emigrációban élő munkásság egy része meg kívánja ünnepelni az októberi forradalom évfordulóját, engedje meg, hogy arra kérjem, hogy ezen alkalomból tolmácsolja azt a meleg érzésemet, amelyet mindenkor a magyar munkásság iránt táplálok és tápláltam.

Mindenekelőtt le akarok egy tényt szegezni, hogy bár hivatalosan nem tartozom egy szocialista párthoz sem, szocialistának érzem és vallom magam.

Ez a meggyőződésem nemcsak azon alapszik, hogy azt tartom, hogy a gazdasági anarchiából, melyben ma élünk, ez az egyedüli kiút, — de azért is, mert erős hitem, hogy lehetetlen, hogy a kapitalista rendszer, mely a kizsákmányolásra és a leggyilkosabb versenyre van alapítva, egy tisztultabb, őszintébb, hazugságoktól mentes világot alakítson ki.

Egész vonalon, az élet minden vonatkozásában azt látjuk, hogy formákkal törekszenek a lényeget pótolni. A haldokló kapitalizmus ugyan hangzatos jelszavakkal próbálja az embereket félrevezetni. Ez a rendszer, mely az önzésen alapszik, minden tekintetben az anarchiát képviseli. Oda meri magát állítani, mint a rend egyetlen hivatott őrét, azt állítván magáról, hogyha megszűnnék és helyébe egy igazságosabb gazdasági élet kerülne, leírhatatlan káosz támadna. Hogy önző céljaikat takargathassák ezek a reakció lovagjai, a hazafiságot mintegy ki szeretnék sajátítani. Pedig nem egy, de ezer példával lehet bizonyítani, hogy a reakció internacionáléjának legkisebb gondját képezi hazája és

polgárai többségének érdeke. Őket csak egy érdekli, az, hogy minél több hasznot húzzanak, ha a „szent haza" kárára történik is az.

A hazafias érzések felkorbácsolása, a hódító háború mind csak arra szolgálnak, hogy eltereljék a figyelmet a szükséges szociális reformokról, amelyek elsősorban természetesen őket, az ő vagyonukat veszélyeztetik. De a legvakmerőbb hazugságot akkor követték el, mikor ők, a kizsákmányolók, árdrágítók, háborúra uszítók, pogromrendezők, mint erkölcsbírák és reformátorok akarnak szerepelni. Nálunk ezen hit elterjesztésére segítőtársuk az ugyancsak kapitalista főpapság, akik nem a szegényeket védelmezik, de hivatásukat abban látják, hogy őrködjenek azon, hogy a gazdagok egy fillérje se jusson a szegényekhez! A vagyonukat féltő grófoktól, főpapoktól és bankároktól nem kérünk és nem fogadunk el leckét, sem hazafiságból, sem erkölcsből. A sokat szenvedett magyar munkásságnak — annak ellenére, hogy a kapitalista rendszer bukásával állunk szemben, mert hiszen a gazdasági életet sem képesek visszavezetni normális medrébe — nem szabad magát illúziókba ringatni. Tudnia kell, hogy félelmetes nagy ellenséggel áll szemben, melyet nem lehet könnyedén leteríteni; és éppen ezért óvatosan, jól számítva kell hogy a küzdelmet vezesse. Számolni kell azzal, hogy ebben az élethalál harcban néha alul fog maradni. De nem szabad, hogy energiáját ez összetörje, ellenkezőleg annál ruganyosabban, elszántabban kell hogy ismét felvegye a küzdelmet.

Ebben a harcban nem lehet a taktikát előre megállapítani. Részben az ellenfél küzdési módjához kell alkalmazkodni, de mindenek fölött a legfőbb, *hogy az egységet nem szabad megbontani.* Itt kell, hogy a szocialista diszciplina működjék. Eddig ez ellen az elv ellen történt a legsúlyosabb vétség. Az igazi árulókkal szemben tüzes vassal kell fellépni, de általánosításokba belemenni nem lehet, és ezért a félrevezetettekkel másképpen, megértően kell eljárni. Még csak egy tanulságra akarom az egybegyűlt elvtársaimat felhívni: a magyar ipari munkásság viszonyára a földműves dolgozó proletariátussal szemben. Itt is nagy mulasztások történtek. A magyar ipari munkásság, illetőleg annak vezetői nem értettek velem egyet ennek a kérdésnek nagy fontosságában...[2]

[1] Károlyi Mihály e levelében — amelynek közelebbi dátumát nem ismerjük — a Brazíliában élő magyar munkásoknak küldött üzenetet.

[2] A levél vége hiányzik.

RÉSZLETEK KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ 1924. OKTOBER 20-A ÉS 1924. DECEMBER 25-E KÖZÖTT ÍRT LEVELEKBŐL[1]

Springmead, 1924. október 20.

...Mind ez után most hogyan feleljek kérdésedre az amerikai utamra vonatkozóan? Karácsonyra, ahogy Te javasoltad, nem jöhetek ki, hisz ez nem is egész két hónap. De hogy mit szólok hozzá elvileg? Feltéve, hogy találnánk alkalmas elhelyezést az egész család részére. Nem tudok erre a kérdésedre azonnal felelni. Ilyen konkrét alakban nem gondoltam át a dolgot. Egyelőre felsorolom a pro és kontrákat. Ellene szól: 1) Hogy az Egyesült Államok annyira reakciós és még hosszú ideig az marad, hogy kérdés, nem lennénk-e állandóan kitéve zaklatásoknak. Inkább úgy tűnik, mintha Amerikának is át kellene esnie a nyílt vagy burkolt fasizmuson. 2) Amerika nemcsak Magyarországtól esik távol, de a szociális forradalomtól is, ha oda telepednénk, ez kikapcsolást jelentene nemcsak a magyar ügyekből, de az internacionális mozgalomból is. Seton-Watson tegnap mondta nekem, hogy kár, hogy Jászi Amerikába megy, mert ez őt politikailag teljesen hidegre teszi, a mi kivándorlásunkat is így fognák fel. Emlékszel, mikor Kanadáról volt szó? 3) Nehéz, szinte lehetetlen lenne nekem az állandó jobb- és szélsőbal ugratásai elől kitérni. Színt kellene vallanom. Ha pedig vöröset vallok, sarokba szorítva,[2] ez kitiltásunkat jelentené. 4) Jászi, de még az optimista Hock is azt mondták egybehangzóan, hogy az amerikai magyarság már annyira elszakadt az óhazától, hogy rájuk alig lehet számítani. Legtöbben már amerikai honpolgárok lettek, és a politizálók ezt inkább csak üzletből teszik. Felszedik a minden-

kori magyar kormány propagandapénzeit, és ebből élnek. Tényleg azonban se nem osztanak se nem szoroznak többé. Ez a helyzet nem fog javulni, sőt tíz-tizenöt év múlva már csak a múzeumban fog lehetni egy „hunkeyt" látni. Amerikának, Ausztráliának és Kanadának mind határozottabban az a reakciós irányzata van, hogy kizárólag az angolszász, esetleg nyugat-európai emigrációnak tartja nyitva sorompóit. Tudod, hogy az egyes országok lakossága csak bizonyos percent erejéig vándorolhat be. Az alap az, hogy mennyi hasonnemzetiségű lakik máris Amerikában. Így aztán kijött, hogy hetven-nyolcvan százalék angolszászszal szemben a többiek együttvéve húsz százalékot sem küldhetnek be. A cél az, hogy az ország megtartsa angolszász típusát, és hogy a belső inváziótól meneküljenek. Ez fogja Európát a forradalomba kergetni, mert nem tudja túlnépesedését ellátni. Hát ebben a reakciós országban telepedjünk le? Valóban meggondolandó.

Mellette szól: 1) Az anyagi megélhetési lehetőség. 2) Hogy mind én, mind főleg Te, ismert alakokká válhatunk, és ezt fel lehet aprópénzre váltani. De azért Amerikában is minden csoda csak három napig tart. Állandóan abból élni, hogy az ember egy csodabogár, egy bolsi gróf, nem lehet. 3) Hogy meguntuk Angliát. 4) A gyerekek könnyebben tanulnának meg magyarul.

London, 1924. október 22.

...Tegnap itt volt Vámbéry Rusztem. A következő érdekes és számodra hasznos adatot mondta el. (Minderről részletesen fog Neked írni, amint haza érkezik). Most csak a következőt: A régi Magyarországon a földadó kontingentálva volt. Ez annyit jelent, hogy az egész kivetendő földadó egy kerek összegben volt megállapítva. Ezen az előre megállapított összegen túl nem volt szabad adót kivetni. 1914-ben huszonnyolcmillió aranykoronát tett ki a mai kis Magyarország területére. Jól megértsed, nem huszonnyolcmillió volt az egész Magyarországra kivetett földadó, de átszámítva, a mai Magyarország területére ennyi esett. Ez mutatja, hogy milyen előnyben részesült — szemben más adótárgyakkal — a *föld*. Ezen huszonnyolcmillió összeget azután a kataszteri tiszta jövedelemnek egyötödére vetették ki, vagyis egy katasztrális hold (1600 négyzetöl) tiszta jövedelmének egyötöd része lett megadóztatva. Az adóbevallásnál természetesen a *nagy-*

birtok könnyebben csalt, mint az apróbirtok, amelyet az adókivetőnek könnyebben lehetett áttekinteni. A magyar föld, különösen a nagybirtok, igen keveset jövedelmezett, a rossz gazdálkodás miatt. Magyarországon például a maximum négy százalék, Franciaországban tizenkét-tizennégy százalék (Franciaország a kisbirtok hazája). Az adóletagadást beleszámítva, valószínűleg csak egy százalék után fizettek adót. Annak is csak az *ötödrészét*. Ez majdnem egyenlő a nagybirtok adómentességével. A huszonnyolcmillió legnagyobb részét a kis törpebirtok fizette. Más országok progresszív adójával szemben. (Progresszió: amilyen arányban nagyobb az adóalany, olyan arányban lesz megadóztatva, egy bizonyos pontnál az adó megeszi az egész adótárgyat. Ezt nevezik vagyonmaximálásnak, vagy vagyonlimitnek.) Annak bizonyítására, hogy mennyire reakciós és lehetetlen adópolitikát folytat a kurzus, áll a következő: a huszonnyolcmillió kontingenst *csak ötmillió* aranykoronával emelték, *dacára a vesztett háborúnak*. A városi ember, a zsellér (indirekt adó alakjában), az ipari munkás, mind görnyed az adóemelések alatt. Csak egy példa: szemben az ötmillió földadó-emeléssel, a házadót ötven százalékkal emelték. Ha ilyen arányt tartottak volna, a földadót legalább ötvenhatmillióra kellett volna emelni és nem csak harminchárommillióra.

De főleg a kontingentálás elve reakciós, és kizárólag a nagybirtokot részesíti előnyben.

Hogy csak egy fogalmat adjak az ötmilliós többlet nevetséges voltáról: kb. a Károlyi család föld utáni tiszta jövedelmét (László, Lajos, Mihály, József, Gyula, Antal, Imre, a leányokat nem is számítva) nyolcmillió aranykoronára taksálom. Ha ezeknek, úgy mint más háború utáni adóalanyoknak a Nyugaton igen gyakran ötven százalék adót kellene fizetni, ez már egyedül négymilliót tenne ki.

Még egy frappáns adat: a mai magyar büdzsé (bevallottan) *egyötöd része* hadikiadásokra megy, habár csak harmincötezer katonát tartanak a békeszerződés értelmében. „Nagy szövetségesünk", Anglia büdzséjének csak egyhatodát költi hadseregére és óriási flottájára.

Ezt az antant tudja, látja, tűri. A mottó: Magyarország agrárállam, a mezőgazdaság képezi fő jovedelmét, ezt nem szabad megadóztatni. A valóság azonban az, hogy mindenki fizet adót,

és görnyed a múlt háború költségei alatt, csak a grófok nem; azok a „hazafyak" (három f-fel és négy y-nal) akik a háborút csinálták, élvezik az adómentességet.

Még a háború előtt a foldadó kontingentálása ellen megindult a harc a radikálisok részéről.

Ezek és meg egyebek azok az okok, amik miatt bátran mondani lehet, hogy Magyarország egy félfeudális ország. Ha erről beszélsz társaságban, főleg azt emeld ki, hogy a háborút csinálók az adómentességet élvezők, és hogyha Magyarország rendesen meg lenne adóztatva, a 10 millió fontos kolcsont onerejéből is ki tudta volna állítani. Vámbéry külon is ossze fogja állítani adatait, és meg fogom küldetni. Vámbéry különben vállalta, hogy Párizsba megy Boncourt-t felszólítani a per vitelére.

Ma ismét voltam a villanyosnál; derékszogbe torte térdemet, nagyobb fájdalom ez, mint amikor eltortem a lábamat. Egy hajszálon múlt, hogy el nem ájultam, és ezt ezentúl ki fog kelleni állani, szornyű. De mire Te a dobogóra lépsz, ülni és mankók nélkül fogok tudni járni, csak nagy akaraterő kell hozzá...

Sok szerencsét kívánok Neked, meg vagyok győződve, hogy sikered lesz.

London, 1924. október 23.

...Valóban nem kell aggódnod, hogy a foldalattin bajom történhetik. Arról a komédiáról, amit egy mankós emberrel a publikum művel, ismerve az angolokat, van fogalmad. A minap egy jól oltozott úr a hátán le akart vinni a lépcsőkon. Egész csalódott volt, amikor tiltakoztam ezellen. Mindenki megszólít. Mi bajom? Torés-e vagy más? A minap egy asszony, miután áthaladt mellettem, visszafordult, mintha rossz lelkiismeret üldozte volna, es tanácsokat adott. Furdőket vegyek, villanyoztassam magam. Ő tud egy olcsó, jó helyet. Egy másik asszony nagy kerülőt tett csak azért, hogy elmondja nekem, a férje szintén eltorte a lábát, és csak el ne hanyagoljam. Mindenki emeli lábomat, őrt állnak, hogy valaki rá ne lépjen. Nem tudom, mennyire őszinte mindez. Van valami sportszerűség benne; akárhogy is van, orülok, hogy gyermekeink ebben az atmoszférában nevelkednek. Azzal a bizonyos angol, kutyák iránt is tanúsított szeretettel leszek kornyezve.

...Még három nap, és meglátod az Újvilág partjait. A Te éle-

tedben is egy új korszakot jelent ez, egyedül nekivágni ennek a turnénak. Nagy bátorság ! De, aki mer, az nyer.

Figyeld jól a publikumot, mikor beszélsz, és ha azt látod; hogy lankad, vagy ha úgy érzed, hogy hanggal nehezen bírod, fáradt vagy, nem tudsz már kellően intonálva beszélni, rövidítsél. Inkább azzal az érzéssel távozzon közönséged, hogy milyen kár, hogy olyan rövid volt, mint azzal: Istenem, csak ne lett volna olyan hosszú.

Előre jelezd meg vörös ceruzával azokat a helyeket, amelyeket esetleg kihagysz. Átmenetről nem is kell gondoskodnod. Megmondhatod, hogy az idő rövidsége miatt átugrasz egy részt. Ha a publikum inszisztál, mégis elmondhatod. Ha az embernek nincs gyakorlata sokáig beszélni, nehéz a hangot megtalálni. Ne akarjál eleinte túl hangos lenni, kímélni kell erődet. Ne kezd mindjárt patetikus hangon. A pátoszt a slágerekre kell tartogatni. Ha kérdéseket tesznek fel és azokat nem egészen jól érted, repetáltasd meg. Ha olyat kérdeznek, amire nem akarsz vagy nem tudsz válaszolni, tegyél úgy, mintha másképp értetted volna, és nyugodtan beszélj másról. Ez a miniszterek állandó trükkje, ha kellemetlen ínterpellációra kell válaszolniuk. Erzsébet értesülései szerint Széchenyi Lászlóék Európában vannak, reméiem, hogy így van, hogy mire visszajönnek, már lanszírozva leszel, Hacsak egy fél órát is, de szentelj naponta az amerikai lapok olvasására, különösen a *New York Times*-t ajánlom. Az amerikaiakat legjobban úgy lehet megfőzni, ha az ember érdeklődést mutat ügyeik iránt. Nem lehet mindig csak a mi rongyos kis országunk piszkairól beszélni. Ne legyél heves. Főleg ne személyeskedjél. Széchenyiről mondd meg, hogy Biltinek (Vanderbilt) hívták. Istenem, ha csak ott lehetnék állandóan melletted, de jobb így. Az, hogy egyedül állsz, hogy egyedül jöttél Amerikába, otthon is imponálni fog, nem fognak merni komiszan támadni. Ne feledd el az amerikai magyar lapokat is figyelemmel kísérni. Az *Amerikai Magyar Népszava*, New York (szerkesztő Berkó, csirkefogó) legelterjedtebb lap, Horthy szolgálatában áll. Detto a *Szabadság*, clevelandi lap. *Előre* szoci, kommunista lap; Gábor Andor ír most benne. Gábor Andor egy röpiratot írt Jászi ellen, olvassad el[2]. Én nem ösmerem, mondják, nagyon éles.

Egy órakor megyek kínzómhoz. Mindig a szegény elvtársakra gondolok, akiket így kínoztak. Vajon ki tudnám-e állani el nem

árulni társaimat? Azt hiszem, vannak olyan fájdalmak, különösen ha tartósak, hogy ezt tenni szinte lehetetlen. Hogy ki mennyit bír, egyéni. Egy kínjaiban félig elájult ember nincs magánál...

Amilyen gyűlolettel utálom a reakciót, olyan szeretettel olellek Téged.

London, 1924. október 24.

... Még 48 óra, szegény angyalom ; képzelem, milyen ideges vagy, hidd el, minden sokkal simábban fog lefolyni, mintsem azt képzeled. Ezt a levelet már csak a történtek után fogod megkapni, számításom szerint november 2—3-án, éppen egy nappal felolvasásod előtt, mikor még nagyobb trémában leszel. Beszéded előtt a kovetkezőket ajánlom, kérlek fogadd meg : 1) Előtte való napon feküdj le korán és aludj legalább tíz, tizenegy órát. Ha úgy érzed, hogy nem tudsz elaludni, vegyél be egy konnyű (nem veronál) altatót, inkább nyugtatószert. 2) Reggel csináljál egy jó sétát, nem kommissiózva, csak a séta kedvéért. 3) Étkezés kozben igyál egy kevés bort, csak két, legfeljebb három pohárral. Ez szól egy-két óráig. 4) Délután olvassad át egyszer a felolvasásodat, de ne tòbbszor, nem szabad fáradtan a dobogóra lépni. 5) Nézd át jól jegyzeteidet, és csak annyit vigyél magaddal, amennyire szükséged van. Ne zsúfolt táskával jojj, nehogy kénytelen legyél keresgélni az utolsó percben. 6) El kell előre határoznod, milyen módszer szerint fogsz beszélni, vagy félig olvasva, vagy csak jegyzetek alapján, a két módszert keverni nem jó, konnyen kapkodást eredményez. 7) Egy egész órával az indulás előtt légy készen az oltozkòdéseddel, ez is igen fontos. Te konnyen elszámítod magad, aztán ideges kapkodásba esel. Ennél rosszabbat nem tehetnél. Mikor elkészültél, teszem azt hatkor, ha hétkor jonnek érted, üljél le csendesen és gondold át felolvasásodat. Csak a főbb részeit. Igyekezzél az egészet *tagolva* végiglátni. 8) Egy konnyű vacsorát vagy teát hozassál szobádba. Jól enni, jól aludni, eleget mozogni, fizikailag jól érezni magad! 9) Kozvetlen indulás előtt, de tea vagy vacsora után, egy pohár bort igyál, ne tobbet. 10) Végül gondolj erre a levelemre, mely jó hírt hozott Londonból, most már igazán rohamosan javulok. Tegnap az 1917-es klubban toltottem az estét, ott vacsoráztam Mrs. Griffith-tel, a turbános amerikai asszonnyal. Egész idő alatt rólad beszéltünk, ő meg van

győződve, hogy sikered lesz, azt is mondta, úgy nézel ki „like a peach"[3], és ezért is szeretni fognak . . .

. . . Nemcsak egészségem, de kedélyem is sokkal jobb, sikereidben nem is kételkedem. Természetesen fokozatosan fogsz haladni, idővel mindjobban megtalálod, milyen hangon kell beszélni. Kontaktusba fogsz jönni hallgatóságoddal, és ebben rejlik a szónoklás titka. Én, aki rossz szónok voltam egész életemben, tudom, hogy nem akkor voltak némi szerény sikerecskéim, mikor jól voltam előkészülve, de akkor, mikor megteremtettem a kapcsolatot a hallgatósággal. A kevésbé szabatos, de kozvetlenül elmondott beszédnek mindig nagyobb a hatása, mint fordítva. Főleg ezért ne törődj azzal, hogyha nem azt a szót vagy kifejezést használod, amelyet leírtál. Az sem fog igazán zavarni, ha keresel egy-egy szót, utóvégre tudják, hogy külföldi vagy. Nyugodtan használhatsz pl. egy francia szót, ha más nem jut eszedbe. Az előadásnak ilyen kisebb defektusait észre sem veszik. Az általános impresszió, a kozvetlenség a fontos. Csak ne kosd magad a kifejezésekhez, ha még olyan szépek is. Most a 11) es utolsó tanács, amit már egyszer megírtam : előre jelold meg voros ceruzával azokat a részeket, melyeket esetleg kihagysz, ha vagy magadat, vagy a publikumot lankadni érzed.

Éjjel-nappal Rád gondolva toltom időmet.

P. S. Még egy adat a foldadóra vonatkozólag': Az említett huszonnyolc millió kontingentált foldadó, mely most harmincháromra felemelve, az egész államadó bevételnek kb. csak 12 százalékát teszi ki. Más szóval 350 millió aranykorona adójovedelemből csak harminchárom millió folyik be a foldadóból, dacára hogy Magyarország osszbevételének hetvenot százaléka épp a fold jovedelméből ered.

London, 1924. október 29.

Angyalom ! Tegnap, miután iszonyú villanykúrámat befejeztem, elmentem az 1917-es klubba. Vámbéryvel megbeszéltem, hogyan kell az inkriminált cikk ellen fellépni. Azután ott vacsoráztam, és csak tizenegykor jottem haza. Az ellened indított amerikai támadás érdekelte az embereket. Azután a Zinovjev-levél.[4] Ramsay MacDonald védekezése roviden a kovetkező: A levélről csak a kormány lemondása után értesült (október 14-én). Mivel a külügyi hivatal emberei autentikusnak tartották az írást (nanu !

valószínűleg ők maguk gyártották), azonnal egy igen éles jegyzékben tiltakozott Rakovszkijnál. Későbbi beszédeiben azonban azt inszinuálja, hogy a levelet a külügy a háta mögött publikálta, és hogy ő hamisítványnak tartja.

Tehát *először*: minden alapos vizsgálat nélkül megbízott a reakciós külügyi hivatal vezetőiben, és annyira valódinak ismerte el a levelet, hogy egy igen éles jegyzéket intézett az oroszokhoz.

Később azt kezdi mondogatni, hogy a háta mögött és a tudta nélkül publikálták a levelet, és erős a gyanúja, hogy az hamisítvány. Az egész Labour Party nagyon elégedetlen MacDonalddel. A jobboldal Thomast, a baloldal Whitnét akarja helyébe mint vezért megválasztani.

Az optimisták azt mondják, hogy nem ártott ez az egész ügy, és hogy a Labour Party 192 helyett 200, 210, sőt 230 képviselővel fog bekerülni. A pesszimisták pedig azt, hogy a Labour Party legfeljebb meg tudja tartani státusát, de könnyen veszíthet 10, 20, 30 kerületet.

Egynéhány közjogi tényre akarom figyelmedet felhívni: 1) Magyarország, mióta Habsburg-uralom alá került, voltaképpen elvesztette függetlenségét, mely 1867 óta legfeljebb papíron volt meg. 2) a pragmatica sanctiókor[5] lemondott a királyválasztási jogáról a Habsburgok javára (férfi és női ágon). 3) Politikailag idegen uralom alatt voltunk 400 évig (1526, Mohács óta jóformán). Gazdasági önállóságunk sem volt (igaz, ez akkoriban nem jelentett sokat). 4) 1867 névleg visszaállítja a magyar szuverenitást. Az úgynevezett közös ügyek felett is névleg szabadon rendelkezhettünk. A megegyezést felmondhattuk. Erőnk azonban erre nem volt.

a) Közös hadsereg: nyelv német (csak a honvédségnél, mely a hadsereg igen kis részét képezte, volt a kommandó magyar). Jelvények az osztrák császári ház színei (fekete-sárga nem osztrák, Habsburg családi szín). Az egész osztrák—magyar hadsereg nem volt annyira osztrák, mint inkább Habsburg (meine Armee).

Az egész Monarchia lakossága ötvenhárom millió volt, magyarral együtt. Ebből az ötvenhárom millióból csak tíz millió volt német. Tehát csak egyötöde, és ennek ellenére a szlávok, magyarok, románok *német katonai nevelést* kaptak. Egy ilyen hadsereggel nem lehetett a szlávok ellen diadalmaskodni.

Érdekes, még: Moltke 1870-ben honosította meg az ún. területi káder szisztémát. Ennek köszönhette a gyors mobilizációját, mely

a győzelem egyik fő tényezője. Mit jelent ez a területi szisztéma? Hogy minden katona ahhoz a káderhez tartozik, amely a legközelebb van falujához, pl. a weimari Weimarban jelentkezik stb. Ez a mobilizációt természetszerűleg meggyorsítja.

Az osztrák—magyar hadseregben ezt a rendszert nem merték meghonosítani. Ellenkezőleg, a cseh parasztnak az ezrede esetleg Debrecenben volt, a parádi embernek talán Triesztbe kellett utaznia, ha behívták. Az ok az volt, hogy még békében is biztosabbnak érezte az uralkodó magát, ha Prágában egy olasz, Budapesten egy bosnyák, Lembergben egy tiroli, Szarajevóban egy magyar, Debrecenben egy román és így tovább, ezred tartotta fenn a rendet.

Képzelheted, hogy mikor elrendelték a mobilizációt, milyen felesleges összevissza utazgatást kellett tenni, hogy mindenki a maga ezredét megtalálhassa.

Ezért történt, hogy olyan lassan mobilizáltunk, hogy három hétbe beletellett, míg Szerbia ellen fel tudtunk vonulni.

b) Közös vámterület és közös bank. Ezzel lehetetlenné lett téve, hogy a magyar ipar fejlődhessék. Az életet megdrágította, mert kénytelenek voltunk a drága és rossz osztrák ipari cikkeket — szemben az olcsó német vagy egyéb áruval — vásárolni. Ausztria saját iparát védvámokkal támogatta, Magyarországot kényszerítette, hogy a cikkeit, melyeket sehová a világon nem tudott exportálni, még a Balkánra sem, megvegye. A magyar urak kedvéért magas agrárvámot állítottak fel, ez megint csak drágítólag hatott.

c) Szociális szempontból, a haladást megakasztották a magyar szupremácia megőrzése címén. Ezt úgyis tudod.

Forró szeretettel ölel

P. S. A második, női ágra is kiterjedő pragmatica sanctio 1723-ban *végleges*.

London, 1924. október 30.

... Az angol lapokban közölték, hogy nem eresztettek le a hajóról, és hogy csak másnap engedtek partra szállni. A reakciónak ezen újabb disznósága nem lep meg, csak végtelenül bánt, hogy nem vagyok Veled, édes Szívem, őrültség volt Téged így egyedül útnak ereszteni. De nem akartalak visszatartani ...

Tegnap este az 1917-es klubban hallgattam a választási eredményeket,[6] egy broadcastingot állítottak fel és az ordította. A Labour Party nagy vereségét, mikor ezt a levelet megkapod, már rég elolvastad, azért nem írom meg. A vereség okát a kovetkezőkben látom:

1) A nagyközönségnek nincs érzéke a külpolitikai sikerek iránt, és ezért MacDonaldnak ezen a téren elért eredményét nem értékelte.

2) A konzervatívok és liberálisok szovetkezése túl erős volt.

3) A Labour kormánynak belpolitikai sikerei nem voltak. A munkanélküliséget nem csökkentette. A házépítkezési javaslatot nem tudta tető alá hozni.

4) A Labour Partynak az a nagy hibája, hogy nem annyira, vagy nemcsak a munkásosztályra támaszkodik, de a kispolgárság szavazatából is él. Ezt a kispolgárságot ügyes propagandával elbolondították a lapok. Orosz kolcson, Campbell-ügy és végre a Zinovjev-levéllel elhitették, hogy a bolsevizmus elkerülhetetlen.

5) Az angol közönség, még a Labour emberei is, azt tartották (és ez jellemző), hogy MacDonald nem járt el tisztességesen, mikor a külügyi hivatal embereit, burkoltan bár, de meggyanúsította, hogy a levélügyben pártoskodtak. A vélemény az, hogy egy miniszter sohasem gyanúsíthatja meg alantasait, mert azok nem védekezhetnek. De ha oka van rá, kérdeztem én? Akkor sem, volt a válasz.

6) A választás tényleg pro vagy kontra, a bolsevizmus jegyében folyt le. Ebből a szempontból igen nevezetes. Az angol kapitalizmus harca volt az igazi szocializmussal szemben. Ezt az első csatát el kellett veszíteni. Mindezt csak azért írom le ilyen részletesen és unalmasan, mert arra gondolok, hogy jó, ha tájékozva vagy, a kérdésekre így konnyebb felelned . . .

London, 1924. november 21.

Édes jó Szívem!

Hogy mit szólok nagy sikereidhez? Hát csak annyit, hogy százszor, ezerszer jobban orülok neki, mint osszes sikereimnek valaha örültem. Nem is annyira annak orülok, hogy ügyünket előbbre vitted, mint annak, hogy végre, a sok szenvedés, nélkulozés után, melyekben egyedül énmiattam volt részed, és melyeket csendes megadással voltál képes elviselni, végre megkaptad a nagyon is megérdemelt jutalmadat. Minden más szempont eltorpül emellett.

Nekem csak az a fontos, hogy tényleg nagy egyéni sikered volt, hogy azután anyagilag is sikerrel fog-e végződni merész vállalkozásod, igazán nem is nagyon érdekel. Önbizalmadat fogja ez a körút megerősíteni. Tudni fogod, hogy tényleg mire vagy képes és mennyit érsz. Most hogy sikereid biztosítva vannak, ezerszer jobb, hogy egyedül és nem velem küzdötted keresztül magad a nehézségeken. Így sikeredet nemcsak hogy egyedül önmagadnak köszönheted, de bátran mondhatom, hogy annak *ellenére* érted el őket, hogy az én feleségem vagy. Most tudok annak igazán örülni, hogy megvolt az erőm arra, hogy vissza ne tartsalak . . . A nagy kísértésnek, hogy Téged visszatartsalak, mégis ellent tudtam állni. Jól éreztem, hogy ezzel tartozom Neked. Abban reménykedtem, bízom most is, hogyha így felszabadulsz, a szárnyaidat kitárhatod, megszabadulsz attól a sok Verdrängungtól[7] is, melyet miattam kellett hogy elfojtsál.

Negyednapja, hogy nem írtam Neked. De Te a New York-i élet örvényében nem is sejthetted, milyen szörnyű időkön mentem keresztül. Azt hittem, hogy már november 4-én fogod első felolvasásodat megtartani. Erre természetesen november 4-én sürgönyöztem Neked, hogy kábelezzed meg az eredményt. Negyvennyolc óráig semmi válasz. Erre Caldwellnek sürgönyöztem. „Aggódom, kérek híreket." Megint három napig válasz nélkül maradtam. Hogy valami nagy baj történt, abban nem is kételkedtem. De mi történhetett, törtem a fejemet. Két eshetőség: vagy az Ellis Islanden[8] internáltak és meg sem kapod sürgönyeimet, vagy az ébredők elraboltak. Az utóbbit tartottam valószínűbbnek. Elkezdtem hát rohanni Gillishez, Adlerékhez, Bertrand Russelhez, Mrs. C. Bentinghez. Felráztam amerikai ismerőseinket, felkerestem Mr. Nevinsont, Griffith-éket, írtam, telefonáltam, taxin, buszon rohantam ide-oda szegény Erzsébettel, aki teljesen ki volt merülve és erősen köhögött. Mindenkitől kértem, követeltem, hogy sürgönyözzenek érdekedben. Temiattad annyira megfeledkeztem mindenről, hogy valami shalternél ottfelejtettem mindkét botomat, három-négy lépést tettem, mielőtt észhez tértem. Mintha csak belelőttek volna mindkét lábamba. Képtelen voltam visszamenni oda, ahonnan jöttem. Ez az öt nap teljesen kimerített, és mégis, mikor hazamentem, nem tudtam egy pillanatra sem becsukni szememet. Még feküdni sem tudtam, háromig vagy négyig ültem karosszékemben, melyet ösmersz.

Azok a gazemberek elhurcoltak, Caldwell keres, és nem meri nekem megsürgönyözni, hogy nyomod veszett. Őrült vagyok, hogy máris el nem indultam. Erzsébet beszélt, néha fel is olvasott, de hogy mit, azt bizony nem is tudom. De az álmatlanul töltött éjszakák voltak mégis a legszörnyűbbek. Ötödik nap reggel, vasárnap, épp mikor legkevésbé vártam, behozták sürgönyödet. Tíz percig is eltartott, míg fel mertem bontani. Mikor elolvastam, felvettem valamit gyorsan a vállamra, fájós térdemmel felmentem Erzsébethez. Nem teszek szemrehányást azért, hogy nem feleltél, bizton megvolt az oka, csak arra kérlek, hogy a jövőben, ha lehet, azonnal válaszolj, nem fogok hiába sürgönyözni. . .

. . . Tegnap délután beállított amerikai útitársad, Mr. Allen, vagy ehhez hasonló nevű. Sokat beszélt. Nagy állkapcsát úgy mozgatta közben, mintha legalábbis egy nagy csontdarabot akart volna átharapni. Figyeld csak meg, a legtöbb amerikai ilyen hasonló harapó mozdulatot tesz, ha beszél. Bertrand Russell, akinél tegnap este ebéden voltunk, azt mondta, hogy Amerikában legkedvesebb emberek a négerek. Mr. Allen rengeteg clippinget[9] hozott magával, azonkívül a Mr. Caldwell által küldöttek is megjöttek. Valamennyit gondosan átolvastam. Az eredmény valóban meglepő. Különösen két dolognak tulajdonítok nagy fontosságot: az egyik, hogy az *Editoral*-rovatban[10] is foglalkoznak a Countess Károlyi-üggyel. Komoly lapok, mint *New York Times* stb. A másik, aminek különösen megörültem, hogy külön kiemelték *rutinos* beszélő technikádat. Látom ebből, hogy le tudtad győzni lámpalázadat, és hogy valószínűleg *szabadon és nem olvasva* beszéltél. Különösen Amerikában fontos ez. Az olvasást sehol sem tűrik olyan rosszul, mint ebben a folyton siető, szenzációra szomjas, eredetiség után áhítozó országban. Bizonyára máris rájöttél arra, hogy egyik fő jellemző vonása az amerikainak, hogy irtózik a formalizmustól. Telegráf stílusban szereti a dolgokat „bekapni". Kikerekített mondatokat nem szeret. Az emberek ott megszokták a rossz angolságot. Nem törődnek vele, csak értsék meg, és ne tartson sokáig.

Mindennek nagyon örültem, csak egynek nem, és ez az, hogy annyi koncessziót, megalkuvást kellett hogy tegyél. Igazad van, „die Braut ist zu schön geworden".[11] Tudom, hogy a sikert csak ezen az áron lehetett elérni, mégis légy óvatos, és ne feledd el, hogy *nemcsak jobbról, de balról is* lehet magadat kompromittálni.

Hogy mit kell tenni? Hogy meddig lehet és szabad koncessziókat tenni, innen megítélni lehetetlen. Időről időre mégis hangoztatnám Caldwell tanácsa ellenére szocialista mivoltomat. A Fifth Avenue[12] sznobjai úgyis le fognak nyelni. Caldwell igen kedves és kimerítő levelére válaszolni fogok. Most csak annyit, hogy látom, Te folyton rágod a fülét, hogy csinálja ki, hogy én is kijöhessek. Caldwell helyesen látja, mikor azt írja nekem, hogy ez egyelőre lehetetlen. A reakció dühe, mely a védtelen asszonnyal szemben vereséget szenvedett, ellenem kettőzött mértékben rohamot indítana. Ezenkívül, mégha be is eresztenének, mégha felolvasásra is kerülne a sor, én nem tehetném azokat a koncessziókat, melyek a Te esetedben lehetségesek voltak. Nekem nemcsak az amerikai, de főleg a magyar publikum előtt kellene a vihart kiállnom. A kérdések özöne zúdulna felém. Válasszal nem maradnék adós, de kitiltásom elkerülhetetlenül bekövetkezne. Az sem lehetséges, hogy egy darabig csendben meghúzódjak. Partraszállásom pillanatától kezdve fel kellene hogy vegyem a harcot. Beszédeim élő cáfolat volna azzal a beállítással szemben, hogy halványrózsaszín vagyok. Nem a köztársaság, nem a demokrácia, de a radikális agrárszocializmus volna beszédeimnek Leitmotívuma. A tulajdonjoggal szemben hajlandó vagyok koncesszióra, de ezt a koncessziót csakis azért teszem, hogy forradalmasítsam a parasztságot a nagybirtokos osztállyal szemben. És ha felvetik a kérdést, hogy mit tartok az amerikaiak Európát kisajátító politikájáról? Akkor is odakiáltanám nekik, hogy a legocsmányabb rabszolgahajcsár politikát űzik. Ha Amerikába mennék, azt azzal a tudattal tenném, hogy kiprovokálom kiutasításomat. Ez nem donquijoteizmus részemről. Ki kell tartanom nehéz utamon. Megjön még a mi időnk, és ha nem is jön meg, akkor is ki kell tartani. Ne hidd, hogy amit írtam, burkolt szemrehányás részemről, azért mert Te engedményeket tettél. Te így, csak így tudtál az ügynek szolgálatot tenni. Nekem viszont az a szerepem, hogy meg ne hajoljak. Ilyen emberek is kellenek. Különben is ez nem áldozat részemről. Megalkuvásra képtelen vagyok. Mindezt gondold meg, mielőtt amerikai utazásomról komolyan beszélsz.

Mellékelten küldöm az *Observer* igen jellemző cikkét, melyből láthatod, hogy a konzervatívok is meg akarnak az oroszokkal egyezni, a hamisított Zinovjev-féle levél ellenére. A *Times*nak is egy igen jelentőségteljes cikkét küldöm a fasizmusról . . .

. . . Hosszú leveledet a sok clippinggel megkaptam. . . . Kérlek írd meg programodat, mert nagyon érdekel, ismerem valószínűleg mindazokat a helyeket, ahová menni fogsz. Hacsak lehet, mindig mondjál egy pár hízelgő szót Amerikáról, bármilyen banális, az mindegy. Ne feledd el, hogy felnőtt, neveletlen gyerekeknek beszélsz, akik a legprimitívebb módon hiúk.

Áldjon meg az Isten, drága bátor kis feleségem!

London, 1924. november 21.

. . .Megkaptam második, week-endről szóló leveledet. Ugyanezzel a postával Rothfelttől és Mrs. Zogbaumtól és egy Székely Margit nevű hölgytől is jött levél. Mindhárman nagy elismeréssel írnak első szereplésedről, mindhárom levelet csatoltan küldöm. Ezenkívül egy hosszú levelet kaptam Mr. Caldwelltől, aki szintén el van ragadtatva. Mein Liebchen, was willst Du noch mehr?[13] Caldwellnek egy hosszú levélben válaszoltam, azonkívül tizenhárom levelet írtam azoknak, akik Caldwell szerint külön köszönetemre tarthatnak igényt. Mindennél fontosabb az, ha Te meg voltál magaddal elégedve. Nem ironikusan mondom ezt, de tényleg az ember sajátmaga ítélheti meg legjobban, milyen hatást ér el. Leveleidből feltűnik, hogy sokat vagy együtt sznob amerikaiakkal. Tudom, hogy nehezen teheted másként, de ha lehet, igyekezzél a baloldali Amerikával is megismerkedni. A sznob amerikaiaknak megbecsülése hasznos lehet, de mit sem ér szememben, utálom őket szívemből. . .

. . .Csomó többé-kevésbé érdekes magyar újságcikket is küldtek. Közöttük az a levél, amelyet Eichwaldból Erzsébetnek írtam. A levél igazán jó, örülök, hogy megjelent. Dacára, hogy a Böhmre tett allúzió kellemetlen. De ha lehet, közöltessed le a két levelet angol és magyar nyelvű újságokban. Erzsébet jövő héten visszamegy. Lehet, hogy ugyanakkor két napra Párizsba megyek Boncourral tárgyalni. . .

. . .Egy angol írónak megmutattam azt a cikkrészt, amit *Tuberkulin* regénytervezetemből[14] írtam. Különösen a jó angolságát dicsérte, amin szerinte alig kell változtatni. . . Most egyhuzamban meg fogom írni a Tuberkulint és a hóhér históriáját, melyet Elzárának kereszteltem el. Elzárának hívják az elítélt asszonyt. Az eset valahol New Mexikóban fog lejátszódni.

Valahol azt olvastam, hogy Genuáról egy középkori olasz író ezt mondta: Vannak hegyeid fák nélkül, vannak vizeid halak nélkül, vannak asszonyaid szemérem nélkül és férfiaid becsület nélkül. Át lehetne ezt a mostani Magyarországra fordítani. Talán emígy: Vannak papjaid hit nélkül, grófjaid becsület nélkül, parasztjaid föld nélkül, szocijaid internacionálé nélkül, régensed király nélkül, képviselőid ész nélkül stb.

Mióta elmentél, ma éjjel először teljes hat órát aludtam. Évának tegnap felolvastam az újságkivágásokból, láttam, hogy nagy benyomást tett rá. Érdeklődött és ennek örültem.

London, 1924. november 23.

...A rádión Pittsburgh-gal[15] voltunk összekötve, és egész tisztán hallottuk az onnan jövő zenét. Talán Te épp erre a zenére, amit én most hallok, táncolsz, gondoltam. Először, hogy hallottam az óceánon túli zenét, le sem tudom írni, hogy milyen impresszsziót tett rám. Gondold csak el, az emberiségnek generációi születnek, évezredek óta születtek, haltak meg anélkül, hogy tudták volna, milyen erőkkel vannak körülvéve. És még hány olyan lehetőség van, amelyeket évek múlva — vagy holnap, fognak felfedezni. Milyen evidens ezen drótnélküli összeköttetést hallgatva a tér és időnek nem létezése. Mi az, hogy messze? Mi az, hogy soká? Mi az, hogy még egy napig fogok élni, vagy még száz évig? A filozófusok évszázadok óta mondogatták ezt, de amit kevesen értettek, most valósággá vált. Minden magyarázat nélkül is meg fogjuk érezni a kozmoszhoz való viszonyunkat. Rövid időn belül ennek a találmánynak kiszámíthatatlan átformáló ereje lesz. Gondold csak, hogy jó és rossz irányban egyaránt milyen óriási propagandalehetőség fekszik ebben a felfedezésben. Már most is félnek tőle. Az államok ezért monopolizálni akarják a broadcastingot, hogy csak azt lehessen terjeszteni, amit sajátmaguk és a kapitalista világ számára hasznosnak látnak. De ez csak az első időkre szól, mert hiszen például Oroszország szintén élni fog a propaganda eme eszközével, melyet bárki, bárhol, bármikor bekapcsolhat magának. Nem lehet majd többé a sajtónak úgy hazudni, mert a másik oldalról rögtön megjön a cáfolat. A nacionális differencírozásnak[16] ez fogja a halálos döfést adni. Egy broadcastingra felépített regényen gondolkozom. Az alsóbb nép-

oktatást kombinálni kell a mozival és a broadcastolással. Olcsóbbá fogja tenni a népoktatást. Nem kell annyi ezer tanítót eltartani.

Párizs, 1924. november 26.

Angyalom, a vasútnál Veér, Kovács és társai vártak reám. Azzal fogadtak, hogy vasárnap a Ligue des Droits de l'Homme[17] magyar osztálya alakuló gyűlést fog tartani, melyre természetesen felszólítottak, hogy beszédet tartsak: így hát vasárnapig itt maradok. Ennél érdekesebb, főleg kellemesebb dolog történt, az, hogy teljes nyolc órát aludtam, minden fájdalom nélkül. Igaz, hogy Párizshoz képest is gyönyörű enyhe idő van, de hogy a klímaváltozásnak ilyen hirtelen hatása legyen, mégsem hittem. Boncourral pénteken fogok beszélni. Délután kiültem egy kávéház elé, Musset szobrával szemben a Palais Royalban, s néztem ezt a várost, néztem a város életét. Arra gondoltam, hogy jó lesz-e, ha ide áttelepedünk. Megkértem Bölönit, hogy tudakozódjon, hol van Párizs közelében egy modern iskola, ahová a gyerekek járhatnának, és ahol olcsó lakást lehetne bérelni. Minthogy Angliát meguntad, nincs ok, amiért ne jönnénk ide lakni. A francia nyelv elsajátítása és kultúrája sem fog a gyerekeknek ártani. Te egész bizonyosan jobban fogod magad itt érezni. Ami pedig engem illet, nekem igazán mindegy...

...Ma meglátogattam Cachin kommunista vezért. Ha az ember a munkássággal fenn akarja az összeköttetést tartani, és ha tudni akarja, milyen a munkásság valódi hangulata egy országban, azt csak a bolsik révén lehet elérni.

Jaurès tetemének a Pantheonba[18] való áthelyezése alkalmával óriási kommunista felvonulás volt. Mondják, 20 000 munkás vörös zászlókkal és szovjet jelvényekkel szinte megdermesztette a burzsoázia vérét. Jellemző, hogy még Poincaré is kénytelen-kelletlen részt vett az ünnepélyen. A rendőrség a Concorde téren, hol a gyülekezés történt, a legtávolabbi és legkisebb sarkot jelölte ki a kommunistáknak. Mire azonban felvonultak, ők dominálták az egész teret, és az Internacionálé forradalmi dalától hangos volt a nagy piac, hol XVI. Lajost kivégezték. Most befejezem, mert készülni akarok kissé beszédemre. Örülök az alkalomnak. Örülök, hogy módom lesz a bennem felgyülemlett forradalmi érzésemnek kifejezést adni. Istenem, csak tudnék olyan jól beszélni, mint Te.

A köztársaság kikiáltása 1918. november 16-án

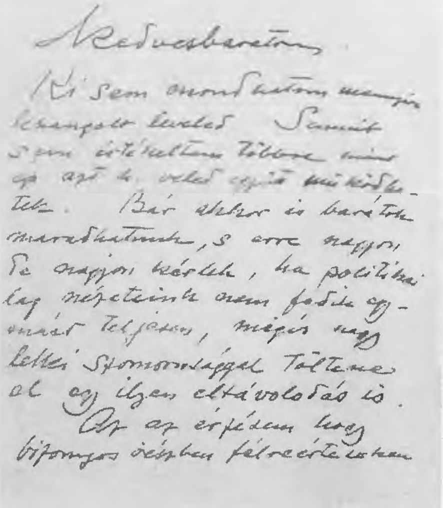

Kedvesbarátom,

Ki sem mondhatom mennyire
lehangolt leveled. Semmit
sem értékeltem többre mint
azt h. veled együtt működhet-
tek. Bár akkor is barátok
maradhatunk, s arra nagyon,
de nagyon kérlek, ha politikai-
lag nézeteink nem fedik egy-
mást teljesen, mégis nagy
lelki szomorúsággal töltene
el egy ilyen eltávolodás is.
Az az érzésem hogy
bizonyos részben félreértesz [illegible]

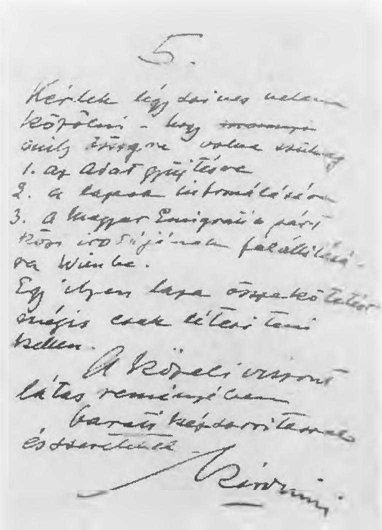

5.

Kérlek légy szíves valamit
közölni – hogy mennyi
ami összegre volna szükség
1. az adat gyűjtésére
2. a lapok kiadására
3. a Magyar Emigráció párt
közi irodájának fenntartásá-
ra Wienbe.
Egy ilyen lapra összpontosított
mégis csak létesíteni
kellene.
A közeli viszont-
látás reményében
baráti kézszorítással
és szeretettel
Károlyi

Részletek Károlyi Mihály Jászi Oszkárhoz írt leveléből

Károlyi Mihály és családja 1923-ban Jugoszláviában

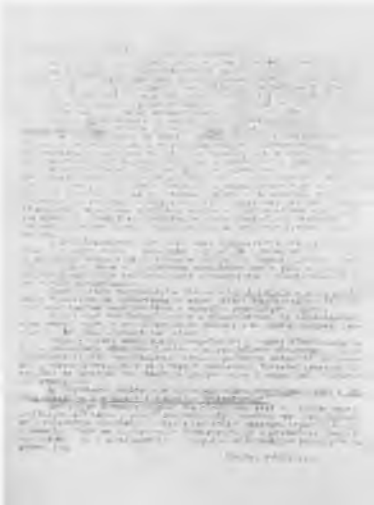

Károlyi Mihály nyílt levele a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségéhez (1926). A fénykép az MSZMP által terjesztett röp'ratról készült

Az az érzésem, hogyha nem átkozott volna meg az Isten nyelvhibámmal, a barikádokra tudnám a tömeget vezetni, de így mit használ, tompa hangomat meg se hallják, és örülhetek, ha beszédem nem végződik kudarccal. Téged nem irigyellek, mert jobban örülök sikereidnek, mint sajátjaimnak, mintha én áratnám le legszebb babérjaimat...

London, 1924. december 4.

...A múlt vasárnap egy alacsony, nagy teremben összejöttek a magyarok, az Emberi Jogok Ligájának magyar osztálya megalakulása céljából. Az öreg D. Dénes[19] szerepelt mint korelnök. Nem kifogásoltam, az lévén álláspontom, hogy a nyilvánosság előtt fenntartom a barátságot vele. Természetesen kibékülésről azonban szó sem lehet. Mikor bejöttem, az egész társaság (mondják 1500-an voltak, de ez magyar számítás, azt hiszem, 500-an lehettek) állva énekelte: „Nemzetközivé lesz a világ". Jólesett ismét ezt a forradalmi éneket hallani. Kétharmada, vagy még több is, kommunista volt. Aztán én beszéltem... a kapitalista rendszer ellen, és ez hogyne tetszett volna. Egyesek ennek ellenére belém akartak kötni, de az is lehet, hogy a követség fizetett emberei voltak. A többség azonban mégis velem volt. Franciaországban igazán szabadság van. Azt lehet mondani, amit az ember akar. Az tény, hogy a Kommunista Párt talán sehol sem olyan erős, mint Párizsban. Egész Franciaországban 70 000 magyar van, Párizsban egyedül 30 000. 90 százalék kommunista. Az utcán nagy tömeg éljenzett. Mintha nem is a Montmartre-on, de 1918 októberében a Rákóczi úton lettem volna. Ha visszajössz, Párizsban fogunk letelepedni. Jólesett az elvtársakkal összejönni. A szocdemeket jobban utálom, mint valaha. Képzeld, G. aki magát szocinak vallja, nyíltan kimondta, hogy legjobb lenne, ha Oroszországba visszajönne a fehér diktatúra, mert csak úgy lehet a bolsikat leverni és egy szocdem rezsimet felállítani. Ilyenek mind. Egy becsületes szoci, mégha a bolsi metódusokat nem is helyesli, *nem mehet ezekkel az ocsmány árulókkal.*

Leveleid aggodalommal töltenek el. Úgy látom — hisz magad is érzed —, hogy túlságosan fehérré mostad magadat. Azt írod, két cél lebegett szemeid előtt, mikor kimentél: 1) pénzt szerezni, 2) Horthyéknak ártani. Ezt pedig csak azon az áron lehet, ha az ember vizet, még több vizet önt a borába... Innen a távolból nem

akarlak kritizálni, de mégis ne feledd el, hogy nemcsak jobbról, de balról is kompromittálhatod magad. . .

London, 1924. december 9.

. . .Most kaptam meg három Chicagóból írt leveledet egyszerre. Örülök, hogy ügyesen beszélsz és szerencsés replikáid vannak. Örülök, hogy világot látsz és sok újat tapasztalsz, örülök, hogy hírnévre teszel szert, ami nemcsak dicsőséget, de hasznot is jelent. Örülök végre, hogy mindezt saját erődnek köszönheted. Mert csak ennek van zamatja. És ha mindezt Te is érzed, és csak ha egy kissé boldogabb lettél ezáltal, azt mondom, érdemes volt nekem annyit szenvednem a válás folytán. . .

. . .Amennyire örülök sikereidnek, bámulom ügyességedet, annyira aggódom beszédeid, újságcikkeid és főleg az egész beállítás jobboldali karakterét illetően. A helyzet nehézségét nem kell hogy magyarázzad. Az alternatíva adva volt, vagy így, vagy sehogy. Ezt tudva, nem mentem sem Hock, sem Jászi hívására. A politikusnak igaz, hogy a cél szentesíti az eszközt, de csak egy bizonyos fokig. Hiába fogom R.-nak[20] magyarázni, ő talán elhiszi, ha elhiszi, de a tömegek, azok egészen biztosan félre fogják érteni. Illetőleg nem fognak benned bízni. A pillanatnyi kis sikerekért nem lehet a későbbi nagyokat feláldozni. Az én második kötetem,[21] mely szerencsére még jó sokáig fog magára váratni, kiáltó ellentétben lesz — nem azzal, amit mondtál—, de azzal az impresszióval, amit keltettél. Igaz, hogy az ügyes politikust nem lehet könnyen megfogni. A gondosan nyitva hagyott hátsó ajtó segítségével mindent ki lehet magyarázni. De a tömeg, az nem prókátorkodik, azt ügyvédi fogásokkal nem lehet megnyugtatni. Azért van az, hogy forradalmi időkben a Vázsonyiak, Bethlenek, Andrássy Gyulák, Lloyd George-ok, Benesek letűnnek. A szamár Menken és a mögötte álló trotli magyarok ártani akartak neked a jobboldalnál, és épp az ellenkezőjét érték el, épp a baloldalnál ártottak.

Különben csatoltan küldöm Szapáry László interjúját, ennél hülyébbet már rég nem olvastam. Az angolok természetesen dühösek, még a konzervatívok is, sőt azok leginkább. Rólad azt mondja, hogy azért pártolta Amerikába való utazásodat, mert Angliában veszedelmesebb vagy. Ez igazán érett az abattoire-ra.[22]

Jászi ma érkezett meg. Még nem láttam, mert a nagy köd miatt nem jöhetett ki. Szünetel a közlekedés... Politikailag úgyis össze fogok vele veszni. Nálam a formula „not pink, but red"[23]. Még soha olyan veres nem voltam, mint most. Hát jókor jön.

London, 1924. december 13.

...Jászitól is csak azt a nótát hallom, hogy Te milyen kitűnően dolgozol, és hogy én párizsi szereplésemmel mennyire kompromittálom ezt az eredményt. Hát sajnálom, szájkosarat azonban sem Jászitól, sem Caldwelltől nem tétetek magamra. Éntőlem lehetsz akár halvány rózsaszín, de én az leszek és maradok, ami vagyok. Senkivel szemben sem ismerek el regard-okat[24], még veled szemben sem, ha meggyőződésemről van szó. Hagyjon engem hát Mr. Caldwell békében, és ne képzelje, hogy az ő kedvéért, vagy a rongyos dollárjai kedvéért, változtatni fogok magaviseletemen. Jászi szememre vetette, hogy párizsi beszédem[25] milyen kínos feltűnést keltett a bécsi sajtóban. Feleltem neki: örülök. Azt is mondtam neki, hogy Amerikába csak azért szeretnék menni, hogy kidobjanak. Ájuldozott. Megnyugtattam, hogy most úgyse megyek New Yorkba, előbb Moszkvába akarok menni.

1924. december 14.

...Jászival állandóan a bolseviki problémán veszekedtünk. Mint követendő példa, büszke lehetsz, Te leszel odaállítva. A bizonytalan, középen úszó emigráció (Jászi, Hock, Szende, Veér, Lovászy) eddig mindig abban a tévhitben éltek, Te vagy az, aki engem balra kergetsz. Ámulattal veszik észre, hogy ez még sincs így. Szerettek engem, mint feleségem alatt görnyedezőt odaállítani, és így minden elszólásomért Téged felelőssé tenni. Ez volt a beállítás. Kellő ellensúlyozással remélték, hogy a megtévedt pacifista bárányt a vörös nőstény farkas karmaiból még mindig ki lehet ragadni, és visszaterelni a nyájasabb legelőkre. Ennek a mesének is hál' Istennek vége szakad. Jászinak megmondtam, hogy szándékom a zöld internacionálé[26] révén a magyar földkérdést előbbre vinni. Csakis Moszkva bekapcsolásával lesz ez a kérdés a Balkánon megoldható. Nem vagyok hajlandó a bolsikkal szakítani, még ha háromszor annyi arisztokratát akasztottak is

fel. Nekem ne jöjjön a véres kéz elméletével, ameddig a háború csinálóival szemben nem hajlandó ugyanezt a „gyilkos elméletet" elismerni. Hazudjanak egymásnak. Velem azonban ne próbálják logikátlanságukat lenyeletni. Amennyire szeretem Jászit mint embert, annyira nem tudom politikailag követni. Arról értesített, hogy exkollégád, Leopold Lajos, Amerikába lett küldve, hogy Téged ellensúlyozzon mint a fehérek ágense. Schlachta Margit is készül ki ugyanebből a célból. Na, die wirst Du hoffentlich schlachten.[27] Gondolom, nem lesz nehéz őt leteríteni. A 120 dollárt visszaküldtem.

A szoci világot most nagyon foglalkoztatja, hogy az a komisszió, mely az európai szakszervezet részéről ki lett küldve (angolok, de az amszterdami II. Internacionáléhoz tartoznak) sőt vezetőjük, az Európai Szakszervezeti Uniónak elnöke, Mr. Purcel, (angol), mely nem áll ugyan direkt a II. Internacionálé alatt, de mindig úgy ismerték, mintha annak a politikáját ösmerné el, egészen bolsi befolyás alá került. A *Times* erre vonatkozó cikkét csatoltan küldöm. Februárban Amszterdamban dönteni kell, hogy az európai szakszervezetek egyesüljenek-e vagy sem a bolsi szakszervezetekkel. Purcelék az egyesülést fogják javasolni. Természetesen az összes európai jobboldali szoci ellene van. A pénzt azonban az angoloktól kapják. Az egész szakszervezeti Internacionálét (tehát nem a politikait) az angolok fizetik. Ha Purcelék lemondanak, illetőleg kilépnének az Internacionáléból, összedűlne az egész. Az egész jobboldali szoci szervezet nagy válságba jutott Purcelnek e balra fordulásával. Angol pénz és tekintély nélkül a többi európai szervezet alig tud meglenni. Remélem, hogy nem fog kompromisszumra sor kerülni, és hogy ezek az árulók megkapják a halálos döfést. A napokban el akarok menni Adlerékhez, megtudni, mi az ő véleményük. . .

London, 1924. december 20

. . . Egy pár érdekes kivágást is küldök a *Times*ből. A Purcel-ügy mint látod, komoly komplikációkra fog vezetni. Érdekes, a Purcel-komissió teljesen a légből kapott mesének mondja a georgiai bolsi atrocitásokat, melyekre *Adlerék és Gillis barátaik olyan büszkék voltak*. Az egész jobboldali szoci mozgalom heteken és hónapokon keresztül ebből élt. Ágoston újabban bolsi vizeken

jár, hogy mi ennek a metamorfózisnak a magyarázata, nem tudom, bizonyára valami hiúsági kérdés. Jászival az 1917-es klubban véletlenül egy fiatal orosszal együtt étkeztünk, akiről tudtam, hogy menseviki.[28] Mikor azonban Jászi az orosszal el akarta mondatni, hogy milyen szörnyűek a viszonyok Oroszországban, a kis menseviki erősen a szovjet pártját vette. Jászi azt kérdezte: Úgyebár a nagy orosz újság, az *Izvesztyija* érdektelen, mert hisz csupa valótlanság van benne. Az orosz erre azt felelte, hogy nincs olyan európai napilap, ami olyan nívós lenne. Én nem vetten részt a vitában, csak híztam. Jászi még mindig ott tart, hogy Oroszországban a bolsik késsel a szájukban rohannak, gyilkolnak, gyújtogatnak. Azt mondják, Purcel balra fordulásának eredete az, hogy rájött, hogy a II. Internacionálé rendes detektív szolgálatot teljesít, különösen a német kormány számára, azáltal, hogy feljelenti a kommunistákat. Ezek a disznók, mint a vérebek úgy járnak a kommunisták után. Ha kisütik, hogy egyiknek nincsen a passzusa rendben, rögtön feljelentik. A németországi választások alkalmával azért veszítettek a kommunisták hatvanból tizenöt mandátumot, mert ez az aknamunka működött ellenük. Mit szólsz Mr. Caldwell újabb leveléhez, melyet tegnap küldtem el Neked? Értessed meg ezzel a hülyével, hogy nem is lenne tisztességes részemről, ha Amerikában mást mondanék, mint ideát. Értse meg, hogy hiába is tenném, hiszen bárki is rámolvashatná beszédeimet . . .

London, 1924. december 25

Angyalom, még arról sem vagyok meggyőződve, hogy tífuszod van-e. Nem tévednek-e a doktorok. Szinte hihetetlen, télen Amerikában tífuszt kapni. A tífusz különösen unhigiénikus országokban tanyázik, és Amerikában a sanitary kondíciók[29] kitűnőek.

Az egész karácsonyi hecc alatt én a legjobb karosszékben ültem, és átadtam magamat az utálatnak, melyet ezzel a karácsonnyal szemben éreztem. Évát, Ádámot, Juditot alig láttam, olyan nagy volt a tolongás. Később, miután visszakísértem a gyerekeket, az 1917-es klubba mentem. A hangulatom ott még borúsabbá vált, mert akivel csak beszéltem, azt mondta, hogy ki van zárva, hogy megszerezzem az amerikai vízumot. Tenni hétfőig semmit sem lehet, mert mindenki csak a karácsonyi örömöknek él. El vagyok

tökélve, hogy mindent, amit lehet, megteszek a vízum megszerzéséhez. Akarlak látni. Akarom tudni tényleg, hogy vagy . . .

. . . Caldwellnek ne szóljál, ez az öreg hülye még képes megakadályozni. Megszerzem a vízumot akárhogy is, nem kell nekem Mr. Caldwell támogatása. Ki sem mondhatom, mennyire irritál ez az angol karácsonyi hangulat. Ez a fix dátumra való örülése a felnőtt embereknek. Azok is, akik tudják, látják, mennyire szomorú és lehangolt vagyok, boldog karácsonyt kívánnak. Mi ez? Gúny, trottleráj, vagy ennyire gyerekes a természetük? Mikor távoztunk, egy angol jelenlétében Éva azt kérdezte tőlem: ki volt Dr. Philipsnél a Father Christmas?[30] Nem tudom, feleltem. talán Rettinger. Az angol úgy nézett rám, mintha legalábbis valami oltárt romboltunk volna. A komikumot fokozza, hogy az illető hozzá még szoci volt. Ez az, amit Pollackék nem tudnak megérteni, de én sem. A különbség csak az, hogy jobban tudom érzéseimet palástolni. Ez a Father Christmas, Peter Pan, Humty-Dumty[31], épp annyira rítusát képezi az anglikán gondolkodásnak, mint teszem azt a mi katolikusainknak a nagypénteki szertartások. A gyermekeknek kell hinni a Father Christmas valóságos voltában. A felnőttek kötelessége ezt a hitet táplálni. Dr. Philipsnél is a Father Christmasnek nyomtalanul el kell tűnnie. A felnőttek közül senkinek még csak eszébe sem jutott kérdezősködni kilétéről. Hát el lehet-e képzelni egy ilyen komolyan vett komédiát pl. Bécsben, szoci társaságban? Tisztes öreg tanárok, tudósok, Mrs. Seton-Watson négykézláb mászkáltak, és Judittal vetekedtek hogy nálánál is gyerekesebben viselkedjenek. Lehet, hogy igazuk van. A végén egészen egyre megy, hogy melyik az a babona, tréfa vagy szokás, amelyet komolyan veszünk. Egy azonban bizonyos, hogy én az ő mókáikat sohasem fogom megszokni . . .

. . . Délután Frau Kürschnernél fogunk heilige nachtozni.[32] Ez lesz hál' Istennek az utolsó. Kíváncsi vagyok, hogy angolszász vagy germán rituálé szerint kell-e vigadnunk. Az angolszász groteszka után alkalmam lesz a „deutsche Frauen, deutsche Treue, oh, Tannenbaum"[33] hangulatot „élvezni". Ezt is utálom, éppoly giccses, mint a másik. Az álhazafiságtól, álvallásosságtól csak úgy bűzlik ez a burzsoá ünneplés. Egyik oldalon a szeretetet hirdető bethlehemi jászol, másikon a kis Pickelhaube, amit az ötéves gyerek fejébe nyomnak, aki hazafias katona, gyűlöli az ellenséget. De a jó hazafi, aki egyúttal jó gyilkos is, egyúttal

keresztény is. Ezért a kereszt mellett mindig ott kell lennie a kardnak is. Aki ezt a logikát nem akarja, vagy nem tudja lenyelni, aki nem hajlandó Krisztus tanait a burzsoá egoizmussal összeegyeztetni, az vallástalan, hazátlan bitang. Ha Krisztus megérte volna a világháborút, „jelentkezett volna önként frontszolgálatra, és kivette volna a maga részét"....

... December 15-i leveledet megkaptam, melyben panaszkodol, hogy visszaküldtem a pénzedet. Örülök, hogy visszaküldtem, mert most szükséged lesz reá.

---

[1] Károlyi Mihály emigrációjának első éveiben igen rossz anyagi helyzetben élt családjával. Párizsban letelepedvén még egy nagy szerencsétlenség érte, eltörte a lábát és egy időre mozgásképtelenné vált. Balesetének nyomát hosszú évekig viselte. Károlyi Mihályné állást akarván vállalni, különböző kísérleteket tett – kevés sikerrel. 1924-ben Caldwell amerikai üzletember ajánlatára észak-amerikai felolvasó körútra utazott, amelynek célja: a Horthy reakciót leleplezni, az 1918-as magyar forradalomra szórt rágalmakat megcáfolni és célkitűzéseinek barátokat, támogatókat szerezni az amerikai magyarok közt, de más demokrata érzelmű emberek közt is. Károlyinét fantasztikus rágalmak, híresztelések előzték meg, többek közt az, hogy feljelentette saját szüleit a kommunistáknál, akik kivégezték őket. Így azután sokan – régi ismerősök is –, igen ridegen fogadták őt. Csak a baloldali munkásszervezetek képviselői és néhány demokratikus gondolkodású ember vette pártfogásába a fiatal Károlyi Mihálynét – köztük Eleanor Roosevelt – akinek emberséges bánásmódja és védelme sokat jelentett számára. A felolvasó körúton Károlyiné egyre nagyobb sikereket ért el.

[2] *Gábor Andor röpirata Jászi ellen:* Gábor Andor itt említett munkája válasz Jászi Oszkár 1922-ben írt cikkére. A cikksorozat („És itt jön Jászi Oszkár, aki megeszi Marxot és Lenint") 1923—1924-ben készült.

[3] *Like a peach* (ang.): mint egy őszibarack.

[4] *Zinovjev-levél:* l. Jegyzetek.

[5] *Pragmatica sanctio:* általában az uralkodó által kibocsátott, fontos államügyeket szabályozó rendelet. A magyar történelemben elsősorban a Habsburgok nőági örökösödési rendjét megállapító házi törvény elnevezése. III. Károly magyar király és (IV. Károly néven) németrómai császár az 1713. április 19-én kiadott úgynevezett *osztrák pragmatica sanctióban* biztosította az örökös tartományokban a nőági öröklést. 1722-ben ezt törvénybe iktattatta az erdélyi országgyűléssel, s egyúttal azt is kimondotta, hogy a Habsburg-birodalmat „felosztathatatlanul és szétválaszthatatlanul" kell kormányozni. A magyar rendek ennek elfogadásával lényegében lemondtak az állami függetlenségről, és kiszolgáltatták az országot a Habsburgok gyarmatosító politikájának. A pragmatica sanctiót Mária Terézia a külföldi hatalmakkal csak az osztrák *örökösödési háború* eredményeként tudta elismertetni.

[6] *1924. évi angliai választások:* 1924 januárban R. MacDonald vezetésével megalakult az első munkáspárti kormány, amely azonban a választások után — 1924 novemberben — kénytelen volt átadni a hatalmat S. Baldwin konzervatív kormányának.

[7] *Campbell-ügy:* l. Jegyzetek.

[8] *Ellis Island:* kis sziget az Amerikai Egyesült Államokban, a Hudson folyó torkolatánál (New Yorkhoz tartozik). 1891-től 1956-ig itt ellenőrizték az Európából érkező bevándorlókat.

[9] *Clipping* (am.): újságkivágás.

[10] *Editorial-rovat* (ang.): szerkesztőségi rovat.

[11] *Die Braut ist zu schön geworden* (ném.): túl szép lett a menyasszony.

[12] *Fifth Avenue:* New York egyik előkelő utcája.

[13] *Mein Liebchen, was willst Du noch mehr?* Kedvesem mit akarsz még?

[14] A regényeknek csak a vázlata és egyes részletei készültek el.

[15] *Pittsburgh:* amerikai város.

[16] *Nacionális differenciírozás:* itt valószínűleg nemzeti (nacionalista) elkülönülést jelent.

[17] *Ligue des Droits de l'Homme:* Emberi Jogok Ligája: l. Jegyzetek.

[18] Jaurés temetése a Pantheonba 1924. október 24-én folyt le.

[19] *D. Dénes:* Diner-Dénes József.

[20] *R.:* Rakovszkij.

[21] *Az én második kötetem* ... Károlyi Mihály 1923-ban Münchenben megjelent *Egy egesz világ ellen* című könyve 1918 októberrel, a forradalom kitörésével zárul. Károlyi éveken keresztül dolgozott a második kötet anyagán, ami azonban nem jelent meg. Károlyi Mihályné megőrizte a kézirattöredékeket. Ezeket az *Egy egész világ ellen* rövidesen megjelenő első magyarországi kiadásának függelékében közöljük.

[22] *Abattoire* (fr.): vágóhíd.

[23] *Not pink, but red* (ang.): nem rózsaszínű, hanem vörös.

[24] *Regard* (fr.): tekintet, elnézés.

[25] Az 1924. november 25-én elhangzott beszéd, l. I. 111. lapján.

[26] *Zöld internacionálé:* l. Jegyzetek.

[27] *Na, die wirst Du hoffentlich schlachten* (ném.): szójáték Schlachta nevével, kb.: őt le fogod remélhetőleg vágni.

[28] *Mensevik* (az orosz mensinsztvo — kisebbség — szóból): az orosz munkásmozgalom marxista—leninista irányvonalával szembenálló, opportunista irányzat képviselője. Az elnevezés 1903-ból származik, amikor az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt II. kongresszusán a párt vezető szerveinek megválasztásánál kisebbségben maradtak a bolsevikokkal (többség) szemben.

[29] *Sanitary kondíciók* (ang.): egészségügyi állapotok.

[30] *Father Christmas* (ang.): Karácsony apó.

[31] *Peter Pan, Humty-Dumty:* angol mesefigurák.

[32] *Heilige Nacht* (ném.): szent éj, karácsony előestéje.

[33] *Deutsche Frauen, deutsche Treue, oh Tannenbaum* (ném.): német asszonyok, német hűség, ó, karácsonyfa.

FELHÍVÁS A PÁRIZSI MAGYAROKHOZ[1]

1924. november 25.

FRANCIAORSZÁGI MAGYAR EMBERI JOGOKAT VÉDŐ LIGA
PÁRIZS

Párizsi magyarok!

Az Emberi Jogok Párizsi Ligája magyar osztályának megalakulása élő tiltakozás azon rendszer ellen, amely Magyarországon immár évek óta nemcsak a demokrácia, hanem az emberi jogok legkezdetlegesebb intézményeit is lábbal tiporja és gúny tárgyává teszi.

Az a tény, hogy sok ezerre rúg azoknak a száma, akik ma kénytelenek nemcsak politikai, hanem tisztán gazdasági okokból otthonukat elhagyni, és idegenben keresni megélhetésüket, fényes bizonyítéka annak, hogy a reakciós magyar rendszer épp a dolgozó magyar tömegek ellen van irányítva. Ma is azok kormányoznak Magyarországon, akik bűnös könnyelműséggel belekergették népünket a háborúba. A magyar föld ma is a grófok, papok és bankárok monopóliuma. Az a feudalizmus, amelyet ebben az országban már a XVIII. század végén Európa-szerte elsöpört a nép haragja, Magyarországon csak formailag szűnt meg. Lényegében a magyar paraszt ma is jobbágy és fizeti a robotot, a demokratikus intézmények szintén csak papíron vannak meg. Az általános választói jogért folytatott hosszú és eredménytelen küzdelem bizonyítja ezt legjobban. Gazdasági szabadságunk sem volt. Ausztriától való függésünk megbénította egész fejlődésünket.

Ezeket az anomáliákat akarta az októberi forradalom, mely elkésve, az összeomlás után jött, megszüntetni.

Földreform, demokrácia, a dolgozó tömegek megbecsülése és a béke volt a népköztársaság alapja. Ez ellen a program, ez ellen a haladó irányzat ellen intézi irtó háborúját a kétségbeesett, kapkodó reakció. A dolgozó tömegek még le vannak láncolva, de a láncok már feszülnek a megkínzott testen.

Párizsi magyarok! Egy kötelességünk van: a leláncolt magyar szabadság Prométheuszát felszabadítani!

Lépjetek be hát mindannyian a Franciaországi Magyar Emberi Jogokat Védő Ligába, akik fel akarjátok szabadítani a meggyötört dolgozó magyar tömegeket. A dolgozó tömegek eme tiltakozásának épp itt, a szabadság klasszikus földjén, meglesz az erkölcsi hatása. Az a francia nép, mely csak a minap hajtotta meg zászlaját a nagy pacifista munkásvezér, Jaurès mártíremléke előtt, meg fog minket érteni, támogatni fog minket a magyar Bastille ledöntésében.

Ez a cél, fel a küzdelemre! Formez vos bataillons! Marchons![2]

Károlyi Mihály

Párizs, 1924. november 25. –
[A közlés alapja: eredeti röpcédula.]

---

[1] Az itt közölt dokumentum eredetileg az Emberi Jogok Ligája magyar csoportjának alakuló gyűlésén elmondott beszéd, amely röpirat formájában is megjelent. Miután Károlyi Mihály amerikai útjáról visszatért Párizsba, felhívásának kibővített szövegét a *Köztársaság* című lapban tette közzé 1925. május elsején. A módosított szöveget a kötetben a megfelelő időrendi helyen közöljük.

[2] *Formez vos bataillons! Marchons!* (fr.): Álljatok csatasorba! Előre! (A *Marseillaise*-ből).

LEVÉL A HÉTHEZ

1925. február 21.

MÉG A TÁMADÁSOKKAL SZEMBEN VALÓ VÉDEKEZÉST SEM ENGEDTÉK MEG KÁROLYINAK. – NEM BESZÉLHET, EZÉRT NEM JELENHETETT MEG A HÉT VACSORÁJÁN

A *Hét* második vacsoráján Bíró János Károlyi Mihálynak a következő levelét olvasta föl:

New York, 1925. február 11.

Kedves Bíró!

Szerettem volna részt venni *A Hét* vacsoráján, ahol sok magyar barátommal s ügyünk sok lelkes hívével találkozhattam volna. A részvételről sajnálkozva mondok le, de az adott körülmények úgyszólván kényszerítenek erre.

Tudott dolog, hogy én elsősorban nagybeteg feleségem látogatására siettem Amerikába[1]. Beutazási engedélyemet azzal a feltétellel kaptam meg, hogy „no political activity"[2], és akkor nem voltam abban a helyzetben, hogy ennek a feltételnek a megváltoztatását követelhettem volna.

Amióta a feleségem állapota megjavult, komoly kísérleteket tettem, hogy szólásszabadságomat visszanyerjem, de hasztalanul. S bár tíz év óta nem álltam szemben az amerikai magyarsággal, és ez alatt az idő alatt sorsdöntő eseményekben vettem részt, bele tudtam volna nyugodni abba, hogy politikáról ne beszéljek. Arra törekedtem tehát, hogy engedtessék meg nekem csupán az, hogy az amerikai magyarságnak elszámoljak azokról az összegekről, amelyeket 1914-ben az én kezembe tett le; hogy válaszolhassak azokra a hazug és gyalázatos inszinuációkra, amelyekkel engem a gyűjtéssel kapcsolatban itt Amerikában illettek.

Ezt se engedték meg!

Ilyen körülmények között kínos helyzet volna a számomra egy nagy magyar összejövetelen való részvétel, és ezt más, jobb időkre halasztom el.

Kérem Önt, tolmácsolja magyar barátaim előtt őszinte ragaszkodásomat és legmelegebb üdvözletem kifejezését.

Őszinte híve:
Károlyi Mihály s. k.

E levél felolvasása után Bíró János még a következőket mondotta:

Károlyi Mihály megbízott engem azzal is, hölgyeim és uraim, hogy adjam át üdvözletét *A Hét* szerkesztőinek, és tolmácsoljam afelett való örömét, hogy végre van az amerikai magyarságnak egy olyan lapja, mint *A Hét*, amely nemcsak a progresszív politikai gondolatokat terjeszti a magyar tömegek között, hanem a magyarság kulturális igényeit is igyekszik kielégíteni irodalmi és művészeti téren is. Az elnök úr, aki informálva van *A Hét*-vacsorák óriási sikeréről, örömmel látja, hogy *A Hét* társadalmi úton is egyesíti a progresszív gondolkodású magyar tömegeket, és meg van győződve arról, hogy ezeknek a vacsoráknak a rendszeresítése mindig újabb és újabb tömegeket fog vonzani a progresszív gondolkodású magyarság egyre növekvő táborába.

Bíró János szavait percekig tartó tapssal fogadta a közönség, amely hatalmas erővel demonstrált Károlyi Mihály mellett.

A Hét (New York), 1925. február 21.
[Megírás ideje: 1925. február 11.]

---

[1] 1924-ben Károlyi Mihályné az Amerikai Egyesült Államokba utazott felolvasó körútra (l. I. 109. lapján). Decemberben súlyosan megbetegedett. Károlyi Mihály nagybeteg feleségéhez kívánt azonnal utazni, az amerikai hatóságok azonban csak azzal a feltétellel adtak beutazó vízumot Károlyinak, hogy nem szerepelhet, nem beszélhet a nyilvánosság előtt és nem írhat a lapokba. Az amerikai demokratikus körök élénken tiltakoztak, és az intézkedés igen nagy publicitást és igen nagy rokonszenvet biztosított Károlyi számára. A Károlyi-Case (ügy) sokáig foglalkoztatta a közvéleményt. A lapokban Károlyi bekötött szájú karikatúrája jelent meg és nagy felháborodást keltett. Az egész akció mögött Széchenyi László, Horthyék washingtoni követe állt, aki, minthogy Vanderbilt amerikai milliomos lányát vette el, jó kapcsolatokkal rendelkezett az amerikai kormányhivatalokban.

[2] *No political activity* (ang.): semmi politikai tevékenység!

AMERIKA MAGYARSÁGÁHOZ
1925. április 11.

Háromhavi amerikai tartózkodás után visszamegyek Európába anélkül, hogy az amerikai magyarsághoz a lelkiismeretem és a szívem szerint beszélhettem volna.[1] A Horthy-kormány[2], mely véres erőszakkal tartja fenn magát odahaza és galád hazugságokkal a külföldön, módot talált arra, hogy elhallgattasson.

Három hónapon keresztül én voltam az egyetlen ember Amerika szabad földjén, akinek nem volt véleménynyilvánítási joga. Mindenki szabadon beszélhetett, csak én nem szólhattam. A Horthy-kormány fizetett lapjai ocsmány rágalmakkal halmoztak el, és nem is védekezhettem. El akartam mondani az amerikai magyarságnak, hogy mit váltottam be azokból az ígéretekből, melyeket 1914-ben tettem[3], hogy miért bukott el a magyar köztársaság, és hogy a sivár, kegyetlen jelennel szemben mivel biztat a jövő. Nem tehettem.

Nem szállok pörbe Amerikával, amiért a bürokrata kormány hallgatásra kényszerített. Az amerikai nép magáévá tette az ügyemet, és távozásom sem szakítja félbe azt a küzdelmet, amely a véleménynyilvánítás szabadságáért megindult. Minden reménységem megvan rá, hogy amikor legközelebb visszajövök, nekem is megadatik a jog, amely minden amerikai polgárnak féltett kincse.

Addig is, így kell búcsúznom az amerikai magyarságtól, mely az elmúlt három hónap folyamán ismételten demonstrálta a köztársasági eszmékhez való ragaszkodását és személyem iránti rokonszenvét. Így búcsúzom nagyszámú magyar barátaimtól, akik

feleségemet és engemet figyelmes rokonszenvük számos jelével halmoztak el. Így mondok köszönetet azoknak a magyar lapoknak is, amelyek a demokratikus, köztársasági Magyarországért küzdenek, és az én igazságos ügyemet is felkarolták.

Távozásom órájában arra kérem az amerikai magyarságot, hogy tartson ki a tisztesség, az igazság mellett, és vesse latba minden erejét és befolyását egy becsületes, demokratikus magyar köztársaság mellett. Barátaimat arra kérem, hogy tartsanak meg a szívükben feleségemmel együtt.

A Hét (New York), 1925. április 11.
[Megírás ideje: 1925. április 7.]

---

[1] *Károlyi Mihály amerikai útjának körülményeit:* l. 114. lapján.

[2] Valójában a Bethlen-kormány.

[3] 1914-ben Károlyi elhatározta, hogy politikája népszerűsítésére igénybe veszi azt a lehetőséget, amit egy amerikai körút adhat meg. Úgy gondolta, hogy a nagyobb publikálási lehetőség és az a félmillió magyar, aki a Magyarországon uralkodó elviselhetetlen szociális viszonyok miatt vándorolt ki az Amerikai Egyesült Államokba, megfelelő körülményt jelent az ellenzéki politika hirdetésére. Pártjának néhány vezető politikusával és a szociáldemokrata Kunfi Zsigmonddal elindultak az USA-ba. Cherburgban, az Egyesült Államok felé induló hajón hallották a hírt Ferenc Ferdinánd meggyilkolásáról. Folytatták útjukat és háromhetes felolvasó körutat tartottak az Amerikai Egyesült Államokban. Mikor a hajón, amely francia volt, visszafelé befutottak Le Havre-ba, közölték velük, hogy kitört a háború és hadifoglyoknak tekintik őket. Szeptember 15-ig fogolytáborban éltek, ekkor Károlyi barátainak és francia rokonainak közbenjárására szabadon bocsátották őket. A hazafelé tartó politikusokat Bécsben megrohanták az újságírók, hogy vérfagyasztó történeteket halljanak szenvedéseikről, és nem akarták elhinni, hogy a francia hatóságok nem bántották őket.

NYILATKOZAT A NEW LEADERNEK
1925. április 25.

Most, hogy brit földön állok, hangos szóval elmondhatom mindenkinek, miért nem védekezhettem vádlóim és rágalmazóim ellen.[1] Elmondhatom, hogy kizárólag azért tömték be a számat, mert a magyar kormány képviselőinek sikerült félrevezetniök a washingtoni kormányt. Ha igaz az, hogy az amerikai államnak érdekében áll pártfogolni a Magyarországon jelenleg uralkodó rendszert, akkor jól tették, hogy lakatot tettek a számra. Én azonban tudom, hogy ha az amerikai kormány helyesen informálódott volna, akkor inkább engem támogatna, s nem sietne Horthy admirális segítségére. Igaz, hogy Lincoln szószékéről egyetlen szó elegendő lett volna a Horthy-rezsim rombadöntésére. Igaz, hogy egyetlen beszéddel darabjaira téphettem volna a magyarországi reakció álcázott hálószövedékét, mely mögött a fehérterror parazitái lapulnak. Igaz, hogy egyetlen csapással lerombolhattam volna a Magyarország félfeudális urainak hazugságaiból épült Bábel-tornyot. Az a 700 ezer magyar, aki kénytelen volt kivándorolni Amerikába, mert nem bírt megélhetést és munkát találni a kánaáni termékenységű magyar földön — az a 700 ezer magyar megértette volna, hogy kizárólag azért üldöztek engem, mert a földet a magyar parasztságnak próbáltam juttatni.

A rosszul informált amerikai kormánytól Washington és Lincoln népéhez fellebbezek, ahhoz az amerikai közvéleményhez, amely ösztönösen támogatott engem. Ugyanakkor vádolom a magyarországi reakciót, amely galádul árulóként elítélt engem[2], elrabolta tőlem és gyermekeimtől azokat a birtokokat, amelyek

évszázadok óta családom tulajdonában voltak, úgyhogy nemcsak én és a bátor szívű feleségem, hanem három kisgyermekem is fillér nélkül maradtunk. A jelenlegi magyar kormányzatot vádolom azokért a lehetetlen körülményekért is, amelyek Európát és a világ békéjét fenyegetik.

A diktátor Horthy ellenőrzése alatt álló magyarországi bíróság előtt vesztettem. Most azt akarom, hogy ügyemben egy magasabb bíróság, Amerikának és a világ dolgozó tömegeinek közvéleménye mondjon ítéletet.

Magyarországon hazaárulás bűnében találtak vétkesnek. Azzal vádoltak, hogy pacifista tevékenységet fejtettem ki a háború alatt. Azzal vádoltak, hogy Nemzeti Tanácsot alakítottam. Azzal vádoltak, hogy detronizáltam a Habsburgokat. Ezek voltak a nyíltan hangoztatott vádpontok. De voltak mások is, amelyek nem szerepeltek a vádiratban, csak az ellenem indított propagandában. Ezekről majd később beszélek.

A fenti okok miatt ellenem bírósági eljárást indítani, s ily módon vagyonomtól megfosztani engem és gyermekeimet — ez ellenkezett a Magyarország és a szövetségesek között létrejött trianoni békeszerződéssel. A szerződés egyik pontja, a 76. paragrafus kimondja, hogy senkit sem szabad üldözni a háború alatt kifejtett tevékenysége miatt, ha az a béke érdekében és a szövetségesek tránti rokonszenv jegyében folyt. A magyar kormány azzal, hogy az említett okokból pert indított ellenem, megszegte a irianoni szerződést. Poincaré úr, a francia miniszterelnök ezen az alapon tiltakozott a magyar kormánynál, követelvén a per megszüntetését. Herriot úr szintén így járt el. De mindkét tiltakozás eredménytelen volt.

Igaz az, hogy én pacifista voltam. Igaz az, hogy a háború idején a háború ellen küzdöttem. Büszke voltam rá. De nemcsak én akartam megállítani a háborút, nemcsak én próbáltam különbékét nyélbeütni. Mások is ugyanezt tették. Én hajlandó vagyok a felelősségből rám eső részt vállalni, de csak akkor, ha a többiek is ugyanezt teszik. Ha bűnt követtem el, nos, legyen úgy. De akkor Károly császár-király és Czernin gróf is a hazaárulás bűnét követték el. Igaz az, hogy én szerveztem meg a Nemzeti Tanácsot, ami forradalmi aktus volt. Ám csak abban az esetben vagyok hajlandó lemondani vagyonomról és magamat vétkesnek tekinteni, ha József főherceg, aki esküvel fogadott hűséget ennek a

forradalmi Nemzeti Tanácsnak, szintén hajlandó lemondani vagyonáról és osztozni a sorsomban. Igaz az, hogy detronizáltam a Habsburgokat, s ám akár akasszanak fel ezért, de csak egy feltétellel: ha Horthy admirális, aki még teljesebb módon detronizálta a Habsburgokat mint én, hajlandó fejét bedugni a hurokba, ahelyett, hogy pimasz arcátlansággal az én bírám akarna lenni ebben az ügyben.

Nyugaton, s általában Magyarországon kívül, keveset vagy éppen semmit sem lehetett hallani ezekről az ellenem emelt vádakról. A Horthy-rendszernek nagyon is érdekében áll, hogy eltitkolja, milyen alapon próbálják elvenni a vagyonomat. Propagandahadjáratot indítani ellenem, legnagyobb bűnömként azt hirdetni, hogy elleneztem a német szövetséget, pacifista voltam, wilsoni békét akartam; azt mondani rólam, hogy bűnös vagyok, mert elűztem a Habsburgokat, s mert Nemzeti Tanácsot alakítottam, be akarván vezetni Magyarországon a demokráciát és a haladó eszméket, — nos, ilyen propagandát csinálni nem lett volna valami népszerű dolog. Az efféle beszédek nagyon jól megfeleltek a magyar ókonzervatívok számára, de a szövetségesek számára másfajta mártással kellett feltálalni az én árulásomat. Hamar megtalálták a zár kulcsát: a bolsevizmus volt az. Már nem azzal vádoltak, hogy pénzeket kaptam Clemenceau-tól vagy Lloyd George-tól. Már nem vádoltak azzal, hogy a szövetségesekkel rokonszenveztem. Nem emlegették többé az európai és amerikai szövetségeseknél az én németellenességemet, hanem úgy állítottak be előttünk, hogy én bolsevik vagyok. Az én egyedüli és legfőbb célom — úgymond — nem a központi hatalmak erőinek, hanem az egész világnak a megdöntése volt. Gyorsan kieszeltek egy históriát, miszerint én adtam át a hatalmat a bolsevikoknak. S ha valaki tudni szeretné, miért nem terjesztették ezt a históriát Magyarországon, miért nem szerepelt ez a rám szórt vádak özönében, hát én feltárhatom a titkot, s megmondhatom, miért: azért, mert az én perem megindulása előtt pár hónappal négy bolsevik komisszárt akasztott fel Horthyék törvényszéke azon a vádalapon, hogy *erőszakkal vették át* tőlem a hatalmat. Mindezeknek a tényeknek a megállapítása mit sem ártott volna az amerikai népnek. Nem rázta volna meg az Egyesült Államok alapjait, csak a magyarországi reakcióét.

1914 július végén, egy meleg nyári napon magyar ajkú hallga-

tóság előtt beszéltem az Ohio állambeli Lorraine városkában, mely az Erie-tó partján terül el. Bár közönségem magyar volt, angolul beszéltem. Azért beszéltem angolul, mert tudtam, hogy ott lesz az Egyesült Államok új franciaországi követe; hallani akarja, mit mondok arról az ultimátumról, melyet Ausztria—Magyarország küldött a szerb kormánynak. Beszédem pontos szövege nincs meg, de emlékezetem szerint a következőket mondtam: „Mélységesen elszomorítanak azok a legújabb hírek, melyekből ítélve az Ausztria—Magyarország és a szerb nép közötti háború szélére jutottunk. Szomorú vagyok, mert véleményem szerint a magyar és a szerb nép nem természetes ellensége egymásnak. Ellenkezőleg, jól együttműködhetnének, s az én egész politikai tevékenységem mind ez ideig a szlávok és a magyarok közti barátság ügyét szolgálta."

Röviden így foglalhatom össze a lorraine-i hallgatóság előtt mondottakat: ellenzem a háborút; ellene vagyok annak, hogy Magyarország háborúba lépjen Németország oldalán; örököltem és követem Kossuth és az 1848-asok nagy álmát, hogy Magyarország szabad, Ausztriától független állam legyen.

Hadd idézzem Patrick Henry szenvedélyes szavait, melyeket a virginiai városházán mondott: „Ha ez árulás, legyen rá büszke." S minden bizonnyal sohasem fordult meg a fejemben az a gondolat, hogy ezt az Egyesült Államokban valaha is árulásnak tekinthetik.

New Leader, 1925. április 25.

---

[1] *Károlyi Mihály amerikai útjának körülményeiről:* l. I. 114. lapján. Az Amerikai Egyesült Államokat elhagyó Károlyi Mihályt az újságírók egész hada kísérte a vonaton, és a kanadai határon – amikor megszűnt a Károlyit némaságra kárhoztató rendelkezés hatálya – azonnal megrohanták és nyilatkozatért ostromolták. Az itt közölt nyilatkozat szövegét – kisebb-nagyobb változtatásokkal – a legtöbb amerikai lap, sőt számos demokratikus lap szerte a világon közölte. A kezdőszavak, melyeket Károlyi valójában így mondott: „Most, hogy Amerika *szabad* földjén állok", szinte szállóigévé váltak az emigrációban.

[2] *Utalás a Károlyi Mihály ellen folytatott perre:* l. Jegyzetek.

A KÖZTÁRSASÁG OLVASÓIHOZ[1]

1925. május. 1.

Alig várom a pillanatot, hogy a szabadság klasszikus földjén, Franciaországban folytassam az elnyomott magyar tömegek felszabadításáért az októberi forradalommal elindult nagy harcot.

Az a tény, hogy sok ezerre rúg azoknak a száma, akik ma kénytelenek nemcsak politikai, hanem tisztán gazdasági okokból otthonukat elhagyni és idegenben keresni megélhetésüket, fényes bizonyítéka annak, hogy a reakciós magyar rendszer éppen a dolgozó tömegek ellen van irányítva. Ma is azok kormányozzák Magyarországot, akik bűnös könnyelműséggel belekergették népünket a háborúba. A magyar föld ma is a grófok, papok és bankárok monopóliuma. Az a feudalizmus, melyet Franciaországban már a XVIII. század végén elsöpört a nép haragja, Magyarországon csak formailag szűnt meg. Lényegében a magyar paraszt ma is jobbágy, aki fizeti a robotot. A demokratikus intézmények szintén csak papíron vannak meg.

Ezeket az anomáliákat akarta az októberi forradalom, mely elkésve, az összeomlás után jött, megszüntetni.

Földreform, demokrácia, a dolgozó tömegek megbecsülése és a béke volt a népköztársaság alapja. Ez ellen a program, ez ellen a haladó irányzat ellen intézi irtó háborúját a kapkodó, kétségbeesett reakció.

A dolgozó tömegek még le vannak láncolva. De a láncok már feszülnek a megkínzott testen.

Egy kötelességünk van: a leláncolt magyar szabadság Prométheuszát felszabadítani bilincseiből.

Én a dunai népek demokratikus együttműködését akarom, Magyarország számára pedig demokráciát, szólásszabadságot, általános titkos választójogot, a reakciós intézmények eltörlését, földreformot és a köztársaság visszaállítását.

Ezért a programért üldözött el Magyarországból a reakció, e miatt a program miatt fosztott meg vagyonomtól, és ennek a programnak az emigrációban való szakadatlan hirdetése miatt igyekszik tevékenységemet elgáncsolni a külföldön. Minden követ megmozdított Amerikában, hogy lehetetlenné tegye számomra az amerikai közvélemény felvilágosítását a magyar demokrácia ügyéről. De a verembe, amit nekem ástak, ezúttal ők estek bele, mégpedig alaposan. Az egész amerikai sajtó kivétel nélkül igazságunk mellett foglalt állást. A *Times* és a *World*, e két legtekintélyesebb lap, riportereit velem utaztatta Montrealba, csakhogy azonnal leadhassák nyilatkozataimat, ahogy Kanadába érkezem. És körülbelül harmincmillió ember olvasta másnap a magyar forradalom igazi történetét. Mindezért az érdem oroszlánrésze agyalágyult ellenségeinké. Az osztrák—magyar diplomácia most sem lett hűtelen tradícióihoz. Ahol Brechtoldok „burjánozhatnak", ahol Széchenyi László képviseli Horthy Miklóst, ahol azért „ébrednek", hogy turáni álmaikat megvalósítsák, ott nékünk nem kell kétségbeesni.

Az emigrált magyar sajtónak, az emigrált *Köztársaság*nak francia földön meglesz az erkölcsi hatása. A francia nép meg fog minket érteni, és támogatni fog minket a magyar Bastille ledöntésében.

És ez a cél, fel hát a küzdelemre! Formez vos bataillons! Marchons![2]

Köztársaság, 1925. május 1. (2. évfolyam, 1. szám.)

---

[1] Ez a cikk az 1924. november 25-i beszéd (l. I. 111. lapján) kibővített változata.

[2] Formez vos bataillons ! Marchons ! (fr.): Álljatok csatasorba ! Előre ! (A Marseillaise-ből.)

AZ OLIGARCHIÁVAL SZEMBEN

1925. május 16.

1917-től egészen 1918 nyaráig a választójog megalkotásának vajúdásával telt el az idő. Nyolc éve annak, hogy elhangzottak azok a beszédek a választójogi bizottságban,[1] amelyeknek az volt a céljuk, hogy bebizonyítsák, Magyarországon nem lehet az általános, titkos és egyenlő választójogot megadni. Bár hosszú idő telt el azóta, ma is itt tartunk.[2] A különbség csak az, hogy míg akkor az érvelés úgy hangzott, hogy azért nem lehet a nép széles rétegeit választójoggal felruházni, mert a lakosságnak a fele nem magyar ajkú, ma, minthogy nemzetiségi kérdésről szó sem lehet, nyíltan kimondják, hogy nem lehet a titkosságot behozni, mert a lakosság túlnyomó része ipari és földmunkásokból áll.

1918-ban még lehettek naiv hazafiak, akik elhitték Tiszának, Apponyinak, Andrássynak, Vázsonyinak és a többi százpercentes hazafinak, hogy nekik csak egy aggodalmuk van, és ez a magyarság szupremáciája, a magyar faj domináló ereje az idegen ajkúakkal szemben. Akkor még félre lehetett az embereket azzal vezetni, hogy igazán hazafi csak az, aki a magyarokat akarja előnyben részesíteni a nemzetiségiekkel szemben, és csak a nemzetközi destruktívek azok, akik a magyarság szupremáciáját is kockára teszik, csakhogy progresszív eszméiket megvalósíthassák.

Ennek a játéknak ma már vége van.

Az újonnan beterjesztett választójogi törvényjavaslatot kísérő vitából, valamint a miniszterelnöki nyilatkozatokból is kiderül, hogy nem a magyarság szupremáciájáért fáj a fejük a hazafiaknak, hanem az uralkodó osztály szupremáciája a fontos.

Bethlen István miniszterelnök nyíltan megmondotta, hogy nem lehet a titkosságot megadni, mert akkor az ipari munkásoknak és mezőgazdasági zselléreknek — akik a többséget képviselik — akarata érvényesülne. A mai reakció taktikája az, hogy demokráciáról szabad, sőt kell beszélni. Genfben és máshol nagy garral hirdetni kell a demokráciát, mert el kell hitetni a nyugati államokkal, hogy mi liberális állam vagyunk, és hogy csak a hazafiatlan emigráció az, amely ezt kétségbe vonja.

Legyen hát demokrácia, de ez a demokrácia az uralkodó osztály érdekeit és határait túl ne lépje.

Parlament legyen, de ez a parlament a mágnások, főpapok és a bankárok privát kaszinója legyen.

Ha nem is a nyilvánosság kizárásával, de a dolgozó tömegek érdekeinek teljes negligálásával folyjanak a tárgyalások.

A dekórum kedvéért gondoskodni kell egy pár csizmás műparasztról[3] és lepaktált szocialistáról, akikkel bizonyítani lehet, hogy itt egy valóságos parlament van együtt, amelyben a nép képviselve van. Egy ilyen parlamentben — egy pár műfelháborodáson és személyes perpatvarkodáson kívül —, alkotó munkáról szó sem lehet. Szociális, gazdasági és e lakosság nagy tömegeit felölelő munkát egy ilyen parlamenttől várni nem lehet.

Azok ellenben, akik a demokráciát eszköznek fogják fel arra, hogy egy új világrendet alkossanak, azok az ilyen talmi parlamentet nem becsülik többre a nyílt abszolutizmusnál. Amit mi akarunk, az a demokrácia az ipari és földműves dolgozók számára. Magyarország dolgozó tömegei hivatottak arra, hogy összetett erővel, vállvetve kiküzdjék a nekik kijáró munkás demokráciát.

Magyarország számára épp ezért a demokráciánál is fontosabb az agrárreform, mely földhöz juttatja azt a parasztságot, amely ma, lehetetlen gazdasági és politikai viszonyok folytán, kénytelen kivándorolni a magyar Kánaánból, dacára annak, hogy Magyarország Közép-Európának egyik leggyérebben lakott országa.

Szervezni kell tehát a föld nélküli és törpe kisbirtokokon kínlódó magyarságot, és okulva a múltakon, az ipari és mezőgazdasági proletárságnak egy úton, egymás mellett kell haladnia. Csakis ilyen együttes szervező munkával lehet a küzdelmet sikeresen felvenni a magyar oligarchiával szemben.

A reakció Magyarországot nemcsak politikailag, de éppúgy gazdaságilag is izolálja. A Horthy-rendszernek öt évi külpolitikai

kapkodása fényesen bizonyítja, hogy nem képesek egy konstruktív külpolitikai rendszert teremteni.

Sikerült elérniök azt, hogy nemcsak politikailag, de gazdaságilag is, fojtogató gyűrűvel vagyunk körülvéve, amelyből maguk sem tudnak más kivezető utat elképzelni, mint egy kétségbeesett és reménytelen revansháborút.

Éppen itt tagadom, hogy ne volna más út, mint egy szigetvári kirohanás. Meg kell és meg is lehet találni a kölcsönös együttműködés útjait, de természetesen egy ilyen politikának előfeltétele, hogy demokráciánk valódi legyen, hogy békeakarásunkat tényekkel bizonyítsuk, és hogy egyszer s mindenkorra leszámoljunk a Habsburgok restaurálásának gondolatával.

Természetesen addig, ameddig Horthy rendszere van uralmon, akiről az egész világ tudja, hogy dacára a detronizáló törvénynek[4], még mindig a régens szerepét tölti be, ilyen irányú politikáról szó sem lehet.

Az államoknak és kormányoknak világszerte az a törekvésük, hogy konszolidálódjanak, és ha ez nem is sikerül, igyekeznek elhitetni, hogy a stabilitás felé haladnak.

Mindenki tudja, hogy politikai és gazdasági bizalmat nem kaphat az a rendszer, mely máról holnapra megváltozhatik. A Horthy-rendszer e tekintetben páratlan a maga nemében. A magyar reakciónak minden cselekedete magán viseli a nem konszolidálás jellegét. Öt éve immár, hogy összeült a nemzetgyűlés, amelynek hivatása lett volna új alkotmányt adni az országnak. A magyar Constituante[5] egy lépéssel sem vitte előbbre a konszolidálást, sőt ellenkezőleg ismételten kijelentette, hogy a királykérdést kikapcsolja, és így az államforma kérdésében nem döntött.

Van egy régens, hoztak egy detronizáló törvényjavaslatot, és még a királykérdést sem merik plebiszcítum elé vinni. Önmagukat bélyegzik képteleneknek normális viszonyokat teremteni.

Ezek után ezzel a rendszerrel szemben a legélesebb harcnak van helye.

Köztársaság, 1925. május 16. (2. évfolyam, 3. szám.)
[Megjelent még: New Yorki Magyar Hírlap, 1925. június 6.]

---

[1] *Választójogi bizottság:* 1917-ben a király a forradalmi mozgalmak visszaszorítása, a haladó erők leszerelése céljából bizonyos engedményekkel, demokratikus mezbe öltöztetett reformokkal is kísérletezett. Ennek során

1917 tavaszán felvetette a rendkívül szűk magyarországi választójog revízióját. Tisza István a tervet eleve visszautasította, ami jó alkalmul szolgált a királynak, hogy a nép előtt amúgy is gyűlölt magyar miniszterelnököt eltávolítsa, és egy koalíciós jellegű kormány alakításával (Esterházy Móric elnökletével) komolyabb változások hitét keltse. (Alig két hónappal később – e kormány bukása után – Wekerle Sándor lett miniszterelnök.) A nagy hanggal beígért választójog előkészitésére választójogi bizottságot is hoztak létre, azonban az új választójogból semmi sem lett, mert a kormány teljes mértékben együttműködött a parlament Tisza-párti többségével.

[2] A cikk megírásának idején – 1925. május 8-ától – amint az alábbiakból is kitűnik, vitatta a nemzetgyűlés a választójogi törvénytervezetet, amely 1925. július 7-én emelkedett törvényerőre (1925: XXVI. tc.).

[3] Utalás a Nagyatádi Szabó–Bethlen kézfogásra és a Bethlen–Peyer-paktumra, melyek jelentős mértékben hozzájárultak az ellenforradalmi rendszer konszolidálásához. A parlamentbe került kisgazda és szociáldemokrata képviselők – mint később ezt a gyakorlat sokszor bizonyította – a Horthy-rendszernek legfeljebb lojális ellenzéke voltak, és főleg a külföld felé a rendszer „parlamentarizmusát" mutatták.

[4] *Detronizáló törvény:* 1921-ben (1921 : XLVII. tc.) törvénybe iktatták a detronizálást, mely véglegesen megfosztotta a Habsburg-házat attól, hogy Magyarországon uralkodói jogokat gyakoroljon, illetve hogy Magyarország trónjára igényt tartson. Ezzel ugyan eldőlt Horthyék harca a legitimistákkal szemben, de természetesen az ország társadalmi-politikai berendezésén ez mit sem változtatott.

[5] *Magyar Constituante:* magyar alkotmányozó nemzetgyűlés.

LEVÉL VÁMBÉRY RUSZTEMHEZ

1925. július 13.

Kedves Barátom!

Bocsássa meg, hogy csak most válaszolok az Ön június 25-i levelére, de nagy késéssel kaptam meg, mivel nem tartózkodtam Párizsban.

Ami a javaslatát illeti, természetesen nagyon jó lenne olyan jónevű angol szocialista ügyvédet találni, aki hajlandó ügyemet elvállalni „pour l'honneur du drapeau".[1] Elvégre megtörtént ez már az enyémhez hasonló más esetekben is, amikor a kliensnek nyilvánvalóan nincsenek meg az anyagi eszközei, viszont az ügyvéd jelentékeny publicitásra tehet szert, amit bizonyára sokan örömmel vennének. Majd ilyen értelemben írok Londonba egyké barátomnak, tanácsukat kérve, de attól tartok, hogy levelezéssel nem lesz könnyű az ügyet nyélbe ütni. Majd magamnak kell átmennem, hogy felkutassam a megfelelő embert, és teljesen megértessem vele ügyem politikai hátterét. Ön azt írja levelében, hogy beleegyezésem esetén a magyar szocialdemokrata párt hajlandó ilyen irányú hivatalos kérést küldeni a British Labour Partynak. Kérem, mondja meg nekik egészen nyíltan, hogy e lépés megtételét nem akarom.

Az a közlés, hogy a magyar szociáldemokrata párt haragszik a *Köztársaság*ban megjelent támadások miatt, egyáltalán nem döbbent meg engem. Ellenkezőleg, nagyon örülök, hogy a támadásaim telibe találtak. Meg kell mondanom, hogy képtelen vagyok magamra ölteni azt a szelíden helytelenítő magatartást, amilyennel Ön nézi a viselkedésüket. Nem találok elég erős kifejezést

ahhoz, hogy elítéljem őket, amiért lepaktáltak Bethlennel és Horthyval, s a róluk alkotott véleményemet most sem tudom megváltoztatni, noha látszólag kénytelenek kapkodni ama csalétek után, amelyet a legitimista Beniczky vetett oda elébük. Az ugatós kutya sohasem harap: s ez minden, amire a forradalmár pártnak ezek a szelídített vezetői képesek. Ha levonjuk azt a lármát, amelyet csapni kénytelenek, most is csak hívek maradtak az 1921. évi gyalázatos egyezmény szelleméhez. Ahelyett, hogy kitartanának és parlamenti vizsgálatot követelnének, ezt elejtették, s előre elfogadták annak a katonai törvényszéknek az ítéletét, amely a legutóbbi öt évben egyik Justizmordot a másik után követte el. S tették ők ezt a hadügyminiszter nyilatkozata után, amelyben megtiltotta, hogy a Somogyi-ügyben bármiféle eljárás induljon a gyilkosság felbujtói ellen. Mivel mindannyian tudjuk, hogy Horthy áll az ügy hátterében, megint csak a szocialisták voltak azok, akik mentőövet dobtak a fuldokló admirálisnak. Teljesen egyetértek Önnel abban, hogy a szocialisták számára az lett volna az egyetlen lehetséges taktika, ha botrányt rendeznek a parlamentben, mire karhatalommal kidobják őket onnan, akkor aztán lemondanak mandátumaikról, s hagyják, hadd űzze a reakció egyedül a maga játékait. Egy ilyen lépés megértésre talált volna a nyugati országokban: bizonyítékul szolgált volna arra, hogy a terrorizmus ellen semmit nem lehet tenni, s hogy Magyarországon nem létezik semmiféle demokrácia. Így azonban a parlamentben ülő huszonöt szocialista[2] a legjobb reklám a Bethlen—Horthy-klikk számára, mert az utóbbiak mindig demonstrálhatják a világ előtt, hogy náluk igazi demokrácia és parlamentarizmus van — amiről maguk a szocialisták tesznek nap mint nap bizonyságot. Tartok tőle, én nem tudok Önhöz hasonlóan olyan hiszékeny lenni Peidl, Peyer és Propper tekintetében, akikről Ön feltételezi, hogy szíves-örömest megtennék ezt a rendkívüli lépést. Elvégre úgy gondoltam, hogy ha három vezető akar valamit, azt rákényszeríti a pártra, kivált ebben az esetben, mert ez lenne az egyetlen népszerű taktika, amelyet az egész munkásság helyeselne. Valaki esetleg így érvelhet ez ellen: jó, jó, könnyű nekem Franciaországból, ahol biztonságban vagyok, ilyen extrém taktikát diktálni, amelynek börtön és ki tudja még miféle üldöztetés lehet a vége. Szerintem ebben az esetben erről nem lehet szó, mert végeredményben csak *negatív* taktikát kívánok. Már hosszú

évek óta torkig vagyok a magyar szocialdemokrata párt vezéreivel. Irántuk érzett megvetésem akkor kezdődött, amikor túlságosan gyávák voltak ahhoz, hogy a háború alatt támogassák az én háborúellenes kampányomat. Undor fogott el, amikor ugyanezek az emberek csatlakoztak a Friedrich-kormányhoz,[3] és készségesen aláírták bolsevik társaik halálos ítéletét, jóllehet alig pár héttel előbb maguk is a legbuzgóbb bolsevikok voltak. De az 1921-es paktum[4] és legújabb viselkedésük volt az az utolsó csöpp, amelytől kicsordult a pohár, s azóta képtelen vagyok bevenni áruló tetteiket. Mindennek a teteje pedig az, hogy miután a paktumuk napvilágra került, a II. Internacionálé enyhe dorgálással intézte el az ügyet. Még azoknak a vezetőségről való lemondását sem követelte, akik ténylegesen aláírták azt a szépséges egyezséget — akik aláírásukkal kötelezték magukat, hogy készségesen segítik a magyar kormány reakciós propagandáját, segítik terjeszteni azt a hazugságot, miszerint semmiféle fehérterror nem létezik Magyarországon. A szocialisták taktikájában ugyanazt lehet felfedezni, amit Talleyrand így fejezett ki, amikor meghallotta, hogy Enghien herceget meggyilkolták: „C'est plus qu'un crime, c'est une bêtise"[5] — mert valóban, a dolog erkölcstelenségéről nem is beszélve, ez volt a legnagyobb ostobaság és öngyilkosság, amit párt valaha is elkövetett. Amíg a reakció fennáll, a szocialista pártok — Magyarországon és másutt — megtehetik, hogy bátorítanak mindenféle szégyenletes taktikát és képtelen doktrinát, amelyek nemcsak a szocializmus, nemcsak a demokrácia fogalmával, de általában a legelemibb liberális eszmékkel is homlokegyenest ellenkeznek. De eljön majd az a nap, amikor a reakciós erők meggyengülnek, s akkor jaj lesz az ilyen pártvezéreknek. A munkásosztály közvéleménye, de még a radikális burzsoázia közvéleménye is ellenük fordul, s elsöpri őket. Éppen ettől félnek ezek a gyávák, ezek az árulók, s ezért úsznak mindig az árral. S ezért támadom én őket a *Köztársaság*ban meg mindenütt, ahol csak tehetem: ezért nem akarom a támogatásukat, mert azt mondom, hogy az ellenségeimtől magam is meg tudom védeni magamat, de isten óvjon az én úgynevezett szocialista barátaimtól.

Ami a Ponsonby-ügyet illeti, az angol politikusok óvatosságát ismerve, nem gondolom, hogy Ponsonbyt könnyen rá lehetne venni egy olyan nyilatkozatra, amelyben leszögezné, mit mondott

neki Bethlen. Az is nagyon lehetséges, hogy valami könnyebb félreértésről van itt szó, s Bethlen nem közvetlenül Ponsonbynak mondotta azt, miszerint ő (mármint Bethlen) meg akar szabadulni Horthytól, ezért a British Labour Party támogassa őt. Lehet, hogy ezt a kijelentést csak megismételték Ponsonby előtt. Bethlent egyben lehet hazugságon kapni: elég arcátlan volt kijelenteni, hogy nem is tudott egy Ponsonby nevű ember létezéséről. Azt hiszem, ha Ön ezen a ponton tárja fel az ügyet, s ha kinyomozhatná, miszerint Bethlen valóban tárgyalt a külügyi államtitkárhelyettessel, akkor az utóbbit könnyebben rá lehetne bírni olyan nyilatkozatra, melyben elismeri a Bethlennel való találkozását, mint arra, hogy feltárja, mit mondott neki a magyar miniszterelnök. Ponsonby ugyanis bizonyára sértve érezné magát, ha azt hallaná, hogy a magyar miniszterelnök — saját kijelentése szerint — még csak a nevét sem ismeri annak, akivel hivatalos megbeszéléseket folytatott. Sajnos, én nem sokat tudok Önnek segíteni ebben az ügyben, mert nem hinném, hogy az én beavatkozásomnak bármily haszna lenne. Okom van feltételezni, hogy éppen radikális nézeteim miatt Ponsonby nem nagyon becsül engem, s ha írnék neki, ez többet ártana, mint használna az ügynek. De azt megtehetem, hogy írok Bertrand Russellnek, aki — gondolom — jó viszonyban van Ponsonbyval.

Hosszú levelem befejezése előtt még hadd válaszoljak az Ön utóiratára. Mivel nem érzek különösebb vágyat arra, hogy felújítsam a barátságot báró Hatvanyval — akit egyszer megharaptak, az másodszor már óvatos —, lehetünk mi egymással udvarias viszonyban anélkül, hogy egymás nagyrabecsülését kellene színlelnünk. Ameddig ő titokban tartja irántam való szeretetét, addig érje be azzal, hogy én is titokban tartom iránta érzett ellenszenvemet.

Most pedig e hosszú és kellemetlen levél után gondolatban hadd szorítsam meg a kezét igaz barátsággal.

P. S. Bocsásson meg az angol nyelvű levélért; de hát saját kezűleg nagyon nem szeretek levelet írni, s titkárom pedig angol.

Deauville, 1925. július 13.

---

[1] *Pour l'honneur du drapeau!* (fr.): A zászló becsületéért!

[2] Valójában 24, mivel az 1922-es választásokon a szociáldemokrata párt a megszerzett 25 mandátumából egyet a pótválasztásoknál elvesztett.

[3] A szociáldemokrata párt nem a Friedrich-, hanem az utána következő — 1919 novemberében alakult — Huszár-kormányban vett részt 1920. január 15-ig. (Peyer Károly népjóléti miniszter és Miákits Ferenc kereskedelemügyi államtitkár.) A Huszár-kormány nevéhez fűződik a tömeges internálásokról szóló rendelet, Korvin Ottó és társainak kivégzése, amelyet 1919 decemberben hajtanak végre, tehát még abban az időben, amikor a szociáldemokrata párt képviselői valóban a kormányban ültek.

[4] *A Bethlen–Peyer-paktumról:* l. Jegyzetek.

[5] *C'est plus qu'un crime, c'est une bêtise* (fr.): ez több mint bűn, ez ostobaság.

LEVELEK KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ

Részlet

Deauville, 1925. szeptember 7.

Angyalom, mint a csatolt levélből olvashatod, Garbai szeretne velem találkozni. Mint tudod, nincs szándékom ezekkel együtt dolgozni. Azért bizonyos látszatot fenn akarok tartani. És minthogy Garbai két hetet is Párizsban fog tölteni, beszélnem kell vele...

...Mit szólsz Pallavicini bécsi szerepléséhez Batthyányval és a Beniczky-ügyhöz?[1] Szép kis bokréta! Pallavicini együttműködik Batthyánnyval, a „hazaárulóval", kidobatja (Andrássy segítségével) a kaszinóból. De az őrgróf Beniczkyvel is szoros nexusban van, őt is kidobatják, nem ugyan Pallavicini, de Bethlen. A „lovagok" közül senki sem siet védelmére. Pallavicini ott sincs a végtárgyalásnál, és miért? Először azért, mert Bethlen ellen nem mernek fellépni, mert hisz ő is bent volt velük abban a gyönyörű ellenforri konyhában, másodszor, mert hiába árulta el Bethlen így meg úgy Károlyt, hiába lövetett a királyra, most paktumra léptek ismét a jó tizenhatpróbás hazafiak, pont ezzel az úrral. Nekik a kaszinói becsület, hazafiság stb. olyan mint a malomjáték, hol kinyitják, hol becsukják...

...Ezeket a Kossuth Lajos utcai és Margit rakparti[2] Parzifálokat, akik nem jobbak, sem erkölcsösebbek az utolsó Dob utcai leánykereskedőnél, annyira megvetem, hogy azt szavakban kifejezni nem tudom. Ezeknek a moráljuk semmivel sem különbözik attól a zsidó rabbitól, akit a *Gott der Rachéban* láttunk. Az első-

emeleti rakpart szalonba és az ún. Deák-szobába a Nemzeti Kaszinóban csak a rítusok szigorú betartása mellett lehet bekerülni. De ezen kis világon kívül a foldszinten, a politikai életben, a parlamentben, a bordélyházban a grállovagokból kuplerek lesznek, akik csak haszonra játszanak, és másokból, mások bemocskolásából élőskodnek.

Deauville, 1925. szeptember 18.

Angyalom,

csatoltan kuldom Anyád levelét, melyet elolvastam. Mit mondjak? Mintha egy más világból jovő hangok volnának. Rip van Winkle. A tiszadobi veranda nem változott. Szinte látom az oreg fákat és a kanyargó Tiszát. Ott ulnek együtt, pár unokával megszaporodva, még az oreg Irène sem hiányzik. A jólét és az egoizmus vastag fala veszi korül ezeket a különben kellemes, szép és művelt embereket. Az oreg főnok ott ul a strand kozepén, mint valami régi gorog filozófus, de nem Diogenész, dacára, hogy úgy néz ki, inkább Epikur. Hidd el, Édesem, annyira átérzem mély fájdalmadat. Megértelek: elveszítetted óket, nem azért, mert nem élsz velük, de mert megosmerted végtelen onző és szívtelen voltukat. Mindez azért történt, mert feleségem lettél. Mennyivel boldogabb lettél volna, ha X-hez vagy Y-hoz mentél volna férjhez. Was man nicht weiss, macht einem nicht heiss.[3] Éltél volna tovább illúziókban. Hitted volna, hogy a casa Andrássy a becsületesség, az önzetlenség megdonthetetlen vára, és hogy mindazok, akik Duci bácsiról az ellenkezőt állítják, azok a huncutok. Lettek volna kozbe-kozbe skrupulusaid, ezeket hamar el lehetett volna hallgattatni a tiszadobi szélcsendes, meleg atmoszférában. Anyád is konstatálja levelében, hogy szornyű lehet Grazban leckék adásából élni, ha az ember hetvenhét éves, de egy pillanatig sem jut eszébe, hogy igen kevés onkárosítással konnyen segíthetne Irène helyzetén. De ilyen Károlyi László, és ilyenek a tobbiek is mind. Ők egymás kozott elhatározták, hogy egyedul az „arisztokraták" érnek valamit, az emberiség nem számít. A tobbi ember véleményére nem kíváncsiak, hát minek változzanak meg. A különbség kozottük csak az, hogy az egyikük ezt a feneketlen egoizmust vallásos dekórummal, a másik részük hazafias, vagy kaszinó-lovag mezzel akarják kamuflírozni.

A „rakpart" egy ideig úgy látta jónak, hogy egoizmusát ateista és materialista tanokkal indokolja meg. De abban a pillanatban,

mikor rájött, hogy alkalmasabb a birtokállomány megőrzése szempontjából az ultraklerikalizmussal butítani a tömegeket, habozás nélkül a csuhások vezére lett.

Csatoltan küldöm az Ashmed Bartlett-ügy[4] folyományait. Engem ez az ügy is csak annyiban érdekel, hogy pőrére vetkőzteti őket. Kisül, hogy Pallaviciniéknek azért kellett a „hazaáruló" Batthyánynak annyira udvarolni, amikor Wienben voltak, mert a „gonosz antant" úgy határozott, hogy Batthyánynak kell kabinetet alakítania.

Erre természetesen az egész Pallavicini—Sigray Co. kibékült a „hazaárulóval", nehogy kimaradjanak a honmentő minisztériumból, melynek elnöke az ellenség által kinevezett és hazaárulásért ekképp megjutalmazott Batthyány lett volna. Amint azonban a bankgassei 140 millió birtokába kerültek, cserbenhagyták nemcsak Batthyányt, de a drága hazát is. A 140 milliót csak addig tekintették a magyar állam pénzének, míg azok „a gonosz bolsik" ezt saját államellenes céljaikra akarták felhasználni. (Értsd, ennek segítségével a híres területi integritást visszaszerezni.) Ahogy azonban ez az összeg náluk volt, mint cagnote-ot tekintették, melyet egymás között elkártyáztak. Szegény Batthyány és a szegény „haza" mind el lettek feledve a lovagok heves partíjai közben. Dupla vagy semmi, két haza, vagy semmi. Hát a sors úgy akarta, hogy semmi se maradjon „drága hazánknak", de minden nekik. E heves ellenforradalmi viharok emléke azonban nem zavarja meg a tiszadobi bájos hangulatot. A „runde Tafel"[5] továbbra is együtt van. A közepén ott ül a grállovagok nagymestere, az ősz Duci, körülötte a haza pénzét elkártyázó Pallavicini, a szavát megszegő Sigray és a rágalmazásokról és piszkos üzletekről közismert Windischgraetz.

A rituálék szigorúan be lesznek tartva, úgy mint a Parzifalban. Valódi vér ivása közben esküsznek a lovagok ott a Szentsír visszaszerzésére, itt az integritásra és a restaurálásra. Csak épp a bennfentesek tudják, hogy a haza alatt a birtok és a vagyon, a királyság restaurálása alatt saját minisztériumok visszaállítása értendő. De senki el nem mosolyodik az ősz vezéren, aki mindent tud, de semmiért sem vállal felelősséget; a legnagyobb reverenciával hallgatják. A holt Tisza szúnyogjai közben tovább zümmögnek, Andrássy pedig emígy filozofál: „Éltemet ha elpolitizáltam, mennybe visznek angyalok, én magyar mágnás vagyok" (Petőfire gondolva)!

Te azt mondod, hogy „azok" se jobbak. Lehetséges, de állítom, hogy ha a magyar középosztály és proletariátus is annyira visszamaradott, annak is ez a feudalisztikus ránehezedés az oka. Állítom, hogy azért mentünk politikailag, gazdaságilag és erkölcsileg tönkre, mert a Károlyiak, Andrássyak és a többiek mint a privát vadászterületüket tekintették Magyarországot. Igaza van Adynak, mikor azt mondja: csak „úr és bitang" élhet ott.

---

[1] *Beniczky-ügyet* l. Jegyzetek.

[2] Károlyi itt a Mágnás-kaszinóra utal.

[3] *Was man nicht weiss, macht einem nicht heiss* (ném.): amit az ember nem tud, az nem izgatja.

[4] *Ashmed Bartlett-ügy:* a bankgassei rablással azonos (l. Jegyzetek.)

[5] *Runde Tafel:* a grállovagok kerekasztala.

A FRANKHAMISÍTÁSRÓL[1]

1926. március 7.

A FRANKBOTRÁNY MUTATJA, HOGY MAGYARORSZÁGOT HAMISÍTÓK, GYILKOSOK ÉS TERRORISTÁK KORMÁNYOZZÁK – MONDJA GRÓF KÁROLYI MIHÁLY, A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG VOLT ELNÖKE

Tavaly, mielőtt elhagytam volna Amerikát, Kanadában nyilatkozatot adtam, amelyben azt tanácsoltam az amerikai közvéleménynek, hogy ne higgyen a magyarországi reakció propagandájának. Kijelentettem továbbá, hogy ha Amerikában kölcsönt folyósítanak a jelenlegi magyar kormányzatnak, s e kölcsönt nem kötik politikai, hanem csak financiális feltételekhez, úgy ez a pénz az európai béke ellenségeit fogja segíteni. Ez a Kasszandra-jóslat mindössze pár hónapja hangzott el, és sajnos, az alapjául szolgáló sejtelem most valósággá vált. A magyarországi pénzhamisítási ügy, amely a francia sajtó majdnem egyhangú véleménye szerint „az évszázad legnagyobb politikai botránya" lett, a legjobb bizonyíték arra, hogy az én jövendölésem a jelenlegi magyar kormányzat szándékainak ismeretén alapult.

A magyarországi pénzhamisítási ügy részletei ismeretesek Amerikában. Rövid összefoglalásképpen csak a következő tényeket kívánom hangsúlyozni:

Egy magyar exezredest[2] két cinkosával együtt tettenértek Hollandiában, amint hamisított ezerfrankos bankjegyeket próbáltak elhelyezni. Az ezredes diplomáciai útlevéllel rendelkezett, melyet a magyar külügyminisztérium állított ki számára, s a diplomáciai futár kiváltságait használta fel arra, hogy a hamis bankjegyeket Hollandiába csempéssze. A károsodást szenvedett Banque de France[3] erre Magyarországra küldi a párizsi Sureté Generale[4] két detektívjét és a bank egyik ellenőrét. Ezután néhány napig minden csendes Magyarországon. Majd január 5-én

váratlanul felroppen az elképesztő hír: Windischgraetz Lajos herceget, a magyarországi fehérterror védszentjét, a háborús kabinet miniszterét, számos ország legfelső köreinek tagját, letartóztatták azzal a váddal, hogy ő a pénzhamisító banda vezére. A magyar kormány, mely mindent elkovetett az ügy eltussolása érdekében, kénytelen erélyesebb magatartást tanúsítani, mert a Briand-kormány azzal fenyegetőzik, hogy amennyiben a magyar kormány nem teljesíti kovetelését, a pénzhamisítást politikai sérelemnek fogja tekinteni.

HORTHY BARÁTJA IS BENNE VAN AZ ÜGYBEN

A kovetkező napon kihallgatják Nádosy országos rendőrfőkapitányt, a magyarországi ellenforradalomnak ezt a Fouquier-Tinville-jét, akinek talán a legnagyobb része van abban, hogy Magyarország ma rendőrállam. A francia detektívek lázasan dolgoznak az ügy kibogozásán. Megállapítják, hogy a frank-bankjegyek egy magyar kormányhivatalban készültek, amelynek vezetője gróf Teleki, korábban a terror miniszterelnoke, aki jelenleg a Népszovetségben képviseli Magyarországot. Megállapítják továbbá, hogy a hadsereg vezérkarának tobb tagja kompromittálva van az ügyben. Zadravetz tábori püspok, Horthy kebelbarátja, a rendszer bősz támogatója szintén kozreműkodött e kozép-európai bűnszovetkezet üzelmeiben. A banda tagjai az ő kezébe tették le az esküt, hogy titkukat sohasem fogják elárulni. A franciák egyre indiszkrétebbé válnak, s tudni akarják, milyen szerepe van az ügyben Horthy szárnysegédének, Magasházy ezredesnek, valamint polgári bizalmasának, Barthának.

Találnak egy levelet, amelyet maga Bethlen miniszterelnok írt, s amely a *Paris Journal* értesülése szerint jelenleg Briand miniszterelnok kezében van. E levélben a magyar miniszterelnok azt tanácsolja egyik cinkostársának, hogy a Népszovetségi Tanács küszobonálló genfi ülésére való tekintettel halasszák későbbre „hazafias" vállalkozásuk végrehajtását.

Bethlen, hogy saját fejét megmentse, korábbi társait odadobja a farkasoknak, azaz jelen esetben a franciáknak. De mikozben szokásos komédiáját játssza a színpadon, magát a nemzeti becsület megmentőjének és Magyarország „erős emberének" nyilvá-

nítva, ugyanakkor megengedi a nacionalista lapoknak, hogy „gyilkost" kiabáljanak a francia nyomozókra, s a pénzhamisítási botrányt a szuper-hazafiság megható bizonyítéka gyanánt tüntessék fel, sőt a magyar alvilág újságíró képviselőit egyenesen buzdítja is a hamisítók magasztalására.

Bethlennek készségesen segítségére siet a „nagy öreg", gróf Apponyi Albert, aki kijelenti: az egész ügyben nem a bankjegyek hamisítása a legnagyobb baj, hanem az, hogy rájöttek. A többi legitimista követi vezérét, s a felháborodás kórusát harsogva, hazafiatlannak bélyegez mindenkit, aki a hamisítási botrányt szóba meri hozni.

A HAMISÍTÁS A REAKCIÓNAK CSAK EGYIK MOZZANATA

Itt ismét szemléltető példáját láthatjuk annak, hogy milyen szívélyes együttműködést fejtenek ki a magyarországi reakció összetevő elemei: legitimisták, albrechtisták[5], horthysták és „ébredő magyarok". Maguk között civakodnak, de mihelyt a terrorista rendszer megváltozásának előszelét érzik a levegőben, ami kiváltságaik eltörlését vagy legalábbis meghiúsítását idézhetné elő, tüstént összefognak, hogy közös erővel szilárdítsák az igazságtalanságot, gyengítsék a demokráciát és állandósítsák feudális jogaikat.

Nyilvánvaló, hogy a pénzhamisítási botrány csupán egyik mozzanata annak a harcnak, amelyet Horthy Magyarországa folytat a felvilágosodás ellen, a szomszédaival való béke és megértés ellen.

Windischgraetz herceg és cinkosai már akkor megkezdték bűnös üzelmeiket, amikor én a magyar köztársaság elnöke voltam. Fő törekvésük akkor azok ellen a demokratikus reformok ellen irányult, melyeket az én kormányom indított el. Az országot a bolsevizmus felé hajtották, mert így gondolkoztak: egy szovjet kormányzat létezése Európa közepén majd arra fogja bírni a nyugati hatalmakat, hogy szent háborút indítsanak a magántulajdon lerombolói ellen, s ily módon őket ismét hatalomra segítik. Akkoriban a törvény és a rend hivatalos bajnokainak kiáltották ki magukat, s úgy beszéltek a békéről, mintha az lett volna a legnagyobb álmuk. Az antant elég rövidlátó volt, mert nem látta:

Közép-Európa megbékélésének az a feltétele, hogy erős demokratikus köztársaságok alakuljanak a volt Osztrák—Magyar Monarchia területén. Azt sem látta, hogy az általa nyújtott segítséget az arisztokrata emigránsok a Monarchia restaurációjára és az utódállamok közötti új konfliktusok szítására használták fel.

HAMISÍTÁSOK

Alig vették át a reakciósok a román hadseregtől a hatalmat, máris a nyugati demokráciák ellen fordultak. Először is engem akartak eltávolítani, mivel jól tudták, hogy a kormányzatom alatt kezdeményezett reformok Banquo szelleme módjára mindenüvé követni fogják őket. Fekete bárányt, bűnbakot, árulót akartak csinálni belőlem, aki a hazáját eladta a nyugati kapitalista országoknak is, a bolsevista Oroszországnak is. Windischgraetz herceget, a klikk egyik leggátlástalanabb tagját szemelték ki arra, hogy benyújtsa ellenem a fehérterror gyalázatos vádjait. Nyilván „hazafias" motívumoktól vezéreltetve, a magyarországi ellenforradalomnak ez a kedvence tanúvallomásokat és okmányokat hamisított ellenem — éppen úgy, amint öt évvel később bankjegyeket hamisított — melyek alapján Horthy admirális bírósági terrorkülönítménye engem hazaárulónak nyilvánított, s elrendelte birtokaim — törvényileg elidegeníthetetlen birtokaim — elkobzását.

Amikor a fehérterror Horthy admirális vezetésével megszilárdult, s olyan emberek tartották a pilléreit, mint Windischgraetz herceg, Nádosy rendőrkapitány és Zadravetz püspök, nyitva állt a tér a bohózatba illő csata számára: „Magyarországi reakció kontra civilizált világ." A bankjegyek hamisítása önmagában véve csupán jelentéktelen részlete annak az elképesztő összeesküvésnek, amelyet Magyarország hivatalos vezetői tanácskozásaikon kifőztek. A frankhamisítással csak az anyagi eszközöket akarták előteremteni egy új közép-európai szövetkezéshez, melynek tagjai a horogkereszt német lovagjai, az osztrák frontharcosok és a különféle fajtájú magyar terroristák. Monarchia, háború, diktatúra és hadbíráskodás, halál és rombolás lett volna a következménye annak, ha a frankhamisítás sikerül. Több mint valószínű, hogy Magyarország szomszédai egy új puccsot *casus belli*nek tekintettek

volna. Magyarországon négy államcsíny volt a legutóbbi öt év folyamán, s az utódállamok úgy érzik, most már joguk van a békére, amely lehetővé teszi számukra, hogy kikerüljenek a háborús légkörből, mert a jelenlegi irredenta és reakciós magyarországi rezsim miatt még mindig ilyen légkör nehezedik a Dunamedence tájaira.

KEVESEN HISZIK EL A „SZERECSENMOSDATÁSI" JELENTÉST

A magyar kormány mosakodni próbál, azt állítván, hogy semmiféle kapcsolata nem volt a frankhamisítással, és nem is volt tudomása róla. Próbálkozásai azonban nem keltettek valami nagy benyomást az európai közvéleményben. A gyilkoló és hamisító terroristák a veszély órájában nem bizonyították be, hogy ők azok a „félelem- és gáncsnélküli lovagok", aminek mondták magukat. Ahelyett, hogy a bírálatot és a büntetést vállalva, ügyük igazságát hirdették volna, kiszolgáltatták cinkosaikat az ügyészeknek, és kétségbeesetten igyekeztek saját felelősségüket másokra hárítani. Még azt is kifecsegték az undorodó világ előtt, hogy cselekedetük csak 60 százalékban volt „hazafias" jellegű, mivel a forgalomba hozott hamis bankjegyek összegéből 40 százalékot megtarthattak maguknak.

A frankbotrány ismét új komplikációkat teremtett a magyarországi reakció számára. Hatalomra jutása óta most először fordult elő, hogy tettei a nemzetközi figyelem reflektorfényébe kerültek. A feudális főurak, az Apponyik, Andrássyk, Telekik, Bethlenek és a kisebb csatlósok, akik hivatalos vagy nem hivatalos hatalmuk megtartásának esztelen vágyától hajtatva sok olyan bűnt követtek el vagy helyeseltek, amelyek legalább annyira undorítóak, mint ez a botrány, mely egész Európában lélegzetállító döbbenetet idézett elő, — nos, ezek az urak ráeszmélnek, hogy közeleg a *dies irae*.

Windischgraetz herceg 1918. május 22-én a következő jellemző megjegyzést írta be naplójába:

„Egy dolog bizonyos: ha a nagy reformok (mármint a reakció reformjai — K. M.) elkövetkeznek, sok akasztás lesz a háború után. Én csak annak örülök, hogy nem az akasztandók között

leszek, hanem azoknak a soraiban, akik az akasztást fogják végezni."

Windischgraetz arra törekedett, hogy beváltsa ígéretét. Nem riadt vissza az okirathamisítástól sem, hogy engem Európában és Amerikában diszkreditáljon, hogy legalább erkölcsileg a vérpadra hurcoljanak. A sors furcsa iróniája: a hóhér munkája annak jutott, akit ő akart felakasztani.

The World Sunday, 1926. március 7.

---

[1] *Frankhamisítás:* l. Jegyzetek.

[2] *Jankovich Arisztid* ny. vezérkari ezredesről van szó, aki 1925. december 14-én érkezett Hágába, és még aznap letartóztatták.

[3] *Banque de France:* Francia Bank.

[4] *Sureté Generale* (fr.): a francia rendőrség közbiztonsági osztálya.

[5] *Albrechtisták:* a húszas évek derekán az úgynevezett *szabad királyválasztók* egyik királyjelöltje *Albrecht Ferenc József Károly* (1897–) Habsburg főherceg volt.

LEVÉL KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ

1926. március 20.

Részlet

... Londonban elég jól végeztem. Sikerült H. G. Wellst megnyernem. Szendéék természetesen semmit sem végeztek. Nem tudom megérteni, hogy mikor ilyen alkalom van, hogy lehetnek ilyen lusták. Így volt ez mindig Bécsben, és most Párizsban folytatják indolens életmódjukat. Egy óra alatt vezetésem mellett több történt, mint a tíz nap alatt, amíg távol voltam. Úgy tesznek, mintha nekem tennének szívességet. Valahogy úgy érzem, mintha Garami, Szende és a többi emigráns szoci félnének a sikertől, amely a röpirat folytán engem érne. Szendének például csak egy gondja van, minél kisebb legyen a röpirat. Kunfi a magyar gazdasági helyzetre vonatkozó adatokat még most se küldte. Na, de rajtam nem fognak ki ezek az amerikázó szocik.

A parnói vadásztársaság folytatja nemes támadásait Bethlen ellen. „Mégpedig hátulról."

Legújabban Sigray magyarázza a kaszinói becsület agyafúrt és komplikált szabályait. A kaszinói tiszti, hazafiúi becsülethez most hozzájött a pénzhamisítói becsület. Könnyebb az Einstein-elméletet megérteni, mint ezeknek az úri betyároknak becsületről felállított tételeit. Ha ők a becsületnek szobrot akarnak emelni, a Laokoon csoportját[1] kellene választani. Pallavicini, Windischgraetz, Bethlen, Sigray görcsösen összefonódva, Andrássy és Apponyi, Zadravecz püspök és a „koronás" Károlyi József lábai között. Ezek igazán olyanok mint a szalonkák, akik saját piszkukból élnek. Ezek a becsület teológusai most azon veszekednek

és háborodnak fel és le, hogy mikor, ki tudott a pénzhamisításról. Tudta mindenki, a Bodri kutyától a vízi vezérig.

Mialatt azzal támadják Bethlent, hogy dacára hogy tudta, hallgatott, egyben önmaguk is állítják, hogy ők is tudták és hallgattak. Egymás után állanak fel a rakparti lovagok és állítják, hogy ekkor és ekkor megmondták nekik; hogy a kormány is benne van, de egyiknek sem jut eszébe, hogy az ember mégsem léphet fel mint egy Cato, ha magának is vaj van fején. Még ha van is különbség egy miniszter és egy magánember cselekedete között, A valóság az, hogy azért hallgattak, mert gondolták, ha sikerül, jut is, marad is. Az osztozkodáson ott akartak lenni. Nem szabad elfelejteni, hogy W.[2] 1920-ban kezdte meg kisded csalásait, mikor legitimista volt.

Párizs, 1926. március 20.

---

[1] *Laokoon-csoport:* a késői hellenisztikus görög művészet egyik leghíresebb alkotása. A szoborcsoport Laokoon trójai főpapot és fiait ábrázolja azokkal a kígyókkal való halálos küzdelemben, amelyeket Athéné istennő küldött bosszúból rájuk, mert – megsejtve, hogy a faló Trója vesztét okozza –, ellenezték annak a városba való bevitelét.

[2] *W.:* Windischgraetz.

NYILATKOZAT MAGYARORSZÁG POLITIKAI HELYZETÉRŐL

1926. szeptember 6.

KÁROLYI MIHÁLY NYILATKOZIK MAGYARORSZÁG BEL- ÉS KÜLPOLITIKAI HELYZETÉRŐL

(Párizsi munkatársunktól)

Kis párizsi hotel puritán berendezésű, kis szobájában fogad Károlyi Mihály, a magyar köztársaság száműzött, de töretlen hitű elnöke. A nagy jellemű, a mélységes meggyőződésű emberek, a sorsukat önkéntesen viselő hívők szent nyugodtságával és határozottságával szólal meg Károlyi Mihály, ahogy hallja kérdésemet.

Milyennek látja elnök úr Magyarország bel- és külpolitikai helyzetét a frankhamisítási ügy nyomán?

A frankhamisítás[1] a maga teljességében leleplezte azt az erkölcsi züllést, amely kurzus-Magyarországot megbélyegzi. Máshol is előfordult már, hogy desperádók ilyen eszközökhöz nyúltak, de hogy a politikai és társadalmi élet úgynevezett színe-java egy ilyen piszkos ügybe ennyire bele lehetett keverve, — a világ történelmében páratlan eset marad. Nem elég, hogy magas állású közhivatalnokok, exminiszterelnökök, grófok, hercegek, főpapok, vezérkari tisztek, egy állami hivatalban, évek óta, szinte nyilvánosan, hamispénz-gyártással foglalkoznak, de amikor ezek az üzelmek kisülnek, a művelt világnak azt kell látnia és hallania, hogy „hazánk bölcsei": az Apponyik, Andrássyk, Károlyik, — Bethlen miniszterelnökkel az élükön — elfogadták és magukévá tették a bűnösök azon védekezését, hogy „hazafias motívumokból cselekedtek"...

Ezt a veszedelmes tant azok fogadták el, akik — állítólag — konzerválni akarják a régi világ erkölcsi alapjait. Azok mondják, hogy szabad ártatlan emberek zsebeiből hamis ezresek ellenében valódi értékeket kicsalni, akiknek krédóját éppen a tulajdonjog

szentsége képezi. Azok teszik ezt, akik rablóknak minősítik azokat, akik a magánvagyon rendszerét egy kollektív rendszerrel szeretnék felcserélni látni. Hát az Apponyiak, Andrássyak, Bethlenek nem látják, hogy ilyen elmélet hirdetésével ajtót-kaput nyitnak a legvakmerőbb panamáknak és csalásoknak?! Ha ma megengedjük Windischgraetznek, Zadravetznek, Telekinek és a hercegi komornyiknak annak egyoldalú megállapítását, hogy mikor és mennyiben léphetik át a büntetőjog paragrafusait, akkor ugyanezt a jogot nem tagadhatjuk meg sem Pétertől, sem Páltól.

Az az elmélet, amely szerint hazafias motívumokból is lehet bűncselekményt elkövetni, nem jelent sem többet, sem kevesebbet, mint a legextrémebb anarchista tan alkalmazását.

Egy olyan társadalomban, ahol mindenki maga állapítja meg, hogy mi a helyes és mi a helytelen, mikor lehet gyilkolni, herélni, vagy pénzt hamisítani: az állam feleslegessé válik.

Hazánk nagy hazafiai elég gyorsan fejlődtek az anarchiának ezen fokára. A háború alatt szerényen még csak azt hirdették, hogy a rákényszerített közös veszedelemmel szemben: „Not kennt kein Gebot"[2]... Később ezt az elméletet úgy módosították, hogy bár nem áll fenn a háború esete, mégis szabad tovább rabolni, herélni és gyilkolni, „mert a gazdasági rend felforgatóival szemben minden meg van engedve"... Ezen elmélet alapján lettek lovaggá ütve a wieni Zrínyi úribetyárok[3], akik a szovjet épületéből 140 milliót loptak. Hogy a pénzről sohasem tudtak elszámolni, azon egyszerű oknál fogva, mert a lovag Pallavicini, Sigray, Szmrecsányi azt ellumpolták és -kártyázták, — részletkérdésnek minősítették, és nem volt képes megingatni azt a piedesztált, amelyet a lovagiasság és hazafiasság gránátszikláiból építettek maguknak.

A jelen frankhamisítás esetében a legjobb akarattal sem lehet a háború moráljára vagy immoralitására hivatkozni, hisz nem a szunnyadó, de a teljesen fölébredt hazafiaink a „Nem, nem soha" induló hangjai mellett írták alá a versailles-i békét. Sőt, a volt ellenségeikkel olyan jó viszonyba kerültek, hogy kis kérés után nemcsak kaptak anyagi támogatást, de elérték azt is, hogy a saját pénzeik ellenőrzését is mások végzik.[4] Viszont — hálából — most ők akarták a francia frankot kezelni. De azon a címen sem lehet Franciaország ellen ilyen vétséget tolerálni, hogy ellentétes

világnézet választja el a két országot, mivel tudvalevő, hogy Franciaország a tulajdonjog klasszikus hazája.

A tapasztalatok után azt sem lehet állítani — és ezt Apponyinak, Andrássynak, Bethlennek kell legjobban tudnia —, hogy nem olyan könnyű dolog a hazafiság ismérvét felfedezni. Legalábbis a turáni[5] koponyáknak ez némi nehézséget okoz. Ne felejtsük el, hogy milyen zavarban voltak a hazafiság szakértői a Károly király puccs idején. Szomorúan kellett ugyanis tapasztalni, hogy míg a lovagok egyik része abban látta legfőbb hazafias kötelességét, hogy Károlyt trónjára visszaültesse, addig a másik része épp ellenkezőleg látta az esetet, ami aztán a budaőrsi csatában[6] jutott kifejezésre...

Nem gondolja elnök úr, hogy Bethlen bukása a legitimisták táborát erősíti meg?

Amint látja, engem nem érdekel, hogy a legitimistáknak jobbvagy balszárnya erősödik-e meg. Mint ahogy nem bír fontossággal az, hogy Bethlen Andrássyt tartja lovagnak, mert nem hamisított, vagy Pallavicini tartja Windischgraetzet lovagnak, dacára, hogy hamisított. A külföld nem aszerint fogja megítélni Magyarországot, hogy Windischgraetz vagy Andrássy komornyikja vásárol bundát a drága szeretőjének, mert csak a hamisítás tényét nézi.

Ami engemet illet, én addig, ameddig Magyarország nem tud megszabadulni ettől a (hogy is nevezzem csak) turáni betyárromantikától, addig, amíg Magyarországnak más exportcikke ninscen, mint hamis ezresek és olcsó detektívregény és -film témái, én nem remélem, hogy Magyarország bel- és külpolitikai állapotában bármilyen javulás várható volna.

Ameddig a színvakság odáig fajul, hogy egy Bethlent a frankhamisítás után is — Bismarcknak látnak, addig azt kell mondani, hogy ez az ország még mindig nagyon beteg. Hisz elég szörnyű az a morális összeroppanás, amelyet a frankhamisítás jelképez, de talán még ennél is kétségbeejtőbb az a naiv, gyerekes ostobaság, ami ezen az egész ügyön vörös fonálként végigvonul. Hogy miniszterek, miniszterelnökök, püspökök, hercegek, politikusok olyan együgyűek legyenek, hogy ne lássák be, hogy egy ilyen kísérletnek okvetlenül fiaskóval kell végződniel Hiszen, ha még ügyesebbek is lettek volna valamivel, és nem mindjárt az első ezresnél

csípték volna őket nyakon, de ez a századiknál egészen bizonyosan megtörtént volna. Az elképzelhetetlen, hogy ilyen úton annyi milliót tudjanak összehozni, hogy egy komoly háborút finanszírozhassanak. Ha pedig csak arra kellett, hogy egypár nyomdát, lapot vegyenek meg, erre igazán elég lett volna egy kisebb panama is.

A Windischgraetz-féle államférfiakban a kurzus nem szegény, de éppen ezért szegényedik, nyomorog Magyarország népe. Az ilyen vállalkozásra igazán ráillik az a háborús szokás, hogyha sikerül: megkapja a Mária Terézia-rendet is, de ha nem: akkor főbelövés jár érte. Az ilyen ezerpercentes kockázatokkal, bár én nem helyeslem, de elismerem, hogy el lehet érni a Mária Terézia-rendet, de ha nem sikerült — úgy mint a jelen esetben —, akkor csak a főbelövés jár ki érte. A sikeres Machiavellieket (még a sikeres szélhámosokat is) bámulja a világ, de a sikerteleneket kineveti...

Ezeket mondotta *Az Ember* számára párizsi tudósítónknak Károlyi Mihály.

Az Ember, 1926. szeptember 6. (1. évfolyam, 1. szám.)

---

[1] *Frankhamisítás:* l. Jegyzetek.

[2] *Not kennt kein Gebot* (ném.): szükség törvényt bont.

[3] Célzás a bankgassei rablásra, l. Jegyzetek.

[4] 1924-ben a magyar kormány a valuta stabilizálása és a költségvetési egyensúly érdekében 250 millió aranykorona értékű külföldi kölcsönt vett fel, melynek feltételeit és felhasználási módját a Népszövetség határozta meg (népszövetségi kölcsön). Mivel a tényleges kölcsönösszeg helyett a 307 millió aranykorona névleges érték után számolták a hét és fél százalékos kamatot, az kilenc százalék volt valójában. Biztosítékul lekötötték Magyarország összes vámbevételét, a dohány- és sójövedéket és a cukorfogyasztási adót. A kölcsön felhasználásának ellenőrzésére a Népszövetség Jeremiah Smith amerikai pénzügyi szakembert — mint főbiztost — Magyarországra küldte.

[5] *Turáni:* l. Jegyzetek.

[6] *Budaőrsi csata:* l. I. 59. lapján.

NYÍLT LEVÉL A SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT VEZETŐSÉGÉHEZ[1]

1926. december 2.

A MAGYARORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT VEZETŐSÉGÉNEK

Budapest

Bármennyire is összeforrtam a magyar proletariátus küzdelmeivel, az emigráció legtöbb évét hallgatva töltöttem el. Annál nehezebb volt ezt tennem, mert gyakran kellett tapasztalnom, hogy a magyar dolgozó tömegeket, hitem szerint, vezéreik nem úgy vezetik, mint ahogy azt a proletariátus érdeke megkívánja. De hallgattam, mert lehetőség szerint tartózkodni akartam a kritikától akkor, amikor magam a küzdők sorába nem állhatok.

Ha most ennek dacára megszólalok, teszem ezt azért, mert úgy érzem, hogy a mostani választásoknak döntő szerepük lesz a magyar proletárság közvetlen sorsára.

Hogy a Bethlen-kormány a választások kiírására határozta el magát, világosan azért tette, hogy magának olyan új többséget szerezzen, mellyel, a látszat szerint, kellő morális súllyal vethesse fel az államforma kérdését. Aminthogy nem ötletszerűen történt a főrendiház felfrissítése, úgy az új választások is ugyanezt a célt szolgálják, a Habsburg-restaurációt. Hogy ennek jegyében fog összeülni az új parlament, azt nemcsak én mondom, hanem maga a szocialista párt választási felhívása is kénytelen megállapítani az okozati összefüggést a főrendiház felállítása és a Habsburg-restauráció között.

Így látva a helyzetet, valóságos megdöbbenés fogott el, amikor a szociáldemokrata pártvezetőség választási felhívását olvasva, abban a köztársasági államforma egyenes és nyílt követelésének felállítását nem találtam. E legfontosabb kérdés körül csak kertel

a választási felhívás, és mesterségesen szerkesztett hátsó ajtókon át akar menekülni a kérdés nyílt és brutális felvetése elől. A felhívás az általános választójog kivívása után akarja követelni a népszavazást az államforma kérdésében, valamint a köztársasági agitáció szabadságát. A pártvezetőség, ahelyett, hogy az egész magyar élet legégetőbb kérdését, a köztársaság követelését írná zászlajára, a tanszabadságot, az ingyenes népoktatást s ilyenforma üdvös, de ma Magyarországon nem sorsfordító problémákat állít a harc homlokterébe. Természetszerűleg én is azt tartom, hogy az államforma kérdését csak valóságos plebiszcitum alapján lehet megállapítani. De ha a taktikai felemlítése szükséges is, a döntő mégis a cél: köztársaság követelésének kifejtése. Mert ugyan mit használ a választójog titkossága, ha ez a parlament már restaurálja a Habsburgokat. Mit használ a Duna—Tisza csatorna, ha a Habsburgok visszahozásával az ellenforradalmi reakció a magyar dolgozók nyakán marad.

Hasonló keserűséggel látom felhívásukban a dolgozó proletárok másik hatalmas pillerjének elsüllyedését is. Ez a földreform. Bár az októberi népköztársaságnak az agrárkérdés képezte gerincproblémáját, be kell ismernem, hogy az a néptörvény, mely a földreformról szól, sajnos, magán viselte a kompromisszum jellegét, mely az októberi kormány összetételének volt az eredménye. Sem nem tudtuk elég gyorsan, sem nem tudtuk elég bátran ezt a kérdést megoldani. Ha az októberi népköztársaság kormányában több forradalmi lendület lett volna, ezt a kérdést minden bizonnyal jó pár hónappal előbb dűlőre hozta volna, és a törvény betűjét jobban átitatta volna Dózsa György, Táncsics és Petőfi szelleme. Hogy késtünk és haboztunk, ez volt bukásunk egyik fő oka. És hogy Önök most nemhogy levonnák az októberi bukás e tanulságait, hanem felhívásukban ahelyett, hogy a földreformot a köztársasággal együttesen követeléseik élére tűznék, éppen csak hogy megemlítik, és hagyják elveszni ezerféle más követeléseik útvesztőjében.

KÖZTÁRSASÁG! földreform. Az általános szocialista program integrális követelései mellett ez a harci riadó. Mert minden más kérdés eltörpül e két proletárkövetelés mögött. Mert csak ezek megvalósításával lehet a többi programpontokat is megvalósítani. Mert mi nem akármilyen köztársaságot akarunk, nem olyan köztársaságot, amely csak abban különbözzék a királyságtól,

hogy ne a születési, hanem a pénzarisztokrácia monopolizálja benne az államot. Ilyen köztársaságot, ha magát demokratikusnak nevezi is, nem akarunk. Mi valóságos népköztársaságot akarunk olyan földreformmal, mely a föld egész dolgozó népét földhöz juttatja. Földhöz, hogy a kapott földet meg is művelhesse, és munkája gyümölcsét ő maga élvezhesse. Mit használ a földreform puszta megemlítése, amikor a földmunkásoknak még szervezkedési joguk sincsen. Ki kell mondanom, épp a szociáldemokrata párt vezetősége volt az, mely tűrte, hogy a kormány ezt a jogot elkobozza. A magyar jövendő útja csak egy lehet: egyesíteni a harcra a falu egész dolgozó népét a városi dolgozókkal. Ez az archimedészi pont, mellyel nemcsak ki lehet emelni a sarkaiból a magyar reakciót, de azt kerékbe is lehet törni. Ha ezt meg nem teszi, továbbra is az elnyomók maroknyi csapata fog uralkodni a magyar nép felett. Lehet, hogy meglesz a magyar földmunkások verejtékes robotjaival építve a pártvezetőség kiáltványában követelt Duna—Tisza-csatorna, de ebben a Duna—Tisza-csatornás Pannóniában, mint ahogy Ady mondja, továbbra is jaj annak, aki nem úr és bitang. A szociáldemokrata párt vezetősége elmulasztotta, és most is elmulasztja harcra hívni a falu dolgozó népét. Elmulasztották megmutatni nekik, hogy minden dolgozó embernek közösek az érdekei és közösek harci céljai. Hogy a város éppoly kevéssé szabadulhat fel a falu nélkül, mint ahogy a falu rabságban marad mindaddig, míg a városi dolgozók ki nem vívják szabadságukat.

Ennek a közös harcnak közös zászlaja a köztársaság. Radikális földreform és köztársaság ma egyet jelent Magyarországon. És a szocialista program megvalósításának ez egyedüli lehetőségét jelenti. Mindez most van fordulóponton a választásokkal; a szociáldemokrata pártnak, az ország dolgozói legnagyobb pártjának kezébe van letéve. Nekem, akinek az egész élete összeforrott a magyar földművesség és ipari proletárság küzdelmével, ebben a súlyos órában kötelességem a szociáldemokrata párt vezetőségéhez fordulnom, és Önökön keresztül kötelességem a magyar parasztokhoz és a magyar munkásokhoz fordulnom: ismerjék fel erejüket és ismerjék fel érdekeiket, melyek egyek a magyar nép fejlődésének érdekeivel. Az államforma kérdése van napirendre tűzve. Harcoljunk tehát a köztársaságért, és harcoljunk a radikális földreformért. Erélytelen harcmodor helyett még mindig

nem késő az elszánt küzdelem. Álljon elő végre a szociáldemokrata párt, teremtse meg a köztársaság és a földreform kivívására a magyar proletariátus egységes frontját. Álljon a küzdelem élére, és ha maga mellé felsorakoztatja a proletárok tömegét, nem maradhat el a siker: megdönti a magyar ellenforradalom reakcióját és győzni fog!

Károlyi Mihály s. k.[2]

Párizs, 1926. november 26.

---

[1] Károlyi Mihálynak a szociáldemokrata párthoz írt nyílt levelét a Magyarországi Szocialista Munkáspárt sokszorosított röpirat formájában terjesztette, a következő címmel: „Károlyi Mihály levele a magyar munkássághoz!"

A szociáldemokrata párt elhallgatja!

A Magyarországi Szocialista Munkáspárt Károlyi Mihály következő levelének birtokába jutott: ...

[2] A röpirat végén — a levél szövege után — ez olvasható:

„Ez a levél a Magyarországi Szocialista Munkáspárt álláspontjának tökéletes igazolását jelenti. Károlyi Mihály a szociáldemokrata párttal szemben félreérthetetlenül leszögezi, hogy a szociáldemokrata párt vezetősége elárulja a demokráciáért való harcot, mert elárulja a köztársaság és a földosztás követeléseit, a magyar dolgozók demokráciájának pilléreit. Károlyi Mihály is, mint a Magyarországi Szocialista Munkáspárt a munkásosztály egységfrontjának megteremtésében, a város és falu dolgozóinak harcos összefogásában látja a magyar proletár osztályharc útját. Károlyi is, mint a Magyarországi Szocialista Munkáspárt, az októberi forradalomból azt a tanulságot vonta le, hogy nem olyan „népköztársaságért" kell harcolni, amelyben a kizsákmányolók az urak, hanem olyan köztársaságért, amelyben a dolgozók kivívják a nép többségének, a munkásságnak és parasztságnak kormányát.

Munkások! Elvtársak!

Nem támogathatjátok azt a szociáldemokrata pártot, mely a demokrácia árulója! Támogassátok a Magyarországi Szocialista Munkáspártot!

Testvéri üdvözlettel:
A Magyarországi Szocialista Munkáspárt
VII. Hernád utca 23.

Budapest, 1926. december 2.

Kozma Miklós — a Magyar Távirati Iroda főnöke — a levelet megszerezte, és azt december 6-án Bethlen miniszterelnök titkárához juttatta jelentésével együtt, melyben a következőket írja: „A levél állítólag Madzsar Józsefhez érkezett, aki azt több példányban sokszorosította ... A levelet a legnagyobb titoktartás mellett csak abszolút bizalmas pártvezetőségi tagok között körözték" Kozma Miklós december 14-én kelt feljegyzése szerint a szociáldemokrata párt hivatalosan tárgyalta Károlyi levelét, de a határozathozatalt ez ügyben felfüggesztették.

LEVÉL GÖNDÖR FERENCHEZ
1926

Bár levelének egyes részei maghatottak, nagy és kimondhatatlan szomorúság fogott el, amikor végigolvastam. Levelének minden sorából, minden betűjéből kicsendül a lemondás, a harcolni nem akarás hangja. Defetista levél, melyen végigvonul a lemondás, a megalkuvás, a mindenáron való hazakívánkozás, szóval a teljes kapituláció érzése.

Ami a forradalomból Önnek megmaradt, az inkább csak romantikus visszaemlékezés arra az időre, amikor Ön fiatal volt, és még minden jól ment Önnek. És Ön azon csodálkozik és búsul, hogy elmaradt a világforradalom.

Lehet-e ilyen defetista mentalitással eszmékért küzdeni? Ön azt fejti ki levelének egyik passzusában, hogy különbség van a vezér és a közkatona között. Ha el is ismerem azt, hogy a vezértől többet kell követelni, odáig mégsem lehet elmenni, hogy a közkatonának joga van, amikor megunja a harcot, búcsút venni a lövészároktól és odakiáltani a kapitánynak: „Isten veled! Jó harcot kívánok továbbra is, én megyek!"

„Nyolc évig küzdöttünk és ettük az emigrációnak keserű kenyerét — mondja Ön — elég volt . . . A forradalom megbukott, menjünk haza. Jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok . . . A legbátortalanabb ellenzéki hangnak is nagyobb ereje és súlya van Budapesten, mint a legforradalmibb mennydörgésnek a külföldön."

Hogy nyolc év hosszú vagy rövid idő, az relatív fogalom. De hogy eszmékért, nemzeti eszmékért, függetlenségi mozgalmakért, szociális célokért sokkal tovább kellett küzdeni, ezt a történelem-

ből a példák egész garmadájával lehet bizonyítani. Mindaz, amit a történelemben diadalmas forradalmaknak nevezünk. úgynevezett elbukott forradalmak talajából nőttek ki. Az elbukott forradalom termékenyítette meg a talajt, szükség volt rá, anélkül nem lett volna diadalmas forradalom. Így volt ez a kereszténység hosszú három évszázados hősi küzdelmében a pogányság ellen. Luther pontosan 100 évvel azután lép fel, hogy Huszt elégették. A francia forradalom 1789-ben kezdődött, csak 26 év múlva bukott el, látszólag véglegesen, de 1830-ban, 1848-ban és 1870-ben újra feltámadt,[2] éspedig az „elbukott forradalom" mindennek dacára diadalmas emlékeiből táplálkozva. Az olasz Rissorgimento[3] csekély 60 évig tartott. Az amerikai rabszolgafelszabadítás 1852-ben annyira „dead dog"[4] volt, hogy még Kossuth sem mert kiállani mellette, és csekély 15 év múlva a rabszolgák felszabadítása valósággá vált; az ír „home rule"[5]-mozgalom 100 évvel ezelőtt indult, O'Connel és De Valera még most se göngyölte be zászlóját; Oroszországban egy 100 éves mozgalom kulminált 1905-ben abban a forradalomban, amelyet véresen levertek, és amely nélkül az 1917-i októberi Lenin-forradalom nem lett volna lehetséges.

A leveretés tudniillik kétféleképpen hat az emberekre: van, akit elcsüggeszt, van akit megkeményít. Engem a magyar forradalom leveretése forradalmasított igazán. Nemcsak érzelmileg, hanem értelmileg is. Én a mi forradalmunkban feltárva láttam a magyar nép sebeit. Láttama forradalom nagy világosságánál az elnyomott osztályok és az elnyomó osztályok igazi természetét. Addig nem tudtam, de most már tudom, hogy a magyar sors égető kérdései más úton, mint azon, amelyre a forradalommal léptünk, meg nem oldható. De az új magyar forradalom, amely az események kérlelhetetlen logikájával el fog jönni, annyival könnyebben fogja a maga feladatát megoldani, mint a háború utáni forradalom, ebből már nem fog hiányozni az, ami a mi forradalmunkból legjobban hiányozott, és bukásának fő oka volt: a forradalmi tradíció. Vannak kipróbált harcosai, mártírjai, az emberek egy kegyetlen rostán mentek keresztül; van gloire-ja, amit az ellenforradalom adott neki. Ezért az új magyar forradalomnak igazibb forradalmárjai, vezérei és közkatonái lesznek, mint a régiek. Ön azt írja, hogy nem írhat az *Ember* 10 év után ugyanabban a hangban, mint a fehérterror legaktuálisabb éveiben. Látja, én az *Ember* hangját 1919-ben is nemegyszer túlzottnak találtam. A szuperlatívoknak

nem vagyok barátja. Jobb lett volna kevesebb jelzőt használni, de ma is még kitartani. Mindig hisztérikus íze volt ezeknek a cikkeknek, és ezért mindig féltem attól, hogy nem fog kitartani. Sajnos nem tévedtem!

---

[1] Ezt a levelet Károlyi Mihály akkor írta, mikor tudomására jutott, hogy Göndör Ferenc a Magyarországra való hazatérés gondolatával foglalkozik.

[2] 1830-as és 1848-as párizsi polgári forradalmak és az 1871-es Párizsi Kommün (a szövegben tévesen 1870) valóban a nagy francia polgári forradalom utódai voltak.

[3] *Rissorgimento:* újjáébredés; az olasz nép nemzeti felszabadulásáért és az ország egységéért a XIX. században vívott harcának irodalmi elnevezése.

[4] *Dead dog:* halott kutya.

[5] *Home rule:* Írországnak a brit birodalom keretei között önkormányzatot biztosító angol törvény, amely a mérsékelt ír burzsoá-liberálisok programja volt a XIX. század végén és a XX. század elején. E mérsékelt jellegű követelést az 1870-es években állították szembe a teljes függetlenséget követelő radikális mozgalommal. Több évtizedes – főleg parlamenti – harc, többszöri elodázás után az ír nép fegyveres függetlenségi harcának eredményeként 1921 decemberében az angol kormány megegyezésre kényszerült az ír burzsoázia képviselőivel; megkötötték az angol–ír szerződést, melynek értelmében Írország déli része *Ír Szabad Állam* néven domíniumi státust kapott; *Észak-Írország* viszont Nagy-Britannia része maradt.

LEVÉL DINER-DÉNESHEZ

1927. február 12.

Kedves Diner-Dénes,

egy egész éjjel nem aludtam Maga miatt. Este belekezdtem a *La Hongrie*-t[1] olvasni, és már hajnalodott, mire kiolvastam. Élveztem, milyen biztos kézzel boncolgatja a magyar problémát, és milyen kérlelhetetlen logikával dönti meg azokat a hazugságokat, amelyek súlya alatt szinte alámerülünk.

Örülök, hogy könyvét franciául írta meg. Szellemi kasztráltaknak nem érdemes írni. Az intelligenciának 90 százaléka Magyarországon olyan, mint azok a szerencsétlen kísérleti nyulak, amelyeknek kioperálták az agyvelejüket, és ezért csak körben tudnak szaladni.

Történelmi fejtegetését végig osztom. Még a Rákóczira és Kossuthra vonatkozó részt is. Különösen élveztem, milyen finoman állapította meg azt az állandó összekeverési folyamatot, mely a feudális jogok megtartásáért való küzdelmet mindig úgy állítja be, mintha a küzdelem nem ezért, de a nemzeti függetlenség és a szabadságjogok elnyerésére irányulna. Ezt a játékot a legnagyobb művészettel Apponyi űzte, míg végre, mikor a függetlenség megvalósult (akarata ellenére) a demokrata, 48-as kurucvezérből — Habsburg legitimista lett.[2]

De szeretek őszinte lenni, és ezért ne vegye rossznéven, ha azt is megírom, hogy könyvének utolsó fejezetével nem értek egyet, dacára, hogy Léon Blum, különben kitűnő előszavában, épp ezt a részt külön is kiemeli. E fejezetben, ha jól értettem, az Ön okfejtését így lehet összefoglalni:

A kapitalizmus kétféle irányban fejlődött. Nyugat–Európában, és az Egyesült Államokban a francia forradalom vívmányaként kialakult a demokratikus kapitalizmus. Ezzel szemben Közép- és Kelet-Európában, ahol a feudalizmus nem lett teljesen letörve, létesült a Capitalisme autoritaire.[3]

Ezen történelmi megállapítás ellen sincs kifogásom, de az ebből folyó érvelését semmiképpen sem tudom magamévá tenni. Ön azt mondja könyve 164. lapján, hogy a *szocialisták legközelebbi célkitűzésének kell lennie, hogy ezt a demokratikus kapitalizmust állítsák fel egész Európában.*

Ebből az következik, hogy Önök Léon Blummal valahogy úgy látják, hogy a világ két részre van osztva: az egyikben a jó, a másikban a rossz kapitalista rendszer működik. A jó a demokratikus, ami megvan Észak-Amerikában, Angliában, Franciaországban stb. A háború óta talán Németországban is. A rossz az, amelyik Magyarországban, Romániában és más visszamaradt államokban létezik. A probléma ilyeténvaló felállítása után logikusan e kettő között kell választani. Erre mondja Ön, hogy a küzdelem ilyen irányban való beállítása és célkitűzése felelt meg Marx tanításának is. Mint köztudomású, Marx híres *Kapital*ját Angliában írta. Épp az angol gazdasági élet tanulmányozásából állította fel kérlelhetetlen logikával elméletét, mely *hivatalosan* ma is alapját képezi az összes szocialista pártoknak. Anglia a demokratikus kapitalizmus klaszszikus hazája, és mégis épp ezellen állította fel Marx az osztályharc elméletét és szükségességét. Épp Marx volt az, aki nem tett különbséget kizsákmányolás szempontjából a különböző kapitalista formák között. Ha az Ön által kifejtett taktika lenne a helyes, akkor logika szerint a nyugati államokban, ahol megvan a demokratikus kapitalizmus, be kellene szüntetni az osztályharcot (legalább addig, míg nem sikerült azt a kapitalista formát a többi visszamaradt államokba bevezetni). Csak nem küzdhetek Angliában azon kapitalista rendszer ellen, melyet ugyanakkor elfogadásra ajánlok Magyarországnak? De mit szóljanak majd az ilyen politikához az angol munkások?

A demokratikus kapitalista államokban sohasem volt a kizsákmányolás olyan kérlelhetetlen, mint éppen most. A háború folytán szenvedett veszteségét nyugaton a kapitalizmus úgy akarja pótolni, hogy a munkásosztállyal több órát dolgoztat kevesebb munkabérért. Soha az osztályellentét munkaadó és munkás között

nem volt Angliában annyira kiélezve, mint most. Lehet-e épp ilyenkor azt mondani a kelet-európai munkásságnak: vezessétek be a demokratikus kapitalizmust, akkor minden rendben lesz. Nem beszélek az orosz bolsikról, de ezektől eltekintve (nehogy komplikáljuk a kérdést) lehet-e egységfrontot elképzelni, míg az angol munkások az osztályharc alapján küzdenek a demokratikus kapitalizmus ellen, addig a magyar munkásság vezéreinek épp az a törekvésük, hogy bebizonyítsák, *nem kell* a kapitalizmus ellen küzdeni, ha különben demokratikus alapon van az állam megszervezve.

Nem vagyok próféta, de ha azt hinném, hogy a proletárság felszabadulása olyan messze van, hogy előbb még a demokratikus kapitalizmus megerősítését és terjesztését kell megvalósítani, akkor egész biztosan kilépnék minden szocialista pártból, hátat fordítanék az összes internacionáléknak, és belépnék a trösztök és kartellek táborába. Mint már említettem, az európai kapitalizmus a háború folytán mély sebeket ejtett önmagán, ha tartani akarja magát, ezt csak két úton teheti:

1) A munkásság még erősebb kizsákmányolása folytán. (Angol bányászsztrájk.)

Ha körömszakadtáig megvédi ingadozó impériumát, mert épp a sokat dicsért demokratikus (nyugati) kapitalizmus legtöbbször imperialista is. Ez háborút jelent. Tehát polgárháború és imperialista háború a demokratikus kapitalizmus jövője. A polgárháború latens formában máris sok helyen megvan. Az imperialista háború küszöbön (Kína). Mindez, megengedem, főleg Angliára vonatkozik, de hisz épp a kapitalizmus ezen formája mellett tör lándzsát.

Én jól tudom, hogy Ön nem áll egyedül ezzel az elmélettel. Az egész II. Internacionálé ma ezt az elméletet fogadja el, és (bár nem tartozom a III. Internacionáléhoz) épp ezen politika miatt képtelen lennék hozzájuk csatlakozni.

A szocialista vezérurak úgy látszik, nem tanultak vagy nagyon feledékenyek. Miért volt lehetséges, hogy a háború után 1919-ben az első Oroszországból jövő ismeretlen — nem is tehetséges — agitátor, Kun Béla, magához ragadja a hatalmat? Azért, mert a munkásság nem tudta megbocsátani (ha ideig-óráig követték is) vezéreinek, hogy nem tudták és nem merték a militarizmus ellen felvenni a küzdelmet a háború alatt. Egy forradalmi pártnak küzdenie kell, minél jobban lesz támadva, annál jobban kell neki is támadnia. Defetista alapon nem lehet proletár tömegeket vezetni.

Igen, ameddig ki nem robban a felgyülemlett keserűség, addig a szervezetekkel össze lehet a munkásság egy részét tartani, de ez csak ideig-óráig tart.

Kissé hosszabbra nyúlt polémiám, mintsem akartam, de így legalább válaszoltam számos elvtársnak (köztük személyes jó barátnak is), akiktől eltávolodtam, vagy jobbanmondva, akik tőlem távolodtak el.

Engem tökéletesen hidegen hagy, ha azt mondják rólam, hogy bolsi vagyok, különösen, ha olyanok mondják, kik valamikor nálamnál jóval vörösebbek voltak. De hagyjuk a múltat!

Könyve olyan jó, hogy bár ellentétben állok konklúzióival — sok embernek ajánlottam. Örülök sikerének, mint ahogy mindig egy bizonyos érthető személyes elégtétellel látom, ha az októberi kormány volt tagjai kitüntetik magukat.

Szívélyes üdvözlettel:
Károlyi Mihály s. k.

Ui.

Kiegészítésképpen még csak egy kérdést akartam feltenni: hogyan képzeli a „capitalisme autoritaire" megbuktatását a Keleten, mikor keserű tapasztalatból tudjuk, hogy Nyugaton a demokratikus kapitalizmus emezt minden erejével támogatja? Hisz Angliában még akkor is támogatták a Horthy — Bethlennek (politikai feltétel nélkül) adandó kölcsönt, amikor R. MacDonald volt a miniszterelnök, pedig azokról a feltételekről, amelyeket mi ajánlottunk (általános választójog, a különítmények és fogolytáborok beszüntetése) igazán el lehet mondani, hogy a demokrácia legelemibb részét képezik. Nem arról volt szó, hogy a szocializmus programjának egy részét kívántuk volna jogtalanul felvétetni.

London, 1927. február 12.

---

[1] *La Hongrie* Diner-Dénes könyve.

[2] *A demokrata 48-as kurucvezérből Habsburg legitimista lett:* utalás arra, hogy Apponyi Albert 1904-től az első világháborúig a 48-as függetlenségi párt egyik vezetője volt, majd politikájában klerikális, legitimista vonalat képviselt.

[3] *Capitalisme autoritaire:* egyeduralmon, tekintély elven alapuló — tehát nem demokratikus — kapitalizmus. A kifejezés Diner-Dénestől származik, aki ezzel állítja szembe az úgynevezett „demokratikus kapitalizmust".

SACCO ÉS VANZETTI[1]

1927. augusztus 30.

Az emberiség lassan tanul és gyorsan felejt. Ez az eset azonban, a Sacco és Vanzetti-ügy, alapos lecke volt, egy láthatatlan pedagógiai szemléltető oktatás, amelynek dramatikáját sokféleképpen lehet magyarázni, de félreérteni nem lehet. A polgári társadalom foglyul ejtett két ellenfelet, s bár egy nagyon fontos érdeke mást tanácsolt, nem eresztette szabadon, hanem megölte őket, nem törődve a törvény előtti egyenlőséggel, amelynek látszatára egyébként oly félve vigyáz. Fuller kormányzó nyilvánvalóan oly mély ösztönöket testesít meg, hogy ez magának a polgári társadalomnak sem kívánatos, de azért ez a társadalom nem fogja őt megtagadni.

*

Különböző országok, amelyek Amerikának egyet-mást szemére vetnek — nem vizsgálom itt, joggal-e vagy jogtalanul —, igyekeznek a Sacco—Vanzetti-ügyet szilaj uszításra kihasználni. Én nem teszem ezt. Amerika-ismeretem véd attól, hogy Fullert és Amerikát összetévesszem. 1925-ben, amikor a körülmények különös összjátéka a reakció és progresszió harcának középpontjába állított, magam példáján tanultam meg, hogy mit jelent az amerikai haladás embereinek rokonszenve. Ha igaz is az, hogy az amerikai reakció brutálisabb, primitívebb és minden szörnyű képmutatása ellenére kevésbé burkolt, mint az európai, az az elem, amely a haladást képviseli, hivőbb és tettrekészebb, mint a mi világrendszerünkben. „Amerika" felületes általánosítás. Én nem akarok általánosítani.

Mindenekelőtt az amerikai életnek három tényezőjével kell foglalkoznunk, ha a teljes igazságot akarjuk látni a Sacco—Vanzetti-ügyben, ha az osztályigazságszolgáltatásnak ezt a példáját kellőképpen értékelni akarjuk. Ez a három tényező a bíró, a néger és a délkeleti bevándorló helyzete az Egyesült Államokban. Amerikában, még pedig többé-kevésbé minden osztályban, van valami, amit seriff-komplexumnak[2] neveznék. Az amerikai jog bizonyos rendelkezései abban az időben gyökereznek, amikor az úttörő bevándorlók, ha egymást felfalni nem akarták, életüket, halálukat békebírónak kényszerültek alárendelni. A seriff hatalma nagyobb a római prétorénál, ítél a legnagyobb és legkisebb dolgokban, jogköre körülbelül az, ami a *Bírák Könyve* Sámueljének[3]. Ez az ótestamentumi szellem még a római jognak azt az elvét is figyelmen kívül hagyja, hogy saját ügyében senki bíró nem lehet. Thayertől Thyaerhez lehet csak fellebbezni. Midőn Európában a tömegek már az esküdtszéket is osztálybíróságnak kezdik tekinteni, Amerikában sértetlen a szuverén egyesbíró rendszere. Fullerben, aki mint kormányzó, egyben bírói funkciót is végez, szintén megvan a seriff-komplexum. Nem volt szükség rá, hogy meggyőződjön a két olasz bűnösségéről, elegendő volt saját, elpusztításukra való majdnem isteni jogába vetett hite. Akár a haláláramot kiváltó gombot is bekapcsolta volna. Az úttörő idők seriffjei olykor maguk öltek, ha hóhérban hiány akadt.

*

A Sacco—Vanzetti-ügy felveti a négerkérdést. A naivaknak, az igazi vagy tettetett naivaknak, akik nem tudják megérteni, hogy kerülhetett sor erre a kivégzésre, azt felelem, hogy ez az ügy nem más, mint a négereken elkövetett mindennapos „justizmord"-ok egy változata. Az Egyesült államok tízmillió lakosa valósággal törvényen kívül áll, színe miatt.

Azon a napon, amikor New-York Lindbergh-et, a modern amerikai lovagideált ünnepelte, Georgia államban meglincseltek két négert. A lincs igazságszolgáltatása elismert és gyakorolt jog. A fehér többség magatartása a fekete kisebbséggel szemben a törvényes gyilkosság főiskolája. Az oltja be a fehér gyermekbe az igazságtalanság tűrését. Van-e joga annak, aki a négerölés szokásjogát, a felszabadított négerek ölését tűri, felháborodni vagy csak csodálkozni is a Sacco—Vanzetti-ügy törvényes gyilkosságán?

Sacco és Vanzetti, a radikálisok, talán megmenthették volna életüket, ha nem lett volna olajbarna bőrük, vagy ragyogó fekete szemük és feketésbarna hajuk. New-Yorknak két gettója van, Haarlem, a négerváros és Eastside, a délkeleti bevándorlók negyede.

A „nordic" fajtisztasági gyűrűt von mindkettő közé. A „wop"-ot (olaszok) és a „hunkey"-t (lengyel, szlovák, magyar stb.) inkább félik, mint megvetik. Azt hiszem, többek közt azért is, mert a néger-vérkeveredest ellenőrizni lehet, a délkelet-európai vér azonban minden ellenőrzés nélkül besurranhat a saját fajba. Fuller úr szemében az olasz Sacco és Vanzetti majdnem négernek számított. Az amerikai németek, akik távolmaradt akminden Sacco—Vanzetti-tüntetéstől, éppen ezáltal remélik, hogy százszázalékos jenkivé válnak. Úgy érezték, hogy a hóhér és az akasztott között kell választaniuk és a hóhérhoz állottak.

*

Az olasz nép úgy érzi, hogy a kivégzés a megvető idegen részéről fajának hidegen és kegyetlenül végrehajtott meggyalázása. A szégyen és gyalázat dühe kegyetlenül forr benne, de hallgat, mert saját Fullerje, Mussolini így kívánja.

A megbántott latinság védelmét Franciaország veszi át, a latin testvér, így kell hogy tűnjön minden olasznak. De ebben a Franciaországban, amelynek tömegei elemi erővel törtek ki, van még valami, amit nem szabad figyelmen kívül hagyni: Európa lappangó Amerika-ellenes tiltakozásának első formatalálása. Azonban ez a tiltakozás egyben az ellen az Európa ellen is irányul, amely az amerikai igát szívesen tűri, mert Amerika a nagykapitalizmus. A háború óta két nagy érzelmi találkozása volt Európa népeinek. Először Lindbergh fogadásán, másodszor a Sacco és Vanzetti hóhérai elleni tüntetésen. Nem véletlen, hogy mindkét megnyilatkozás Párizs szent kövezetén játszódott le. Aki az igazi népharag forró dühével nem érzett együtt, kizárta magát az eljövendő Európa közösségéből.

*

Egy szót Fullerről, az „államférfiről."

Ól csak az tudja, mit jelent egy ember haláláért felelősséget érezni, akinek íróasztalán feküdt már halálos ítélet, amelyet csak

aláírni kellett, hogy végrehajtassék. Magamról tudom, mi ez. Én visszautasítottam ennek a felelősségnek a vállalását. Fullernek, a vasbírónak, mint hívei mondják, ma gondolnia kell arra, mi történik, ha egy váratlan valami kézzelfogható bizonyítékot szolgáltat a kivégzettek ártatlansága mellett. Ha például valami olyan történik, mint Henry alezredes öngyilkossága a Dreyfus-ügyben.[4] Végül is Sacco és Vanzetti mégse egészen négerek (még csak nem is zsidók, amivé Reventlow gróf bélyegzi őket), s nem az Ördög-szigeten vannak, de az ördög hajlékában. Melyik vasszűz lenne elég kegyetlen az új Torquemada saját etikája szerint, egy igaztalanul felállított elektromosszék megbosszulására?

Még csak őrültekházába sem fogja csukatni magát, ahova a gyilkos rangjabeliek kerülnek, mint Harry Thaw. Félre minden frázist és képzeletet! Sacco és Vanzetti „radikálisok" voltak, és az alkalom jó volt két „radikálist" borzalmas módon meggyötörni és végül kivégezni, egy rablógyilkosság ürügye alatt, amelyet soha el nem követtek, amelynek a tettese után azonban senki sem nyomozott, nehogy a két „radical" kiszabaduljon. Éppen a „Károlyi-Case[5] idején játszódott le Amerikában Trescának, egy „radikális" újságkiadónak ügye, akit maximális fogházbüntetésre ítéltek, mert lapjában óvszerek hirdetését megengedte. Ez az ügy egy kis részét világította meg az ellentábor frontjának, amelynek ma zömét fedte fel a Sacco—Vanzetti-ügy. Valójában csak egy front van, s csak egy ellenfrontnak szabad lennie. Mi európaiak, bizonyosan nem vagyunk jobb emberek. Nekünk is vannak Fullerjeink, akik ellen szükségünk lehet arra az Amerikára, amely harcol az ő Fullerjei ellen. Ennek az Amerikának tartozunk avval, amit megadtunk a baloldali Franciaországnak a Dreyfus-ügy idején. Érdeklődésünk, rokonszenvünk fényszóróját felé kell irányítanunk, vele kell éreznünk, és felháborodnunk, hogy tudja: nem áll egyedül.

*

Sacco és Vanzetti halottak; ártatlan vérükben fogamzott a Sacco—Vanzetti-ügy nagy példázata.

Láthatár, 1927. 1. évfolyam 4—5. szám.
Die Weltbühne, 1927. augusztus 30. 23. évfolyam, 35. szám Berlin—Charlottenburg.

---

[1] *Sacco—Vanzetti-ügy:* l. Jegyzetek.

[2] *Seriff-komplexum:* a közigazgatási és bírói tisztséget betöltő seriff szerepének eltúlzása, szinte természetfeletti hatalommal bíró személynek tekintése.

[3] *A Bírák Könyve Sámuelje:* azaz: „Isten követe és nyelve".

[4] *Dreyfus-ügy:* l. Jegyzetek.

[5] *Károlyi-Case:* Károlyi-ügy, utalás Károlyi 1925-ben tett útjára. L. I. 114. lapján.

RÉSZLETEK KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ 1927. JANUÁR 25-E ÉS 1927. JÚLIUS 12-E KÖZÖTT ÍRT LEVELEKBŐL

1927. január 25.

... Nagyon lesújt, hogy Jászit megbántottam. Igazán nem volt szándékom ezt tenni.

Háromszor is írtam Oszkárnak, mindig eltéptem, amit írtam. Most csatoltan küldök egy levelet, ezt juttasd el neki. Minthogy címét nem írod meg, csak rajtad keresztül tudom megtalálni...

Kőkeményre verték az események a szívemet... Mindez nem vonatkozik Jászira, akit szeretek, csak magyarázat. Az is igaz, hogy a nagy politikai nézetkülönbség tette, hogy nem éreztem annyira szükségét annak, hogy Jászinak írjak. Ő mindjobban jobbra, én mindjobban balra megyek. Bánt, nagyon bánt, hogy Jászi idejövetelemet is arra vélte, hogy nem akarom látni. Tudom, hogyha csak két pecig vele lehetnék, megbocsátana, mert az ő szíve intakt. Ő tud szeretni....

1927. január 27.

... Február 1-én az Essex Hallban érdekes vitaestély lesz. A kommunista Pollitt és John Trachy között. A téma: igaz-e, hogy a kommunizmus az egyedüli kivezető út a szocializmus számára? Professzor Lasky fog elnökölni, akit szintén ismersz...

... Milyen boldog lehet a *Magyarság*, hogy ismét tépheti száját és nyelvet öltögethet reám. A *Magyarság* kivágásának túlsó lapján olvasom a „Farsangi jelentés" rovatában a következőt: „Hun-nyilas bál Kispesten. A hun-nyilas öreg cserkész csapat Vass József (különben róm. kat. pap) népjóléti miniszter őfőméltósága

védnöksége alatt bált rendez." Inkább hun nyalasnak keresztelném el ezeket az öreg cserkészeket. Ezek már bizonyára annyi talpat nyaltak, hogy megérdemelnék a nyilas helyett a nyalas címet. Egy másik bál meghívójáról azt írta a lap, hogy a meghívó (közönséges nyomtatvány) „*ékes magyarsággal*" van megírva. Hát nem állatkertbe valók írhatnak csak ilyet? Hidd el, nem vehetsz kézbe egy mai magyar lapot, amely ne hemzsegne ilyenfajta „turáni lovag romantikától". Egyszerre akarnak hunoknak, nyilasoknak, barbár herélőknek és keresztény római katolikus morális szócsőnek látszani. Ezért kell a nyilak megáldására potrohos pap, aki hol a hamis bankókat, hol a herélő késeket locsolja be szentelt vizével, nem, vizeletével. Lehet-e egy nemzetet becsülni, mely ennyire gyáva! Mert nem igaz, hogy hun-nyilasok, aminthogy az sem igaz, hogy keresztények, lovagok és patrióták. Épp azért kell mindezt annyira kikürtölni, mert az ellenkezője az igaz.

1927. február 12.

Angyalom,

nagy monstre népgyűlés lesz a Trafalgar Square-n. Tiltakozás a kínai beavatkozás ellen[1]...

... A helyzet különben az, hogy a Labour Party pártvezetősége a szó szoros értelmében be lett pofozva a kínai ellenes attitűdbe. A végrehajtó bizottság pártértekezletén harminckilenc harminchét ellen, tehát csak két szótöbbséggel határozták el a harcot a kormány ellen, Ramsay MacDonald nagy keserűségére. Érdekes, hogy bizonyos City-körök[2] *is* ellenzik az expedíciót kapitalista szempontból. Félek ettől az ügytől, mely tengeri kígyónak ígérkezik, és melynek vége-hossza sem lesz. Nagyon lehetséges, hogy az oroszokkal meg fogják szakítani az összeköttetést, és hogy a szovjet követséget meneszteni fogják. Egyszerre Kínával, Oroszországgal, Indiával gyűlik meg a bajuk...

... Bánffy Miklósról egy angol lapban azt írták, hogy mikor letette esküjét a román királynak mint újdonsült román alattvaló, díszmagyar mágnás uniformisban jelent meg. Ez se rossz! A mágmás díszmagyar ebben az esetben a magyar patriotizmusnak fügefalevél szerepét játszotta. Csodálatos, hogy nem hámlott le a bőr zsíros pofájáról, mikor ezt a komédiát játszotta. Lehet-e egy osztályt, társadalmat megmenteni, amely ilyen szemtelen módon nyilvánosan képen köpi és gúnyt űz a hazafiságból, az eskü szent-

ségéből, az úri becsületből? És ez a komédia méghozzá tetszik hazánk lovagjainak. „Megmutatta az a Bánffy gróf annak a büdös oláhnak, hogy ő mégiscsak mágnás és magyar *úr* marad, mégha oláh is lesz." Ez az a turáni patriotizmus, aminek kedvéért Bánffy ezt a komédiát eljátszotta. A legrühesebb kutyák ezekhez képest tiszta állatok. Lehet ezt lenyelni?

1927. február 14.

... Vámbéry és Jászi szerint a kommunizmus olyan, mint a vallás, amiben vakon hinni kell. A politikához szerintük ergo nem kell a hit. Állandóan azt kérdezik tőlem, hogy hiszek-e a világforradalom közeli bekövetkezésében. Ha nem is hinnék benne, vagy pontosabban azt hinném, hogy csak halálom után, egy jövő generáció fogja a törekvésem gyümölcseit élvezni, megvetném magam, hogy ilyen ok miatt hagynék fel a küzdelemmel. Szépen nézne ki a világ, ha mindenki csak addig küzdene egy eszméért, ameddig bizonyosra veszi, hogy még megéri annak diadalát. Jászi bezzeg ezeket a defetista elveket csakis velem és a gyűlölt kommunizmussal szemben applikálja. Mert hisz ő is küzdött a Keleti Svájc[3] megvalósításáért még a háború előtt. Pedig ennek esélyei legalábbis olyan távol állnak, mint a világforradalom. Ilyen elvek mellett nem volna szabad erdőket ültetni, mert nem mi fogjuk a fákat kivágni. Ez urak szerint Voltaire idealista marha volt, Dosztojevszkij hülye, mert nem érték meg életük alatt, hogy az emberek őket megértsék. Az indusok ne küzdjenek a brit imperializmus ellen, mert nem fogják úgysem megérni, hogy az összeműljön. Mindenkinek szabad úgy látszik taktikázni, csak nekem nem! Mert azt várták tőlem, hogy nyíltan kijelentsem bolsi voltomat, vagy lehajtsam a fejem a II. Internacionalé ölébe. Vagyok bátor bejelenteni, hogy igenis *csak* taktikából nem lépek be a III. Internacionáléba. Milyen öröm volna a Szendék és Peidlék táborában, mert akkor nyíltan felvehetnék a harcot ellenem, és megszabadulnának attól, aki kellemetlen igazságokat dörgöl az orruk alá, Nem először mondják nekem „barátaim", hogy ugyan hagyjak fel a „meddő" küzdelemmel, mert mindenki háborút vár, még a szocik is. Mit akar ez a Károlyi az ő naiv háborúellenességével? Mikor francia fogságban voltam, a *rakpart* azt hajtogatta, hogyha Mihály hazajön, nehogy ismét előjöjjön az általános választójoggal, mert az egész világ ki fogja őt nevetni. Nem nevettek, nekem nyaltak. Most is hiába akarnak

defetistává átgyúrni engemet, aki olyan „befolyásolható" vagyok. Egyedül fogok járni, de azzal a biztos tudattal, hogy az egész magyar proletárság engem és nem Jászit, Szendét, a Léon Blumokat fogja követni, ha ütött az óra. *És ütni fog!* Lehet, hogy én már a síromban leszek, de azzal a tudattal fogok meghalni, hogy az én kitartásom nem volt hiába. Ők megvetéssel azt mondják, hogy ez egy vallásos rajongó beszéde, és tanácsolják, hogy lépjek be a III. Internacionáléba. Eszmék pedig csak így születhetnek meg. Ha az ember úgy tekinti a politikát, mint egy határidőre lejáró váltót, akkor természetesen sietni kell az inkasszálással. Az 50 éves embernek jó esetben csak 20 éve van, és ezen időn belül *kell* miniszterré, főispánná, vagy bakterré lennie. Engem azonban, ha elveim feladása árán lehetséges csak, nem temptál sem a miniszterség, sem pedig a bakterség. Pályázzanak éntőlem a derék szocdemek, nem fogok útjukba állni. Még csak nem is fogom őket jobban megvetni, mint most, mert tudom, hogy ha eddig nem adták fel összes elveiket, az csak azért nem történt, mert hiába is tették volna, úgysem vették volna őket be a kormányba. Az árulásnak is megvan a technikája. A fő, hogy jókor kell árulni.

Berlin, 1927. július 10.

... Itt sokat dolgoztam, de korántsem eleget. Lorsyval nem lehet gyorsan dolgozni. Lustább mint valaha. Dorothy Thomson (az aki rólad akart írni) szomszédságomban lakik, meghívott, hogy találkozzam Sinclair Lewisszal. Mulatságos amerikai.

... Mit írjak Berlinről? Antipatikusabb, mint valaha. Az ízléstelenség egyenesen szufokáló. A férfiaknak borotvált gömbölyű fejük és a sörtől kidűlő hasuk van. Az asszonyok pongyolában sétálnak, mintha másállapotban lennének. A kávéházakban nem az étel és az ital a fő, de az arany prunk. A mozikban galorírozott portások, kik úgy néznek ki, mint Vilmos vagy Tirpitz ifjú korukban. Egyáltalában jellemző, mennyi admirálisnak öltözött portást látni. Ha már nem gyönyörködhetnek katonáikban, legalább a portást öltöztetik fel maskarába. Mondom, undok ez a város. Egy pseudo-amerikanizmus[4] jellemző az új Németországra. Hallom, Dortmutban egy tizenötemeletes házat is építettek, amely hatodik emelettől felfelé üresen áll. Határozott gazdasági fellendülésben vannak, vagy legalább látszanak lenni. A gazdagok gazdagodnak, a szegé-

nyek még jobban elszegényednek. A legutolsó kocsisvendéglőben, ahol nincs is abrosz, tizenöt frankon alul nem lehet bármit is enni. Meggyőződésem, hogy erősen készülnek új háborúra.

Berlin, 1927. július 12.

... Lorsy kétségbeejtően lassan dolgozik. Valósággal idegrontó vele dolgozni .... Július 23-án Roubaix-be megyek népgyűlésre. Addig itt fogok dolgozni. Ma megint Lewis Sinclairrel voltam összehíva, a *New-York Times* itteni mukatársával meg egy pár amerikai újságíróval. Reggeli után Lewis Sinclairt és engem a Bismarck-szobor lábai előtt lefényképeztek a lapok számára. Ezzel vége inkognitómnak. A *Babbitt* írója nagyon érdeklődött utánad. Felőlünk nagyon tájékozva van. Mondta, hogy ő is írt rólunk cikkeket, mikor ott jártunk...

... Egy cikket írtam az ameriai penetrációról. Dorothy Thomson azzal biztat, hogy el tudja helyezni a *Harpers Magazin*ban. Ha sikerül is, sajnos csak egy hónap múlva látunk pénzt belőle. Fattyvel is találkoztam, vastagabb mint valaha. Élvezi Berlin ízléstelenségét. Berlint a parvenük inferioritási komplexuma dominálja. Csak egy gloire epochája volt. Ez a Pickelhaube. Goethére, Kantra, Marxra, Einsteinre stb. *nem* büszkék; ellenben egy ilyen állatot, mint Hindenburg, azt istenítik. Ha Stinnes nem bukott volna meg, dacára, hogy megrabolta az egész országot, ma hőst csinálnának belőle. Az összes mediokritásokat bámulják II. Vilmostól kezdve. Szellemi kapacitásaikat épp hogy nem szégyellik. Most csak egy a törekvésük, amerikaiaknak látszani. Ha az Egyesült Államoknak az elnöke egy marha, legyen az övék is az. „Bismarck hat Deutschland gross gemacht, und die Deutschen klein."[5] Soha ennél jobbat nem mondtak. Innen nézve Párizs igazán a cita eterna[6], de London is a maga komor, előkelő egyszerűségében mennyivel különb. És ezt érzik ezek a sörtől elhízott, eldurvult emberek. Pedig most igazán nem vagyok elfogult. Politikailag most közelebb állok hozzájuk. Meg vagyok ugyanis győződve, hogy előbb-utóbb szövetkezni fognak Szovjet-Oroszországgal. A *New-York Times* embere is így látja...

Most késő van. Gyalog megyek haza. Átsétálok a Tiergartenen[7]. Szép itt a rengeteg hársfa, most virítanak. Ma jó kedvemben voltam. Egy pár vitriolos mondatot diktáltam.

---

[1] *Anglia kínai beavatkozása:* a kínai nemzeti forradalmi hadsereg 1926 nyarán és őszén elért észak-kínai győzelmeinek hatására az imperialista hatalmak – nyílt provokációk segítségével is – ellentámadást készítettek elő. Ennek első lépése 1927. január 3-án Vuhanban történt, ahová a győzelmet megünneplő tömegek megfélemlítésére az angolok csapatokat küldtek. A vuhani lakosság küldöttgyűlésének a kommunista párt vezetésével történt erélyes fellépésére az angolok meghátráltak. Ezután több – addig angol csapatok által megszállt területet – foglalt vissza a kínai északi expedíciós hadsereg. 1927. február első napjaiban Hangcsou felszabadítása után a kommunista párt megszervezte a sanghaji munkások felkelését, melynek során 360 000 munkás kezdett általános sztrájkba. Ezt követően az angol imperialisták és a kínai reakció közös tervet dolgoztak ki a forradalmi fellendülés megfékezésére: tömegmészárlást akartak rendezni a munkások között. A munkások fegyverszerzés céljából meglepetésszerűen megtámadták a reakciós csapatokat és a rendőrséget, s elvették fegyvereiket.

[2] *City-körök:* angol tőkés körök.

[3] *Keleti Svájc elmélete:* l. Jegyzetek.

[4] *Pszeudoamerikanizmus:* álamerikanizmus.

[5] *Bismarck hat Deutschland gross gemacht, und die Deutschen klein* (ném.): Bismarck Németországot naggyá, a németeket kicsivé tette.

[6] *Cita eterna* (olasz): örök város.

[7] *Tiergarten:* állatkert.

LEVÉL BÖLÖNI GYÖRGYHÖZ

1927. július 17.

Kedves Bölöni,

feleségemnek ugyan már megírtam, de biztonság kedvéért Téged is külön megkérlek, légy szíves intézkedni, hogy a roubaix-i népgyűlés, mely vasárnap, július 24-re volt összehíva, legalább két héttel el legyen halasztva. Legjobb lesz, ha a pártban Kovács elvtárssal lépsz érintkezésbe. Azért nem tarthatom be a terminust, mert mostohaanyám, aki most Bernben van, arra kért, hogy használjam fel az alkalmat és látogassam meg. Szegény súlyosan beteg, és valószínűleg ez lesz az utolsó látogatásom hozzá. Nővéremen kívül ő volt az egyedüli, aki nemcsak tisztességgel, de szeretettel is viseltetett irántam. Dacára, hogy „elárultuk a hazát".

Lorsyval felvettem ismét a munkát. Ez az ember idegölően lusta és rendetlen. Nemegyszer történik meg például az, hogy amit előző napon diktáltam, az másnap úgy elkallódik a szanaszét heverő papírok között, hogy egy-két óráig is tart, míg megtaláljuk. Súlyosan neuraszténiás. Különben mit írjak Berlinről. Ismered. Nem szépült meg. Olyan ez a város, mint egy frakkba felöltözött paraszt, felül huj, alul pfuj.

Internacionális jelentőségét főleg abban látom, hogy összeesett az ausztromarxizmus[1] ábrándja. Egy pár hétig fogják még verni a mellüket. Koalícióba is fognak menni a keresztény szocikkal, de azután hamarosan jobbra fog a pártvezetőség fordulni. Addig jobbra, míg elérik a Boncour—Scheidemann—Thomas

vonalat. Mindegy, át kell ezen is esni. A tisztulási folyamatot fogja gyorsítani.

Kérlek, add át feleségednek üdvözletemet,

baráti kézszorítással
Károlyi Mihály

Berlin, 1927. július 17.

---

[1] *Ausztromarxizmus:* l. Jegyzetek.

1927. november 15.

KÁROLYI MIHÁLY NYÍLT LEVELE A PAS-DE-CALAIS-I MAGYARSÁGHOZ ÉS ÁLTALÁBAN AZ EMIGRÁCIÓHOZ

Szocialista Munkásinternacionalé Franciaországi Szekciója Lens-i Magyar (Világosság) csoportja

Igen tisztelt Elvtársak!

A pas-de-calais-i és általában az emigrációban élő elvtársak tájékoztatására — különösen azoknak, akik nem voltak jelen az októberi emlékünnepélyen — írom ezeket a sorokat, azzal a céllal, hogy azt minél szélesebb körben ismertessék.

Nem új dologról lesz szó, de szükségesnek tartom — különösen az egységfrontra vonatkozólag — megismételni mindazt, amit ott élőszóval is elmondottam.

A világháború kitörése szomorú korszak kezdetét jelenti a szocialista pártokra nézve a legtöbb európai államban. A pártvezetőségek nagyon sok helyen nem tudtak ellenállni az államszervezet nagy nyomásának, és odadobták magukat a militarizmus karjaiba. Ezzel a ténnyel a párt a legtöbb államban ellentétbe került programjának legelementárisabb és legtöbbet hangoztatott sarkalatos tételével, azzal, hogy nem téveszti össze a hazát a kapitalisták érdekeivel, és hogy nem nyújt segítő kezet olyan háborúkban, amelyeknek egyedüli célja, hogy az uralkodó osztály hatalmát még jobban megerősítse, és mivel így az egyes nemzetek szocialista pártjai nacionalista alapra helyezkedtek, a munkásság nemzetközi szervezete derékba tört.

Csak a háború harmadik évében, az orosz forradalom, a cári hatalom összeroppanása, a háború iránti egyöntetű undor hatása alatt, továbbá a forradalmi pacifizmus előretörése következtében ocsúdott fel a párt a háborús mámorból, különösen a mindjobban szorongatott Németországban és a központi hatalmak államaiban

— s kezdte megérteni, hogy milyen óriási hibát követett el akkor, amikor 1914. augusztus elején megkötötte az ún. *treuga deit*, kimondva egyúttal az osztályharc felfüggesztését a háború tartamára. A német szocialista párt ekkor kettészakadt. A Hasse—Ledeburg-csoport kivált, Liebknecht, Luxemburg Róza (a fehérterroristák későbbi áldozatai) hatalmas agitációval fordultak a jobboldali szocialisták ellen, akiknek az akkori vezetői Scheidemann és Ebert voltak, akik teljes gőzzel védték a porosz militarizmus érdekeit.

Az összeomlás idejében természetesen még a jobboldali szocialisták is balra tolódtak Németországban. Ez a balratolódás azonban csak igen rövid ideig tartott, sőt mi több, már 1919-ben a szocialista Noske miniszter lefegyverezte a proletariátust, s vérbe fojtotta a Spartakuszok mozgalmát.[1] Amivel azután végleg megerősítette Németországban a reakciót. Amikor ezen krízis horderejéről beszélek, különösen a német szocialisták közelmúltjával s jellemével kell foglalkoznom, nemcsak azért, mert e keretben nem lehet egyszerre az angol, francia, olasz stb. szocialista pártok evolúciójával foglalkozni, hanem különösen azért, mert a II. Internacionálé klasszikus hazája Németország és Marx volt, az, aki azt életre keltette; továbbá mert a klasszikus elméleti szocializmus tudósai alapvetői és agitátorai: Marx, Engels, Lassalle, Bebel stb. szintén németek voltak, és az egész szociáldemokrata párt a hegeli filozófiai ideológiából indul ki. Tehát, ha az ember a II. Internacionálé virágzásairól, kríziseiről és dekadenciájáról akar beszélni, ha a II. Internacionálé jelenlegi politikáját akarja kritika tárgyává tenni, elsősorban is a németországi szocialista párt magatartásával kell hogy tisztában legyen!

Oroszországban a rövid életű polgári jellegű forradalom,[2] mely Kerenszkij vezetése alatt tovább akarta a háborút folytatni, és amely egy koalícióban egyesítette a jobboldali szocialisták (az ún. szociálforradalmárokat) és a radikális polgárság egyes vezető egyéniségeit (mint például Miljukov, Lvov herceg, Rodzjanko stb.), és amelynek célkitűzése inkább csak egy demokratikus alkotmány kivívása volt, — hamarosan meg lett döntve a szélső baloldali szocialisták által. Lenin és a bolsevisták győzelme, a cári hatalom összeomlása és az a tény, hogy a világ egyik legnagyobb államában a proletárdiktatúra megalakult, természetesen óriási kihatással bírt a világ eseményeire.

A magyar októberi rendszer, amelynek a forradalmi lendületét szabotálták azok a polgári elemek, akik egy koalícióban voltak vele, de amely mégis, annyira-amennyire lépést igyekezett tartani a kor szociális követelményeivel, részben azért nem tudott konszolidálódni és részben azért is bukott meg, mert a munkásság — amelynek a szemei előtt lebegett az orosz példa — nem számolt az erőviszonyokkal, amelyek a kis Magyarországon sokkal kedvezőtlenebbek voltak, mint a nagy Oroszországban, s azt hitte, hogy az orosz bolseviki rendszert a magyarországi proletariátus lemásolhatja, s diktatorikus úton átveheti a hatalmat. Ami meg is történt.

Az állandó nyomás hatása alatt a végén is az egész magyarországi szociáldemokrata párt balra tolódott, s megtörtént a kommunista és a szociáldemokrata párt fúziója. Ezzel a lépéssel a szociáldemokrata pártvezetőség elvágta a II. Internacionáléval való tradicionális vonalait. Ez a hirtelen fuzionálás azért történhetett meg, mert a szociáldemokrata párt vezérei, akik már a háború kitörésekor is lagymatagul viselkedtek, és a háború későbbi éveiben sem küzdöttek kellő eréllyel a pacifizmusért (úgy, hogy néha már polgári politikusok is túlszárnyalták őket radikalizmus tekintetében), elvesztették a tömegek bizalmát.

A kommün bukása után az emigrált népbiztosok egy része kilépett a kommunista pártból, de nem helyezkedett el a szocialista pártkeretekben, hanem az osztrák pártvezetőséggel — amely nem helyeselte a Noske-féle politikát — megalakították az ún. két és feles Internacionálét.

Ennek a két és feles Internacionálénak az elmélete nem volt teljesen határozottan körvonalazva. Nem is az volt a célja, hogy egy újabb programot adjon a proletariátusnak, mint inkább az, hogy összekötő kapcsot létesítsen a II. és a III. Internacionálé[3] között. Éppen ezért én azt az alakulást akkor igen melegen üdvözöltem, és ha megmaradt volna eredeti koncepciója mellett és az egységesítés célját híven követte volna, magam is csatlakoztam volna hozzájuk.

A dolog azonban másképpen történt. Ez a két és feles Internacionálé csak igen rövid életű volt. Kereteiken belül a jobboldali irányzatok mindjobban megerősödtek, és a két és felesek 1922 végén a hamburgi kongresszuson[4] visszaolvadtak a II. Internacionáléba.

Ezzel a ténnyel az egységfront gondolata (politikája) súlyos vereséget szenvedett.

Igazságos akarok lenni, s ezért nem akarom tagadni azt, hogy van némi különbség a bécsi magyar emigráns csoport és a II. Internacionálé jobboldali vezetősége között. De mit használ ez a talán belsőleg létező distinkció, ha nyilvánosan nem tud, vagy nem akar érvényesülni? A kétésfeles Internacionálé volt vezetői visszaolvadásukat azzal szokták indokolni, hogy jobban lehet a nagy párton belül balrább álló politikájukat érvényesíteni és az egység mellett lándzsát törni, belülről, mint kívülről.

A tények azonban az ellenkezőjét bizonyítják. A magyar emigrált vezetőség és az osztrák pártvezetőség — akik most már újra tagjai a II. Internacionálénak, sőt ott tekintélyes pozíciókat is töltenek be — még azt sem tudták elérni, hogy kirekesztessék a pártból azt a magyarországi pártvezetőséget, akik Horthyval és Bethlennel választási paktumot kötöttek, akik megígérték ennek a reakciós kormánynak, hogy pár mandátum fejében nem fogják agitációjukat a magyar földműves proletariátusra kiterjeszteni, és kezességet vállaltak arra nézve is, hogy a kormány propagandájához híven, a külföldön nem fogják többé azt állítani, hogy Magyarországon fehérterror volt és van.

Hivatalosan a helyzet tehát úgy áll, hogy a bécsi magyar szociáldemokrata emigránsok egy pártban vannak Peidllel és Peyerrel, hogy ugyanazok a párthatározatok kötik őket, mint emezeket. Gyakorlatilag pedig a II. Internacionálé — ha választania kell Peyer és Peidl, vagy Garbai és Kunfi között, az előbbiek mellé áll.

Hogy mennyire képtelen a II. Internacionálén belül ennek az úgynevezett baloldali irányzatnak a befolyását érvényesíteni, az élesen különösen akkor jutott kifejezésre, amikor Angliában a Munkáspárt, MacDonalddal az élén, vezette a leghatalmasabb ország államügyeit. A Horthyéknak adandó kölcsönről volt szó. A bécsi magyar szocdem emigránsok, velem egyetemben — igen helyesen — egész erejüket latba vetették, hogy ez a kölcsön politikai feltételekhez köttessék. A Londonban járt delegáció arra kérte MacDonaldot, hogy a kölcsön előfeltételeképpen kösse ki Magyarországon az általános választójogot s a demokratikus intézmények helyreállítását. Tehát nem is szocialista, de tisztán demokratikus program egyidejűleg való beállítását követelték —

mégis minden politikai kikötés nélkül megkapta Horthy az angol kormány jóvoltából az anyagi támogatást. És azoknak, akik azzal igyekeztek menteni az akkori angol kormány eljárását, hogy: igen ám, de akkor a munkáskormány egy kisebbségi kormány volt, és azért nem volt elég ereje ezt keresztül vinni, azt felelem, hogy tévednek. Szocialista vonatkozásban kisebbségi kormány volt, de a liberális, demokratikus politikához megvolt a többsége. Ha kénytelen-kelletlen is, de ebben a kérdésben a liberális párt vele szavazott volna.

Nos hát MacDonald tipikus képviselője annak az úgynevezett reformista szocializmusnak, amely a II. Internacionálét jellemzi.

Tehát — amint látjuk — hiú remény volt az, hogy a párton belül befolyásolni fogják tudni a II. Internacionálét s annak politikáját balra tolni. Önmagával jut ellentétbe az a taktika, amelyet a visszaolvadt bécsi szocialisták akarnak követni. Ez a csoport egyrészt ellentétben áll az otthoni szociáldemokrata pártvezetőséggel, azt szeretné kibuktatni; másrészt azonban aláveti magát a II. Internacionálé fegyelmi szabályainak. És minthogy nemcsak Garbaiék tagjai a II. Internacionálénak, hanem Peyerék is, minthogy a II. Internacionálé hivatalos politikáját Peyerék képviselik, nem tudják a bécsiek rávenni a II. Internacionálét arra, hogy támogassák őket Peyerékkel szemben. (Például, amikor legutóbb Peyer Lens-ban járt, a francia hivatalos szocialista párt védő szárnyai alá vette, s a gyűlésen a helybeli szocialista polgármester kíséretében jelent meg, aki — ha arra került volna a sor — egyáltalában nem lett volna hajlandó a hivatalos magyar szociáldemokrata vezetőséggel szemben magát a bécsi magyar emigránsokkal azonosítani.)

A volt kétésfelesek támadják a magyarországi pártvezetőséget szélsőjobboldali defetista állásfoglalásáért, de ugyanakkor internacionális vonatkozásban ugyanezt a politikát támogatják, ha az például Franciaországra vagy Angliára vonatkozik. Támadni Magyarországon a defetista reformszocializmust, és ugyanakkor támogatni ugyanezt a reformszocializmust internacionális vonatkozásban, nyilvánvalóan lehetetlenség. Vagy támadok egy irányzatot az egész vonalon (Magyarországon éppúgy, mint egyebütt), vagy helyeslőleg kell bólintanom az egész vonalon. Ha támadom Peyert, akkor támadnom kell mindazokat a francia, angol, német stb. vezető politikusokat, akik ezt az irányzatot képviselik. Nem

lehetek halálos ellensége a paktumnak, ha ugyanakkor ölelkezem azokkal, akik fedezik az ilyen gyalázatos egyezményeket.

Teljesen reménytelen tehát azt várni, hogy a szociáldemokrata politikusok nagyjai a sok nógatásra egyszer csak erélyesebb politikát fognak folytatni. Nem, ez ki van zárva azon egyszerű oknál fogva, mert a német, angol, francia, belga stb. jobboldali szocialisták Peyert és Peidlt nem kritizálják, mert hiszen a saját országukban ők maguk is éppen olyan defetista, erélytelen és megalkuvó politikát folytatnak, mint amazok.

Az egységfront kérdésében is ugyanígy áll a dolog. Itt is hiába mondják ők nekem, hogy ők is őszintén óhajtják az egység megteremtését, amikor azt látom, hogy magukévá teszik s elfogadják a II. Internacionálé által kiadott parolét, mely így hangzik: egységfront, igen, de csak egy feltétellel, hogy szűnjék meg a III. Internacionálé s olvadjon vissza a II.-ba.

Én azt állítom, hogy az vagy azok, akik ehhez a feltételhez kötik az egységet, nem őszintén hívei annak. Ez egy kibeszélés s egyedüli célja, hogy a dolog meg ne történjék. Ez hasonlít azokhoz a feltételekhez, amelyeket Berchtold gróf a szerbeknek diktált 1914-ben az ismeretes ultimátumban, amelyikben a béke előfeltételeként azt követelte, hogy a szerb állam mondjon le szuverén jogairól. Berchtold mondotta, mint bizalmasaitól tudom, hogy egy egész éjjelen át nem tudott aludni, mert azon töprengett, hogy miképpen fogalmazza meg úgy a hírhedt ultimátumot, hogy azt a szerbek valamiképpen el ne fogadhassák.

A helyzetben tényleg van hasonlatosság, mert a III. Internacionálé feladása, amelynek Lenin volt a megalkotója, — s amely tíz év óta 150 millió ember credóját képezi, —Szovjet-Oroszországnak olyan alaptétele, amely nélkül létezése legalábbis kétséges. Különben is az egységfront szövetséget jelent, nem pedig egybeolvadást.

Szövetkezni lehet olyanokkal is, akik nem adják fel az elveiket 100 százalék erejéig. Ez áll politikai, társadalmi szövetkezésekre egyaránt, és kérdem azoktól a II. Internacionálé vezetőktől, akik ezekhez a szigorú feltételekhez kötik az egységfrontot, hogy amikor például polgári pártokkal szövetkeznek, sőt mi több, amikor kabinetet is alkotnak olyanokkal, akiknek az egész ideológiájuk homlokegyenest ellenkezik az övékével, követelik-e, hogy ezek a polgári pártok a szövetség megkötése előtt szocialistákká

váljanak? Ugyebár, hogy nem? Ilyen őrültséget nem pretendáltak sem az osztrák, sem a német, cseh, belga stb. szociáldemokrata pártok, amikor koalícióba léptek polgári pártokkal, sőt néha egységes kabinetet is alkottak velük. Ellenkezőleg. Elveik teljes fenntartását hangoztatták (ha ugyan gyakorlatban nem is tartották be azt) akkor, amikor bevonultak a kapitalisták sáncaiba.

Minden párt, de különösen egy forradalmi párt nem életképes harci taktika nélkül. Egy ellenzék, még polgári is, amely nem akar vagy nem tud támadni, elveszti létjogosultságát s minden befolyását a tömegeknél. Ez fokozottabb mértékben áll a szociáldemokrata pártra nézve.

A II. Internacionálé által kiadott jelszó olyan passzivitásra kárhoztatja a szociáldemokrata pártokat, szemben a kapitalistákkal, hogy igen sok helyen azt látjuk (mint például Magyarországon), hogy a polgári pártok ellenzékiességben túlszárnyalják őket. Hogy ezt a tehetetlenségüket pótolhassák, a szociáldemokrata pártnak voltaképpen csak *egy* komoly akcióprogramja van, és ez a bolsevizmussal szemben elfoglalt kíméletlen taktikája.

A baj, amit a tömegek nem látszanak eléggé megérteni az, hogy a szociáldemokrata párt csak úgy és csak akkor léphet koalícióba a kapitalistákkal, ha előbb bebizonyítja, hogy ők nem veszélyeztetik a kapitalisták intézményeit, sőt azt konszolidálják. Ahhoz, hogy egy szociáldemokrata párt koalícióba léphessen és kormányt alkothasson egy polgári párttal, szükséges, hogy bebizonyítsa, miszerint különbség van jobb- és baloldali szocializmus között; csak akkor kaphatnak tárcákat, ha hajlandók a kapitalista rendszernek bizonyos szolgálatokat tenni, az a szolgálat, amelyet ők a szociáldemokratáktól kívánnak, elsősorban a munkásegységfrontnak a szabotálása (amely a legnagyobb veszély rájuk nézve), továbbá az, hogy a munkástömegekkel lenyelessék az állam imperialista-nacionalista elméletét.

A jobboldali szociáldemokraták elmélete az, hogy ők (momentán) reformokért küzdenek. (Ezért is nevezik ők magukat reformszocialistáknak.) Reformszocializmus az osztályharc kikapcsolását jelenti. A reformszocializmus reformja. Kisebb-nagyobb előnyökért (reformokért) feláldozzák a lényeget azért, hogy előnyösebb szakszervezeti törvényeket erőszakoljanak ki, hogy kisebb-nagyobb jóléti intézményeket kapjanak, hajlandók (mint mondják, csak ideig-óráig) kikapcsolni (felfüggeszteni) a szocialista

programnak a sarkalatos tételeit is. Ilyen kisebb előnyök elnyerése kedvéért — a pacifizmus enyhe hangoztatása mellett — mégis megadják a császárnak, ami a császáré. Például Angliában a Labour-kormány az újabb csatahajókat, Franciaországban háború esetére előre kivételes törvényeket stb. — Jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok, mondják, és nem veszik észre, hogy ezzel a defetista politikával (taktikával), mely azt hirdeti, hogy a szocialista program csak 50 vagy 100 év múlva lehetséges valami, nemcsak feladják a kapitalizmus elleni küzdelmet, de akarva, nem akarva megerősítik azt. Mert az okos kapitalista politikus (ellentétben a fasisztával) belátja, hogy előnyösebb reánézve az — és jobban biztosítja a fentmaradást —, ha itt-ott enged egy kicsit, s valamivel megjavítja a munkásság helyzetét, ami által megnyeri a munkásság vezetőjét. (Mintha mereven elzárkóznék minden követelés teljesítése elől).

A helyzet, hogy egy hasonlattal éljek, körülbelül ugyanaz, mint hogyha egy börtönben levő fogolynak étkezési kedvezményeket nyújtanak, megjavítják a fekvőhelyét, ha ennek fejében a fogoly önként lemond a kiszabadulás lehetőségéről, a börtön reformálása (humánusabbá tétele) nem a börtön intézménye ellen irányul, sőt annak megerősítését célozza. Ha én azon dolgozom, hogy például Amerikában a villanyszék helyett egy humánusabb kivégzési módot (mondjuk akasztást) léptessenek életbe, ezzel nem a halálbüntetés mint intézmény ellen küzdök, ellenkezőleg ezáltal a kivégzés megerősítéséért dolgozom. Kevésbé fájdalmassá teszem a halálbüntetést, hogy annál erősebben maradjon meg.

Ha összehasonlítjuk azt az állítólagos *szörnyű* elméleti ellentétet, amely a szociáldemokraták és a bolseviki kommunisták között áll fenn, azzal a másik ellentéttel, amely a szociáldemokrata elmélet és minden polgári politika között fennáll, lehetetlen meg nem állapítani azt, hogy amíg az egyik ellentét *csak a taktikára szorítkozik*, addig a másik *lényegre* plusz *taktikára*. Ha még a górcső alatt is vizsgáljuk az ellentétet a két szocialista tábor között, leegyszerűsítve nem más, mint az, hogy amíg az egyik, a leninizmus a szocializmus megvalósítását úgy gondolja inkább elérni, hogy a hatalmat erőszakkal ragadja magához, s diktatórikus módon azt addig gyakorolja, míg a nép széles rétegei elég érettek nem lesznek arra, hogy a demokráciát gyakorolni is tudják, addig a másik, a szociáldemokrata elmélet szerint a hatalmat nem szabad erő-

szakkal megszerezni, de a már meglevő demokrácia segítségével legális úton biztosítani, birtokolni, ahol pedig még nincs meg a demokrácia, ott előbb azt meg kell csinálni, s annak segítségével hódítani meg az állami apparátust.

Hogy melyik a helyes út, azon sokáig lehetne vitatkozni. Én a magam részéről azt hiszem, hogy itt nincsen egy abszolút igazságról szó. Hiszem, hogy helyben és időben a taktikának különbözőnek kell lenni. Ami lehetséges, sőt szükséges volt 1917 októberében Oroszországban, az lehetetlennek bizonyult 1919-ben a kis Magyarországon.

A proletariátus vezető politikusainak (mint minden hadvezérnek) változtatni és alkalmazni kell a taktikáját az adott terep és erőviszonyok szerint. Nem lehet azt mondani, hogy minden időben csak frontális támadással lehet e célt elérni. Az osztrák stratégák azért vesztették el csatáikat Napóleonnal szemben, mert előre megállapított marsrutákkal dolgoztak.

Moszkvából nem lehet stratégiai instrukciókat adni az angliai vagy más állambeli proletárságnak, de viszont *Amszterdamnak sem lehet* követelni azt, hogy Szovjet-Oroszország az ő parancsszavára hallgasson.[5]

Ugyanakkor, mikor például az orosz proletárság eminens érdeke az, hogy bolseviki maradjon, más szavakkal: hogy meg ne térjen a demokrácia útjára, s hatalmát tartsa továbbra is diktatórikusan kezében, az angol munkásság ugyanakkor hibát követne el, hogy ha ugyanezt az utat akarná követni, és nem az adott és a már gyakorlatban meglevő demokratikus eszközökkel próbálná kiépíteni a hatalom birtoklását. Ezen érvelésekből következik, hogy az ellentét bolseviki és szociáldemokrata metódusok között csak látszólagos, és hogy semmi akadálya sincs annak, hogy a két különböző metódussal dolgozó proletárság adott esetben közösen ne küzdjön a közös ellenség: a kapitalizmus ellen.

Már gyakran, sőt unosuntalan nyilatkoztam az egységfrontól. Megmondottam azt, hogy mit értek alatta, és rámutattam arra is, miért van rá szükség, ennek dacára tapasztaltam, hogy szavaimnak sokan vagy tudatosan, vagy pedig meg nem értésből minduntalan más-más értelmezést adnak. Épp ezért lehető világossággal, szabatossággal akarom álláspontomat leszögezni e kérdésben. Hivatkozhatnék az egységfrontról írott nyílt levelemre, de a fent említett okokból azt röviden itt megismétlem.

A háború óta az ellentét a kapitalisták és a proletariátus között legnagyobb mértékben kiéleződött. Az európai kapitalizmus a háborúban, amelyet ő maga idézett elő, — igen sokat veszített. Gazdasági helyzete megingott. Az európai imperializmus, amely az iparra volt fölépítve, elvesztette a legtöbb tengerentúli piacát, melynek következtében a munkanélküliség óriásivá nőtt. De megrendült a belső piac is. A nyomor általánossá vált, aminek természetszerű folyománya a vásárlási erők csökkenése. Ezeket a nagy hézagokat az európai kapitalizmus azzal igyekszik pótolni, hogy a munkabéreket leszállítja, a munkaidőt pedig felemeli. A tőkének a koncentrálása is azt célozza, hogy gazdaságosabban lehessen termelni — kevesebb munkabér nagyobb munkaidő alatt — magától értetődik, hogy ez a kapitalista újjászervezési törekvés is a proletariátus ellen irányul, növelve a munkanélküliséget és a nyomort.

A háború óta, jobban mint valaha, a nagytőke, a nagyipar uralja az európai államokat. A politikát nem a koronatanácsokban, nem a képviselőházakban, sőt még nem is a minisztertanácsokban irányítják, hanem a trösztök, szindikátusok, nagybankok és nagyipari vállalatok igazgatóságainak titkos ülésein. Ezen adott helyzet folytán az osztályharc is természetszerűleg kiéleződött. Soha nem volt annyira szükség arra, hogy a proletariátus osztálytudatának teljes megértésével vegye fel a harcot, mint éppen most. A nagytőke, a nagyipar, a nagybirtokos osztály, az arisztokrácia, a főpapság, a bukott fejedelmek egész légiója egységes frontban küzd az ipari és a földműves proletárság ellen. Az erőviszonyok a proletárságra nézve nem kedvezőek. Ha a tömeg emitt képviselve is van, — a pénz, az államapparátus, a hadsereg, a sajtó az ő kezükben van.

A mérleget a munkásság javára csak az dönthetné el, hogyha Marx szavaihoz alkalmazkodva, a világ proletársága tényleg egyesülni tudna. Ez olyan hatalom lenne, amellyel szemben még a mamuttá nőtt kapitalizmus is összeroppanna.

Az előbb már kimutattam azt, hogy voltaképpen milyen felszínes az ellentét, mely a két szocialista tábort elválasztja egymástól. De a helyzet oly komoly, hogyha az ellentét *nagyobb* és *mélyrehatóbb* is lenne, akkor is meg kellene kötni a szövetséget. Bármilyen kritikával is nézzenek a jobboldali szocialisták a bolsevikiekre, az a puszta tény, hogy a Szovjet-Oroszország 150 millió lakosságból álló nagyhatalom a proletariátus vezetése alatt,

és állandó céltáblája a kapitalista államok támadásának, — parancsolólag követeli azt, hogy a kapitalista elnyomás alatt görnyedő európai proletárság szövetkezzék vele, támogassa és támogatását keresse. Ezt a politikát parancsolja a józan ész is. Bezzeg a kapitalisták — ha bajban vannak — nem olyan válogatósak, nem oly finnyásak, mint a mi szociáldemokrata vezéreink, ott veszik a segítséget, ahol éppen kapják; számos példa van erre a történelemben, hogy a megszorult uralkodók, csakhogy az uralmukat megtarthassák, átmenetileg a legszélsőbb radikalizmussal kokettíroztak. Amikor Németország hadihelyzete már megromlott — Ludendorff hozzásegítette Lenint és társait, hogy Oroszországba juthassanak, hogy ott forradalmat szítsanak, s így Németország az orosz forradalom által megjavíthassa a maga veszélyeztetett harci helyzetét.

Egyik nagy érv az egységfront ellen az, hogy az egységfront csak trójai faló, s csak arra jó, hogy a szocialistákból kommunistákat csináljanak. Ezen az alapon fordítva is lehetne okoskodni és azt állítani, hogy a trójai falóból szociáldemokraták jönnének ki. Miért félnek a szocialisták a kommunista ragálytól, amikor a kommunistákat is éppúgy fenyegette a szocialista ragály; hiszen ha igaz az, hogy a szociáldemokraták erősebbek, hatalmasabbak és többen vannak, biztos kilátás van arra, hogy ők hódítanának eszméjükkel a kommunista táborban. Hogy van az, hogy a szociáldemokraták akkor, amidőn a polgári pártokkal szövetkeznek — akik pedig hatalom és nagyság tekintetében semmi esetre sem maradnak a kommunisták háta mögött —, nem félnek attól a veszélytől, hogy elpolgáriasodnak.

A másik szokásos érv, amelyet a II. Internacionálé Szovjet-Oroszsággal szemben hangoztatott az, hogy már csak azért sem szövetkeznek vele, mert nem tudták a kommunizmust megvalósítani. Hogy a bolsevikiek hány percent erejéig tudták programjukat megvalósítani, arról lehet vitatkozni. Egy azonban tény, hogy a kapitalista államok, amelyeknek pedig jó szimatjuk van, azt tartják, hogy már túl sokat valósítottak meg, és ezért irányul oda minden törekvésük, hogy ha másképp nem megy, — gazdasági alapon fojtsák meg.

Az a puszta tény, hogy Szovjet-Oroszország olyan külpolitikát folytat, amellyel céltudatosan szabotálja az európai államok kolóniáit és a kolonizációs politikáját, ez a tény egymaga is ele-

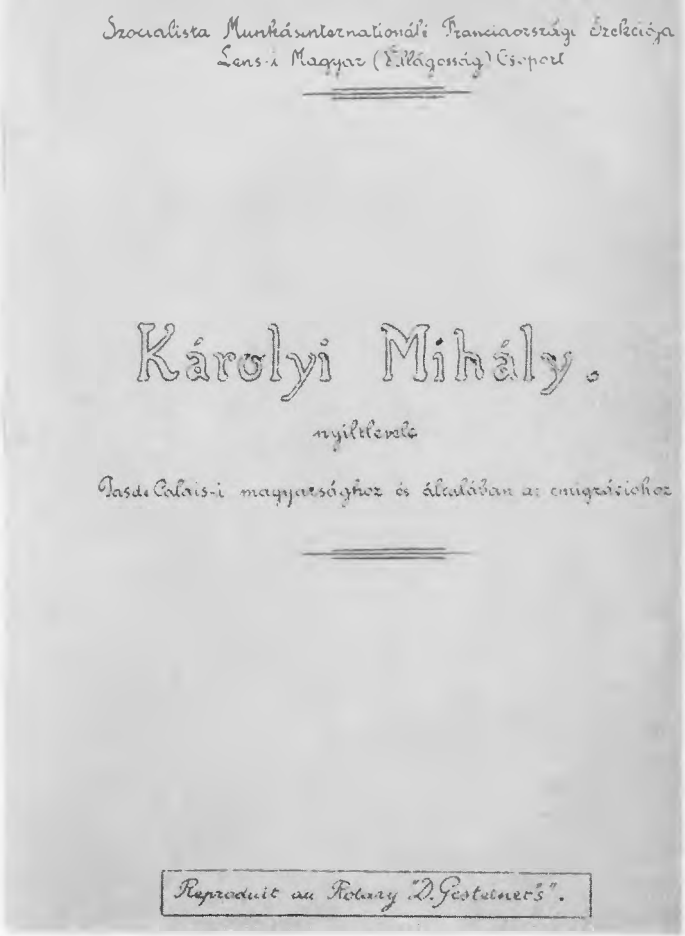

Károlyi Mihály nyílt levele a Pas de Calais-i magyarsághoz (1927). A sokszorosított anyag borítólapja

Károlyi Mihály Sinclair Lewisszall Berlinben (1927)

Károlyi Mihály 1929-ben Párizsban

TROISIÈME ANNÉE - NUMÉRO 110 SAMEDI 12 JUILLET 1930 LE NUMÉRO : FR. 50

MONDE

Directeur : HENRI BARBUSSE

Comité directeur : A. EINSTEIN, M. GORKI, M. KAROLYI, L. WERTH, M. MORHARDT, UPTON SINCLAIR, M. UGARTE, M. DE UNAMUNO

Rédaction, Administration, Publicité : 58, rue Etienne Marcel, PARIS (2e) — Téléphone : Central 14-76 et 18-22

un dessin du peintre flamand james ensor

LIRE DANS CE NUMÉRO LA SUITE DU ROMAN INÉDIT DE H. BARBUSSE : "ELÉVATION"

dans ce numéro :

VOYAGE EN AMÉRIQUE PAR M. KAROLYI

14 JUILLET PAR GEORGES DAVID

SUR LES FÊTES D'ALGER PAR CH. A. JULLIEN

L. O'FLAHERTY

LÉON WERTH

EMMANUEL BERL

PIERRE SCIZE

F. STERNBERG

NOS CHRONIQUES

DES IDÉES, DES LIVRES, NOS ÉCHOS, ETC.

Monde. Henri Barbusse híres, harcos hetilapja, amelyben Károlyi Mihály rendszeresen közölt cikkeket

gendő ahhoz, hogy vele szövetkezzék az európai munkásság, amelynek ellenségét amaz ennyire gyöngiteni tudja. Én tehát odáig megyek, hogy még akkor is, ha Szovjet-Oroszország nem lenne egy, a szocialisták által vezetett állam, kizárólag eme külpolitikájáért szükségesnek tartom a vele való szövetkezést. Ellenségem ellensége, barátomnak barátja, mindenkor természetes szövetségesem.

Mi legyen tehát az adott helyzetben a magyar proletariátus tennivalója? Itt mindenesetre disztingválni kell az otthoni és az emigrációban levő tömegek között. Az otthoniaknak szervezkedniök kell, bármilyen nehéz is, és odahatni, hogy egy olyan pártvezetőséget juttassanak az élre, amely nem egy Horthy-Bethlen-paktum alapján áll, hanem amely az adott viszonyok között is — az ipari és földműves munkásokkal karöltve — az osztályharcot tekintené fő feladatnak.

Az emigrációs proletárságnak a helyzete — a véleménynyilvánítás szabadságát illetően — kedvezőbb. Nem állítom, hogy a pas-de-calais-i, nord-i stb. emigrációs magyar munkásságnak olyan befolyása lehetne, hogy képes lenne a II. Internacionálé politikáját irányítani, de azt állítom, hogy ha kicsiben megcsinálják ott az egységfrontot, mely nagyban oly nehezen tud megszületni, a példaadás puszta tényével másokra is ösztökélőleg hathatna, és így mindenesetre előmozdítaná a nagyobb munkát. Az egységfront gyakorlatában nem jelentene egyebet, mint hogyha jobb- és baloldali irányzatú kiküldöttei időről időre összeülnének közös tanácskozásra, megállapodnának az összmunkásságot érintő cselekedetek miként jében. Bár a legtöbb esetben (különösen a kezdet kezdetén) a megbeszéléseken a gazdasági ügyek szerepelnének, hangsúlyoznom kell, hogy mindennél fontosabbnak tartom azt, hogy ezeken az összejöveteleken alkalom adatnék arra, hogy a nagy politikai irányelvekben is igyekezzenek egységes gondolatot teremteni. Ezen egységes gondolatok nyílt üléseken, vitaestélyeken stb. is megtárgyalhatók, s a tömeglélekbe átplántálhatók lennének. Tehát én az egységfrontot nem akarom abszurd és lehetetlen feltételekhez kötni, sőt mondhatnám; semmi egyéb feltételhez nem kötöm, mint egyesegyedül a becsületes jó szándékhoz.

Amikor a gazdasági egységfront szükségességét említem, ezzel nem azt akarom mondani, hogy a politikai egységfrontnak nem

vagyok híve. Sőt ellenkezőleg, gazdasági és *főleg* politikai harmóniát kell teremteni, s így gyakorolni nyomást francia, osztrák, magyar stb. szocialista vezérekre, hogy vegyék komolyan az egységesítés kérdését, s ne engedjék a II. Internacionálét a kapitalisták járószalagján vezetni. Ne engedjék az osztályharc elvét elsikkasztani, ne engedjék odadobni a munkásságot az európai államok imperializmusának, álhazafias frázisok segítségével, mely csak egy újabb háborút készít elő. A háborút nem protokollokkal, nem a Népek Szövetségének lagymatag munkájával, az ott elhangzott kenetteljes szavakkal lehet elkerülni, de azzal az egyetlen ténnyel, hogy a munkásság mint *egy ember* talpra áll, s már a béke idejében odakiáltja: *sem egy katonát, sem egy fillért nem adunk a háború céljaira.*

A világháború kitörése előtt a II. Internacionálé halom számra hozta ilyen határozatait, de amikor tettekre került a sor, egy csapásra adta fel az egész programját.

Tettek kellenek hát, még mielőtt kitör az újabb háború. A béke periódusában kell a munkásságnak az erejét megmutatni olyan tettekben, olyan lépések megtételével, mellyel tényleg megakadályozhatják az újabb háborút.

Ime, világosan áll Önök előtt a két út. *Az egyik* (az enyém) nyíleggyenest az egységfront felé irányul, és a kapitalizmus megdöntését célozza, ez a munkásságot a forradalmi osztályharc alapján akarja nevelni és egységesíteni; és a *másik* út, amely többkevesebb kerteléssel szabotálja mind az egységfront, mind pedig az osztályöntudat alapján álló forradalmi proletariátus kül- és belpolitkáját.

Így elfogadják tehát az én vezetésemet és az osztályharc alapján álló öntudatos szocialisták lesznek, vagy pedig azok vezetését, s általuk a kapitalizmus szekértolói lesznek.

Elvtársi üdvözlettel
Károlyi Mihály s. k.

Párizs, 1927. november 15. [Az eredeti röptrat alapján.]

---

[1] *Spartakusz-mozgalom:* l. Jegyzetek.

[2] *Az 1917-es februári forradalom:* az 1905–1907. évi forradalom után a második polgári demokratikus forradalom Oroszországban. Győzelme után

kettős hatalom jött létre: az Ideiglenes Kormány – a burzsoázia hatalmát, a szovjetek – a munkásosztály és a parasztság forradalmi-demokratikus diktatúráját jelentették. 1917 februártól októberig a bolsevikok – maguk mögé állítva a munkásosztály túlnyomó többségét – előkészítették és győzelemre vitték a proletárforradalmat.

[3] *A II., III. és a kétésfeles Internacionálékat* l. Jegyzetek.

[4] *A hamburgi kongresszus:* 1923 májusában a kétésfeles Internacionálé a hamburgi kongresszuson hivatalosan kimondta beolvadását a II. Internacionáléba.

[5] *Moszkva és Amszterdam:* a III. és a II. Internacionálé kifejezést helyettesíti (székhelyük szerinti megkülönböztetés).

LEVÉL GÖNDÖR FERENCHEZ
1927. november 23.

Kedves Göndör,

amikor *Az Ember* f. év november 10-i számát felbontottam és olvasni kezdtem Berkó D. Gézát parentáló cikkét, nem hittem a szemeimnek. Gondoltam, talán azért ütköztem meg rajta, mert csak futólag olvastam a nagy férfiú nekrológját. Még egyszer elolvastam tehát, amit róla írt. Sajnos, nem tévedtem.

Ön azt tartja, hogy érdemes, sőt szükséges erről a minden tekintetben jellemtelen és műveletlen emberről megemlékezni, mert — mint írja —, „eltéphetetlen szolidaritást" érez „minden újságíróval szemben", akkor is, ha az illető újságíró egész múltja nem egyéb, mint a sajtóprostitúciók sorozata. Nem tűri, hogy „leterrorizálják a gyász óráiban" és meggátolják abban, hogy „őszinte bajtársi" szavát fel ne emelje a halottért. Ön, „hajszának, embervadászatnak" minősíti azt a kampányt, amelyet éveken keresztül Berkó D. Géza ellen folytattak, s emelyben Ön sohasem kívánt részt venni.

Én nem tudom, kik és mit írtak ellene, de látatlanul is jogosnak tartok mindent, még a legkíméletlenebb támadást is ez ellen a szennylap-szerkesztő ellen. Ön azt a puszta tényt, hogy valaki kiköt Amerikában, a „Szabadság-szobor lábainál", nagy érdemnek tartja. Eszerint valóban sok érdemes férfiú futkoshat az East Side-on. Még nagyobb érdemnek tarja azonban a puszta lakhelyváltoztatási ténynél azt, hogy Amerika nagy magyar analfabétája 28 évig főszerkesztője volt egy lapnak, s mi több, ház- és nyomdatulajdonos is volt. Ez a tény tagadhatatlan, de ne neki nyújtsa

érte a pálmát, hanem a mindenkori magyar kormánynak — 8 év óta Horthynak —, mert ha esetleg nem tudná, elárulhatom Önnek a Central Parc verebeitől hallott titkot, hogy a nagy publicistát a magyar követség finanszírozta. Kalapját tehát — ha úgy kívánja — vegye le ugyan, de ne Berkó D. Géza ravatala, hanem Bethlen István előtt, mert „eltéphetetlen lánccal" Önhöz fűzött kollégája üzleti sikerének titka Budapesten van, a pénzhamisító magyar kancelláriában.

Magam sem tartom ízlésesnek az elhunytak támadását. Odáig azonban még sem megyek, hogy minden notórius csirkefogót lovaggá üssek, csak azért, mert meghalt. Halálukkor hallgatok, de nem öntök érzelmes krokodilkönnyeket.

Ha Ön igazságtalannak tart ama nagyszerű kollégája iránt, ajánlom, lapozza át az *Amerikai Magyar Népszava* számait, amelyeket ezen cikke után az amerikai magyar követség — ahol azokat bizonyára díszkötésben őrzik — szívesen fog rendelkezésére bocsátani.

Emlékezetébe fog jutni olvasás közben, hogy drága halottja az ellenem rendezett embervadászatban, nem ugyan mint vadász, de mint kopó, a legbuzgóbban részt vett. Ez a kopó nemcsak engem, de a feleségemet, Jászit, Hockot, egyszóval azokat, akik a magyar reakció ellen Amerikában vették fel a harcot, sietett ocsmány és pimasz hangján megugatni... Csak nem kívánja, hogy elhiggyem Önnek — amit a nekrológ sorai közül kiolvasni vélek —, hogy Berkó D. Géza, bár ellenfél volt is, aki a harc hevében olykor elragadtatta magát — meggyőződésből írta förtelmeit?

Nem! Ez ellen az elérzékenyedés ellen tiltakozom! Drága halottját régebben volt szerencsém ismerni, ismertem őt akkor, amikor az *Amerikai Magyar Népszava* vezércikkében lelkesedett és ömlengett értem. Utáltam akkor is, undorított ízléstelen talpnyalása, ami sohasem tévesztett meg. De *Az Ember* által siratott „nagy amerikai honfitársunkat" mégis csak akkor ismertem meg a maga egész sötét valójában, amikor 1925-ben Amerikában jártam. Berkó akkor a mai turáni lovagok módjára, biztos fedezékből támadhatott. Tudta, hogy az Ön kedves „Szabadság-szobra" ellenére Lincoln hazája nem engedett beszélni. A pillanat jó volt arra, hogy a legmocskosabb rágalmakkal, becstelen hazugságokkal írja tele lapját, amelyek között az a csekélység is szerepelt, hogy elkezeltem az Amerikában gyűjtött pénzeket!

Ha továbbra is ebben az irányban szándékozik lapját vezetni, ha egyszer Konta Sándor Magyarországról frissen hozott Bethlen-imádata, máskor Berkó D. Géza halála szolgáltat alkalmat arra, hogy *Az Ember* beleilleszkedjék a hivatalos Magyarország tónusába, ha Ön Berkót sajnálja azért, hogy nem érte meg, hogy mocskos kezével koszorút rakjon a Horthy emelte Kossuth-szoborra, s nem azon háborodik fel, hogy a mi nagy forradalmárunkat a turáni bitangság magáénak meri mondani, akkor kérnem kell, hogy *Az Embert* ne küldje tovább.

Sajnálni fogom ezt, hiszen nem felejtettem el, hogy volt idő, amikor csak egy lap kelt ügyünknek — s különösen az én ügyemnek — a védelmére, az Öné.

Bocsásson meg, hogy levelemmel zavartam a „gyászát". Remélem, hogy úgy Ön, mint *Az Ember* kiheverik a „pótolhatatlan" veszteséget, amely Berkó D. Géza halálával érte a magyar „intelligenciát", és remélem azt is, hogy meg fogja érteni felháborodásomat, és hogy legközelebb nem én leszek kénytelen „levett kalappal" a forradalmi *Az Ember* ravatalánál állani.

Károlyi Mihály

Párizs, 1927. november 23.

LEVÉL JÁSZI OSZKÁRHOZ

1927. december 14.

Részlet

Kedves Oszkár!

Már igen régen akarok Neked írni: megköszönni a könyvet, amit küldtél, és felelni kedves leveledre. Te tudod, hogy rossz levélíró vagyok, csak azért nem válaszoltam előbb.

Évek múlnak, de Hock optimista jóslatai csak nem valósulnak meg. Én különben nem hittem bennük. A magyar politika annyira összefüggésben van az általános európai helyzettel, hogy nem fog megváltozni, amíg emez meg nem változik. Három lehetőséget látok a változásra: háborút, forradalmat vagy evolúciót. A két első eshetőségre vonatkozólag lehetetlen jóslatokba bocsátkozni. Hogy mikor és hogyan törne ki egy háború (vagy polgárháború) s hogy ennek milyen következményei lehetnének, azt előre kiszámítani igazán nem lehet, legfeljebb csak annyit tudnék mondani, *hogy valószínűnek tartom, hogy tíz éven belül háborúra fog kerülni a sor, amelynek nyomán azután — minden bizonnyal — polgárháborúk is fognak keletkezni.* Az evolúcióról már könnyebb beszélni, minthogy az nagyobb szabályszerűséggel történik. Ha a változás ilyen fokozatos módon történnék, alig hiszem, hogy mi ennek a végét már megéljük. Ez esetben én mindenesetre az emigrációban fogom leélni az életemet.

Határozott harc kifejlődését látom nemcsak a jobb- és baloldal, nemcsak a kapitalizmus és a munkásosztály között, de magában a kapitalista táborban is folyik egy erős belső küzdelem. Az ókapitalizmus — félig feudális hagyományokkal — éles ellentétben áll a neokapitalizmussal. Az első vissza szeretné varázsolni

a háború előtti állapotokat, sőt a feudális befolyást még erősebbé óhajtja tenni, a másik pedig amerikai mintára szeretné Európát átszervezni, az Amerikai Egyesült Államok mintájára kiépíteni a tőke koncentrációját, s ez alapon akarja magát körülbástyázni a munkásosztály támadása ellen. Ebbe a rendszerbe nem helyezhető bele sem a stahlhelmizmus, sem pedig a turáni romantika. Az olasz fasizmusban már inkább látok ilyen irányban bizonyos evolúcióképességet. Lehetségesnek tartom, hogy Mussolini bele tud illeszkedni majd ebbe a neokapitalista érába, mert bármilyen reakciós is az olasz diktatúra, nem a feudális tradíciókból született. (Kitűnik ez már abból a tényből is, hogy milyen durva kézzel lökte félre a dinasztiát.)

Még egy-két év előtt Európa-szerte igen erősnek látszott az ókapitalista irányzat, most úgy tetszik, mintha háttérbe szorulna. 1928-ban Angliában, Németországban és Franciaországban választások lesznek. Minden jel arra mutat, hogy a neokapitalizmus fog győzni mind a három helyen. És a sors iróniája úgy kívánja, hogy ennek a neokapitalizmusnak a leghatalmasabb támasza éppen a jobboldali szocializmus legyen, mert az ún. reformszocialisták nem a szocializmust akarják reformálni, de magát a kapitalizmust. A kapitalizmust akarják reformálni (javítani) reformjaikkal, a régi korhadt feudális, arisztokratikus-klerikális pilléreket akarják kicserélni az amerikai fejlődő kapitalizmus ma erős pilléreivel.

Én teljesen megértem, ha valaki polgári részről egy ilyen evolúciót helyesel. Amit azonban nem tudok megérteni és megbocsátani, az az, hogy a magukat szocialistáknak valló emberek és pártok támogatják azt az irányzatot. Én meg tudom érteni, ha nem is osztom, ha valaki azt mondja, hogy a világ még nem fejlődött odáig, hogy a kolóniákat felszabadítsa, és hogy egyelőre továbbra is csak ajándékozzuk meg „a civilizáció áldásaival" a nem fehér fajokat. De nem tudom elviselni ezt a hazugságot, amikor magukat marxistáknak valló elvtársak ebben a játékban segítségükre sietnek. Én meg tudom érteni, ha valaki azt tartja, hogy a régi állam fogalmát meg kell őrizni, és hogy annak fennállását meg kell védeni, úgy mint eddig is tették: stratégiai vonalak megszerzése, hadseregek lábon tartása, mérges gázok gyártása stb. által; mondom megértem, ha valaki ma is utópiának tartja az egyesült európai államok gondolatát. De nem tudom

elviselni azt a hipokrita, kétszínű politikát, amelyet főleg jobboldali szociáldemokraták a népszövetségben, vagy a lefegyverzés kérdésében folytatnak.

Én a helyzetet úgy látom, hogy vagy sikerül ilyen neokapitalista alapon koncentrálni Európát, vagy sem. Ha sikerül, ezzel nemcsak megerősítik a kapitalista osztályt, hanem vele együtt az imperializmust és a militarizmust is. A különbség csak az, hogy nem lesz külön angol, francia imperializmus, hanem lesz egy egységes európai imperializmus. Talán ki lesznek kapcsolva a kis háborúk az egyes mai államok között (például Franciaország és Németország között). De annál nagyobbszabású háborúk jönnek a helyébe. Összecsapások a neokapitalista állam és Oroszország, vagy mondjuk Amerika között... Én egy békés egyesült európai államokat csakis szocialista alapon tudok elképzelni. Kapitalista alapon, még neokapitalista alapon is, ez a háború perpetuálását jelenti.

Ezen gondolatmenetet alátámasztandó csatolom:

1) A Diner-Dénesnek szóló,

2) a pas-de-calais-i emigránsokhoz írt leveleimet.[1] Tudom, hogy sokban nem fogod osztani nézeteimet, de azt is tudom, hogy meg fogod érteni éles kritikámat.

3) Még egy levelet is csatolok ide, amelyet Göndörnek írtam.[2] Ennek ugyan nincs köze az alábbi fejtegetésekhez, és csak azért küldöm, mert akarom, hogy tudjad, amint azt látni fogod, hogy jóformán szakítottam Göndörrel. Bár sohasem tartottam őt okos embernek, annyira mégsem tarthattam ostobának, hogy naiv hülyeségből írta volna ezt a Berkó-búcsúztató cikket. Ezért azt kell feltételeznem, hogy levették a lábáról. Lehetséges az is, hogy csak Magyarországra akar visszamenni. És a hazamenő útját árulásokkal akarja kikövezni....

Párizs, 1927. december 14.

---

[1] *Az egységfrontról írt nyílt levelet* l. I. 172. lapján.
[2] *Göndörhöz írt levelet* l. I. 186. lapján.

LEVÉL GÖNDÖR FERENCHEZ

1928. január 1.

Kedves Göndör,

mindenekelőtt fogadja köszönetemet azokért a jóleső és meleg szavakért, amelyekkel levelében és *Az Ember*ben megtisztel. Abban a minden álszemérem nélküli hangban, amellyel a nyilvánosság előtt is férfiasan elismerte tévedését, újra megtaláltam lapjának courage civique-jét. Ennek a viszontlátásnak örülök, s csak annyit fűzhetek hozzá, hogy remélem, idővel *Az Ember* többi régi erényét is újra fogom üdvözölhetni.

Ön azt veti szememre, hogy évek óta nem írok lapjába, s csak akkor fogok tollat, amikor bírálni kell. Ez a megjegyzés látszólag jogos, de csak látszólag, mert ha nem írtam és nem írok lapjába, annak az az oka, hogy *Az Ember* forradalmi színét már régen halványulni látom. Ön levelében ezt az önfenntartási ösztönnel indokolja. Meg tudom érteni ezt, és senkitől nem veszem rossznéven, ha nem tud az eszméért éhen halni; de Önnek is meg kell értenie, hogy ilyen körülmények között nem használhatom *Az Ember*t szócsövemnek. Írhatok pl. a *New York Times*ba, habár ez egy fenékig reakciós orgánum, de nem tehetem ugyanezt *Az Ember*ben. Azt ugyanis senki sem fogja mondani, hogy Mr. Ocksot én irányítom, sőt még azt sem, hogy azonosítom magam vele; ha azonban *Az Ember*be írnék, nyilván mindenki ezt mondaná.

Talán azt kérdi, miben látom *Az Ember* színváltozását? Nem akarok Berkó nekrológjára visszatérni, de ha el is fogadom, hogy ez csak egy kicsuszamlás volt, azt tartom, hogy *Az Ember* ettől eltekintve sem üti meg a helyes hangot s azt a mértéket, amelyet

múltja után joggal elvárhatnak tőle. Egy lap lehet politikai vagy irodalmi, lehet szakorgánum vagy aktuális újság, *Az Ember* azonban mai formájában egyik sem. A politikát vagy mellőzi, vagy pedig afféle turáni búslakodással intézi el, amelyet még Horthy ügyészei sem kifogásolnának. Például, hogy visszatérjek, Konta Sándor, akinek szintén egyetlen érdeme, hogy 40 évig Amerikában borkereskedett csinos vagyont gyűjtve, mégsem az az ember, akinek megnyilatkozását *Az Ember*nek kell kolportálni, mikor előre is bizonyos, hogy Bethlent fogja dicsérni. De ha már Konta Sándor helybeli nagyság, akinek Európa-felfedező útjáról meg kell emlékezni, várja meg, hogy ez az ellen-Kolumbus az ellentengernagy lapjában, az *Amerikai Magyar Népszavá*ban költse ki tojásait, s azután *Az Ember* foglalkozzék vele támadó cikkben, ha semmiképpen nem lehet szemet hunyni e történelmi szenzáció előtt... De van még egyéb is... Szívesen elismerem Molnár Ferenc írói jelentőségét, ha nem is tartom írását örök életűnek. Nem tudok azonban azokhoz a szuperlatívuszokhoz csatlakozni, amelyekkel *Az Ember* őt körülrajongja. A mi világnézetünk szerint az az író, aki az emberiség annyi nagy tragédiájának volt kortársa és szemtanúja, és a nagy színjáték után semmi újat és megtisztultat nem képes adni, csak régi technikai ügyességét csillogtatja új és néha rosszabbított formában, jelentékeny író lehet, de nagy író nem; különösen pedig nem lehet nagy egyéniség. Vessen egy pillantást az igazi nagyokra. Dante, Byron, Shelley, Dosztojevszkij, Tolsztoj, Lamartine, Victor Hugo, Zola, Schiller, de meg Goethe és Wilde is, vagy hogy magyarokat említsek, Petőfi és Ady, mind állást foglaltak koruk nagy kérdéseiben. Az igazán nagy író, az igazán nagy szellem nem tud az emberiség nagy küzdelmeitől távolmaradni. Molnár ezekre a magaslatokra sohasem merészkedett. Ő megelégszik avval, hogy jól, tetszetősen és jövedelmezően írjon. Érthető, hogy Amerikában ünneplik, a siker vallásának az országában. Ez a vallás, a siker elmélete, félek, kissé túlságosan megtetszett Önnek is. Pedig — higgye el — veszedelmes elmélet ez. Ugyanis, ha a víz felett maradás puszta tényét érdemnek tartjuk, Horthytól sem lehet megvonni az elismerést. Elvégre ő is majdnem tíz éve úszik a magyar ingoványfelett. „Frage nur nicht, wie."[1] De a siker evangéliumának a hívei nem is szokták a *hogyan* kellemetlen kérdését firtatni. Amerikában, ahol a gyermekeket egyenletekben

tanítják gondolkodni, az első kérdés nem az, hogy ki valaki, de hogy mennyit ér. E szerint a mérték szerint Molnár Ferenc nagyobb Petőfinél, akit Manhattanben csak akkor ismernének el, ha *Apostolát* Mr. Zukor megfilmezte volna... Sok mindent bámulok Amerikában, de az amerikaiak siker-filozófiáját, primitív nacionalizmusát és hipokrita puritánságát őszintén utálom, és éppen azzal küzdenék ellene, hogy a legközelebb állókat immunizálom.

Amit azonban leginkább kifogásolok *Az Emberben*, az az otthoni atmoszférából magával hozott nagy magyar betegség, az a régi nagy magyar betegség, amiből az ellenforradalom ostoba turáni romantikája született. Egy kis ország nagyzási hóbortja, az inferioritási komplexum külső látszatokkal való palástolása, amely a magyarságot különös és csodálatos végzetnek tartja, amely minden honi nagyságot hangos dobszóval ünnepel, a szuperlatívuszokban gondolkozó, blöffön épülő magyar betegség, amelyet gyógyítani éppen az emigrációnak kötelessége. Mert a forradalmárnak nemcsak szociális változást kell akarnia, de a morális és ideológiai kérdésekben is bátornak, kritikusnak és haladónak kell lennie, nem pedig hamis nemzeti és egyéni hiúságok sallangos és frázisos legyezgetőjének. Ameddig a magyar közéletet nem sikerül kiragadni ebből az önámítási mámorból, komoly megújhodást várni nem lehet. Egy állam, amely ilyen ósdi felfogásokból táplálkozik, melynek egész belső légköre egy giccses filmre emlékeztet, nem fog tudni a mégiscsak kifejlődőben levő új Európába belekapcsolódni. Azért jutottunk idáig, mert talmi és hazug volt már évtizedek óta a magyar közélet. Elhitettük magunkkal, hogy nagyhatalom vagyunk, holott Ausztriának voltunk csak egy tartománya; ámítottuk magunkat azzal, hogy az Aranybulla[2] van olyan jó, mint az angol Magna Charta[3], holott egész alkotmányunk illúzió volt csupán. Állítottuk magunkról, hogy a nyugati civilizációnak és demokráciának kelet-európai előharcosai vagyunk, akkor, amikor tényleg a nép széles rétegeinek választójogot sem adtunk, de a nemzeti kisebbségek és a munkástömegeknek elnyomói voltunk. A mai turánizmus otthon mindennek a hatványozását jelenti. Az „ébredők" Magyarországa egyszerre akar káplárkodni a Habsburg-dinasztiának és a függetlenségi eszmének glóriájában, és így történhetik meg az a felháborító groteszk tény, hogy az ellenforradalom állít szobrot a

forradalmi Kossuthnak. Ezekre az igazságokra az otthoni lebéklyózott sajtó nem tud rámutatni; ezért kétszeresen kötelessége a magyar emigrációnak a magyar Potemkin-falvak[4] lerombolása ... Nem hízelgéssel, nem bókokkal kell körülvenni a magyarságot; nem azok az igazi barátai fajunknak s nemzetünknek, akik ezt teszik, de azok, akik Ady kíméletlen kegyetlenségével és maró gúnyjával mutatnak rá erre a dekadenciára s ostorozzák a magyarság gyengéit.

Végül, csak említeni akarom azt, hogy a bolsevizmust illető álláspontját sem tudom osztani. Nézetem szerint Ön ezt a kérdést állandóan szubjektíve kezeli. Önt támadták, tehát visszatámad; de a személyes polémiák és tollharcok közepette képtelen a dolgok lényegének szocialista elemzésére. Nem jóhiszeműségét vonom kétségbe, de józan és higgadt ítéletre való képességét. Nemcsak az Ön esete ez, de — sajnos — igen sok, sokszor egyénileg igen kiváló szocialistáé is.

Csatoltan küldöm a pas-de-calais-i bányász elvtársakhoz írt nyílt levelemet[5] a proletariátus egységfrontjáról. Ha én nem igyekeznék minden egyéni rosszérzésen felülemelkedni a magyar politikában, éppen nekem volna a legtöbb okom a bolsevikek ellen duzzogni, hiszen 1919. március 21-e elsősorban mégiscsak az én bukásom volt. Én azonban nem a múlton rágódom, hanem a jövőt és a célt nézem. Személyesen nagyon fájlalom, hogy ez a kérdés elválaszt Jászitól, Szendétől és sokaktól, akikhez annyi minden köt, azonban nem tudok és nem akarok a felismert igazság ellen cselekedni, az ellen, amit én igazságnak tartok.

Remélem, hogy bíráló megjegyzéseimet nem fogja félremagyarázni és személyes megbántásnak érezni. Én megfogadtam, hogy mindig és mindenkinek megmondom a véleményemet, még ha ellenségeim enélkül is elég nagy számát szaporítom vele. Ennek a rossz szokásnak szabad gyakorolhatása az emigráció egyetlen előnye.

Boldog új évet kívánva, őszintén üdvözlöm:

Párizs, 1928. január 1.

---

[1] *Frage nur nicht, wie* (ném.): Ne kérdezd, hogyan.

[2] *Aranybulla.* az 1222-ben II. Endre magyar király által kiadott kiváltságlevél neve (a rajta függő aranypecsétről, amellyel a középkorban egyes

fontos okmányokat hitelesítettek). Az aranybulla – melyet a királytól függő szabad birtokosok kényszerítettek ki a főleg idegen származású főurak ellen – a központi hatalom gyengülését juttatta kifejezésre: a nemesi, feudális kiváltságok intézményesítésével és megszilárdításával. A feudális kiváltságok szentesítése mellett az aranybullában kifejezést nyertek a tömegek egyes kívánságai is. A bulla utolsó pontja – melyet főleg a nagyurak szorgalmaztak – kimondta a nemesek ellenállási jogát arra az esetre, ha az uralkodó, illetve utódai nem tartanák be az aranybulla rendelkezéseit.

[3] *Magna Charta:* Földnélküli János angol király által 1215-ben aláírt szabadságlevél, melynek elfogadására a királyt sikertelen külpolitikájával, valamint a hűbéresek és a városok érdekeit sértő belpolitikájával elégedetlen rendek kényszerítették. A 63 cikkelyt tartalmazó okmány biztosította a világi és egyházi hűbéresek, a városok jogait és kiváltságait, megszabott egy sor kereskedelmi, pénzügyi és vámjogot; kimondta egy 24 tagú, a bárók részvételével felállítandó bizottság létrehozását, mely fegyverrel is kényszerítheti a királyt a Magna Charta betartására. Bár Földnélküli János nem tartotta be az okmány rendelkezéseit, az abban foglalt jogok és szabadságok nagy szerepet játszottak a következő századok szabadságmozgalmaiban.

[4] *Potemkin-falvak:* szemfényvesztést szolgáló alkotások, hamis látszatok keltése (utalás Potemkin (Patyomkin) orosz cári hadvezérre, aki Katalin cárnő félrevezetésére díszletfalvakat építtetett).

[5] *Az egységfrontról című nyílt levelet:* l. I. 172. lapján.

LEVÉL JÁSZI OSZKÁRHOZ

1928. január 10.

Kedves Oszkár,

tájékoztatásul csatolva küldöm Göndörrel folytatott polémiámnak második levelét[1]. Amint Lengyel Emiltől értesülök, *Az Ember* jobbrafordulásának tulajdonképpeni oka az a magyar bál, amelyet Göndör lapjának finanszírozása érdekében rendezett, s melynek sikerét előzetesen ilyen ódákkal akarta biztosítani. Ez az a lejtő, amelyen nincs megállás. Ezerszer jobb, ha az emberek, ha már anyagi helyzetük érdekében kénytelenek elveiknek koncessziókat tenni, teljesen ott hagyják a politikát, és más irányban tevékenykednek. Göndör egy ilyen tessék-lássék limonádé lappal ellentétbe kerül meggyőződésével, és megsérti régi fegyvertársait anélkül, hogy magának használna, mert egy ilyen lap azután igazán senkinek sem kell. Színtelen, unalmas, üres, csak megszaporítja ez az East Side-i nívótlan nyomdafestékeknek a számát, melyek abból élnek, hogy helyi nagyságokat azon a címen lehet megfejni, hogy kinyomatják ismeretlen nevüket egypár dollár fejében.

A magyar fegyvercsempészet[2] nagyon foglalkoztatja a politikai köröket. Nincs kizárva, hogy ez lesz az a régen várt narancshéj, amelyen Bethlen ki fog csúszni. Különösen feltűnt Léon Blum vezércikke, amelyet szintén csatoltan küldök. *Nemzetközi jog* szerint nemigen látom, hogyan lehessen a Népek Szövetségének Bethlen fejét követelni. Egy ilyen direkt beavatkozást nemigen tudok elképzelni. Hanem van ezer módja a heraus-héklizésnek.[3] Fogják-e ezt tenni? Meg fogja-e ezt Anglia engedni? Minden ettől

függ. A nyugati nagyhatalmak abból a téves okoskodásból indultak ki, hogy mivel a tömegek háborús fáradsága igen nagy, a béke komolyan nincs veszélyeztetve. A tévedés csak az, hogy ami áll Franciaországra, Angliára, az nem áll az alacsonyabb kultúrai fokon álló kelet-európai nemzetekre. A szegény magyar, cseh, román stb. paraszt ugyan éppen annyira iszonyodik a hősi haláltól, de félrabszolga létére nem tud nézetének hangot adni, és ha rákerül a sor, jó kuli mivoltát ismét bizonyítani fogja mint Kanonenfutter.[4] Ezt nagyon is jól tudják a Horthyk, a Pilsudskik és a többi nagyságok, és ezért arra számítanak, mint annak idején Berchtold, hogy megvívhajták kis háborúikat a nagyok beavatkozása nélkül, ami ideig-óráig nincs is teljesen kizárva. Gondolj csak vissza az 1908 és 1914 közti időkre, az annexióra[5] és főleg a tripoliszi[6] és két Balkán-háborúra[7], az európai béke ezek által is komolyan veszélyeztetve volt, mégis a nagyhatalmak nem mertek állást foglalni, és tűrték érdekeik indirekt megcsorbítását is. Aehrenthalnak, az olaszoknak és a kis Balkán-államoknak sikerült a fait accompli megteremtése, de épp ezek a fait accomplik voltak az 1914-es eseményeknek előfutárjai. A helyzet ma is hasonlít az akkorihoz, azzal a különbséggel, hogy még veszedelmesebb, még több a kis állam és még több a differencia. Az ember valóban nehezen tudja megérteni, hogy mi is az a hajtóerő, amely Bethlenéket folyton újabb és újabb kalandokra ösztökéli. Csak egy desperado szánja el magát ilyen lépésekre, akinek ég a háza, és akinek a bennégés vagy a negyedik emeletről való leugrás között kell választani. Pedig a gazdasági helyzet Magyarországon ha nem is jó, mégiscsak megjavult, pénzügyileg is stabilizálódtak, a legitimista puccsok ideje is elmúlt, mi hát az, ami ezen leülepedni látszó ország vezetőit mégis erre a va banque politikára ösztökéli? A keleti Locarno[8] veszélye. Ezek az emberek tudják, hogy előbb-utóbb, ha nem lesz háború, Európa keleti sarka is locarnizálódni fog. Lehet, hogy ilyen kiegyezési művelet majd Magyarországnak visszajuttat 25—30 falut, de ennek fejében be kell majd lépni a kisantantba, nem lehet tovább frankot hamisítani és turáni sületlen beszédeket tartani, és el kell temetni majd a „Nem, nem, sohát". A keleti Locarno jelentené mindannak az elismerését, amit eddig tagadásba vettek, jelentené annak az elismerését, hogy igenis elvesztettük a háborút, és belenyugszunk abba, hogy egy kis balkáni államocskára redukálódtunk, amely gazdaságilag

ugyan fejlődésképes a többiekkel együtt, de melynek egyszer s mindenkorra le kell mondania a magyar glóbus illúziójáról. De mindennél szörnyűbb, el fog kelleni ismerni, hogy Jászinak és Károlyinak igaza volt. Nekem ugyan nem ideálom a Locarno, mely egyelőre azért fog megtörténni, ha megtörténik, hogy a nyugati és amerikai nagytőke kizsákmányolását a Duna medencéjére is kiterjessze. Nekem nem ideálom, hogy Magyarország egy általános politikai rendezésben csak azt érje el, hogy olyan „ideális" viszonyai legyenek, mint Csehországnak. És ha elismerem is, hogy némi garanciát jelentene ez, nem tudnék neki örülni, hacsak nem azért, hogy valamivel könnyebb lehetne egy ilyen struktúrájú államban propagandát folytatni egy magasabb ideál elérésének érdekében. Locarno győzelme Európa-szerte ugyan a fasizmus letörését hozná magával, de nem a szocializmus, hanem a neokapitalizmus javára. A kelet-európai Svájcnak[9], a Te gondolatodnak, ma is híve vagyok, csak hogyha ez a Locarno, kelet-európai Svájc, dunai konföderáció, vagy akárminek is nevezzük, a kapitalizmus és nem a szocializmus jegyében születik meg, nem tudok érte lelkesedni.

Mindenesetre Európa eljutott a Scheideweghez[10]. Vagy érvényesülni fog Briand politikája, s Locarnót kiterjesztik Kelet-Európára is és Anglia is felhagy a kis államok fasiszta politikájának a legyezgetésével, vagy győzni fognak a die-hardok[11], mely esetben kisebb európai háborúkra fog kerülni a sor, melyeknek kimenetelét nem lehet megjósolni, de amelyek biztosan Közép- és Kelet-Európának mint egésznek a gazdasági helyzetét a válság felé fogják sodorni.

Hatvanyról biztos forrásból azt hallottam, hogy azért ment haza, mert Korányi becsületszavát adta, hony nem lesz bántódása. Most ügye igen rosszul áll, nincs kizárva, hogy egy malgré lui mártírja lesz a haladó eszméknek, és hogy öt évre is elítélik. Bár tudod, hogy nem lelkesedem érte, már csak emigráns szolidaritási szempontból is mindent megpróbálok érdekében itt tenni, máris írattam a lapokban. Vámbérynek is meggyűlt a baja. Pár hét előtt Londonban járva ott felolvasást tartott, melyért most üldözőbe veszik. Ez igazán nagy csapás volna, ha ezt az utolsó mohikánunkat is kilőnék.

Mexikói tervem rosszul áll. Lengyeltől tudom, hogy pechemre a *World* megbízásából Walter Lippman épp most indul Mexikóba,

és így erre a lapra már nem számíthatok. Még a *New York Times* talán megszerezhető, de ez is még bizonytalan. A Hearst-lapokra nem számíthatok, mert azok esküdt ellenségei a mexikói rezsimnek. Nem tudom, a *Chicago Tribunet* nem lehetne-e megközelíteni, ha netalán ismersz valakit, aki ennél a lapnál befolyásos ember, úgy nagyon lekötelezné, ha terveimet neki előadnád. A londoni és berlini lapok támogatása egyedül nem elegendő.

Lengyel azt is írta, hogy szándékod volt az ünnepeket New Yorkban tölteni. Remélem, hogy tervedet megvalósíthattad, nemcsak azért mert ez egy kellemes szórakozást jelentett Neked és kedves feleségednek, de mert nagyon hasznosnak tartom, hogyha minél több amerikai politikai és literáris ember megismerkedik Veled, és rajtad keresztül tudomást vesz arról, hogy Magyarország nem csak hülye és bornírt turáni lovagokból áll.

Párizs, 1928. január 10.

---

[1] *A Göndörhöz szóló levelet:* l. I. 192. lapján.

[2] *A magyar fegyvercsempészet:* l. Jegyzetek.

[3] *Heraus-héklizés:* kipiszkálás, kiutálás.

[4] *Kanonenfutter* (ném.): ágyútöltelék.

[5] *Annexió:* 1908-ban az Osztrák–Magyar Monarchia bejelentette Boszniа-Hercegovina annektálását, ami csaknem háborúra vezető európai politikai válságot idézett elő.

[6] *Tripoliszi háború:* 1912. szeptember 28-án az olasz kormány ultimátumot intézett a török kormányhoz, melyben az akkor török uralom alatt álló észak-afrikai Tripolisz átadását követelte. A porta elutasította a követelést, és imperialista háború tört ki az észak-afrikai gyarmat birtokáért. Olaszország, mely a nagyhatalmak hozzájárulását már előzőleg megszerezte, rövid idő alatt megszállta Tripolisz területét, és a porta, melyet a közben megkezdődött balkáni háború (lásd ott) is szorongatott, a tartományról lemondó békekötésre kényszerült. A tripoliszi olasz–török háború a világ újrafelosztásáért folytatott első imperialista világháború egyik előcsatározása volt.

[7] *Balkán-háborúk:* 1912-ben a török birodalom még a Balkán nagy részét hatalma alatt tartotta. A török által leigázva tartott balkáni területek felszabadítására Bulgária, Szerbia, Görögország és Montenegro létrehozták a Balkán Szövetséget, mely 1912 októberében – kihasználva Törökország lekötöttségét a tripoliszi háborúban (lásd ott) – megkezdte a felszabadító háborút. A Balkán Szövetség államainak hadseregei majdnem teljesen kiszorították a félszigetről a törököt. Ez igazságos háború volt, de mivel a Balkán a nagyhatalmak imperialista érdekeinek útközőpontja volt, az erőegyensúly eltolódása már ekkor majdnem kirobbantotta az imperialista világháborút. Az első Balkán-háborút az 1913 májusában Londonban megkötött béke zárta le. A töröktől visszaszerzett területek felosztása 1913 júniusában újabb háborút robbantott ki, most a Balkán-államok – egyrész-

ről Bulgária, másrészről Szerbia és Görögország – közt. A háborúba belépett Bulgária ellen Románia és Törökország is. Az újabb konfliktus ismét kiváltotta az imperialista nagyhatalmak kardcsörtető állásfoglalását, és feszült nemzetközi helyzethez vezetett. A háború a Bulgária veszteségét szankcionáló augusztusi bukaresti békével ért véget. A két Balkán-háború az imperialista világháború előjátékának tekinthető.

[8] *Utalás a locarnói egyezményre:* (l. Jegyzetek), amely ideiglenesen bizonyos megegyezést, nyugalmi helyzetet teremtett.

[9] *Kelet-európai Svájc:* l. Jegyzetek.

[10] *Scheideweg* (ném.): válaszút.

[11] *Die-hardok* (akik nehezen halnak meg) (ang.): a véleményükhöz makacsul ragaszkodó, szélsőségesen reakciós, konzervatív párti politikusok gúnyneve Angliában.

RÉSZLETEK KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ 1928. MÁJUS 2-A ÉS 1928. JÚLIUS 13-A KÖZÖTT ÍRT LEVELEKBŐL

(Hajón, útban Mexikó felé) 1928. május 2.

...Egy óráig sétáltam egy katolikus misszionárius pappal. Természetesen a mexikói vallásháborúról mesélt rémes históriákat. Mikor észrevette, hogy nem lelkesedem az ő eszméiért, és inkább Calles[1] rezsimje iránt érzek szimpátiát, kivágta a nagy ütőkártyát: „Nem tudja az úr, súgta félhangon, ez a Calles kommunista, és mondom Önnek, az egész kormány az orosz bolsikkal áll összeköttetésben. Képzelje csak, elveszik a földet a régi tulajdonostól, és az indiánusoknak adják oda." „De úgy tudom — feleltem én —, hogy a tulajdonosokat kártéríti az állam". „Nem igaz, csak az idegeneket, mert azoktól félnek." „Nekem mondod" — gondoltam, de hagytam beszélni Jézus földi helytartóját. Később egy másik fiatal mexikói építész szintén ilyen hangon vociferált[2], azzal a különbséggel, hogy a főbűnöst, aki a polgárháborút szítja, az amerikaiakban vélte felfedezni. Egy harmadik, francia üzletember, szintén gyűlölettel beszélt Callesről. De azt elismerte, hogy — valami megmagyarázhatatlan okból — a protestáns amerikaiak mindig a katolikus papok pártját fogják. A helyzet úgy látom, igen egyszerű és világos: Mexikónak választania kell az amerikanizálás és a szocializálás között. Ha amerikanizálódik, az USA egy kolóniája lesz, de megmenti a tulajdonjog szentségét. Az ameriakaiak és *Isten* segítségével.

A szocializmusnak Mexikóban önvédelmi nacionális függetlenségi jellege van. A szocializmus nemcsak öncél, de védekezés az amerikai imperializmus ellen. A kapitalista politika menthetetle-

nül egyúttal az Egyesült Államok vazallusaivá teszi őket. De a mexikói patrióták és keresztény morált prédikálók éppolyan kevéssé hazafiak és Krisztus-követők, mint a magyarok. „Der Patriotismus ist einerlei, in der Klasse liegt die Schweinerei."[3] Egy érdekes ember is van a hajón, de még nem beszéltem vele. A mexikói kormány moszkvai követe. Papomnak különben egy fogas kérdést tettem fel: Miért ellenzi monsignore a földosztást? Mexikó tudtommal ötször olyan nagy, mint Franciaország, és csak tizenötmillió lakosa van. Egy ilyen gyéren lakott és termékeny országban, úgy gondolnám, mégha minden mexikóinak is juttatnának egy csinos kis birtokot, akkor is maradna elég a nagybirtoknak. De azért mégis rablás — felelte papom —, a kormány csak azért osztja ki a földet az indiánusoknak, hogy aztán maga olcsón összevásárolja, és így egyéni hasznot csináljanak. Hol is hallottam ezt? Ki is mondta, hogy a kápolnai földosztás[4] csak azért történt, hogy nekem abból hasznom legyen? . . .

. . .Egy szabadkőműves maffia ül Mexikó nyakán — mondta végül sápadt arcú hittérítőm, nekem meg eszembe jutott Dosztojevszkij nagy Inkvizitorja: Pax dominis semper vobiscum.[5] Milyen istenkáromlás ezeknek a szájában . . .

Hajón Mexikó felé, 1928. június 2.

. . .E vég nélküli út minden tekintetben szörnyű volt. Először is négy rádiógramra 8—9 napig nem jött válasz. A legszörnyűbbeket gondoltam, hogy súlyosan megbetegedtél, és kíméletből nem akarják velem közölni, csak ha Havannába érkezem, mivel előbb úgysem jöhetek vissza. Talán nem is foglak látni. Kiszámítottam, hogy mennyi idő alatt lehetek otthon. Tizennégy nap vissza, plusz hat nap. Egy-két nap Havannában, várva a hajót. Legjobb esetben négy hét. Szörnyű! Mikor Bölönitől sem kaptam választ, akiről tudtam, hogy biztosan Párizsban van, szinte bizonyosra vettem, hogy nagy baj van odahaza. Csak ma éjjel jött meg az első rádiógram, melyet 29-én adtál fel. Örömömben majd átöleltem a telegráfust . . .

. . .Pár nap óta egészen tropikus meleg van. Az ég és a tenger fényeffektusai gyönyörűek. De ezek a szépségek mintha csak fokozták volna nagy lehangoltságomat: miért is mentem el? — kérdeztem magamat. Most olyan vagyok, mint aki nagy betegségen

ment keresztül. Az idő legnagyobb részét olvasással töltöttem. Sakkpartnerem sem akadt... Holnap reggel 8-kor Havannába érkezünk, egy óra múlva Floridát fogjuk látni és Miami kivilágított hoteljeit, egyszóval az USA tiltott gyümölcsű paradicsomát, ahová nekünk, gonoszoknak nem lehet bejutni. Havannában 35 óráig leszünk. A szép asszonyok és a kékfüstű szivarok országa, de engem ezek a gyönyörök inkább hidegen hagynak, mindkettőről leszoktam, különben is nem hiszem, hogy a kubai nők tetszeni fognak. Ezek a schwül extrem-orient[6] tekintetű asszonyok nem bírnak varázzsal reám. Itt a hajón is van egy kubai szépség. A férje olyan féltékeny rá, hogy szegény, dacára a hőségnek, sohasem megy ki a fedélzetre, mindig a kabinban eszik, és így csak kétszer láttam egy pillanatra. Egy pár hónap előtt II. osztályon Európába menet ismerkedett meg jelenlegi férjével, aki I. osztályon utazott. Az út másik felét már a gavallér udvarlójának köszönve, I. osztályon folytatta. Mire partra szálltak, el is vették egymást. Tegnap tartatott meg a szokott búcsúebéd. Kis zászlók, nagy torta. Pezsgő, papírfőkötők stb. Este a fedélzeten zöld-piros lámpák, francia, angol, amerikai stb. zászlók, díszítés, jazz.

A fő azonban mégis hiányzott, az asszonyok. Úgyis kevesen vannak a hajón, de a kevés sem jött el. Miért? kérdeztem. A mexikói házas asszonynak nem illik táncolni. Egypár mégis eljött, ezek azonban határozottan rossz hírnek örvendtek.

Az egyik állítólag elvált, miután férje lelőtte szeretőjét, akit az ágyában talált. Egy szörnyű férfi asszonynak travesztálta magát. Ez volt a legmulatságosabb. Ugyanis egy angol utas tényleg felült, és azt hitte, hogy egy második osztályos utas hölgyről van szó. A jó angol annyira ki volt éhezve a hosszú absztinenciától, hogy mint egy sakál, úgy ugrott rá. Rögtön bemutatkozott, és tüzesen udvarolni kezdett. Mikor rájött az igazságra, szégyenében és bújában leitta magát. Az alkohol hatása alatt ismét a travesztált férfinak kezdett udvarolni, „I feel like a boy, like a very naughty boy"[7], folyton ezt mondogatta, míg össze nem esett. Különben a naughty boy 55 éves volt. Az étel nem rossz, csak az az unalmas, hogy a kommandáns asztalánál ülök, és folyton konverzálni kell. Az egyik utas azt hitte, hogy jelenleg is a magyar köztársaság elnöke vagyok; reakciós lévén, szörnyen megörült nekem. Helyreigazító magyarázataim igen lehűtötték, de ennek csak örülök, legalább nem kell ezer kérdésére válaszolnom. Abból, hogy ezer

kérdést tett, kitalálhatod, hogy melyik ország boldog alattvalója. Érdekes, hogy a hajó atmoszférája hogyan változik. Az első napokban úgy éreztem, hogy Európában vagyunk, és ezek a kubai, mexikói, brazíliai stb. egzotikus nemzetiségű utasok az idegenek. Pár nap óta, mintha mi európaiak lettünk volna az idegenek, és a hajó egy távol-keleti ország tartozéka lenne. Pedig semmi sem változott meg. A végtelen tenger 10 nap óta. Csakhogy ez a tenger valahogy más. A naplementék, a felhőszakadások már tropikusak. Valószínűleg ezt érzi az ember. A melegség minősége, mely nedves melegházi hőségre emlékeztet, sem hasonlít a mi nyári temperatúránkra, dacára, hogy fokra (26—30 fok) ez nem sokkal emelkedettebb. A férfiak, de különösen az asszonyok, felveszik a régi otthoni szokásaikat, és elhagyják az európaiakat. Ez jobban áll nekik. Nem sportolnak, de már nem is rohanják körbe a fedélzetet, mert a Távol-Keleten nem kell az elhízástól félni. Amilyen mértékben távolodunk Európától, olyan arányban veszik elő egzotikus száljaikat. Színes turbánfélékkel takarják el rövidre vágott hajukat, melyet most ismét növeszteni fognak. A Párizsban vásárolt ruha még rajtuk van ugyan, de honi színekkel itt-ott el van takarva . . .

Hajón Mexikó felé, 1928. június 3.

. . .Az éjjel szörnyű hőség volt. Messziről látszott a miami világítótorony. Összevissza két órát sem tudtam aludni, akárcsak egy gőzfürdőben feküdtem volna, úgy csurgott az izzadság rólam. Gondoltam Reád, a gyermekekre. Ez az én egész világom. „Négy kis húrban ennyi bánat, nem is tudom hogy fér meg" (Petőfi). Az én szívemnek is csak négy húrja van, Te és a három gyerek . . .

Mexikó, 1928. június 23.

. . .Calles a chapultapeci elnöki rezidenciában fogadott. Olyan reggel volt, amilyen csakis Mexikóban lehetséges. Sehol a világon ilyen délelőttök nincsenek. A levegő olyan könnyű és tiszta, hogy úgy hat, mint egy pohár pezsgő. Míg az elnokre vártam, a teraszról az egész Mexikó-fennsíkot végigszemléltem. Egy szubtropikus Engadin. Mexikó egy ritka ellentétekben gazdag város. Amerikai jellegű, de dél-olaszországi helyekre is emlékeztet. A város üteme amerikai, de emellett lépten-nyomon szebbnél szebb XVI. század-

beli templomokkal van telerakva. Drug Store, Tram Car, Barber Shop,[8] a Hotel, mind amerikai, csak ami a múlté, az latin vagy azték[9] (a Kolumbus előtti őskultúra), aminek még a korát sem tudják megállapítani. A Conquistadorok[10], ezek a keresztény barbárok, amit tudtak, széjjelromboltak, helyébe felállították a reneszánsz templomaikat, az aztékok architektúrája azonban összehasonlíthatatlanul szebb, mint amaz. Mikor Cortez egy indiánus asszonyt megkívánt, és ez gyakran esett meg vele, megparancsolta papjainak, hogy kereszteljék meg előbb, mert mint jó katolikus, ő csak keresztény lánnyal feküdhet. Ez az a keresztény morál, amit a spanyolok rákényszerítettek egy náluknál valószínűleg sokkal műveltebb népre. Callest nem írom le, mert ismered. Sajnos csak spanyolul beszél, és így tolmács segítségével folyt a konverzáció. Rám a lehető legjobb benyomást tette. Nem diplomatizált. Kérdéseimre, melyek nemegyszer kellemetlenül hatottak, egyenesen, minden kertelés nélkül felelt. Főleg a földreformról, az amerikai imperializmusról és a CROM-ról (ez a rövidített neve a mexikói ipari munkás szakszervezetnek) beszéltünk. Két és fél óráig voltam nála. A végén azzal vált el tőlem. hogy jöjjek többször hozzá. Azt hiszem, hogy meg volt lepve, hogy milyen jól ismerem a mexikói viszonyokat. Hetek óta mást sem olvasok, és így tudtam a leckét. A napokban megkezdem körutamat Pueblába és Queretáróba (itt lövette főbe Juarez Maximilian császárt[11]), azután átmegyek a csendes-óceáni oldalra. Majd vissza Tampitóba, a petróleumforrások hazájába. Bármennyire érdekes mindez, nagyon vágyódom haza. Július vége előtt nemigen indulhatok.

...Végre valami pozitívabbat írhatok terveimről ...

....Augusztus előtt nem indulok haza. Talán sikerülni is fog pár cikket eladni. Ami a hazautazást illeti, itt két eshetőség van. 1. Vagy innen Panamába megyek és ott hajózok be Európába. Ennek előnye, hogy áthajózom az érdekes csatornát. 2. Vagy spanyol hajón utazom, amely New Yorkban köt ki huszonnégy órára, és összevissza tizenhat nap alatt teszi meg az utat. Természetesen még interim vízumot sem kaphatnék az USA-tól, de nem is kérnék. New Yorkban a hajón fogadhatnám az amerikai liberálisok és a magyarok küldöttségeit[12]. Természetesen nagy publicitással járna mindez. Ismét elmondhatnám Horthyról és Bethlenről a nézetemet, és ami a legfontosabb, az összes lapok hoznák.

Erre a lépésre azonban csak akkor határozom el magam, ha M. Ernst és komoly emberek ajánlani fogják. A fő, hogy csak akkor tegyem ezt meg, ha igazán súlyos amerikai progresszívek vennének részt a deputációban. Csatoltan küldön Jászi levelét, amiben arról ir, hogy ma már a magyar kérdés lekerült a szőnyegről. Természetesen igaz. De talán épp ezért egy ilyen New Yorkba érkezés felvillanyozná az érdeklődést, és az USA liberális és szoci körei jobban befeküdnének a mi esetünkbe. Kierőszakolnák az új, megválasztandó elnöktől, hogy bejöhessünk. Ha meg nem sikerül, édes Istenem, akkor sem olyan nagy baj. Propaganda szempontjából meg feltétlenül jó. Tudom, nem értünk teljesen egyet ezekben a taktikai kérdésekben, mivel Te is inficiálva lettél az USA pillanatnyi sikerelmélete által, amelyet én igen primitívnek tartok. A történelem épp az ellenkezőjét tanítja. Azok az eszmék, találmányok, művészi és egyéb alkotások, melyek korukban megbuktak, sok esetben később nagy sikereket arattak. Coolidge bizonyára egy „sikerfi", de alig hiszem, hogy neve csak tizenöt év múlva is jelenteni fog valamit. Hogy kigúnyolták Miss Pankhurstöt és a harcoló feministákat[13], s tizenöt év sem telt el és Angliában százszázalékos győzelmet arattak. Ez a pillanatnyi siker elmélete, mely minden mást alárendel, tipikusan amerikai termék, éretlen gyerekek, akiknek nincs műveltségük, hogy a múltból következtetéseket vonhassanak le, képesek csak ilyen primitív elméletet felállítani. A gyereknek is az a fontos, hogy pillanatnyilag jól érezze magát, teletömi magát cukorral, amíg belebetegszik. A pillanatnyi eredmény, hogy élvezi az édességet, a fő neki. Ha mindenki a pillanatnyi eredményt nézné, sohasem akadna ember, aki egy nagy, egész életre szóló munkába belefogjon. Darwinnak, Pasteurnek évekig kellett dolgozniuk azzal a bizonytalan érzéssel, hogy talán hiába lesz az egész, mert téves premisszákból indultak ki.

Mexikóról ezúttal nem írok. Különben naponta csinálok feljegyzéseket, amelyeket majd fel fogok dolgozni, és ha majd elolvasod, látni fogod, milyen érdekes és különös országba kerültem. A napokban hivatalos leszek egy francia követségi estélyre . . .

Télen nagyon szeretnék Oroszországba menni . . .

Mexikó, 1928. július 3.

Angyalom,

Holnap éjjel ½ 12-kor lesz kilenc éve, hogy a Domony villából nekiindultunk hosszú utunkra, mely még ma is tart. Szinte látom őket: Bakost, Gizit, a szakácsot, Kórát, amint a konyha bejáratából könnyezve búcsút integettek utánunk. Mindjárt baj volt a gyújtással. Már a Kékgolyó utcában, a Schwarzer-szanatórium előtt teljesen megakadtunk. Mintha az autónak is nehezére esett volna minket kivinni abból az országból, amelyhez olyan mély gyökerek fűztek. Milyen különös végzet a miénk. Visszatekintve erre a kilenc évre, úgy tűnik nekem, mintha egy nyugtalan filmet néznék. Sok esemény, amelyek alig, vagy nagyon lazán függnek össze. Nehéz volt az új viszonyokba beleilleszkedni. Kiestünk a régi világból . . .

. . . Ma megismerkedtem Diego Di Riverával, Mexikó legtehetségesebb festője (Mela Mutter barátja), aki most jött vissza Oroszországból (ahol kilenc hónapig volt), teljesen bolsevizálva. Szerinte Szovjet-Oroszország úgy áll, mint Sión hegye. Jólesett ezt hallani. Egy másik bolsi, aki most volt több hónapig az USÁ-ban, azt állítja, hogy Al Smith biztosan győzni fog. Az ő véleménye szerint egész mindegy, hogy ki lesz megválasztva, ezért objektívnek látszik. Al Smith főleg azzal agitált, hogy azért van munkanélküliség az USÁ-ban, mert az Egyesült Államok tőkéjüket, ahelyett hogy bent az országban, kint Európában és másutt helyezik el. A nagyipar ezért őt támogatja a Wall Streettel szemben, amely jobb szereti tőkéjét uzsorakamatra külföldön elhelyezni. USÁ-ban ma hatmillió, usque nyolcmillió munkanélküli van; de maga a Wall Street sem izgul túlságosan Hooverért. Jól tudja, hogyha Al Smithet megválasztanák, neki is azt kell tennie, amit ők parancsolnak. Ez az egész amerikai elnökválasztás főleg személyes okokból érdekel, ha Al Smith jön be, mi is visszajöhetünk.

1928. július 5.

. . .Délelőtt elmentem az USA Summer Cours[14] megnyitására. A mexikói állam propaganda célból nyolc hétre meghívott egy csomó tanítót, férfit és asszonyt, akik spanyolul tanulnak és megnézik az országot. A mise en scène[15] tipikus volt. Egy udvar köze-

pén vagy 300, főleg fiatal USA tanítónő foglalt helyet. Középen a „fehérek", a „szőkék" trónoltak, egy sarokban meghúzódva, mint egy tintafolt a mexikóiak, a „feketék", „fekete hajú zsíros bőrűek". Egy erkélyen mint egy római prokonzul a mindenható Morrow (USA nagykövet). A feketék (a mexikóiak) alázatosan énekeltek. Azután levett kalappal a Yankee Doodle-t[16] hallgattuk végig. Aztán Morrow egy pár szót szólt, amelyek épp csak hogy nem voltak udvariatlanok. A pódiumon széles mosollyal és buta, alázatos kifejezéssel hallgatták az orákulumot, aki Coolidge nívóján szól „népeihez". Az amerikai asszonyok szokott módon mutogatták csinos lábszáraikat, és rövid szoknyájuk alatt felgöngyölt harisnyájukat és rózsaszín bőrüket. Mialatt a mexikói kultuszminiszter dicsérte az USÁ-t és azzal hízelgett, hogy az amerikai kontinensnek nincs szükséges európai kultúrára, mert elég neki az amerikai (kulturálatlanság), a szemüveges piszék ritmusban chew-oltak[17] ezzel jelezvén, hogy unják beszédét, és jobban tenné a szónok, ha mielőbb befogná a száját. Az ünnepség után a mexikói egyetem dékánja megkért, hogy két hét múlva tartsak egy felolvasást a babbitteknek, because they want to hear „the" Count.[18] Megkapják a trilljüket ők az eleven gróftól, én a rolled stockingjaiktól . . .[19]

. . . Már a telefon is megnyílt Mexikó és Európa között. Ha nem lenne olyan drága, 60 dollár, beszélhetnék Veled. Egy pár év múlva akárhová el fog lehetni repülni pár nap alatt. Az országok is teljesen el fogják veszíteni jellegzetességüket.

Mexikó, 1928. július 13.

. . . Úti impresszióimat külön írom meg angolul. Először, hogy a gyerekek is hallhassák, de azért is, hogy újságcikkekre lehessen őket felhasználni. Kérlek, küldd el Mr. Bradleynek, ő az én újságcikk ügynököm, Dache Fleuriot ajánlotta. Ez az útleírás talán egy folyóiratba mehetne, angol, német vagy franciába. Különben folytatni szándékozom. Ha szükségét látod, javítsad ki . . . A mexikói részben természetesen már sok szociálpolitikát is akarok bevonni. Valószínűleg holnapután Calles elnökhöz megyek. Az ő portréjára különös gondot akarok fordítani. Máris látom, hogy igen nehéz feladatra vállalkoztam, hónapokat kellene itt tölteni, hogy az ember megértse ezt az igen komplikált helyzetet. Szocia-

lizmusról a szó európai értelmében beszélni sem lehet. A Subsoil államosítása, a föld kisajátítása stb. mindmegannyi védekezés az amerikai imperializmussal szemben. Az USA nagykövete, Mr. Morrow rendkívül ügyes ember. Némelyek szerint Callest máris zsebre dugta. Mások ezt erősen tagadják. Különben jó helyről azt hallom, hogy Coolidge-nek Morrow a titkos elnökjelöltje Smith ellen, akinek nagyon emelkednek sánszai. Ha Smith győzne, nekünk is megnyílna az út Amerikába. Egy igen kedves emberrel jöttem itt össze Louis Gannet útján, Carleton Bealsszel. Ez az ember kitűnő könyvet írt Mexikóról, különben a *Nation* itteni levelezője, és természetesen, mint ahogy szeretem, erősen baloldali. Mióta itt vagyok, valósággal zarándoklásszerűen jönnek az elnyomott népek képviselői hozzám, a haitiak, sok kis közép- és dél-amerikai államocska szabadságharcosai. Legtöbbször azt sem tudom, hogy egy-egy sziget, vagy államocska földrajzilag hol is fekszik! Elmondják összes bajaikat, és a refrén mindig az, hogy az USA el akarja őket nyelni. Mexikót a tehetetlen szenofóbia jellemzi. Az amerikaiak fő eszköze természetesen a korrupció, az én impresszióm sajnos az, hogy nemcsak Mexikó, de egész Közép-Amerika nem fog tudni ellenállni az Egyesült Államok nyomásának, és Kuba sorsára fog jutni. Igyekezni fogok minél előbb hazajönni. Legfeljebb egy hónapig akarok maradni. Amerika felé nincs kilátás, hogy cikkeket adhassak le. Különben is csak a nekik kedvező beállításban akarják a cikkeket. Még a *New York World* is mexikói vonatkozásban imperialista. Megpróbálok Latin-Amerikának írni. Ezek ugyan ellenségei az amerikai imperializumsnak, de pénzük sajnos nincs. Az S.S.Espagne Havannában egy spanyol kommunistát tartoztatott le, aki hamis útlevéllel utazott. Veracruzban meg egy másik utas ráfogta, hogy az ő ládái az enyémek, abban a reményben, hogy mivel a mexikói kormány vendége vagyok, nem fogják kinyitni őket. A kofferek tele voltak fegyverekkel, melyeket át akart csempészni. Képzelheted, milyen kellemetlen volt ez a két egymás után bekövetkezett eset rámnézve. Az S.S. Espagne utasai meg voltak szentül győződve, hogy az én kezem mindkét esetben bent volt a játékban. Még az is fokozta a gyanút, hogy a mexikói orosz követ is a hajón utazott, aki bolseviki szimpátiáját nem titkolta. Egy legenda mindig mint a lavina magától nő és erősödik. Örülök, hogy Te is belátod, hogy okosabb elfogadni a helyzetet, mint kikerülni akarni. Ha nem is olyan erős meg-

győződésből teszed ezt, mint én, de okosságból is igazad van, hogy one has to live up to it.[20]

---

[1] Károlyi Mihály Calles mexikói elnök meghívására 1928 nyarán Mexikóba utazott. Útjáról több levelet írt feleségéhez, valamint cikkeket mexikói és Amerikai Egyesült Államok-beli lapok számára. A cikkeknek az eredeti kézirata áll rendelkezésünkre, ezeket közöljük I. kötetünk 218—258. lapjain.

[2] *Vociferál:* beszél, hangoskodik.

[3] *Der Patriotismus ist einerlei, in der Klasse liegt die Schweinerei* (ném.): a hazafiság egyféle, az osztályban van a disznóság.

[4] *Kápolnai földosztás:* l. Jegyzetek.

[5] *Pax dominis semper vobiscum* (lat.): az Úr békéje mindig veletek van.

[6] *Schwül extrem orient:* buja távolkeleti, itt: egzotikus.

[7] *I feel like a boy, like a very naughty boy* (ang.): úgy érzem magam, mint egy fiú, mint egy nagyon csintalan fiú.

[8] *Drug Store, Tram Car, Barber Shop:* drogériával kombinált italmérés, villamos, borbélyüzlet.

[9] *Aztékok:* Amerika felfedezése előtt a mai Mexikó területén élt magas kulturájú nép. Fejlett földművelés és állattenyésztés mellett jelentős iparművészetet hoztak létre, jártasak voltak a tudomány különböző ágaiban. Az azték birodalmat a spanyolok (Cortez) 1519—1521 közt meghódították, kultúrájukat megsemmisítették, és a nép nagy részét kiirtották.

[10] *Conquistador:* a XVI—XVII. században Dél- és Közép-Amerikát gyarmatosító spanyol felfedezők és hódítók neve. Többségük az elszegényedett spanyol nemesekből és hidalgókból kikerült kalandor vállalkozó, akiket a bennszülöttek mesés ezüst és arany kincsei csábítottak. Kapzsiságukban és kegyetlenségükben kifosztották és tömegesen irtották Amerika bennszülött lakosságát.

[11] Juárez indián származású haladó mexikói államférfi, 1867-ben a mexikói nép sikeres szabadságharcakor kivégeztette a franciák által császárrá kinevezett Habsburg-házbeli Miksát.

[12] *A New York-i partraszállás:* Károlyi Mihály 1956-ban Londonban megjelent angol nyelvű Memoirs-jából közöljük: „Augusztusban 1928-ban a »Cristobal Colon« fedélzetén *via* New York hazahajóztam. Mivel a menetrend szerint hajóm negyvennyolc órát tölt Manhattan kikötőjében, partraszállási engedélyért folyamodtam. Választ ugyan nem kaptam, de megérkezésemkor Morris Ernst — ügyvédem és barátom — feljött a hajóra, szó nélkül karon fogott, s lesétált velem a kikötőhídon a partra. A mólón ácsorgó hatósági közegek szándékosan nem vettek észre. Úgy látszik, elegük volt már a Károlyi-afférből.

Egyenesen a repülőtérre mentünk, s az Ernst által már előre kibérelt kétszemélyes gépen Washingtonba repültünk; ott a külügyminisztériumban fogadtak, ahol Ernstnek sikerült meggyőznie az illetékeseket arról, hogy a feleségemmel és velem kapcsolatos tiltó rendelkezés igazságtalan. Szerencsének számított, hogy Kellogg, a külügyminiszter maga éppen akkor Írországban tartózkodott. Délután a Wall Streeten tömeggyűlést szerveztek kérésem

támogatására, s én néhány nem politikai jellegű szóval mondtam köszönetet az egybesereglett tömegnek. Majd egy bombázó osztag két tagja visszakísért a hajóig; tucatnyi rendőr őrizte a mólót. Azért őrizték-e, hogy esetleg fel ne robbantsam, vagy a biztonságomra ügyeltek-e – nem tudom. Barátaim – magyarok és amerikaiak – egészen a hajóig kísértek, hogy így tüntessenek a külügyminisztérium magatartása ellen."

[13] *Angol feministák:* a nők egyenjogúságáért küzdő polgári mozgalom. Gyökerei a nagy francia forradalom idejére nyúlnak vissza, de csak a XIX. század második felében fejlődött ki. Különösen jelentős a XX. század elején Angliában kibontakozott feminista mozgalom (szüfrazsettek), amely nagy visszhangot keltő akciókat kezdeményezett a nők választójogáért.

[14] *Summer Cours* (ang.): nyári tanfolyam.

[15] *Mise en scène* (fr.): rendezés, elrendezés.

[16] *Yankee Doodle* (ang.): amerikai hazafias dal.

[17] *Chew-oltak:* chew (ang.): rágni (rágógumit).

[18] *Felolvasás a babitteknek, because They want to hear „the" Count* (ang.): Felolvasás a babbitteknek (a nyárspolgároknak), mivel hallani akarják „a" Grófot.

[19] Megkapják a thrilljüket ők az eleven gróftól, én a rolled stockingjaiktól: kb.: Őket kellemes bizsergéssel töltötte el az eleven gróf, engem az ő letűrt harisnyájuk.

[20] *One has to live up to it:* (ang.): az ember legyen méltó önmagához.

LEVÉL LUCIEN VOGELHEZ

1928. július 14.

Kedves Barátom,

immáron öt hete vagyok itt, s be kell vallanom azt a kellemetlen érzésemet, hogy most még kevésbé értem ezt az országot, mint megérkezésemkor. Rendkívül nehéz fogalmat alkotni Mexikóról; legelőször is az a roppant nagy különbség hökkenti meg az embert, amely a vidék, a falu és a bánya között, a trópusi, a féltrópusi meg a középső plató övezetei között van. Mindez szinte lehetetlenné teszi, hogy az ember általános fogalmat alkothasson magának erről a köztársaságról. Én azt hiszem, hogy a politikai nehézségek itt ebből a tényből fakadnak. Ideérkezésem előtt olvasmányaim alapján úgy képzeltem, hogy a politikai irányzatok és a politikusok vezéreszméje az, hogy Mexikóból félszocialista országot csináljanak. Itt azonban meggyőződtem róla, hogy tévedtem.

Nem állítom, hogy a politikai küzdelemben nincsenek szocialista elemek, s hogy a vezetők nem igyekeznek olyan programmal magukhoz láncolni a tömegeket, amely felszabadítja az indián parasztot a Porfirio Diaz óta ránehezedő félfeudális iga alól. Azt is megkísérelték, hogy szakszervezetekbe tömörítsék az ipari munkásokat, mindez azonban inkább csak taktika volt, és a forradalmak alapjában véve burzsoá jellegűek voltak.

Elmondhatom, hogy tulajdonképpen egyedül csak Calles elnök tette rám az olyan ember benyomását, akinek szocialista eszméi vannak, s aki ugyanakkor meg is érti e program horderejét és mélységét.

Az ország sok vezető személyiségével találkoztam már, mégis

egyedül Callest tartom széles látókörű embernek. Mindaz, amit szocialista szempontból eredménynek lehet tekinteni, az ő műve. S ha tekintetbe vesszük, mekkora nehézségekkel találta magát szembe minden oldalról — egyszerre kellett harcolnia az amerikai imperializmussal, a reakciós papsággal és saját fegyvertársai, a tegnapi tábornokok és a mai harácsolók mohó kapzsiságával —, meg kell hajolni a kormányzása négy esztendejében elért eredmények előtt. Mexikó ma eljutott oda, hogy két út között kell választania: a köztársaság vagy behódol a jenkik gazdasági behatásának, s akkor az Egyesült Államok gyarmatféléje lesz, vagy pedig minden energiáját összeszedve harcolni fog északi szomszédai ellen, és félszocialista paraszti országgá alakul át. Az egyedüli igazi erő az indián parasztokban rejlik, s bár műveletlenek, írástudatlanok, véleményem szerint meg lehetne őket szervezni.

Azt hiszem, az Egyesült Államok rettenetes súllyal nehezedik az országra. Calles és néhány tanítványa kivételével a politikusok szörnyű mód korrumpáltak; politikájuk lényege ebben foglalható össze: „El onnan, mert én akarok a helyedre ülni."

A fentiek főleg a C.R.O.M. vezetőire érvényesek.

Morones — aki egyébként igen intelligens ember — a C.R.O.M.-et a Federation American of Labor függvényévé tette.

Én egyenesen a következő kérdést intéztem Moroneshez:

„Miért csatlakoztak önök az amerikai szervezethez, s miért nem inkább a II. vagy a III. Internacionáléhoz? Én úgy látom, hogy mivel az USA munkásszervezete az amerikai imperializmus erős befolyása alatt áll, amellett a vezetői ír katolikusok, ez a föderáció nem fogja tudni megadni önöknek azt a támogatást, amelyre mind az amerikai behatolás, mind a klérus befolyása elleni harcukban szükségük lenne."

Morones, aki jól felfogta kérdésem kritikai élét, csak értéktelen érvekkel tudott előhozakodni.

A tény az, hogy pár évvel ezelőtt Morones összekülönbözött Callesszal bizonyos kétes eljárások miatt, melyeket Morones a maga trükkjei és taktikája során alkalmazott; vagyonának gyors növekedését ezekkel hozták összefüggésbe.

Calles meg akart tőle szabadulni, ezért azt tanácsolta neki, hogy menjen tanulmányútra az Egyesült Államokba. Morones el is ment, és ott megismerkedett Mr. Morrow-val. Amikor az utóbbi az Egyesült Államok mexikói követe lett, arra kényszerítette Callest,

hogy rehabilitálja Moronest, akivel nyélbe ütötte a C.R.O.M.-nak az amerikai föderációhoz való csatlakozását. Calles kénytelen-kelletlen jó arcot vágott a rossz játékhoz.

Mexikó, 1928. július 14.
[Francia nyelvű másolatból.]

LEVÉL ROGER BALDWINHOZ

1928. július 25.

Kedves Baldwin úr,

csatoltan megküldöm Önnek Morris Ernst levelét, melyet válaszul kaptam tőle arra az ötletemre, hogy New York érintésével fogok visszatérni Európába[1]. Jól tudom, még néhány órára sem engednek majd a szabadság földjére, s azért határoztam el magam erre a lépésre, hogy némi publicitást biztosítsak a szólásszabadság ügyének, amelynek Ön az amerikai élharcosa. Ha ezt a húzásomat az Önök közreműködésével ügyesen hajtjuk végre, azt hiszem, sakk-mattot tudok majd adni a Kellogg-féle közigazgatásnak.

Morris Ernstnek az a gondolata, hogy közvetlen kérdéssel kellene sarokba szorítani Hoovert és Smith-t, remek dolog. Választások előtt a jelöltek általában igen bőkezűen osztogatják az ígéreteket.

A siker biztosítása érdekében az a fő dolog, hogy az amerikai küldöttségben a prominens emberek minden társadalmi rétege képviselve legyen. Ön tudja, hogy engem nem lehet a bolsevizmussal ijesztgetni. Mégis, a siker érdekében úgy kell elrendezni a dolgot, hogy ne mondhassa senki: a küldöttség csupa magamfajta borzalmas emberből állt.

Holnap benyújtom kérésemet az amerikai konzulátusnak, s az eredményről azonnal értesítem Önt, megküldve kérvényem másolatát is. Majd megkérem Carleton Bealst a *Nation*tól (címe: Calle de Minerva 45, Mexiko City), hogy mindebben legyen segítségemre, s szerezzen valakit, aki majd tanúsítja, milyen választ kaptam az amerikai hatóságoktól.

A Transatlantica Espanola társaság „Cristobal Colon" nevű hajóján szándékozom utazni, mely augusztus 26-án indul Veracruzból, és szeptember 1-én érkezik meg New Yorkba. Ha valami közbe jönne, s nem tudnék ezen a hajón utazni, azonnal táviratozok Önnek. Azt is tudatni fogom, vajon a hajóstársaság megengedi-e, hogy küldöttségek szálljanak fel a hajó fedélzetére. És megküldöm majd annak a nyilatkozatnak a szövegét is, amelyet el fogok mondani válaszként az Önök üdvözlő szavaira.

Jelen levelem másolatát elküldöm Morris Ernstnek, Lewis Ganettnek és John Bírónak (79 Wall Street, New York City), aki az én „homme de confiance"-om[2], s aki a magyar bizottságot fogja megszervezni.

Emlékszik-e, hogy egyszer csalódást okoztam Önnek távolmaradásommal? Ezuttal minden tőlem telhetőt elkövetek, hogy másként legyen. A szabadság ügyéért remélem, hogy minden jól fog menni, s így alkalmam lesz rá, hogy viszontláthassam és szívélyes kézszorítással üdvözölhessem.

Igaz híve
Michael Károlyi

Mexico City, 1928. július 25.
[Angol nyelvű másolatból,]

---

[1] A visszatérés történetét l. I. 211. lapján.
[2] *Homme de confiance* (fr.): bizalmi ember.

QUO VADIS EURÓPA?[1]

1928 július

Merre tart Európa? Ez a kérdés, ez az eljovendő civilizáció problémája. A háború egy nagy forradalmi periódus kezdete volt, s e periódusnak még nincs vége. Az öreg kontinensnek nemcsak a politikai, de a gazdasági bázisát is feldöntotte. Politikailag, bár véget vetett több monarchiának, még jobban felaprózta Európát; a háború előtti Európa huszonhat államból tevődött össze, a háború utáni Európában viszont harminchat az államok száma. De most nem birodalmak, hanem koztársaságok.

A gazdasági változás azonban még nagyobb. A háború előtt Európa könnyen el tudott tartani háromszázotvenmillió embert. Különféle iparágaival megélhetést nyújthatott nekik. A nyersanyagok Európába özönlottek, ahonnan kész árucikkek formájában indultak el a világ minden része felé. A háború véget vetett ennek a lehetőségnek. Öt éven át Európa főleg puskát és gránátot gyártott; produktív áruk helyett improduktív cikkeket termelt.

Miután a mérgesgáz-felhők eloszlottak a csataterekről, a háború utáni Európának rá kellett döbbenie, hogy saját gazdasági életének alapja is összeomlott. Bár milliók pusztultak el a háborúban, Európa még mindig túlságosan népes volt; elvesztette piacait, elvesztette tőkéjét. Annyira leromlott, hogy még a munkaképességét is elvesztette. Elkövette azt a fatális tévedést — és még ma is abban leledzik —, hogy politikai eszközök segítségével akart talpra állni, s nem vette észre, nem tudja észrevenni, hogy csakis új gazdasági módszerek hozhatnak számára menekvést.

Részint ennek a ténynek tudható be, hogy néhány országban

fasizmust, tehát egy diktatúrarendszert állítottak fel, erőszakkal akarván fenntartani a régi gazdasági rendszer alapját.

1914-ben, amikor kitört a háború, én történetesen Amerikában tartózkodtam[2]. Azonnal erősen állást foglaltam a háború ellen, általánosságban is és saját hazámmal kapcsolatban is. Emiatt éles ellentétbe kerültem országom uralkodó osztályával; mivel én a háború ellen voltam, s mielőbbi befejezését óhajtottam, már akkor hazaárulónak neveztek engem. Azt mondták rólam, hogy sárba tapostam a hazaszeretet legfőbb elvét, mely így hangzik: „Ha jó, ha rossz, az én hazám."

Ez nem igaz, mert én úgy tartom, hogy az embernek ki kell tervelnie hazája érdekeit. Mindamellett a fent idézett mondást nem foghatom fel így: „Ha jó, ha rossz, az én hazám kormánya." A kettő ugyanis nem azonos.

Háborúellenes és antifasiszta magatartásom folytán szoros kapcsolatba kerültem országom politikai életével. Volt idő, amikor nemcsak én, hanem még C. grófot[3], az osztrák-magyar külügyminiszter is arról akarta meggyőzni Károly császárt, hogy a háborúból való kijutásnak egyetlen módja a különbéke. Gróf C. ezt oly tisztán látta, hogy már 1917-ben memorandumot intézett a királyhoz, s ebben kijelentette: máris elvesztettük a háborút, ennélfogva a különbéke kérdése aktuálissá vált.

A császár-király[4], akit alkalmam volt jól ismerni, sajnos, tétova természetű ember volt. Hiányzott az energiája ahhoz, hogy saját koncepcióját kövesse, és a csataterek eseményeitől függően váltogatta elhatározásait. Valahányszor a Központi Hatalmak[5] vereséget szenvedtek, hajlott a különbéke gondolata felé, de ha a német császár hadai győztek, ismét a német militaristák karjaiba vetette magát.

Amit megjövendöltem, az beteljesedett, s a rettentő vég hihetetlen gyorsasággal közeledett. Visszaemlékszem arra az audienciára[6], melyen Károly utoljára fogadott engem. Teljesen összeroppant, egymásután gyújtott rá cigarettáira, s idegesen járkált fel-alá.

— Kinevezem Önt miniszterelnökké. Egy perc múlva hívatni fogom.

Az ódon palota szomszéd szobájában méláztam az egyik sarokban, amikor hirtelen egy hódító megjelenésű fiatal hölgy lépett hozzám, s megragadta mindkét kezemet. Zita császárné volt. Könnyezve kérlelt, hogy mentsem meg férjét, a trónt és az országot.

— Attól tartok, túlságosan későn jött Felséged — feleltem. Nem volt könnyű számomra ez a válasz, mert egy férfi nehezen tud nemet mondani egy nőnek, hát még ha az a nő fiatal és még királyné is.

A király, a királyné és én még aznap este tizenegy órakor különvonaton Bécsbe utaztunk. A kapkodó sietségben elhagytam valahol a kalapomat, a király pedig elvesztette a koronáját. Történelmi percek voltak azok. Bécsben a vaskalapos ókonzervatívok nyomására a király visszavonta kinevezésemet. Visszautaztam Budapestre, ahol a nép akaratából miniszterelnökké, majd röviddel utána a Magyar Köztársaság elnökévé kiáltottak ki. Az a forradalom, amelynek én voltam a vezetője, az osztrák—magyar csapatok összeomlásának hatására október 30-án éjjel és október 31-én megdöntötte Európa egyik legrégibb dinasztiáját.

Mindeme tragikus események — ahogyan én látom — országom félfeudális rendszerének folyományai voltak. Magyarország olyan tipikus ország volt, ahol a nagybirtokosok tartották kezükben a teljes gazdasági hatalmat, s jelenleg is ez a helyzet. Ezer arisztokrata meg néhány római katolikus püspök birtokolja Magyarország felét, míg a másik fele milliók és milliók között oszlik meg. Vannak római katolikus püspökök, akik évente kétszázezer dollárnak megfelelő jövedelmet élveznek. Vannak grófok és hercegek, akiknek évi jövedelme kétszáz-, háromszáz- és négyszázezer dollár. S mindezek a birtokok hitbizományok, nem adhatók el, nem vehetők meg, hanem apáról fiúra, illetve püspökről püspökre szállnak.

Ez az osztály volt az, amely inkább háborúba sodorta a Monarchiát, semmint feladjon akár egy részecskét is a vagyonából s hatalmát megossza a tömegekkel. Ez volt az oka annak, hogy mihelyt hatalomra kerültem, első akcióm az egészségtelen birtokviszonyok megváltoztatására irányult. Földreformot vezettem be, melynek értelmében az állam felvásárolja a nagybirtokokat, s azokat felosztja a parasztok között. Bár az utóbbiaknak meg kellett volna fizetniük a kapott földet, ez a földreform mégis negyven százalékkal csökkentette volna a magyar arisztokraták és katolikus püspökök vagyonát. Ezért fordult ellenem oly vadul a saját osztályom, s ezért vesztette el önuralmát, valahányszor a nevemet hallotta.

A háború után szörnyű gazdasági blokád nehezedett Magyarországra, s ennek roppant nyomására alig fél esztendő múltán az

elkeseredett munkásosztály megbuktatott engem. Nem hittek abban az egyszerű igazságban, hogy jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok. Miután a bolsevikok is megbuktak, ismét a reakciós erők jutottak hatalomra; a fehérterror segítségével és a diktatúra felállítása révén a nagybirtokosok nemcsak hogy visszaállították régi pozícióikat, hanem még a félfeudális országot is egészen feudális országgá változtatták.

A fasizmus kettős veszedelmet jelent. Először is közvetlenül fenyegeti a békét. Az állítólagos hazafiak bosszú-háborúért kiáltoznak, s karddal akarják visszaszerezni az elvesztett területeket. Másodszor: a fasizmus gazdasági veszély. Magam is úgy gondolom, hogy a trianoni békeszerződés rosszul bánt Magyarországgal. De én abban különbözöm a revansistáktól, hogy azt mondom: kész őrültség volna belépni egy újabb háborúba, mert ha még győznénk is, véleményem szerint egészében véve csak vesztenénk, mivel sem Magyarország, sem bármely más európai ország nem lenne képes elviselni az ilyen csapásokkal járó bajokat.

Én azt szeretném, hogy Magyarország szomszédaink bizalmának megnyerése által változtasson helyzetén. Amíg Magyarország ragaszkodik a király nélküli királyság képtelen fikciójához, amíg kardját csörteti és öklét rázza a határok felé, amíg ostoba és bűnös kalandor-vállalkozásokba bocsátkozva hamisítja a szomszédai pénzét — mindaddig semmi remény sincs arra, hogy valamiféle közeledés jöjjön létre közte, Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia között.

Ami a gazdasági veszélyt illeti, én azt ténylegesen abban látom, hogy a fasizmus — mind Magyarországon, mind más országokban — tipikusan arra a kisország-rendszerre alapul, mely abból az elgondolásból indul ki, miszerint még a tizenöt-, tíz-, nyolc-, hat- sőt a mindössze kétmilliós lakosságú kis országok is különálló politikai és gazdasági életet élhetnek, amellett önellátók is lehetnek. Ezek a fasiszta államok költségvetésük jó részét hadi készületekre és háborús propagandára költik. Vezéreszméjük nem valamely gazdasági terv kidolgozása, hanem egy levitézlett politikai rendszer fenntartása. Mialatt Önök itt Amerikában a termelékenység fokozásán dolgoznak, vagy próbálnak dolgozni, addig a szóban forgó országok a termelékenység ellen dolgoznak.

A nyolcmilliós mai Magyarországnak kétszer annyi állami hivatalnoka van, mint volt a háború előtti, huszonegymillió lelket számláló Magyarországnak. Azt mondhatnák erre Önök:

„De hát mi közünk van mindehhez nekünk, amerikaiaknak? Ha az európaiak elég bolondok ahhoz, hogy belemásszanak egy újabb háborúba, elvégre mit törődünk mi azzal?" Engedjék meg, hogy kijelentsem: véleményem szerint az ilyen érvelési mód nagyon rövidlátó, mert ha a fasizmus háborúba hajszolja Európát és megakadályozza a gazdasági talpraállás minden fajtáját, akkor ez Amerika számára annyit jelent, hogy sohasem fogja visszakapni azt a pénzt, amelyet Európának kölcsönzött az elmúlt háború alatt.

Természetesen kétféle megoldás lehetséges. Az egyik: Európa gazdasági erőinek koncentrálása kapitalista alapon. A másik: új berendezkedés szocialista alapon. Magam is szocialista lévén, én az utóbbi mellett vagyok. Szerintem a békét csak szocialista módszerekkel lehet elérni, mert a kapitalizmus bizonyos értelemben a háború baktériumainak hordozója, hiszen a versengés a maga utolsó fázisában mindig összecsapást jelent. Csak akkor mondhatunk „végbúcsút a fegyvereknek", ha felépítjük az Európai Egyesült Államokat, amely valamilyen módon össze fog kapcsolódni Oroszországgal.

I. NEOKAPITALIZMUS

„Igaz, hogy Mexikóba készülődik?" — kérdezte tőlem barátom, asztalomhoz húzva egy széket a Montparnasse-i Café de la Coupole teraszán.

„Igen, holnap utazom."

„Furcsa helyen akarja tölteni a nyári pihenőjét. Nem tudja, hogyha az ember Mexikó utcáin sétál, lelőhetik, akár a nyulat?"

Ilyen fantasztikus históriák keringenek Európában Oroszországgal, Kínával és Mexikóval kapcsolatban. Az európaiak évszázadok óta megszokták, hogy kicsiny kontinensüket a világ közepének tekintsék. Nem érzik saját műveletlenségüket, hogy a világ másik feléről csak halvány fogalmaik vannak. A történelem, az irodalom, a tudomány, a művészet, sőt még a földrajz is a régi kontinensen összpontosult. A világ többi része úgyszólván nem létezett az európaiak számára, vagy legfeljebb annyiban létezett, hogy a „civilizáltak" gazdagodása érdekében dolgozott és termelt. A tudás hiánya nemlétezővé teszi a dolgokat.

A világ szemléletének ebből az egocentrikus módjából egy szélsőséges felsőbbrendűség-komplexum sarjadt ki. Európa nagy válsága e felsőbbrendűség-komplexum összeomlása.

Az európai Parnasszus magas ormairól hirtelen alábuktunk a pokol legmélyére, mint a bűnbe esett angyalok. A háború iszonyatos erejű knock-outja után hiába számoltak tízet — tíz évet —, nem bírunk feltápászkodni, meg kell adnunk magunkat! A felsőbbrendűség-komplexumból a legmélyebb kisebbségi érzetbe estünk. Az optimizmus pesszimizmussá változott. Erre mi sem jellemző jobban, mint az a tény, hogy pár évvel ezelőtt Oswald Spengler *Der Untergang des Abendlandes*[7] című műve volt a legkeresettebb mű az európai könyvpiacon.

Az európaiak és az amerikaiak közti különbségek közül engem leginkább az lep meg, hogy az utóbbiak bizonyos gyermeteg bizakodással, az előbbiek pedig ádáz, önmegvető cinizmussal tekintenek a jövőbe. Elvesztettük régi szentjeinkben való hitünket, de nem fedeztünk fel egy új morált, amely után sóvárgunk. Elvesztettük a régi vallásainkba vetett minden hitünket, sőt a tizenkilencedik századi filozófusainkban sincs immár bizodalmunk. Nem hiszünk többé politikai rendszereinkben. Nem hisszük már, hogy a tömegek igazi kifejezője egyedül a demokrácia. Nevetünk a monarchikus eszméken, és nem tudunk hinni az Isten kegyelméből való kormányzásban, de ugyanakkor azzal is tisztában vagyunk, hogy a köztársasági eszme önmagában nem biztosítja a népfelséget. Teljesen jól látjuk, hogy azok a tudományos elvek, melyek életünk szerves részét alkották, tarthatatlanok, de ugyanakkor nem találtuk meg az új felfedezések igazi jelentését. Egyszóval túlságosan öregekké, túlságosan tapasztaltakká váltunk ahhoz, hogy bármiben is hinni tudjunk.

Európa nemcsak a háború okozta veszteségektől, az emberveszteségtől, piacveszteségtől, tőkeveszteségtől szenved, hanem attól is, hogy képtelen alkalmazkodni, hozzáidomulni az élet új formáihoz. A hivatalos világ, a politikusok, a művészek, a tudósok még mindig régi, értéktelen, megrozsdásodott formulákhoz ragaszkodnak. A diplomaták az „à la Talleyrand"[8] módszereket alkalmazzák. A politikusok stratégiai fontosságú pontokat próbálnak szerezni országaiknak, folyókat és hegyláncokat, melyeknek kicsinysége csak mosolygásra készteti az ötezer méter magasságban, óránként kétszáz mérföld sebességgel repülő Lindbergheket és Carranzaso-

kat. Íróink is csak másolni és újramásolni tudják az elmúlt évszázadok mesterműveit. Egyfelől minden törekvésük a stílus külső formáinak megőrzése, másfelől a merőben divatja múlt, sekélyes féltékenységi momentumokra alapozzák történeteiket, nem értvén meg, hogy még a nemi kapcsolatok is hatalmas változáson mentek át, hogy a modern embert nem érdekli a középkori lovagiasság, s nem formál többé abszolút jogot egy nőre csupán azért mert az a nő történetesen a felesége. A mozifilm lerombolta a színdarab-írás formáit, s ma már nem lehet visszatérni a *kothurnushoz.*

Nem lehet tagadni, hogy Pirandello a maga egész géniuszával nagy romboló. Színdarabjainak megnézése után az ember megérti, hogy az individuális pszichológia művészetének ez a hatása. A művészetben nem maradt több lehetőség az egyénekre koncentrált drámának. A film korszaka — az olyan filmeké, amilyeneket főleg az oroszok alkotnak — kiszorítja mindezeket a jelentéktelen tragédiákat, homloktérbe hozva a tömegek drámáját. Ugyanezt hajtották végre a festészetben és szobrászatban is.

Marinetti, egy másik olasz szürrealista merészen azzal a gondolattal hozakodott elő, hogy a „Giovinezza d' Italia"[9] legnagyobb akadályai a Forum Romanum és a cinquecento székesegyházai. Ameddig Olaszországot az antik és a középkori művészetnek ezek az emlékei nyomják — mondja Marinetti —, addig nem fejlődhet haladó modern állammá.

Marinetti elméletét természetesen többé-kevésbé egész Európára lehet alkalmazni. Nem amerikanizálódhatunk vagy szocializálódhatunk mindaddig, amíg középkori emlékek és eszmék megszállottjai vagyunk. Lehet, hogy ez az emberiség tragédiája, de így van. Még a conquistador is úgy találta, hogy az azték civilizáció akadályt jelent az útjában, s ha európai civilizációt akar bevezetni Mexikóba, akkor a régi indián művészetnek még az emlékeztető jeleit is könyörtelenül le kell rombolnia.

Barbarizmus! — mondhatná erre valaki. Sajnos, a biológiában is törvény, hogy új életnek enyészetből kell sarjadnia. Nincs kezdet és nincs vég. Enyészet, pusztulás a születés előzetes állapota. S így a romboló is, az alkotó is egyidejűleg az új kor alapítója. A relativitás arra tanít bennünket, hogy semmi sem lehet abszolút jó és helyes. De a fő cél az, hogy *higgyünk* valamiben, hogy azt jóvá és helyessé *tegyük.* És mi még hinni is képtelenek vagyunk.

Hiszen az európai átlagember még azt sem tudja, hogy nevelje a gyermekeit!

A bizonytalanságnak ebben a káoszában, amely Európát jellemzi, a politikusokat általában az a törekvés vezérli, hogy valami kiutat találjanak a bizonytalanságok szövevényes labirintusából. Valamit tenni kell!

Európa túlnépesedett — mármint kapitalista szempontból nézve. Egészen a háborúig Európa volt a világ nagycentruma; ide özönlöttek a nyersanyagok, s innen mentek vissza az iparcikkek a tengerentúli országokba. Most a piacok elvesztek, egyre több gyár kénytelen bezárni kapuit, és a munkanélküliek hadserege állandóan növekszik. Minden társadalmi osztály, minden nép érzi, hogy valamit tenni kell, hogy valami nagy változásnak kell bekövetkeznie.

Persze a célok és a módszerek különbözők, homlokegyenest ellenkeznek egymással. A kérdést leegyszerűsítve azt lehet mondani, hogy az európai politikában két áramlat van: egy baloldali és egy jobboldali. Kapitalizmus vagy szocializmus — ez a kérdés.

Az antiszocialisták ismét két külön pártra oszlanak: a mérsékeltekre és a radikálisokra (fasisztákra). Mind a két tábor el akarja kerülni a szocializmust, de különböző módszerekkel.

A mérsékeltek amerikanizálni akarják Európát. Rájöttek arra, hogy a feudalizmus vagy félfeudalizmus nem jelent többé védelmet a kapitalista rendszer számára. Ellenkezőleg, úgy érzik, hogy a feudalizmus csak fékezi, akadályozza őket. Egészen jól látják, hogy a Wall Street számára az imperialista republikanizmus a legjobb védelem. Ezért végezni akarnak a monarchiával, a feudalizmussal, a római katolikus klerikalizmussal, s amerikai republikanizmust akarnak bevezetni Európába, jól tudván, hogy az Egyesült Államokéhoz hasonló alkotmány szerint megválasztott elnöknek nagyobb és szilárdabb a pozíciója, mint volt bármelyik királynak vagy császárnak a múltban.

Programjuknak megvan az a nagy előnye, hogy látszatra a tömegek érdekeiért küzd, amikor el akarja törölni a régi feudalizmust. A tömegek nem értik meg, hogy akik a feudalizmus láncait szét akarják szaggatni, azok ipari börtöneik acéljából új és még erősebb láncokat kovácsolnak.

A mérsékelt jobboldaliaknak ez az eszméje a következőkben sűríthető össze:

Elvesztettük piacainkat és felsőbbségünket, s tudjuk, hogy évről évre egyre képtelenebbek leszünk versenyezni az Egyesült Államok imperialista kapitalizmusával. Ezért az a programunk, hogy 50 százalékos alapon kiegyezzünk. Önként lemondunk tulajdonunk feléről, s azt átengedjük az Egyesült Államoknak. Jobb ilyen módon elveszíteni 50 százalékot, mint 80 vagy talán 100 százalékot egy szocialista Európában. Az amerikai kapitalizmus segítségével koncentrálhatjuk és racionalizálhatjuk az európai termelést, és fokozatosan felépíthetjük az Európai Egyesült Államokat.

Ennek a programnak természetesen hátrányai is vannak. Minél jobban koncentrálunk, minél jobban racionalizálunk, annál nagyobb lesz a munkanélküliek hadserege. Ám a munkanélküliek számának növekedése a munkabérek csökkenését eredményezi, s bár kénytelenek leszünk munkanélküli segélyeket osztogatni, ezek összege még mindig alatta marad annak a profitnak, amelyet az alacsony munkabér révén nyerünk.

Ha ezeknek a politikusoknak valaki azt mondja, hogy a fél éhínség színvonalán tartott munkanélküliek nagy tömegei fellázadhatnak és megdönthetik az egész rendszert, ők így válaszolnak: „Nem aggódunk. Mihelyt egyszer az amerikai kapitalizmus nagymértékben érdekelve lesz az európai ügyekben, a Wall Streettől segítséget fogunk kapni bármely lázadás leverésére."

Az amerikanizált Európai Egyesült Államok természetesen az Amerikai Egyesült Államoknak afféle gyarmata lenne. Az európai bankárok és üzletemberek a Wall Street, a Fordok, a Rockefellerek alügynökeinek szerepét töltenék be. Ők Rolls-Royce luxusautókon járnának, de a rosszul táplált munkanélküliek és a rosszul fizetett munkások tömegei rabszolgaságra volnának kárhoztatva.

Ez a Páneurópa[10] viselheti majd az Európai Egyesült Államok fellengzős elnevezést, s talán valamelyik kikotójében ott fog állni az európai Szabadság-szobor is, fáklyával integetve manhattani nővérének.[11] De mindez nem változtathat majd azon a tényen, hogy erre az Európára csak Dante szavai illenek:

„Lasciate ogni speranza voi, ch'entrate!"

„Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel!"[12]

II. A FASIZMUS

Melyek a fasizmus megszületésének okai? Mi a fasizmus? Van-e jövője a fasizmusnak?

Ezek a kérdések dörömbölnek az európai elmékben, magánbeszélgetések és szenvedélyes viták során.

*

A fasizmus a háború utáni Európa tipikus kinövése. A *marcia su Roma* avatta fel hivatalosan az öreg kontinensen. Elemei egész Európában megtalálhatók: mind a legyőzött, mind a győztes országokban egyaránt.

Ennek igazi oka gazdasági jellegű: a középosztály küzdelme annak érdekében, hogy megtartsa morális és gazdasági helyzetét pénzügyi és társadalmi összeomlásával szemben.

Az 1789. évi francia forradalom elsöpörte a kiváltságokat, és felemelte a *tiers état*-t, a harmadik rendet. De — ha nem is tudatosan — megmaradtak bizonyos régi hagyományok, s köztük az volt a fő hagyomány, hogy a munka nem megalázó ugyan, de mégis lenézendő valami.

A burzsoának az volt az eszménye, hogy kemény munkával mielőbb vagyont gyűjtsön, s élete közepére érve járadékaiból és bevételeiből élhessen, azaz ne kelljen többé dolgoznia, hanem „úgy éljen, mint egy úr". Azonkívül voltak olyan kiváltságos foglalkozások, amelyek biztosították a dologtalan vagy minimális munkát igénylő életet, mint például a hadsereg, a papi és a hivatalnoki pálya. Az ilyen pozíciók csekély munkát kívántak, ugyanakkor társadalmi presztízst biztosítottak.

A félig-meddig középkori jellegű országokban — például Magyarországon — egy középosztálybeli ember, aki adott magára valamit, a katonatiszt, a falusi plébános vagy a hivatalnok alacsonyabb fizetését többre tartotta, mint az üzleti vállalkozás bármely fajtájának nagyobb esélyeit. A hivatali íróasztal afféle trón volt, amely a nap pár órájában és egy kis körben a parancsolási jog illúzióját nyújtotta. Igaz, a hivatalnoknak remegnie kellett feljebbvalói előtt, viszont megvolt az elégtétele, hogy mások meg őelőtte remegtek. Ez a katonatisztekre is érvényes volt; egy sávval, egy csillaggal több vagy kevesebb — ennyiből állt a különbség, s ez mindig lehetőséget adott arra, hogy az illető „Napóleont játsz-

szon". A papságnak is megvolt a maga hierarchiája; ott sávok és csillagok helyett a fekete, a bíbor vagy a piros cingulus tett valakit magasabbá, nemesebbé és tekintélyesebbé felebarátainál. A tudat alatt mindig az volt a vezéreszme, hogy ki kell emelkedni a névtelen, ismeretlen tömegekből.

A háború egy olyan nagy forradalom kezdete volt, amely még nem ért véget. Megdőlt, felfordult minden, amit addigelé szentnek és értékesnek gondoltak. Egzisztenciák milliói zúzódtak darabokra, tanulmányok szakadtak meg, családi életek mentek tönkre, pályafutások váltak lehetetlenné. Szentnek tartott törvények négy és fél éven keresztül hajítófát sem értek. Jószívű emberek, akik még a légynek sem akartak ártani, kénytelenek voltak gyilkolni, ölni. A hazudozás és a rágalmazás hazafias foglalkozássá lépett elő. Az egyik ország vezetőit minden sérthetetlenségük ellenére gúnyolták, nevetség tárgyává tették a másik ország vezetői. Tették mindezt a hazafiság nevében. S a kereszténység nevében áldották meg a fegyvereket.

Csak a mérges gáz okozta kábulat elenyészése után vették észre az emberek, hogy nemcsak az ellenséggel harcoltak s verték meg azt gyakran, hanem a saját életüket is lerombolták. A hazatérő tisztek ezreinek kellett tapasztalniuk, hogy helyüket mások foglalták el. Ezrek döbbentek rá, hogy legjobb éveiket tékozolták el, s azokkal együtt a munkaképességük is veszendőbe ment. Otthon, család, karrier — minden oda lett. Új osztályok gyarapodtak, gazdagodtak, mialatt ők a lövészárkokban harcoltak. A valuta elértéktelenedése miatt minden megtakarított pénzüket elvesztették, s odahaza még a hőskultusszal kapcsolatos erkölcsi támogatást sem találták meg. Az emberek torkig voltak már a háborús tragédiákkal!

Ebben a gazdasági és morális összeomlásban, amely minden osztályt érintett, de amelyet a középosztály mélyebben érzett meg, majdnem mindenütt egyszerre jelentkezett a fasizmus szelleme.

*

A fasizmus a középosztályhoz tartozó hazatért katonáknak az a törekvése, hogy megtartsák rangjukat és társadalmi pozíciójukat. Mivel elfelejtették, hogyan kell dolgozni, a munka nélkül való megélhetés módjait kezdték keresni, jobban mint valaha. Úgy kapaszkodtak az oldalukon csörömpölő kardjukba, mint

fuldokló az utolsó szalmaszálba. De az emberek békét akartak, nem háborút. Így aztán a katonák fokozatosan, nem tudatos módon egyre inkább arra törekedtek, hogy valamiféle okot találjanak, amely lehetővé teszi nekik fegyvereik megtartását.

A vesztes oldalon álló államokban könnyű volt megtalálni a reváns jelszavát. A győztes országokban már nehezebb volt kieszelni valamit. Ám a szükség jó tanácsadó. Ezekben az országokban ez lett a hivatalos jelmondat: „Védelmezzük meg a hazát a társadalmi forradalom ellen!" És — amint az mindig lenni szokott — ebben az esetben is „les beaux esprits se rencontrent".[13] Akiknek volt okuk félni a munkásosztálytól, összetalálkoztak azokkal, akik ürügyet kerestek arra, hogy tényleges háború veszélye nélkül harcolhassanak. Így váltak a feketeingesek a nagyiparosok zsoldosaivá. A fasizmus afféle segély lett a munkanélküli középosztály számára.

A fasizmusnak természetesen vannak bizonyos árnyalati változatai. Hogy például csak egy esetet említsek, amelyet közelebbről is ismerek — a magyarországi fasizmus nem annyira a kisburzsoázia kifejeződése — mert az én országomban kisburzsoázia voltaképpen nem létezik —, hanem a kisnemességé, az úgynevezett dzsentrié, amelynek feudális hagyományai vannak. Ennélfogva Magyarországon a fasizmus fő célja a félfeudalizmus visszaállítása, sőt egyesek odáig mennek, hogy a turáni ősapáik[14] ázsiai szokásaihoz való visszatérést hirdetik.

A fasizmus annak a középosztálynak kétségbeesett politikája, amely érzi, hogy normális módszerekkel nem tudja megmenteni társadalmi és gazdasági pozícióját. Célja, hogy fenntartsa a kisburzsoá kapitalizmust, és még a szocializmus irányában való fejlődést is minden eszközzel megállítsa. Ellentétben a neokapitalista politikusokkal, akikről az előző cikkben szóltunk, ezek a középosztálybeliek így beszélnek:

„Az az egész elmélet, hogy Európát valamiféle Egyesült Államokká kell átalakítani, veszedelmes módszer, mert a demokrácia és republikanizmus óhatatlanul gyors szocialista fejlődéshez, vagy talán forradalomhoz vezet. Egyetlen lépést sem szabad engedni a magántulajdon ellenségeivel vívott harcban, mert különben elkerülhetetlenül a szocializmusba csúszunk. Ellenkezőleg, le kell törnünk minden veszedelmes intézményt, amilyen a szabadság, a demokrácia, a parlamentarizmus, az általános szavazati

jog, s fel kell állítanunk a régi rendszer védelmezőinek diktatúráját."

A fasizmus ezért tartja fenn a „hazafiság — háború — vallás" jelszót. Mivel saját tömegeinek fékentartása céljából hadseregre van szüksége, s mivel nyíltan nem vallhatja be, hogy polgárháborúra akar készülődni saját népe ellen, nagy lármával hirdeti: fegyverekre van szüksége a reváns számára, illetve a győzelem gyümölcseinek biztosítása számára.

A fasizmus a nemzeti iparra is támaszkodik. Tipikusan protekcionista. Ilyen jelszavakat hangoztat: „Az olasz ipar védelme"; „Olasz imperializmus felépítése az olasz árucikkek felvevő piacainak biztosítására."

Emellett egyéb célja is van. Egy spirituális nemzeti reneszánszot[15] akar teremteni. Ezt a fasizmus romantikus oldalának lehetne nevezni. A fasiszták ugyanazokat az érzelmeket próbálják megnyergelni, amelyek a tizenkilencedik század korai szakaszában valóban léteztek. Azért tesznek így, hogy a közvélemény figyelmét eltereljék a társadalmi problémákról. A tizenkilencedik század első felében valóban léteztek a nemzeti aspirációk, a nemzeti újjászületés valóság volt. Abban az időben a reakció elleni harcot jelentette. Harcot a régi feudális rendszer ellen, az egyház ellen. Ez hatja át teljesen az itáliai „Rissorgimentó"-t.[16] Garibaldi, Kossuth a nemzeti eszméért harcolt a klerikalizmus ellen, a dinasztiák ellen, a köztársaságért. A carbonarikat[17] a szabadkőművesek[18] segítették. Manapság a reakciósok taktikát változtattak. Éppen a nemzeti gondolat az, amelyben segítséget keresnek. Már nincsenek ellene, sőt ellenkezőleg, túllicitálják. Nincsenek többé ellene, mert már nem jelent veszedelmet: elvesztette a jelentőségét. Olyan program, amely a legtöbb esetben 100 százalékra értékesíthető. Hirtelen a nacionalizmus lett ugyanazon uralkodók, főpapok és kapitalisták csatakiáltása, akik oly ádázul küzdöttek ellene. A nacionalizmus a maga régi koncepciójában nem jelent semmit a modern ember számára. Ellenkezőleg, a haladó gondolkodású ember egyre inkább az unifikáció felé vonzódik. A tizenkilencedik században a közös nyelvet beszélők egyesültek — az Unita Italia[19], a Német Unió[20] főleg nyelvi jellegű egyesülés volt. Ma a gazdasági unió tendenciája nyilvánul meg. Ez az egyik oka annak, hogy a fasizmus nem tud sikert aratni: ellenkezik korunk szellemével. Általában a modern élet nem kedvez a partikularizmusnak. A közle-

kedési eszközök, a rádió, a hangosfilm, a gazdasági zavarok, az Amerika felől fenyegető közös veszély — mindez Európa egyesítésére ösztönöz. Helyi szokások, helyi divatok gyorsan tünedeznek, s nemcsak az árucikkek, hanem a modor, sőt a gondolkodásmód is standardizáltak, vagy jobban mondva uniformizáltak.

De van egy másik ok is, amiért a fasizmus nem győzhet. A fasizmus tudatosan forradalmi módszereket használ (még csak nem is tagadja), hogy megmentse a régi rendszert. Ebben rejlik talán a legnagyobb tragédiája.

A bolsevikok, akiknek nyíltan bevallott célja a régi kapitalista rendszer megdöntése, a forradalmi módszerek alkalmazásával minden kockázat nélkül *tabula rasát csinálhatnak* s a múlt romjaira építhetnek. De azok, akik fenn akarják tartani a múlt maradványait, saját maguk ártalma nélkül nem alkalmazhatják ugyanazokat a módszereket, bár céljaik, jobban mondva *mivel* céljaik ellentétesek a forradalmi szocializmussal. A Mussolini-féle politika az olyan hajóskapitányra emlékeztet, aki a fedélzetén kitört zendülést úgy fojtja el, hogy elsüllyeszti az egész hajót.

A fasizmus nem tud megszabadulni e benne rejlő ellentmondásosságtól.

Tegyük fel, Mussolini követőinek igazuk van, amikor azt mondják, hogy csakis ezekkel a forradalmi módszerekkel lehet leküzdeni a szociális forradalmat. De még ha így van is, ez a győzők ongyilkosságát jelentené.

Nem lehet tagadni, hogy a fasizmusnak van bizonyos vonzereje. Mint már említettem, romantikusság van benne. A fasizmus a halódó burzsoázia romantikus végkorszaka, azé a burzsoáziáé, amely a fasizmusban látja azt a lehetőséget, hogy kiemelkedjék eddigi unalmas sablon-életéből; azé a burzsoáziáé, mely egyszerre két hatalmas ellenség: a neokapitalizmus és a szocializmus tüzébe került.

A fasizmus harc az individualista és az egyetemes szempont között.

Ez a két szempont mindig összecsap egymással. Egy pszichofilozófiai tanulmánynak kellene eldöntenie, melyik a jobbik. Lehet, hogy az individuális anarchia a magasabb életforma. De egy dolog bizonyos: az, hogy a mi korunk az általános, nem pedig az individuális nézőpontnak kedvez.

A kérdés ez: lehet-e a fasizmus ez európai rekonstrukció alapja?

Én azt mondom, hogy *nem*. Mert a „camicinere" politikai iskolája a „sacro egoismo" doktrinája.

Nos, ha ilyenfajta egoista életet élő országok sokaságából összetevődő Európát képzelünk el magunknak, akkor a kontinens olyan területté válik, ahonnan az altruizmus ki van zárva, s ahol az államok — ahelyett, hogy segítenék egymást — neokannibalizmushoz folyamodnak, s felfalják szomszédaikat. Ennek folytán elkerülhetetlenné válnak majd a sorozatos háborúk. Hol az egyik fog győzni, hol a másik. De Európa a maga egészében gazdaságilag, politikailag, sőt fizikailag is egyre mélyebbre és mélyebbre fog süllyedni.

Ez az oka annak, hogy a fasizmus sohasem lehet konstruktív, csak destruktív tényező.

A fasiszták és illusztris követőik meg csodálóik jól tennék, ha nem felejtenék el, hogy a haladást nem lehet megállítani, hogy nem lehet visszatérni a rabszolgasághoz, a feudalizmushoz, sőt még ahhoz a kisburzsoá egoizmushoz sem lehet, amely eddig kormányozta a világot. Hasztalan rikoltozzák hazafiasságot, kereszténységet és rendet hirdető csatakiáltásaikat.

Mi, a huszadik század gyermekei szintén szeretjük honfitársainkat. De a mi hazafiságunk tágabb értelmű, nem egoizmusra, hanem altruizmusra alapul. Hitünk és meggyőződésünk szerint jobb dolog hazánk érdekében együttműködni szomszédainkkal, mint leigázni vagy mérgesgázzal meggyilkolni őket.

S végül, de nem utolsósorban, a tömegek alkalmasint nem találják igazságosnak korunk gazdasági javainak szétosztását, s nem fogják megszentelt intézménynek tekinteni a magántulajdont. Rendet, azt ők is akarnak. De egy másikat, egy újat, egy igazságosabbat, amely ha nem is hozhat abszolút egyenlőséget, ésszerűbb és méltányosabb lesz, mint a jelen.

Mussolininak, aki a sors kerekét visszafelé próbálja forgatni s meg szeretné állítani az időt, emlékeznie kellene Galilei látnoki erejű, merész szavaira:

„Eppur si muove!"
„És mégis mozog!"

„A szocializmus lehetetlen. Ellenkezik az emberi természettel. Megöli az egyéni erőfeszítést. Az ember csak akkor dolgozik, ha haszna van belőle. Mint szerszám, mint egy kollektív állam alkalmazottja sohasem fog jó munkát végezni. A tulajdon egyenlő szétosztása lehetetlen. A szocializmus utópia. Nem állja ki a valóság próbáját. A verseny minden tevékenység ösztönzője."

Ezekkel és ezekhez hasonló bírálatokkal illetik azokat, akik a szocializmus, kollektivizmus, állami tulajdon valamely formáját merészelik javasolni. Az emberiség természetében rejlik, hogy azokat a dalokat szereti, amelyeket régi gramofonlemezek és kintornák unos-untalan nyekeregtetnek. A legjobb operák kudarcba fulladtak. Wagner *Trisztan és Izoldá*ja megbukott. Az emberek többsége értelmileg lusta. Kedvelik a régi dalokat és formulákat, s ragaszkodnak hozzájuk. Legtöbbre az olyan mozidarabokat tartják, amelyek az obligát melodrámai premier planban vetített happy enddel végződnek. Az átlagember azt szereti, ha a mozidarab, a regény, a festmény, a politkai jelmondat konvencionális, nem kényszeríti őt gondolkodásra. Még a méltánylás és a kritika formáját is készen akarja kapni. Úgy érzem, elnézést kell kérnem, amiért szembeszállok ezekkel a közhelyekkel, s csupán Cyrano szavait hozhatom fel mentségemül: „Deplaire, c'est mon plaisir."

A szocializmus nem utópia többé. Az lehetett Platón, Thomas More, Fourier korában. De különösen a háború óta, s különösen Európa számára olyan realitás lett, amellyel minden politikusnak számolnia kell. Megengedem, hogy az Egyesült Államok számára még nem vált akuttá ez a kérdés, de Európa számára ilyen vagy olyan formában előtérbe került. Aza puszta tény, hogy a régi kontinens túlnépesedett, s elvesztette piacait, lehetetlenné teszi iparának fenntartását és fejlesztését. Ha Európa nem tud munkát adni, ha nem képes megélhetési eszközöket nyújtani a munkanélkülieknek, fokozatosan lehanyatlik és elnyomorodik. De gazdaságilag akkor is csődbe jut, ha mindenki számára módjában lenne munkaalkalmat találnia, mert akkor túltermelés áll elő, s termékeit nem tudja eladni. Európának egyszerre kell megoldania a gazdasági kérdést, valamint a túlnépesedés és a béke problémáit.

Mielőtt azonban levonnám a következtetéseket, válaszolnom kell a szocializmus ellen felhozott érvekre.

Ha igaz az, miszerint az emberiség csak akkor hajlandó dolgozni, ha a versengés meg az a gondolat ösztönzi, hogy erőfeszítéseinek teljes értékét fogja élvezni, akkor miképpen lehetséges — kérdezem én —, hogy a koncentrált kapitalista konszernek hatalmas kiterjedésű és bonyolult szervezetei oly ragyogóan dolgoznak? E nagy amerikai ipari szervezetek alkalmazottainak ezrei és százezrei nem maguknak dolgoznak, hanem Fordnak[21], Rockefellernek[22], a Morgan-csoportnak[23] stb. Az alkalmazottak egészen indirekt módon vannak érdekelve e vállalatok jólétében, éppen úgy, mintha egy állami vagy kollektív szervezet dolgozói volnának. Henry Ford rengeteg munkását nem ösztönzi sem a verseny, sem a váratlanul nagy haszon gondolata. Persze erre onok így érvelnek: minden egyes amerikai jól dolgozik, mert az a reménység hajtja, hogy egy napon ő is olyan lehet, mint Ford vagy Coolidge. Csakhogy ezek a lehetőségek — bár elméletileg fennállnak — a mozidarabok szférájába tartoznak. Vajmi kevés közük van a valósághoz, mert megvalósulási esélyük aránya egy a százhúsz millióhoz. A való életben a varrólány nem találkozik a milliomos fiával, és a nyomornegyed éhező lakója nem talál a sáros utcán olyan lottószelvényt, amellyel százezer pesót nyer. Az ilyen témájú filmek és regények éppen azért olyan kedveltek, mert nem tükrözik híven az életet.

A szocializmus mellett szóló legnagyobb erejű érvek éppen azok a lehetőségek, amelyek egy szervezett hadseregben és egy ipari szervezetben rejlenek. Négy évi háború megtanította az embereket arra, hogy lehet egyformán öltözködni, egyformán táplálkozni, ugyanolyan körülmények között lakni, ugyanabban az órában kelni és feküdni. A termést a hadügyminisztérium gyűjtötte be és osztotta szét. A gyárak katonai ellenőrzés alatt álltak. Ki felejtette el az utalványokat, amelyek oly sok élelmet, ruhaneműt, szállítást és minden egyebet juttattak? Gyakorlatilag még a pénz is megszűnt. Tízmillió ember élt a hadsereg falanszterében. Fourier utópiája és a háborús valóság közt az volt az egyedüli különbség, hogy Fourier rendszere termelési, a másik pedig rombolási célból épült fel. A katonai szervezet szocialista jellege a szocializmus lehetőségét bizonyítja. A magas fokon koncentrálódott kapitalizmus szintén. Minél nagyobb mérvű a koncentráció, annál magasabb béreket lehet fizetni, annál kevesebb munkaórára van szükség. Ha ezt az elméletet logikus következményeig vinnénk

tovább, már a szocializmus állapotában vagy a kollektivizmusban lennénk, s a lehetőségek ugyanilyen módon növekednének; mert ha a Ford-művek, a General Motors[24] és minden autógyár egyesülne, könnyen meg lehetne győződni róla, hogy mennyivel jobban és olcsóbban élne a munkásosztály. Más szavakkal: azt a folyton hangoztatott érvet, mely szerint versenyre van szükség, maga a kapitalizmus nullifikálja. A neokapitalizmus vagy koncentrált kapitalizmus mindent elkövet a verseny elkerülése végett. Tröszt-alakítások naponta bizonyítják, hogy gazdaságilag előnyösebb, ha nincs magántulajdon, mert az utóbbi akadályozza az ésszerű termelést. A magasan fejlett kapitalizmus annak a termelési anarchiának megszüntetésére törekszik, amelyet Marx a maga korabeli kapitalizmusnak vetett a szemére.

Ilyenformán tehát egyáltalán nem felel meg a valóságnak az a kapitalizmus részéről jövő vészkiáltás, hogy a szocializmus azért veszedelmes, mert véget akar vetni a magántulajdonnak. Egyike ez azon elcsépelt jelszavaknak, amelyekkel a kapitalisták megszerzik maguknak a kis középosztály támogatását, azt állítván, hogy meg akarják védeni a szocialista elkobzástól. Valójában pedig éppen ők azok, akik a magántulajdonosokat kisajátítják különféle módszerekkel, melyek végső soron ugyanazt jelentik. Ha igazak a Biblia szavai: „Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyek országa" — akkor ez a középosztály minden bizonnyal elnyeri a megígért helyet.

Nagyon bajos követni a régi rendszer védelmezőinek gondolatmenetét és érvelésük során folyton változó nézőpontjukat, mivel annyira nem figyelnek saját ellentmondásaikra. Ugyanazok az emberek, akik fennen hirdetik, hogy ők a magántulajdont védelmezik, ugyanakkor a koncentráció mellett hoznak fel érveket, amelyek önmagukban véve bizonyos fokig egészen helytállóak is. Amikor azt mondják, hogy a koncentráció több bért, rövidebb munkaidőt és ésszerű termelést jelent, akkor igazuk is van — azt azonban nem látják, vagy nem akarják látni, hogy okoskodásuk megáll a félúton, s hogy logikus folytatása egyenesen a szocializmusba vinné őket.

Ha aztán sarokba szorítjuk őket, s megkérdezzük tőlük: hát akkor miért nem tenné meg éppen úgy a kollektivizmus vagy az államszocializmus, ahogyan megteszik a nagy magánkonszernek? — nos, erre mindig ugyanazt felelik: azért, mert Henry Ford, John. D. Rockefeller vagy J. P. Morgan maguknak dolgoznak, a

nagy profitokért. De vajon el lehet-e fogadni ezt az érvet, s lehet-e azt állítani, hogy az iparmágnások nem volnának hajlandók magas fizetésért a közösség számára dolgozni?

Az amerikai kapitalizmus, mivel nem gátolta feudalizmus s gazdasági egységként indult el útjára, tisztább és egyben brutálisabb módon fejlődik, mint az európai kapitalizmus. Megvan az a nagy előnye is, hogy nincs túlnépesedve, s olyan fejlődő szomszédjai vannak, mint Mexikó, amely hosszú ideig a vásárlója marad, úgyhogy túltermelési gondokkal nem kell küszködnie. Ha az Egyesült Államok elég bölcs lesz ahhoz, hogy ne folytasson imperialista politikát, nem akarja markába kaparintani ennek az istenáldotta országnak természeti kincseit, hanem éppen ellenkezőleg, olyan gazdasági politikát kövessen, mely a szomszéd vásárlóerejének megszilárdítására törekszik — akkor hosszú ideig nem fogja zavarni a túltermelés problémája. Az olajkutak és bányák birtoklása csupán bizonyos amerikai tőkés csoportoknak előnyös, de Mexikó vásárlóerejének növekedése az egész Egyesült Államok számára hasznos lesz. Következésképpen az „el a kezekkel Mexikótól — el a kezekkel Nicaraguától!" elv nemcsak ezeknek a népeknek jó, hanem az amerikai érdekeknek is.

Felmerül a kérdés: hát akkor mi európaiak miért ne utánozzuk Amerikát? Erre azt válaszolom, hogy különböző az eredetünk, s hogyha Amerikában a még jobban koncentrált kapitalizmus vezet is a szocializmus felé, nekünk Európában más, közvetlenebb módszerekhez kell folyamodnunk.

Visszatérek tézisemhez: Európa túlnépesedett, s utakat-módokat kell keresnie, hogy népfölöslegét levezesse s piacokat biztosítson magának; amellett még a béke igen fontos problémáját is meg kell oldania.

Csupán egy piaca maradt: Oroszország. Hogy azonban ezt a piacot megnyerje, félig-meddig szocializálódnia kell, s minden ellenségeskedést be kell szüntetnie északi szomszédjával szemben. Ha gazdaságilag vagy politikailag támadja, azzal csak saját magának árt; ha viszont segíti, önmagán is segít. Ahelyett, hogy a Wall Street bábjává válna (amint arra első cikkemben rámutattam), az új szocialista rendszer élharcosává kellene magát nyilvánítania.

A túlnépesedés miatt mindenekelőtt fel kell számolnia a Kelet-Európában uralkodó feudalista földtulajdon-viszonyokat, oly módon, hogy földet ad a parasztoknak, s őket kooperatív rend-

szerekben szervezi. Más szavakkal kifejezve: Európát európaiakkal kell kolonizálni. Mivel az amerikai kivándorlás lehetetlenné vált, más lehetőségeket kell keresnünk népfölöslegünk számára; bevándorló áramlatokat kell létrehoznunk a ritkább népességű Oroszország felé. Amellett Európának nem szabad szembeszállnia a születésszabályozással — azok küzdenek ellene, akik olcsó munkásokat és olcsó katonákat akarnak —, legalábbis addig nem szabad ellenezniе, míg az államnak nem áll módjában gondoskodni az újszülöttekről és az anyákról. Végül, az iparágak ésszerűsítése és a termékek jobb elosztása révén tisztességes megélhetést kell biztosítani a népszaporulat számára. Európa gazdasági helyzete ugyanolyan mint az úszó jégmezőkön sodródó Nobile-féle sarki expedícióé.[25] A probléma itt is, ott is ugyanaz: sok az ember, kevés az élelem. Fasiszta létére Nobile tábornoknak kommunista módon kellett bánnia embereivel. Elkobozta a kis egyéni élelemkészleteket, majd egyenlően újra szétosztotta. Európában is ezt kellene tenni. Kisebb-nagyobb mértékben racionalizálnunk kell gazdasági életünket, s nem engedhetjük meg magunknak a hibás szétosztás fényűzését, mert gondoskodnunk kell a mi túlzsúfolt kontinensünkről.

Európa másik nagy problémája a *béke*. Ha nem találunk rá gyorsan megoldást, csődünk elkerülhetetlen. Nemcsak maga a háború lenne katasztrófa Európa számára, hanem maga a háborúra való készülődés is gátolja gazdasági fejlődésünket. Elméletileg a probléma Európa amerikanizálódásával, a Népszövetséggel, páneurópai konferenciákkal — vagy a szocializmussal oldható meg.

Már foglalkoztunk az amerikanizált Európával, amelynek kapuira Dante pokolbeli szavait írtuk fel. Lássuk most a Népszövetséget.

Tíz év óta a Népszövetség oly szegényes eredményeket produkált a béke ügyében, kudarcai pedig oly nagyok, hogy erőfeszítéseit nem lehet sokat ígérőnek nevezni. A Népszövetség buzgó hívei persze erre így felelnek: „Adjatok időt nekünk! Rómát sem egy nap alatt építették!" Véleményem szerint a Népszövetség nem azért képtelen bármely komoly cselekvésre a leszerelés ügyében, mert még hiányzik a kellő gyakorlata, vagy mert még abban a gyermekbetegségben szenved, amelyen minden intézménynek keresztül kell esnie, s amelyet egyedül az idő tud meggyógyítani.

Nem. Az ok sokkal mélyebben rejlik. A Népszövetség szerkezeti felépítésében és alapeszméiben rejlik. A Népszövetség a különböző országok parlamentje, de genfi képviselőit, küldötteit nem különlegesen és nem függetlenül választották be ebbe a testületbe. A népszövetségi delegátusok saját országaik miniszterei. Ha tehát az illető ország militarista, imperialista vagy fasiszta, akkor megbízottai automatikusan ezt a politikai irányvonalat követik. Az a tény, hogy Mussolini Genfbe érkezik, még nem jelenti azt, mintha valóban egy Páneurópa felépítésén fáradoznék, még ha fekete inge helyett fehéret ölt is magára. Látjuk tehát, hogy a népszövetségi delegátusok nem jelentik a program garanciáját. Ellenkezőleg, idejük javarészét azzal töltik, hogy igen hatékony módon szabotálják még a legcsekélyebb erőfeszítést is, amely a komoly leszerelés, a becsületes döntőbíráskodás, az őszinte egyesülés érdekében megnyilvánul.

Igaz, hogy Wilson volt a Népszövetség keresztapja, de „Tizennégy pontja"[26] közül csak ez az egy maradt meg: a többi tizenhármat, mely egy új Európa gerince lehetett volna, megölték az összes országok militarista pártjai. Az én szememben Genf gyönyörűen dekorált, fényesen kivilágított szép operaházhoz hasonlít, melyből csupán egyetlen valami hiányzik: a nép zenekara, a nép kórusa. Helyette halljuk ugyan jól ismert európai diplomatáink kongó frázisait, de hát ezeknek semmi közük a tömegekhez. Abbeli erőlködésükben, hogy egyre újabb meg újabb jelszavakat találjanak ki, erősen versenyezniük kell a washingtoni blöffgyárral. Képtelenek lévén túllicitálni Kelloggot, aki törvényen kívül akarja helyezni a háborút, két kézzel kapnak e javaslaton, áldásukat adják rája, nem törődve azzal, hogy legelőször is az Egyesült Államok külügyminisztériumát kellene törvényen kívül helyezni a senkinek sem vétő Nicaragua ellen indított háború[27] miatt.

A Népszövetség ezért nem képes a probléma megoldására. Puszta eszköz az imperialista kormányok kezében. Sem gazdasági, sem politikai vonatkozásban nincs építő jellegű programja. S végül még anyagi lehetősége sincs rá, hogy akaratának érvényt szerezzen.

Amint láttuk, a neokapitalizmus azt jelenti Európa számára, hogy a félrabszolgaság állapotába süllyed az amerikai kapitalizmus uralma alatt. A fasizmus azt jelenti, hogy egyik állam a má-

sik ellen acsarkodik, a gazdasági problémát azonban nem tudja megoldani, s végül is háborúba sodorja az egész kontinenst. A Népszövetség által létrehozott Páneurópa megvalósulása lehetetlen. A Népszövetség egyedüli erőfeszítése arra irányul, hogy fenntartsa az agonizáló Európa tarthatatlan *status quo*ját. Más páneurópai kísérletek — amilyen például Coûdenhove grófé — gazdasági megalapozottság hiányában szerintem ugyancsak nem számíthatnak sikerre, s csupán Nauman pángermán „Mitteleurópá"-jának[28] leplezett felújításai.

Az európai gazdasági helyzet helyreállításának, a túlnépesedési probléma megoldásának és a háború elkerülésének egyetlen formája a szocializmus, mert a tömegek nincsenek demoralizálódva, s nem pesszimisták — bennük van energia és hit.

Végighaladva az európai problémák különböző infernóin, s újból feltéve a kérdést: „Quo vadis, Európa?" — én a szocializmusban látom a megoldást... És azt mondom, hogyha Európa kikerülve e gyötrelmekből, eléri majd a szocializmust, csak akkor mondhatja el magáról Dante szavait:

„*E quindi uscimo a riveder le stelle.*"[29]

Mexico City, 1928. július 25. A közlés alapja az eredeti angol nyelvű kézirat.

---

[1] *Quo vadis, Európa?* (lat.): merre tartasz, Európa? A cikksorozatot több amerikai és mexikói lap közölte.

[2] Károlyi Mihály 1914-es amerikai útjáról: l. I. 116. lapján.

[3] *C. gróf:* Czernin gróf, a Monarchia külügyminisztere, látva a háború kedvezőtlen alakulását, különbéke tárgyalásokat kezdeményezett az antanttal. Ez azonban nem járt sikerrel.

[4] *Császár-király:* Habsburg IV. Károly.

[5] *Központi hatalmak:* l. Jegyzetek.

[6] *Károly audienciája:* 1918. október 26-án IV. Károly király Gödöllőn kihallgatáson fogadta Károlyi Mihályt, majd együtt Bécsbe utaztak, hogy a király ott döntsön Károlyi miniszterelnöki kinevezéséről. Helyette azonban Hadik János grófot nevezte ki, ami a tömegekben hallatlan felháborodást váltott ki.

[7] *Der Untergang des Abendlandes: (A Nyugat alkonya)*, Spengler főműve, röviddel az első világháború befejezése után jelent meg, és a német fasizmus egyik ideológiai forrása lett. Dicsőíti a „régi porosz szellemet", a monarchiát, a nemesi rendet és a militarizmust. Tagadja a tömegek jelentőségét, a történelmi törvényszerűségeket, a történelmi fejlődés létezését, a világtörténelem egységét. Megjövendöli a kapitalista civilizáció bukását, amelyet azonosít az európai kultúrával.

[8] *À la Talleyrand:* Talleyrand módra. Utalás P. Ch. M. Talleyrand eszközökben nem válogató, ügyes, ravasz — mindig a hatalmon levőket kiszolgáló — diplomáciájára, politikájára.

[9] *Giovinezza d'Italia:* Olaszország ifjúsága (megújhodása) — a fasiszta Olaszország.

[10] *Páneurópa:* l. Jegyzetek.

[11] *Manhattani nővér:* az Amerikai Szabadság-szobor New Yorkban a Manhattan-szigeten van.

[12] *Dante: Divina Commedia (Isteni színjáték).*

[13] *Les beaux esprits se rencontrent* (fr.): nagy szellemek találkoznak.

[14] *Turáni ősapáik:* l. Jegyzetek.

[15] *Spirituális nemzeti reneszánsz:* utalás arra, hogy a fasizmus — elsősorban tömegbefolyása növelése érdekében —, hogy a tényleges társadalmi problémákról elterelje a figyelmet, megpróbálja feleleveníteni a nemzeti hagyományokat, törekvéseket, és azokkal politikáját igazolni.

[16] *Rissorgimento* (újjászületés): az olasz nép nemzeti felszabadulásáért és országa egyesítéséért a XIX. században folytatott harcának irodalmi elnevezése.

[17] *Carbonari:* szénégető, olasz titkos mozgalom tagjainak fedőneve, kik a XIX. század első harmadában a független, liberális és egységes Olaszország megteremtéséért harcoltak. Tagjai az Abruzzo hegységbe menekültek, ahol üldözőik félrevezetése céljából szénégetők munkájához hasonló szertartások mellett gyűléseztek — innen az elnevezésük. Egyéni terrorcselekményekre, összeesküvésekre épített harcuk nem vezetett győzelemre, de nagy szerepet játszott az 1820—1821. és 1831. évi felkelésekben, melyek — sikertelenségük ellenére — jelentősen hozzájárultak az olasz nemzeti egység és függetlenség kivívásának eszmei előkészítéséhez.

[18] *Szabadkőművesek:* az egyetemes emberi összetartozást, az emberek testvériségét hirdető vallásos-etikai színezetű, liberális világpolgár-mozgalom, mely a XVIII. század elején keletkezett Angliában. A polgári forradalmak idején — mintegy a XIX. század közepéig — haladó volt, azóta azonban általában szembekerült a haladással.

[19] *Unità Italia:* olasz egység (Egységes Olaszország).

[20] *Német Unio* (Német Szövetség) (1815—1866): Ausztria vezetésével megalakult laza államszövetség, mely 34 államot és négy szabad várost foglalt magában.

[21] *Ford Motor Co:* az Amerikai Egyesült Államok második legnagyobb gépkocsigyártó vállalata. Üzemei vannak Kanadában, Angliában, Franciaországban és a Német Szövetségi Köztársaságban is.

[22] *Rockefeller-csoport:* az Amerikai Egyesült Államok közéletében igen nagy szerepet játszó nagytőkés család; a világ legnagyobb kőolajipari monopóliuma, valamint számos más érdekeltség és vállalat birtokosa. Befolyása bel- és külpolitikailag hatalmas. Tagjainak egy része időnként fontos politikai állást is betölt, így pl. N. A. Rockefeller (1907) New York állam elnöke, s 1960-ban Kennedy ellenjelöltje. A Rockefeller finánctőkés csoport jelentősége a második világháború után megnőtt, megközelítette és a külföldi tőkebefektetések terén felülmúlta a Morgan csoport erejét.

[23] *Morgan:* az Amerikai Egyesült Államok egyik leghatalmasabb fináne-

tőkés családja; a legnagyobb amerikai bankház, vas- és acélérdekeltség, valamint számos egyéb vállalat tulajdonosa. A Morgan-csoport mindkét világháborúban hatalmas hadiszállításokban részesült, s egy évszázada igen jelentős szerepet tölt be a politikai életben.

[24] *General Motors Corporation:* az Amerikai Egyesült Államok legnagyobb gépkocsigyártó monopólvállalata; a *Du Pont* és a Morgan monopolista csoportok érdekkörébe tartozik. Az Amerikai Egyesült Államok gépkocsi-termelésének 53 százalékát adja.

[25] *Nobile-féle sarki expedíció:* Nobile Umberto olasz sarkutazó 1926-ban és 1928-ban léghajóval az Északi-sarkon keresztül Alaszkába repült. Második útján lezuhant, és egy szovjet jégtörő hajó mentette meg legénységével együtt. (Nobile tudomásunk szerint a későbbi években demokratikus érzelművé vált és rokonszenvezett a Szovjetunióval.)

[26] *Wilson 14 pontja:* l. Jegyzetek.

[27] *Nicaragua elleni háború:* 1912-ben amerikai katonai csapatok megszállták Nicaraguát, hogy kényszerítsék, hogy egy esetleg építendő Nicaragua-csatorna ellenőrzési jogát az Amerikai Egyesült Államoknak engedje át. (Az amerikai csapatok 1933-ig Nicaraguában maradtak.)

[28] *Naumann pángermán Mitteleuropája:* a pángermanizmus a XIX. század második felében Németországban keletkezett szélsőségesen reakciós, soviniszta politikai mozgalom. A Drang nach Osten (előnyomulás Kelet felé) politikáját és a német kultúra felsőbbrendűségét hirdette. Ennek jegyében követelte F. Naumann német protestáns pap és politikus a közép-európai országok gazdasági egységét és egységes vámterületét Németország uralma alatt. Páneurópára vonatkozólag lásd még Jegyzetek.

[29] *E quindi uscimo a riveder le stelle:* és azután kimentünk ismét megnézni a csillagokat.

MAGYARORSZÁG A HÁBORÚ UTÁN

1928 augusztus

A háború egész Európa arculatát megváltoztatta. Nemcsak azért, mert a vén kontinens térképét átrajzolta, s még több kis államra szabdalta, mint ahány volt ezelőtt, hanem azért is, mert politikai, gazdasági, társadalmi, sőt morális tekintetben szintén nagy változások következtek be. S bár a szövetségesek azt a harci kiáltást hangoztatták, hogy Európát jobbá fogják alakítani, a rendezés még rosszabbá tette, mint volt azelőtt.

A legnagyobb változás Közép- és Kelet-Európában következett be. Én egyáltalán nem álltam a háború előtti Osztrák—Magyar Monarchia oldalán, harcoltam a Monarchián belül mutatkozó bajok ellen, mert én is a Habsburgok uralmát jellemző tűrhetetlen állapotok megváltoztatására törekedtem — mégis azt kell mondanom, hogy a változás nem javulást, hanem rosszabbodást hozott.

A háború után a legegészségtelenebb állapotokat az én szegény hazámban lehet tapasztalni. Külföldi ember nehezen tudja megérteni a magyarországi problémákat, amelyek — ezt hangsúlyoznom kell — nem csupán magyar jellegűek, hanem egyben a közép- és kelet-európai problémáknak is szerves részét alkotják.

Nagy tévedés és nagy igazságtalanság volna azt hinni, hogy az „ébredő magyarok" képviselik Magyarországot. Nem így van. Ez a lármás tömeg, amelyet a külföldiek parádézni látnak, paszományos öltözékben, kardot és sarkantyút csörgetve — a lakosságnak még egy százalékát sem teszi ki. Mindenféle titulusokat adományoznak maguknak, monopolizálják a hazafiságot, a hő-

siességet és a lovagiasságot, pedig mindettől igen távol vannak. Azt mondják magukról, hogy elűzték a bolsevizmust, megszabadították tőle Magyarországot. Ez nem igaz. A valóság az, hogy a Magyar Vörös Hadsereget a román hadsereg verte meg, nem pedig Horthy különítményei. Horthy admirális fehér lovon csak két hónappal azután vonult be Budapestre, hogy Kun Béla serege a Szolnok melletti csatában megadta magát. Mialatt a románok megszállva tartották Budapestet, Horthy ezer emberével fokozatosan elhagyta Szegedet, és a Balatonnál ütötte fel főhadiszállását.

Nem akarok itt most kitérni azokra a bűncselekményekre, amelyeket ő és követői akkoriban elkövettek ártatlan és fegyvertelen emberek ellen. Erőszak, rablás és gyilkolás mindennapi foglalkozásuk volt. „Szemet szemért, fogat fogért" — ez volt a jelszavuk. Valójában a vörös- és a fehérterror közti arány nem 50—50 százalék volt, hanem 90 százalék a fehéreknél, 10 százalék a vörösöknél.

Nem akarom tagadni, hogy a fasizmusnak is megvan a maga románca. De állítom, hogy ezt a románcot szántszándékkal erősen felnagyították. A romantikus színben való feltűnés vágya sokkal nagyobb, mint maga a románc. Ezek a maskarába öltözött gazemberek hazafias, keresztény és lovagias köntösbe próbálják öltöztetni bűneiket. Ha a közvélemény ismerné e látványos külső mögött rejlő nyers valóságot, talán megvonná morális támogatását. Ha tudná: mindeme jelszavak mögött az a valódi cél rejlik, hogy Magyarországot fél-feudális állapotban tartsák, s ily módon ez a kisebbség megakadályozhassa a természetes szociális fejlődést, megtartván a maga társadalmi és financiális hatalmát — akkor legalábbis megnehezítené, hogy egy jól szervezett sajtó fedezzen és támogasson egy bűnös rendszert, amely a legnagyobb veszedelmet jelenti az európai béke számára.

Ha Horthy admirális is, attól nagyon messze van, hogy Nelson lehetne. Az a hadparancs, amelyet 1918. október 29-én adott, nem azt mondta, hogy a haza „mindenkitől elvárja kötelessége teljesítését", hanem így hangzott: az egész osztrák—magyar flotta — emberek, hajók és fegyverek — feltétel nélkül adja meg és ajándékozza oda magát az ellenségnek. A háború alatt egyetlen győzelme az volt, hogy leverte a cattarói lázadást[1], s felakasztatott sok horvát és olasz tengerészt, akik nem akartak saját

véreik ellen harcolni. Ezért akarták mindjárt a háborús tűzvész után az olaszok az ő nevét is felvenni azon háborús bűnösök listájára, akiknek megbüntetését követelték. Akasztásban és agyonlovetésben való jártasságát megőrizte uralkodása alatt is, amelyet a Downing Street és a Wall Street kegyelméből ma is élvez.

Ez az erkölcstelen magyarországi rezsim az olaszországival egyetemben azoknak az erkölcsi támogatását élvezi, akik világszerte azt hajtogatják, hogy ők a Rend pártján vannak. A Magyarországról hazautazó átlag-külföldi többnyire elragadtatással nyilatkozik róla. Vonzza őt a filmszerű atmoszféra, az egész ország romantikus, középkori díszletezése. De a falak és a kosztümök nem valódiak, olyanok, mint Hollywoodban. A külföldi látogató a megtévesztésig realista hatás miatt nem veszi észre, hogy a jó külsejű, remekül mozgó, fürgén rohangáló *szirének* — itt is, ott is — csupán papírmasé kardokkal hadonásznak.

Milyen remek dolog hazatérni Manhattan mindennapi életének szürke falai közé, és a cigányokról meg a pusztákról mesélgetni az ismerősoknek! Milyen jóleső tudat, hogy maga is átélte azokat az izgalmas dolgokat, amiket a filmekben látni! De nekem tiltakoznom kell. Az igazi Magyarország nem film! Ahogyan az amerikaiak rossznéven vennék, ha valaki az Egyesült Államokat Hollywooddal azonosítaná, úgy nekem sem tetszik, hogy Magyarországot holmi operett-országnak nézzék. Mert e sminkelt *Víg ozvegy*-hősökön túl van egy igazi Magyarország, amelyet az idegen nem ismer, mert gondosan elrejtik a szeme elől, s amelyet maga alá tiport a diktátor. Nemcsak kétkezi és szellemi dolgozók, akik szeretnének megszabadulni ezektől a parazitáktól, akik szeretnének Magyarországból modern államot csinálni, olyat, ahol megbecsülik a munkát s ahol félrelokik a bálványképeket.

A magyarországi kulissza-világ bűvöletébe esett külföldiek akarva, nem akarva hónuk alá nyúlnak azoknak, akiket odahaza egyetlen amerikai sem támogatna egy percig sem.

Továbbá, véleményem szerint Versailles-ban[2] szornyen igazságtalan módon bántak Magyarországgal. Ez azonban annyit jelent számomra, hogy én a magyar kérdés megoldását az európai kérdések megoldásával együtt szeretném látni. A mi 100%-os patriótáink azt hangoztatják, hogy ők karddal akarják szétvágni a gordiuszi csomót. Én ellenben békés megoldást kívánok.

A gazdasági helyzet sokkal inkább gátolja Magyarországot,

mint a területi és népfaji helyzet. Ha csupán a területi és népfaji problémákat oldaná meg, a gazdasági helyzet ugyanaz maradna. Néhány ezer négyzetmérföldnyi területtel és pár százezer lakossal több — ez nem jelent abszolút megoldást. Amit mi akarunk, amire szükségünk van, amit szomszédaink akarnak s amire nekik szintén szükségük van — az főleg a gazdasági problémák megoldása. És háborúval ezeket nem lehet megoldani. Még egy győztes háború is csak még rosszabbá tenné a helyzetet.

Amíg Magyarország és a szomszédai vámsorompókat építenek, kizárva egymást, amíg mesterségesen táplálnak olyan iparokat, melyeknek náluk nincsenek igazi gyökerei, — mindaddig egyre csak emelik a megélhetési költségeket, háborúkat szítanak, s ily módon vámok meg katonai kötségek által elszegényítik saját lakosságukat.

Amerikának meg kellene értenie, hogy a szélsőjobboldaliak és a szélsőbaloldaliak egyaránt megegyeznek abban, miszerint a versailles-i szerződés igazságtalanságát orvosolni kell. De míg a baloldaliak ezt az orvoslást oly módon kívánják, hogy Európa egységesebb kontinenssé váljon — ahol az önrendelkezés jogát és a kisebbségek védelmét valóban és igazán tiszteletben tartják —, addig a jobboldaliak a versailles-i szerződés olyan verzióját követelik, amely Európának visszaadná háború előtti formáját. Más szavakkal kifejezve: a szocialisták és a liberálisok a békeszerződés hibáinak korrigálását követelve egyúttal közelebb akarnak kerülni a céljukhoz, a lehető legnagyobb mérvű egységhez, az igazi megbékéléshez és a komoly szociális reformokhoz; míg ellenben a fasiszta „ébredő" párt — amelynek tagjai nem mások, mint a tegnapi ókonzervatívok — saját reakciós céljaik érdekében igyekeznek megnyergelni az elégedetleneket — annak érdekében, hogy visszaállítsák a régi Magyarországot, illetve Ausztria—Magyarországot, az osztrák—német szövetséget, ismét trónra ültessék a régi monarchákat. Ilyenformán a német, az osztrák és a magyar reakciós ultranacionalisták számára a versailles-i szerződés revíziója csupán ürügyül szolgál a háború előtti félfeudális konzervatív rendszerek visszaállítására.

A legfurcsább dolog azonban az, hogy a Népszövetség bizonytalan wilsoni alapprogramjával közvetve vagy közvetlenül az utóbbiakat támogatja, vagyis azokat, akik alapvetően ellentétben állnak magával a Népszövetséggel. Ezt könnyű megma-

gyarázni, mert a Népszövetség tagjai maguk is reakciósok, bár ezt nem vallják be nyíltan. Mussolinit, Horthyt, Primo de Riverát, a legradikálisabb antiwilsoniánusokat és Népszovetségelleneseket előnyben részesítik azoknál, akik főleg azért kívánják a békeszerződés felülvizsgálását, hogy az európai államokat egy lépéssel kozelebb hozzák egymáshoz, mivel tudják: az egyesítés felé megtett minden lépés implicite egy lépést jelent a szocializmus felé. Következésképpen a Népszövetség tagjai inkább az antiszocialistákat támogatják, jóllehet ezek ugyanakkor Páneurópaellenesek is.

Ez a tény nemcsak az amerikaiakat, hanem az európaiakat is megzavarja. Sok magyar onkéntelenül is azért kerül a Rothermere-féle propaganda hatása alá, mert egyfelől úgy érzik, támogatniuk kell azt az embert, aki a magyar nemzettel szemben elkovetett igazságtalanságok ellen küzd — ez igaz és való érzés —, másfelől viszont nem tudják, hogy az angol lord valójában fikarcnyit sem törődik Magyarországgal és ügyével, hanem propagandájával csupán az Európa békés egyesítésére irányuló fejlődést akarja megakadályozni, s így látszatra az igazság pajzsával harcol a szocializmus ellen. Ugyanazok az emberek, akik megbékélésről, Népszovetségről, a háború torvényen kívül helyezéséről szónokolnak, ugyanakkor Mussolinit, mindezen elvek legádázabb ellenségét támogatják, s ezt azzal a szimpla formulával indokolják, hogy Mussolini a Rendet jelenti. Tegyük fel, hogy valóban azt jelenti Olaszország számára (amit tagadok, mert nem nevezhetem rendnek a fasiszta módszereket, melyek Matteotti meggyilkolásában teljesedtek ki) —, de akkor is rendetlenséget, zűrzavart jelent Európa számára, s a Népszovetség meg Mr. Kellogg csak látszólag küzdenek az európai rendet fenyegető veszedelem ellen. A háború torvényen kívül való helyezéséről szavalnak, holott Signor Mussolini és Horthy admirális torvényen kívul való helyezésével kellene kezdeniük.

Európa tehát két ellentétes elmélet küzdőtere: az egyik oldalon a megbékélés, az egyesülés és a szocializmus, a másik oldalon a háború, az ultranacionalizmus és a fasizmus. Genf olyan zenekarhoz hasonlít, amelynek nemcsak karmestere nincs, hanem még kétféle melódiát is játszik egyszerre; s ez a zenekar — hála a Downing Street meg a Quai d'Orsay áldásának — továbbra is kakofóniát fog produkálni.

A Népszövetség politikai tevékenységét figyelve önkéntelenül is gyászos párhuzamot látok azzal a másik fellengős békenyilatkozattal, amely Hágában[3] hangzott el közvetlenül 1914 előtt, s amelynek háború lett a vége.

Az amerikai milliomos Carnegie által nagylelkűen felajánlott palotában királyok, császárok, cárok és azok megbízottai nyüzsögtek, s egymást túllicitálva hangoztatták békeakaratukat. A naiv polgárok boldogan olvasták az akkori szervilis sajtóban, hogy vezetőik milyen jól gondoskodnak róluk, amikor megegyeztek abban, miszerint a jövőben nem szabad dumdum golyókkal lövöldözni. Dicséretes volt a Vöröskereszttel kapcsolatos igyekezet, s főleg a nemzetközi döntőbíróság[4] legfelső fórumának felállítása, mert úgy látszott, hogy az majd mindenkit megvéd az igazságtalan és bűnös háborús kalandok veszedelmétől. S mindez nem kétezer évvel ezelőtt történt, hanem közvetlenül a háború küszöbén, az Úr ezerkilencszáztizennegyedik esztendejében, vagyis mindössze tizennégy éve.

Igaz, Genfben kevesebb királyt és császárt lehet látni, s a Népszövetséget inkább az új köztársaságok gyülekezetének lehet tekinteni. Sőt a küldöttek néha szocialisták. De ettől a különbségtől eltekintve a frázisok, a jelszavak, a hivatalos és félhivatalos sajtókórusok megdöbbentően ugyanazok maradtak. S amiképpen a dumdum lövedékek használatának korlátozása nem akadályozta meg a tengeralattjárók lázas építését és a tankok, mérgező gázok meg egyéb még hatékonyabb fegyverek feltalálását, — úgy most is hiába beszélnek egy vagy két csatahajó leszereléséről, mert ez egyik imperialista államot sem fogja megakadályozni abban, hogy hadirepülőgépeket építsen, és olyan új emberirtó eszközöket találjon fel, amelyek a leszerelt hadihajóknál százszor borzalmasabbak lesznek. Olyan ez az egész, mintha egy rabló színpadias gesztussal eldobná gyíkleső jét — s ugyanakkor tízlövetű pisztolyt rántana elő a farzsebéből!

1914 előtt még lehetett némi mentséget találni azok számára, akik hittek az „à la Hague"[5] békekonferenciákban. De a négy évig tartó, mindössze tíz éve befejeződött kemény lecke után ilyen hiszékenységet tanúsítani a Népszövetség iránt (amely semmivel sem különb a hágai konferenciánál) — ez vagy ostobaság vagy bűn. Meglehet, az angolszász vénkisasszonyok humanitárius klubjai számára az efféle eszközök (például a háború törvényen kívül

való helyezése) alkalmasnak tűnnek arra, hogy el lehessen kerülni a még nagyobb vérontást. Akiben azonban legalább egy csepp józan ész van, az csak csalásnak tudja ezeket minősíteni.

Lord Rothermere[6] propagandája látszólag a magyar ügyet támogatja, de valójában igen sokat árt neki, mivel azoknak a magyaroknak az illúzióit legyezgeti, akik *háború révén* akarják a kérdést megoldani. Mussolini, Magyarország másik védőszentje, szintén igen sokat árt a hazámnak. Nyilvánvaló, hogy mire törekszik. Azt szeretné, hogy az „ébredő magyarok" kaparják ki a sült gesztenyét a parázsból. Nem akarja, hogy Magyarország megegyezésre jusson Jugoszláviával, inkább azt szeretné, ha Magyarország helyette viselne háborút Jugoszlávia ellen. Azt reméli ugyanis, hogy ebben az esetben az „altra sponda" — az Adria túlsó partvidéke — Olaszország ölébe fog hullani. Nem akarok most kitérni arra, hogy ennek az olasz programnak a dőreségét részletezzem. Nem kívánok magyarázatokba bocsátkozni, hogy a sziklás dalmát partvidéknek ez a darabja éppoly értéktelen lenne Olaszország számára, mint ahogyan Fiume birtoklása tönkretette Triesztet, s Fiuménak sem származott belőle haszna. Én most csak a magyar és az olasz fasizmus rendkívül nagy kettős veszedelmére szeretnék rámutatni.

Ezek egyfelől kölcsönösen szítják a háborús veszélyt, másfelől meggátolják a két ország gazdasági rekonstrukcióját, amelyre pedig oly nagy szükség van, mint a mindennapi kenyérre.

Olcsó és fölöttébb leegyszerűsített formula azt állítani, hogy azok a magyarok, akik az elvesztett területeket karddal akarják visszaszerezni — igaz hazafiak, míg ellenben azok, akik nem akarnak háborúskodni — árulók.

Magyarország Lord Rothermere-ről és a „Ducéról" egyaránt elmondhatja:

„Dagli amici mi guardi Iddio, che dai nemici mi guardi io!"

„Isten, mentsmeg a barátaimtól, mert az ellenségeimtől magam is tudok óvakodni!"

Mexico City, 1928 augusztus.

---

[1] *A cattarói lázadás:* l. Jegyzetek.
[2] *A versailles-i békerendszer:* l. Jegyzetek.
[3] *A hágai békenyilatkozat:* l. I. 84. lapján.

[4] *Hágai nemzetközi dontőbíróság:* 1889-ben az I. hágai békekonferencián létrehozták az *Állandó Nemzetközi Választott Bíróságot* és a *nemzetközi vizsgáló bizottságokat*. Az előbbi a nemzetközi viszályok békés elintézésére, az utóbbiak a tények felderítésére lettek volna hivatva. A hágai békebíróság intézménye ugyan fennmaradt, de jelentősége úgyszólván teljesen megszűnt, mert a világháborút megakadályozni nem tudta, majd az első világháború után létrejött *Népszövetség* jórészt kisajátította hatáskörét.

[5] *Az „à la Hague" békekonferenciák:* Hága-szerű békekonferenciák.

[6] *Lord Rothermere propagandája:* l. Jegyzetek.

NYÍLT LEVÉL A. DOLLERÓHOZ

1928 augusztus

Elnézést kell kérnem. Az Ön szemrehányása, miszerint a fasizmusra vonatkozó ismereteim felületesek, helyesnek látszik, mert be kell vallanom, nemcsak arról nem volt tudomásom, hogy a vörösök rendeletileg megtiltották a nőknek a kalapviselést, de még azt sem tudtam, hogy a *marcia su Roma* ennek a borzasztó és zsarnoki rendeletnek volt a következménye. Én úgy gondoltam — amint azt meg is írtam —, hogy a fasizmus széles gazdasági talajból sarjadt ki, az egész középosztály harcára alapult. Sohasem hittem volna, hogy ilyen bagatell dolog a forrása.

Szíves engedelmével nagyon csodálkozom, hogy ön támadja az én elméletemet, mely szerint a fasizmusnak gazdasági háttere van. Ha van valami, ami némileg tompítja a fasizmust, akkor éppen az a tény az, hogy születése abból a keserűségből fakadt, melyet a középosztály érzett akkor, amikor észrevette: kicsúszik alóla a talaj.

Ön azt állítja, hogy a fasizmus előrehaladott szocializmus, mely osztálybékét akar teremteni a Tőke és a Munka között. Meglehet, tanulmányaim során nem hatoltam be a fasizmus mélységeibe, ahol megtalálhattam volna az Ön által emlegetett kalapot mint vezéreszmét. Ezt megengedem; de ugyanakkor legyen szabad teljes tisztelettel kijelentenem, hogyha így áll a dolog, akkor ön viszont a szocializmus kérdését vizsgálta felületesen. Ebbeli mulasztását azonban könnyen pótolhatja, csupán elő kell vennie egy lexikont, ahol is az „S" betű alatt megtalálja a feleletet.

A modern szocializmus egyik lényeges vonása éppen az osztály-

harc-elmélet. Ennélfogva az önök osztályharmónián alapuló fasiszta-szocialista elmélete homlokegyenest ellenkezik a modern szocializmussal.

A szocializmus nem bizonytalan, homályos utópia többé. Megvan a maga története, megvannak a maga doktrínái és módszerei. Elismerem, hogy az utóbbiak tekintetében változatok vannak, de az elméleti doktrínában vannak bizonyos alapelvek, amelyeket a modern szocialisták valamennyien elfogadnak. Aki szocialistának nevezi magát és a magántulajdon híve; aki szocialistának nevezi magát és nem akarja a termelési eszközök ilyen vagy olyan formában való kisajátítását; aki szocialistának nevezi magát és hisz az osztályegyüttműködésben, ellenzi az osztályharcot — az ilyen embernek semmi köze a szocializmushoz, mert annak még az ábécéjét sem ismeri. Olyan ez, mintha valaki kijelentené: „Én római katolikus vagyok, de a pápa csalatkozhatatlanságában nem hiszek."

Ön nem veszi észre, hogy ellentmond saját magának, vagy legalábbis olyan következtetésre jut, amelyet minden valószínűség szerint saját maga fog ellenezni. Ha a fasizmus elmélete egyenlő a szocializmus elméletével, amennyiben diktatorikus, nem pedig demokratikus módszereket alkalmaz, akkor a fasizmus mind elméletét, mind módszereit tekintve nem egyéb, mint bolsevik módszerekkel igazgatott szocializmus. Egyszóval ez azt jelentené, hogy Ön kommunista.

De ne aggódjék! Ez nem igaz. Az az igazság, hogy mi mindketten mulasztást követtünk el: én nem olvastam azt a bizonyos kalap-*ukázt*, Ön pedig nem olvasta Marxot.

Van egy másik jelentéktelen részlet is, amelyet nem hagyhatok annyiban.

Ön — úgy veszem ki — azt hiszi, hogy a szocializmus valamiféle jótékonysági intézmény, amely megelégszik a munkásosztály helyzetének bizonyos javításával. Így szokták definiálni a szocializmust vénkisasszonyok számára alapított angolszász emberbaráti klubokban. Ezzel szemben a tény az, akár tetszik, akár nem, hogy a szocializmus radikális gazdasági és politikai változást követel.

A rabszolgaság eltörlésének hívei annak idején nem elégedtek meg reformokkal, hanem az emberkereskedelem teljes és végleges megszüntetését akarták. Hasonlóképpen a szocializmus igazi

célja nem reformok elérése, hanem a tőkés emberi kizsákmányolás teljes eltörlése.

A Tőke és a Munka összebékéltetésének vágya hiú és meddő erőlködés. A rabszolgaság napjaiban ön nem lett volna képes rábeszélni Garrisont, Lovejoyt és John Brownt harcuk abbahagyására azzal az állítással, hogy majd sikerül találni olyan módokat, amelyek mind a rabszolgatartók, mind a rabszolgák érdekeit egyaránt biztosítani fogják. Elvi kérdésről volt ott szó. Az a tény, hogy akadtak rabszolgatartók, akik tisztességesen bántak emberi jószágaikkal, s hogy a jobb bánásmód rendszerét szabályosítani lehetett volna — ez mit sem változtatott a lényegen. A haladóbb gondolkodású déliek azt mondták, hogy a rabszolgák felszabadítása, ha igazságos dolog is, gazdasági katasztrófát jelentene, ennélfogva nem szabad előhozakodni vele. Igaz ugyan, hogy a polgárháború után gazdasági válság következett be, de csak átmenetileg, mert Amerika nagy gazdasági fellendülése végeredményben éppen a rabszolgaság eltörlésének következménye volt.

Most is ilyen jelszó járja: „A kapitalista rendszernek szocialista rendszerré való átalakítása elvileg helyes ugyan, de gazdasági összeomlást jelentene." Megengedem, hogy amiként az amerikai polgárháború után válság következett be a déli államokban, úgy a szocializmus bevezetése után is beállhat egy átmeneti jellegű válság. A történelem azt mutatja, hogy minden nagy gazdasági és politikai változás ideig-óráig tartó válságot idézett elő. Ám a kérdés ez: mi történt azután?

Tény az, hogy a szocializmus és a kommunizmus között nincs elméleti különbség. A szocializmus is, a kommunizmus is a kiváltságok eltörlését és a kollektivizmus bevezetését akarja. Az osztályharc elméletében is megegyeznek mind a jobboldali, mind a baloldali szocialisták. A szocialisták frakciói nemcsak a sztrájkjogot követelik valamennyien, hanem ezt a fegyvert használni is akarják a kapitalizmus ellen. A bolsevizmus és a szocializmus között egy különbség van, mégpedig a következő: míg a szocializmus a fennálló demokratikus módszerek és intézmények felhasználásával akarja célját elérni, addig a kommunizmus az osztálydiktatúrát hirdeti, legalábbis azzal akarja kezdeni, s csak később kívánja megvalósítani a demokrácia új formáját.

Ön talán azt fogja mondani erre, hogy van a szocializmusnak egy harmadik, kevésbé harcos fajtája is. Ez igaz. Csakhogy: jól-

lehet az úgynevezett reformszocialisták ádáz ellenségei a baloldali szocialistáknak, a köztük levő eltérés a módszerekben és az időben, nem pedig az elméletben és a célban rejlik. Talán ön is hallott róla, hogy az angliai általános sztrájk idején a jobboldali szocialisták (a reformszocialisták) kijelentették, miszerint ők csupán a gazdasági sztrájkokat támogatják, a politikai jellegűeket nem. Ez a különbségtevés véleményem szerint merőben téves, minthogy egy sztrájknak mindig kettős a célja és kettős a hatása. Mert még ha látszólag csupán magasabb bérek és kisebb munkaidő kiharcolására törekszik is, hatásában magát a kapitalista rendszert szabotálja.

Sokan kérdezik: „Mi haszna van a sztrájkolásnak? Az esetek 90 százalékában letörik a sztrájkokat ! " Ez igaz, de ugyanakkor az is igaz, hogy a munkásosztály minden győzelmét, valamennyi intézményét, a XIX—XX. század férfiainak, asszonyainak és gyermekeinek könyörtelen kapitalista kizsákmányolását megszorító intézkedéseket e sorozatos sztrájkvereségek eredményezték. Mert nem úgy áll a dolog, ahogyan talán ön képzeli: a gyárak és bányák tulajdonosait nem lehet nyájas szóval jobb belátásra bírni. Nem ! Csupán a sztrájkok nyomása és az újabb sztrájkoktól való félelem hatása alatt lettek emberségesebbek. Ennélfogva Mussolini azzal, hogy eltörölte a sztrájkjogot, a legsúlyosabb csapást mérte a munkásmozgalomra.

Nagyon meglepőnek találom, hogy Ön kétségbe vonja azt a kijelentésemet, mely szerint a különféle fasizmusok között rokonság van, közös az eredetük, ugyanazok a módszereik, ugyanazok a céljaik. Ön tiltakozik e megállapítás ellen, és azt mondja, hogy az olasz fasizmusnak semmi köze a többi fasizmushoz, hogy ez tisztán és kizárólagosan olasz jelenség, melynek semmi kapcsolata sincs a többi európai állammal. Itt ismét csak azt kell állítanom, hogy bár én ellene vagyok a fasizmusnak, magasabbra értékelem, mint Ön. Ha ugyanis a fasizmus programja csak Itáliára alkalmazható, akkor fontossága természetesen az olaszok helyi, belső ügyévé zsugorodik össze. A fasiszta irodalom Önnel ellentétben azt állítja, amennyire én tudom (persze nem sokat tudok, hiszen azt a bizonyos kalapelméletet sem ismerem), hogy a fasizmus gazdasági programja egész Európára alkalmazható és alkalmazandó.

Ön azt mondja, hogy a fasizmus REND, REND, REND. De hát a rend nem öncél. A rend eszköz, amellyel egy bizonyos célt

akarunk elérni. A militarizmus rendjének célja például a szervezett gyilkolás. Még az útonállóknál és kalózoknál is van rend. A déltengeri szigetek kannibáljainál szintén. A kérdést így kell feltenni: mire kell a rend? milyen célokból és okokból tartják fent? Önnel ellentétben én azt mondom, hogy a fasizmus rendje a gazdag osztálynak az a szervezett rendszere, amellyel elnyomja a szegényt. A szocializmussal szemben felvetett egyik nagy ellenvetés például az, hogy a szocializmus túlságosan is nagy rendet akar.

Úgy látszik, Ön összezavarja a hazafiság, a patriotizmus fogalmát. Az Ön számára — mint a fasiszták számára általában — hazafi az, aki még több profit eléréséhez akarja segíteni a Fiat-gyár tulajdonosait; míg az áruló, az „antinazionale" az, aki sztrájkkal és propagandával szívósan harcol azért, hogy a munkásosztály javára a lehető legkisebbre csökkentse a tőkések profitjait. Az Ön számára és az Ön osztályához tartozók számára tehát a haza a gazdagok monopóliuma. A lakosság 90 százalékát kitevő munkások — ők a kivetettek, akik nem alkotják a nemzet integrális részét.

Bocsásson meg, de képtelen vagyok megérteni azt a szentimentális nagyrabecsülést, amelyet Ön Mussolini iránt érez. Ön azt mondja róla, hogy jó ember, a nép embere.

Ha valaki minden jogától megfosztja, ha gazdaságilag és politikailag összezúzza azt a népet, amelyből felemelkedett, s ezt úgy mondják, hogy az illető szereti a népet — nos, akkor Mussolini természetesen igényt tarthat a „l'ami du peuple" címre. Ha a jóság azt jelenti, hogy elkergetjük s a tetejébe még meg is gyilkoljuk minden politikai ellenfelünket, akkor Mussolini bízvást viselheti „az Úr bárónya" titulust. Minthogy azonban az ilyen cselekvések általában nem a nép iránti barátság és jóság attributumai, nem oszthatom azt a hiperlojalitást, amellyel Ön a „Ducé-nak" adózik. Egyetlen szó elég, hogy megölje ezt a lojalitást, s ez a szó: „MATTEOTTI".[1]

Károlyi Mihály

Mexico City, 1928 augusztus.

---

[1] Utalás *Matteotti* olasz szocialista, antifasiszta politikusnak Mussolini személyes parancsa alapján történt meggyilkolására.

HAVANNAI ÉLMÉNYEK
1928 augusztus

A mór stílű mennyezet kis résein áttörő fénysugarak keresztezik egymást, és tompa világosságba burkolják a Hotel Inglaterra hallját. A hátam mögött ventillátor zümmög.

„Mi a véleménye a bolsevizmusról?"

„Hogy tetszik önnek Havanna?"

Egy óra mélyen zengő hangon elüti a kettőt. Magamban tovább számolok — három, négy, öt hat, hét, nyolc. A Victor Hugo sugárúton éppen most ülnek vacsorához. Hogyan tetszik nekem Havanna!? Igen, igen ... érzem, hogy most valami szellemes, talpraesett választ kellene adnom. De hát mi a csudát mondjak? Alig félórája, hogy megérkeztem. Igaz, hogy a megérkezésről jóformán meg is feledkeztem. Micsoda festői látvány! Ott álltam a kapitányi hídon; mellettem Hernandez, elmúlt idők kubai nemzeti hőse, könnyes szemmel, kalapját lengetve. Üdvözlésére először egy repülőgép végzett merész zuhanásokat és félköröket a hajónk fölött. Aztán egy egész flotta jött: nagy hajók, kis hajók, motoros bárkák. Így kísértek bennünket Havanna kikötőjébe.

„Látja, elnök úr — fordult hozzám Hernandez. — Harmincöt évvel ezelőtt ugyanígy fogadtak engem.

Szerettem volna megkérdezni tőle, hogy miért, de uralkodtam magamon, nem akartam tudatlanságom elárulásával megbántani a nap hősét, így hát csak nyomatékos fejbólintással feleltem, mintha azt mondanám: „Hát persze, tudom én azt", s lefelé néztem a hajók rajára. Az egyik hajón csinos ápolónők lobogtatták zsebkendőiket. Hernandez tábornok ugyanis katonai fő-

orvos s egyben a katonai kórház vezetője. De a legfestőibb látványt az a hajó nyújtotta, amelynek fedélzetén fehérbe öltözött kislányok szorongtak, csak a csupasz karjuk meg az arcuk volt fedetlen — fekete, mint a szurok. Csupa nevető arc, fehéren villogó fogak, ragyogó szemek. Hock atyára gondoltam. Hányszor jósolgatta, hogy nemsokára bennünket, magyar emigránsokat is fehér ruhás hajadonok fognak üdvözölni hazánk határainál. Igaz, nem feketebőrűek. A jóslat szempontjából persze a szín mitsem számít — csak a fogadtatás. De még erre is sor kerülhet.

Havannai bevonulásunk színes és vidáman zajos látvány volt. Khaki egyenruhás feketék a nemzeti himnuszokat játszották, s a zenekar hangjaiba minduntalan beleszóltak a hajók éles füttyjelei. Amott terül el Havanna sárgára, zoldre, rózsaszínűre és csokoládébarnára mázolt lapos házaival; olyan az egész, mint téglatömbök és fagylalt-halmok fantasztikus egyvelege. Itt-ott egy-egy felhőkarcoló. Az amerikai imperializmus mérföldkövei. S mindez a könnyű párafátyolon keresztültűző forró tropikus napsütésben fürdik. A mólóra lépünk. Egy fehérbe öltözött Harold Lloyd figura már harsogja: „Hol a gróf? A Havanna Newstől vagyok itt." Újabb emlekeztető a lármás, nyüzsgő USA-civilizációra.

Már a hajóhídon látom, hogy fényképezőgépek vesznek célba. Beugrok egy Ford-kocsiba. „Hotel Inglaterra." És most itt ülök ebben a karosszékben, szemben az én Harold Lloydommal, aki szarukeretes pápaszemét törölgeti, s közben elhalmoz kérdéseivel.

„És mi a véleménye, elnök úr, a kubai szépségekről?" — kérdezi. Mohó kíváncsiságában nem is veszi észre, hogy a kérdést úgy tette fel, hogy kénytelen vagyok egyetérteni vele. Mert hát bajos volna azt mondanom, hogy a szépségeket csúnyáknak találom. Chicagói emberem nyilván úgy véli, nem felelgetek neki elég gyorsan, hogy ösztonözzön, Havanna-szivarral kínál. Rágyújtok a rugalmas tapintású barna rudacskára, és figyelem a kék füstöt, melyet szanaszét kerget a ventillátor. Erről a szivarról gyorsan tudok nyilatkozni: „Finom!" Ragyogóan szellemes kijelentésemet a riporter tüstént lejegyzi Waterman-töltőtollával szattyánbőrbe kotött noteszébe. Chicago — sajnos — holnap nem fogja megtudni, mint vélekedem a kubai szépségekről, ehelyett viszont megtudja, hogy nagyra tartom az eredeti Colorado-szivar nyújtotta élvezetet. Közben a ventillátorok fáradhatatlanul surrognak, hogy előzzék a hall nedves levegőjét, de hasztalan igyekeznek. „Mit tehet az

ember, hogy lehűljon ebben az átkozott klímában?" — kérdezem. „Üsszék egyet a Playa Beachben" — feleli a Chicago-ember. Nem sokkal később egy autóbusz tetején utazom; fiatal, kétes külsejű kubai nő ül mellettem. Különos nézésű szemét félig lehunyva tartja, és elefántcsont-színű fogaival — ó, borzalom! — rágógumit őrolget. Annyi kontraszt van ebben a keverék-vérű lányban! Keletiesen lusta mozdulatokkal legyezgeti magát. Bár a bőre alig nevezhető sotétnek, tipikusan vékony tagjai elárulják a származását. Mikozben őt figyelem, megfeledkezem arról, hogy tuzetesebben szemugyre vegyem Kuba fővárosát. Igen, Harold Lloydnak igaza volt. A kubai nők gyonyorűek. Végre abbahagyom a senyorita nézését, és a városra fordítom tekintetemet. Itt-ott szobrokat látok — szigorú pillantású férfiakat ábrázolnak, hősoket, akik elestek vagy gyilkosság áldozatai lettek a forradalom és ellenforradalom során.

Playa a Spalato melletti Boticellire és annak langyos vizű tengerére emlékeztetett engem. Ott is milyen igézetesek, milyen elbűvölők voltak a meleg esték. Az amerikai tengerésztisztek és Tosselli „Szerenád"-ja — mindez visszatért az emlékezetembe. Milyen messze van innen Dalmácia, és milyen rég volt az! De minél messzebb vagyok, annál jobban érzem, hogy nincsen távolság. Minél messzebb vagyok attól, amit szeretek, annál közelebb érzem magamat hozzá.

Hirtelen lágy hangot hallok, mely szemrehányóan azt kérdezi, méghozzá magyarul: „Miért mentél el?" Álmodok talán? Remegve fordulok hátra. Csinos fiatal férfinak tette ezt a szemrehányást egy leány. Az ipse már elvesztette magyar külsejét, ruhái, inge, szalmakalapja, simára borotvált arca — mindez amerikaira vallott. Szerencséjére az az alsóbbrendűségi komplexum is eltűnt belőle, amely olyannyira jellemző a mi középosztályunk alsóbb rétegeinek fiaira. Ellenben a leány alighanem csak nemrég hagyta el hazánkat. Még szemrehányásaiból is kiérződott a keleti nő alázatossága. A jóképű fiatalember angolos akcentussal beszélve, ügyetlenül próbált mentegetőzni. Azt mondta: úgy hitte, hogy egy másik „movie"-ban adtak egymásnak találkozót. Persze hazudott. Már jobban vonzódik a szemtelen modorú amerikai, vagy az amerikanizálódott kubai lányokhoz. Csinos, de szerény külsejű honfitársnője, akiből hiányzik a sikk, nem hat tobbé az érzelmeire. Talán szégyelli is már egy kicsit. „Menjünk haza"

— könyörög a leány. „Menjünk inkább táncolni." „Tudod, hogy én nem ismerem ezeket a ti néger táncaitokat. „Majd én megtanítalak rájuk." A leány ajkát biggyesztve így felel: „Igen, aztán majd faképnél hagysz, és elmégy Chiquitával táncolni."

Visszamegyek az autóbuszmegállóhoz. Fiatal nő várakozik ott. Bizonyára francia. Hallom is már a hangját; azzal a jól ismert, tisztán érthető párizsi kiejtéssel beszél. Hirtelen egy négyéves forma gyermek rohan oda: „Mama, mama!" „Mi az, fiacskám?" —A gyermek fekete.

Key Westtől mindössze hat óra az út Havannába. Nemcsak azok jönnek át az Államokból Havannába, akik kedvükre akarnak inni és hazárdjátékot játszani, hanem azok is, akik zabolátlanul ki akarják élni szexuális hajlamaikat. Talán Kuba lesz az az archimedészi pont, ahonnan a négerkérdés megoldása várható.

Végre némileg felfrissül a levegő. Egészen besötétedik, mire visszaérkezünk a városba. Nem ismerek olyan európai várost — Londont, Párizst és Berlint is beleértve —, amely oly ragyogóan lenne kivilágítva, mint Havanna. A mólón javában szól a zene. Nagy sebességre képes autók szelídített vadállatok módjára jártak lassan körbe-körbe a zenepavilon körül. A hőség miatt Havanna lakói még egy háztömbnyit sem kívánnak sétálni. Ez a magyarázata annak, hogy ebben a közepes nagyságú városban oly elképesztően sok az autó. Ez a kis terület Havanna szíve és központja; azt abból is megállapíthattam, hogy minden sarkon összetalálkoztam valakivel, akivel együtt utaztam az „S. S. Espana" fedélzetén.

Havanna, 1928 augusztus.
[Angol nyelvű kézirat fordítása.]

A MAGYAR FÖLDKÉRDÉS
1928

A mai Magyarország népességi és birtokmegoszlási viszonyainak eredete a török hódoltság másfél évszázadának idejéig és a követő telepítésekig nyúlik vissza.

A török hadjáratok a Tiszántúlt egészen Debrecenig és Erdély határáig, a Dunántúlt pedig Győrig és Magyaróvárig pusztították. Különösen a török reguláris csapatokat kísérő tatárok, valamint az önálló tatár betörések semmisítették meg a magyar lakosságot. Az osztrák császári zsoldos seregek az úgynevezett felszabadító háború során, Takáts Sándor szerint, a felszabadítás néhány esztendeje alatt több veszteséget okoztak az ország több részén, mint az egész török hódoltság. 1720 táján 2 570 000 lakosa volt Magyarországnak és Erdélynek együttvéve, míg Hunyadi Mátyás alatt négymillió.

A bécsi kormány a visszahódított területeket kincstári tulajdonnak nyilvánította, és a régi birtokosok közül csak kevés magyar családnak sikerült földjét visszakapnia. A visszafoglalt magyar földeket a bécsi kormány részben kamarai földeknek minősítette, másik részét pedig udvari főembereiknek adományozták. Alig volt titkos tanácsos, hadvezér vagy udvari ember, német vagy olasz származású, aki ne kapott volna ezrekre vagy tízezrekre menő hold földet Magyarországon.

A magyar latifundiális rendszer gyökerei ez időkbe nyúlnak vissza.

Ekkor keletkeztek a Pest és Heves megyei német és részben szlovák falvak, a csepeli sváb faluk, valamint a Fejér megyei és vérteshegyi telepítések, ahová a németeket az Esterházy és Zichy grófok a jezsuita és pálos rendekkel egyetemben telepítették. A

Dunántúl déli részére német és egyéb idegen származású hadvezérek és egyházfők telepítették a németeket, Károlyi Sándor Szatmár megyei birtokán létesített 16 sváb falut, gróf Mercy Claudius Florimund tábornok pedig a határőrvidéken telepített 53 német falut.

Jellemző a bécsi kormányok politikájára, hogy a telepítést végző „neoacqistica commissio" vezérelve gyanánt a következőket állapította meg: „A királyság vagy annak egy nagy része lassanként germanizáltassék, és a forradalmakra és nyugtalanságra hajló magyar vér a némettel szelídíttessék, természetes ura és örökös királya hűségére és szeretetére." Aulikus főuraink ezt a vezérmotívumot hűségesen szolgálták. Az állami telepítés Mária Terézia és II. József alatt érte el a tetőpontját, akik a német telepeseiknek óriási anyagi áldozatokkal minden elképzelhető kedvezményt adtak és ez az alapja ezen falvak jómódjának...

Az 1914. évi világháború előtti korszak birtokviszonyai

1848-tól egészen az 1914. évben kitört háborúig a földreform szempontjából úgyszólván semmi sem történt. E korszak második felében már viharfelhők gyülekeztek a látóhatáron. A széles tömegek, amelyeket leginkább emésztettek a politikai, gazdasági és szociális közállapotaink nyavalyái, meg sem moccanhattak. Sorsuk intézésébe beleszólásuk nem volt. A vezető rétegek egyszerűen tagadták, hogy a földkérdésnek valami köze lenne szociális viszonyainkhoz, következésképp hallani sem akartak arról, hogy itt földreformra szükség volna. Aki a népben itt-ott feltört elkeseredésnek kifejezést mert adni, jaj volt annak! Pedig csak a vak nem látta, hogy a nép életének gyökerét vágják a bajok birtokrendszerünk aránytalansága folytán.

1913-ban történt összeírás szerint 49 millió holdnyi területből 26,59 millió hold tartozott a 100 holdnál nagyobb birtokok kategóriájába, és ebből is 100-tól 500 holdig középbirtok csak 4,4 millió hold volt (9%), míg 8041 nagybirtok 22 millió holdat tett ki. Folyton azzal hitegették a közvéleményt, hogy a nagybirtok a nemzeti fennmaradás egyik fő biztosítéka, sőt a kiegyezést követő negyedszázadban kizárólag hitbizományi és egyházi birtokokat alapítottak. A háború előtti 92 hitbizomány közül 60 a kiegyezés után kapta alapító levelét és a hitbizományi terület

463 000 holdról 2 291 000 holdra emelkedett, tehát megötszöröződött. Az egyházi birtokok pedig ugyanezen idő alatt 1 228 000 holdról 2 368 000 holdra emelkedtek, míg közben a meglevő kisbirtokok eldarabolódhattak, a parasztság elszegényedett, és tekintélyes része kivándorlásra kényszerült.

A politikailag és gazdaságilag megnyomorított parasztságot egyik oldalról a nagybirtok szaporítása, másik oldalról pedig a korlátlan lehetőségeket maradék nélkül kihasználó mobil tőkések, a falusi uzsorások, bankvezérek és iparmágnások földvásárlásai a pusztulásba kergették. Így könnyen érthetők a kilencvenes években megkezdődött alföldi és dunántúli parasztforrongások, melyek a világháború kitöréséig tartottak. Ugyancsak ezek az állapotok fokozták az óriási arányú kivándorlást. 1899-től 1913-ig egyedül az amerikai kivándorlás 2 000 000 embert tett ki. Az otthonmaradottak pedig áttértek az egyke-rendszerre.

A parasztság részére a föld jelenti a legfőbb életlehetőséget, és Magyarország vezető rétege ettől zárja el. A szabad verseny a valóságban nem jelentett mást, mint a gazdaságilag leghátrányosabb helyzetben élő paraszt- és munkásosztály szabad elnyomását és kiszorítását az ország határain túlra. Magyarország urai olyan gazdasági politikát folytattak, amely mellett a parasztság a legnagyobb lemondás és igénytelenség mellett is képtelen volt valamit megtakarítani s ha ez egyeseknek mégis sikerült, elvitték ezt a szabadon garázdálkodó parcellázó ügynökök és egyéb uzsorások.

Az októberi forradalom és a proletárdiktatúra birtokpolitikája

A háború után a Károlyi-kormány a földosztást tette meg legfőbb feladatává. Jelszava volt, hogy a föld azé, aki megműveli. Arra törekedett, hogy olyan parasztbirtokok létesüljenek, amelynek területe elegendő egy család foglalkoztatásához és megélhetéséhez. Ez a birtoknagyság 10 hold körül forgott volna. Nagy gondot fordított a gazdasági cselédek földhöz való juttatásához és a nagybirtokokat elsősorban ezek között akarta felosztani. A kisbirtok létesítése mellett 100—200 holdas középbirtokokat is óhajtott létesíteni. A termelés fokozására mezőgazdasági kamarákat akart felállítani. Az 1919. évi 18. néptörvény, amely február 16-án jelent meg, minden 500 holdnál nagyobb mezőgazdasági

művelés alatt álló földbirtok 500 holdon felüli részére kimondja az állam kisajátítási jogát. Kivételesen megengedi a 200 holdon felüli birtok igénybevételét. Egyházi birtokoknál minden körülmények között kisajátíthatók a 200 holdnál nagyobb birtokok.

A földbirtokkal kapcsolatos ipari üzemek (malmok, szeszgyárak stb.) is kisajátíthatók az állam, község, vagy a földművelés szövetkezetei részére. Családi kisbirtokok 5—20 hold terjedelemben létesíthetők. Sorrendben az igénylők elsősorban a háborúban rokkanttá lett családok, gazdasági cselédek, és állandó munkások kapták volna, ezt követik a hősi halált halt gazdasági cselédek és munkások özvegyei, majd azok a hadirokkantak, akik földművelésre alkalmasak. Azon kívül a néptörvény intézkedett 2) a családi kisszőlőbirtokok, 3) a családi középbirtokok, 4) a családi kertek, 5) munkásbirtokok, 6) kertkisbirtokok, 7) a visszatért kivándoroltak, 8) a termelőszövetkezetek részére létesítendő birtokokról.

A proletárdiktatúra a Károlyi kormány földreform-törvényét hatályon kívül helyezte azzal az indokolással, hogy egyéni kisüzemek létesítése nem felel meg a kommunista állam eszményének, ezenkívül a föld felaprózása káros a termelésre. Az 1919. ápr. 4-én megjelent kormányzótanácsi XXXVIII. számú rendelet szerint „Magyarország földje a dolgozók társadalmáé, aki nem dolgozik, annak tulajdonában föld nem maradhat".

A rendelet szerint minden 100 holdnál nagyobb birtok valamennyi tartozékával, élő és holt felszerelésével, valamint mezőgazdasági és ipari üzemeivel együtt minden megváltás nélkül az állam tulajdonába megy át. A kis- és középbirtok a hozzátartozó házzal és melléképületekkel együtt megmarad tulajdonosának kezén. Az állam által átvett földbirtokok kezelését termelőszövetkezetek veszik át, melynek tagja lehet minden 16 éven felüli férfi és nő, aki a termelésben megfelelő számú munkanappal részt vesz.

Ezen rendelet alapján az ország mezőgazdasági területének kb. a fele került kollektív kezelés alá.

Horthyék földreformja

Horthy a Vitézi rendet alapította, hogy egyrészt az ellenforradalom véres pribékjeit kielégítse, másrészt pedig, hogy a reakciós hatalom fenntartásának biztosítására egy állandó karhatalmat szer-

vezzen. Tisztek átlag 50 holdas telkeket, míg legénységi állományúak átlag 12 holdas telkeket kaptak. Magasabb rangú tisztek vagy különös kegyencek 50-től 200 holdig terjedő birtokokat is kaptak.

A Nagyatádi-féle „lex Nagyatádi" földreform törvény nem Nagyatádi műve, ezt a törvényt Rubinek Gyula a nagybirtokosok kifizetett képviselője szerkesztette és Nagyatádinak juttatták azt a kétes dicsőséget, hogy ezt a korcs törvényjavaslatot benyújthatta. Ezen törvény szerint az igénylők legfeljebb 3 holdas törpebirtokot szerezhettek — ezt is csak kevesen —, de súlyos anyagi feltételek mellett. E törvény végrehajtása során az ország 16,16 millió kat. hold területéből igénybe vettek 948 682 holdat, de ebből is 200 000 holdat közcélokra. Az így igénybe vett földet sem egészében a nagybirtokból sajátították ki, hanem csak 602 000 holdat, míg a többit a közép- és kisbirtokok további feldarabolása révén nyerték. Hogy mekkora földeket osztottak ki súlyos anyagi feltételek mellett, az kitűnik abból, hogy a 700 000 holdat 412 000 embernek osztották ki. Pl. Fejér megyében 25 000 igénylő 46 000 holdat, Somogyban 35 000 igénylő 67 000 holdat kapott.

A földreformnak csúfolt férctörvény alapján a termőterületnek 8%-át osztották ki a földet sóvárgó parasztoknak. Amellett a juttatott földeket rendszerint a nagy uradalmak legfélreesőbb, legkevésbé megközelíthető részén osztották ki. Jellemző adata, ezen úgynevezett földreformnak, hogy 185 000 földnélküli mezőgazdasági munkásnak 189 000 holdat, 114 000 törpe- és kisbirtokosnak pedig kiegészítésül 116 000 holdat osztottak ki. Végül pedig a hősök iránti hálájuknak — a nagy fogadkozások után — úgy tettek eleget, hogy 59 000 vitézségi éremmel kitüntetett frontharcos, hadiözvegy és hadiárva összesen 61 000 holdat kapott, vagyis fejenként alig többet egy holdnál!

---

1. Töredék Károlyi Mihály kézirathagyatékából.

2. Neoacquistica commissio (lat. újszerzeményi bizottság): udvari bizottság, 1864-ben alakult, működésének fő része az 1690—1707 közötti évekre esik. Feladata a törököktől visszafoglalt magyarországi területek birtokviszonyainak rendezése volt. A régi birtokosoktól megváltási összeg lefizetése mellett megkövetelte a tulajdonjog okiratokkal való igazolását is — amit csak a nagybirtokosok tudtak megtenni. A gazdátlanul maradt földekből Habsburg-hívek (főleg idegen arisztokraták és hadiszállítók) kaptak hatalmas uradalmakat.

LEVÉL CARLO DE SFORZÁHOZ
1929. október 3.

Cher Comte[1], nagyon sajnálom, hogy nem valósíthattuk meg tervünket, s nem látogathattuk meg Önt touloni tuszkulánumában. Sajnos, a legutolsó percben meg kellett változtatnunk terveinket.

Tegnap táviratoztam Önnek Carqueiranne-ba, de a posta visszaküldte a sürgönyt azzal, hogy Ön már nem tartózkodik ott. Így hát most bruxelles-i címére küldöm levelemet és kérésemet.

Amint tudja, 1925 óta az amerikai kormány tőlem és feleségemtől megtagadja a beutazási engedélyt. Sokszor tiltakoztam ezellen, de hasztalan: a magyar kormány intrikái erősebbek voltak, mint az én érveim. Washingtonnak ez az ellenállása annál is érthetetlenebb volt számomra, mivel az egész amerikai sajtó — beleértve a konzervatív irányzatú nagy napilapokat is, amilyen például a *New York Times* — a legerélyesebb kampányt folytatta az érdekemben, követelve, hogy adják meg nekem a szabad szólás jogát.

Feleségem esetében még kirívóbb a dolog, mert őt 1924 októberében beengedték az Egyesült Államokba. Igen jól sikerült konferencia-körutat tartott, de súlyos betegsége (tífusz) miatt kénytelen volt abbahagyni. Majd 1925-ben nekem is megadták a beutazási vízumot, de csak egy feltétellel: ha az Egyesült Államok londoni főkonzuljának megígérem, hogy „a szabadság hazájában" való időzésem alatt nem beszélek és nem írok.

Mexico Cityben, ahol tavaly augusztusban tartózkodtam, ismét beutazási engedélyért fordultam az amerikai konzulátushoz — me-

gint csak elutasítottak. Erre Veracruzban felszálltam egy spanyol hajóra, amely három napra lehorgonyzott New York kikötőjében.

Itt nagy csodálkozásomra a kikötői hatóságok minden további nélkül engedtek partra szállni. Ismét az általános érdeklődés középpontjába kerültem, és az újságok kivétel nélkül mind a méltatlankodás hangján írtak arról a tilalomról, amelynek áldozata vagyok.

Azóta a Coolidge—Kellogg-rendszert a Hoover—Stimson-rezsim váltotta fel. New York-i ügyvédem, Morris Ernst úr arról informált, hogy magánforrásból származó értesülései szerint az új kormányzat változtatott a velem kapcsolatos magatartáson, s ha most kérek vízumot, azt nem fogják megtagadni.

Meg kell mondanom Önnek, hogy az amerikai hatóságok eddig mindig azzal az ürüggyel utasították vissza beutazási kérésemet, hogy engem annak idején kiutasítottak Olaszországból.[2] Az amerikai kormány szemében megbélyegzett személy voltam, aki ármánykodásaival bosszúságot, sőt zavarokat okoz annak az országnak, amely vendégszeretően befogadja. Valahányszor megjelentem az amerikai hatóságok előtt, mindig újra kellett hallanom azokat az ostoba állításokat, amelyeket 1921. március 3-án vagy 4-én mondtak nekem a firenzei rendőrségen.

Tegnapelőtt, október 1-én, ügyvédem bátorítására feleségemmel együtt megjelentem az Egyesült Államok párizsi főkonzulánál. Két és fél órán keresztül faggatott bennünket, mintha vizsgálóbíró előtt lettünk volna. Természetesen megtagadhattam volna a válaszadást, mivel azonban be akarok jutni az Egyesült Államokba, alávetettem magam a kellemetlen próbának és az ostobán naiv kérdések özönének, mint például: „Igaz-e, hogy Ön proletárdiktatúrát szándékozott létesíteni Toscanában?"; „Igaz-e, hogy Marinetti kisasszony, az Ön gyermekeinek nevelőnője, egy szocialistának a leánya?"; „Igaz-e, hogy az Ön által Fiesolében bérelt villa egy olyan doktoré volt, aki rokonszenvezett a kommunistákkal?" és a többi és a többi ... (Mellesleg megjegyezve, a sors iróniája folytán a fiesoléi villát egy amerikai ügynökség közvetítésével béreltem ki.)

Meg kell azért mondanom, hogy a konzul mindeme kérdések feltevése közben is rokonszenves módon viselkedett.

Inkább arra törekedett, hogy nekem alkalmat adjon kedvező válaszokra.

Így például amikor Önről beszéltem, a konzul a következő tanácsot adta: kérjem meg Önt, írjon nekem egy levelet, amelyben elmondja véleményét az Olaszországból történt kiutasíttatásom ügyében, vagy pedig Bruxelles-ben személyesen keresse fel Burlett urat az ottani amerikai konzulátuson, mondja el neki élőszóval, mi a véleménye erről a dologról, főleg pedig azt közölje vele, nekem hisz-e, vagy az ellenem emelt vádaskodásoknak, miszerint én bolsevik propagandát folytattam, s hogy e vádak konkrét tényeken alapultak vagy sem.

Egy ilyen lépésnek kétségkívül döntő befolyása volna, főleg ha az Ön részéről történnék, tekintettel arra, hogy Ön akkor külügyminiszter volt. Az Ön szavai nyomós érvként hatnának ügyem iratcsomójában, s javamra döntenének.

Ön talán azt fogja gondolni, hogy újkeletű ismeretségünk nem jogosít fel engem ilyen természetű kérésre. De ha tekintetbe veszi a velem szemben elkövetett nagy igazságtalanságot, amelyért részben Ön is felelős, nem fog túlságosan követelődzőnek ítélni.

Majdnem tíz éve vádolnak igazságtalanul azzal, hogy nem voltam lojális Olaszország iránt, amely befogadott; ennek számomra súlyos politikai, sőt pénzügyi következményei is voltak, mert bezárultak előttem Amerika kapui. Ott ugyanis még jelentős tőkéim vannak, s azok realizálására mindaddig nincs lehetőségem, amíg e hazug vád megcáfolása utat nem nyit előttem Amerikába.

Amennyiben Ön elvben hajlandó megtenni nekem azt a nagy szolgálatot, amelyre kértem, s ha netán hiányosnak találná a fent elmondottakat, úgy — mivel ez az ügy igen fontos a számomra — haladéktalanul Bruxelles-be utazom, hogy megadjam Önnek a kiegészítő magyarázatot.

Nagyon lekötelezne, ha közölné velem döntését, mivel a lehető leggyorsabban rendeznem kell ügyeimet az amerikai konzullal.

Kérem, kedves gróf, fogadja tiszteletemet

Maradok őszinte híve

Párizs, 1929. október 3.
[Francia kéziratból fordítás.]

---

[1] *Cher Comte* (fr.): kedves gróf.
[2] *Olaszországi kiutasítást:* l. I. 28. lapján.

LEVÉL JÁSZI OSZKÁRHOZ

1929. november 12.

Kedves Barátom,

angol titkárom van, s így meg fogod bocsátani nekem, hogy nem magyarul válaszolok leveledre. Időközben meg kellett kapnod levelemet, mely keresztezte a Tiedet, úgyhogy terveimmel kapcsolatban nem sok újat mondhatok. Mégis újra összegezem a dolgokat:

Daxból f. hó 27-én utazom Párizsba. Onnan december 1-én Berlinbe utazom (Hotel Fürstenhof), ahol mindössze 2 napig maradok. December 4-én Münchenben vagy talán másutt találkozom nővéremmel, Pappenheimnével: 7-én már Angliában akarok lenni, és december 10-e és 12-e között elhajózok. A hajó nevét még nem tudom.

Természetesen nagyon örültem volna, ha átkelésem előtt még megbeszélhettem volna Veled a dolgokat, de annyira hajszolnak, hogy itt Európában erre alig látok lehetőséget. Ugyanis nem halaszthatom el az Államokba tervezett utazásomat, Morris Ernst sürget, hogy most már ne halogassam tovább. Egyetlen megoldást látok csak: a vámnál szállj fel a hajóra, s akkor talán lesz egy kis időnk privát beszélgetésre. Még így is bajos lesz, mert a hajót ellepik az újságírók, s darabokra akarnak tépni, de azért majd csak hozzájutunk valahogy egy negyedórai beszélgetéshez.

Teljesen egyetértek Veled abban, hogy bár az idióta ellenségeink által számunkra nyújtott publicitás ragyogó alkalmat ad most nekem arra, hogy a magyar problémáról és megoldásairól beszélhessek a világnak, feladatom rettentően kényes. Egyetlen rossz lépés, s én az amerikai ugródeszkáról a szakadékba zuhanhatok.

Attól tartok, nem leszek képes Téged minden tekintetben kielégíteni, mivel az én politikai koncepcióim sokkal radikálisabbak a Tieidnél, mindazonáltal nagyon szeretném hallani álláspontodat és tanácsaidat, amelyek — jól tudom — mindig önzetlenek, s mindig a javamat szolgálják.

Igyekezni fogok a lehető legdiplomatikusabb módon viselkedni, bár az ilyen magatartás ellentétes természetemmel. S ha mégis fékezem majd magam, ezt csak eszméim végső diadalának érdekében teszem, nem pedig azzal a szándékkal, hogy mielőbbi hazatérésem útját egyengessem. „Qui arrive trop tôt, arrive trop tard"[1], s jóllehet én nem tudnék kompromisszumra lépni a jelenlegi magyarországi rendszerrel, de nem szeretném lerombolni az utat mások előtt. Ha magam személy szerint nem vehetek részt ezekben az átmeneti formákban, megértem történelmi szükségszerűségüket. Elvégre minden embernek azt a munkát kell vállalnia, amelyre a legalkalmasabbnak érzi magát. Abból ítélve, amit a Te általad felvett irányvonalról tudok, nem bírom megemészteni ezt az úgynevezett neoszocializmust, főleg követőinek a békepolitikában játszott kétes szerepét, mely az én szememben merő ámítás. A béke-kóklerek nem becsületesek, bár támogatóik között lehetnek tisztességes emberek.

Hadd illusztráljam a szocialista szofisztikának azt a fajtáját, amelyet nem bír bevenni a gyomrom. Figyelj csak:

Márciusban, amikor Berlinben voltam, elmentem meglátogatni Bernsteint, aki — mint Te is tudod — a német szociáldemokraták egyik szellemi vezetője még ma is. Az öregúr a szó szoros értelmében vöröset lát, valahányszor kiejtik előtte azt, hogy „Szovjet-Oroszország". Kijelentette, hogy amennyiben választania kellene az orosz szovjetizmus és az olasz fasizmus között, ő minden bizonnyal az utóbbit választaná.

„Nem igaz, hogy Németország kapitalista állam! Ez bolsevik hazugság!"

„Hát akkor micsoda?" — kérdeztem csodálkozva.

„Olyan állam, amelyben kapitalizmus van. De ez nem jelenti azt, hogy az állam kapitalista. Nézze, Németországban kapitalizmus van, ez igaz; de mellette ott a demokrácia. Oroszországban szintén van kapitalizmus, de ez diktatúrával szövetkezett. Éppen ezért Németország ma jobban közeledik a szocialista államhoz, mint Szovjet-Oroszország."

„De ha így áll a dolog — mondtam én erre —, akkor a kapitalista világ miért akarja megdönteni Szovjet-Oroszországot?"

De el kellett ejtenem a témát, mert attól féltem, hogy az öreget menten megüti a guta!

Másnap egy szellemes francia barátom azt mondta nekem:

„Ce que je reproche le plus à la Sociale Democratie, c'est qu'elle me force d'être Bolshevik."[2]

Persze ez csak tréfa, de jellemző. Az emberek azért neveznek engem minduntalan bolseviknak (én nem bánom, hiszen a legtöbb ember véleménye úgysem érdekel), mert én *kritizálom* a szociáldemokraták hivatalos politikáját, amelyet nem tartok tisztességesnek. Szerintem olyan embereknek, mint amilyen Thomas vagy Paul-Boncour vagy számos német vezető, semmi joguk sincs ahhoz, hogy szocialistának nevezzék magukat. A II. Internacionálé bizonyos „gros-bonnet"-jei[3] fikarcnyival sem jobbak, mint Peidl és Peyer. Ez az oka annak, amiért nem csatlakozhatom semmilyen Internacionáléhoz, mert bár nem vagyok elragadtatva a III. Internacionálé bizonyos taktikáitól, nem vethetem magam a másiknak a karjaiba.

Hogy azonban egészen világossá tegyem álláspontomat, hangsúlyozni akarom: nem annyira a doktrina kérdése miatt, mint inkább a módszereik miatt állok hadilábon a szociáldomokratákkal. Nincs semmi kifogásom azellen, hogy a szocialista pártokon belül vannak szélső és mérsékelt szárnyak. Tovább megyek: szükségesnek tartom, hogy minden pártban meglegyen ez a két áramlat. Az egyik oldalon az iramdiktálók, akik nem hagyják elaludni a dolgokat; a másik oldalon azok, akik visszatartják a szélsőségeseket, lehűtik forrongó buzgalmukat, és nagyobb stabilitásra törekednek. Más szavakkal mondva, én egyáltalán nem vetem el az evolúciós taktikát, csakhogy a II. Internacionálé — igen kevés kivétellel — nem ezt a vonalat követi: *A II. Internacionálé nem a szocializmus felé fejlődik, hanem a tőkét konszolidálja.*

Jóllehet magam is szocialista vagyok, nem örvendeztet az a pusztta tény, hogy Labour-kormány van Angliában. Én azt akarnám látni, hogy hatalomrajutásuk révén eszméim előnyhöz jussanak. De mondd meg nekem őszintén: hol és miben tudod Te felfedezni, hogy Ramsay MacDonald kormánya akár egy rőfnyivel is közelebb került a szocialista eszmékhez? Éppen ellenkezőleg,

ën úgy találom, hogy szánalmas szerepet játszanak. Nincs bátorságuk hozzá, hogy merész programmal álljanak elő, s így oldják meg Anglia gazdasági problémáit. Mindössze annyit tesznek, hogy a munkanélküliséget és egyéb kérdéseket ugyanazokkal a módszerekkel próbálják megoldani, amelyek már a toryk alatt csődöt mondtak.

Történetesen ott voltam a parlament karzatán, amiork a Labour-kormány bemutatkozott, és hallottam Lloyd George ironikus kritikáját, amely szégyenpírt kergetett arcomba, annyira restelkedtem a Labour-kormány siralmas szerepe miatt. Mert Lloyd George, a liberális-burzsoázia exminiszterelnöke, egész idő alatt azt fejtegette rendkívül ügyesen, hogy a Labour Party milyen messze sántikál *az ő liberális nézetei mögött.*

Megértem, hogy főleg Angliában, az egyetlen országban, ahol mindig is igazi parlamentarizmus volt, rendkívül nehéz a dolga egy olyan pártnak, amelynek programja megvalósításához nincs reális többsége. Mégis, a Labour-programnak legalább annyira radikálisnak kellene lennie, mint a liberálisok programjának!

Snowden hágai és MacDonald New York-i parádézásának semmi köze a szocializmushoz, sőt az angol munkanélküliek tömegei számára sem jelent az égvilágon semmit.

A Labour-párt politikája taktikai szempontból is rossz, mert szükségképpen nemtetszést vált ki a torykból — nem annyira a tetteivel, mint inkább azzal a szocialista frazeológiával, amelybe azokat öltözteti. A liberálisok okkal vádolják azzal, hogy ellopta a programjukat, saját szürke képviselői pedig nem csinálnak titkot belőle, hogy vezetőik gerinctelensége egyre inkább ingerli őket.

Százszorosan jobb lett volna, ha a Labour nem veszi át a kormányt, hanem megmarad erős, döntő befolyású kisebbségnek.

„De hát mit tehetnek, ha egyszer ők lettek a nagyobb párt, s így kénytelenek voltak átvenni a kormányzást?" — vethetné ellene valaki.

Szerintem a választások előtt kerülniök kellett volna a szavazatok hajhászását. Vagy inkább azt mondhatnám: Ramsay MacDonald részéről jellemző hiba volt (mais c'était voulu)[4], hogy a Labour-pártot liberális elemekkel akarta szaturálni. Liberális szavazatok elhódításával akart többséget szerezni. Így aztán a parlamentáris Labour-párt 40 százaléka ma valójában liberálisokból áll. R. McDonald arra törekszik, hogy a legközelebbi vá-

lasztáson minden liberális szavazatot magának szerezzen meg (ezek kb. 5 millióra rúgnak), amelyek a tulajdonképpeni labourista szavazatokkal együtt abszolút többséget biztosítanának a számára. Ez azonban elkerülhetetlenül a Labour-párt felbomlását fogja előidézni.

Az én elgondolásom szerint sokkal jobb, sőt az egyedüli jó politika az lenne, ha a Labour merész reformmal állana elő, s azt mondaná: „Az önök módszereivel nem tudjuk megoldani a munkanélküliség problémáját. Félszocialista módszerekkel meg tudjuk oldani. Ezen állunk vagy bukunk." S ha emiatt leszavaznák őket, a fejemet teszem rá, hogy az *igazi* labourista szavazatok száma jelentősen megnövekedne. Igaz viszont, hogy a liberális szavazatok kiesnének, s a Labour nem nyerne többséget.

Az angliai Labour-pártnak ezt a taktikáját valósította meg némi varációkkal a II. Internacionálé.

A szociáldemokrata párt öngyilkosságot követ el. Statisztikai adatokkal áltatják magukat, amelyek látszólag vagy valóban azt mutatják, hogy a munkásosztály nagy többsége egész Európában mögöttük áll, és ez igaz is. Sajnos, bizonyos vagyok benne, hogy egy újabb háború esetén megismétlődne a történelem, és a szociáldemokrata pártok vezetésével a munkások tömegei ostoba barmok módjára megint csak masíroznának.

De ne feledjünk el valamit! Te is épp oly jól tudod, mint én, hogy a bolsevizmus, a legszélsőbb áramlat, Magyarországon és másutt azért következett be, mert a munkástömegek saját vezetőik ellen fordultak, úgy érezvén, hogy azok elárulták őket. S ha Te Európában volnál, főleg Németországban, akkor magadtól is rájönnél, hogy bármily hihetetlennek tűnik, a szociáldemokrata párton belül van egy irányzat, amely a „szocialista fasizmus" felé tendál. Ez pedig más szavakkal kifejezve nem egyéb, mint diktatúra a koncentrálódott tőke érdekében, a tőkés-mágnásokkal való szövetségben. Hidd el, nem túlzás, amit mondok, hanem azoknak a beszélgetéseknek az eredménye, amelyeket igen befolyásos német és angol vezetőkkel folytattam.

Az elfogulatlan szemlélő előtt egyre világosabbá válik, hogy a szocialisták jobbszárnyának többsége (nem a teljes egészüket gondolom) és a kapitalista világ között íratlan megállapodás van. Ennek értelmében a szocialisták támogatják a kapitalizmust, hogy megvédje pozicióját a proletariátus részéről egyre erősebben fe-

nyegető veszély ellen. A proletariátus ugyanis azzal fenyeget, hogy megdönti a kapitalizmus rendszerét, és komoly szocializmust hoz létre (hangsúlyozom: nem bolsevizmust mondok). E felbecsülhetetlen támogatás fejében a kapitalizmus meginvitálja őket (mármint a jobboldali szocialistákat), hogy vegyék át az állam igazgatását. Az így beiktatott szocializmus a stróman szerepét játssza, és kompromittálja magát, mert azt az imperialista és militarista gépezetet igazgatja, mely homlokegyenest ellentétben áll a szocializmus valamennyi alapvető doktrínájával. Fő jelszavuk: „Háború a bolsevizmus ellen" — c'est la couverture[5], de valójában minden munkásmozgalom ellen harcolnak, mely a tőkés világot fenyegeti. Mint például Angliában, ahol a kommunista párt gyakorlatilag nem létezik, de ahol minden baloldali mozgalmat kommunistának bélyegeznek.

Történetileg igaz lehet, hogy a szocializmusnak keresztül kell haladnia a koncentrált tőke fejlődési fokozatán, sőt e hiperkapitalizmus érdekében a fasiszta diktatúra is szükségszerű. De ha én ezt elhinném, s ha kénytelen volnék azt gondolni, hogy a szocializmus olyan utópia, mely csak pár száz esztendő múlva valósulhat meg — akkor számomra csak egyetlen tisztességes lépés maradna: otthagyni a pártot. Mert nincs veszedelmesebb dolog valamely ügy és az ügyért harcoló vezetők számára, mint az, ha elkapja őket a defetizmus szelleme, s elveszítik saját isteneikbe vetett hitüket. Puccseszközökkel megkísérelni a proletárdiktatúra felállítását, és a konzervatívok játékait játszani — a kettő között „juste milieu"[6] van.

Sajnos, nem követték ezt a középvonalat. Talán egyedül az ausztriai párt állíthatja magáról, hogy egy ideig így cselekedett, de a II. Internacionálé nyomására engedményekre kényszerült, bár még így is sokat végzett. Talán nem kerül sor egy „marcia su Bécs"-re[7], ha csak valami előre nem látott körülmény be nem következik. Ausztria akkor belecsúszik a fasizmusba, és az osztrák marxisták nagy nehezen véghez vitt egész munkája feledésbe merül.

Nincs értelme ellenérvként felhozni Oroszország kudarcát és a III. Internacionálé baklövéseit, mert még ha koncedáljuk, nem szolgálhatnak az úgynevezett reform-szocialisták defetista szellemének mentegetésére. E defetizmusnak egyéb hátrányai is vannak. A szocialista vezérek mindent elkövetnek annak érdeké-

ben, hogy „elfogadhatók" legyenek a kormánypozíciókban, s ami még rosszabb, ez aláássa a proletariátus morálját, megosztja soraikat. Amint Te oly kitűnően megmutattad könyvedben, Ausztria — Magyarországon voltak első- és másodosztályú állampolgárok. Nos, ugyanúgy tesznek ma különbséget az II. és a III. Internacionálé tagjai között. Az előbbieket a rendőrség védelmezi az utóbbiak ellen. Az előbbiek számos esetben a rendőrség besúgóivá és ügynökeivé válnak.

Azért írok Neked ilyen hosszan, mert az egymástól való elszakadás sok éve után és találkozásunk előtt szükségesnek vélem, hogy tisztán lásd álláspontomat.

A leszerelés problémájával kapcsolatos manőverezéseket is azért ellenzem, mert szerintem mindez főleg arra jó, hogy az álszocialistáknak működési teret nyújtson. Nem vagyok hajlandó elhinni, hogy ezekkel a módszerekkel meg lehet akadályozni a háborút. Leginkább pedig azt tartom igen sajnálatosnak, hogy olyan embereknek, mint MacDonald, Paul-Boncour és mások, alkalmuk nyílik fitogtatni pacifizmusukat, és elhallgatni a fő kérdést, vagyis a szociális és a gazdasági problémát. Ne értsd félre szavaimat. Nem azt mondom, hogy a béke kérdése nem fontos. Persze hogy fontos; de ismétlem: a genfi manipulációkat nem lehet komolyan venni, s ezek nem fogják megakadályozni a háborút . . .

Igaz barátsággal a Te
Károlyi Mihályod

Párizs, 1929. november 12.
[Fordítás angol kéziratból.]

---

[1] *Qui arrive trop tôt, arrive trop tard* (fr.): aki túl korán érkezik, túl későn érkezik.

[2] *Ce que je reproche le plus à la Sociale Democratie, c'est qu'elle me force d'être Bolshevik* (fr.): amit leginkább szemére vetek a szociáldemokráciának, az az, hogy kényszerít bolsevikká lennem.

[3] *Gros-bonnet* (fr.): nagyfejű, befolyásos ember.

[4] *Mais c'était voulu* (fr.): de ez szándékos volt.

[5] *C'est la couverture* (fr.): ez a takaró.

[6] *Juste milieu* (fr.): középúton.

[7] *Marcia su Bécs:* utalás a Marcia su Romára, Mussolini 1922 októberi római bevonulására, ami a fasiszta diktatúra uralomra jutását jelentette.

LEVÉL HENRI DE NEUVILLE-HEZ
1929. november 15.

Monsieur,

igyekeztem oly kevés korrekciót csinálni, amennyire csak lehet, de mégis vannak dolgok, amelyeket nem igazíthatok helyre mondatok egyszerű kihagyásával. Meg kell értenie két lényeges dolgot:

1) Jóllehet meggyőződéses pacifista voltam és ellenzem a háborút, amelynek megrövidítésére törekedtem, *nem lehettem elégedett sem a fegyverszünettel, melyet kénytelen voltam aláírni, sem pedig a trianoni szerződéssel, amelyet később, jóval énutánam, a reakciós magyar rezsimnek el kellett fogadnia.* Nem akarok hosszú magyarázkodásokba bocsátkozni, elég, ha azt mondom, hogy a trianoni szerződés szerintem igazságtalan volt, s nem vette figyelembe azokat a wilsoni elveket, amelyeknek a szövetségesek szerint, minden békeszerződés alapjául kell szolgálniuk.

Nem szeretném ennélfogva, ha az Ön olvasói akár a sorok között is *abba a téves hiszembe esnének, mintha én meg lennék elégedve azzal a status quóval, amelyet Versailles-ban hoztak létre.* Ezt hangsúlyozva meg kell mondanom, hogy köztem és a jelenlegi magyar rezsim között igen nagy különbség van a trianoni békét illetően.

Ők, az ellenfeleim, revánsháborút hirdetnek Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia ellen, hogy visszaszerezzék az elveszett területeket. Én ellenben azt szeretném, hogy a trianoni szerződés által elkövetett hibákat barátságos úton hozzák helyre. Nemcsak humanitárius szempontból vélekedem így, mert nem akarok újabb háborút, hanem azért is, mert az én politikám az övékkel ellentét-

ben azon az elven alapszik, hogy közeledés jöjjön létre főleg a magyarok és az északi szlávok (csehek), valamint a délszlávok (jugoszlávok) között.

A Tharaud fivérek[1] barátai ezzel szemben mindig a német világ felé orientálódtak.

Második fő ellenvetésem, amelynek szintén helyt kell adni a korrigálás folyamán, a következő: a mai ultrasoviniszták, a kokárdás-paszományos hazafiaskodók nem voltak mindig az ellenségeim, legalábbis nyíltan. Például: 1918 októberében valamennyien éljeneztek nekem és megtapsolták tetteimet. Akkor senki sem vetette a szememre, hogy nem folytattam tovább a háborút. Ellenkezőleg, mindenekfölött azért dicsértek, amiért az olasz front összeomlása után olyan parancsot adtam a katonáknak, hogy a határon tegyék le fegyvereiket.

Ugyanazok a nagyurak, akik ma rágalmakat szórnak rám, akkor sápadtan remegtek előttem, és könyörögve kértek, segítsek rajtuk, mert féltek a kiéhezett, lerongyolódott, de bajonettet markoló katonák lázadásától. Nem, ezek az urak határozottan „lépcsőházi bölcsességgel" vannak megáldva; az én úgynevezett árulásom, az, hogy nem folytattam tovább a háborút akár az egész világ ellen is — utólagosan kiagyalt história.

Szememre hányták, hogy előztem a Habsburgokat: nem védekezem, igenis, megtettem. De azt nem vagyok hajlandó eltűrni, hogy ezzel a szemrehányással éppen azok a magyar legitimisták illetnek, akik alig két és fél évvel később (1921-ben), amikor az „ő" Károly királyuk repülőgépen visszajött s megpróbálta visszaszerezni trónját (amelyet állítólag Horthy kormányzó „fenntartott" neki), nemcsak elkergették őt, hanem még ki is szolgáltatták a szövetséges hatalmaknak.[2]

És ezek a bohócok mindezek után még fenn merészelik tartani a „király nélküli királyság" ostoba elméletét! Bár azokat a katonákat, akik 1921-ben Horthy és Bethlen parancsára Budapest környékén csatázva[3] elestek, jelenleg hősöknek tekintik, mivel a király ellen megvédték a nevezett urakat, — mégis üldözés és börtön vár ma Magyarországon mindazokra, akik köztársasági érzelműnek vallják magukat.

Még egy apró megjegyzés, egyben az utolsó: a 2. oldal alján Ön a következő szavakat adja a számba:

„Ah! Uram, a nacionalisták, micsoda istencsapása! Bármely

nemzethez tartozzanak is, ők a legrosszabbak mindazon ellenségek között, akiket a haza a keblén melenget! Ők vitték romlásba az én országomat is . . ."

Lehet, hogy *Önnek a rövidség kedvéért* „nacionalistákat" mondtam, de a nyilvánosság előtt *disztingválni kell.* A nacionalizmus önmagában véve igazolható, de a sovinizmus, az ultranacionalizmus, amely ostoba egoizmussal van átitatva, s amely mellesleg szólva majdnem mindig hamis — ez az, ami ellen harcolni kell. Mindegy, hogy a soviniszták a Rajnán túl vagy innen találhatók-e, hogy folyó vagy hegység választja el őket egymástól, hogy acélsisakot vagy fekete inget viselnek-e, vagy tollas föveget, mint a mi fajvédőink — ők azok, akik a maguk álhazafiságával veszélybe sodorják a békét és saját hazájukat.

Egyébiránt csak a nyílt színtéren rázzák oly hangosan a vészkolompot. A kuliszák mögött ezek a széplelkek találkoznak, akár franciák, akár olaszok, németek, magyarok vagy lengyelek. S nem véletlenségből történik, nem is tájékozatlanságból, hogy a Tharaud fivérek a tegnapi „mindvégig kitartókkal" és a mai pénzhamisítókkal fraternizálnak. Mert a fasiszták hatalmas patriotizmusának általában, ha elméletileg határtalan is, gyakorlatilag megvan a maga határa — a pénztárca, a zseb az —, s ha Ön tudni óhajtja, milyen témáról akarok majd beszélni Amerikában, hát tessék: ez lesz a témám.

Kérem, fogadja nagyrabecsülésem kifejezését.

Károlyi

Párizs, 1929. november 15.
[Francia kéziratból fordítás.]

— — —

[1] *A Tharaud fivérek:* francia publicisták, akik 1924—1925-ben *Quand Israel est Roi* címmel könyvet jelentettek meg a Horthy-rendszer támogatására. Könyvükben vadul rágalmazták Károlyi Mihályt, feleségét és mindenkit, aki szerintük franciabarát volt Magyarországon az első világháború alatt. Károlyi Mihály a Tharaud fivérek barátainak az elvakult, militarista jobboldaliakat nevezi.

[2] *Királypuccsok:* l. Jegyzetek.

[3] *Budaőrsi csata:* l. I. 59. lapján.

LEVELEK JÁSZI OSZKÁRHOZ
1929. december 6–7.

1929. december 6.

Kedves Barátom,

mellékelten megküldöm Feakinshoz írt levelem egyik másolatát. Amint látod, az utolsó percben elhalasztottam utazásomat, ezért kénytelen vagyok megmásítani kedves karácsonyi meghívásodnak előző elfogadását és Újév utánra tenni látogatásomat. Bármennyire sürgetnek is ezek a sietős amerikaiak, fogok rá időt találni, hogy pár napot Oberlinben tölthessek, mert már nagyon szeretnék Veled szép nyugodtan együtt lenni egy darabig.

Most fejeztem be a könyvedet, és még jobban el vagyok ragadtatva tőle. [1] Ha időm és alkalmam lesz rá, szeretném ismertetni egy amerikai folyóiratban. Egyetlen kritikai megjegyzésem az, hogy az olvasó úgy fogja gondolni, miszerint némileg elfogult vagy a Habsburgok javára, sajnálod őket. Tudom, hogy nem így van, de éppen ezért talán tévedés volt nem hangsúlyozni ezt a tényt. Abbeli igyekezetedben, hogy pártatlan légy, önkéntelenül is azt a benyomást keltetted, hogy ha a Habsburgok bölcsebbek, a magyar nemesek pedig kevésbé kapzsik és önzőek lettek volna, akkor minden rendbe jöhetett volna a régi Monarchia keretei között, sőt a Habsburgok uralkodása alatt.

A nemzeti kérdéssel kapcsolatos nézeteim általában egyeznek a Tieiddel, de ha én írnék erről a témáról, az én koncepcióm inkább a kelet- és közép-európai egyesült államok eszméje lenne. Hangsúlyozom, hogy ezt a blokkot a régi Monarchiánál tágabb körben építeném fel, s hogy elképzelésem szerint köztársaság lenne vala-

mennyi. Nem mintha naivul hinnék abban, hogy a köztársasági eszmény biztosan garantálja a haladó eszméket általában. Mert — sajnos! — nagyonis jól tudom, hogy még koztársaságokban is fellángolhat a reakció, de mivel e különböző országok gazdasági egyesítése a monarchia által is megtörténhet és a Habsburgok restaurációja Damoklész-kard módjára lebeg valamennyiünk fölött, *a limine* ki akarom zárni ezt a hipotézist. A Habsburg-család hagyományai — nagyon kevés kivételtől eltekintve — mindig reakciósak voltak, úgyhogy a Habsburgok mindig is veszélyeztetnék a haladó eszméket.

Külön akarok gratulálni Neked a háborús bűnösségről szóló fejezetért. Tisza szerepének elemzése világos, éles és kitűnő. Nézeteink ebben a tekintetben is pontosan egyeznek, csak én talán egy lépéssel tovább mennék, és azt mondanám, hogy a „Schuldfrage" merőben képmutató valami, kiváltképpen akkor, amikor olyan államférfiak és politikusok marakodnak rajta, akik soha, egyetlen pillanatra sem hittek a háborúcsinálás bűnös mivoltában. Mivel nemzedékek óta úgyszólván minden országban a nevelés, az irodalom, a tudomány, a tanítás módszere, és a történetírás módszere a háborúcsinálók bálványozásán alapul, a hazafiságot pedig négyzetmérföldekkel mérik — ezért nevetséges, ha a brit és egyéb imperializmusok dicsőítői lámpással keresik, ki volt a bűnös a világháború előidézésében. Nos, ha Anglia, Franciaország és Németország nem viseltek volna háborúkat, ugyan hol lennének a birodalmaik? Ha azok, akik 14-ben háborút robbantottak ki, bűnösök, akkor bűnözőknek kell tekinteni Drake angol kalózt, Nagy Frigyest, Napóleont és minden királyt meg generálist, akiknek szobrot állítottak a világ minden táján. Nem tudok hinni a neo-pacifisták bűnösség-komplexumának őszinteségében, mert az a tény, hogy valaki öt hónappal vagy öt évvel hamarább indította meg a háborút, mint egy másik, nem veszi le az utóbbiról a vétkesség terhét. Ha viszont valaki azt a nézetet vallja, hogy egy ország számára jó dolog más fajok fölött uralkodni, s hogy a hazai iparágak számára piacokat biztosítani hazafias kötelesség — nos, az ilyen ember szemében elméletileg azok a bűnösök, akik alkalomadtán nem indítanak háborúkat, főleg preventív háborúkat.

Morris Ernst barátomtól levelet kaptam, azt írja, hogy amerikai barátaim előre aggódnak a jövőben elmondandó beszédeim miatt. Az East-Sider Hunkey-k[2] attól félnek, hogy majd néhány szardo-

Károlyi Mihály Norman Thomas társaságában (1930, New York)

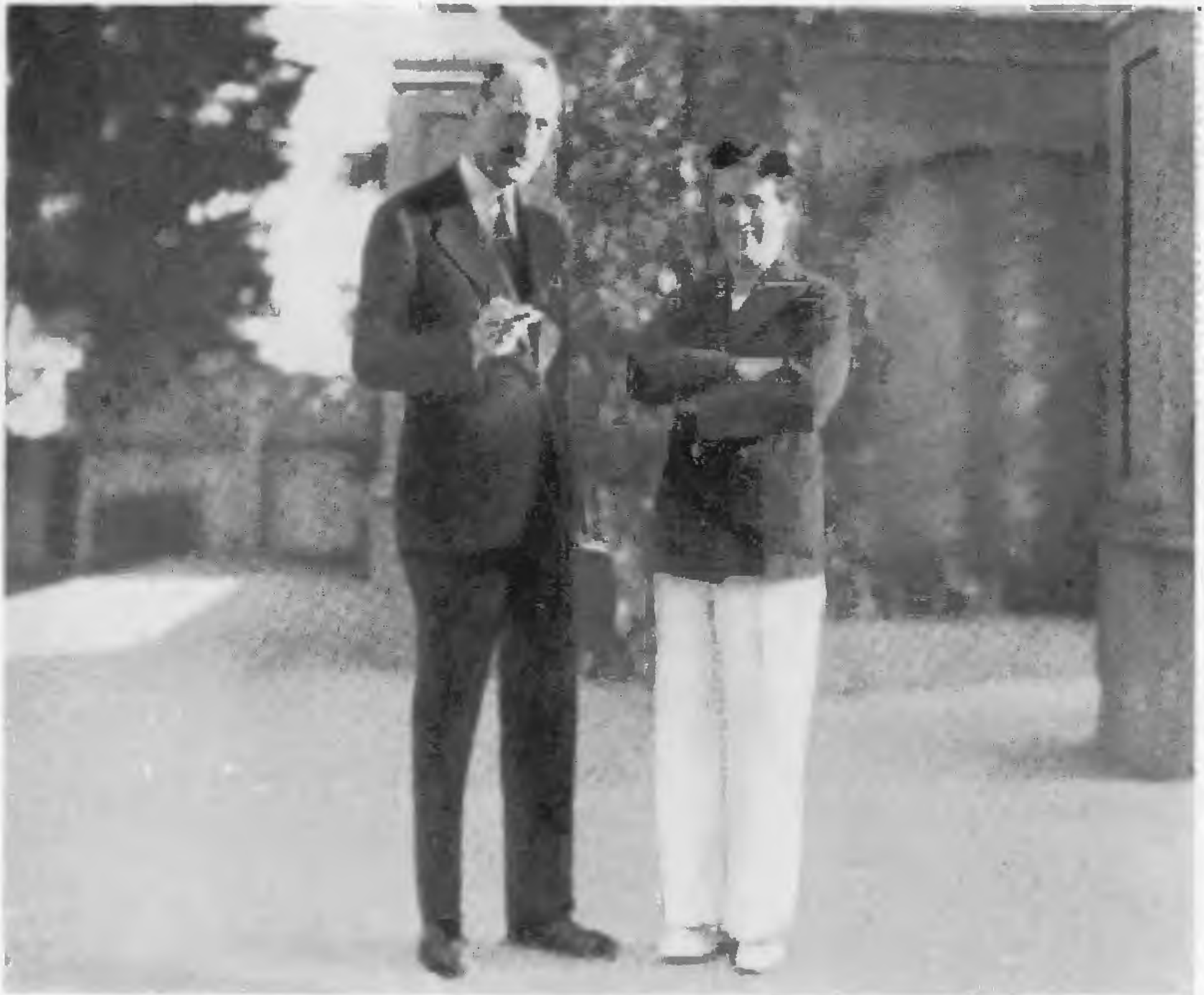

Károlyi Mihály Charlie Chaplinnel (1930, Los Angeles)

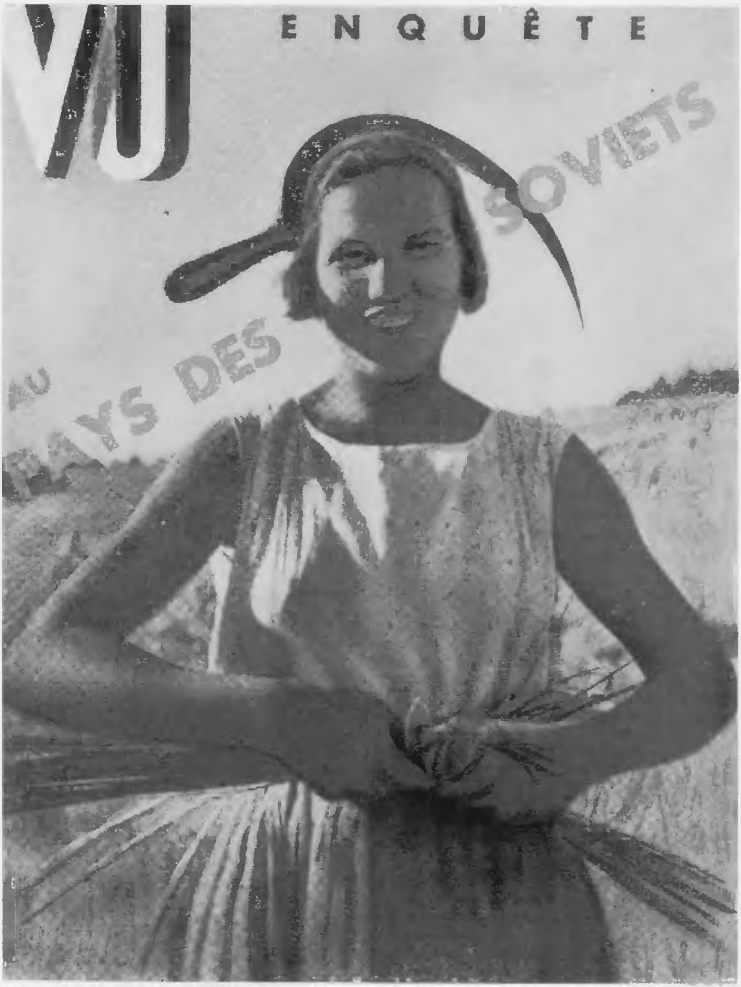

A *Vu* különszáma a Szovjetunióról. A címlap

L'GRANDE RÉVOLUTION TERRIENNE DE 1928

Károlyi Mihály cikkének (Az 1928. évi nagy földforradalom) részlete a *Vu* különszámában

Károlyi Mihály 1931. évi szovjetúnióbeli útján kolhozparasztokkal beszélget

nikus megjegyzést teszek a göndörhajú skót[3] békenyilatkozataira. Ha elkerülhetem, nem fogom őt letörni (bár halálra nevetném magam, ha megtenném), mert véleményem szerint a Labour Party hatalomra jutása óta a brit miniszterelnöknek ez a kolumbusi utazása[4] az egyetlen teljesítmény — nem a békenyilatkozatokra gondolok, melyekről már közöltem a véleményemet, hanem arra az általános hatásra, melyet az amerikai népre gyakorolt. Az a puszta tény, hogy az angol miniszterelnök átjött ide, magát szocialistának nevezte, s emellett cilindert viselt — hirtelen ráeszméltette az amerikaiakat arra, miszerint a szocializmus nem egyértelmű a rablással és a gyilkossággal.

Emlékszem, amikor Caldwell barátunk 1925-ben, New Yorkba érkeztemkor a kikotőhídnál fogadott, ezt súgta a fülembe: „Az isten szerelmére, ne mondja, hogy ön szocialista — ebben az országban lehetetlen ilyesmit beismerni." Ezúttal azonban, mivel Ramsay[5] megtisztította előttem az ösvényt, szabad lesz majd megvallanom politikai gondolkodásmódomat, és nem fogom megbotránkoztatni az amerikaiakat még akkor sem, ha antikapitalista eszméket védelmezek. Ennélfogva teljesen tisztában vagyok azzal, hogy éppen karácsony után nagyon csúnya dolog lenne tőlem lerombolni az amerikai közvélemény gyermeteg boldogságát, kijelentvén: kételkedem a brit Labour Party cilinderes és göndörfürtös vezetője szocialista krédójának őszinteségében.

Abban a reményben, hogy mindjárt megérkezésem után találkozhatom Veled, a mielőbbi viszontlátást várva maradok

hűséges barátod
Károlyi

1929. december 7.

Kedves Barátom,

tegnapi levelemet éppen befejeztem, amikor megkaptam november 25-ről keltezett soraidat, s így első levelem újraírása helyett inkább írok egy másodikat, válaszul a Tiedre.

Igen józan, de nagyon nehezen követhető tanácsot adsz nekem. Más szavakkal, arra akarsz rábeszélni, hogy beszédeimnek éppen a legjobb részeit hagyjam el vagy nyeljem le. Tudom, igazad van, mikor azt feleled, hogy „juste milieu"[6] van egy logikailag kiélezett szardonikus beszéd és egy lapos közhelyekből álló beszéd között. Elismerem, hogy a határozatlan frázisok nyugodt vizein

evezni biztonságosabb dolog, mint eszméinket őszintén a hallgatóság elé tárni. Másrészt viszont Te is épp oly jól tudod, mint én, hogy gondosan megválogatott szavakkal nem lehet meggyőzni vagy befolyásolni embereket.

A legnagyobb kárt, főleg a mi háborút követő korszakunkban, azzal okozzák a vezető emberek, hogy félnek megmondani az igazságot.

„Wer die Wahrheit kennt und saget sie nicht,
Der ist fürwahr ein erbärmlicher Wicht."[7]

Őszinteség — erre van szüksége egész korunknak. A politika, a vallás, az erkölcs mind szaturálva van hazugságokkal vagy félhazugságokkal, s ezért véleményem szerint annak az ügynek, amelyért küzdünk, jobban szüksége van az igazság feltárására, mint a mellébeszéléssel elért ideiglenes sikerre. És ezt Neked, barátom, aki nagyobb polgári bátorságról tettél bizonyságot, mint bárki más, akit ismerek, meg kell értened. Tudom, meg is érted, de éppen, mert személyi sikeremet kívánod, olyan önellenőrzést javasolsz nekem, amilyet sajátmagaddal szemben nem alkalmaztál. Illik Rád az ismert mondás: „Faites ce que je dis, mais ne faites pas ce que je fais."[8]

Természetesen igazad van — „c'est le ton qui fait la musique"[9] szavaim ellenére is meg fogom kísérelni, hogy a lehetőség szerint elkerüljem az opportunizmus Scylláját meg az utópikus radikalizmus Charybdisét. Ám ha nem is akarom meghökkenteni hallgatóságomat eszméimmel, merőben hiú remény, hogy mindenki tetszését megnyerhessem, mert hát sem egy Coolidge, sem egy Chamberlain féle államférfi tulajdonságaival nem rendelkezem.

Örülök, hogy a papír-pacifizmus értéktelenségét illetően egyetértesz velem. Sajnálom, hogy nem bocsátkoztál bővebb részletekbe Lord Rothermere propagandájával kapcsolatban. Előre tudtam, hogy ezen a ponton is egyet fogunk érteni. Most azonban az a kérdés, hogy mennyit és mit mondjon az ember azoknak az ostoba amerikai magyaroknak, akik beleestek e Magyarországról elindított propaganda hálójába?

Egy dologban persze nem értek egyet Veled, s ez a Te antimarxista beállítottságod. Ha nincs középút szocializmus és bolsevizmus között, akkor — szerinted — a haladás egyetlen módja a teljes demokrácia. Csakhogy éppen ez a módszer az, amelynek hatékonyságában én egyre kevésbé hiszek. Két okból. Először is

azt látom, hogy a demokrácia még legteljesebb megvalósulása esetén sem akadályozta meg a reakció kifejlődését, példának okáért Franciaországban és Amerikában. Másodszor úgy tapasztalom, hogy a gazdasági helyzet erősebben hajlik a bizonytalanság felé, mint valaha. S itt most meg kell mondanom valamit, amit nyilvánosság előtt sohasem mondanék el, sőt talán még magánbeszélgetés során sem, legfeljebb egy-két jó barátomnak, amilyen Te vagy. Ez pedig a következő: tekintettel a gazdasági helyzet jelenlegi szakaszára, úgy vélem, hogy csak diktátori módszerekkel lehet a válságot megoldani vagy legalábbis könnyebbé tenni. Te tudod, milyen heves ellenfele vagyok az olasz fasizmusnak, mégis azt hiszem, hogy bár Mussolini nem fogja megoldani Olaszország problémáját, maga az a tény, miszerint ellenőrzése alatt tartja országa gazdasági életét, az általános helyzet némi javulását eredményezi. Más szavakkal kifejezve: úgy hiszem, hogy ha Nitti barátom holnap újra hatalomra jutna és visszaállítaná régi formájában a parlamentet, a dolgok nem mennének jobban, sőt csak rosszabbra fordulnának.

Amerikában a Wall Street diktatúrája irányítja a gazdasági életet. Ez a diktatúra leplezett, álcázott, de mindenesetre létezik. Oroszországban nyílt diktatúra van, s másutt is mindenfelé megvan a diktatúrára való tudatos vagy nem tudatos törekvés; nem azért, mert divat, hanem azért, mert a világgazdaság nem engedheti meg magának a termelés és az elosztás anarchikus módszereit, amelyeket a tizenkilencedik századtól örökölt.

Igen jellemző, hogy egy olyan ember, mint Bernard Shaw, nyíltan a parlamentarizmus ellen foglal állást, dicséri Mussolinit, sőt megírta *The Apple Cart*[10] című darabját, — amely — bár én nem láttam, nem is olvastam — tudomásom szerint az angol parlamentarizmus maró kritikája. Úgy vélem, Shaw nem cselekszik okosan, hogy ilyen propagandát fejt ki, mert nem veszi tekintetbe: azok az emberek, akikhez szól, jóval alatta vannak az ő színvonalának. Ennélfogva félreértik, s így ő — ha nem is akarja — a fasizmusnak segít. Természetesen mindez maradjon köztünk, mert az ember nem tehet ilyen engedményeket az ellenségeinek a harc kellős közepén.

Természetesen csak a magam nevében fogok beszélni, főleg akkor, ha különbséget akarok tenni 18-as és mai állásfoglalásom között. Lojális kívánok lenni barátaimhoz, még akkor is, ha poli-

tikailag nem értenek egyet velem. Ami azt a bizonyos magyar radikális csoportot illeti, amelynek kénytelen voltam megtiltani nevem használatát — hát ez nagyon nehéz eset. Én úgy ismerem az amerikai magyarokat, akár a tulajdon zsebemet. Igazad van, amikor korruptnak nevezed őket; én ezt azzal a kis kiegészítéssel módosítanám, hogy a megállapítás nemcsak a szélsőséges radikálisokra érvényes, hanem — amennyire én tudom — kevés kivétellel egyformán korruptak valamennyien, bármelyik színhez tartoznak is.

Előadási körutamat igyekszem megszervezni. Természetesen a magyarokhoz anyanyelvükön kell majd beszélnem, ebben az esetben pedig szükségké pen érintkeznem kell azzal a bandával, melynek tagjai rendszerint üzletet csinálnak a politikából, bármelyik párthoz tartoznak is. Mert az a szomorú igazság, hogy a józan, igazi magyarok már teljesen amerikanizálódtak, s alig-alig érdeklődnek a magyar politikai kérdések iránt. Jól tudom, hogy az East Side-i szélsségesek „ne sont pas les chevaliers sans peur et sans reproche"[11], de vajon a kevésbé szélsőségesek jobbak-e náluk? Aligha. A számos magyar republikánus politikai klub egyikének elnöke naivul elmondta nekem, milyen kényelmes és jó jövedelmet nyújtó foglalkozása van: a New York-i játékszalonok részére olyan kis szerkezeteket fabrikál, amelyekkel úgy lehet irányítani a rulettet, hogy a golyó mindig a meg nem játszott lyukba essen bele. És nekem ezzel az emberrel a jobb oldalamon kellett ott ülnöm egy tiszteletemre rendezett banketten. Egy másik, hasonló republikánus klub elnöke Bridgeportban valami olyan kitüntetésfélét viselt a gomblyukában, amelyet Horthy küldött neki.

Ilyen emberekkel találkoztam és fogok találkozni az USÁ-ban élő magyarok úgynevezett előkelőbb jobboldali köreiben. Csak úgy lehetne elkerülni őket, ha magyarokkal egyáltalán nem foglalkoznék, de hát megtehetem ezt? „Il faut qu' on fasse bonne mine au mauvais jeu."[12] Csak azért lehetek felelős, amit én magam mondok — amit mások mondanak, az kívül esik hatáskörömön.

Hajóm január 5-én érkezik meg, s mihelyt lehet, első látogatásom Neked szól majd.

Igaz barátod
Károlyi

P. S. Igen jó otletnek tartom azt a tanácsod, hogy titkárt vegyek magam mellé. Feakinsnak egy utóiratban majd megemlítem, hogy keressen nekem egyet.

Párizs, 1929. december 7.
[Angol nyelvű kéziratból fordítás.]

---

[1] *Jászi Oszkár könyvének címe:* Dissolution of the Habsburg Monarchy.

[2] *East-sider hunkey-k:* New York bevándorolt negyedének kelet-európai származású lakói.

[3] *Göndorhajú skót:* R. MacDonald.

[4] *Kolumbusi utazása:* R. MacDonald amerikai utazasa.

[5] *Ramsay:* MacDonald.

[6] *Juste milieu:* középút.

[7] *Wer die Wahrheit kennt und saget sie nicht, Der ist fürwahr ein erbärmlicher Wicht:* aki ismeri az igazságot, de nem mondja meg, az egy nyomorult fickó.

[8] *Faites ce que je dis, mais ne faites pas ce que je fais* (fr.): tedd, amit mondok, de ne tedd azt, amit én teszek.

[9] *C'est le ton qui fait la musique* (fr.): nem az a fontos, mit mond, hanem az, ahogyan mondja.

[10] *The apple cart:* Szénásszekér címmel játszották Magyarországon.

[11] *Ne sont pas les chevaliers sans peur et sans reproche* (fr.): nem félelem- és gáncs nélküli lovagok.

[12] „*Il faut qu'on fasse bonne mine au mauvais jeu*" (fr.): jó arcot kell vágni a rossz játékhoz.

RÉSZLETEK KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ 1929. FEBRUÁR 3-A ÉS 1930. AUGUSZTUS 31-E KÖZT ÍRT LEVELEKBŐL

Párizs, 1929. február 3.

...A magyar lapok közölték, hogy a képviselőházban foglalkoztak a Károlyi-vagyonnal. A büdzsében is szerepel a tétel. 60 százalék mint bevétel, 40 százalék mint teher. Az újságot sajnos nem láttam, csak Menczertől tudom a következőket: a hitbizomány 100 millió pengőre, vagyis 400 millió mostani frankra van fel-, illetőleg lebecsülve...

...Mindebből kisül, hogy dacára, hogy 50 százalékra lebecsülték a majorátust, és dacára hogy tíz éven keresztül jövedelmét elpanamázták, a megmaradt 40 százalék még mindig kétszer annyit jövedelmez, mint azelőtt. Más szóval ezelőtt az összvagyonomnak 60 százaléka sőt 80—90 százaléka semmit sem jövedelmezett, és csak tíz százalék hozott valószínűleg két vagy három százalékot. Természetesen, egy része a vagyonomnak nem is hozhatott (ház, kert stb.), az a groteszk helyzet áll elő, hogy a várományosoknak (József és consortes) hálásnak kell lenniük, hogy a magyar kormány szíves volt a vagyon 60 százalékát elkobozni, mert csak így duplázódott meg a jövedelem. Nem igazolja-e ez az én agrárpolitikámat? A magyar földbirtokos osztály, ha 1918-ban átesett volna a részleges konfiskáláson, ma megduplázta volna jövedelmét, és a paraszt és az állam is jól járt volna. De csak ezek a trotlik nem értették meg. Másodszor, légy meggyőződve, nem fogom nekik ezt az előnyös rendezési módot felkínálni. Ez a meglepő eredmény, mely meghazudtolni látszik a kecske és káposzta mesét, csak úgy lehetséges, hogy egyrészt a birtokok alig

jövedelmeztek, és az alapvagyon 80—90 százaléka egyáltalában semmit. Ha ez a 90 százalék értékesítve lesz, az őstulajdonos, a paraszt és az állam is úgy tudnak megosztozkodni, hogy mind a három faktor jól jár. Kiszámítottam azt is, hogy nekem a vagyonom után minimum ötmillió arany, vagyis 25 millió francia frank évi jövedelmemnek kellett volna lenni.

Párizs, 1929. február 8.

...A legnagyobb politikai hír, hogy a Vatikán megegyezett Mussolinival[1], aki visszaállítja a pápa világi államát. Jellemző, hogy a pápaság, mely 58 évig a non possumus[2] álláspontján állott, épp a legreakciósabb, leggyilkosabb háborús rezsimmel köti meg az egyezséget. A pápaság ezzel végleg lemond önállóságáról, Olaszországban egy Monaco lesz, mely mindent tűrni lesz kénytelen. Érdekes, hogy a katolikusok ezentúl követelhetik, hogy a kardinálisok többsége ne legyen olasz. Egy nem olasz pápa ekképp elméletileg lehetséges lesz. Vajon milyen alkotmánya lesz ezen, az Isten helytartója által újra talpraállított államnak? Autokratikus? Ha demokratikus lenne, akkor idegen pápa számára nyílna meg az út. Ezt Mussolini, de más olasz kormány sem engedné meg. Összevéve mindent, azt hiszem (és remélem), hogy a katolicizmus erős presztízs-csökkentéssel fog kikerülni. Mussolininek ez egy látszólagos nagy sikert jelent. Azért is forszírozta, hogy ezzel kamuflírozza különben megroppant helyzetét.

Párizs, 1929. február 13.

...Az idecsatolt újságból olvashatod, hogy Menczer mint rendesen, megint rosszul mondta be a vagyonra vonatkozó számokat. Nem 40 millió, de 10 millió 500 000 pengőt tesz ki a 40%. A lapból, mint látod, nem tűnik ki, van-e felgyülemlett összeg, vagy nincs ilyen. Ha csak azt veszem ki, hogy ez a vagyon 300 000 aranykoronát jövedelmezett, 10 éven keresztül ez is 3 millió aranykoronának felel meg.

Párizs, 1929. június 24.

Angyalom,

L. most telefonált, hogy Mrs. L.-tól táviratot kapott, hogy a két cikket, az övét és a Tiedet (amennyiben azt elfogadod) el-

adta és pedig egy-egy cikket 750 dollár, 18 500 francia frankért. Gratulálok az újságírói eredményedhez. 1500 szóért nem sok ember kap ilyen honoráriumot. Ettől eltekintve aggályaim sajnos továbbra is fennállnak... Rengeteg támadásnak leszel kitéve, akármit is írsz. Meg vagyok győződve, hogy Mrs. L. a maga részéről sohasem keresett ennyit 1500 szóért. Minthogy egyedül vagy és unatkozol, azt ajánlom, írd meg a cikket, még akkor is, ha nem adod el. Mrs. L.-nak azt kábelezném, hogy meggondolási időt kérek. Egy ilyen cikk két-három hónap múlva is éppen olyan aktuális marad. Én a havannai sketshemért csak 50 dollárt kaptam. Az igaz, hogy Schwimmer negociálta. Ezt csak azért írtam, hogy lásd reálisan, hogy a maximális árat kaptad. Csak Lloyd Georgeféle emberek kapnak talán tobbet. Ezt is kedves ellenségeidnek koszonheted. A *Deliniator* konzervatív lap, a sznobok lapja...

...L. természetesen biztat, hogy írjad csak meg, nem a pénz miatt, mondja, de mert használni fog. Elismerem, de attól függ, kiknek szemében fog használni. A nagy olvasókozonség előtt fokozni fogod az irántad máris meglevő érdeklődést. A sznobok mindenképpen még jobban fognak gyűlolni. Minél nagyobb lesz a sikered, annál komiszabb hazugságokat fognak Rólad terjeszteni... Egy jó, ha kissé drasztikus magyar kozmondást ajánlok figyelmedbe: Nem lehet egy fenékkel egyszerre két lovat megülni. A Ritz sznobjait és a nagy tomegeket megnyerni egyszerre nem lehet. Ez volt Claire Sheridannak is a tragédiája. Hiába volt a svéd trónorokospárnak kebelbarátnője, hiába volt befogadott tagja a legmagasabb angol koroknek, Lenin modellírozása megadta a kegyelemdofést. C. Sheridanból lett valaki, de épp ez, amit osztálya nem bocsátott meg neki. Katus, két út kozott kell választani! Nem ebből a cikkből kifolyóan, de egyáltalán. Ha ezt nem teszed, szerencsétlen leszel. Jobbról, de balfelől is elveszíted barátaidat. Csak engemet nem; de ez édeskevés vigasz, mert az én barátságom semmit sem nyújt, csak sokat árt. Ezek az ellenforrik, kozombos, hogy milyen nemzetiségűek, osszetartanak, és mind komiszak. Nincsen hulyébb, rosszmájúbb osztály náluknál. Az útonálló betorők és kozottük csak egy pár kiló szappan, púder és rúzs a különbség. Nem jobbak, csak tisztábbak. Íroi pálya megkezdéséhez kitűnő start ez a cikk, de csak akkor, ha komolyan beléjük harapsz és gúnyba mártod tolladat. Ha erre nem tudod magadat rászánni, ne írjál. Képességeidben nem ké-

telkedem, csak rutinról van szó, és ez idővel megjon. Ezen honorárium után ítélve egy sikeres konyvért konnyen 2—300 000 frankot tudnál keresni. Gondold meg jól, mielőtt határozol, egyelőre kérjél halasztást.

Párizs, 1929. június 25.

...Tegnap Mela Mutternél piknikeztem. Vaillant-Couturier volt ott, akit a rendőrség koroz. Reggel óta ott rejtőzkodott. Ezen okból csak nyolcan—kilencen voltunk, sokkal gemütlichebb volt, mint rendesen. A vendégeknek egy része nem tudta hogy Vaillant-Couturier is ott van, mert más néven mutatták be. Tobbek kozott az egyik vendég magával hozott egy csinos voroshajú asszonyt, akinek a nevét senki sem tudta, még a háziasszony sem. Egy magyarnak volt olasz származású felesége. Mondanom sem kell, hogy ébredő, legitimista, fasiszta, klerikális érzelmekkel volt szaturálva.[3] Előbb beugrasztottam, hogy mondja el, amit ezek a hülyék mindig mondanak, hogy legitimista, és hogy amellett Horthy—Mussolini-bámuló, hogy olasz patrióta létére azt kívánja, hogy a Habsburgok visszakerüljenek, hogy jó katolikus érzelmei dacára ossze tudja Jézus Krisztus elméletét egyeztetni a gyűloletre és bosszúra alapított fasizmussal. Ezen szokvány Kauderwelsch eldeklinálása[4] után nem volt nehéz állításának tarthatatlan voltát kimutatni. Minthogy nem volt ostoba, kénytelenkelletlen félig-meddig beismerte ellentmondásait. Az ilyenféle emberek olyanok mint a verkli, ha felhúzzák, végigdarálják a leckét. A mulatságos az volt, hogy az asszonynak sejtelme sem volt, hogy milyen társaságba került. Istenem, ha tudta volna, hogy jelenlétében egy, a rendőrség által korozott kommunista ül, hisztérikus rohamot kapott volna. Nittiről azt mondta, hogy egy kopedelem, mert úgy, ahogy ő tette, nem lehet egy embernek nézeteit megváltoztatnia. És Mussolini? Talán nem változtatta őket? — Egy embernek sem szabad hazájának kormányát, még ha nem is tetszik, külföldon kritizálni — volt a válasz. — Áll ez a tétel a fehéroroszokra is? — kérdeztem naivan. — Az más — felelte. — Gondoltam! Mert maguk még véletlenségből sem tudnak logikusak lenni. — Ez a félig francia, félig olasz, férjezett magyar asszony egy csapásra szimpatizált mindezen nemzetek „hazafiaival" épp azért, mert nem hazafiak, mert csak egy gondjuk van, a saját zsebük és osztályuk érdeke, képesek épp azokkal cimbo-

rálni, akik drága patriájuk ellen akár revans-, akár hódító szándékból törnek. Nézetei csak azért voltak érdekesek, mert olyan naiv őszinteséggel mondta el az ellenforradalmárok tízparancsolatát...

...A sznobok terrorja a buták felett még érthető, de hogy az intelligensek is fejet és térdet hajtanak az internacionális kurva világ előtt[5], ez az, ami felháborít. Ezeknek a hazafiságát, erkölcsét, vallását, buta szokásait, hacsak látszatra is fogadjam el, csak azért, hogy kegyesen befogadjanak az ő benső körükbe, ez az, ami lehetetlen. Az ellenforrik által rólad terjesztett rosszakaratú híreknek csak egy bajuk van, az, hogy nem igazak. Ha igaz lenne, hogy kémkedés céljából voltál velük, meg lehetne bocsátani azt az ízlésedet, hogy az ő társaságukat keresed fel. A világ nagy, nemcsak Ritz-hotelekből áll. Mint az első emberpárnak az Isten, mondom én Néked, csak épp abból az egy almafa gyümölcseiből ne egyél! Csak látszatra szépek; ha beléjük harapsz, rá fogsz jönni, milyen rothadtak, úgyhogy magadat is megmérgezed velük. Nincsen, Katus, nincsen már visszatérés, nemcsak nekem, de Neked sem. Ezt lehet siratni (én biz' Isten nem teszem), de változtatni rajta nem lehet. Te szeretnéd a mi esetünket úgy látni mint M.-ét. M.-ék most állanak ott, ahol mi 1914-ben, nem is: 1917-ben. Azóta egy világ szakadt ránk, a Damoklész kardja még csak lóg amazok feje felett. Kérdés, ha rákerül a sor a teljes szakításra a saját osztályukkal, meg fogják-e állani a helyüket. Nem hiszem. Ez azonban nem fontos. Amit mondani akarok, az az, hogy a mi esetünk nem azonos az övékével, mert mi sokkal, de sokkal messzebb mentünk. De minek is írom mindezt, Te éppen olyan jól tudod, mint én.

Párizs, 1929. augusztus 2.

...Azt hiszem, arról van most szó, hogy Józsefék[6] közben megijedtek és most már nincs annyira kedvük tőkéhez juttatni bennünket. Legfeljebb, ha nem csurran, csöppen módra gyenge kis negyedévi járandóságot kiutalni, azt is csak addig, míg én jól viselem magamat, nem politizálok. Ellenkező esetben azonnal megvonják a „kegy-adományokat". Mulatságos lehet számukra más ember pénzéből „nagylelkűsködni", még a „hazának" is szolgálatokat lehet tenni patriotikus zsarolásokkal! Ebbe a játékba nem megyek bele, még ha gyerekeim nevelésébe is kerül. *Ezt*

előre bejelentem. Kurva moráljukkal nem hagyom magamat megzsaroltatni. József urat és az egész családot lopás címén fel fogom a külföldön jelenteni. Hogy egy ilyen pört elveszítek, mit sem törődöm vele...

...Csak jöjjenek elő az ő keresztény moráljukkal, én megadom a választ rája, ha százszor is grófok vagy hercegek. Reszket a toll a kezemben, annyira felháborít ezeknek a komiszsága. Hidd el, nem tévedek. Arról van szó, hogy meg akarnak *saját* pénzemmel politikailag zsarolni. Hát csak jöjjenek az én utcámba, majd ellátom a bajukat!

Párizs, 1929. október 9.

...Mit szólsz Sforza leveléhez?[7] Nem disznóság? Jellemző az akkori olasz kormányra, hogy dacára, hogy Sforza jelentése kedvező volt, inkább valami jottment fehér oroszok nyomásának engedtek. Teljesen tudatában voltak, hogy egy ártatlan embert űznek ki, és hozzá olyan módszerekkel tették ezt, hogy mindenki joggal hihette, hogy legalább is betörőkről van szó. Én nem akarom a dolgot most Sforzával szemben feszegetni, de azt találom, hogy az ő szereplése a lehető leggyengébb. Csak most, 9 év után szólal meg, mert most ő maga is üldözött.[8] Úgy látszik, hogy a pensio Constantin „barátaink" összejátszottak a bájos Türr Stefániával.[9] Valószínűleg az Imperialiaknak és a Rucelliaknak[10] is bent volt a keze. Megengedem, hogy az átlag burzsoák sem jobbak ezeknél. De meg kell hogy értsed, hogy épp az arisztokraták — legyenek angolok, oroszok, franciák, olaszok, — személyesen ellenségeink. Amazok elvi ellenségeink, legtobb esetben indifferensek, de emezek ontudatosan űzik a hajszát ellenünk. Mi, Te meg én, nem is annyira a nagy bankároknak és pénzarisztokráciának vagyunk „ein Dorn im Aug'"[11], mint inkább a régi feudális világnak. Az internacionális társaság épp ezeket a régi feudálisokat imádja. Az ő ellenségeik az ovék is. Még akkor is, ha nem is tudják és értik, hogy miért. Ahhoz tudatlanok. A rémregényeket, amelyeket a fehér oroszok és a mi rokonaink terjesztenek, vakon elfogadják. Ha majd jobban megbarátkozunk Sforzával, aki biz' Isten nem méltó barátságra, meg fogjuk a részleteket is tudni. Majd megtudjuk a neveket, akik a Károlyi dossziéban szerepelnek.

Párizs, 1929. október 10.

. . .Az otthoni szocik különben *megint* paktálnak Bethlennel.[12] Ezúttal már nem is titkolják. Minek is. Bethlen azt kívánja tőlük, egyengessék a magyar kormány útjait az angol Labour felé, amelyre ők oromest készek is. Ennek ellenében haza engedik Garamit, Buchingert és Garbait[13]. Ez a tény Peidlék által úgy lesz beállítva, mint annak bizonyítéka, hogy a magyar kormány tényleg a liberalizmustól csak úgy csepeg. Ezek a kis manőverek természetesen sikerülni fognak, mert MacDonald legalábbis olyan árulója a munkásságnak, mint Peidl, Garami és Buchinger. A II. Internacionálé világszerte eddig csak kerékkötője volt a munkásmozgalomnak, most azonban, és ebben semmi túlzás, a kapitalizmusnak roham-osztályát képezik, és ők fogják a fasizmust előkészíteni, es abban részt venni. MacDonald amerikai útja a legnagyobb bloffok egyike. Mialatt a békéről, leszerelésről stb. mondja el Amerikában kozhelyeit, addig szépen előkészítik az Oroszország-ellenes egységfrontot. A tény az, hogy a kapitalista világ sohasem félt annyira Oroszországtól, mint most. Az ot évre szóló gazdasági tervnek az első éve már lejárt, úgy látszik sikerül. Az öt év helyett négy évről lesz szó. Ha ez sikerül, Szovjet-Oroszország tekintélyes ipari és mezőgazdasági állammá fogja magát kinőni, aminek megakadályozása a kapitalizmusnak életkérdése. Hiába fogják Neked erre azt mondani, hogy sem Anglia, sem Franciaország nem akar háborút; nem is arról van szó, de arról, hogy a magyart, lengyelt, románt, csehszlovákot, jugoszlávot fogják csatasorba állítani és pénzelni. Keleten a kínai kuli, Nyugaton a balkáni kuli egyszerre fog felmasírozni. Ezt csakis a szociáldemokraták segítségével lehet végrehajtani. Egy ilyen nagyobb koncesszió érdekében még Bethlent is elejtik, helyébe egy Nagy Emil vezetése alatt létesítendő koalíció, Peidl, Garami, a megtért Nagy Vince stb. Rothermere propaganda (25 magyar falut visszaad). Németországnak visszaadják a korridort, a lengyeleknek odaígérik Ukrajnát.

Párizs, 1929. november 4.

Angyalom,

orültem, hogy hangodat hallottam. Tegnap megnéztem a Rothschild-színházban egy igen gyenge, régi divatú díszletekkel kiállított revút „Histoire de France". A színház igazán nagyon szép,

különösen a foyer és a világítások. Ott ordította a T. S. F.,[14] hogy az angol király hirtelen meghalt. Minthogy a reggeli lapok nem hozták, valószínűleg nem igaz.[15] A Matin ma azt írja, hogy Maxton, aki mögött száz képviselő van, meg fogja MacDonaldot buktatni a munkanélkülieknek adandó segély ügyében.

Délután találkoztam az elvtárssal.[16] A helyzet szörnyű lehet a börtönökben, ma a negyedik halt bele az éhségsztrájkba.[17] A sztrájkolókat mesterségesen etetik, de éppen ezek haltak meg legelőször. Úgyhogy erős a gyanú, hogy valami mérget adnak be nekik. Kérlek, beszélj a Labour Party embereivel erről az újabb botrányról. Kérd meg, hogy sürgönyözzenek Bethlennek vagy Horthynak egy erőteljes tiltakozó üzenetet. Ők most jóban akarnak az angol Labourral lenni, hogy menten összeszarják magukat, ha egy ilyen táviratot kapnak.

A helyzet a következő: nyolcvan politikai fogoly (akinek más bűne nincsen, minthogy úgy gondolkozik, mint én) a legkülönbözőbb börtönökben azért indítottak éhségsztrájkot, mert olyan kegyetlenül bántak velük, hogy inkább a halált választják. Evés helyett moslékot kapnak, megtiltják, hogy kívülről segélyezzék őket, még saját rabkeresetüket sem fordíthatják a kosztjuk feljavítására; az éhségsztrájkjuk már két hét óta tart, állandóan verik őket. Ma sürgönyöztem ebben az ügyben Roger Baldwinnek, kérve, hogy ő is protestáljon. Ha a Labour miniszterek nem kaphatók egy ilyen sürgöny küldésére, keressed fel Maxtont. Ezek az otthoni gazemberek képesek mind a nyolcvanat „mesterséges etetéssel" meggyilkolni. Ha nem volnál éppen Londonban, Dax helyett odamennék, csak ezért. Talán Brailsford segíthetne Neked (New Leader), ő mindig bátor, baloldali ember volt. Mikor a híres corki polgármester éhségsztrájkban meghalt, egész Anglia fel volt háborodva. Most már négy ilyen eset van, és még alig hogy megemlíti az egy *Manchester Guardian*. Ha B. Shaw-, vagy Bertrand Russell-, vagy H. G. Wells-féle emberek írnának, természetesen szintén jó lenne. A legnagyobb hatást azonban az keltené, ha a kormány tagjai állnának a mozgalom élére. Az Öreg Lansburyt lehetne talán még a legkönnyebben beugrasztani. Utasítsa az angol kormány budapesti miniszterét, hogy nézzen utána az ügynek.

Párizs, 1929. december 8.

... Tegnap kaptam Nagy Vincétől ismét levelet, melyben sürgősen segítséget kér, mert különben „késő lehetne" (allúzió az öngyilkosságra). Feleltem, hogy lehetetlen most segítenem rajta. Legalább havi 1500 pengőt kér. Azt is írja, hogy a magyar hatóságok nem ismerik el jogomat a magyar honpolgárságra, mert nem tudom bizonyítani útlevéllel, hogy tényleg csak tíz éve hagytam el az országot. Szóval, mint mindig, aljasok, ostobák. De lesz idő, amikor jaj, hogy meg fogják ezt bánni.!

Meglátod, Londonban is komiszkodni fognak Ádámmal és Évával minden magas Labour-protekció dacára. Biztosra veszem, hogy nem adják meg nekik az útlevelet. „Hetedíziglen" a jelszó. Különben dögrovóson vannak. Tudod, hogy egy magyar földmunkás heti átlag keresete tizenkét francia frank, vagyis nem egészen két francia frank naponta. Ebből kell a szerencsétlennek étkezni, ruházkodni stb. Ennél igazán jobb volt a nyílt jobbágyság, vagy akár a rabszolgaság is. Istenem, mit adnék, ha azt a 10 000 magyar nagybirtokost tudnám ilyen napi két frankos keresettel dőzsölni látni. Bethlen helyzete a reparációs kérdésben ingott meg. A mulatságos tudniillik az, hogy épp „nagy szövetségesünk", Itália, akire az utódállamok reparációs követelésének hatvan százaléka esik, szorongatja Magyarországot legjobban. Hiába ugrálnak fel a képviselők, és kinyújtott karral (jobb lenne, ha nyújtogatott nyelvvel), fasiszta módon üdvözlik Mussolininak a karzaton ülő képviselőjét, a fizetést nem engedik el —, és minthogy fasiszta olasz „nagy szövetségesükről" van szó, még antantellenes pózba sem vághatják magukat. Ez természetesen nem hazaárulás. Nemcsak, hogy ők és nem én írtam alá Trianont, de tízéves fogadkozás után, hogy így meg úgy majd megmutatjuk, hogy mire képes a magyar nemzet, most Bethlen, a nagy államférfi fizetni fog, és épp annak a nagy szövetségesnek, akinek segítségével kellett volna a revansháborút megvívni a gaz kisantant ellen, amely fojtogatta Magyarországot. Nem, nem, soha! Nem ördögi irónia? A Rothermere hólyag után az olasz hólyag pukkad el.

Folkstone és London között, 1929. december 10.

... Ma reggel, miután a Grosvenorban megháltunk, Mrs. Marshall elvitte őket (a gyerekeket) a követségre. Természetesen lova-

gokhoz képest, angolosan öltözött „úriemberek" udvariasan fogadták. Ez is kellene, az is, fotó, keresztlevél, magyarországi illetőség megállapítása. Egyszóval időt akartak nyerni a végleges döntés előtt, ami egy hét, egy hónap, vagy 10 év múlva lesz. De ez mind közömbös, a fő, hogy a bejelentés megtörtént. Jobb lett volna mindjárt ezzel kezdeni. Noel Baker úgysem tud rajtunk segíteni. Holnapra meghívott Mrs. Marshall teára, Garvinnal fogok ott találkozni és más újságírókkal, azért, hogy ezeket elmondjam nekik. Talán sikerül erről íratni, ami azért lesz jó, mert intimidálni fogja Horthyékat . . .

. . . Feakinsnek azt válaszoltam, hogy francia pénzbe átszámolva minimum 14 000 frankot akarok egy-egy felolvasásért. Ő 12 500 frankot, vagyis 500 dollárt ajánl. Fizessenek, annyit írtak rólunk. Az az érzésem, hogy 1000 dollárt is kérhettem volna. (25 000 francia frank), de nem akartam a húrt túlságosan megfeszíteni. Azt is sürgönyöztem, hogy maximum 6 hétre jövök.

London, 1929. december 11.

. . . Csatoltan küldöm a *Manchester Guardian* és a *Daily News* két cikkét. December 11-i szám, melyben Éva és Ádám londoni szerepléséről ad hírt. Természetesen kisebb hibákkal. De az mindegy. Jellemző, hogy a *Daily Herald* amilyen gyáva, még ezt sem merte leközölni, dacára, hogy Mrs. Marshall először nekik telefonált[19].

Ma megnéztem Kitty W.-vel az Apple Cartot.[20] Szörnyűnek találom, egy pár vicctől eltekintve. Shaw-t egyáltalán nem értem. Mit akar? Demokráciát nem, szocializmust sem (egyiket jobban kifigurázza a másiknál), tehát csak fasizmust, hozzá királysággal. Mert hisz a bolsevizmust is állandóan támadja. De akkor minek írt a szocializmusról könyvet, és miért vallja magát Labour-pártinak? hisz egészen darabja a mai Labour ellen irányul. A vörösinges bolsival is a demokráciát dicsőítteti. Legjobban mulattam a miniszterelnök Ramsay MacDonald karikatúráján. Vetted észre, hogy a színész éppen úgy tartja a kezét mellényzsebében mint Ramsay. Ha én írnék ilyen darabot, aki megvetem a Labourt és a szocdemeket, és a parlamentáris demokráciában sem hiszek, érthető lenne, de hogy Shaw minek csinál fasiszta propagandát, érthetetlen. Ha szoci valaki és így gondolkodik, logikus a proletár-

diktatúra. De nem az, hogy király legyen a diktátor, aki a szocializmust megvalósítja. Még a viccek is legtöbbnyire gyengék....

...Mrs. Marshall mesélte, hogy Éva milyen talpraesetten válaszolt a magyar követnek. Különösen feltűnt, hogy Éva nem akart magyarul beszélni (természetesen ők nem hitték, hogy nem tud, és ezt politikai dacnak vették). Úgy Évát, mint Ádámot erősen bepaukoltam. Nem kérni mennek, joguk van a magyar állampolgárságra. Ádámnak megmagyaráztam, hogy ezek az emberek rabolták meg vagyonától. Úgy látszik, jól viselkedtek. Különösen Éva volt nagyon határozott.

S. S. G. Washington, 1930. január 4.[21]

Útban Amerika felé, tengerjáró hajón

...Az asztalszomszédom Mr. S. Párizsban élő angol sznob, tényleg amerikai zsidó. Nincs az az előkelőség, akit állítólag személyesen ne ismerne. Miket fog ez rólam mesélni, amikor rájön, hogy gróf létemre nem tartozom az előkelők pingvin-szigetéhez, és a hozzám való dörgölődzés révén mégcsak egy másodrendű orosz álhercegnőt sem lehet meghódítani. Másik szomszédom egy lengyel származású archeológus, amerikai honpolgár, aki figyelmeztet, hogy voltaképpen ő is gróf, csak megváltoztatott nemzetisége miatt kellett ezt a becses kis függeléket elejteni. De nem baj, mert mindenki tudja róla, hogy tizenöt ősnek leszármazottja. Archeológiai kutatásáról alig beszél, annál többet a Gothai almanachról[22]. Szerencsétlenségemre van itt egy lengyel zsidó szőrmekereskedő is, aki azon a réven, hogy öt szót tud magyarul, mikor „a constitution walk"-omat (reggeli sétámat) teszem, elelcsíp, és velem rohan, és ezalatt elmondja a szőrmeüzlet csínjait-bínjait. Mire megérkezünk, tudni fogom, miért esik az ezüstróka és miért megy fel az alaszkai farkas ára. De ezen árnyoldalak mellett van a Washingtonnak egy fénypontja egy hirtelenszőke amerikai akrobata táncosnő: Miss Gaby Leslie, aki kacéran osztogatja bájait. Celebrity[23] lévén, néha még én is kapok morzsákat. A mindenkit ismerő Mr. Samuel az első nap azt mondta Miss Leslie-ről, hogy ő egy híres society lady[24] nagyon gazdag, Cannesban gyönyörű villája van. Miért nem beszél vele, ha olyan jól ismeri? — kérdeztem, — Egy kis összeveszésünk volt. Miss Leslienek se villája, se hajója, de a párizsi éjjeli mulatók táncoló leánya,

Közben érkeznek a New York-i kábelek, még mindig a Rand School[25] miatt izgulnak. Még öreg Caldwellünk is leadja tanácsait. Hogyha nem fogadom el, bolsevikinek fognak tekinteni. Én már nem is válaszolok. Vasárnap helyett csak hétfőn fogjuk Miss Libertyt[26] üdvözolhetni.

Egy régi ismerőssel találkoztam ebben a Noé bárkájában, azzal az amerikai konzullal, aki a pension Constantinban[27] volt. Nem lévén fehér orosz, ellenben csak fehér hajú, én voltam az egyetlen, aki megismerkedtem és diskuráltam vele.

A hajó egyik nevezetessége a román nagykovet, Prinz Emil Stourza, olyan a feje, mint egy inkvizitoré. Lerajzoltam, jól sikerült. A stewardnak mondtam, hogy tegye a tányérjára. A hajóújságban olvasom, hogy a Prince of Wales[28] egy újságírónak azt a kijelentést tette, hogy az angol–amerikai barátság legbiztosabb megalapozása a golf. Ha sokat fognak angolok és amerikaiak golfversenyeken részt venni, aklor a két állam kozt minden viszály ki van zárva. És ez a bolcs lesz Nagy-Britanniának az uralkodója! A nyilatkozat mindkét szomszédomnak nagyon tetszett. Ha okos lennék, nekem is ilyen hülyéket kellene mondanom a Carnegie Hallban. Igaz, hogy 5000 ember fér ott el? Beszéltél-e ott? Hogy legyen sikerem az én hangommal egy ilyen cirkuszban? Azt mondják, hogy tele van amplyfierekkel.[29] A szónoknak a plafon felé kell beszélnie, hogy ezek az eszkozok felvehessék hangját. Amundsen szintén ott beszélt, senki sem tudta megérteni, a hangja túl gyenge volt és rossz a kiejtése. Három- és ötdolláros helyárak voltak. Legjobb minderre nem is gondolni.

New York, 1930. január 5.

. . . A New York-i hajsza előjelei máris mutatkoznak. A mozisok máris bejelentették a kapitánynak jövetelüket. Az idő friss, a kedvem jó. Csak azt az otezres Carnegie Hallt tudnám felejteni! Öt év előtt ugyanennél az íróasztalnál Te is ezekre gondoltál. De mégiscsak konnyebb egy szép fiatal asszonynak, aki általános szimpátiának orvend, mint egy csúnya oregnek, akit csak azok a prolik szeretnek, akik nincsenek a teremben. Most egész kialakult bennem, hogy mit fogok mondani, főleg, hogy milyen hangnemet fogok megütni. Formára nézve sima. Tartalom tekintetében azonban határozott. Szocialista mivoltomat pillanatra sem

fogom elkenni. Te pedig tudod, hogy ez nem jelenti a MacDonald-féle visi-vasit[30]. Pacifizmusom mentes lesz mindenféle amerikai sob stufftól.[31] Az üldözésem kereteiből kiindulva (Te tanácsod) a pacifizmusról a magyar viszonyokra fogok áttérni. A földkérdésről a gazdasági helyzetre, amiből ki fogom fejteni a mai magyar állapotok tarthatatlanságát. A békének, de az európai konszolidációnak is legnagyobb ellensége a fasizmus. Európa miben szenved? Túlindusztrializálásban. Nemcsak külső piacait veszítette el, de belső fogyasztóképessége is csökkent. Ezért csak egy olyan U. S. of Europa[32] képzelhető el, mely piacot biztosít; ez Szovjet-Oroszország. (A szónokot kifütyülik.) Anglia kormánya, mely ugyancsak nem bolseviki, csak ezért ösmeri el Szovjet-Oroszországot. Szóval preparálok magamnak egypár replikát. Nagy Rothermere-ünk nevét is csak azért fogom megemlíteni, hogy később kérdéseket tegyenek erről a trotliságról. Megint egy kábelt hoztak Houstontól. Hogy ez milyen réven avatkozik ügyeimbe, igazán nem tudom. Mindig a kommunista mivoltom miatt fáj ezeknek a feje. Most már nem felelek senkinek, üljenek a fenekükön, és várják, amíg megérkezem. Annyi bizonyos, hogy Széchenyi[33] agent provocateurjei erősen dolgoznak. Calmo, calmo,[34] mondom magamnak. Első, amit az újságíró hadnak fogok mondani: „please write down 50 times I am not a communist".[35] Aztán beszélünk. Még az sincs kizárva, hogy partra sem eresztenek.

New York, 1930. január 10.

... Politikai pályám talán legnagyobb fiaskóján mentem keresztül. A Rand School (az itteni szocdem párt) a Carnegie Hall-i gyűlésemet bojkottálta. Félig üres ház előtt kellett beszélnem, ami nagyon zavart. Csak a végén, amikor a kérdések özönével árasztottak el, találtam fel magam. Replikáim élesek és talpraesettek voltak, a publikum hol nevetett, hol tapsolt. De a csata mégis el volt veszítve. A Rand School bojkottja és a bolsik elmaradása a drága helyárak miatt —, két szék közt a földre estem. Feakinsnek veszteség volt. A bolsik és a szocik késhegyig menő harcának estem áldozatául. Annyira le vagyok törve, hogy nem is tudom, képes leszek-e turnémat folytatni. A kommunisták ostobasága és a szocdemek komiszsága közepette nem tudom képes leszek-e a csorbát kiegyenesíteni ...

... Igaz jó barátnak bizonyult Sinclair Lewis. Nem tudom megérteni, mit szeret rajtam. Székely Margit is sokat tett érdekemben. A kommunisták között Gellért Hugó, aki egy becsületes fanatikus, követte el a legnagyobb hibát. Most később ezt maga is belátta, és minden igyekezetével próbálja a hibát jóvá tenni. Bár nagyon ártott, mégis őt szeretem legjobban. Bíró már alig-alig szerepel; egész vagyona elúszott a krachban. Lengyel nem mutatkozott. Th. Dreisert is többször látom. Leggyakrabban azonban S. Lewisékhoz megyek, akiknek a szomszédságában lakom. 17-én megyek Clevelandbe, onnan valószínűleg St. Louisba, Chicagóba és Bostonba. Többet nem tudok, a floridai sznobok már nem akarnak látni. Ez is 1000 dollár, ami a kútba esett. Pénzt nem fogok haza küldhetni. Örülni fogok, ha retúrjegyemet megkeresem. A baj természetesen bennem van. Nem tudok megalkudni. Igazi elvtársaimat, mégha ártottak is nekem, nem tudom elejteni. Én is a fanatikus típushoz tartozom. Ezek szörnyű megpróbáltatások voltak ...

... Más ember azzal vigasztalná magát, hogy „pechem van". Olyan nagy bűn-e elvek mellett kitartani? Ha legalább az az érzésem lenne, hogy az ügynek használ, de ez sem igaz ...

... New York-i tartózkodásomnak csak egy pillanata volt jó, mikor kábeledet kaptam, hogy nincs hőemelkedésed.

Ohio, 1930. január 22.

... Reggeltől estig olyan heccben élek, hogy még attól az egyetlen örömtől is meg vagyok fosztva, hogy Neked írjak. Utolsó levelem óta a helyzet kissé megjavult. New Yorkban a Rand Schoolban sikeresen beszéltem egy kis privát társaság előtt. Oberlinben Jászi vendége voltam. Ott kevésbé jól ment. De Clevelandben a City Clubban ismét jó formában voltam. Sőt ott tapsviharokat is arattam. A gyűlésről kijövet közölte Jászi: szegény Zsuzsanna[36] haláláról kapott hírt. Bármennyire haragudtam is évekig rá, Te legjobban tudod, hogy igazán szerettem. Mennyit álmodtam róla, tudat alatt mennyit gondoltam rá. Tegnap is vele álmodtam. De hogyan halt meg szegény? Régóta beteg volt? Írd meg a részleteket. Én nem jutok az íráshoz. Olyan fáradtam érkezem haza, néha három beszéd után, hogy képtelen vagyok. Erzsébetnek sürgönyöztem, Juliette-nek írni fogok. Any-

nyira szerették egymást, szörnyű lehet nekik. Szegény Józsefnek legyengült állapotában vajon hogyan adták tudtára a szörnyű hírt.? Hol halt meg? Pesten, Bicskén? Az istenért, csak Neked ne legyen bajod. Ennek a heccnek az a jó oldala van, hogy még gondolkodásra sem jut idő . . . Hat újságíróval a szobában, folyton csengő telefonok, kopogtató kisasszony, aki a cikk utolsó mondatát várja, a veszekedő magyarokkal és mindennek tetejében azzal a tudattal, hogy egy fél óra múlva a pódiumon fog kelleni angolul és magyarul beszélni, és ezer fogas kérdésre felelni, képtelenség leveleket írni.

New Yorkban nagyon megbarátkoztam Theodor Dreiserrel. Az összes ismerőseim között ő a legszimpatikusabb. Hosszú beszélgetésem volt vele, és az az érzésem, hogy érdekeltem őt, és hogy megértett. Elindulás előtt kölcsön adta meleg kabátját, aminek nagy hasznát vettem, mert szörnyű hidegek voltak (16—18 fok). Kis nyárimban megfagytam volna. Szeretem benne, hogy teljesen pózmentes. Hamilton Fish Armstrongéknál is ebédeltem. Legtöbbet azonban Sinclair Lewist és Dreisert látom . . .

Dorothy Thomson azt mondta, hogyha egy cikket írok, ezer dollárért el tudja helyezni, részben meg is van rendelve. A címet is megadták: „Men without country." Természetesen azt hiszik, hogy azt fogom írni, hogy „a szívem mégiscsak azt súgja, hogy jobb otthon." Ez a substoff kellene nekik. De ezt az én tollamból még ezer dollárért sem fogják kapni. Ellenkezőleg: azt fogom írni, hogy az arisztokratának nincs hazája, internacionális. Honvágyát csak politikai okok miatt mímeli. Én nem fogok smokkozni, mint Hatvany, aki azt mondta, hogy nem tud a pesti akácfák illata nélkül élni. Az egyik magyar gyűlésen az én és Jászi beszéde között egy kis magyar vaudwill betéttel akartak nekem kedveskedni. Két nyolc éves kipántlikázott leányka lejtett egy csárdást. Azután jött egy hegedűs, aki azt nótázgatta, hogy „jobb otthon". Megmondtam a rendezőnek, hogyha még egyszer zokogtatókkal és kurjongatókkal fognak traktálni, a faképnél hagyom őket. Ez tegnap Clevelandben meg is történt. Mielőtt azonban a hazafias cirkusz megkezdődött volna, otthagytam őket.

. . . Sok-sok érdekeset tapasztaltam rövid ittlétem alatt. Amerika öt év óta hihetetlenül haladt. De erről máskor. Holtfáradt vagyok. Egészségileg hihetetlenül jól. Nem sántítok. Orvosságokat nem szedek. A legrendetlenebbül étkezem, mégis kitűnően alszom,

de nagyon keveset, mert erre sincs időm. A szibériai hidegek dacára sem hűlök meg.

Útban New Yorkból Detroit felé 1930. január 30.

...Annyiszor szerettem volna írni Neked, de az én életmódom mellett szinte lehetetlen, azon kell lennem, hogy minél több pénzt szerezzek. A *Monde* miatt rengeteg társadalmi unalmon kell átmennem, mert ha törik-szakad, össze fogom hozni a 12 000 dollárt, amire szükségük van. A helyzet nehéz, mert mindenki le van törve. Tihanyit is ki kell húznom a pácból, mert szeretem, és szüksége van rám. Más nem fog segíteni rajta, csak én. Te azt hiszed, hogy csak a kommunisták voltak hibásak. Ez nem igaz. Gellért egy igazi elvtárs. És értem, tudom, a tűzbe is elmenne. De ha nem is lenne így, akkor sem változtatna semmit a helyzeten, nem miattuk, de magam miatt. Leköpném magamat, ha engednék az itteni Göndöréknek és az ún. intellektueleknek, akik olyanok, hogy még az ébredőket is többre becsülöm...

...Az itteni szörnyű gazdasági helyzet (három millió a munkanélküliek száma, amely napról napra növekszik) lehetetlenné teszi, hogy ne a prolik mellé álljak, még ha ki is utasítanak. Ebből a szempontból jókor jöttem. Ezért gyűlölnek a szocdemek, mert leleplezem árulásukat. Még ha nem is vesztem volna össze a Rand Schoollal eleinte, később így is, úgyis törésre került volna sor közöttünk. Az igazi amerikai forradalmárok, az írók, megértenek. Különösen Dreiser. Neki is ez a véleménye. Ő tesz legtöbbet értem. Nagyon jól, szinte meghatóan segít Székely Margit is. Irjál neki, megérdemli, nélküle nem is tudom, hogyan boldogultam volna. Egyedül voltam, mindenki ellenem, ingyen dolgozott, még pénzt is adott, mikor bajban voltam. Anyagilag is szörnyű időkön mentem keresztül. Feakinsnek sincs pénze, még előlegezni sem tud. Az *Új Előre*, ha nem segítettem volna, becsukta volna boltját egy óráról a másikra, egész pénzemet odaadtam, hogy megmentsem a lapot. Öt dollárral maradtam és egy kifizetetlen hotelszámlával. Tudom, hogy kinevetsz, pedig hidd el, ezt kellett tennem. Természetesen most minden előadást elvállalok, hogy visszaszerezzem ezt a pénzt. Eddig Cleveland, Ackron, Oberlin, Pittsburgh, Trenton, Worchester, Bridgeportban voltam. Most Detroit, Boston, Elisabeth, Brooklin, Chicago, St.Louis, Milwaukee,

Palm Beach az útvonal. Ha elegendő előjegyzésem lesz, Los Angeles, San Francisco, Vancouvertbe is elmegyek. Egészségileg sohasem voltam ilyen jól.

Egypár helyen jól beszéltem. Akkor futom ki legjobban a formámat, amikor a megrendelt „ébredő" hülyék az én utcámba jönnek. Különösen Pittsburgh-ban torkoltam le az egyiket. Azt hiszem, egész életemben nem beszéltem jobban. Az emberek tomboltak, és majd agyonverték azt az ökröt, aki a terület átadásával vádolt. Évek óta visszatartott mérgemet adtam ki. Leszavaztattam az egész gyűlést, mely tele volt fehérekkel, követeltem, hogy színt valljanak. Aki elítél, aki nem ad nekem igazat, mégha nem is tart hazaárulónak, álljon fel. Aki ellenem van, jelentkezzék. Ellenpróba. Az „ébredők" sápadtan, összezavarva, szintén rám szavaztak. Hirtelen ötlet volt. Beszéd közben követeltem a szavazást. Istenem, csak tudtam volna így beszélni New Yorkban. Most megyek vacsorázni, azután készülök holnapra. Holnap folytatom.

Detroit, 1930. január 31.

...Reggel hétkor érkeztem Detroitba. Magyar deputáció az állomáson. Fotók, mozik. Hotelben ½ 8-tól 10-ig első reggeli harminc magyarral, akiknek elmagyaráztam, milyen hazafi Bethlen, és ki az a Rothermere. A legtöbben zsidó kereskedők voltak. Nem élvezték gúnyolódásaimat, de lenyelték. Hogyisne, egy gróftól. Szóval úrbecsülők. Természetesen annyi időt sem engedtek, hogy húsz percig a szobámban átnézhessem jegyzeteimet. Azután a színpadra. A lámpáktól, amelyek a rivaldából vakítottak, alig tudtam eleinte a közönséget kivenni, csak később. Sok asszony. Nagy érdeklődés, különösen, mikor rólad beszéltem, ami nélkül nem múlik el egy beszédem sem. Szeretik hallani, hogy Te hogy főztél, hogy voltál Firenzében börtöntársam[37] stb. A beszéd jól ment. Kérdések mindig ugyanazok. Először hatalomátadás, másodszor: mit gondolok az orosz bolsi rezsimről, harmadszor a magyarok Rothermere-jükről és Trianonról. Én pedig mindig elmondom, hogy frankot hamisítottak, hogy Horthy a királyra lövetett (mert ez bántja az itteni nyaló magyarokat legjobban), hogy románok, csehek lettek a „hazafiak," mikor rákerült a sor. Hogy dögrovásson vagyunk. Az előadás után nagy villásreggeli, csinos asszony-

szomszéddal, aki Moszkvából jött, hol férje nagy üzleteket csinált, traktorgyárat épít. Azt mondja, hogy sikerülni fog az ötéves terv (mintha hájjal kennének). A reggeli végén természetesen újra beszélni kell, Zitáról, Raguzáról, Firenzéről és Szamekről. Elképzeled. Horthy országát Hollywooddal hasonlítom össze. Ezt már nem tűrhetik a magyar újságírók. Nagy disputa. Megint megkapták, hogy ki mondott le a területi integritásról...

...A tervem az, hogy annyi előadást tartok, amennyit csak lehet, kb. március elejéig, azután meg akarom szerezni a 12 000 dollárt a *Monde*-nak, írni is akarok két három cikket és jól eladni őket. Dreiser és Lewis révén mindenkivel össze tudok jönni. Február 6-án nagy estély lesz Dreisernél tiszteletemre. Írók, festők, moziszínészek stb. Nemcsak Dreiser, de felesége is kedvel. (Megkaptad-e a karperecet, amelyet Helen Dreiser neked küldött?) Ő is nagyon segít. Egyedül ezért, hogy a nagy íróval találkozzam és megbarátkozzam, érdemes volt sok mással összeveszni. Dreiser épp azért szeretett meg, mert nem alkudoztam, és mert látta, hogy egész egyedül állok. Én jobban örülök annak, hogy vele összebarátkoztam, mintha az egész Rand School mellém állott volna.

New York, 1930. február 3.

...Boston *nagyon jól* sikerült. Ugyanabban a Ford House-ban beszéltem, mint Te. Mrs. Moornál ebédeltem. Természetesen főleg Rólad és a Te ottlétedről volt szó. A bostoniaknál mély benyomást hagytál. Sokan emlegették, hogy milyen nagyszerűen beszéltél. Egyesek azt mondták, hogy senki sohasem hatotta meg publikumát jobban, mint Te. És ha elgondolom, hogy már akkor magas lázad volt, igazán bámulom energiádat és még jobban szeretlek érte. Talán ez a tudat, a Reád való emlékezés, segített rajtam és inspirált. A terem zsúfolásig volt telve. A bejáratnál a kintmaradottak zajongtak és be-betörtek. Jól beszéltem, élesen, különösen az orosz kérdésről. Egy asszony azt kérdezte, hogy mi történt Ferenc Ferdinánd gyermekeivel. Nem tudom, nem is érdekel. A proli gyerekek sorsa, akik otthon vagy máshol nyomorognak, jobban izgat. Szavaimat percekig tartó taps követte. Tegnap a brooklyni zsidóknak beszéltem. Rossz formában voltam. A palesztinai kérdésről pont azokat mondtam, amit nem akartak hallani.

Hogy az egész elgondolás, történelmi alapon visszavinni a zsidókat Palesztinába, hol 2000 év óta arabok laknak, reakciós. Természetesen nem orültek. Ma megint New York környékén tartok felolvasást.

New York, 1930. február 7.

...Tegnap nagy estély volt tiszteletemre Theodor Dreiseréknél, vagy száz ember, írók, művészek, moziszínésznők, kiadók, schongeistok[38], szép asszonyok, csupa celebritás. Tegnap délben G. Puttnam hívott meg reggelire. Azt hittem, hogy csak udvariasságról van szó. Sietve, mert mindenki sietett, inkább csak nyelt, mint evett, azt mondta, hogy azért akart velem találkozni, hogy felkérjen, hogy írjak egy könyvet élményeimről. Mondtam, hogy Veled együtt. Annál jobb. Minimum 10 000 dollár bevételre számít, de 50 000 is lehet...

...Holnap megyek Chicagóba, Milwaukeeba, St.Louisba és Palm Beachbe, ahol Henry Forddal is fogok találkozni. Március 17-e előtt nem indulhatok vissza. Pénzügyileg jobban állok. Az utolsó két hetet New Yorkban akarom tolteni. Írnom kell cikkeket. Emberekkel kell találkoznom. A horthysta magyarok hallatlan komiszak. De csak ugatni tudnak, harapni nem mernek. Szornyen vágyódom utánad. Szeretnék az arosai szobádban Veled beszélgetni. Egészen kitűnően vagyok.

Buffalo, 1930. február 26.

Három napi New York-i tartózkodásom után ismét városról városra folytatom korutamat. Most főleg a magyarokhoz megyek, ami, mondanom sem kell, anyagilag semmit sem hoz a konyhára. De meg kell tennem. A beszéd természetesen mind jobban és jobban megy. Hisz már álmomban is el tudom mondani azt, amiről beszélni akarok, akár angolul, akár magyarul. A szocdem reakciónak szornyen ártottam. Erről meg vagyok hál'Istennek győződve. Gondorék mind jobbra tolódnak, míg az igazi baloldaliak felém húzódnak. Nagyon lehangolt leveled, és különosen Erzsébeté, amelyet hozzá csatoltál. Mondd meg Erzsébetnek, hogy vegyen fel József saját maga számára is egy kölcsont vagyonomra, melyet idővel letörleszthet, és ami által elkerülheti a csődbe jutást és kiskorúsítását[39]. Azonban olyan nagy kölcsont vegyen, hogy

abból nekünk is juttasson. Így rajta és magunkon is segíthetnénk. Fő, hogy a gyerekek nevelését valamiképpen biztosítsa. Minél többet vagyok itten, annál biztosabban hiszem, hogy wenn alle Stricke reissen[40], Te is, én is szépen tudnánk keresni. Nagyon sok jó és értékes ismerősünk van. Rólad különösen nagy szimpátiával emlékeznek meg az emberek. Én hiszem, hogy a *Monde* részére megszerzem a 12 000 dollárt. Bár eddig csak 1600 dollár szereztem. Feakins várva vár Téged, és azt mondja, hogy az én ittlétem a Te felolvasásaidnak nem ártott. Én természetesen egy bizonyos fajta embernél lehetetlenné tettem magam. Nem a sznoboknál, de a középen, a Jászi típusú amerikaiaknál. Szörnyű szegény József lába. El tudom képzelni, hogy szenved. Ez a kiegyenesítés, magamról tudom, a legnagyobb fizikai fájdalommal jár. Én kétszer ájultam el, mikor az orvos csak egy centiméterrel hajlította meg térdemet. Kilátás van egy ausztráliai felolvasási turnéra is. Ketten sok pénzt tudnánk ott is keresni.

Los Angeles, 1930. április 28.

...Végre hazafelé indulok. Holnap repülök Friscóba, ott két napig maradok, onnan egyenesen vissza New Yorkba, és két-három napra rá indulok vissza. Ha jól vagy, találkozhatnánk Angliában. Még nem tudom, melyik hajóval indulok, de azt meg fogom kábelezni. Hetek óta leírhatatlan nyugtalanságban élek. Haza-haza, másra nem is tudok gondolni, dacára hogy reggeltől napestig állandó heccben élek. Los Angelesben egyedül tizenháromszor beszéltem. De most vége. Még egy beszéd San Franciscóban, és ezzel be is fejeztem itteni működésemet. Kb. hatvan beszédet tartottam 5000 dollárt gyűjtöttem az ügynek, 2000 tagot szereztem a ligának. A minap 1500 egyetemi hallgató előtt beszéltem. Valósággal tomboltak. Charlie Chaplinnel és Upton Sinclairrel ismerkedtem meg. Érdekes volt, erről majd szóval. Annyi impresszióm van, hogy nem tudom mindet leírni, túl sok időt venne igénybe. Tévedsz, ha azt hiszed, hogy nem eresztenek be ismét. Ebből a heccből itt elég volt nekik egyszer. Jászival kellett szakítani, nem személyesen, de politikailag. Tegnapelőtt Rólad beszéltem, s annyira meghatottam a publikumot, hogy 1100 dollárt adtak az ügynek...

...Ha pénzügyileg letörnénk, mégiscsak Amerika az a hely, hol Te meg én is kereshetnénk...

...Amilyen rosszul indult amerikai utam, olyan jól végződik. Természetesen nem anyagilag, de erkölcsileg. Anyagilag épp csak hogy fenntartom magamat, de, mint mondom, sokat gyűjtöttem, és adtam is. Istenem, milyen szörnyű ennyire távol lenni egymástól.

London, 1930. július 18.

...Hihetetlen, de most nem hisznek a választásokban. A Labour Party züllik, de kapaszkodik is. A két másik párt, látva a lehetetlen gazdasági helyzetet, mely ősszel még rosszabb lesz (két millió háromszázezer munkanélkülit várnak novemberre), hagyják ezekat a trotlikat kormányozni, ha ezt ugyan annak lehet nevezni. Gandhiékat lövetik, az egyiptomiakat szintén.[41] Fenner Brockwayt tegnap MacDonald javaslatára öt napra kitiltották a Házból azért, mert követelte az indiai kérdés tárgyalását. Ez a párt vetekszik Peyerékkel komiszságban és gyávaságban.

Lesz ez még rosszabbul is öt éven belül. Két év múlva, meglátod, meglesz a máshol is Labournek mondott gazdasági diktatúra, amelynek célja a kapitalista osztály megmentése lesz. Erre pályázik MacDonald...

...A szocdemek politikája nemcsak gyalázatos, de hülye is, mert őket két oldalról is fenyegeti az akasztófa. A tiszta jobboldali fasizmus éppúgy falhoz fogja őket állítani, mint mi.

Evian (Les Bains), 1930. augusztus 23.

...A helyzet röviden mégiscsak az: József tönkrement, és most nagyon is igénybe veszi a pénzt, ami nem az övé. Az ürügy az, hogyha nem tenné, gondnokságba kerülne, és akkor egy bagót sem kapnánk. Ez, ha áll is, annyit mégis kellene hogy fizessen, amivel beugrasztott Lovendal[42] megvásárlásába. Il y a toujours des accommodements avec le ciel[43]. Ezek az erkölcsi csőszök mindig és mindenhez megtalálják a magyarázatot...

...Ezek a jó keresztények ugyan jól ki tudják használni előnyös helyzetüket. Lopnak is, és amellett szentkirályi katolikus gesztussal nekem az én pénzemből ajándékokat osztogatnak, mint a börzianerek, mikor tönkretettek és kiraboltak egész vidékeket, az utcai koldusnak egy darab aranyat adnak. Mennyországi

viszontbiztosítás. Azt természetesen, hogy mennyi a jövedelem, hogy József mennyit vett igénybe, milyen és mekkora kölcsönöket vett fel a maga számára, mennyit vesz fel a saját kiadásaira, mind nem tudom, pedig talán mégis jogom volna tudni, hogy évente mennyit lopnak el tőlem. És ha ők attól félnek, hogy én bolsi célokra költöm el a saját pénzemet, nekem talán szintén szabad félni, hogy ők a lopott vagyonomat nem költik-e legitimista célokra? Ma alul vagyok, de holnap talán fordítva lesz, és én biz'Isten be fogom őket lopás címén börtönöztetni. Erzsébet semmit sem tud, ő csak érdekünkben könyörögni jár Csurgóra, kéri, hogy legalább két, ha nem is három gyerek nevelését vállalják. Ilyen helyzet azt hiszem sohasem fordult elő. Ők meg a legszemtelenebbül visszaélnek az adott helyzettel. Ha mernék energikusan szólni, egy hatost sem küldenének.

Genève-ben meglátogattam M. Dottyt, Baldwin feleségét. Egy csomó angolszász asszony volt ott. Én telve ettől a hangulattól, amit a beszélgetés Erzsébettel eredményezett, nekiestem a keresztény vallásnak, mondtam, hogy a nyugati civilizáció legnagyobb átka volt, hogy ennek a tannak behódolt. 2000 év óta belekényszerítették ezzel az emberiséget *a hipokríciába*. Nem tudom, mit utálok jobban, a kereszténykedést, vagy a hazafiaskodást.

Evian, 1930. augusztus 31.

Amint régen az uralkodók, úgy mi is a neutrális lindaui szigeten találkoztunk. A mi összejövetelünket is belle alliance-nak[44] lehetett volna elkeresztelni, mert éppoly hazug volt, mint amaz. Juliette-en[45] a teatralikus fátyol, mely már mérföldnyiről jelezte gyászát, s amelynek fehér szegélye alól egy oxigenált rebellis fürtöcske utat tört... Az accolade, amelyet egymásnak adtunk, tadellos volt[46]. Még egy hollywoodi operatőr is okét ordított volna a megafonon keresztül. Nem is tudom, hogy az a tiroli zergevadásznak travesztált bankárfiú rucksackjával és dirndliruhás leányával nem azért néztek-e át reánk, mert azt hitték, hogy valami mozifelvétel számára adjuk ezt a show-t. Az alkalmi könny azonban sehogy sem akart kicsordulni, nekünk is glicerin cseppről kellett volna gondoskodni, hogy a kép teljes legyen. Az accolade után megeredt a raccsolás. Még egy talkiban is megállta volna helyét

megható nővérem. Hogy mit mondtunk egymásnak délután négytől este tizenegyig, nem tudom. Ösmeretlen, vagy már elfelejtett Nikik, Mukik, Sziszik, Bikik stb. bajairól, vagy skandalumjairól folyt a társalgás. Az asszonyoknak szeretőik, a férfiaknak párbajaik vannak. Mindenki a csőd és tönk szélén van, de azért mégis vígan él. Érdekkel, sőt feszült figyelemmel igyekeztem a politikai, filozófiai és valláserkölcsi kauderwelschét követni.

Hajmeresztő logikátlanságát le kellene írni és könyvtárban megőrizni, hogy az utókor megösmerhesse, hogy még anno 1930-ban is léteztek 100%-os arisztokraták, akik tényleg így beszéltek és gondolkoztak. Érdekes, hogy Juliette azért sem nem ostoba, sem nem műveletlen. Egy olyan regény, mint például Glaser: *Jahrgang 1902*, nagyon tetszik neki. Dacára, hogy minden, ami forradalmi, utálattal tölti el, főleg azért, mert nem előkelő. Bámulatát fejezte ki Windischgraetz Lajoson azért, hogy a pénzhamisítás dacára ismét mindenki által befogadtatta magát, „mert hát a generálisok rehabilitálták, azellen semmit sem lehet tenni".

Erzsébettel előzetesen megbeszéltem, hogy ezen az első estén nem fogunk pénzügyeinkről beszélni. Ezért csak pletykáztunk. Közben Zsuzsanna haláláról, József betegségéről, utolsó kenetről és más egyéb szertartásokról beszéltünk. Csalni, hazudni, árulni, esetleg lopni is (kellő formák között), gyilkolni meg pláne a hazáért (főleg zsidókat, mert hiszen ezzel megbüntetjük őket azért, hogy 2000 évvel ezelőtt az Isten fiát meggyilkolták) szabad, ha közben sebtiben meggyónjuk bűneinket azért, hogy aztán egy friss starttal újra kezdhessük...

...Szociálpolitikai ösmereteik a magyar kommünnel kezdődtek és végződtek. A szovjetnek ma is azt vetik a szemére, hogy nem viszi keresztül a kommunizmust. Az ötéves terv nem zavarja őket, mert nem is tudják, hogy egy ilyen létezik. A vitatkozás különben is teljesen lehetetlen, mert ezen a téren abszolút műveletlenek. Nem tudnak és nem is akarnak tudni. Nem vagyok benne bizonyos, nem gondolják-e, hogy Trockij Oroszország jelenlegi diktátora. József újabban Ferenc József-kultusznak hódol. Egyetlen kérése Daisyhez az volt, hogy Bécsben nézze meg kegyeletből a „jócsászár" hálószobáját. Mire Daisy visszavágott, „nagyon jól emlékszem, mikor maga az élő Ferenc József udvarában sem

akart megjelenni. Miért szereti ma annyira az emlékét?" De aki logikával akar a Szentkirályi utcai clericum-magyaro Kossuthot és Ferenc Józsefet egyaránt bámuló logikátlansággal megküzdeni, annak jobb mindjárt egy bolondokházába becsukatni magát. Időről időre le lesz az ember tromfolva Kaiserlinggel, aki filozófus, tehát okos ember, mert azt, hogy valaki lehet rossz filozófus, nemcsak rossz suszter, azt nem fogadják el. Kaiserling különben, ha Pestre jön, amit gyakran megtesz, fel szokta a régi magyar cigányozó estélyeket eleveníteni, mert vigadva szereti a magyarokat látni. A vasúton Lindau felé egy tizenhét lapos írást készítettem, melyben leírtam vagyoni álláspontomat. Juliette Erzsébetnek másnap azt mondta, hogy belőlem mindig a harag beszél, főleg az az allúzióm nem tetszett, hogy azt írtam, hogy ezen az alapon férje, Festetics Sándor vagyonát is elkobozhatták volna. Erzsébet könyörgött, hogy ne élezzem ki a helyzetet. Pénz nincs, adósság az van. A vagyon egy százalékot hoz, garanciák a holdban. Minden grófnak maga felé hajlik a keze, a jótékonyságot elsősorban önmagán gyakorolja, hogy eközben másnak a zsebébe nyúlnak, nem fontos. A Lovendalt nem fizetik ki, Juditról nem gondoskodhatnak, többet nem adhatnak, inkább kevesebbet. József egészségi állapota ismét rosszabbodik... Azon a tényen, hogy József az A majorátust teszi tönkre, hogy megmenthesse magát, átsiklanak. Erzsébetre az egész Szentkirályi utca haragszik, mert ő meri, ő is csak szordinóval, az igazságokat megmondani. Egy bizonyos, hogy nemcsak József, de az egész ország a csőd szélén van. És ha a tízmillió pengő is csak egy százalékot hoz, ez őt nem mentesíti. Ameddig József él, meg fogjuk a 66 000 frankot kapni, plusz talán a három gyerek nevelését. József halála után semmi...

Utóirat: Juliette azt is mondta, hogy még betegsége előtt Daisyt négymillió francia frank erejéig biztosította, de ez az összeg tulajdonképpen Ádámot és a leányokat illeti. Daisy férje ezen óhaját respektálni fogja. Hiszi a piszi. Ő is majd előbb egy kölcsönt fog rá venni.

Tény, hogy a gazdasági krízis páratlan, legerősebb ma Magyarországon, ezt nemcsak Juliette-től és az összes lapokból tudom; visszajövet Molnárral egy kocsiban utaztam, azzal a Molnárral, aki annak idején a gyerekeket Prágába hozta... Ez is hihetetleneket mondott a magyar helyzetről. A nagybirtokosok is halom-

számra mennek tönkre. Még Esterházy herceg is. Esterházy Móricnak évi jövedelme ma kevesebb mint az, amit mi kapunk. A világkrízishez hozzájárul az, hogy a kisantant még külön is blokírozza a magyarországi termékeket. Jellemző, hogy Dessewffy Emil azért mondott le a vagyon rendezéséről, mert azt találta, hogy a Pista fiúnak rámehet az egész vagyona, ha egy *változott rezsim* mellett Ádám követelné az adósság visszafizetését. Juliette-nek erre azt válaszoltam: „Nem értem Emilt, hisz ő, aki annyira bízik a mai rendszerben, hogyan is tételezheti fel bukását. Maguk úgy beszélnek, mintha egy süllyedő hajón lennének." Juliette kénytelen volt még velem szemben is elismerni, hogy senki sem bízik. A búza ára — mint olvasom — ismét nagyot esett, tizenhat pengő. Hogy a termelés kifizesse magát, minimum huszonöt kellene hogy legyen. A bolettával három pengővel mesterségesen megdrágították a búza árát. Ez június végén történt. Ma a boletta[49] árán alul esett a búza, és így a nagybirtokosok nem profitálnak belőle. (A boletta kiviteli búzának adott prémium.) Még az optáns pénzt sem kapják meg, a románok lassú részletekben fizetnek, és a folyton eső román állami papírokkal. Olyan rossz a helyzet, hogy a legitimisták nem hiszem, hogy bírják Ottót visszahozni. A nagybirtokosok követelik most a majorátus felbontását. A hitbizomány tulajdonosok miniszteri engedéllyel most abból élnek, hogy potom áron adják el birtokaik egy részét. Juliette fülembe súgta, hogy Pappenheimék teljesen és tényleg tönkrementek, Andrássy Géza is a tönk előtt áll. Mondom, ilyen debâcle még nem volt. Ma szeptember 1-én a munkanélküliek nagy demonstrációja van Budapesten, segélyt nem kapnak, majd le fogják őket puffantani. Peidl ismét forradalmi cikkeket ír. Jobban fél a munkásoktól, mint a kormánytól. Csak a panamázók tudnak megélni. De a tolvajlás is monopolizálva van. Kevés már az, amit lopni lehet, ezért nem engedik, hogy más is a rablóbandához szegődjön. Olvastad-e a *Szibériai garnizont?* Az ismétlődik meg nagyban, ami a szibériai fogolytáborban tizenkét évvel ezelőtt már megtörtént... Mindenki kurvaságra pályázik, de az állami kupleráj máris zsúfolt... Az ország negyven éven keresztül szisztematikusan, választások útján erre lett trenírozva. Az urak elárulták az országot a Habsburgoknak. Az utolsó bakterig mindenki abból élt, hogy valamit elárult. Most éljük a feudalizmus összeomlásának korát...

...Juliette szerint a földreform azért bukott meg, mert a magyar paraszt lusta.

---

[1] l. lateráni szerződést a Jegyzetekben.

[2] *Non possumus* (lat.): nem tehetjük (a katolikus egyház ünnepélyes elutasító formulája).

[3] *Szaturálva:* átitatva, telítve.

[4] *Kauderwelsch eldeklamálása:* zagyva halandzsázás.

[5] Károlyi itt a társaságot, a „nagyvilágot" érti internacionális világ alatt, azt ostorozza.

[6] Károlyi József, Károlyi Mihály öccse, aki a lefoglalt vagyon negyven százalékát megkapta, ígéretet tett arra, hogy a vagyont megőrzi Károlyi Ádám számára, akinek nagykorúsításáig a vagyon jövedelmét Károlyi Mihály gyermekeinek nevelésére biztosítja és eljuttatja. Ezt azonban csak részben és rövid ideig teljesítette, mert Károlyi József, aki igen odaadó és aktív legitimista volt, a saját vagyonával együtt bátyjáét is „elpolitizálta", és lényegében tönkrement. Így következett be az a visszás helyzet, amin Károlyi Mihály hol derült, hol bosszankodott, hogy a volt köztársasági elnök vagyonát a király visszahozatalának kísérletei nyelték el. (Károlyi Mihályné elbeszélése alapján.)

[7] E kérdésről l. bővebben I. I. 264. lapján.

[8] *Carlo de Sforza* gróf: a fasizmus elől emigrált Olaszországból és Párizsban élt.

[9] *Az Olaszországból való kiutasítás története:* l. I. 28. lapján.

[10] *Rucelliek és Imperialiak:* Károlyi szomszédai a penzióban, amelyben Firenzében lakott családjával.

[11] *Ein Dorn im Auge* (ném.): szálka a szemükben.

[12] *A gazdasági válság* kezdetétől fogva a Magyarországi Szociáldemokrata Párt jobboldali vezetői — szólamokban ugyan alkalmazkodva a balra tolódó tömegek hangulatához — arra törekedtek, hogy a tömegeket a harcoktól visszatartsák. Ezt tükrözte a „Válságban nem lehet harcolni" jelszavuk is. A fasiszta kormányzat — az erősödő baloldali hangulat és a forradalmi fellépések leszerelésére — törekedett is igénybe venni a jobboldali vezetés politikáját. Ezt szolgálta Garami és Buchinger hazaengedése, akiknek jobboldali befolyásától a megalkuvó politika erősödését várták. Ezért engedte meg a kormány a szociáldemokrata pártnak — a Bethlen—Peyer-paktum megállapodásával ellentétben — ismét a falusi szervezkedést, mert ettől az agrárproletárok és szegényparasztok balratolódásának meggátolását remélték.

[13] Garami Ernő 1929-ben, Buchinger Manó 1930-ban valóban haza is tért Magyarországra.

[14] T. S. F.: a francia rádió (Telegraphie Sans Fil).

[15] Valóban nem így volt, hiszen V. György angol király csak 1936-ban halt meg.

[16] *Az elvtárs:* Karikás Frigyes.

[17] *Éhségsztrájk:* 1929. október 21-étől a magyarországi fasiszta börtönök-

ben sínylődő kommunisták 18 napos éhségsztrájkot folytattak. Az éhségsztrájknak két halálos áldozata volt: Lőwy Sándor, Sztáron Sándor ... Az áldozatokat nem megmérgezték – mint ahogy Károlyi Mihály gondolta –, hanem ugyanolyan gyilkos módon, de rafináltabb eszközökkel, ölték meg a mesterséges táplálásnál tejet engedtek a tüdejükbe, ami gyulladást és gyors, fájdalmas halált okozott.

[18] *A reparációs kérdésben:* a jóvátétel kérdésében.

[19] A lapok a Károlyi-gyermekek magyar honpolgársági kérelmének elutasításával foglalkoztak.

[20] Shaw *Apple-Cart* című darabja: *A szénásszekér.*

[21] Károlyi Mihály 1929. december 28-án indult el amerikai körútjára. Mint a kötet több dokumentuma mutatja, Károlyi 1924-től kezdve több ízben kísérelte meg, hogy beutazási vízumot kapjon, de az amerikai reakciós körök és a washingtoni magyar követség ezt öt éven keresztül megakadályozta.

[22] *Gothai almanach:* 1764 óta Gothában kiadott családtörténeti évkönyvek, az uralkodóházak és a főrangú családok adatait ismertetik.

[23] *Celebrity* (ang.): híresség.

[24] *Society lady* (ang.): előkelő társasági hölgy.

[25] *Rand School:* szociáldemokrata társulat – iskola az Amerikai Egyesült Államokban. Meghívták Károlyi Mihályt, hogy amerikai tartózkodása idején náluk tartsa előadásait. Károlyi azonban, ismerve jobboldali antikommunista és szovjetellenes beállítottságukat – ezt megtagadta. A visszautasítás miatt az amerikában élő októbrista emigránsok közül sokan, elsősorban Jászi Oszkár – mint azt e kötet több (1930-ból közölt) dokumentuma bizonyítja – megneheztelt Károlyira. E kérdésről l. elsősorban az Amerikai áloktóbristák és Akiktől egy egész világ választ el című cikkeket.

[26] *Miss Liberty:* itt a New York-i Szabadság-szobor.

[27] Az a firenzei penzió, ahol Károlyi Mihály és felesége Olaszországban élt 1920–1921-ben.

[28] *A walesi herceg:* az angol trónörökös.

[29] *Amplyfier:* Hangszóró.

[30] *Visi-vasi:* elkenés.

[31] *Sob stuff:* szentimentális giccs, limonádé.

[32] *U. S. of Europe:* Európai Egyesült Államok.

[33] *Széchenyi László* gróf: washingtoni magyar követ volt.

[34] *Calmo:* nyugodtan!

[35] *Please, write down 50 times, I am not a communist* (ang.): kérem, írja le ötvenszer, nem vagyok kommunista.

[36] *Zsuzsanna:* Károlyi Mihály nővére, aki Batthyány Gyula felesége lett.

[37] *1921-ben;* az Olaszországból való kiutasítást l. I. 28. lapján.

[38] *Schöngeist:* széplélek.

[39] *Károlyi Mihály elkobzott vagyonával kapcsolatban* l. a Jegyzetekben a Károlyi pert.

[40] *Wenn alle Stricke reissen* (ném.): ha minden kötél szakad.

[41] Utalás az angol munkáspárti kormány fellépésére az indiai és egyiptomi függetlenségi mozgalmakkal szemben.

[42] *Lovendal:* Avenue Lovendal, ahol Károlyiék lakása volt.

[43] *Il y a toujours des accomodements avec le ciel:* mindig meg lehet alkudni a mennyországgal.

[44] *Belle alliance* (fr.): major Brüsszel közelében, ahol a Napóleon ellenes erők parancsnokai a waterlooi csata előtt találkoztak és tárgyalásokat folytattak.

[45] *Juliette:* Károlyi Mihály nővére – Festetics Sándor gróf felesége. Daisy – Károlyi József felesége. Erzsébet, Károlyi Mihály nővére, Pappenheim Szigfridné.

[46] *Accolade:* ölelés, csók; *tadellos:* kifogástalan.

[47] *Geld-protz:* pénzzel való hivalkodás.

[48] *Il n'y a que nous* (fr.): nincsen más, csak mi.

[49] *Boletta:* l. Jegyzetek.

NYILATKOZAT A REGGEL CÍMŰ LAPNAK

1930. január 13.

AMERIKAI UTAM ELÉ: „NEKEM NINCS PÁRTOM, DE TUDOM, HOGY A MAGYAR PARASZTOK ÉS MUNKÁSOK AZ ÉN HÍVEIM"

A REGGEL SZÁMÁRA ELMONDOTTA: KÁROLYI MIHÁLY

Károlyi Mihály, a Magyar Népköztársaság első elnöke december 28-án, a Washington gőzösön Cherbourg-ból New Yorkba indult, hogy Amerikában hosszabb felolvasó körutat tartson, elsősorban az amerikai közönségnek az európai fasizmusról és a Horthy-rendszerről. Károlyi első felolvasása január 7-én volt New York legnagyobb termében, a Carnegie Hallban.

Öt évi huzavona után végre ismét Amerikába mehetek[1], ahová, leszámítva a tavalyi három napot, melyet Mexikóból jövet New Yorkban töltöttem, nem kaptam beutazási engedélyt. Nyilvánvaló, hogy céltudatos propaganda vezette félre az amerikai kormányt, amely hitelt adott a magyar hivatalos körök intrikáinak. Ezeknek a célzatos beállításoknak központjában tudtommal Olaszországból való kitiltásom[2] szerepelt. A reakciósok hada, amint tudják, azt a mesét költötte rólam, hogy én 1920-ban és 21-ben olaszországi tartózkodásomat, visszaélve az élvezett vendégjoggal, arra használtam fel, hogy forradalmi tevékenységet folytassak az olasz állam és az olasz kormány ellen. Már akkor, 1921-ben mindent megtettem, hogy bebizonyítsam ennek az állításnak teljes alaptalanságát. Az akkori olasz kormánynak fel is ajánlottam, hogy indítson vizsgálatot e tárgyban. Kérésemet azonban még csak válaszra sem méltatták. Bár kitiltásom a „marcia su Roma" előtt történt, mégis a fasiszta Hochdrucknak[3] volt következménye.

Természetesen nem tudom, hogy mi indította az amerikai kormányt a velem szemben elfoglalt álláspont megváltoztatására. Tisztán csak következtetés útján gondolom, hogy egy nemsokára megjelenő könyv részletei világosították fel Washingtont eddigi

tévedései felől. Ezt a könyvet Sforza olasz külügyminiszter írta, aki az én olaszországi kitiltásom idején volt Olaszország külügyminisztere. Sforza kitiltásomról emlékezve, szó szerint a következőket írja:

„Igaz, hogy Károlyit Olaszországból azon idő alatt tiltották ki, míg én hatalmon voltam. Megmutattam volt Giolittinek (ő volt akkor a miniszterelnök) a magyarországi vizsgálataimról szóló jelentést, mely teljesen kedvező volt Károlyira nézve. De Giolitti tudomásomra hozta, hogy fehéroroszok összeesküvést terveznek a magyar kormány volt feje ellen, akit nem szívesen látnak Firenzében, s nagyon kellemetlen volna mireánk, ha Károlyi személye ürügyet szolgáltatna bizonyos nyugtalanságokra, melyek agitációkra és rendzavarásokra adhatnának okot. Én nem tettem ellenvetést, de kötelességemnek tartom az ostoba legendákkal szemben megállapítani, hogy Károlyi kitiltásának Olaszországból semmi más oka nem volt."

Ez a közlemény egy csapásra halomra dönti azokat a tudatos rágalmakat, melyekkel engem diszkreditálni akartak. E sokatmondó, de szűkszavú közlemény azonban csak fellebbenti az ellenem világszerte folyó intrikák fátyolát, mert az olasz ügyben még korántsem mond meg mindent. Igaz, a lényeg benne van, az tudnillik, hogy az olasz kormány tudta, hogy ártatlan vagyok. Ennek dacára nagyobb lármával és nagyobb tamtammal senkit ki nem utasítottak mint engem. Azt az embert, akiről a kormány tudta, hogy ártatlan, vasra verve toloncolták a határra, feleségestől, gyermekestől.

FEHÉROROSZOK ÉS FEHÉR MAGYAROK RÁGALOMHADJÁRATA

Ez az első eset tíz év óta, hogy igazolva lettem. De nem ez az egyetlen igazságtalanság, ami engem ért. Nemcsak Olaszországban terjesztettek rólam a fehéroroszok, szövetkezve a fehér magyarokkal, rémmeséket. Idestova egy egész kis könyvtárt lehetne összeállítani azokból a legkülönbözőbb nyelveken megjelent pamfletekből, melyek hol regény, hol életrajz, hol memoár alakjában jelentek meg, s amelyek mind abból táplálkoztak, hogy rólam vadabbnál vadabb meséket terjesztettek. Az imént mondottam, hogy először, de tévedtem, mert már egyszer igazolva lettem: éspedig a Windischgraetz-féle rágalmi-csoport[4] dolgában. A frankhamisító hercegnek velem szemben nem volt szerencséje.

Éppolyan rosszul hazudott, mint amilyen ügyetlenül a bankóit hamisította.

Tény azonban, hogy ezek a rágalmak végeredményükben jobban használtak nekem, mint ártottak. Ellenségeimet annyira elvakította az ellenem érzett düh, hogy észre sem vették, mikor túllőttek a célon. Egy politikusra, egy ügyre a legnagyobb csapás az, ha feledésbe megy.

Egy politikus, akiről nem beszélnek, egy ügy, amelyet nem támadnak, halott.

Ezzel szemben: egy könyv sem örvend nagyobb publicitásnak, mint a kitiltott, elkobzott, elégetett könyvek.

Amerikában már öt év előtt szokatlanul nagy sajtókampány indult meg érdekemben. Öt év óta a mai napig létezik a Amerikában egy úgynevezett „Károlyi-Case". De nemcsak létezésemről tudnak, de tudják azt is, hogy hogyan gondolkozom a jelenlegi magyar rezsimről. A szép honoráriumokból, amit felolvasásaimért kapok, ha igazságos akarnék lenni, fel kellene ajánlanom legalább tíz percentet Széchenyi László grófnak, Magyarország washingtoni követének. Mert meg vagyok róla győződve, hogy ha nem harcoltak volna olyan elkeseredetten és minden józan ész ellenére nem szőtték volna ellenem ezek a külföldi hivatalos és nem hivatalos magyar körök intrikáik pókhálóit, nem tudtam volna annak tizedrészét sem elérni, amit ma tudok. Én nem szenvedek nagyzási hóbortban, és ezért nem hiszem azt, hogy egymagam ártani tudnék a hatalmas Amerikának, még ha akarnék is. De a Horthy-magyarok kampánya ellenem azon az alapon indult meg, hogy amint veszélyes voltam Olaszországra, vészthozó lennék Amerikára is. Felolvasásaim ennek a legendának véget fognak vetni.

MAGYARORSZÁGNAK ELSŐSORBAN ŐSZINTESÉGRE VAN SZÜKSÉGE

Amerikában elsősorban az amerikaiaknak fogok beszélni. Mert hiszen őket inkább kell felvilágosítani a magyar helyzetről, mint az amerikai magyarokat, akikhez persze szintén szólani akarok. Én nem mint pártvezér jelenek meg Amerikában.

Nekem nincsen pártom, de tudom, hogy a magyar parasztok és munkások az én híveim, és ez több jogcímet ad nekem, mintha

egy politizáló pártnak lennék a vezére. Célom főleg az, hogy őszinte legyek. Még annak árán is az igazat akarom megmondani, ha ezzel megszaporítom ellenségeim számát. Én ahhoz a német mondáshoz tartom magam: „Wer die Wahrheit kennt und sagt sie nicht, der ist fürwahr ein erbärmlicher Wicht."[5]

A mai világnak, de különösen Magyarországnak igazmondásra van szüksége.

A mai rendszer legnagyobb hibája az, hogy hamis illúziókat kelt és hazugságot hazugságra halmoz, melyekkel el akarja barikádozni a tiszta, egyszerű (megengedem: nem rózsás) valóságot.

AZ EURÓPAI FASISZTA REAKCIÓ A BÉKE LEGVESZEDELMESEBB ELLENSÉGE!

Amerikai felolvasásaim fő témáját az európai fasiszta reakció fogja képezni, amelyet én a béke legveszedelmesebb akadályának tartok.

A fasizmusról beszélve, természetesen a Bethlen—Horthy rezsimre is ki fogok terjeszkedni, mely ha nem is teljesen azonos az olasszal, de épp annyira fenyegeti vagy talán még direktebben a békét és a békés kialakulást, mint amaz. Mert nemcsak a háborúban látom a veszélyt, de a békés kialakulás megakadályozásában is. Nézetem szerint Páneurópának[6] vannak előfeltételei és vannak alapfeltételei.

Első előfeltétele: az európai fasizmus teljes leépítése. Első alaptétele: az államok szocialista vagy legalább szemiszocialista átalakulása.

Nem az államok politikai, de sokkal inkább az államok gazdasági struktúrája a fontos.

Mit használ például ma Angliának ősi alkotmánya és parlamentarizmusa, ha nem tudja gazdasági problémáit megoldani. Egész Európának léte vagy nem léte attól függ, hogy képes lesz-e az anarchisztikus termelési mód helyett a racionálisabb szocialista termelési módra áttérni. Az, hogy a kapitalista világ tőkekoncentrációra törekszik, világosan mutatja, hogy az eddigi individuális termelés helyett önmaga is ösztönszerűleg egy kollektívebb lermelés felé orientálódik. Ezzel azonban a bajokat orvosolni nem tehet.

A koncentrálás szaporítani fogja a munkanélküliek számát és csökkenteni majd az egyes országok vásárlóképességét. Csak a szocializmus tud igazán racionalizálni, amennyiben az egész gazdasági életet egyöntetű szervezettel szabályozza.

Papírbékékkel és jegyzőkönyvekkel nem lehet megakadályozni a jövendő háborúkat!

Ezért tisztelet a jó szándéknak, de a papírbékében nem hiszek.

Nem hiszem, hogy jegyzőkönyvekkel és írott szerződésekkel meg lehessen akadályozni a jövendő háborúkat. Már a Szentírás is megírta, hogy a pokol tornáca jó szándékkal van kikövezve. De nemcsak az idegen hatalmakkal folytatott háború a veszély, hanem veszély az olyan belső háború is, amelyet — mint például Ausztriában — az úgynevezett Heimwehrek készítenek elő.

Most már hetedszer megyek át Amerikába. Az ember azt hinné, hogy jól ismerem, annyival is inkább, mert hisz többször bejártam az egész országot. Pedig ez tévedés.

Amerika oly gyorsan változik, mint a gyermek, aki egyik napról a másikra még a legközvetlenebb hozzátartozók számára is *szinte felismerhetetlen* lesz. Én mindig egy új, megváltozott Amerikát találtam. Jól emlékszem New Yorkra, mikor egy-két magas, mai fogalmak szerint törpe felhőkarcolótól eltekintve még magán viselte a brit kolóniának cachet-ját. Utcái, házai és kirakatai szakasztott olyanok voltak, mint a londoniak vagy liverpooliak. Színházai, folyóiratai, irodalma akkoriban primitív és nívótlan volt, s ma ügyességben és elmésségben túlszárnyalja az európait. Ennek a fiatal lüktető életnek természetesen vannak árnyoldalai is. A kontemplatív, az intimebb élet teljes hiányát az európai nagyon érzi. A spontán zsenerozitás mellett a gazdasági kizsákmányolás sehol sem brutálisabb, mint az Egyesült Államokban. És ha sok intézményében előbbre is áll az óvilágnál, sokban visszamaradottabb. Általában nagyon téves az a hit, hogy Amerikának nincs művészete. Hisz New York egyike a legoriginálisabb és legszebb városoknak, nemcsak fekvésénél fogva, de hisz architektúráinak bizarr vonalaiban az elméleti kubizmust látjuk megvalósítva. A mammut kapitalizmus piramisai nem csúnyábbak a mohamedán világ minaretjeinél.

Az az Amerika, melyet először idestova huszonöt éve megismertem, egy Európától távoli, tengeren túli s minden geográfiai nagysága mellett is jelentéktelen kis ország volt. E rövid huszonöt

év alatt a mai Amerika jelentősége óriásivá nőtt, s azt hiszem minden európait, aki először köt ki a Manhattan szigetén, ennek a civilizációnak mammutszerűsége lepi meg, mely oly félelmetesnek látszik, hogy el akarja nyelni az egész világot.

A Reggel (Bratislava), 1930. január 13.

---

[1] *Az amerikai út előzményeit* l. I. 114. lapján.
[2] *Az Olaszországból való kitiltást* l. I. 28. lapján.
[3] *Fasiszta Hochdruck* (ném.): előrenyomulás, előretörés.
[4] *Windischgraetz rágalmait* l. a Jegyzetekben a Károlyi pert.
[5] *Wer die Wahrheit kennt und sagt sie nicht, der ist fürwahr ein erbarmlicher Wicht:* aki az igazságot ismeri és nem mondja, az bizony nyomorult fickó.
[6] *Páneurópa:* l. Jegyzetek.

BÉKE ÉS NYUGATI DEMOKRÁCIA

1930. január 20.

A REGGEL SZÁMÁRA ELMONDOTTA KÁROLYI MIHÁLY A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ELSŐ ELNÖKE

A Károlyi Mihály cikksorozata felett megindult vitában egész sereg cikkben szólaltak meg azok, akik Károlyival ellentétes nézetüket fejtegették. A Magyar Népköztársaság első elnöke most következő cikkeiben összefoglalóan adja meg kritikusainak a választ. Ezek a cikkek még nem foglalkoznak Jászinak *A Reggel*ben legutóbb megjelent polémiájával, amelyre Károlyi később kíván visszatérni.

Ha végignézem azt a polémiát, melyet *A Reggel*ben megjelent cikksorozatom kiváltott, és azt leegyszerűsítve összefoglalom, kitűnik, hogy főleg azért támadnak, mert a demokráciának vagyok ellensége, és ezzel elhagytam az októberi vonalat.

Mielőtt erre válaszolnék, kénytelen vagyok megismételni röviden azokat, amiket az általános világhelyzetről elmondottam, mert csak azután vonhatom le tézisemet, hogy mennyiben áll vagy *nem áll az az állítás, hogy a demokráciától elfordultam.*

Melyek azok a kérdések, amelyek miatt a világ nem tud nyugovóra jutni? Miben lehet összefoglalni a mai kor legégetőbb problémáit? Ezek a béke biztosítása és a gazdasági krízis megoldása.

Nos, én állítom, hogy sem a békét, sem a gazdasági krízist az úgynevezett nyugati demokrácia egymagában nem képes megoldani. Erre nem volt képes a múltban és nem lesz képes a jövőben.

Történelmi tényként áll, hogy az 1914 előtti nyugati demokráciák nem tudták a háborút megakadályozni. Anglia, Franciaország, Olaszország és az Egyesült Államok népei, amelyek azt a bizonyos nyugati demokráciát, melyet ideálként szeretnek felállí-

tani kritikusaim — tehetetlenül álltak a rájuk kényszerített háborúval szemben. (Amikor a „rájuk kényszerített" szót használom, senki se higgye, hogy ezt a kifejezést a központi hatalmak régi propagandaleltárából veszem elő. A rákényszerítés ténye éppen úgy meg volt az antantnál, mint nálunk, mert a tömegeket elsősorban saját diplomáciájuk, hadseregük, hadiiparuk, egész kapitalista uralkodó osztályuk kényszerítette bele a háborúba. Ezért tiltakozom mindig a háborús „Schuldfrage"[1] elmélet felvetése ellen, amely a népeket akarja felelőssé tenni és megbüntetni az uralkodó osztályok bűneiért.) Szóval nemcsak ott, ahol nem volt demokratikus választójog s nem volt parlamentarizmus, de Angliában, a parlamentarizmus klasszikus hazájában, — Franciaországban, a demokrácia bölcsőjében, — Amerikában, Washington és Lincoln országában, — a liberális Itáliában, ahol Mazzini és Garibaldi szellemét még nem tiporták le a Mussoliniek, — a népek számára ott is háborút teremtettek. A Jaurèseket legyilkolták, a tiltakozókat falhoz állították. Pedig 1914 előtt is voltak pacifista intézmények, akkor is megvoltak a békekonferenciák és békepaloták, ha nem is Genfben, de Hágában. — 1914 előtt a „paix armée"[2] elméletének tömjéneztek az álpacifisták, és ha 1930-ban a flottaparitásokkal, leszerelésekkel, garanciákkal és miegymással akarják csitítgatni a sok szurony láttára fejüket rázó embereket, a világ ma is csak a „paix armée" állapotában van. De ma már tudjuk, hogy ezeket a békekulisszákat éppen azért állítják fel, hogy mögöttük annál zavartalanabban szerveződjék a kapitalista háború. Az igazi pacifisták feladata tehát az, hogy a békének ezeket a Potemkin-falvait lerombolják.

De 1914-ben nemcsak a demokrácia és az abból nőtt álpacifizmus, de még maga a szociáldemokrácia sem volt képes útját állni a nagy katasztrófának. Az akkori szocialista Internacionálé megbukott, és az egyes országok szocialista pártjai saját nemzeti jelszavaik alatt indultak a szent háborúba. Ha mindez így volt 1914-ben, kérdem, mi jogosítja fel az emberiséget arra, hogy azt higgye: a legyengült demokrácia, a pacifizmus, vagy akár a szociáldemokrácia meg fogják akadályozni a jövő háborúját? Mert csak a fegyveres összecsapás kezdődik a hadüzenettel — a háborút hosszú éveken át tartó előkészületekkel csinálják.

A háború utáni demokráciában — dacára annak, hogy a nyugati államokban kiterjedt és megerősödött — a bizalom mégis meg-

rendült. Úgy a demokráciában, mint a parlamentarizmusban való hit mindjobban gyengülőben van. Hisz még az angol Labour Partyban is oly nyilatkozatok hangzanak el — mint például Moosley szájából a legutóbbi kongresszuson — melyek a parlamentarizmust ballasztként tekintik. Hisz Shaw is szatírát írt a parlamentarizmusról. De lehet-e ezen csodálkozni, amikor a vaknak is látnia kell, hogy ma is folynak a diplomáciai játékok, titkos viszontbiztosítások, mint annak idején? Ami pedig a szocialistákat illeti, ők ma még sokkal inkább jobbra állanak, mint a híres augusztus 4-e előtt.

A középpárti szociáldemokraták azzal szokták taktikájukat igazolni, hogy ők mérsékelt irányzatukkal nemcsak valóra tudják váltani programjukat, de főleg meg tudják óvni a dolgozó tömegeket a fasizmustól, pogromoktól és a fehérterrortól. Azt mondják, hogy azért volt Magyarországon fehérterror, Olaszországban azért jött a fasizmus, mert a tömegek türelmetlensége mind balrább sodorta a vezéreket is, akiknek nem volt energiájuk a túlzott áramlatok ellen fellépni. Pedig ma már látjuk, hogy bolsevizáló előzmények nélkül is szerveződik a fasizmus. Szende azt mondja, hogy a magyar munkásság súlyos árat fizetett Októberért. De kérdés, nem fognak-e egyszer éppolyan árat fizetni az osztrák szocialisták mérsékelt irányzatuk dacára? A munkásság, míg harcban áll a kapitalizmussal, mindig fizetni fog.

Különösen a bécsi ausztromarxisták[3] hangoztatták az ilyen középpárti érvek gyakorlati előnyét, és tagadhatatlan, joggal, minthogy *a kis Ausztriában tényleg sikerült értékes munkásjóléti intézményeket létesíteni s megvédeni.* Ezen intézmények kedvéért igaz, nagy áldozatokat hoztak. Nem akarok most arra kitérni, hogy a Mieterschutzért[4] a neuilly-i szerződésben való aktív részvétel nem volt-e túl magas ár. De ha el is ismerem, hogy 1919-től 1927-ig voltak is ennek a taktikának Ausztriában, de csakis Ausztriában kézzelfogható eredményei, meg kell azt is állapítani, hogy ezek az eredmények veszélyben vannak épp e taktika miatt. A helyzet Ausztriában az, hogy dacára, hogy a Bauereket és Adlereket nem lehet radikalizmussal vádolni, nemcsak hogy a fasizmus rohamlépésekkel foglalja el egymás után a legfontosabb pozíciókat, de végveszedelem fenyegeti magát az ausztromarxizmust is. A most lefolyt választások csak kitolták a fasizmus végső rohamát.

Tagadhatatlan, hogy ennek a középvonalúságnak a háború utáni években voltak némi sanszai. De ma a helyzet a gazdasági krízisben, a kapitalizmus válságának bekövetkezésével teljesen megváltozott. A középkurzus megtartására nem elég az egyik fél akarása, de a másik fél hozzájárulása is szükséges. Ötven százalékos megegyezést nem lehet kötni a kapitalizmussal, ha az erre nem hajlandó. Amint a kapitalizmus maga elhagyta ezt a vonalat, lehetetlenné teszi a másik félnek is az ez úton való megmaradást, az „arany középút" betartását. Hiába akar a bárány békességet a farkassal, ha ez egyszer el van rá szánva, végül is felfalja, akárhogy is bizonyítja a bárány jámbor voltát. A munkástömegeknek, de a haladó szellemű entellektüeleknek is jól meg kell ezt érteni. Nem közjogi formulákról van szó, de hatalmi kérdésről. Ha az uralkodó osztály egyszer arra határozza el magát, hogy tüzet és vasat fog alkalmazni, akkor semmi kapacitálással nem fogom elérni azt, hogy térjen vissza az „arany középútra". A harcot ezúttal nem a bal-, de a jobboldal kezdeményezi és provokálja. A jobboldaliak nem akarják többé a középkurzust, ők lesznek azok, akik hamarosan fel fogják rúgni annak az álpacifizmusnak kulisszáit, amelyekre többé nincs szükségük. A gazdasági krízis, amelyben nyakig bent vannak, radikális formák alkalmazására kényszeríti őket, mert a katasztrófából normális politika alkalmazásával nem tudnak kijönni. Ezért minél élesebb a gazdasági krízis, annál biztosabbra lehet venni, hogy a hatalmon levők mindjobban és mindinkább az ellenforradalom extrém eszközeihez fognak nyúlni.

A legközelebbi jövő megmutatja, hogy sem a macdonaldizmus, sem a Severing- és Braun-taktika, de még az ausztromarxizmus sem lesznek képesek a mérsékelt irányt tovább fenntartani. Az angol imperializmus, a német és az osztrák nagytőke nem engedheti meg magának többé azt a luxust, hogy a hatalmat megossza a szociáldemokráciával. A gazdasági krízis oly naggyá nőtt, hogy az uralkodó osztály nagyon is belátja azt, hogy ezek a néppel szemben „Beschwichtigungshofrat"[5] szerepét játszó-vezérek nem lesznek képesek az éhező munkanélküli tömegeket lecsillapítani.

A demokrácia önmagában véve helyes elmélet, de vannak idők, amikor „ardet Ucalegon"[6]. Akkor más eszközökhöz kell nyúlni. Jól emlékszem, hogy 1918 augusztusában egy háborúellenes tüntető felvonulást akartam rendezni, akadtak munkásvezérek, akik

azon az álláspontón voltak, hogy a háború ellen nem, csak az általános választójogért hajlandók ebbe belemenni. És én, aki az egész háború alatt a választójogért küzdöttem, én azt állítottam, hogy e pillanatban nem a választójogért, de a háború megszüntetéséért kell síkraszállni.

Voltak cikkírók, akik azt a nézetüket fejtették ki a vita során, hogy Magyarország számára fő dolog, hogy meglegyen az országban a nyugati demokrácia. Akkor a különböző osztályok és osztályérdekek, mint egyenlő versenytársak, megfuthatják versenyüket. Ha a demokrácia a különböző osztályoknak egyenlő feltételek mellett való versenyfutását jelenti, akkor előre meg lehet mondani, hogy ezt a versenyt a munkásosztály kilátás nélkül futja meg. Mert ha be is érkeznék elsőnek, mégsem fogja megkapni a verseny díját, mert erőszakkal elveszik tőle. A demokráciának csak osztályokon belül van értéke, de a Dávidok és Góliátok közötti versenyt nem dönti el. Hisz még Dávid is parittyával és nem paragrafusokkal győzte le Góliátot. Ismétlem: a dolgozók demokráciájának korántsem vagyok ellensége, sőt barátja vagyok, de a mai demokráciát nem tartom a mai világkrízis-komplexum tengelyének.

A béke biztosítására a formula az volt, és ma is az, hogy tartós .béke csakis a demokrácia (nyugati demokrácia) útján érhető el. A wilsoni békepropaganda óta a pacifizmus szorosan összenőtt a demokráciával. Különösen 1916-ban és 17-ben hirdették ilyen alapon az antant államai, a nyugati demokrácia államai, a szent háborút a központi hatalmak ellen. Azon ürüggyel állították a dolgozó milliókat csatasorba, hogy az elmaradt, szemifeudális autokratikus országokba is behozzák a demokratikus reformokat. Ez a propaganda kitűnően sikerült. Programuknak az antant államok nemcsak saját országaikban, de a központi hatalmakban is híveket szereztek. A központi hatalmak munkássága, sőt egész progresszív intelligenciája, lelkesedett a wilsoni elvekért.

A későbbi októbrista vezérkar ezt az ideológiát fogadta el. Az akkori Károlyi-párt, a Jászi körül csoportosuló radikálisok, a szociáldemokrata párt avantgardistái Kunfival élükön, mind ezekért az eszmékért küzdöttünk. Tettük ezt két okból: Először, mert azt reméltük, hogy ezáltal fogjuk Magyarországon demokratikus programunkat megvalósítani. Másodszor azt hittük, hogy a wilsoni békén keresztül elháríthatjuk Magyarország felől az imperia-

lista békét. Ami engem illet, *egész őszintén megmondhatom: igenis reméltem, hogy ha nem is az egész wilsoni programot*[7], *de legalább annak főbb pontjait mégis meg tudjuk valósítani.* Azt gondoltam akkor, hogy egy program, mely a dolgozók érdekében, azok széles rétegeire van felépítve, mégiscsak utat fog törni magának. Hittem ezt annak dacára, hogy egyáltalában nem éltem illúziókban az antant imperialista és militarista törekvéseit illetően — annak dacára, hogy nagyon is tisztában voltam azzal, hogy a diplomaták és tábornokok csak utolsó fogásként nyúltak ehhez a látszat szerint forradalmi propagandához. De tettem ezt azért, mert bíztam a nyugati demokrácia intézményeinek erejében, és hittem, hogy ez a wilsoni pacifizmus és demokrácia a dolgozók millióinak vérével megpecsételve nem fog veszendőbe menni. Ha el is ismerem tévedésemet, meg kell állapítanom, hogy nem voltam egyedül, velem együtt mások is így gondolkoztak. De a háború utáni korszak nagy lecke volt számomra. Egyszer megtörténhetik a tévedés, de kétszer egymás után ily szörnyű tapasztalatok után ebbe a hiszékenységbe beleesni több mint naivság.

A wilsoni elvekből nem valósítottak meg semmit, ami azonban nemcsak a pacifizmus, de a nyugati demokrácia csődjét is jelenti. Általánosan el van ismerve, hogy a wilsoni program az antant-tábornokok és reakciós politikusok ellenállásán tört meg. És ez igaz. De ha ez így van, ez egyben a legfényesebb bizonyíték arra, hogy amikor erőpróbára kerül a sor, a nyugati demokrácia tehetetlen. Kell-e mindezt bizonyítani, kell-e tényekkel alátámasztani, hogy a wilsoni elvekből semmi, de semmi más nem maradt meg, mint azok szánalmas kerete? A versailles-i béke és a Népszövetség a wilsoni pacifizmusnak valóságos szörnyszülöttje. Jászi Oszkár is elismeri, hogy a versailles-i béke arculcsapása a 14 pontnak. A mai pacifista frázisokban ő sem hisz, és azokat megveti, de a nyugati demokráciában, — mely tehetetlenül tűrte és tűri a pacifizmussal és a demokráciával űzött csalást, — és e demokrácia erőkifejtéseiben mégis bízik, — és azt a háború és a béke tapasztalatai ellenére továbbra is képesnek tartja arra, — hogy az emberiséget egy újabb katasztrófától meg tudja óvni.

A brutális igazság pedig az, hogy a demokrácia a kapitalista erőkkel szemben tehetetlen. Hiába a választójog, sajtószabadság, hiába a liberalizmus. A nép a demokrácia intézményeivel csak akkor tudja akaratát érvényesíteni, ha ez nincs ellentétben a ka-

pitalizmussal. És ha ma a demokrácia krízisbe jutott, ez éppen azért következett be, mert mindinkább megnövekedett azok száma, akik nem hajlandók többé a kapitalizmus szekerét tolni. A gazdasági krízis a munkástömegeket mindjobban felvilágosítja és forradalmasítja, és nem nehéz megjósolni, hogy előbb-utóbb azok lesznek többségben, akik a magántulajdon helyett a kollektív tulajdon mellett fogják leadni szavazatukat. Ezt nagyon is jól tudja az uralkodó osztály, és ezért a demokrácia helyett mindjobban a fasiszta diktatúra felé hajlik. De ott is, ahol a kapitalizmus még nem tartja időszerűnek felrúgni ezt a látszatdemokráciát, ennek bekövetkezése csak idő kérdése. Nemcsak Rómát nem lehetett felépíteni egy nap alatt, de a „marcia su Romá"-t is elő kell készíteni. És abból, hogy valahol még nem ment végbe a fasiszta puccs, nem lehet azt következtetni, hogy nem is fog megtörténni. Az úgynevezett lassú evolúciónak véget vetett a fokozódó tempójú világkrízis. Ma már a demokrácia éppúgy Potemkin-falu, amely mögött a polgárháborúra készülődnek, mint a pacifizmus, amely mögött az imperialista háború csinállódik. Vagyis, akik az igazi békét és a dolgozók demokráciáját akarják, azoknak a demokrácia és a pacifizmus e kulisszáit le kell szaggatniok.

Arról, hogy a demokrácia az ellenforradalmasított kapitalizmussal szemben a gazdasági krízist sem tudja megoldani, legközelebbi cikkemben beszélek.

A Reggel (Bratislava), 1930. január 20.

---

[1] *Schuldfrage* (ném.): a felelősség kérdése.
[2] *Paix armée* (fr.): fegyveres béke.
[3] *Ausztromarxisták:* l. Jegyzetek.
[4] *Mieterschutz:* lakásbérlők védelmét biztosító rendeletek.
[5] *Beschwichtigunshofrat:* nézeteltérések elsimításával megbízott személy.
[6] *Ardet Ucalegon* (Vergilius után): (a baj) elérte a szomszéd házat, a küszöbön van.
[7] *Wilsonizmus:* l. Jegyzetek.

VILÁGVÁLSÁG ÉS DEMOKRÁCIA
1930. január 30.

A REGGEL SZÁMÁRA ELMONDOTTA KÁROLYI MIHÁLY, A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ELSŐ ELNÖKE

A legutóbbi cikkemben azt a tételt állítottam fel és azt bizonyítottam, hogy a nyugati demokrácia nem tudja megmenteni a világbékét. Második tételem pedig, amivel ez alkalommal foglalkozni akarok az, hogy a nyugati demokrácia a gazdasági krízisből sem tudja kivezetni a világot.

A logika azt kívánja, hogy mindenekelőtt azt állapítsam meg, hogy van-e gazdasági világkrízis. Mindenki annyira érzi a katasztrófát, hogy ezt tennem felesleges. Elég néhány adatot idevetni hogy a kérdést *a limine* eldöntsük. Eddigi hivatalos megállapítások szerint a kereskedelmi forgalom a kapitalista prosperitás klasszikus hazájában, az Egyesült Államokban 23,3 százalékkal csökkent 1930-ban az előző évvel szemben. Ugyanekkor az európai országok kereskedelmi forgalma 12,1 százalékkal volt kisebb, mint 1929-ben. A krízis azonban a relatív túltermelés és áruhalmozódás arányaiban és következményeiben az árak esésében mutatkozik meg. Így a világbörzék hivatalos árjegyzése szerint a *búza* ára 65 százalékkal csökkent a legmagasabb 1928—1929-es árfolyamhoz mérten. *A kávé 64, a gumi 76, a gyapot 56, a nyersolaj 44, a kőszén 19, a nyersvas 12, az ólom 49, a cink 54* százalékkal. Azonban nehogy azt mondhassa valaki, hogy átmeneti árhullámzással állunk szemben, idejegyzek néhány adatot a fontosabb áruk készleteiről. Az eladatlan búzamennyiség 1930 vége felé 10,3 *millió tonnát* tesz ki az 1925. évi 3,3 millió tonnányi készlethez viszonyítva. *A cukorkészlet* 3,6 millió tonna, *a kávé 15,5* millió tonna, az eladatlan *gyapotkészlet 50* százalékkal gya-

rapodott a múlt évihez viszonyítva, *a gumiraktárak* eddigi tartalékjuk egy egész harmadával duzzadtak, a cink- a réz-, a vas-, az acélpiacok mind óriási mennyiségű fölösleget mutatnak ki. Az eladatlan áruk olyan tömege ez, ami a válság közvetlen következményeként fellépő munkanélküliség s folytonosan csökkenő fogyasztás következtében *eladhatatlan áru lesz*, és ami a válság további mélyülését vonja maga után.

*

A kérdés ma az, hogy a világkrízisben átmeneti jelenséggel állunk-e szemben, mely főleg a spekulációnak tudható be, vagy az egész tőkés rendszer válságáról van szó? Továbbmenőleg, vajon képes-e a kapitalizmus a helyzetet a saját erejéből megoldani és Ariadne-fonálként szolgál-e számára a demokrácia, hogy ebből az útvesztőből kivezesse?

A mai krízisnek már előzményei is olyanok, hogy a legkomolyabb válságra lehet belőle következtetni. A világkrízis a világháborúból született. A világháború folyamán a kapitalista termelési rend teljesen megingott. A hadiipar egyszerre óriási méreteket öltött. Az emberpusztító anyagból sohasem volt sok, mindig kevés. Gombamódra nőttek a hadiiparcikket gyártó üzemek. Erre a háborús kapitalizmusra a béke valóságos katasztrófa lett. A befektetett tőke megmentése kedvéért át kellett alakítani a háborús ipart békeiparrá. Erre Amerika nagy Vorsprungot kapott. Neki nem kellett annyi gyárat átszerelnie, mint Európának. Eleinte nemcsak az európai arany, de az európai piac is Amerika ölébe hullott. Ezek voltak a prosperitás nagy évei.

Pár év alatt Európa is átszervezte iparát. Ez az átszervezés világszerte nemcsak annyit jelentett, hogy a tankgyárakból traktorgyárak lettek, hanem az összes gyárakat modernizálták, új gépekkel szerelték fel. Kevesebb emberanyaggal többet tudnak gyártani. Öt-hat évvel a háború után már óceánon innen, óceánon túl egyaránt minden ízében modern, koncentrált és racionalizált ipar született meg főnixként a háborús iparból.

Ez a folyamat lett az ipari túlprodukció alapja. Lehetetlenné vált, hogy a vásárlási képesség lépést tartson a termeléssel. Nem szabad elfelejteni, hogy Európában a gazdagok gazdagabbakká lettek, de a szegények még szegényebbekké váltak. A gazdagok száma megfogyott, de a szegények száma megszaporodott. A pia-

cok felvevőképessége máskülönben is csökkent. Európa a háború alatt sokkal kevesebb iparcikket szállított a tengeren túli országoknak, mert a háború és a blokád a kereskedelmet lehetetlenné tették. A tengerentúli államokban ezalatt új ipar született, és ezáltal Európa elvesztette azokat a piacokat, melyek felett a háború előtt rendelkezett. A túlprodukció előzményei tehát már ekkor jelentkeztek.

De nemcsak az ipar, hanem a mezőgazdaság terén is felborult az egyensúly. A tengerentúli államok a háború alatt rengeteg sok új területet vetettek be. Ehhez járult, hogy az emberek megszokták a háború alatt a kevert lisztből sütött kenyeret, mert a Hinterland és a katonák is spórolásból ilyen kenyeret ettek. A divat és az orvosi tudomány leszoktatta az embereket a sok kenyérevésről. A technika nagyot fejlődött. A magnemesítési szisztéma behozatala, a mélyebb szántás, a műtrágya használata folytán egy hold föld hozama az 1914. évhez viszonyítva az egész világon megkétszereződött. A háborús és a háború utáni korszak tehát a mezőgazdasági túlprodukció bázisát is megvetette. Ez a folyamat különösen gyorsult a háború után, amikor a koncentráció és racionalizálás mind óriásibb méreteket öltött, és mindjobban szaporította a munkanélküliek táborát. Hogy csak néhány amerikai példát említsünk: Amerika (USA) transzformációs ipara (autó stb.) 1919 és 1929 között 42 százalékkal emelte termelését, és ugyanekkor 546 000 emberrel csökkentette munkásai számát. A vasúti forgalom 7 százalékkal nőtt, a személyzet viszont 243 000 emberrel fogyott. A szénbányákban 23 százalékkal emelkedett a termelt mennyiség, és százezerrel csökkent a bányamunkások száma. A *Standard Statistic Corporation* adatai szerint ugyanekkor 44 milliárd dollárról 37 milliárdra csökkent a kifizetett bérek összege. A munkanélküliek pedig? Ezek száma a prosperitás Amerikájában hivatalosan 5,3 millió, — ez a szám a valóságban jóval nagyobb, és napról napra tízezrekkel és százezrekkel növekszik. — Németországban 4 millió, Angliában 3 millió, úgyhogy az egész világon közel 20 millióra becsülik azok számát, akik minden kereset nélkül tengődnek.

*

A háborúból felocsúdott kapitalizmus eleinte ujjongva mutatott rá, hogy minden Kasszandra-jóslat ellenére sikerült a háborút megúsznia, mert az infláción, munkanélküliségen, drágaságon át-

vergődő Európában megindult a Wiederaufbau. Divatossá lett az a mondás, hogy amerikanizálódni kell, hogy fordizálni kell Európát. Nagy eréllyel fogtak a koncentrálásba és racionalizálásba főleg Németországban. A Ford-imádók a prosperitás akadályát csak Európa tagoltságában látták. Ha Páneurópát meg lehetne valósítani — mondották —, ha a 36 európai államot gazdasági egységgé lehetne összefoglalni, megteremtenők azokat az előfeltételeket, melyek az Újvilág prosperitásának alapját képezik. A kételkedők ezzel ellenkezőleg azt hirdették, hogy Európának, ha élni akar, át kell térnie a kollektív gazdasági rendszerre. Velük szemben az az érv, hogy csak részleges krízisről van szó, a kapitalizmus nem bukott meg, — Amerika volt. Amerika, hol újabb és újabb emeletekkel nőttek a felhőkarcolók, ahol a milliomosok száma állandóan hihetetlenül szaporodott, ahol minden munkásnak Fordja, rádiója és fürdőszobája volt. A fákról azt szokták mondani, hogy nem nőhetnek az égig, de az amerikai kapitalizmus felhőkarcolóiról és Ford-vagyonairól azt hirdették, hogy végtelenek és határtalanok. A Ford-imádók szerint az amerikai prosperitás megdöntötte Marx elméletét, és már-már azt állították, hogy Ford nagyobb zseni, mint Marx. A produkciót a magas munkabérekkel lehet ad infinitum fokozni, s ha a belső piac csökken, a külső piacok szervezésével és kihasználásával a felesleget még mindig bőven el lehet helyezni. Ez a prosperitástól duzzadó amerikai kapitalizmus volt az, mely felé a polgári sajtó, a szakirodalom, a politikusok a bajba jutott Európa tekintetét irányították, és úgy mutattak Amerikára, mint az ígéret földjére. A kapitalizmusban — mondották — nincs hiba. Csak az szükséges, hogy Európa amerikai mintára szervezze át magát.

Ezt a minden ízében hamis elméletet az amerikai krach egyszerre felborította. Kiderült, hogy nemcsak Európát nem lehet amerikanizálni, de Amerikát magát sem lehet fordizálni.[1] Hiába képez Amerika egységes vámterületet, hiába van nyersanyagokkal megáldva, hiába nincs a háború által demoralizálva, hiába zárta el magát az európai bevándorlástól, hiába a demokrácia, Washington és Lincoln is mindhiába: Amerika sem tudta meghazudtolni Marx gazdasági tételeinek alapelveit, és ha van élő példa a marxi elmélet alátámasztására, ez éppen a prosperitás országában, az Egyesült Államokban található fel, ahol a krízis kezdődött és ahol a legerősebb.

A kapitalista világ mindezek ellenére csak átmenetinek tekintette a világválságot, és máig görcsösen állítja, hogy csak ideiglenes krízisről van szó és nem a tőkés rendszer válságáról. A haldokló kapitalizmusról jóformán heti bulletineket adnak ki Amerikában és — hogy az irónia teljes legyen — Hoover dr.[2] jelentései a beteg mindinkább gyengülő pulzusa ellenére is optimisták.

A napokban alkalmam volt az angol konzervatív párt egyik eminens vezető emberével beszélgetni. Ennek minden szavából kicsendült a kétségbeesett reménytelenség magával a kapitalista rendszerrel szemben. A konzervatív pártnak azok a fiatalabb elemei, akikhez ez a politikus is tartozik, már nem tartják lehetőnek a tiszta kapitalizmus megmentését, és pozíciójukat a magántulajdon részben való feláldozásával akarják biztosítani. Lehet, hogy erre azt a választ fogom kapni, hogy íme, én bizonyítom azt, hogy a kapitalizmus maga képes a szocializmus felé evoluálni, és ezért a szociáldemokratáktól nem lehet rossznéven venni, ha szövetkeznek az átalakulni kívánó kapitalizmussal. Erre csak azt válaszolhatom, hogy abból a tényből, hogy Angliában és Amerikában bizonyos tőkés körök reményüket vesztették, és hajlandók lennének 50 százalékos megalkuvásra, nem az következik, hogy a szocializmusnak fel kell adni a küzdelmet. Ellenkezőleg: még jobban és nagyobb eréllyel kell rohamoznia és a kínálkozó résen betörnie. Persze az erőszakos akciók nem célravezetők, noha nem bizonyultak abszolút célravezetőnek a parlamentáris eszközök sem. A demokrácia egy bizonyos pontig sok döntő kérdést megoldott, de ma már arra nézve, hogy milyen szerepe volt a demokráciának magának ebben a válságban úgy Európában, mint Amerikában, tényként meg kell állapítani, hogy a demokrácia sem itt, sem ott nem tudta kivédeni a gazdasági katasztrófát. A krízis bekövetkezett Angliában, Németországban, a nyugati demokrácia államaiban, s ha Franciaországot egyelőre még csak nyaldossa, mindjárt hozzátehetjük, hogy a válságba a nyugati demokráciának ez a kedvenc állama is éppúgy bele fog esni, mint a többiek. S itt kétszer is alá akarom húzni, hogy a gazdasági válság beütött nemcsak a legyőzött államokba, de a győztes országokba és a háborúban részt nem vett országokba is, mint Spanyolország vagy Dél-Amerika. Sőt éppen Jászi amerikai demokráciájának földjén, a prosperitás országában kezdődött, és ott a legerősebb ma is. Ezt azért hangsúlyozom, mert ezzel bizo-

nyítható, hogy a demokrácia és a parlamentarizmus tökéletessége vagy tökéletlensége, teljessége vagy nem teljes volta semmit sem változtat a helyzeten. Dacára annak, hogy egyes országokban a háború óta bevezették a nőkre is kiterjedő választójogot és szélesebb alapokra fektették a demokráciát, dacára, hogy egyes országokban, ahol fél autokrácia volt, köztársaságok alakultak: a feltartóztathatatlan gazdasági végzet ezekben is bekövetkezett. Én nem azt mondom, hogy ez a demokrácia hibája vagy bűne, de állítom, hogy a gazdasági krízis bekövetkezése és megoldása a demokrácia lehetőségein kívül esik, ami persze nem jelenti, hogy a demokrácia nem teljes értékű fegyvere a haladásnak, csupán nem az egyetlen.

A Reggel (Bratislava), 1930. január 30.

---

[1] *Fordizmus:* az 1920-as évek elején bevezetett, H. Ford amerikai nagytőkés nevéhez fűződő bérezési és munkaszervezési rendszer. Lényege a munkafolyamatok egyszerűsítése és szakadatlansága, mely a munka nagy fokú intenzitását eredményezi. Ez párosul nagy szociális demagógiával, melyet az üzemeiben foglalkoztatottak úgynevezett profitrészesedése támaszt alá. A jobboldali szakszervezeti vezetők Amerikában ezt mint a kapitalizmus enyhébb, a munkásnak is kedvező válfaját értékelték, sőt a szocializmus amerikai útját vélték benne megvalósítani. A Ford-üzemek munkásai 1941-ig nem lehettek szakszervezeti tagok.

[2] *Hoover:* az Amerikai Egyesült Államok elnöke (1929–1933).

JEGYZETEK AZ 1930. ÉVI AMERIKAI ÚTON[1]

1930

Az amerikai immigránsok, magyarok és egyebek azért is olyan hátramaradottak, mert a papjaik és újságjaik érdeke, hogy különleges magyarságukat fenntartsák. Ők azok, akik mesterségesen fejlesztik a külsőségekben levő „nemzeti különlegességeket" nemcsak a szokásokban, étel, zene, tánc stb., de a speciális, sajátos magyar jelleget és világnézetet. Így lesznek különösen a feudális tradíciók fenntartva. Az öregek még ma is levett kalappal álltak előttem. Ha kezet adtam nekik, nemegyszer szervilis módon meg akarták csókolni. A 30 éves amerikás szervilisebb, mint az 1914-es magyar. A feudális tekintély mesterségesen lesz beléjük öntve. A szószék és a nívótlan lapok másról sem beszélnek, mint a feudális tradíciókról.

Az első és második generációt egy valóságos világ választja el egymástól. Mint mondom, az öregek visszamaradottságukban ott tartanak, ahol voltak, mikor 1900 körül kijöttek Amerikába. A fiatalok tiszta amerikaiak. Szüleiket nemcsak nehezen értik meg, de megvetik, mert idegeneknek tartják őket és jobbágy-mentalitásukat nem értik meg.

Fokozza a régi amerikai elmaradottságát az, hogy sem a háborút, sem forradalmat és ellenforradalmat át nem élték. Jellemző, hogy az egyik legnagyobb magyar egyesület neve: Verhovay. A legkevesebb magyar ember tudja már, ki volt az a Verhovay, de ők, a régi amerikások még ott tartanak az 1845-ös évek körül. Az amerikai élettől, annak politikájától teljesen távol állnak. A magyar papok és lapok természetszerűen reakciósak. Ők csak addig

élhetnek, míg ezt a különleges feudális magyar ún. hazafias atmoszférát fenn tudják tartani. Befolyásuk természetesen napról napra csökken. Az öregek lassan elhalnak, a fiatalok nem mennek a magyar pap prédikációját hallgatni, és nem is olvassák a lapokat, amelyeknek semmi közük sincs az amerikai élethez. Ez a folyamat különösen azóta érezhető, mióta új emigránsok nem jöhetnek többé. Matematikai pontossággal meg lehet ma állapítani, hogy még 10—15 év és legfeljebb csak kuriózumként lesz egy-egy magyar folyóirat. Amit legjobban rossznéven veszek az ún. politikai magyar emigránsoktól, hogy ők ahelyett, hogy felvilágosították volna a magyarságot a reakció jelentőségéről, teljesen beleilleszkedtek ebbe a régi amerikai atmoszférába, mely nemcsak megőrizte a magával hozott inferioritást, de az Ital nem tudott (amiben vezetői megakadályozták) asszimilálódni az amerikai élethez. Ez az amerikaiakkal szemben táplált inferioritási komplexum abból keletkezik, hogy az amerikai lenézi a bevándorlót, különösen a szlávokat, magyarokat, épp azért, mert olyan szervilisek. A magyar reakciós kormány természetesen mindezt örömmel látja, és úgy a papokat, mint a lapokat ebben az irányban erősíti, ami annyival is könnyebben megy, mert az előfizetők folytonos csökkenésével az amerikai magyar sajtó nagyon is rászorul szubvencióra a magyar kormánytól.

Az októberi emigráció, ha bizonyos szempontból folytat is ellenzéki politikát, ez az ellenzékiség is át van itatva a reakció szellemével. A Kossuth-kultusz, ha űzik is, nem a jobbágyság-felszabadító forradalmárt mutatják be, de a gentry úri osztály Kossuthját. Jellemző, hogy az ún. októbristák belementek abba, hogy a magyar kormány kiküldötteivel együtt leleplezzék a riverside-i Kossuth-szobrot. Belementek az októbristák abba is, hogy a legreakciósabb papokkal és lapszerkesztőkkel ún. nemzetgyűlést rendeztek. Ott aztán rothermere-i programot[2], a nem, nem, sohát hangoztatták.

Összefoglalva, belpolitikailag a kormánypárthoz tartozók és az ellenzék (októbristák) is egyaránt elavult nacionalista húrokat pengetnek. Különösen szeretnek a független Magyarországért viaskodni a régi 48-as programot emlegetve, mit sem törődve azzal, hogy függetlenségi politikát azon egyszerű oknál nem lehet folytatni, mert 100 százalék erejéig ez megvalósult. Ha az amerikai politikában nem is vesznek részt, mégis állandó a törekvésük bizo-

nyítani, hogy voltaképpen a magyarság se több se kevesebbért nem küzd, mint „kis Magyarországban" a nagy amerikai demokráciát, szabadságot megvalósítani. Kossuth ugyanazt akarta, mint Washington. Az októberi szocdem lapok ilyen irányban írnak. El akarják az amerikaiakkal hitetni, hogy Magyarországnak nincs is más problémája. Ha ők visszajöhetnének, Washington és Lincoln szellemében átgyúrnák az országot. Az amerikaiaknak, akik azt se tudják, hogy hol is fekszik Magyarország, ilyen hülyeségeket könnyű beadni. Feleségemnek Bostonban egy felolvasása alkalmából a pódiumon bemutatták a magyar párt elnökét és a Hungarian párt elnökét azzal, hogy ez a két különböző nemzet fia nagy faji gyűlölettel viseltetik egymás ellen. A különbség a két párt és a két elnök között az volt, hogy az egyik zsinóros magyar ruhába, a másik civilbe volt öltözve. Mind a ketten arra kérték a feleségemet, hogy ne tárja fel az amerikaiak előtt az igazságot, mert valóban ez a két egyesület ellenséges lábon állt.

---

[1] Az itt közölt jegyzetek Károlyi Mihály kézirat-hagyatékából valók. A feljegyzés stílusa és jellege arra mutat, hogy Károlyi azt egy beszédhez készítette, amelyet amerikai útján, vagy arról való beszámolójában mondott el.

[2] *Rothermere-program:* l. Jegyzétek.

LEVÉL EUGEN NEWALDHOZ

1930. május 24.

Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

Sok ide-oda utazgatásom folytán csak igen elkésve kaptam kézhez a *Nyugat* május 8-i számát, amelyben beszámol utolsó gyűlésükről.

Minthogy egy kis tévedés csúszott be e beszámolóba, kérem legyen szíves e levelemet lapjában közölni.

Beszédem egészen híven lett leközölve, egyetlenegy kitétel azonban helyreigazításra szorul, mégpedig az, amely szerint azt mondottam volna, hogy Jászit éppen olyan árulónak tartom, mint a többieket. (Szociáldemokratákat.)

Jászit nem tartom árulónak, mégpedig azért, mert ő mindég nyíltan antimarxista alapon állott, és így azt nem is árulhatta el. Az igaz, hogy szereti megvállveregetni a kisebb-nagyobb szociáldemokrata árulókat, de ezt éppen azért teszi, mert ezek elárulják azt a marxizmust, amelynek Jászi mind gyakorlatilag, mind elméletileg ellenlábasa.

Jászi szeret búsulni az én „botlásaim" felett. Már-már bukásomat is látja. Elismerem, hogy azon az úton, amely a barikádra vezet, s amelyen én is járok, a harcolók bizony elesnek, és ez velem is megtörténhetik, viszont a szocdemek ezektől a veszélyektől mentesek, mert az ő útjuk nem a barikádra, hanem a bársonyszékbe vezet. Nem „botlanak", hiszen sima úton haladnak, csúsznak, másznak, kapaszkodnak, mert hiszen bársonyszék lett „reálpolitikájuknak" a célja.

Amidőn US-ből való távozásom alkalmával ezúttal is búcsú-

zok Los Angeles magyar proletárságától, arra kérem őket, hogy keménységgel, bátorsággal, és avval a lelkesedéssel harcoljanak a fasizmus ellen, amellyel ottlétemkor találkoztam. E harcban pedig őrizzék meg úgy a fasiszták, mint a szocialista jelszavak mögé búit szociálfasiszták elleni harci frontot.

Természetes, hogy ezzel a levéllel korántsem intéztem el a Jászival való polémiát, amelyre majd annak idején és helyén válaszolni fogok.

Maradtam szívélyes üdvözlettel,

Károlyi Mihály

New York, 1930. május 24.
[A közlés alapja: a címzett által rendelkezésünkre bocsátott eredeti levél.]

AMERIKA NYUGTALAN PROSPERITÁSA

1930. július 12.

EGY USA-UTAZÁS MARGÓJÁRA

Amikor a „President Roosevelt" hajóhídjáról a partra léptem, egyik régi amerikai barátom, aki kijött üdvözlésemre, a fülembe súgta: „És főleg ne mondjad azt, oregem, hogy te szocialista vagy; ezt nem jó néven veszik itt . . ." Igaza volt: ot évvel ezelőtt nem fogadtam meg a tanácsát, és bizony kívül is rekedtem a szabadság országán. Ám azóta lelkes felkiáltásokkal fogadták itt MacDonaldet, és a tilalmat még az olyan „rettenetes forradalmár" számára is feloldották, mint amilyen én vagyok!

Túlzás lenne azt állítani, hogy Amerikában a szocializmus napirenden van; mindazonáltal kezdik már más szemmel nézni, s nem tekintik többé hitvány utópiának. A Wall Street villámcsapása felforgatta az eszméket. Az emberek először azt gondolták, hogy a zuhanás egyesegyedül a féktelen spekuláció kovetkezménye. De a tőzsdei krachok ismétlődése láttán el kellett ismerniük, hogy nem minden fenékig tejfel ebben a legtokéletesebb világban; kovetkezésképpen azoknak van igazuk, akik szerint a válság okai mélyebben rejlenek, és a krízis nem átmeneti jellegű.

Amerikában a termelési eszkozok tokéletesítése és a racionalizálás folytán bekovetkezett túltermelés a kapitalizmus világválságának olyan formát adtak, amely még intenzívebb, mint másutt; az amerikai válság főleg a gépi forradalomból ered. Az amerikai kapitalizmus gyorsabban, brutálisabban fejlődött ki, fejlődését nem lassították olyan nehézségek, amilyenek Európában támadtak. Az Egyesült Államokban — a Dél kivételével — tulajdonképpen nem volt feudalizmus, nem voltak gazdasági határok,

nem voltak tradíciók; ennélfogva a kapitalizmus itt óriási léptekkel haladt előre, de azok, akik az ő számára dolgoznak, egyénileg ezt mind a mai napig nem vették észre.

Ne feledjük el, hogy Amerika alig lépett ki a *berendezkedés* időszakából, amikor mindenki csak a saját anyagi jólétével volt elfoglalva, olyannyira, hogy mit sem törődött az általános állapotokkal. Egészen napjainkig senki sem érzett semmiféle nyugtalanságot. Ha valakinek nem volt sikere valami vállalkozásban, talált magának másikat. Az emberek nem vették észre, hogy a kapitalizmus napról napra erőteljesebben fejlődik a tőkekoncentráció irányában. Ma viszont, a valóságos válság láttán megértik, hogy ugyanaz a kapitalizmus, amely jólétet osztogató istenségnek látszott, most ezt a jólétet lerombolni készül, összeharácsolva a magántulajdon alapjait. A burzsoázia egy része r mülten számol azzal, hogy elszegényedik, hogy majdnem proletarizálódik. Nem csupán arról van szó, hogy a nagy gyárak tönkreteszik a kicsiket; a kiskereskedelmet is erősen rombolja az úgynevezett „láncrendszer" (vagyis áruházak, éttermek, gyógyszertárak stb. egy kézbe való koncentrálása). A kis szatócs, a kis boltos nem bírja a versenyt, és szükségképpen csődbe jut. A kis hoteltulajdonost tönkreteszik a nagy hotelek, amelyekben néha ötezer szoba is van. (Most tervezik egy olyan óriási szálló építését, amelyben 36 ezer személyt lehet maj ı elszállásolni).

*

A háború vége óta Amerika a sok vért veszített Európából hasznot húzva, jóformán küzdelem nélkül hódította meg az Óvilág piacait. Úgy szervezte meg termelését, hogy az megfeleljen az új helyzetnek. Ám közben nem vette figyelembe azt a körülményt, hogy Európa lassan talpra állott. Európa azon az úton van, hogy gazdaságilag újjászerveződik, azzal a hátsó gondolattal, hogy akár „fordizálva", akár szocializálva magát, megalakítja az Európai Egyesült Államokat, mert ily módon hatékonyabban küzdhet az amerikai konkurrencia ellen. Hogy az európai átalakulás kapitalista vagy szocialista formában megy-e végbe, az kevéssé fontos az Újvilág szempontjából: a lényeg az, hogy ez az értékes piac így is, úgy is kicsúszik Amerika kezéből.

A válságot súlyosbítja az a tény, hogy nemcsak az ipar szenved

a túltermeléstől, hanem a mezőgazdaság is ugyanebben a helyzetben van. Ugyanakkor, amikor például a Ford-üzemek kénytelenek voltak havi termelésüket 10 ezer autóról 3 ezerre csokkenteni, az 1928. évi gabonatermés még a magtárakban hever eladatlanul.

A háború előtt az amerikai lakosság 50 százaléka foglalkozott mezőgazdasággal, most ez az arányszám 30 százalékra zsugorodott. Ez az óránkénti 100-as sebességgel száguldó iparosítás következménye!

Nemcsak hogy nem lehet előre látni az ipari válság javulását, hanem a jövőben a mezőgazdasági válság sem fog többé enyhulni, mert egyik a másikat teszi majd súlyosabbá. Sőt, a válság még intenzívebbé válik, főleg ha Szovjet-Oroszországnak sikerül — és biztosra vehető, hogy sikerul — megvalósítania a maga otéves tervét.

Ilyen körülmények kozott elkerülhetetlen a munkanélküliek seregének napról napra való novekedése az iparban, a mezőgazdaságban és a proletarizálódott burzsoázia korében. Mivel a munkanélkuliek nincsenek hivatalosan nyilvántartva, minden becslés csak találgatás, és az egyes becslések kozott 4—8 milliós eltérés mutatkozik.

Mutattak nekem olyan gépeket, amelyek egyszerre kétszáz. háromszáz, sőt négyszáz munkást tettek feleslegessé. A munkanélkuliek helyzetét még szornyűbbé teszi az, hogy a kormány semmiféle segélyt nem nyújt azoknak, akik elveszítették munkájukat. Ez is újabb bizonyítéka az amerikai kapitalizmus brutalitásának és pszichológiai érzéketlenségének: egyáltalán nem tartja szükségesnek, hogy kiadásait novelje egy alamizsnának tekintett munkanélküli segély folyósítása céljából. A proletariátus szervezettsége csekély. Egész Amerikában nincs tobb két millió szakszervezeti tagnál; egészen a legutóbbi évekig az volt a helyzet, hogy a világ minden tájáról jovő bevándorlók áramlása nem tette lehetővé az ipari és a mezőgazdasági munkások szervezkedését. A bevándorlás állandó fluktuációt idézett elő kelettől nyugatig; a különböző fajú és nemzetiségű bevándorlók nem értették meg egymást, mint valami Bábel-toronyban. Csak most várható némi változás, amióta Amerika lezárta határait, s meg lehet jósolni, hogy a szocialista és a szakszervezeti mozgalom évről évre erősodni fog.

Szervezettség hiányában a munkanélküliek helyzete siralmas. Egyesek oly mélyen zuhantak a nyomorúságba, hogy a városon kívül elterülő szemétdombokon keresgélnek használható vagy értékesíthető roncsokat és hulladékokat.

Ami az ismétlődő New York-i tőzsdekrachokat illeti, ezek nem csupán Amerika gazdasági alapjait rombolták le, hanem egyúttal rettentő knock-outot mértek a lakosság nagy tomegeinek primitíven optimista elméleteire.

Az amerikai ember vele született naivitásával azt hitte, hogy prosperitását faja felsőbbrendűségének köszönheti; sőt még azt is hajlandó volt hinni, hogy egy mindenható istenség azért adott az amerikaiaknak nagyobb jólétet, mert így akarta őket megjutalmazni energiájukért és erkölcsiségükért, amelyhez foghatót egyetlen más nemzet sem bír felmutatni! (Sic!) Van valami misztikus elem ebben a valószínűtlen hiedelemben, mely szerint a jólét, a virágzás isteni ajándék . . .

*

Ford felvetett egy gondolatot: a jó üzletmenetelhez az kell, hogy a tömegnek legyen pénze vásárlásra, s a fogyasztókat maximális kiadásokra kell ösztönözni. Azt is mondta, a munkások megelégedésére: emelni kell a munkabéreket. Azt ellenben nem mondta meg, hogy a béremelés akkor fog bekovetkezni, miután elbocsátották a gépek beállítása folytán feleslegessé vált munkásokat. Ráadásul sem Ford, sem a közvélemény nem akarta megérteni, hogy e módszer alkalmazása révén a vásárló erő nem novekedik, hanem csokken, mivel az elbocsátott munkásoknak nincs vásárlásra való pénze. Most aztán rájöttek az emberek, hogy a tetszetős fordista elméletek megbuktak, s magukkal rántották a „Prosperity"-be vetett misztikus hiedelmet.

Ma még gorcsösen kapaszkodnak abba a feltevésbe, hogy az utcára dobott tomegek majd más munkaalkalmat találnak . . . Csalóka lidércfény, hiába mennek utána . . .

Az amerikai válságot még egy másik tényező is súlyosbítja. Az Újvilág kapitalizmusa az óvilágival ellentétben nem a takarékosságot, hanem a pazarlást hirdeti, hogy ily módon növelje a fogyasztást. A vásárlási láz felszítása érdekében hihetetlen rafinériával szervezték meg a kozvetlen és a kozvetett reklámot. A

válság pedig még elviselhetetlenebbé válik azáltal, hogy a tömegeket mesterségesen hozzászoktatták egy olyan életszínvonalhoz, amelyet csak az képes fenntartani, aki állandóan megkapja a maga fizetését. Ma azonban nemcsak hogy nem engedheti meg magának a közönséges luxust, hanem nyakig ül az adósságokban a részletre való vásárlás rendszere miatt — ez is olyan amerikai találmány, amelynek révén úgy kifacsarják a boldogtalan vásárlót, akár a citromot. Házak, autók, írógépek, rádiókészülékek, ruházati cikkek, a legkisebb használati tárgyak — mindezt meg lehet vásárolni havi részletre. El lehet mondani, hogy a dolgozó ember fizetésének 90 százaléka már előre be van táblázva; és ha az esedékes tartozások nem folynak be rendesen, egyszeriben tönkremegy az a gyár, amely minden számítását erre a rendszerre alapozta.

Így állnak hát a dolgok. És mégis: ha valaki nyilvánosan ki akarná fejezni kételyeit a prosperitás tételét illetően, egyszerűen nem engedik szóhoz jutni. Az újságok nem hajlandók közölni semmi olyasmit, ami ellent mondana ennek a konok optimizmusnak. Ha az ember interjut ad, a lap mintegy véletlenül elfelejti közölni a bíráló szavakat. Nem az előfizetőkből, hanem a reklámokból élnek az újságok: például a *Saturday Evening Post* című képes lap példányonkénti eladási ára 1 franc 25 centimè-nak felel meg, ugyanakkor bizonyos cikkekért ezer, sőt kétezer dollárt (25 ezer, illetve 50 ezer franc) is tud fizetni, hála az iszonytató tömegű reklámközleményeknek.

Az újságokban én sem írhattam meg a gazdasági válságról alkotott véleményemet, de előadásaimon mindig ez a téma érdekelte leginkább a hallgatóságomat.

Az előadót a szó szoros értelmében kérdésekkel bombázzák a hallgatók, s e kérdések első hallásra gyerekesnek tűnnek. Saint-Louisban valaki a következő kérdést intézte hozzám: „Meg tudná mondani nekem, mi a különbség a szocializmus és az anarchizmus között? . . .” San Franciscóban azt kérdezték tőlem, mi a különbség a francia, az angol, a német és az orosz szocializmus között. Megvallom, zavarban voltam; később rájöttem, mire gondolt az illető: mivel Angliában munkáspárti kormány van, s mivel más országokban a szocialista párt is képviselve van a kormányban, azt hitte, hogy ezekben az országokban már megvalósult a szocializmus. A közvélemény abszolute tájékozatlan az elméleti ismere-

teket illetően, ami rendkívül megnehezíti a feltett kérdések megválaszolását.

Az emberek ugyanolyan kedélyállapotban mennek el egy-egy előadásra, mint a fogfájós a patikába. Valami gyógyszert akarnak, amely gyorsan, biztosan és radikálisan megszünteti fájdalmaikat. Látják, hogy országuk hamis úton jár és hamis gazdasági elméletet követ, s az előadótól várják a helyes megoldást. Semmi sem mérgesíti fel őket jobban, mint a homályos válasz, amiben mellékesen szólva teljesen igazuk is van.

Az amerikai embert az európaitól eltérően nem feszélyezik történelmi, érzelmi és tradicionális elgondolások, s éppen azért, mivel a feje nincs teletömve rosszul megemésztett könyvekkel meg eszmékkel, gyorsabban fogja fel Szovjet-Oroszország vezéreszméjét. Abban a hatvan városban, ahol előadásokat tartottam, az orosz kérdés érdekelte leginkább a hallgatóságot. Ezt a kérdést persze félelemmel fontolgatják, de nagyobb valóságérzettel nézik, mint Európában, s nem engedik magukat holmi mumushistóriákkal félrevezetni.

A közvélemény ilyen irányú érdeklődését tükrözi, hogy a *New-York Times* jóformán naponta közöl az oroszországi helyzettel foglalkozó cikkeket. Szemleírójának, Durantinak a cikkei komolyak és tárgyilagosak. Nem tudom megérteni, mi akadályozza a francia lapokat abban, hogy ezt a példát kövessék. Hiszen a *Times*-ban igazán nincs semmi, amit bolseviknak lehetne nevezni.

Mint már említettem, az amerikaiakat az nyugtalanítja, hogy elvesztik az európai piacot, méghozzá éppen akkor, amikor a saját felvevő piacuk vásárló ereje csökken. Látják, hogy a termelési kapacitás jóval gyorsabban növekszik, mint a fogyasztási kapacitás. Mindenütt új kivezető utat keresnek; s minél inkább kényszerül az amerikai kapitalizmus új kivezető utak keresésére, annál erősebben ütközik bele a brit imperializmus érdekeibe. Az amerikai sajtó ezért kommentálja az alig leplezett káröröm hangnemében azokat az indiai híreket, amelyek kellemetlenek Nagy-Britannia számára. Mert ha — úgymond — India kiszabadul Anglia karmaiból, akkor ott új piacot lehet majd találni.

Noha a szocializmus elmélete úgyszólván ismeretlen Amerikában, s érzelmileg a szocializmus vagy a kommunizmus eszméje gyengén fejlett, kezdik már észrevenni, mekkora veszedelmeket hordoz magában a tőkekoncentráció, mely napról napra brutálisab-

ban nehezedik a tömegre, a „man in the street"-re, az utca emberére.

Az amerikaiak látják, hogy a belső piac nem elegendő számukra. Előre látják, hogy előbb-utóbb konkurrálniuk kell az oroszországi kommunizmussal, amely rendelkezik a koncentrált kapitalizmus minden előnyével, s ugyanakkor mentes annak hátrányaitól. Azt mondják magukban: íme, egy ország, ahol szabályozva van a termelés és az elosztás, ahol sem ezt, sem azt nem terhelik roppant költségek, ahol nincsenek részvényesek, akiknek osztalékot kell fizetni, és nincsenek reklámköltségek. (Állítólag az eladásra kerülő amerikai cikkek árának minden egyes dollárját 25 cent reklámköltség terheli). És nincsenek olyan személyek, akiket sápokkal kell megvesztegetni.

Amerika egyre inkább megérti, hogy ha fenn akarja tartani a kapitalizmust, akkor kénytelen kivezető utakról gondoskodni: ez a hadsereg, ez a háború, ezek a költségek, amelyek egyre növekednek.

Sok olyan embert ismerek, köztük szocialistákat is, akik azt állítják, hogy éppen Amerika az, amely automatikusan, a dolgok menete révén meg fogja valósítani a kollektivizmust, megrázkódtatás és forradalom nélkül, a hatalom egyszerű átadása által.

Igaz, az amerikai mentalitásban több a kollektív tendencia; igaz, maga az élet már standardizált formájában mintegy előkészítette a közvéleményt, hogy könnyebben alkalmazkodjék a szocializmushoz, — mégis kétlem, hogy az elkerülhetetlen átalakulás rettenetes megrázkódtatások nélkül megy majd végbe. Az a minősíthetetlen brutalitás, a pionír-korszak maradványa, amelylyel az amerikaiak bánnak nemcsak a négerekkel, hanem az „alantasabb fajú" emigránsokkal is, — arra vall, hogy az erkölcsök ma sem szelídültek meg, s hogy a küzdelem kemény lesz. Meggyőződésem, hogy ha a szerencsétlen Saccónak és Vanzettinek nem fekete, hanem kék szemük lett volna, legalább a villamosszéktől megszabadultak volna.

Európában, amikor az államok bűnöket követnek el, kénytelenek morális és legális formulákat keresni e bűnök „igazolására"; kétségkívül gyatra formulák ezek, de mégiscsak szükségesek. Amerikában nyíltan járnak el. Cinikus őszinteséggel elismerik: Saccót és Vanzettit kivégezték, Tom Mooney pedig tizennégy éve börtönben ül, jóllehet ártatlanságuk minden kétséget kizáró

módon beigazolódott. „Tudjuk, tudjuk, de mivel ezek *veszedelmes* forradalmárok, *velük* szemben jogunk van formális igazságtalanságot elkövetni. . .”

Azt hiszem, a kapitalizmus és a proletariátus harca sehol a világon nem lessz annyira véres, mint Amerikában.

Monde, 1930. július 12.

AZ AMERIKAI ÁLOKTÓBRISTÁK
1930. július 27.

A REGGEL SZÁMÁRA ELMONDOTTA KÁROLYI MIHÁLY, A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ELSŐ ELNÖKE

A Magyar Népköztársaság első elnökének amerikai útját a legnagyobb érdeklődés előzte meg, és a magyar demokráciáért vívott heroikus küzdelmét az egész világ demokráciájának szeretete kíséri. Károlyi Mihály a magyar dolgozók ideálja, akinek nevét a magyar parasztok és a magyar nincstelenek reménykedve és áhítattal ejtik ki. *A Reggel* hasábjain számol be amerikai útjáról, s az ottani magyarság helyzetéről. Első cikkében, melyet alábbiakban közlünk, amerikai útja alkalmából vitába szállt az áloktóbristákkal, akik félre akarják vezetni az amerikai magyarságot. További cikkeiben foglalkozni fog a demokrácia és az álpacifizmus kérdéseivel, valamint az orosz kérdéssel is, majd ki fogja fejteni véleményét az amerikai prosperitás legendájáról és a magyar kérdésről. – Károlyi Mihály szemzációs írását vasárnaponként folytatásokban közöljük.

Párizs, július hó

1914 óta az idén kerültem először érintkezésbe az amerikai magyarsággal. Mert bár 1925-ben három hónapot töltöttem az Egyesült Államokban[1], csak azon feltétel mellett kaptam meg vízumomat, ha kötelezem magam, hogy amerikai tartózkodásom alatt se nem beszélek, se nem írok politikáról, és minden politikai tényked éstől távol tartom magam. Ezért akkor egész időmet csak New Yorkban, illetőleg Kanadában töltöttem. *Az amerikai magyarság azóta nemhogy előre nem haladt, de még hátrább van.* A háború folytán a magyarság még inkább kikapcsolódott az óhazából. A háború óta pedig az emigrációs törvény folytán megszűnt az utánpótlás. A legtöbb amerikai magyar most már húszhuszonöt, sőt harminc év óta él odakint. Az ember azt hinné, hogy ez az izoláltság legalábbis arra volt jó, hogy jobban bele-

éljék magukat az amerikai életbe, felvéve az amerikai szokásokat s lerázva a régi magyar hűbéri mentalitást. De pont az ellenkezője történt.

A papoknak és lapoknak tudható be, hogy ez a folyamat nem ment végbe. Nekik *zsebérdekük, hogy a rendi Magyarország atmoszférája a maga teljességében fenntartassék.* Csakis addig fognak a hivők magyar papjaikhoz járni, míg meg nem értik az angol prédikációkat, csakis addig fogják magyar lapjaikat előfizetni, míg az angol nyelvűeket nem tudják olvasni. De a magyarság e vezetői csak az első generációból élnek meg. A második generáció, ha beszél is még — rosszul — magyarul s az öregek nyelvét érti, de elavult gondolatviláguktól mérföldnyi messzeségre áll. *Tátongó űr van a két generáció között.* A fiatalok lenézik az öregeket, restellik elmaradottságukat és szervilitásukat: ezek még a kilencvenes évek Magyarországában élnek, és nem mentek át sem a világháború, sem a forradalmak és ellenforradalom nagy tapasztalatain. Hallgatják papjaik népbutító beszédeit, és egyedüli olvasmányaik a hihetetlenül nívótlan amerikai magyar lapok. Jellemző, hogy az egyik leghatalmasabb magyar egyesület ma is a „Verhovay" nevét viseli. Ki tudja Magyarországon, hogy ki volt ez a Verhovay? Már rég elfeledte mindenki a nyolcvanas évek antiszemita vezérét, de az amerikai magyarság még mindig Verhovaynál tart. Azáltal, hogy az új generáció elamerikaiasodott, és a régi generáció nem frissült fel az emigrációs törvény folytán, érthető, hogy a papok és a lapok befolyása már apadóban van. A folyton csökkenő előfizetőkből a lapok nem tudják magukat fenntartani, ezért a magyar kormány szubvencióit nagyon is igénybe veszik. A magyar kormány természetesen örül ennek a visszamaradottságnak és pénzsegélyeivel még fokozza e lapok reakciós propagandáját. Vannak ugyan lapok, melyek bizonyos lagymatag ellenzékiességet fejtenek ki, de még ez az ellenzékieskedés is a kilencvenes évek függetlenségi kuruc ideológiájával van át - meg áthatva, és anakronisztikus negyvennyolcas Kossuth-kultuszban éli ki magát. Nem a jobbágyot felszabadító, a dunai konföderációt hirdető Kossuthot dicsőítik, hanem a dzsentri Kossuthot, aki a magyar mágnásokkal nacionalista, nemzetiségelnyomó és nem szociális forradalmat csinált. Az ilyen elmaradottság dacára az amerikai magyarságnak csak legkisebb része mer nyíltan Horthy mellé állni és meri a reakciót nyíltan támogatni. Ennek az az

oka, hogy *az amerikai élet üteme nem tudja befogadni a feudális reakciót.* A mammutkapitalizmus nem néz szimpátiával a középkori tradíciókra. Az amerikai reakció mentes minden romantikus sallangtól, melyet utál és megvet. A magyarság ezért kénytelen alkalmazkodni, és nyíltan nem mer a reakció turáni formájának tapsolni. Ezen törekvésében olyanokat tesz, amik befelé, Amerika felé liberálisnak látszanak, de Magyarország felé a reakciót támogatják.

A háború befejezésével elég nagy számban jöttek át Amerikába az októberi forradalom üldözött hívei is. Ezen emigránsok egy része ahelyett, hogy az új Magyarországot mutatta volna be, ahelyett, hogy megértette volna az amerikai magyarsággal, hogy az októberi forradalom inkább szociális tartalmú volt, mint sovén nemzeti, kényelemből, gyávaságból, megalkuvásból belehelyezkedett a poshadt magyar-amerikai atmoszférába, és egész hamis képet adott és ad a magyarországi valódi helyzetről. Ezeknek az októbrista emigránsoknak megalkuvó politikája akkor érte el tetőpontját, amikor belementek abba, hogy az ellenforradalmi magyar kormány az ő asszisztenciájuk mellett emeljen a forradalmi Kossuth Lajosnak szobrot. Még ennél is tovább mentek, mert az AMOSZ — Amerikai Magyarok Országos Szövetsége — égisze alatt *ugyanezek az „októbrista emigránsok" Buffalóban nemzetgyűlést tartottak a legreakciósabb amerikai magyar papokkal és lapszerkesztőkkel.* A területi integritás volt a közös platform ürügye. A hivatalos kormány álellenzéke a buffalói gyűlésen a reakciós angol lapkirály, Rothermere[2] programjának hangoztatásában élte ki magát. Jászi Oszkár az októbristáknak ettől az utálatos, felkínálkozó politikájától távol tartotta magát, de odáig már nem ment, hogy teljesen szakított volna ezekkel az emigránsokkal, akiknek cselekedeteit egyrészt az motiválta, hogy mindenáron haza akartak kerülni, másrészt pedig az, hogy az amerikai reakció előtt megbocsáttassák maguknak forradalmi származásukat. Ezért minduntalan hangoztatták is, hogy az októberi forradalom célkitűzései nem mentek túl az amerikai XVIII. századbeli forradalomén.[3] Kossuth és Washington, Washington és Kossuth között nincs különbség. A októberi forradalom pedig sohasem akart, és soha nem is akar mást, mint az amerikaihoz hasonló demokráciát. Ezek az októbristák, akik néha szocialistának is vallják magukat, még véletlenségből sem említik az osztályharcot, és semmi közös-

séget nem vállalnak az amerikai proletariátus küzdelmeivel. Ellenben sippal-dobbal hirdetik az amerikai kapitalizmus glóriáját, dacára, hogy ők tudják a legjobban, hogy az USA-ban a munkásság helyzete sokkal roszabb, mint Európában, hogy a munkásvédelmi intézmények és törvények a legprimitívebbek, és még a munkanélküli segélyezés sincs Amerikában keresztül víve. A justizmordokról, amelyekből pedig Amerikában annyi van, Sacco—Vanzettiről, Tom Mooneyről, a négerlincselésekről, a gastoniai atrocitásokról[4] mélységesen hallgatnak, ellenben ők lesznek propagálói annak a hazugságnak, hogy a mai Amerikában még mindig él Washington, Jefferson és Lincoln szelleme és hogy az Egyesült Államok a szabadság országa.

Ezeknek a *magukat októbristáknak nevező álforradalmároknak nem volt nehéz Kossuthról minden népfelszabadító vonást levakarni*, mert hiszen nem kellett attól félniök, hogy úgy járnak, mint a nagy inkvizítor Dosztojevszkij regényében, akit a Messiás kérdőre von tanai elferdítése miatt. Ennél nagyobb lejsztung volt az amerikai neooktóbristák részéről a még *élő állítólagos vezérüket vitézkötéses atillába bujtatni.*

Mert ezt tették meg velem. Fejemen keresztül és nevemben beszélve úgy állítottak oda, mint egy romantikus magyar nacionalista mágnást, aki politikájának semmi köze sincs az igazi szocialistákéhoz. Tudták, de letagadták, hogy én már az októberi programot is csak lépcsőfoknak tekintettem az igazi szocialista állam kiépítése felé. Tudták, hogy *én voltam az első, aki saját földreformomat kompromisszumnak tartottam már akkor is* és végleges megoldásnak sohasem gondoltam. Tudták, hogy az egész emigráció alatt, mind erősebben és erősebben protestáltam a megalkuvó politika és a lagymatag emigrációs politika rothermeriádái ellen. Mégis tovább űzték nevemben a kultuszt, űzték azért, hátha talán, netán, mégis balra dől a világ. Mindez csak arra volt jó, hogy életben tartsa az emigrációs romantikát, melyre mint második vasra, szükség lehet. A rossz sors is biztosít apró előnyöket. Az emigráns savanyú kenyere, ha meg lesz sózva hazafias könnyekkel, mégis törhetővé válik.

Ennek a kis játéknak Amerikába való kijövetelem vetett véget, annyival is inkább, mert most már amerikai tartózkodásom semmiféle megszorításnak nem volt alávetve. Jövetelem híre érthető módon nagy idegességet keltett.

Tülekedés indult meg most már nemcsak eszméim, hanem személyem kisajátítása végett is. Különösen a jobb, közép és habarék árnyalatoknak volt érdekében bizonyítani, hogy vezérük vagyok. Hogy céljukat biztosabban elérhessék, az amerikai szociáldemokrata párt mögé bújtak, amiben egy kis zsarolási manőver is volt. Ha sikerül engem az amerikai szocialista párt zászlaja alatt szerepeltetni, akkor meg lehet konstruálni közöttük az elvi közösséget. . . Ellenben, ha nyíltan állást foglalnék az amerikai szociáldemokraták ellen, ezek egész amerikai körutamat meghiúsíthatják. Választanom kellett bojkott vagy siker közt. A manővernek azonban nem dőltem be. Kijelentettem: nem fogok senki auspíciuma alatt beszélni, s csak az előadásaimat rendező ügynökségemen keresztül fogok szerepelni, mely politikamentes. Álhíveim kalkulusait ez megzavarta, és tagadó válaszomat, hogy nem a szociáldemokrata Rand School égisze alatt fogom első nagy gyűlésemet megtartani, affrontként állították oda, és bojkottot kezdeményeztek ellenem, melybe belevonták az amerikai közvéleményt is. E bojkott következtében természetesen a magyar gyűléseken nemegyszer több volt a kommunista, amivel álhíveim elérték céljukat, és szétordíthatták, hogy íme Károlyi kommunista. Ez a helyzet az amerikaiak előtt tartott előadásaimon sohse fordult elő, hol gyakran az is megtörtént, hogy kizárólag a kapitalista rend híveinek tartottam előadást, Palm Beachben pedig még milliárdosoknak is beszéltem.

Volt ezenkívül egy másik ok is, ami miatt semmiféle szirénhangoknak nem engedhettem, mert hisz beleegyeztek volna a legerősebb nyilatkozattételbe is, ha csak elfogadom a keretet, melybe bele szerettek volna illeszteni. Amit tőlem akartak, az az volt, hogy Amerikában igazoljam a szociáldemokratákat. És ezt épp akkor szerették volna velem tétetni, amikor a gazdasági krízis a legerősebb, amikor az osztályharc a legjobban kiélesedett.

Ha ezt teszem, diadalutat rendeztek volna nekem. De ezt megtennem lehetetlen volt.

A Reggel (Bratislava), 1930. július 27.
[Riport helye: Párizs.]

---

[1] Károlyi 1925 januárjában felolvasó körúton Amerikában tartózkodó felesége után utazott, aki súlyosan megbetegedett.

[2] *Rothermere programja:* l. Jegyzetek.

[3] *Amerikai függetlenségi háború* (1775–1783): a tizenhárom amerikai angol gyarmat háborúja Anglia ellen, melynek során kivívták függetlenségüket és megteremtették az Amerikai Egyesült Államokat. A háborút az angol kormánynak a gyors kapitalista fejlődés útján elindult gyarmatok gazdasági fejlődését akadályozó politikája robbantotta ki. A gyarmatok többsége kezdetben csak szabadabb gazdasági fejlődést biztosító jogokat akart elismertetni az angol kormánnyal, melynek merev elzárkózása növelte a feszültséget, s a gyarmatiak szervezkedése fokozódott. Az 1775-ben megindult fegyveres harc vezetői főleg tőkések, nagyfarmerek voltak, de nagy befolyást gyakoroltak rájuk a néptömegek, különösen a lakosság többségét kitevő kisfarmerek. A George Washington által vezetett egységes hadsereg kezdeti vereségek és hosszú, viszontagságos küzdelem után 1781. október 19-én győzelmet aratott és fegyverletételre bírta az angolokat. A háború 1783-ban a versailles-i békével, az Amerikai Egyesült Államok függetlenségének elismerésével ért véget, ami ott megteremtette a szabad tőkés fejlődés és a nemzettéválás feltételeit. Károlyi igen helyesen állítja, hogy az amerikai függetlenségi háború nem az országon belül az ellentétes osztályok harcán alapult, hanem olyan külső erők ellen irányult, amelyek a szabad kapitalista fejlődést akadályozták. Az 1918-as októberi forradalom célkitűzései ennél sokkal radikálisabbak voltak, hiszen mások voltak a társadalmi és gazdasági viszonyok, mint a XVIII. században Amerikában, a forradalom vezető ereje pedig a fejlett forradalmi proletariátus volt.

[4] *Gastoniai atrocitások:* a gazdasági válság első időszakában számos nagy sztrájk zajlott le az Amerikai Egyesült Államokban. Ezek között a legelkeseredettebben 1929-ben folyt le az Észak-Carolina államibeli Gastoniában, ahol 1929 februárban általános mozgalom indult a textilgyár munkásai között a rendkívül alacsony bérek, a munkahajsza és az üzemben uralkodó szakszervezetellenes állapotok miatt. Április 2-án a Loray-gyár 2000 munkása lépett sztrájkba, akikhez hamarosan még 1700-an csatlakoztak. Az események – melyeknek színhelyére a kommunista párt is sok szervezőt küldött – nagy hatást gyakoroltak a 25 000 helyi textilmunkásra, s a sztrájk továbbterjedését a textilgyárosok és az állami hivatalnokok erőszakkal próbálták megakadályozni. A kormányzó – maga is textilgyáros – több század milíciát rendelt a helyszínre. Április 18-án az Amerikai Légió több mint 50 álarcos banditája szétrombolta a szakszervezet központját és súlyosan bántalmazta az ott tartózkodó *fegyvertelen* sztrájkolókat. Június 7-én a rendőrfőnök vezetésével újabb banda támadt a szakszervezetre, ekkor azonban a felkészült munkások már fegyverrel várták őket. A harcban a rendőrfőnököt megölték, három rendőr megsebesült. Száz munkást letartóztattak. Hét sztrájkvezetőt később húsz évig terjedő börtönbüntetésre ítéltek. A tárgyalás alatt egy gyülevész banda elpusztította a szakszervezet központi hivatalát és Ella May Wiggin munkásasszonyt – a sztrájk egyik harcos vezetőjét – meggyilkolta. A sztrájkot végül letörték, de a textilgyárosok kénytelenek voltak engedményeket tenni a munkásoknak.

AKIKTŐL EGY EGÉSZ VILÁG VÁLASZT EL

1930. augusztus 3.

A REGGEL SZÁMÁRA ELMONDOTTA KÁROLYI MIHÁLY, A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ELSŐ ELNÖKE

A magyar népköztársaság első elnökének amerikai útját a legnagyobb érdeklődés előzte meg és a magyar demokráciáért vívott heroikus küzdelmét az egész világ demokráciájának szeretete kíséri. Károlyi Mihály, a magyar dolgozók ideálja, akinek nevét a magyar parasztok és a magyar nincstelenek reménykedve s áhítattal ejtik ki, kizárólag *A Reggel* hasábjain számol be amerikai útjáról s az ottani magyarság helyzetéről. Károlyi cikksorozatának első cikkét, mely vitába szállt az áloktóbristákkal, múlt vasárnapi számában közölte *A Reggel*. Mostani cikke a demokráciával, az álpacifizmussal és az orosz kérdéssel foglalkozik. Károlyi további cikkeinek tárgya az amerikai prosperitás legendája és a magyar kérdés lesz. – Károlyi Mihály szenzációs írását vasárnaponként folytatásokban közöljük.

Partra sem szálltam Amerikában és máris rádióözön zúdult rám a hajón. A forradalom, a legkülönbözőbb árnyalatok, a régi barátság nevében szólítottak fel, hogy álljak melléjük. Hol kértek, hol fenyegettek. A hisztériának ezek a kitörései meglehetősen hidegen hagytak még akkor is, mikor New Yorkban szinte kórusban üvöltötték a magyar lapok, hogy most már nemcsak a hazát, hanem októbert is elárultam, amiért nem akartam magam a szocdem patronátus alá állítani. Szívesen vallott volna mindenki vezérének, de természetesen csak úgy, ha én követem őket és nem ők lesznek az én követőim. Ezen a dervis-táncon, melynek motívumait jól ismertem, mindaddig mosolyogtam, amíg *Oberlinből Jászi Oszkár is megszólalt*[1], s nem kis meglepetésemre épp a legtipikusabb álforradalmár magyar hetilapban.

Jásziról tudtam, hogy a lefelé licitáló októberi politika a maga szennyével őt is undorral töltötte el. Tiszta motívumaiban nem

kételkedtem. Nála érdek vagy szereplési viszketegség hiányzott. Nyilatkozataival mégis az áloktóbristák malmára hajtotta a vizet. Támadásai lényege az volt, hogy az októberi forradalom alapjáról letértem és azáltal, hogy megtagadtam a „Rand School" protektorátusa alatt való szereplést, a kommunistákkal szovetkeztem. Későbbi nyilatkozataiban ezt az álláspontját bővebben is kifejtette. „Károlyi szfinksz"[2] — ez volt egyik cikke címe és mottója: Károlyi csak a szociáldemokratákat és nem a bolsevikieket kritizálja és nem ad programot. Azt is mondta, hogy rosszul választottam meg vezérkaromat. Minthogy Jászi is idetartozott, már csak udvariasságból sem adhatok neki igazat. És ha áll az, amit Jászi mond, hogy én őt a Dosztojevszkij pszichopatologikus hőseire emlékeztetem — akik valóban sokkal inkább valók szanatóriumba, mint vezéri székbe —, akkor csodálkozhatom, hogy a vezérkarom és annak legelitebbje, Jászi, — e véleményük dacára engem választottak vezérul. Még kevésbé tudtam megérteni, hogy nagy megutkozését radikálisabb elgondolásaim felett miért érezte épp most, holott gondolataim sohasem voltak titok előtte. Tíz év alatt számtalan levélváltásunk a bizonyítéka annak, hogy kritikám, gondolataim a demokráciáról és a neopacifizmusról, véleményem a magyar polgári és szociáldemokrata vezetőkről, állásfoglalásom az orosz kérdésben — éppoly éles, lesújtó és határozott volt Amerikába jovetelem előtt is. Csak logikus voltam magamhoz, amikor úgy cselekedtem, mint ahogy cselekedtem.

Jászihoz hosszú személyes barátság fűz. Ha erkolcsi puritánságát néha „in extremis" is vitte, ez csak fokozta iránta becsülésemet. Ez alkalommal azonban antibolsi gyűlolete elhagyatta vele a „ligne générale"-t[3] (meg fogja bocsátani, hogy egy „orosz" film címét idéztem), — midőn mit sem törődve az erkolcsi és politikai kulonbséggel, *karmestere lett az East Side-i vastagra hízott áloktóbristák kórusának.*

Jászi antimarxista, de a II. Internacionálé politikájához húzódik. Ennek magyarázata talán az, hogy nem tartja a szociáldemokratákat igazi marxistáknak. Amit szeret bennük és ami feléjük vonzza, épp az, hogy ezek mind kevésbé beszélnek a szocializmusról, és már csak a demokráciát és a polgári frazeológiával átitatott pacifizmust hangoztatják. De van még ennél is lényegesebb találkozási pontjuk, s ez a szovjetellenes politika. Jászi elgondolása és a szocialista elgondolás voltaképp ugyanaz. A kü-

lönbség közöttük csak az, hogy míg Jászi bevallja antimarxista elveit, addig emezek a *Kommunista manifesztum*[4] szerzőjét ma is vezérüknek tartják.

Engem mindezektől egy egész világ választ el. Ezt a politikát szocialista szempontból immorálisnak tartom, és korántsem marxista szőrszálhasogatásból mondom ezt, de azért, mert az a meggyőződésem, hogy ennek a politikai taktikának más gyakorlati eredménye nem lehet, mint éppen a hanyatló kapitalista világ alátámasztása. Én nem vagyok a demokrácia ellensége, de ellensége vagyok annak a beállításnak, hogy a demokrácia az egyetlen kivezető út, mellyel a világ gazdasági krízisét meg lehet oldani. Nézetem szerint *sem a szocialista, de még kevésbé a kapitalista világ sem oldhatja meg a gazdasági krízist egyedül a demokráciával.* Ezt bizonyítani nem nehéz, mert hisz ott van Németország, Franciaország, Anglia, Amerika példája — hogy más államokat ne is említsek —, ahol ugyan megvan a demokrácia, de a gazdasági anarchiát, túlprodukciót és munkanélküliséget megoldani mégsem tudják. Fordítva: ha volna is a fasiszta államokban — Magyarország, Olaszország — demokrácia, a gazdasági krízis még akkor is léteznék. Ebből nem az következik, hogy Magyarországnak ne adassék meg a demokrácia, hanem az, hogy nem lehet a demokráciát mint egyedüli panaceát odaállítani. A gazdasági helyzet megköveteli a termelési anarchia megszüntetését, amit csak egységes vezetéssel és kényszerrel lehet megteremteni. Hogy hol és mennyi búzát termeljenek, nem lehet parlamenti kuloárok politikai machinációinak alávetni. Nemcsak Szovjet-Oroszország halad ezen az úton, de a kapitalista világ is a koncentrált racionálás útján igyekszik kijutni a gazdasági anarchiából, és szeretné a termelést és az árakat szabályozni. Erre természetesen képtelen, és bárhogyan is igyekszik, az eredmény fércmunka marad. Míg a szocialista állam a termelés anarchiáját száz százalékig meg tudja szüntetni, addig a nagytőke államai ötven százalék erejéig sem képesek ezt elérni. A kapitalista állam a szocialista állammal szemben inferioris helyzetbe kerül és vele a versenyt nem bírhatja. Egyetlen kivezető útja új piacok hódítása, amit háborúval remél megszerezni.

A második összekötő pont Jászi és a szociáldemokraták közt *a polgári pacifizmus.*

A háború befejezése óta az összes államok államférfiai, politikusai, a népek szövetsége, de még Amerika is egyébről sem beszél-

nek, mint békés szándékaikról. A legagyafúrtabb szólamokat találják ki, hogy elhitessék a naiv publikummal békés szándékaik komoly voltát. Garancia-politika, lefegyverzés, döntőbíróság, háború-megbélyegzés és háború-tilalom, flotta-leszállítás: mindmegannyi porhintés. Avagy akad-e olyan naiv valaki a tapasztaltak után, ki elhiszi, hogy majd a Kellogg-paktum[5] fogja a kormányokat megakadályozni, hogy hajba ne kapjanak, vagy hogy a komoly konfliktusok a döntőbíróság útján lesznek eliminálva. Igazán infantilisnak kellene lenni ahhoz, hogy valaki elhiggye: pár rozoga hajó feláldozása már lépés a lefegyverzés felé. Egészen bizonyosan el fog jönni az az idő, amikor az imperialisták maguk belátják, hogy az egész flotta hasznavehetetlen, és védelmi és támadási szempontból is csak a repülők és a tengeralattjárók jöhetnek számításba. Nos, és ha akkor fel is áldozzák a flottákat, ez a lefegyverzést fogja-e jelenteni? De akik talán mégis hisznek az ilyen pacifista csodatételekben, ha akarják, azok is könnyen kiábrándulhatnak. Nem kell egyéb, csak a hivatalos statisztika adatait megnézni, hogy rájöjjenek: Európa hadseregeinek békelétszáma ma nagyobb, mint 1914 előtt volt. Ami pedig a német vagy a magyar hadsereg létszámának limitálását illeti, mindenki tisztában van vele, hogy az egész korlátozás csak humbug.

A háború előtt a dumdum lövedéket humanizálták, ma humanizálják a tengeralattjárókat. A háború előtt Carnegie-békepalotákat építettek, ma pedig népszövetségi békepalotákat. És erről a fenékig hazug békepolitikáról, mely mögött nem le-, de felfegyverkezés van, hitetik el a munkástömegekkel, hogy célravezető? Híven ehhez a politikához, nyugodtan meg lehet jósolni, hogy háború esetén meg fog ismétlődni a szocialisták 1914-es politikája. Meg fogják találni az ürügyeket ismét arra, hogy a militarista-kapitalista zászló alá sorakozzanak.

Last but not least: *a szovjetellenes politika az, ami vaskapocsként köti össze a szociáldemokratákat és Jászit.* Jászi antimarxista lévén, természetesen szövetkezik azokkal, akik támadják Oroszországot. Jászi elsősorban morális felháborodást érez a szovjetdiktatúrával szemben. Hogy az orosz forradalom ártatlan embereket vitt a vérpadra, hogy diktatúrájában nemegyszer kíméletlen volt, ez tagadhatatlan. De a történelem számos lapja bizonyítja, hogy a forradalmak velejárói az ilyen kilengések. Avagy talán a francia

forradalom nem követett-e el hasonlókat? És mégis van-e valaki, aki azért vetné el a francia köztársasági eszmét, mert XVI. Lajost és Marie-Antoinette-et kivégezték? De ettől eltekintve mindig csodálkoznom kell, ha Jászi csak a forradalmak atrocitásai felett háborodik fel, és a kapitalista világ atrocitásait sokkal enyhébben ítéli meg. Jászi ezenkívül egyáltalában nem eszkomptálja azokat a nagy erőfeszítéseket, melyeket Oroszország tényleg elkövet a kollektív gazdaság felépítése körül. Márpedig, hogy ezek valódiak és komolyan veendők, az ma már nem bolseviki propagandán keresztül állapítható meg, de a legkapitalistább amerikai lap, a *New York Times* hasábjain is olvashatja mindenki.

Az én tézisem az, hogy a kapitalizmus is gazdasági diktatúra felé megy, a szocializmus is gazdasági diktatúra felé halad. Ha Jászit antimarxizmusa odáig viszi, hogy prokapitalistává legyen, azt meg is kell nyíltan mondani. Mert azt kétségbevonni nem lehet, hogy a kapitalizmus mind jobban és jobban a koncentráció felé halad és jövőre a demokráciának mind kevesebb szerep jut a kapitalista államban is. Az amerikai gazdasági fellendülés utolsó tíz évében még talán el lehet hinni, hogy a fordizmussal meg lehet a gazdasági kríziseket oldani. Ennek az elméletnek azonban csattanós választ adtak a Wall Street-i krachok, és nem hiszem, hogy az oberlini professzor kizárólag a spekulációnak s nem főleg a túlprodukciónak eredményét látná ebben. Még az amerikai kapitalizmus számára sem látszik a belső piac elegendőnek. Külső piacok után kell tehát néznie. De akkor hol marad a pacifizmus? Azt a tényt, hogy Oroszország, mely területileg nagyobb, mint Amerika s melynek 150 millió lakosa van, mégsem lehet félvállról elintézni, s mint létező valóságot el kell fogadni.

Jászinak kedvenc aggodalma, hogy az ázsiai kultúra tönkre fogja tenni a drága nyugati kultúrát. Ha kétségbe is vonja azokat a közleményeket, melyek Szovjet-Oroszország felépítéséről adnak hírt, azt Amerikában élve konstatálnia kell, hogy *a nyugati kapitalizmus nap nap után önmagát teszi tönkre.* Még az eldorádónak hitt dollár-Amerikát is gyökereiben megrázza a gazdasági krízis, melyet nem a Vörös Hadsereg tatárjárása okozott, hanem a Wall Street-i mágnások idéztek elő. Avagy Európa bajait nem a kapitalizmus önmaga okozza? Hiába van Angliának munkáskormánya, a krízis erősbödik. Béke helyett a háborús felhők mindjobban tornyosulnak, a túlprodukció ipari és gazdasági

téren csak növekszik, s a többtermelés dacára jön az elszegényedés. MacDonald politikája Indiával szemben egy jottával sem más, mint akármilyen tory kormányé. A világgazdaság krízise nemcsak a kapitalizmus krízise, de annak a bizonyos szocialista politikának is, mely lagymatag pacifizmusban, elavult demokráciában és antiszovjet-politikában éli ki magát.

Jászi azt is kifogásolta, hogy szfinksz vagyok, és nem adtam programot. Mi célja lenne egy részletekig menő magyar program felállításának, mikor a magyar kérdés szoros összefüggésben áll az egész világhelyzettel, midőn arról van szó, hogy Magyarországnak is, mint minden más országnak, ha nem akarja magát felétetni a kapitalizmus és militarizmus molochja által, elsősorban a tőkés világrend ellen kell küzdenie. Én nem vagyok ellensége, hogy mindenki választójogot kapjon Magyarországon, de nem szótöbbséggel fog eldőlni a kapitalizmus vagy a szocializmus sorsa. Ha Angliában holnap a munkáspárt megszerzi az abszolút többséget, amihez a legutóbbi választások alkalmával már nagyon közel járt, lényegileg semmi sem változna. A nagybankok, a hadsereg, az indusztriális világ és a nagybirtok hatalmával szemben még egy ilyen parlament is tehetetlen marad. A parlamentet a háborúval 1914-ben fait accompli elé állították. És aki protestálni mert, azt is falhoz állították.

Elég programot adok én akkor, amikor azt mondom, hogy *földhöz kell juttatni a parasztot Magyarországon*, nemcsak azért, mert ehhez joga van, de mert ezzel egy tényleges pozíciót nyerne el, és mert ezzel kicsavarná a földbirtokos osztály kezéből az egyik leghatalmasabb fegyvert. Én nem vagyok tagja a II. Internacionálénak, de *nem vagyok tagja a III. Internacionálénak sem.* De nemcsak meggyőződéses elvi szocialista vagyok, hanem a munkásmozgalom gyakorlati politikusa is. Szovjet-Oroszország elkövethetett sok hibát. És ha taktikáját nem is tartom keresztülvihetőnek, a munkásmozgalmat — azt hiszem — még sem lehet és nem szabad Szovjet-Oroszország politikája ellen irányítani. A munkásmozgalom bázisa mégiscsak Oroszország. Ha a kapitalista világ, ami nincs kizárva, Oroszország ellen háborút indítana, hová álljon a munkásság? Mellé vagy ellene? Ez a kérdés! Jászi mint antimarxista, bizonyára azt kívánná, hogy ne mellé. Én, ismétlem, azt hiszem, hogy a szocialista vezérek a diktatúra elleni jelszóval azt mondanák a proletariátusnak, hogy kövessék az

imperialista vezéreket. Győzelem esetén azonban nemcsak a szovjet bukna meg, de a reakció diadalmaskodna az egész vonalon. És Jászi tanár urat, akármennyire is hivatkoznék antimarxista voltára, falhoz állítaná az amerikai kapitalizmus.

Programom tehát Magyarországra nézve is az, hogy mindenképp meg kell erősíteni az igazi szocializmust az álszocialistákkal szemben. Nem kell tűrni, kérlelhetetlenül le kell leplezni azokat az álszocialistákat, akik a kapitalizmus szekerét tolják. Hadat kell üzenni az álpacifizmusnak, és nem szabad a demokráciát mint egyedül üdvözítő utat felállítani.

A Reggel (Bratislava), 1930. augusztus 3.

---

[1] *Jászi Oszkár:* Károlyi Mihály válaszúton (l. II. 293. lapján). *Az Ember* c. lapban jelent meg.

[2] *Jászi Oszkár:* A Károlyi szfinksz l. (Az Ember, 1930. V. évf. 6. sz.)

[3] *Ligne générale* (fr.): fővonal.

[4] *Kommunista manifesztum:* a Kommunista Kiáltvány – tehát utalás Marxra.

[5] *Kellogg-paktum:* l. Jegyzetek.

AZ AMERIKAI PROSPERITÁS LEGENDÁJÁNAK HALÁLA

1930. augusztus 10.

A REGGEL SZÁMÁRA ELMONDOTTA KÁROLYI MIHÁLY A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ELSŐ ELNÖKE

A Magyar Népköztársaság első elnökének amerikai útját a legnagyobb érdeklődés előzte meg, és a magyar demokráciáért vívott heroikus küzdelmét az egész világ demokráciájának szeretete kíséri. Károlyi Mihály, a magyar dolgozók ideálja, akinek a nevét a magyar parasztok és a magyar nincstelenek reménykedve és áhítattal ejtik ki kizárólag *A Reggel* hasábjain számol be amerikai útjáról az ottani magyarság helyzetéről. Károlyi cikksorozatának első cikkét, amely vitába szállt az áloktóbristákkal, július 27-i számában közölte *A Reggel*. Második cikke a demokráciával, az álpacifizmussal és az orosz kérdéssel foglalkozott, és azt lapunk múlt vasárnapi száma közölte. Mostani cikke az amerikai prosperitás legendájának halálát tárgyalja. Károlyi legközelebbi cikkének tárgya a magyar kérdés lesz. – Károlyi Mihály szenzációs írását vasárnaponként folytatásokban közöljük.

Öt és fél hónapi amerikai tartózkodásom alatt New Yorktól San Franciscóig, északtól délig, több mint 60 várost látogattam meg legalább, és 80 előadást tartottam angol és magyar nyelven. Beszéltem a legreakciósabb milliárdosok társaságának, de beszéltem a legszörnyűbb nyomorban élő munkanélkülieknek is. Volt eset, hogy az áloktóbrista magyarok bojkottjának és ellenem irányított propagandájának sikerült gyűléseimet megzavarni. Három-négy ilyen esetem volt. Ezzel szemben hangszóró segítségével 20 000 főnyi tömeg előtt is beszéltem. Tartottam előadást a legelső keleti és nyugati egyetemeken, hol az ifjúság körében a legnagyobb sikereket értem el, így a Los Angeles-i nagy kaliforniai egyetemen, aztán Bostonban, Oberlinben, Buchlyben.

A gyűléseken amerikai szokás szerint kérdésekre is adtam választ. A „fehér" magyarok sohse mulasztották el, hogy fel ne tegyék szimplista kérdésüket, hogy miért adtam fel a területi integ-

ritást. Mintha nem tudták volna, hogy azt Károly király, Andrássy és Horthy már előttem megcselekedték: Károly, amikor októberi manifesztumában[1] szétdarabolta Ausztria—Magyarországot. Andrássy, amikor Lansingnek adott jegyzékében[2] elismerte hadviselő félnek a csehszlovák államot és jogos igényeit a magyar területekre, és Horthy, ez a fordított Nelson, aki a flottát maga adta át a megalakult Jugoszlávia nemzeti tanácsának. A feltett kérdésekből *megismertem az ellenem szervezett ostoba propaganda minden frázisát.*

Egyszer azt is megkérdezték tőlem, hogy miért nem fogadtam el 1918 novemberében Ludendorff tábornok felajánlott 200 000 katonáját, amivel Magyaroroszág szétdarabolását meg lehetett volna akadályozni.

A véletlenség úgy akarta, hogy *a legnagyobb krízis alatt utaztam keresztül-kasul Amerikát.* Az Egyesült Államokban volt régebben is prosperitás, ami a kolonizálásnak volt folyománya. De a világháború után sohasem látott fellendülésnek örvendett ez az ország. A kimerült európai piac az ölébe hullt. Amerika erre a piacra rendezkedett be. Géptechnikáját, annak kihasználását, módjait s magát a koncentrációt erre a célra a legtökéletesebben kiépítette, ami a termelés technikájának új forradalmával volt egyenlő. Addig jól is ment minden, míg Európa maga is talpra nem állt, sőt maga is túlprodukcióba nem esett.

Amerika valóságos misztikus naivitással hitt prosperitásában. Valahogyan úgy képzelte a dolgot, hogy az valami mennyei ajándék, melyet jutalmul kapott a mindenhatótól, mert szorgalmasabb és erkölcsösebb mint a többi nemzetek.

Amerikában nemcsak gazdasági megrázkódtatásról van szó. Amerika egy hitelmélet összeomlásán megy keresztül. A fordista kecske és káposzta elmélet valótlannak bizonyult. Ford ugyanis azt az elméletet hirdette, hogy a termeléshez a fogyasztás fokozása szükséges, amit viszont magas munkabérekkel lehet biztosítani. A munkásoknak ez a „több munkabér, kevesebb munkaóra" elmélet hogyan is ne tetszhetett volna. A Wall Street-i krachokon keresztül azonban meg kellett érteni, hogy a többtermelés önmagában krízist idéz elő. Ford és az egész amerikai kapitalizmus a takarékosság helyett a költekezést prédikálta. A reklámok és részletfizetési rendszerek a vételkedvet a maximumra fokozták. Amerikában nemcsak házakat és autókat, de a mindennapi élet legapróbb

szükségleti cikkeit is lehet részletre vásárolni. A techinka a koncentráció és a racionálás összes fogásaival erre az óriási konjunktúrára rendezkedett be.

A túlprodukció krízise azonban bekovetkezett. A gyárak többet termeltek, mint amennyit a kozonség fogyasztani képes. A részletfizetési organizmus összeomlott. A munkások millióit el kellett bocsátani. Némelyek szerint öt-, mások szerint nyolcmillió a munkanélküliek száma. A munkanélküliek természetesen csökkentik a belső vásárlóképességet. És ha a magasabb munkabéreket itt-ott meg is tartották, ez csak a munkában visszamaradottaknak adatott meg s nem az elbocsátott munkásoknak. A helyzet annyival is súlyosabb, mert nemcsak az ipar, de a mezőgazdaság terén is hasonló a túlprodukció. Amerikában az 1928-as termés részben még ma sincs eladva. És semmi remény sincs arra, hogy ez a krízis enyhüljon. Kanada az utolsó tíz év alatt termelését megháromszorozta. Oroszország rohamlépésekkel igyekszik ötéves gazdasági tervét négy év alatt megvalósítani. A technika folyton tovább fejlődik.

Láttam gépeket, melyek egy csapásra két-három-négyszáz ember munkáját teszik feleslegessé.

A vámsorompók fokozása kétélű fegyver. Hol a kivezető út — kérdik egymástól az emberek kétségbeesve. Kapitalista alapon, minthogy a honi piac nem elegendő, csakis új piacok szerzése marad hátra, tehát csak fegyverkezés: *a háború!* Háború a többi imperializmusok, elsősorban Anglia ellen, mert Anglia a másik nagy impérium, melynek piacait el lehetne hódítani.

Érdekes volt tapasztalnom, hogy az az Amerika, mely a szocialista elméletet egyáltalán nem ismeri és mely meg volt szokva, hogy az összes „izmusokat" egy kalap alá foglalja, mégis józanul ítéli meg az oroszországi eseményeket. Az amerikai embert Oroszország nem izgatja. Az amerikai a dolgok materiális megítélésére hajlandó. Ha nem is ismeri a kollektív gazdálkodás elméletét, egykettőre megérti ennek jelentőségét. Ha az amerikaiak félnek is a bolsevizmustól, semmi sem érdekli őket jobban a jelenlegi krízisben, mint éppen a szocialista termelési rend megismerése. Nem is volt gyűlésem, ahol ez a kérdés fel nem vetődott. Ők nem hívei a félrendszabályoknak. Nagy hajlandóságuk van arra, hogy a dolgokat a végletekig vigyék. Ha kapitalizmus — legyen tel'jesen kapitalizmus. Ha ez nem bizonyul jónak, hajlandók ellentétes állásfoglalásra.

Jellemző jelenség, hogy a krízis közepette az újságok a kapitalista világ nyomása alatt mennyire hangoztatják a prosperitás visszatérésének elméletét. Ha a lapokban úgy nyilatkoztam, hogy azt hiszem, az amerikai krízisnek mélyebb okai vannak és nem egyhamar fog elmúlni — nyilatkozatom ilyen passzusait kihagyták. Amerikában nincs állami cenzúra, nincs hivatalos lap, de az összes újságok feltétlenül engedelmeskednek a nagytőke érdekeinek. A fogékonyság, amivel az amerikaiak az orosz kérdést fogadják, onnan is magyarázható, hogy *a hiperkapitalizmus a maga racionalizálásával máris előkészítette az embereket a kollektív életre.*

Az amerikai nem individualista, mint az európai. Egész élete standardizálva van. Az amerikai hotel már ma is valóságos falanszterre emlékeztet. New Yorkban most tervezik egy ház építését, melynek 35 000 lakója lesz. Az amerikai mind egyformán ruházkodik, egyformán eszik, egyforma autón száguldozik. Nagyon kevés variáció jellemzi az Egyesült Államokat. New Yorktól San Franciscóig az élet mindenütt egyforma. Még tájszólások is alig vannak ezen az óriási területen, nemhogy a viseletek mások volnának. Az ilyen mentalitású, nép nem irtózik annyira a szociális élet ridegségétől. Amerika ma is állandóan automatikusan mechanizálódik. *A nagytőke mint egy vacuum cleaner szívja fel a magántulajdont.*

A koncentráció nemcsak a gyárakban, de az ipari és kereskedelmi élet, a vállalkozás minden terén — mint vendéglők, gyógyszertárak stb. stb. — hihetetlen mértéket öltött, s elnyomja és lehetetlenné teszi a kispolgárok megélhetését, akik rohamosan proletarizálódnak. Mégis téves volna azt hinni, hogy az amerikai mammutkapitalizmus minden rázkódtatás nélkül egy szép napon szocialistává alakulhat át. Ez nem valószínű azért, mert talán sehol sem olyan brutális a kapitalista osztály, mint Amerikában. Míg az európai állam politikai és jogi alkotmány, addig az amerikai, mely a koloniális rendszerből és nem a feudalizmusból nőtte ki magát, főleg gazdasági alkotás. Amerikában csaknem el van ismerve, hogy a politika üzlet. Az elnökválasztás inkább szórakoztató nagy sportesemény, melynek édeskevés köze van az elméletekhez. Az egész amerikai alkotmány inkább indirekt részesedésre van felépítve. Az amerikai vá asztó minden négy évben megy az urnához. Ez az ő „derbyje". Hogy mennyire brutális az amerikai tőke, már csak abból is látszik, hogy a munkanélküliek

semmiféle állami segélyben nem részesülnek. Míg Európában, ha hipokrita alapon is, de formulákat keresnek az igazságtalanságok leplezésére, addig Amerikában ezt a fáradságot sem veszik. A legégbekiáltóbb justizmordokat követik el, és hallhatja is az ember, amint szemrebbenés nélkül mondják, hogy „bár tudjuk, Sacco és Vanzetti ártatlanok, mégis kivégeztük őket, mert forradalmárok voltak".

A gazdasági krízis természetesen legélesebb keleten, ahol az ipari gócpontok vannak. Amerikában sok az olyan város, mely két-három gyárból él. Ha ezek a gyárak becsuknak, meghal az egé z város.

A válság legerősebben az autóipart sújtotta. Ford 10 000 autóról 3000-re volt kénytelen leszállítani termelését. Természetesen, ezeket a jelenségeket a felületes utazó nem fogja mindjárt észrevenni. A gazdagok luxusa még nagyon megvan. Eddig a nagy vagyonok még érintetlenek. A középvagyonok is még csak a két-három-négy év előtti óriási nyereségüket vesztették el. De a rákfene már ott van. A munkanélkülieknél azonban a nyomor minden segély hiányában hihetetlenül nagy.

Bizonyos iparágakban speciálisabbak a bajok. Így a filmiparban. A beszélő film folytán máról holnapra a legjobban fizetett színészek és színésznők vagy azért, mert nem tudták az angol nyelvet, vagy mert nem volt hangjuk, kereset nélkül maradtak. A beszélő film magának az amerikai filmnek is ártott, mert kisiklott Amerika kezéből a külföldi piac: a beszélő filmnek nincs meg az az internacionalis jellege, mint a néma filmnek. Érdekes módon igyekeznek ezen Hollywoodban segíteni. Végignéztem ott egy filmfelvételt, melynél nem kevesebb, mint négy garnitúra színészei és színésznői tapsszóra ugrottak be ugyanabba a díszletbe és játszották el angol, francia, német és spanyol nyelven ugyanazt a darabot. A legnagyobb filmművész, a híres Charlie Chaplin is nagy válságban van. Hangja ugyan lenne a beszélő filmhez, de nem tudja, hogy vajon nem ütné-e agyon saját, némajátékával teremtett komiko-tragikus alakját, ha megszólalna. A gordiuszi csomót most úgy akarja megoldani egy darabjában, hogy ebben mindenki beszél, csak ő nem, aki egy süketnéma szerepét játssza. Természetesen az ilyen leleményes ötleteknek is megvan a maguk határa. Chaplinnel, aki valóságos *sarmőr*, nemegyszer a késő éjjeli órákig eldiskurálgattam nagy villájában, ahol szinte remeteként él egyedül.

Hollywood különben Potemkin-városaival[3] *szinte undorral toltott el.* Ebben a nagy filmüzemben művészetet, műalkotást alig találni. Szomorú látni azt a prostitúciót, mellyel a legjobb írók és művészek dobják oda magukat a filmiparnak. Sok jobb sorsra érdemes magyar írót és művészt találtam itt, koztük az egyik elismert legjobb rendezőt, Korda Sándort. A „kísértés" — óriási. Mert olyan havi, sőt heti fizetéseket kapnak itt az emberek, amit egy egész évi munkájukkal sem keresnek Európában. A híres svéd színésznő, Greta Garbo heti 6—700 dollárt keres. De hogy milyen nívótlan ez az egész mozi-konyha, arra elég egy jellemző példa. A stúdiókban fizetéssel egy-egy oreg 70 éves mámit és egy nyolc-tíz éves gyereket alkalmaznak, akiknek próbaképpen előadják a darabokat. Ők a kritikusok. Ha ők nevetnek, a darab jó és mehet. Ellenkező esetben újra csinálják, míg ezek a kísérleti emberek, akik a publikum rezonanciáját képviselik, nincsenek megelégedve. A darabokat különben a legolcsóbb nemi ingerekre építik fel. A cselekmény, a művészet, mind másodrendű. Fő az, hogy a legprimitívebb osztonok találjanak kielégítést. Egy másik kelléke az amerikai életből hiányzik. Minél giccsesebb egy darab, annál jobb. A finálék a holdvilággal és a szerelmi csókkal elmaradhatatlanok. Megcsomorúlten kértem, hogy mutassanak végre egy szomorúan végződő darabot. Hogy ilyet is tudnak mutatni, meghívtak Remarque Nyugaton minden csondes[4] című filmjének bemutatójára. A filmnek csakugyan gyonyorű részletei vannak. „Ennek sincs tragikus vége" — mondottam az előadás után. „Hogyan — válaszolták —, hisz minden hős meghal." „Mégis boldog végződésú darab — feleltem —, mert hiszen akik benne meghalnak, mind németek." A rendező nevetett. Nekem eszembe jutott az az adoma, amit az egykori bécsi katonatisztekről meséltek, hogy ők a vicceken kétszer nevetnek. Először, amikor meghallják, másodszor, amikor megértik. Az én rendezőm is kétszer nevetett.

Téves volna azt hinni, hogy csak a technika terén haladt Amerika. Igaz, hogy ezen a téren halad a leggyorsabban. De a szellemi életben is nagy fellendülés indult.

25 évvel ezelőtt New Yorkban sem lehetett színházba menni, annyira nívótlanok voltak a színházak. Ma a színházak terén Európa nem vetekedhetik Amerikával. Természetesen a pénzbőség is hozzájárul, hogy a díszletek sokkal tokéletesebbek, a

kórus válogatottabb, de már maga az előadás sokkal ütemesebb, kevésbé pedáns. A rendező főleg azt kívánja a színészektől, hogy a darab szellemét adják vissza, még ha a szöveget itt-ott nem is tartják be pontosan.

Meglepő, hogy milyen *írógárdája fejlődött* Amerikának rövid idő alatt. Az amerikai irodalom magát az angol írásmodort is megváltoztatta. Csattanósabbá, rövidebbé tette. Meglátszik a mozi erős befolyása úgy a szinműirodalomban, mint a regényen. A témák is sokkal inkább belenyúlnak a mai amerikai élet problémáiba. A francia XIX. század irányától, mely mindig a férj, feleség és szerető témáját csépelte, teljesen eltérnek. Hogy az irodalom mennyire az életet adja, arra jellemző, amit Henri Siegfried mondott nekem, amikor azt kérdeztem, hogy francia létére hogy volt képes olyan elsőrendű könyvet írni Amerikáról. „Úgy — felelte — hogy elolvastam Lewis Sinclair *Babitt*jét és *Main Street*jét[5]. De nemcsak Lewis Sinclair tudott egy-egy amerikai típust megteremteni, hanem Dreiser, Upton Sinclair, Michael Gold ritka biztonsággal rajzolták meg az amerikai élet különböző rétegeit. A mai európai irodalom nagyjai valahogyan nem tudják típusaikat oly karakterisztikusan visszaadni, mint az amerikaiak. Az igaz, hogy a feladat is nehezebb. A tagozottság nagyobb, az individualizmus erősebb, a variáció gazdagabb, minek folytán egységes típus megteremtése szinte lehetetlen: Európában ritkák a Thomas Mannok. Dreiser egyes írásait bátran össze lehet akár Zolával is hasonlítani.

Különösen Dreiser révén gyakran összejöttem a New York-i avantgardista írókkal.

A modern írók legtöbbje természetesen baloldali. A jobb írók között nem is ismerek olyat, aki reakciós volna. A legjobb drámaírójuk, Eugene O'Neill darabjait gyakran betiltják. Upton Sinclair kénytelen saját maga kiadni a könyveit. Dreiser Amerikai tragédiája még ma is ki van tiltva Bostonból, és Szovjet-Oroszországról írt úti emlékei szókimondóságukkal valóságos revelációként hatottak. Vajon az a pesti smokk publikum, mely ezeket a könyveket magyarul is olvassa, felfogja-e azt a forradalmi szellemet, mely a sorok közül árad? Vagy azt hiszi-e még mindig, hogy Magyarországot turáni burokban lehet tartani és elfelejtette, hogy Molière-darabok, Emile-ek és Candide-ok készítették elő a Bastille-t?[6]

Ideát azt gondolják az emberek, hogy Amerika csak Fordból, rádióból és talkiból[7] áll. Hála istennek, nem így van.

Erősen bontakozik ki a modern szellem is, mely nem hagyja magát elnyomni a Wall Street, a hetven emeletes házak, sem Rockefellerek, sem Hearst, az olaj- és az újságkirályok által. Ez az új Amerika nemcsak a könyvekben de a folyóiratokban, sőt még inkább a napilapokban is megnyilatkozik. A folyóiratok egy része tulajdonképp hirdetési katalógus. Tartalmuk 60 százaléka a legügyesebb és legrafináltabb hirdetéseket nyújtja a publikumnak. Ezeket a folyóiratokat a hirdetések tartják fenn, és csak így lehetséges, hogy dacára annak, hogy 1000, sőt 2000 dollárt is fizetnek egy cikkért, ezek a folyóiratok csak öt centbe kerülnek, aminél nincs is kisebb pénzegység. E mellett azonban vannak komoly folyóiratok, melyek nem pályáznak a hirdetésekre. Különösen a *Nation*re, a *Newyork Public*re, az *American Mercury*re és a *Harper's Magazin*ra gondolok, ezekre a mind elsőrendű baloldali lapokra. Általában a folyóiratok sokkal élénkebbek, mint az európaiak. Ezekből is kicsendül Amerika tipikus dzsessz-szerű életüteme. Meglátszik az amerikai irodalmon az, hogy íróik nincsenek a klasszikus kultúra által agyonnyomva. Amit náluk az európai rendesen műveletlenségnek tart, azt én mint valőrt látom. Nagyon lehet, hogy *Lindbergh nem tudta, hogy ki volt Ikarusz, de azért ő repüli át az óceánt.* Amerikában nem ismerik Shakespeare-t, vagy hibásan citálják a latin és gorog klasszikusokat, de meg tudják Shylockjaikat[8] *rajzolni.*

Sokat írtak az amerikai nagy lapok nívótlanságáról. Bizonyos, hogy van egy típus amerikai újság, mely nem közöl mást, mint gyilkosságokat, skandalumokat és hollywoodi híreket. Az európai, akinek ha egy szerkesztőségbe ellátogat, azt mondják, hogy külön munkatárs írja a címeket, és külön a cikkeket, elborzad és elámul. Mégis a riportokban kevesebb a tendencia. A riporternek tényleg fő törekvése visszaadni a meginterjúvolt egyéniségét, Fő cél: közvetlen portrét adni. Egy politikusról meg fogják írni aprólékosan megjelenése külsőségeit. Amerikában nagymértékben alkalmazzák riportereknek a csinos fiatal lányokat csak azért, hogy bizonyos könnyed atmoszférát adhassanak vissza. Ezek a fiatal riporterek, lányok és fiúk, leleményes viccekkel és jókedvvel próbálják törbe csalni és kihozni a sodrából az interjúvoltat, ami siker esetén megadja a „headline"-t[9] és a „story"-t.

Franciaországban és Angliában ma is minden lapnak van vezércikkírója és ez adja meg a lap irányát. Míg az amerikai komoly lapok, mint a *New-York Times*, a *New-York World* ezt nem teszik. A vezércikknek van a legkevesebb olvasója. Ellenben a párizsi, londoni, moszkvai leveleken keresztül tárják fel a lapok az eseményeket, melyeket ezenfelül riportokkal fűszereznek. Párizsban, Európában ha valaki tudni akarja, mi történt, ot-hat lapot is el kell hogy olvasson. Amerikában nyugodtan egyet vehet a kezébe. A kormánynak a világon semmi befolyása nincs a lapokra. Hivatalos vagy félhivatalos lap nincs is, de még európai értelemben vett pártlap se létezik. Azért mégsem szabad elhinni azt a mesét, amit az amerikaiak szeretnek önmagukról beszélni, hogy az amerikai sajtó a legszabadabb a világon, mert *sajtójukat az ipari és banktőke irányítja és dominálja.*

*

Kinézve a carling[10] ablakán, vakító fehér felhők hasadékai közt hol a tenger, hol Kalifornia partjai bukkantak fel felém, míg egy merész sikló lejtésre megpillantottam a Csendes-óceán szürke gyöngyét. Amilyen purpuros Konstantinápoly Arany Szarva, olyan hamvas a San Franciscó-i Golden-Gate. A földrengés óta nem láttam nyugatnak ezt a Konstantinápolyát. A repülőtéren az újságírók és az operatőrök megrohantak. Egy szemüveges Harold Lloyd, miközben kérdések pergőtüzét zúdította rám, azt is akarta tudni gyermekes naivitással, mit szólok az új tervhez, hogy az aranykapu két partját vashíddal fogják összekötni. „Vasat aranyért, vasat aranysugarakért, mondottam, — ez is rossz csere lesz. Ezzel a vasalkotmánnyal áthúzzák a világ leggyönyörűbb naplementéjét." Hollywoodban, ahonnan jöttem, minden moziban kellett a giccses naplemente. De a természetből a naplementét az amerikaiak levakarják.

Huszonöt év óta ismerem Amerikát, melyet most utaztam be hetedszer. Mindenképpen szédítő az amerikai tempó. Los Angelest ismertem még, mint 150 ezer lakosú várost. Ma 2—300 000 fővel nagyobb mint Budapest. Mikor először kint voltam, mint csodát bámultam meg New Yorkban a tizenötemeletes felhőkarcolót. Ma a Kreisler-buildingnek hetven emelete van és magasabb mint az Eiffel-torony. Huszonöt év előtt San Franciscónak, mint a legtöbb amerikai városnak, alig két három kőháza volt: a házak

mind fából épültek. Ma Chicago már-már New Yorkkal vetekedik. Huszonöt év előtt a koloniális, ma a mammutkapitalista Amerika fogadott. Még huszonöt év — én már nem fogok élni —, de meg lesz a kollektív-szocialista Amerika.

Reggel (Bratislava), 1930. augusztus 10.

---

[1] *Októberi manifesztum:* l. Jegyzetek.

[2] *Andrássy jegyzéke Lansingnek:* 1918 októberének utolsó napjaiban, amikor Ausztria–Magyarország katonai veresége teljessé vált, az uralkodó ifj. gróf Andrássy Gyulát bízta meg a közös külügyminiszteri teendők ellátásával, azzal a megbízással, hogy kössön különbékét az antanttal. A német császár távirati értesítése után október 27-én küldi el Andrássy a különbékét kérő jegyzéket Wilsonnak, illetve az Egyesült Államok külügyminiszterének, Lansing államtitkárnak. A jegyzékben elfogadja Wilson korábbi jegyzékeinek követelményeit: „Az osztrák–magyar kormány tisztelettel kijelenti, hogy éppen úgy, mint az elnök úr korábbi megnyilatkozásaihoz, ahhoz a felfogásához is hozzájárult, amely legutóbbi jegyzékében Ausztria–Magyarország népeinek, különösen a csehszlovákoknak és a jugoszlávoknak jogairól foglaltatik." Andrássy jegyzéke azonnali fegyverszünetet kért. Bármenynyire siettek is most már a háború befejezésével Ausztria–Magyarország urai, sem a katonai összeomlást, sem a forradalmat nem kerülhették el.

[3] *Potemkin-város:* l. I. 196. lapján.

[4] A magyar fordítás címe: *Nyugaton a helyzet változatlan.*

[5] Sinclair Lewis két legnagyobb regénye: a Nobel-díjas *Babbitt* és a *Main Street* (Fő utca).

[6] *Emile* Rousseau, *Candide* Voltaire regényhőse; a *Bastille*, illetve annak lerombolása a nagy francia forradalom jelképe.

[7] *Talki (talkie*, ang.): hangosfilm.

[8] *Shylock:* könyörtelen uzsorás Shakespeare *A velencei kalmár* című drámájában.

[9] *Headline* (ang.): címfej, főcím.

[10] *Carling:* a vonat

MAGYAR HAZUGSÁGOK – MAGYAR VALÓSÁGOK

1930. augusztus 25.

A REGGEL SZÁMÁRA ELMONDOTTA KÁROLYI MIHÁLY, A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ELSŐ ELNÖKE

Károlyi első cikkét, mely vitába szállt az áloktóbristákkal, július 27-én közölte *A Reggel*. Második cikke a demokráciával, az álpacifizmussal és az orosz kérdéssel foglalkozott, és ezt lapunk augusztus harmadiki száma közölte. Harmadik cikke az amerikai prosperitás legendájának halálát tárgyalta és az *A Reggel* augusztus 10-i számában jelent meg. Károlyi negyedik cikkének tárgya a magyar kérdés volt, melynek taglalását augusztus 17-i számunkban kezdte meg és a mai számunkban fejezi be.

Letagadhatatlan tény, hogy a világ nagy gazdasági, politikai és erkölcsi átalakuláson megy keresztül. A háború a legnagyobb történelmi cenzúra volt. Nagyobb, mint Róma bukása, Amerika felfedezése, vagy a francia forradalom, mert megnyitotta a szocializmus korszakát. Könyveket és könyvtárakat írnak tele erről a kérdésről. Szocialisták és nem szocialisták megegyeznek abban, hogy átalakulásban vagyunk, de természetesen mások a célok és az elméletek. Még az olasz fasizmus is azzal dicsekszik — ha nem is igaz —, hogy új rend kialakulásán dolgozik. Csak Magyarország nem vesz minderről tudomást, Magyarországon mindenről van szó, csak arról nem, *hogyan kell az új világrend felé haladni* és hogyan kell egy új Magyarországot megteremteni. Ahelyett, hogy ezt tennék: ellenkezőleg, a régi Magyarország visszaállításáról álmodoznak, sőt egész Turánig szeretnék Magyarországot visszafejleszteni. A szocialista evolúcióval nem is a kapitalizmust, de a rendi feudalizmust szegezik szembe. Lovaggá ütnek vitézeket, és jogrend helyett talán még az istenítéleteket is vissza fogják állítani.

A háború utáni Európát a köztársaságok felállítása jellemzi. De még ott is, ahol megmaradt a monarchia, a királyság tekin-

télye meggyengült. A walesi herceg kilép a teokratikus mítoszból, és mindjobban igyekszik felvenni az angol dzsentri típusát, mert érzi, hogy a mai kor nem engedi meg, hogy különleges királyi pompával éljen. Az olasz királyt alig lehet megtalálni Mussolini árnyékában. *Nálunk nincs király, de van trón és korona, — nincs tenger, de van tengernagyi uniformis,* — és van középkori atmoszféra és pompa, s a kormányzó a filmkirályok maskarádéjával vétetni körül magát.

Nemcsak e talmi udvartartást jellemzi az operettszerűség. Az operettszerűség végigvonul az egész Potemkin-Magyarországon. Főpapok és mágnások mindjobban hangoztatják Istentől kapott hatalmukat. Méltóságos és kormányfőtanácsosi címekkel pótolják a v. b. t. t.-t.[1] És dacára, hogy a trianoni béke antimilitarizálta az országot, soha annyi sarkantyús és zsinóros tiszt nem lepte el a budapesti korzót, mint manapság. És minél nagyobb függésbe kerül az arisztokrácia a zsidó banktőkétől, annál jobban tombol az úrhatnámság. Ez a hamis pompa és hamis fény iskolapéldája a Freud-féle inferioritási komplexumnak, mely látszatokkal akarja a nemlétező erőt elővarázsolni. A nagy pompa dacára Petőfinek van igaza:

Ez az ország mégis árva,
Mégis rongyos, mégis éhes,
Közel áll az elveszéshez.

A kurzus a szentháború jegyében rohant neki az októberi forradalomnak, és még a legenyhébb liberális intézményeknek is. A helyzet háború utáni sok bajával kedvezett neki. Valamennyi országnak, még a győztèseknek is annyi belső gondja volt, hogy másra, mint a status quo fenntartására energiával nem rendelkezett. A nyugati államokat a háború immoralitásai annyira elfásították, hogy a háború utáni időszak égbekiáltó bűneit észre sem vették. A tömeggyilkosságokat, kínzásokat annyira megszokták a háború alatt, hogy a Horthy-rendszer infámis pogromjai, bebörtönzései és herélései ellen a közvélemény alig-alig protestált.

Mikor a fehérterrornak sikerült minden ellentmondó hangot elnémítani, a demoralizálást még akkor is tovább folytatta. *Ez a demoralizáció járványszerű volt, az összes osztályokat ellepte,* és ennek romboló hatását érezni ma Magyarországon. A keresztény

kurzus reneszánsza a gyűlöletet hirdette. A papság nyakló nélkül támogatta a legantikeresztényibb rendszert. A legitimisták a kormányzóval élükön a legarcátlanabb módon elárulták a királyt, akit az országba csalogattak. A mágnások túlnyomó része, ha birtokuk az utódállamok területére esett, otthagyta az országot. A zsidó bankárok a pogromokat finanszírozták. A Kossuth-pártot üldözők Kossuth-szobrot emeltek. A középosztály zsoldos különítményekbe szegődött, és a tiszti becsület nevében védtelen asszonyokat és férfiakat gyilkoltak. A parasztpárt vezérkara elárulta a föld népét. Az avantgárdista írók eladták a tollukat. Munkásvezérek, akiknek elvtársai ezreit dobták börtönbe és ölték meg, pár rongyos mandátum kedvéért leültek tárgyalni a proletárok gyilkosaival. *Az így megterhelt, mesterségesen lezüllesztett és demoralizált társadalom természetesen képtelen volt valamit is alkotni.* Építőmunka helyett frázisokkal operált. Igen, egy pár „hőst" lovaggá ütöttek azok közül a tisztek közül, akiket oly remekül ír meg a *Szibériai garnizon.*[2] Az ember hiába keres egy intézményt, amit ne kizárólag az uralmon levők érdekében csináltak volna, s amely az ország lakosainak gazdasági vagy erkölcsi erejét növelné. Az a politikai és gazdasági helyzet, mely ma a maga iszonyatosságában tárul fel előttünk — mind ennek a következménye.

A magyar rendszer azt hirdeti, hogy minden bajnak a háború az oka, az a háború, melyet a magyar úri osztály hozsánnával üdvözölt. A történelem meghamisításával azt állítják, hogy az októbristák idézték elő Magyarország feldarabolását, pedig jól tudják, hogy ennek épp az ellenkezője az igaz. Egy másik nagy propagandájuk az, hogy mindent ráfognak Trianonra. Pedig nemcsak hogy ők voltak azok, akik ezt a békeszerződést aláírták, de nekik köszönheti az ország a második Trianont is, mellyel megszegényítették a népet: az optánsper[3] „nemzeti vívmányát". Mert nemcsak üres frázisok jellemzik a háború utáni tíz esztendőt Magyarországon, hanem páratlan kalandorság is.

Az optáns-per „vívmánya" is kalandorokhoz méltó csalás. Hogy háromszáznyolcvan érdekelt nagybirtokos megkaphassa a kétszázötvenmilliónyi földváltságot, Bethlenék beleegyeztek a nyolcvannégymilliós reparációba. Ha valóban oly nagy hazafiak Bethlen és társai, könnyű lett volna az óriási adótehertől mentesíteniök a polgárokat és megelégedni a nyolcvannégymillió levonása után fennmaradó százhatvanhatmillióval. Egy félig-meddig tisz-

tességes kormánynak épp ez lett volna a kötelessége, s nem az, hogy vállalja az ilyen újabb megterheltetéseket, különosen nem akkor, mikor maga a miniszterelnök az egyik fő érdekelt.

A Horthy—Bethlen-rendszer a felelősséget állandóan különböző trükkokkel hárítja el magáról. Legújabban a világkrízisre keni bűneit. Én mindig tárgyilagos igyekszem lenni, és azért nem állítom, hogy Magyarország mai helyzetét nem befolyásolja nagymértékben a világdepresszió. De az általános nyomor kellős közepette nem merné egy valamennyire is tisztességes kormány azt tenni, hogy a nagybirtokosok gabonabolettáját a kenyérfogyasztó dolgozók által fizettesse meg. Nem merne az ország lerongyolódott lakosaival eltartatni egy olyan hivatalnoki kart, amely mindenképp improduktív, s amire szükség nincs. Egy ilyen kormány nem koltené büdzséje harminc százalékát hadseregre, és nem dobálna milliókat úgynevezett hazafias egyesületek propagandáira. Ha a kormány mindezeket nem tenné, és nem *a herék mindenáron való kitartása* érdekében dolgozna az egész állam, még mindig krízisben lenne ugyan az ország, de helyzete hasonlíthatatlanul jobb volna.

Mindez mégis, amit itt elmondtam, csak palliatíva. *Ma Magyarország egy kúp, mely a csúcsán áll, ezt a kúpot a hegyéről az alapjára kell fordítani:* a mezőgazdasági és ipari dolgozók széles tomegeire kell felépíteni az egész államrendet. Az új Magyarország jelszava az kell legyen, hogy csak az lehet az ország lakója, aki igazán dolgozik. *A földet oda kell adni azoknak, akik megművelik, és szocializálni kell a termelési eszközöket.* 1918-ban oly földreformot ajánlottam, mely a magyar nagybirtokos osztállyal negyven százalékos megegyezés volt. Ma nem ajánlanék tobbé ilyen megegyezési módot, mert ennél sokkal radikálisabb operációt tartok szükségesnek.

A mai rendszernek még csak egy kedves slágerére szeretnék rámutatni és ez *az integritás kérdése és a trianoni szerződés revíziója.* Én dacára, hogy a békeszerződést nem tartom igazságosnak, *nem állok a revízió alapján,* mert a revízió békés úton el nem képzelhető. Ha a revíziót valamely nagyhatalom támogatásával sikerülne is Magyarországnak kierőszakolni, ez végeredményében nem jelentene mást, mint a háborút, ami Magyarországra még esetleges győzelem esetén is foltétlen katasztrófa. Mert ez a háború nem lenne más, mint hogy egyik koldus ország legyőzné a másik koldus országot. Revízió helyett tehát mást kell csinálni. *Magyar-*

országon meg kell erősíteni azt az áramlatot, mely szakít a hűhós hazafisággal és megcsinálja a dolgozó tömegekre épített állami rendet. Az ilyen politikának hatása volna az utódállamokra is, éppúgy, mint ahogy megvolt az októberi földreformnak is a hatása. A revízió helyett én egy automatikus kiegyenlítődésre gondolok, melynek természetes előfeltétele, hogy nemcsak Magyarországon, de egyik-másik utódállamban is az állam kúpja éléről a talapzatára állíttassék. Az így kialakult szomszédos viszonynál, hol a kisebbségi és az önrendelkezési jogok ténylegesítettek, hol a gazdasági kooperáció is megteremtődne, a terület- és a határkérdés elvesztené azt a jelentőségét, amilyenné a mai elgondolás és a minden egyes országban dúló soviniszta heccpolitika fújja. Az ultranacionalistáknak az ötven- és a százszázalékos területi integritás a programjuk. Én sokkal messzebb megyek, és *ezerpercentes összműködésre gondolok a dunai államok dolgozói között.* Ezért a Királyhágón innen, Királyhágón túl, Lajtán innen, Lajtán túl, Kárpátokon innen, Kárpátokon túl, Bánáton innen és Bánáton túl azon kell dolgozni, hogy ez az irány megerősödjék. Máskülönben nincs más megoldás, mint háborúk és polgárháborúk véres sorozata. *Békés revízió nem létezik.*

A magyar glóbus politikusai szívesen elfelejtik, hogy a revíziónak nemcsak magyar vonatkozása van, de csehszlovák, román, jugoszláv vonatkozása is, sőt a trianoni békeszerződés revíziója automatikusan magával hozza a többi háborús szerződések revízióját, ami egyenlő egy új világháborúval. Az a militarista kapitalizmus, mely megcsinálta a versailles-i békét, mely arculcsapása volt az összes wilsoni elveknek, ma meg van fogva, és ameddig az új háborút el akarja kerülni, kénytelen-kelletlen fenn kell tartsa ezt a status quót. Ilyen nagy kérdéseket, mint forradalmak, az új Európa kialakulása, nem lehet zöld asztalok mellett vagy „round table" konferenciákon elintézni. *És ma a trianoni kérdés felvetése is csak új nacionalista háborúkba kergetné az államokat.* De ha az ipari és mezőgazdasági munkások egész Európában mind jobban megszerveződnek és erős igazi proletár-akarás fejlődik ki Európában, mely nem húzódozik egy egységes munkás- és parasztfronttól, akkor az ilyen erő nyomása alatt kényszerül kialakulni az új Európa.

Szocialistáknak nem Európa térképének átrajzolásában kell keresni a haladás útját és a népek igazi békéjét. A mi problémánk

mindig és újra csak a kapitalizmus kontra szocializmus marad. Én nem a határrevíziókat, de ennél sokkal többet: *én a szociális rend átalakulását akarom.* Még ha lehetséges volna is, mi haszna volna Európának, ha vissza tudná állítani a háború előtti határokat, melyek megszüntetése legalábbis ürügy volt, és újabb ürügy lenne a hábo úra. Akik ma is hisznek a Brückenkopf-[4] és korridorteóriákban, azo nak melegen ajánlom, hogy üljenek fel egy repülőgépre. Mert ha lenéznek a magasból a kis vizekre, még ha tengerek is, a hegyekre, még ha Alpesek is, meg fogják érezni, hogy az ilyen elgondolások már idejüket múlták. Felülről nézve nemcsak a vizek és a hegyek lesznek kicsinyek, de elmosódnak az országhatárok, a soviniszta civakodások, és a magasból nem érezni mást, mint a földön dolgozó tömegek feszülő akarását, mely ezeket a mesterséges gátakat elsöpri.

A Reggel (Bratislava), 1930. augusztus 25.

---

[1] *V. b. t. t.:* valóságos belső titkos tanácsos.

[2] *Szibériai garnizon:* Markovics Rodion antimilitarista regénye, igen nagy sikerű és nagy hatású könyv.

[3] *Optáns-per:* a trianoni békeszerződés 250. §-a szerint: „A magyar állampolgároknak, vagy a magyar állampolgárok által ellenőrzött társaságoknak a volt Osztrák–Magyar Monarchia területén fekvő javai, jogai és érdekei nem esnek lefoglalás vagy felszámolás alá." Erre a paragrafusra hivatkozva azok a magyar földbirtokosok, akiknak földbirtokát Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia területén felosztották, kártalanítást követeltek. Az ellenforradalmi rendszer kormánya felkarolta a nagybirtokosok érdekeit, és 1922. augusztus 16-án azzal a kéréssel fordult a Nagykövetek Tanácsához, hogy kényszerítse Romániát a kártérítésre. Miután a Nagykövetek Tanácsa a kérést mint hatáskörébe nem tartozót elutasította, a magyar kormány a Nemzetek Szövetségéhez fordult. Így indult útjára a hírhedt optáns-per, amely végül is azzal végződött, hogy a trianoni békeszerződés értelmében fizetendő magyar jóvátételi kötelezettség egy részét a nagybirtokosok kártalanítása érdekében törölték. Az optáns-per még jobban elmérgesítette az amúgy is kiélezett román–magyar viszonyt a 20-as években.

[4] *Brückenkopf* (ném.): hídfő.

MAGYAR ILLÚZIÓK

1930. október 31.

A REGGEL SZÁMÁRA ELMONDOTTA KÁROLYI MIHÁLY, A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ELSŐ ELNÖKE

Nyugat-Európában már úgy tudják, hogy „a keleti fronton a helyzet változatlan", Magyarországon nincs terror, nincs fasizmus, nincs háborús veszély, nem hamisítanak többé frankot és nem csempésznek többé gépfegyvereket, — ezzel szemben megvan a konszolidáció, a stabilizált pengő, vannak szocialista képviselők és mindennek tetejébe: Angliában van egy hatalmas barát, aki még hozzá lord is.[1]

Remarque pompás könyve[2] megmutatta, hogy mennyire hamisak voltak az egykori háborús jelentések, melyekkel a hadvezetőség a közvéleményt igyekezett megnyugtatni. Most látjuk, hogy a békejelentések ugyanennyire hamisak. Az örömhírek, melyeket a szélrózsa minden irányában szétküldtek a leszerelési gondolat térhódításáról, ugyanannyira közelítették meg a valóságot, mint az egykori Höfer-jelentések.

LESZERELÉS VAGY FEGYVERKEZÉSI VERSENY?

A béke nagy vívmányaként ünnepelték, hogy most megvalósul az angol és amerikai flották közötti paritás, ami azonban tekintetbe véve, hogy az angol flotta bizonyos kategóriáiban ma még nagyobb, mint az amerikai, nem jelent egyebet, minthogy *Amerikában csak most fog igazán megindulni a torpedózúzók és egyéb harcegységek építése.* S ez addig fog tartani, amíg az amerikai flotta el nem éri az angol nívót. A „leszerelési" megállapodás következtében tehát

a világ hadihajó-létszáma, abszolúte véve, nem csökkenni, de emelkedni fog. Nem lehet a világbéke szempontjából vívmányként ünnepelni azt, hogy Anglia lemond föltétlen tengeri fölényéről, s hajlandó ezt megosztani Amerikával. Ez semmi egyéb, mint hogy csöbörből vödörbe jutottunk.

Lehet, sőt valószínű, hogy az angol kormány két-három hadihajó leszerelésével fogja megörvendeztetni a pacifista világot, de ugyanekkor Amerika, a paritásos elv alapján kétszerannyi hadihajót fog építeni. A könnyen hivő pacifisták ellen fogják vetni: „de a tengeralattjárók leszerelése mégiscsak vívmány!" Erre is csak azt mondhatom, hogy ez is igen kétes eredmény, és mellesleg megjegyezve, még nincs is meg. Amerikának és Angliának az a fő célja, hogy a tenger felett nagy flottával rendelkezzenek, mert hisz ezzel lehet Európát blokírozni. A tengeralattjáró U-bootok azonban éppen az ő számukra jelentenek veszedelmet, mert ezekkel lehet áttörni a blokádot. Ezért akarják Anglia és Amerika a tengeralattjárókat betiltani, és ez az a nagy pacifista vívmány.

BETHLEN AZ ÚJ MAGYARORSZÁG KOLONICSA!

Áttérve a magyar frontra, ahol állítólag szintén minden a béke jegyében halad, ha hivatalosan nincs is fegyverkezés vagy háborús készülődés, mégsem lehet elfelejteni a tegnapelőtti frankhamisítást[3] és a tegnapi mitrailleuse-ügyet[4], melyek pedig egy csapásra agyonütik Apponyinak a népek szövetsége előtt elmondott beszédeit, melyek a magyar kormány békés szándékait, s a magyar konszolidációt hirdetik. A magyar fronton már nincsen terror a szó brutális értelmében: *a herélőkés, az internálótábor, a numerus clausus*[5] *és a sajtó bilincsbeverése annyira megtették a magukét, hogy ilyen eszközökre már nincs is szükség.* Bethlennek a magyarokkal szemben ugyanaz a politikája, mint Kolonicsnak volt; előbb koldussá, aztán szolgává kell tenni a népet, — mert a magyar uralkodó osztályoknak, minden sípal-dobbal hirdetett hazafiságuk ellenére, csak egy igazi ellenségük van, s ez az ország népe. S az uralkodó kurzusnak, mely nem más, mint három-négyezer ember érdekszövetkezete, csak az a célja, hogy megtömje a zsebeit, és meghosszabbítsa az életét. Ezért tart fenn a kurzus egy olyan hadsereget, mely az ország büdzséjének több mint

ötven százalékát emészti fel. Ezért tartanak valóságos zsoldos feketeseregként négyszer annyi tisztviselőt, mint amennyire tényleg szükség volna. Ezért költenek milliókat propagandára, illetve a hazugságokra, melyekkel elárasztják a külföldet.

Tíz évi uralkodás óta se a külpolitikában, se a belpolitikában nem tud ez a rendszer egyetlen konstruktív tényt sem felmutatni.

ÁLPACIFIZMUS ÉS ÁLDEMOKRÁCIA

A jó külpolitika előfeltétele, hogy céltudatosan egy irányban dolgozzon és politikáját hosszú munkával készítse elő. Nálunk ennek az ellenkezője történt. Hosszú előmunkálatokról a magyar külpolitikában mind ez ideig nem lehet beszélni, mert hiszen *két évről két évre, vagy még ennél is rövidebb időszakonként, változott a kisemberek nagy orientációja.* Volt: német. Volt: angol. Volt: olasz. S most legutóbb: francia orientáció. A kozbeeső kisebb-nagyobb úgynevezett közeledési kísérletekről Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia felé, nem is beszélve. És ettől a kapkodástól eltekintve is egy önmagával állandóan ellentétes alaptónust ütnek meg a magyarországi külpolitikusok, olyat, amilyennel lehetetlen eredményeket elérni. Mert *míg odahaza az öklüket rázzák, hogy így meg úgy erőszakkal fogják visszaszerezni az elveszített területeket, addig a népek szövetségénél Magyarország pacifista szándékairól beszéltetnek Apponyival.* Mialatt a legkalandosabb eszközökhöz nyúlnak, állandóan a konszolidációt és békés szándékaikat emlegetik. S lehet-e konszolidációról vagy békehajlandóságokról és normális állapotokról szó ott, ahol alig két év előtt még az országos rendőrkapitánytól felfelé és lefelé mindenki kompromittálva volt a hamis pénzgyártás üzelmeiben, s ahol déligyümölcs cégére alatt csempészték, amint valószínűleg most is csempészik a mitrailleuse-öket. Lehet-e ilyen üzelmek után remélni, hogy ilyen kormányt komolyan kezeljenek a külföldi hatalmak? *Az ilyen desperádó államférfiak, nem mondom, alkalmasak arra, hogy felhasználják és kihasználják őket s hogy időről időre velük kapartassák ki a tűzből a gesztenyét. De ilyenekkel senki se fog komoly együttműködést létesíteni.*

Én biz' Isten nem nagyon lelkesedem az angol Labour Party vérszegény programjáért, és nincsenek illúzióim a francia vagy

amerikai demokráciáról, melynek árnyékában a reakció szépen el tud helyezkedni. De addig, ameddig ez a demokratikus pacifista irány tartja magát, — mindinkább lehetetlenné válnak az ilyen magyarországi extratúrok és magyar középkori különlegességek. Mikor az egész világ bevezette az általános titkos választói jogot, nem lehet, hogy ezzel Európa csaknem legkisebb országa, Magyarország, szembehelyezkedjen.

BÉKÉS ÚTON KELL ORVOSOLNI A BÉKESZERZŐDÉSEK HIBÁIT

A trianoni béke hibáit én is látom, és hangsúlyozom, hogy ezeket orvosolni is kell. Azonban ennek olyan előfeltételei vannak, amelyeknek teljesítése nélkül az orvoslás minden reménye ki van zárva.

Az első előfeltétel, hogy urbi et orbi ki legyen jelentve: *a hibák orvoslását csakis békés úton akarjuk.* Ebből logikusan folyik, hogy készek vagyunk hadseregünket és alig titkolt katonai szervezeteinket leépíteni. Mert hiába mondom, hogy békét akarok, amíg állig fegyverben állok, a szomszédom aligha fog hinni békés szándékaim őszinteségében. S ez a lefegyverzés nemcsak pacifista szempontból szükséges, nemcsak azért kell, hogy megteremtse a szomszédállamokkal való együttműködés alapjait, *a leszerelés végrehajtása gazdasági szempontból is életkérdés, ha az országot nem akarjuk tönkretenni.*

A második feltétel, hogy késznek kell lennünk legalábbis azoknak a minimális demokratikus intézményeknek a behozatalára, amelyek a nyugati államokban, s részben már szomszédainknál is megvannak.

A harmadik: készséget kell mutatni a vámháborús állapot helyett legalábbis a szabadkereskedelem felé való orientációra. Last but not least: *földhöz kell juttatni a magyar parasztot.*

Mert ha béke helyett háborút, jog helyett börtönt, föld helyett koldusbotot kínálnak a dolgozóknak, akiket mindennek hegyibe még meg is botoznak, — az otthonélőket sem lehet a kivándorlástól visszatartani. A börtönbe senki sem vágyódik, onnan mindenki csak szökni kíván.

Én nem állítom azt, hogy mindezeket a problémákat egyolda-

lúlag meg lehet oldani. Nagyon jól tudom, hogy kettőn áll a vásár, és megengedem azt is, hogy az utódállamok is nemegyszer nehezítették meg a rapprochement-t.[6] De végül is valakinek el kell kezdeni. És szakítani kell azzal a soviniszta beállítással, hogy presztizs szempontból nem tehetjük mi meg az első lépést. Mert nem igaz, hogy az engedékenység gyöngeséget jelent.

A GAZDASÁGI NYOMORÉRT A HÁBORÚ OKOZÓI FELELŐSEK

Ismétlem, Magyarország legfontosabb problémája a gazdasági és szociális kérdés. A kurzus szereti úgy beállítani a dolgokat, mintha minden bajnak a kútforrását még mindig a két forradalomban és a trianoni békeszerződésben lehetne keresni. Köztudomású, hogy ez a beállítás ellenkezik a tényekkel, és minden objektív embernek el kell ismernie, hogy a katasztrófát a világháború okozta és hogy a *gazdasági, politikai nyomor annak a négy és fél éves szervezett mészárlásnak a folyomá ya, amelyért a felelősség azokat terheli, akik ma is uralmon vannak, s akik hozsannával üdvözölték a hadüzenetet.* Nemcsak Magyarország, de az egész világ terrorizálva van a nacionalisták frázisai által. Azt, aki Franciaországban, Németországban, Ausztriában és Magyarországon egyaránt azt meri mondani, hogy nem hajlandó felelősséget vállalni honfitársai, politikusai, hadvezérei bűnös könnyelműségéért, aki a „Schuldfrage" kérdésből hazafias kötelességet nem csinál, azt hazaárulónak, ellenséggel paktálónak, internacionális destruktívnak bélyegezik meg még ma is. Pedig végre itt volna az ideje, hogy ezektől a babonáktól megszabaduljon az emberiség, és éppen ezért a haladó szellemű emberek legfőbb kötelessége felvilágosító munkát végezni ez irányban, és felszabadítani az embereket az ostoba generalizálás alól, mely szerint „right or wrong, my country"[7] mindenki felelős legyen mindenkiért. *Éppen úgy, amint nem vállalhat a francia, a német vagy a magyar felelősséget minden betörő, váltóhamisító vagy gyilkos honfitársáért, nem vállalhatja azoknak a bűneit és hibáit sem, akik az ország nevében, de ennek meghallgatása nélkül cselekedtek és belekergették a népet a katasztrófába.*

TRIANON[8] ÉS A VYX-JEGYZÉK[9]

A soviniszta propagandának első lépése az, hogy a háborúért való felelősséget másokra akarja áthárítani. A második az, amint mondottam, hogy nem ismeri el, hogy minden gazdasági nyomornak a háború a kútforrása. A harmadik az, hogy a forradalmakat teszi mindenért felelőssé, pedig nyilvánvaló, hogy a forradalmak csak a háború közvetlen és természetes következményei voltak. És végül legcsodálatosabbképpen *a trianoni szerződésre szeretnék visszavezetni az összes bajokat, dacára annak, hogy ezt a szerződést ők írták alá, dacára annak, hogy a Károlyi-kormány éppen azon bukott meg, hogy szembehelyezkedett a Vyx-jegyzékkel, mely előjátéka volt Trianonnak*, s dacára, hogy a kommunisták még tovább is menve, fegyverrel ellenállottak, és megcsinálták azt a háborút, melynek meg nem indításáért Oktobert ócsárolják.

A MAGYAROKNAK ÉS A SZLÁVOKNAK EGYÜTT KELL HALADNIOK!

Odahaza szeretnek engem úgy odaállítani, mintha en a trianoni szerződéssel meg volnek elégedve, s csak ok lennenek a hazafiak, akik a revízióért kuzdenek. Ha századszor is, de ujra meg kell ismételnem, hogy ezt a szerzodést nem en, hanem ok írták alá. Hisz *a logikával is ellenkeznék, hogy azt a Vyx-jegyzeket, melyet annak idején nem akartam elfogadni, ma helyesnek találjam.* De ezenkívul is vannak áthidalhatatlan ellentétek kozottunk. A magyarországi kulpolitika előfeltetele a szomszedokkal való jó viszony. Már Napóleon megmondotta, hogy a kulpolitikának a geográfia szerint kell orientálodnia. Bármilyen szepen is hangzik a magyar—angol, vagy a magyar—japán szovetség, a gyakorlatban ilyesmi nem *túlságosan vehető komolyan. Barátság és jó viszony lehet távoli országok kozott is, de kulpolitikai bázist elsősorban a szomszéd országokkal kell megteremteni, ha békét és gazdasági fejlődést kívánunk.* Hiszen természetes, hogy úgy a veszely, mint a biztonság elsősorban attól a viszonytól fugg, melyben a szomszédainkkal vagyunk. Ebbol az alaptetelbol kiindulva el kell jutni a belátásig, hogy *a magyaroknak és a szlávoknak nem egymás ellen kell harcolniok, de egyutt kell haladniok.* Ez az elso nagy ellentet

köztem és a kurzus között. Én szeretném, hogyne is szeretném, ha a trianoni szerződés túlzásai orvosolva lennének, de a trianoni szerződés revíziója érdekében háborúval fenyegetőzni bűn. Nekem nemcsak a háború nem kell, de állig felfegyverzett nyílt vagy titkos katonai organizációk sem kellenek. Mert nemcsak a háború jelent katasztrófát, de már a fegyverkezés is, mely szintén beláthatatlan nyomor kútforrása lehet.

Ezenkívül is vannak mélyreható különbségek és ellentétek közöttünk. Én, ha beszélek is a trianoni szerződés hibáiról, nem hunyom be szememet a realitások előtt és *se nyíltan, se titokban nem hirdetem a százszázalékos területi integritás elméletét, melynek elérése révén* [Sic!] *lenne lehetséges, és mely, tovább megyek, nem is érdeke a magyar fajnak.* Az emberek lassan (sajnos nagyon lassan) rájönnek arra, hogy nem jó hódítónak lenni, nem jó más fajok felett uralkodni, és hogy a nemzetiségi kisebbségekkel való örökös súrlódások előbb-utóbb az állam felbomlására vezetnek, mert magukban hordják a bomlás csíráit. Éppen most olvasom Jászi Oszkár Chicagóban megjelent briliáns munkáját, a *Dissolution of the Habsburg Monarchyt*, mely a Habsburg-monarchia felbomlásával foglalkozik, és a felbomlás okát a Monarchia szervi bajaiban találja meg, melyeknek a háború utolsó megnyilatkozása volt.

A Reggel (Bratislava), 1930. október 31.

---

[1] *Rothermere lord:* bővebbet l. Jegyzetek.
[2] *Remarque: Nyugaton a helyzet változatlan* című könyve.
[3] *Frankhamisítás:* l. Jegyzetek.
[4] *Mitrailleuse (géppuska)-ügy; a fegyvercsempészés ügye:* l. Jegyzetek.
[5] *Numerus clausus:* l. Jegyzetek.
[6] *Rapprochement* (fr.): közeledés.
[7] *Right or wrong, my country* (ang.): jó vagy rossz, a hazám.
[8] *Trianoni szerződés:* l. Jegyzetek.
[9] *Vyx-jegyzék:* l. Jegyzetek.

RÉSZLETEK KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ 1931. FEBRUÁR 9-E ÉS 1931. SZEPTEMBER 9-E KÖZÖTT ÍRT LEVELEKBŐL

Párizs, 1931. február 9.

...Tegnapelőtt André Siegfriednél voltam. A szokott cercliz és. Az asszonyok a teásasztal körül, a férfiak, a „bölcsek" ekképpen elválasztva a sex appeal kedvezőtlen hatásától, zavartalanul untatták egymást. Többek közt ott volt Monsieur Poljakov, akit Londonból ismertünk, a Zinovjev-levél[1] állítólagos gyártója. Én egy francia diplomata — a volt pekingi nagykövet — és egy szenátor között ültem. A volt pekingi nagykövet azt magyarázta, hogy a baj az, hogy az európai prolik nem olyan igénytelenek, mint a kínai kuli. Páneurópát[2] meg kell alkotni, mégpedig hamar, különben az orosz bolsik megesznek. Az ötéves tervre vonatkozólag azt mondta, hogy az máris biztosítva van. A franciák nem értik — mondta —, hogy a konzervatív világ legbiztosabb oszlopa Németországban a szocdem párt. Ezekkel kell a kapitalista Páneurópát megalkotni. De mi lesz egy német—francia közeledési politikával Lengyelországgal szemben? — kérdeztem. Faképnél kell őket hagyni, úgyis bolsevizálódni fognak. Poljakov a túlsó oldalról idegesen hallgatta ezt a párbeszédet. Ő megértette, hogy a diplomata „uniformierte" csacsi volt.

Nagyon élvezem Bülow emlékiratait. A német Unschuldigkeitteóriát pozdorjára zúzza. Tíz éves osztrák—német—magyar kieszelt hazugságoknak egy csapásra vége. Élvezetes cinizmussal van ez a könyv megírva, tele mulatságos, pikáns anekdotákkal. A „jó" orosz cár kegyetlenségei, a német császár sarlatánságai gyönyörűen jönnek ki. Azt hiszem, hogy a háború előtti kor leg-

értékesebb korrajza. Még alig olvastam 200 lapot, pedig azt mondják, a második kötet a legérdekesebb.

Párizs, 1931. február 17.

...Csatoltan küldöm Franciaország leendő Bismarckjának vezércikkét. Tudtommal ilyeneket már előbb is írt. A cikk elolvasása után, mely se nem originális, se nem reakciósabb, mint a többi, még inkább hiszem, hogy Bergerie nem e miatt a cikk miatt veszett össze vele. Az egész „baloldal" a radikálisokat, de még Blumékat beleértve, ha nem is bevallottan, de így gondolkozik. A különbség csak az, hogy a jobboldaliak nyíltan megírják azt, amit amazok titokban kívánnak. Hisz A. is háborút szeretne a bolseviki barbár civilizáció ellen. Miért barbár? Azért, mert jobban tud gazdaságilag berendezkedni? Nem, mondják ők, azért, mert rabszolgamunkával építik fel az ötéves tervet. A kizsákmányolók, akik egyszerre krokodilkönnyeket hullatnak a munkások felett, akiket ők nyúztak és lövettek a legjobban! Viccnek nem rossz. De la Rochefoucauld cikke legerősebben bizonyítja, hogy a baj nem az oroszoknál, de itt van. Es stinkt in der Fechtschule.[3] Ilyen cikkeknek, melyekkel a világsajtó el van árasztva, melyek mind ugyanazon sémára készülnek, örülni kell, mert ennyire dick aufgetragen[4] propaganda nem sikerülhet. Azt a világgal mégsem lehet elhitetni, hogy a bárány falja fel a farkast. Az európai kapitalizmusnak tényleg kétségbeejtő a helyzete. Jellemző, hogy a francia patriótáknak most az a parolájuk, hogy engedni kell a németek azon követelésének, hogy legyen szabad nekik is ugyanannyi katonával és fegyverrel rendelkezniük, de egy feltétellel: Németország kötelezze magát, hogy összes hadianyagát Franciaországtól vásárolja. Mit szólsz ehhez? Más szóval a francia patrióták fogják Németországot állig felfegyverezni, tudva, hogy az ágyúk ellenük és lengyel szövetségeseik ellen lesznek elsütve. Miért? Mert a francia nehézipar, Monsieur Wendel és Co.,[5] csak így tudják gyártmányaikat ekulírozni. A német patrióták viszont ebbe belemennek, dacára, hogy nem ezért kellene a francia pénz, inkább hasznos befektetésekre, dacára, hogy ezzel csak fokozni fogják a német munkanélküliek számát, és rontani a német állam pénzügyi helyzetét. Amit R. akar, különben is lehetetlenség: 1) mert nem tudnak ezek a jámbor proli-mentők megegyezni, csupa egymás-

közti ellentétek miatt nem tudják az egységfrontot megteremteni, mellyel „felszabadítanák" az orosz prolit. 2) mert ilyen stratégiával Oroszország ellen már nem lehet harcolni. Nem lehet az európai kapitalizmusnak beásni magát egy lovészárokba, és onnan passzívan figyelni, hogyan pusztul el Oroszország. Ez volt Clemenceau politikája 1920-ban, akkor sem sikerült, ma még kevésbé. Előbb fog elpusztulni az európai kapitalizmus, mint Szovjet-Oroszország. Delaisy szerint ebben az évben, és főleg 1932-ben a kéz is még sokkal erősebb lesz. Ha de la R. életét és rossz vérét kapitalista fronton ontani akarja a Szovjetek elleni szent háborúban, azért hogy megmentse a prolikat a rabszolgaságtól, jó lesz, ha siet. Az angol politikáról holnap írok, ajánlom a *Frankfurter Zeitung* olvasását, vagy a *Journal de Genève*-et. Mind a kettő kitűnően szerkesztett lap, habár a *Journal de Genève* ultrareakciós.

Párizs, 1931. február 17.

...Természetes, hogy a németek, Erzsébet is ezt írja, Bülow konyvét hazugnak mondják, nanu, ez jobban fáj nekik, mint Emil Ludwigé, akire rá lehetett mondani, hogy zsidó és ezzel a vizes lepedőt rá lehetett borítani összes leleplezéseire. De egy exkancellárról, aki hozzá herceg volt, ezekkel az egyszerű trükkökkel mégsem lehet operálni. Hiszem, hogy talán itt-ott ő is „korrigálta" a múltat, de lényegében mégiscsak perdontő, amit mond. Hogy kicsinyes, nem grosszügig[6], ez igaz, de ez jellemzi azt az egész háború előtti korszakot. A mai politikusok tovább is szeretnék ezt az ide-oda vándlizást folytatni, de nem megy. Az emberek ezen a régi iskolán nevelkedtek — itt nem az életkor határoz, hanem a felfogás...

...Ce n'est pas un évenement, c'est à peine une nouvelle[7] — mondta Talleyrand, mikor Napóleon halálának hírét hozták neki. Ez inkább alkalmazható a mai angol „fiatalok" pronunciamientójához. Az angol kormány két-három hónapnál nem hiszem hogy tovább fog élni, bármennyire kapja Lloyd George-tól a kámforinjekciókat. André Germaine-nél találkoztam Miljukovval. Kérdeztem tőle, mit tart az otéves tervről. Szornyű — mondotta — középkori rabszolgaságot teremt. De nem ezt kérdeztem, hanem mit tart a quinquennal gazdasági jelentőségéről, hiszi, hogy tető alá hozzák, hiszi, hogy gazdaságilag self supportinggá[8] teszik

Oroszországot? Lehet, hogy sikerülni fog az óragépezetet megalkotni, de nem lesz, aki fel tudja majd húzni, volt a válasz. Szóval már itt tartunk, a parola változik, csak a Carthaginem esse delendam — marad. (Karthágónak el kell pusztulnia — ez volt Catónak állandó mondása.) Eleinte a parola az volt, ez nem forradalom, ez csak gyilkosság, később: ez nem szocializmus, mert nem kommunizáltak mindent. Erkolcstelenek, mert az asszonyokat is kommunizálták. Mikor az emberi ménes-mese hazugságnak bizonyult, akkor: igen ám, de mégis erkolcstelen, mert uldozik a vallást. Aztán meg dompingelnek, az otéves terv bloff, később: nem bloff, de nem fog sikerülni. Végre: igaz, hogy sikerülni fog, de nem fogják az üzemeket működtetni, és méghozzá rabszolgákká teszik a jó orosz parasztot...

Párizs, 1931. február 17. Éjjel.

...Szeretném tudni, hogy épp most mit csinálsz, még csak 9 óra 30 van. Valószínűleg olvasod Caesart. Egy igazán baloldali embernek nem lehet ideálja. Csak a reakció fogja őt, Caesart, Borgiát, Cromwellt, Napóleont, Mussolinit bámulni. A politikusok közül Pittet, Bismarckot. Az írók kozott Kiplinget, festők kozott Davidot, Salvator Rosát. Sokáig lehetne e listát nyújtani. Nietzsche, Kaiserling stb. Egy ilyen kultusszal az ember rogton elárulja magát. Nemhiába űzik az angol iskolákban ezt a kultuszt. Mennyivel termékenyebb, erőteljesebb volt a koztársasági Róma. Julius Caesar 50 évvel Krisztus születése előtt élt. Még 50 év, és Róma halad a dekadenciája felé. A császárok történetét nemcsak az akkori „nyalók" hamisították meg, de mindvégig idealizálták az eseményeket az utókor imperialista írói is. Valamikor én is nagy passzióval olvastam Róma történetét. Szenvedéllyel szerettem különosen a római jogot, mely a legundokabb egoizmuson épül fel. A cezaromániа nem fér ossze a proletárforradalommal, habár diktatúra mind a kettő. Az egyik az egyén érdekében, a másik a kollektíváért történik. A kollektíva nem lehet egoisztikus. Sajnálom, hogy ebben az irányban haladsz. Ha visszagondolok különböző inklinációidra, azt látom, hogy sokszor ott, ezekben találtad meg ideáljaidat. Erről természetesen nem tehetsz. Félek, hogy tudat alatt kozelebb állsz a másik táborhoz, ahhoz, ahonnan jottél. Remélem, tévedek. Én szívem legmélyebb rejtekéből is gyű-

lölöm őket. Én úgy érzek, mint egy proli, vagy egy gettóból származó zsidó. És miért van az, hogy sokkal jobban tudok felháborodni, mint az a sok zsidó és proli, akik gyakran még akkor sem gyűlölnek, amikor ostorral ütik őket. Nekem végül is nincs személyes okom ezt a fajta elkeseredést érezni, hisz nemcsak hogy gazdag voltam, de tekintélyre is szert tettem a mi osztályunkban. De nem tudok félúton maradni, csak a legextrémebbekkel érzem jól magam. Csak az a politika, taktika felel meg nekem, amely — jól írta rólam Jászi — az ellenfél kiirtását célozza. Rossz politika? Hogy is mondod: suaviter in modo, fortiter in re.[9]

Utolsó fellobbanást jelentene számomra, ha cselekedhetnék. Ez a harc és Te, más nem létezik számomra. Mégis jó érzés lehet Neked tudni, hogy van valaki, aki még ha gyilkolnál, váltót hamisítanál, lopnál, éppúgy tovább szeretne. Ehhez mégcsak kétség sem fér. De kérdem magamtól, mi történnék, ha ellenforrivá válnál? Azt hiszem, belehalnék. És Te mit tennél, ha én visszatáncolnék?

Párizs, 1931. február 20.

...Még Sauerweinnek is el kell ismernie az ötéves terv sikerét. A *Matin* alig két hét előtt még váltig hazudta, hogy megbukott. Az ügy kezd komollyá válni. Legérdekesebb, hogy miképp ajánlja a védekezést. Államszocializmussal, „opposer central á central,"[10] de a fogyasztók ellen. Megvenni ugyan az olcsó orosz árut, de majorizálva továbbadni, más szóval a nagytermelőket, gyárosokat megvédeni, a fogyasztó rovására. Ilyen nyíltan még sohasem beszéltek. És ezek akarják az orosz népet „megmenteni" a rabszolgaságtól! Erre még a vaknak is felnyílik a szeme.

Párizs, 1931. február 21.

...Se nem tudom osztani, se nem tudom érteni lelkesedésedet a római történelem legdekadensebb koráért. Beszélnek Bizáncról, mint az erkölcsi süllyedés elijesztő példájáról. De a Marius és Sulla, Cicero, Caesar contra Antonius, a Varrók és a Crassusok kora aligha volt jobb. Ezek a prokonzulok, hadvezérek, diktátorok a legnagyobb népnyúzó panamisták voltak. Plutarchosz, akit most olvasol, mindenképpen megbízhatatlan történetíró. Már megírtam, hogy ezt az undok kort az utókor fújta fel és glorifikálta. Az összes

történetírók igen kevés kivétellel ujjonganak azon, hogy sikerült a Gracchusokat leverni. Caesar avènement-ja az ellenforradalom végleges győzelmét jelenti, a népakarat kigúnyolása orgiákat ült. Antonius olyan tökrészegen tartott meg egy beszédet, mikor diktátor volt a szenátusban, hogy közben elokádta magát. Ezzel az undok szervilis bandával később meg lehetett választatni a caesar lovát konzulnak. Már akkor százszor inkább nagy embernek tartom I. Napóleont. Julius Caesar egy pár utólag róla költött mesénél és mondásnál nemigen hagyott egyebet hátra. (A Rubiconról és Brutusnak mondottakról.) A „veni, vidi, vicit"[11] is így lehet lefordítani, jött, rabolt és Kleopatrát meghódította. (Aki különben állandóan csalta őt.) Nagyszabású alkotás nem fűződik Julius Caesar nevéhez. Ügyes stréber volt, aki horribilis vagyont harácsolt össze, aki el tudott a szenátussal bánni, de ehhez igazán nem kellett különös kvalitás. A köztársaságot és a demokráciát felrúgta, de az már rég csak formailag volt meg. A pénzszomj tette tönkre Rómát. Szeretik az emberek mutogatni a római kultúrát, a nagy akvaduktokat és utakat, de arról, hogy mennyit pusztítottak ezek a híres panamista civilizáló prokonzulok Tráciában stb., nem szól a krónika. Valamikor fogják mutogatni a brit civilizátorok nagyszerű maradványait Indiában, Ritz-hoteleket stb. De arról, hogy egész vidékeket kiéheztettek, halomra lőttek, arról nem fog senki sem tugni. Ez a római kultusz mesterségesen készült, és így tanítják ma is. Glorienscheinnel veszik körül a római rablókat, panamistákat, népnyúzókat azért, hogy a mai kapitalizmus is ugyanebbe a romantikus, hazafias gloire-ba öltöztethesse fel saját gazságait. Ennek a kimutatására érdemes a római történetet tanulmányozni, de szinte megrészegedni ezeknek a kalandoroknak hőstetteitől, ez nem a mi feladatunk. A végén, ha az ember bámulja a római arrivistákat, miért vesse meg a maiakat? Különben a hőslelkű Jézus egy gyenge pillanatában —es kommt in den besten Familien vor[12] —azt mondta, hogy meg kell a Caesarnak adni, ami a Caesaré, pedig ellenkezőleg, épp neki nem kell megadni, le kell rántani még a tógáját is. Le kell rántani a hamis gloire-ját, fel kell fedni panamáit és piszkos üzelmeit. Jellemző, hogy Jézusnak ezt az egy lapszusát hogyan tudta a kapitalizmus a saját hasznára kiaknázni. A római fórumot minden szépsége dacára légbe röpíteném. Az Akropolisz úgyis sokkal szebb és eredetibb. Az antik római kultusz legalábbis olyan perniciózus, mint az ecclesia catholicáé. A romok tiszteletbentar-

tásával együtt jár a kor glorifikálása is. Ezért kell Szent István jobbját a Dunába dobni a koronával együtt, annak ellenére, hogy szép bizánci műtárgy...

...Delaisy volt nálam. Május 1-én Rómában az SDN[13] kezdeményezésére összejönnek a világ búzatermelői. Egységárat fognak megállapítani, melyen alul vagy felül nem lesz szabad búzát venni és eladni, kontingentálni akarják, hogy honnan mennyi búza jöhet be Európába. Természetesen magát a termelést is limitálni fogják. Természetesen, ha nem egyhangú a határozat, hacsak egy állam is nem veti magát alá, összedől az egész. Mindennek éle Oroszország ellen irányul, de alig hiszem, hogy sikerül, — remélem, hogy nem. Delaisy lelkesedik ezért a gondolatért, nagyon tudja a dolgát. Most jött az USA-ból, mondja, hogy egy hold földet három ember ötvenöt perc alatt képes learatni és csépelni új gépekkel. Franciaországban három nap kell ugyanehhez a munkához, és akkor hátra van még a cséplés. Három ember helyett hamincról van szó. Gondold meg csak, ezek a lehetőségek Magyarországra mit jelentenek öt millió holdnál, annyi a magyar megművelhető föld. Ötmillószor három nap, és harminc ember megtakarítása. Vagy például a másik példa: háború előtt 180 ember tette meg azt a munkát egy hold földön, amit ma tizennégy ember. Ez az egész évre van számítva. Ez nemcsak a mezőgazdaságban, de kb. mindenben így van. Bocsánat a hangos gondolkodásért, de ez nagyon izgat, még sehol sem láttam kiszámítva, mindenképpen fantasztikus eredmények jönnek ki.

Párizs, 1931. február 23.

...Amint látod a csatoltból, még Kerenszkij lapja is, dacára, hogy minden piszkot, amit csak fel tud szedni a béke ellen, leközöl, kénytelen-kelletlen el kell hogy ismerje, hogy mégiscsak nagy dolgok történnek Oroszországban. „Le socialisme pour l'homme, ou l'homme pour le socialisme, ou l'homme pour Kerensky ou ôte-toi, que je m'y mette."...[14]

...Érdekes amit Margit (Székely) az összedűlő skyscraperekről[15] ír. A *Matin* cikke és Parmentier nyilatkozatai az ötéves tervről (Parmentier Franciaország elismert közgazdasági autoritása, a hochkapitalisták embere) városszerte megrökönyödést okozott. Tegnap este Trenkáéknál is ezt tapasztaltam. Ott volt professzor Bauer, a baseli egyetem szociológia tanára. Emlékszem, 1—2 évvel

ezelőtt is Trenkánál találkoztam vele, akkoriban csak úgy dőlt belőle az antibolsevizmus. Tegnap oly kicsi volt, hogy még „mu"-t sem mert Szovjet-Oroszország ellen mondani. Az embereknek a tónusán lehet legjobban észrevenni a változást. Már kezdik állítani, hogy ők rég megmondták, hogy Sztálin nagy ember stb. stb. Trenkáné nagy csodálkozásomra azt mondta, hogy Sztambolijszkij félig bolsi volt. Így van ez a legtöbb helyen, Fogják ezek még a hamut is mamunak mondani páni félelmükben. Még egyszer igazam lesz. Emlékszel a háború kitörésekor és végig öt éven keresztül, hogy gúnyoltak és őrültnek neveztek, mert azt mertem állítani, hogy laposra fognak bennünket verni. Ha Jásziékra hallgattam volna, most ott ülnék a bécsi emigráns duzzogó szocdemekkel. Ha van egy irányzat, amelynek nincs jövője, ha van egy párt, amely meg van dögölve, ez az övék. Csak két lehetőség létezik: a fasiszta vagy a bolseviki diktatúra. A szocdemek, Jásziék és Nittiék írhatnak könyveket a demokráciáról, politikailag halottak.

Párizs, 1931. február 24

Ma reggel kaptam meg hosszú leveledet, s nagy érdeklődésse olvastam. Természetesen Te most nagy előnyben vagy velem szemben, ami az antik Rómát illeti. Te közvetlen friss benyomások alatt állsz, én 30 éves impressziókról számolok be. Közbe-közbe, ha olvastam is a római kort, az nem elegendő komoly vita alátámasztására. Elismerem azért fölényedet és azt, hogy konkrét ismereteim a Caesar imperiumát illetőleg hiányosak. Mindamellett fenntartom, 1) hogy Caesar nagyságát nagyon is felfújták, 2) hogy nem volt az az emberiséget szerető, amint Te azt hiszed, ellenkezőleg, nagyon is önző stréber, cselekedeteinek fő motívuma a pénz és hatalom volt, 3) hogy kora a legkorruptabb volt. Előtte, alatta, utána a legpiszkosabb panamák, szervilizmus, orgiák, hatalommal való visszaélések jellemzik Rómát. A cezarománia fogalma Julius Caesar nevéhez fűződik. Megérteni minden kort és embert lehet és kell is, de különösen kedvelni épp a dekadenciát nem logikus, ha az ember saját korában hasonló visszaélések ellen küzd. Anélkül, hogy a Kominterntől útbaigazítást kérjek, a dolog természetéből, egész beállítottságomból következik, hogy nagyobb szimpátiával fogok Luther vagy Kálvin, Savonarola szereplése iránt viseltetni, mint III. Gyula vagy VI. Sándor pápák iránt. Emberileg megértem a

cezaromániába esett pápákat, kvalitásaikkal szemben sem vagyok vak. Mégis minden progapandától eltekintve és egymás között, a protestálókat fogom választani, a nonkonformistákat.[16] Hogy Caeasar a nép barátja lett volna, tagadom. Hogy a pars popularisnak volt a vezére[17], még nem jelent semmit. Marius is az volt, és demagóg eszközökkel küzdve Sulla ellen, lényegében nem volt különbség köztük. Egyik kalandor a másikkal állt szemben. Mussolini, de különösen most Hitler állítólag a nép érdekeiért küzd, a Reichstag (a római szenatus) többsége ellen. Azért mégsem fogod állítani, hogy ő és pártja (a nácik) tényleg baloldaliak. Én nem védem a római szenátust, melynél utálatosabbat elképzelni is nehéz, éppúgy, mint ahogy nem vagyok sem a brünni, de még a szocdem pártnak sem a prókátora, azért az őket megbuktatni kívánó fasiszták mellé sem állok. 4) Rosszul értettél, vagy rosszul fejeztem ki magam. Nem azt mondtam, hogy Caesar buktatta meg a római demokratikus köztársaságot. Teljesen igazad van, az már rég csak formailag létezett, de azért mégis a diktatúrát, a császárságot végleg ő installálta, és ez a diktatúra nem a népért volt, de a nép és a proletariátus ellen irányult. A keresztények üldözése szakasztottan ugyanaz, mint a mai kommunisták ex legis helyezése. 5)Végül, ami a fölényes megvetést illeti, amivel a cézárok leszarják a világot, nem gyűlölve az ellenségeket, de a barátokat sem szeretve, állítólag az emberiségért való minden individuális motívumtól mentes „nagy" humanitárius érzéstől áthatva, hát ebben aztán igazán nem hiszek! Ilyen „Übermenschek" nem léteznek. Különben is nem igaz, hogy Julius Caesar ilyen lett volna. Emlékszem, hogy igenis ez az Übermensch is legyilkoltatta ellenfeleit. Az emberi léleknek két nagy rugója van: a szeretet és a gyűlölet. Akit az ember megvet, azért nem viszi bőrét a vásárra, akit szeret, nem ejti el, és durch Dick und Dünn[18] kitart mellette. A szeretet és gyűlölet, a sírás és a nevetés, a csók és a harapás, annyira hasonlóak, hogy nem lehet azt mondani, mint Te, hogy a gyűlölet ártalmas, mert akkor minden emberi emóció az. Ezek a szín és temperamentum nélküli félistenek, akik a Parnasszusról megvetéssel néznek szegény halandókra, hidd el, nem léteznek. Julius Caesar sem volt az, ő is szeretett, nem Kleopátrát, de saját egoját. 6) Julius Caesar kora állítólag nagy reneszánszot jelentett, majmolták a görögöket, Hellászt rosszul utánozták. A római kultúra gyenge sikertelen lenyomata volt a görög, igazi műveltségnek. A római jog paragrafusba foglalása

annak, hogyan lehet fölényes látszattal a kisembereket kizsákmányolni, hogyan lehet azt, aki egy kenyeret lop, bezárni, míg azt, aki egy egész tartományt lop, ünnepelni. A mai igazságtalanságokat még mindig a római joggal fedezik. Cinikusabb, hitetlenebb, önzőbb népet, mint amilyenek a rómaiak voltak, elképzelni nem lehet, ők lehetnek az ellenforrik bálványai, de nem a miénk.
Folytatás élő szóval!

Párizs, 1931. május 25.

...Vogel[19] szívesen veszi, ha vele utazom. Ők 15-én indulnak. Nekünk 12-én kell legkésőbb Berlinbe előre mennünk. Az utazás ottléttel együtt sokkal drágább, mintsem hittem. Leszámítva az utazást Párizsból az orosz határig és onnan ismét vissza, mert erre nincs kedvezmény, hat heti ottani ellátással (hotel, evés, utazás) fejenként 800 dollárba kerül, 20 000 frankba. Erre az összegre egy 50 százalékos kedvezményt adnak a *Vu*nek, úgyhogy fejenként 400 dollár, azaz 10 000 frank, kettőnknek 20 000, Párizsból Berlinbe és onnan a határig és vissza. Ezt a kiadást bőven számítva 5000-re teszem, vagyis 10 000 kettőnk részére. Amint látod, végeredményképpen 30 000-be jön az út és ottlét hat hétre. Később a *Vu* egy közös könyvet is fog erről az útról kiadni, amiből a szerzők pro rata részesülni fognak...

Berlin, 1931. szeptember 9.

...A háziasszonyom (cousine-om) bejelentette ma reggel, hogy kapott bérlőt a szobámra 60 márkáért, és ha csak nem kötelezem magam egy hónapra, kénytelen lesz kiadni. De ha bajban vagyok, tud egy kis helyet szorítani. Mindezt nagyon kedvesen. A lyuk, amit felajánl, lehetetlen, mert nem tudnék benne dolgozni, mivel asztal sincs. Így holnap ismét továbbállok. Egy penzióról tudok, ahol állítólag két márka 50-ért, vagy kettőért lehet szobát kapni. Kérlek, küldjél pénzt, ne sokat, de ne késsél vele, mert már nincs egészen tíz márkám. Az evés nem kerül sokba: napi két-három márka, vagyis havi 90 márka. A szoba 60 márka. Vagyis együtt 900 francia frank. Mielőtt elmegyek innen, szeretnék K.-nak is némi kis pénzt adni. Ezek a szegény ördögök a szó szoros értelmében éheznek nagy lakásuk dacára. Heringet vesznek, azt valami „schleimich weiche"[20] kocsonyába belefagyasztják és három

napig délben, este azt eszik. Örültem a vámnál szerzett tapasztalataidnak. Ez a nyomorúság, amelyben az emberiség ma él, tényleg tarthatatlan. A titkárnő, aki a Bauernbundtól[21] jön hozzám, és akivel naponta dolgozom, belegte Brötchenekből[22] él, abból is csak négy-ötöt eszik naponta. Emellett jól van öltözve, úgyhogy az utcán senki sem hinné, hogy ő is a koplalók nagy táborához tartozik...

...Nem folytathatom, pedig annyi mindent szerettem volna még írni. De szaladnom kell az URSS kereskedelmi intézetébe, ahol megkaphatom azokat az adatokat, melyeket Moszkvában kellett volna megkapnom.

---

[1] *Zinovjev-levél:* l. Jegyzetek.

[2] *Páneurópa:* l. Jegyzetek.

[3] *Es stinkt in der Fechtschule* (ném.): bűzlik a vívóiskolában.

[4] *Dick aufgetragen* (ném.): vastagon felkenve.

[5] *Wendel et Co:* konszern, nagy francia vas- és acélkohászati monopolvállalat.

[6] *Grosszügig* (ném.): nagyvonalú.

[7] *Ce n'est pas un évenement, c'est à peine une nouvelle* (fr.): nem esemény ez, még hírnek is jelentéktelen.

[8] *Self supporting* (ang.): önálló, önerejéből is működő.

[9] *Suaviter in modo, fortiter in re* (lat.): szelíden a módban, erősen a lényegben.

[10] *Opposer central á central:* szembehelyezni a középet a középpel.

[11] *Veni, vidi, vici* (lat.): jöttem, láttam, győztem. E szavakkal tudatta gyors győzelmét Julius Caesar.

[12] *Es kommt in den besten Familien vor* (ném.): előfordul a legjobb családban is.

[13] *SDN* (Société des Nations): Nemzetek Szövetsége. Közhasználatban: Népszövetség.

[14] *Le socialisme pour l'homme, ou l'homme pour le socialisme, ou l'homme pour Kerensky, ou ôte-toi que je m'y mette* (fr.): a szocializmus az emberért, vagy az ember a szocializmusért, vagy az ember Kerenszkijért, avagy menj innen, hogy elfoglaljam a helyedet.

[15] *Skyscraperek* (ang.): felhőkarcolók.

[16] *Nonkonformisták:* angol puritánok, akik nem csatlakoztak az 1662-ben államegyházzá nyilvánított anglikán egyházhoz, és ezért állampolgári jogaiktól 1823-ig meg voltak fosztva. A későbbiekben általában így nevezték az anglikán egyházhoz nem tartozó valamennyi protestáns felekezet híveit.

[17] *Caesar a pars popularisnak volt vezére:* utalás arra, hogy Crassus eleste után Caesar a triumvirátus másik élő tagja — Pompeius — ellen populáris (népi) programmal lépett fel, de Pompeius veresége és halála után a népgyűléstől diktátori felhatalmazást, monarchikus hatalmat nyert.

[18] *Durch Dick und Dünn* (ném.): tűzön-vízen át.

[19] Lucien Vogel, a *Vu* című népszerű francia képes folyóirat szerkesztője, egy szovjet szám előkészítése céljából több íróval és újságíróval együtt a Szovjetunióba utazott. Károlyi Mihály és felesége is velük tartott. Károlyi cikkét a *Vu*ben l. I. kötet 432. lapján. A következő levél már visszatérésük után, Berlinben íródott.

[20] *Schleimich* (helyesen: schleimig) *weiche* (ném.): nyálasan puha.

[21] *Bauernbund:* parasztszövetség.

[22] *Belegte Brötchen* (ném.): szendvics.

TIÉTEK A FÖLD![1]

1931 május

ELŐSZÓ

Tizenkét éve múlt annak, hogy utoljára a kápolnai csataemlék tövében a magyar falu dolgozóihoz szóltam. Ez nemcsak szónoklat volt, afféle politikai ígéret, hanem cselekedet volt. Akkor vertem be azt a cölöpöt, amivel a debrői uradalomból kihasított első tagot kijelöltük, és amivel megindítottuk az októberi földosztást.

A szó elszáll, de az a cölöp, az bennmaradt a lelkekben. Ezért a tettemért kellett az országot elhagynom, ezért nem jöhettem haza, ezért nem beszélhettem, ezért nem is üzenhettem.

Tizenkét esztendő óta egyebek közt sokat hazudoztak arról Magyarország mai urai, hogy miképp árultam el a hazát, hogy adtam föl a magyar határokat. De mindez csak ürügy volt, mert ők tudják a legjobban, hogy nem én, hanem az ő háborújuk, a Tiszáék, Bethlenék, Andrássyék és Horthyék vesztett háborúja miatt darabolták fel az országot.

Mert mindent mondhattak, de azt az igazságot nem vallhatták be, hogy az ő szemükben a legfőbb bűnöm a kápolnai földosztás volt, hogy a földet a magyar paraszt kezébe akartam juttatni.

Eddig, kénytelen-kelletlen hallgattam. Most azonban, amikor a dolgozó emberiség sorsa forog kockán, a mai válságos időkben nem hallgathatok tovább.

Tudja meg hát a Tarna völgye, a Mátraalja és minden magyar falu dolgozója, hogy még visszajövök. Talán nemsokára. És hogy újra földet fogunk osztani Kápolnán. De nemcsak Kápolnán, hanem mindenütt az országban.

Ne felejtsék el a magyar urak, hogy a Károlyi-vagyon elkobzásával nem engem sújtottak, hanem a magyar földművesszegénységet. És a magyar paraszt nagyon is tudja, hogy az a föld már jog szerint az övé volt, azt tőle rabolták el.

A magyar föld nagy pörét mi fogjuk megnyerni, de akkor nem lesz szó többé váltságfizetésről, mert a városi és falusi munkásság tízéves szenvedésének és jogfosztottságának árát ellenségeink fogják megfizetni kamatostul!

Párizs, 1931 májusában.

LESZÁMOLÁS OKTÓBERREL

Mielőtt továbbmennénk, nézzük csak, mi is volt az októberi népköztársaság? Mi volt az októberi földosztás[2] veleje és mi volt a hibája?

Négy esztendeig hajtották mint a barmokat a milliókat a halálba a királyok, a bankok, gyárak és nagybirtokok urai azért, hogy hatalmuk még nagyobb legyen, hogy idegen országok földjét, iparát és munkásmillióit kebelezhessék be a maguk birtokába. Ezt a háborút elvesztették a magyar és osztrák urak, és ebből a vesztett háborúból született az októberi forr dalom.

Ennek a forradalomnak első cselekedete az volt, hogy a Habsburgokat trónjukról letette, és kikiáltotta a köztársaságot. Mi népköztársaságnak neveztük el az államformát, de sajnos, a nép — a föld és a gyár dolgozóinak tömege — még akkor nem volt eléggé öntudatos és szervezett erő ahhoz, hogy átvegye a hatalmat. Helyette a szociáldemokrata párt képviselői mellett a polgárság, nagybirtokosság és jómódú parasztság pártjai foglaltak helyet a kormányban. Első ijedelmében a magyar úri osztály, a főpapsággal és Józseg főherceggel az élén, hanyatt-homlok rohant fölesküdni a forradalomra. Ez volt a legnagyobb baja ennek a forradalomnak. Mihelyt a földreform dolga szóba került, a mágnások, püspökök delegációi tolongtak az új kormány előszobájában. Még a mágnáskaszinó is kitűzte az októberi lobogót. Főrendek, bankárok, muníciógyárosok és schwarz-gelb generálisok, a Bethlenék, a Horthyék egymás sarkát taposták le, hogy hátra ne maradjanak Még jól emlékszem azokra a püspök urakra, a párnás kezű, lilaöves főpapokra, akik farizeusi szemüket ég felé meresztve, azzal

állítottak be hozzám, hogy csak vegyük el a földjüket, akár 500 holdat se hagyjunk a káptalannak, beérik ők kétszázzal is . . . Hinni ugyan akkor se hittem az őszinteségükben, de a földet a földosztás céljaira persze elfogadtam.

Bezzeg, mikor Horthy, a lovas matróz, belovagolt a „bűnös vörös fővárosba", akkor másként hódoltak, akkor nem azon istenkedtek Jézus jámbor szolgái, hogy vegyék el a földjüket — mert hiszen saját igéik szerint „könnyebb átjutni egy tevének a tű fokán, mint a gazdagnak bejutni a mennyországba" — , nem, akkor azon rimánkodtak, hogy védjék meg őket a magyar néptől. És a lilagyűrűs, párnás kezek megáldották a herélőkéseket.[3]

Az én hibám ott kezdődött, amikor azt hittem, hogy lehetséges ezekkel az elemekkel együttesen komoly forradalmi intézményeket létrehozni. Nagy megalkuváson alapult az egész helyzet. Minden, amit ez a kormány csinált, amolyan 50 százalékos egyezkedés volt a régi és az új rend között. Kormányzatom idején állandó aknamunka folyt minden jobb szándékom ellen, hiszen Battyhány Tivadarék, Nagyatádi Szabóék, Gömbösék és Peidlék már akkor kezdték ellenforradalmi gáncsvetéseiket, és a földreform elsinkófálásában Nagyatádi Szabó mellett a kápolnai Mayer János is kivette a maga oroszlánrészét. Ennek a felemás társaságnak fojtó légkörében született meg az *októberi földreform is.*

Az elv az volt, hogy az 500 holdon felüli birtok kisajátíttassék és felosztassék. A kötött birtokot — 500 holdon felül — felosztották volna, de váltságdíj fejében. A váltságdíj nem volt ugyan 100 százalékos, mert a háború előtti árak alapján és az akkori pénzérték szerint fizetődött volna, mégpedig állami kötvényekben. Ezen a réven, ha mindent jól összeszámítunk, a pénz értékcsökkenését a régi földárakhoz képest, meg a kötvények megadóztatását, a földbirtokos körülbelül 35 százalékos veszteséggel adta volna át a földjét.

E földreform fő hibája kettős volt, először: a nagybirtokos rend hatalmát csak csökkentette, de nem semmisítette meg. A váltságdíj ezt a hatalmat, új formában, még alá is támasztotta. Másodszor: nem szabad elfelejteni, hogy ha olcsó is volt az a föld, tőke mégis kellett hozzá, mégpedig nemcsak a vételárhoz, hanem a beruházásokhoz és üzemmegindításhoz is. Jóllehet a terv szerint az állam segített volna itt valamit, mégis csak a pénzes paraszt

jutott volna a földhöz, míg a nincstelen szegény akkor is kiesett volna belőle.

Láttam a hibákat, de akkor elfogadtam az alkut, mert úgy gondoltam, hogy ez a földosztás csak az első lépés, amit majd követni fog a többi. Hogyha a paraszt a földet és a velejáró hatalmat, hacsak részben is kezébe keríti. ebből nem engedi többet kiveretni magát.

De a magyar földbirtokos osztálynak ez is sok volt. Ha látszólag bele is ment, a főpapok és a többi agrárurak titokban rögtön megindították ellene az aknamunkát. De nemcsak a főpapok, hanem a kormányban ülő csizmás miniszterek, a zsírosparasztok képviselői is. Nagyatádi és Mayer már akkor is kétszínű politikát űztek. Nemcsak a földreform körül, de más kérdésekben is egy gyékényen árultak az ellenforradalmi urakkal.

A földosztás egyetlen komoly értéke szememben az, hogy megtizedelte volna a nagybirtokos osztály hatalmát, nagyobb tömegek jutottak volna gazdasági erőhöz, és ha a földosztás megtörténik, Horthyék—Bethlenék ellenforradalma szembekapta volna magával a földhöz juttatott tömegeket.

Ezek voltak, röviden, az októberi földreform erényei és hibái.

*

A proletárdiktatúrának is megvolt a maga agrárpolitikája. Véleményem szerint ez nem volt helyes proletárpolitika, aminek meg is lettek a maga keserves következményei. Mert abból a meggondolásból indulva ki, hogy gazdaságosabb, ha a földet a munkás közös tulajdonban műveli meg, nem osztotta föl a nagybirtokot, hanem meghagyta egy tagban. Minthogy nem volt és nem is lehet elég szakembere, a régi földesurat tette meg sok helyen termelőbi - tosnak. Ezzel azonban a tényleges rendelkezést és hatalmat a gazdaságban az ő kezében hagyta, ami aztán azt a látszatot keltette a földművesség előtt, hogy csak névcsere történt. A méltóságoskegyelmes úrból termelőbiztos-elvtárs lett. A paraszt ezért nemcsak elidegenedett ettől a forradalomtól, hanem egyúttal könnyű martaléka lett az ellenforradalmi propagandának, ami elhitette vele, hogy a kommunizmus megdöntésével megint széttagozódik a föld, és a magyar paraszt a jussát meg fogja szerezni.

A Tanácsköztársaság sokkal jobban boldogulhatott volna, ha egyszerűen kimondván, hogy a Károlyi-féle földreform nem jó,

mert túl nagy gazdasági hatalmat hágy a föld régi urainak kezén, a földet váltság nélkül átadta volna azoknak, akik megdolgozzák. De erre nem volt képes, mert hiszen a tanácskormányban is azok a szociáldemokrata vezérek voltak többségben, akik akkor a forradalmat szabotálták, ma pedig nyíltan az ellenforradalmat támogatják. Azt hiszem, azóta a kommunista párt is okult már a proletárdiktatúra e súlyos hibájából.

Amit akkor a Tanácsköztársaság nem tett meg, azt akarom most hirdetni és megvalósítva látni.

MIT AKARNAK AZ OKTÓBRISTÁK?

Azok, akik ma még az októberi forradalom híveinek vallják magukat — úgy látszik —, nem vesznek tudomást róla, hogy mi történt 1918 októbere óta. Pedig sok mindent tanulhattak volna e hosszú tizenkét esztendő alatt. Az októbristák ma is azt hirdetik, hogy ott kell elkezdeni, ahol elhagytuk, hogy ma is elég az a földreform, amit 1919 márciusában ígértek. Azt hajtogatják unos-untalan, hogy a magyarországi ipari és mezőgazdasági dolgozóknak nem kell más, mint demokrácia, választójog és közszabadság. Magyarországot át kell formálni a nyugati államok képére, és ha ez meglesz, akkor minden jóra fordul.

Hát nézzük csak meg, mi is történt a nyugati országokban, azokban a szép demokráciákban, ahol van választójog, van úgynevezett sajtószabadság és gyülekezési jog, valamelyes munkásbiztosítási intézmények is vannak. Jobb lett-e ott az ipari és mezőgazdasági munkásság helyzete? Bizony, akármerre fordul az ember, azt kell látnia, hogy mind a földművesség, mind a városi munkásság sorsa minden demokrácia és egyéb vívmányok dacára csak rosszabbra fordult.

Itt van például *Franciaország*. Ahol az országgyűlésről mindjobban kitűnik, hogy nem más, mint a képviselők és miniszterek piszkos üzleteinek takarója és eszköze. Ahol a külügyminiszter évek óta folyton békés szándékokról szónokol, és ugyanakkor a legpazarlóbb szárazföldi, tengeri és légi fegyverkezést folytatják. Ahol a szociáldemokrata vezér, Paul-Boncour javaslatára olyan mozgósítási törvényt hoztak, ami háború esetén férfit és asszonyt, gyermekeket és öregeket egyformán katonai szolgálatba parancsol.

Ahol a szabadság, egyenlőség és testvériség nevében a franciák afrikai és ázsiai gyarmatain a legkegyetlenebb rabszolga-kizsákmányolás uralkodik. Ahol a parasztot megfojtja az adó, és tömegesen hagyja el a földjét, amit a bankok vásárolnak föl.

Németországban a nagy szociáldemokrata párt tíz éven át kormányzott, és például Poroszországban ma is kormányon van. Ott a pacifizmus és demokrácia nevében szétkergetik az országgyűlést, és rendeletekkel kormányoznak. És amíg ötmillió munkanélküli silány kis kenyérsegélyen él, amit még csökkenteni is akarnak, százmilliós hadiflottákat építenek. Ahol szociáldemokrata rendőrfőnökök sortüzekkel veretik szét a május elsején tüntetőket.

De ott van *Angolország*, ahol nem is valami polgári kormány, hanem egy szociáldemokrata minisztérium állja a brit birodalom élén. Ahol a huszonegy éves nőknek is szavazati joguk van, ahol a polgári demokrácia úgy virul, mint tán sehol másutt — és ahol most két és fél év óta nőttön-nő a munkanélküliség (már hárommilliónyi tömegre nőtt) anélkül, hogy bármi komoly intézkedés történt volna, hogy az országsorvasztó állapoton segítsenek. A munkabéreket lenyomják, a föld és a bánya érintetlenül a régi urak kezében vannak, holott MacDonaldék váltig hangoztatták azelőtt, hogy ki fogják sajátítani az állam javára. Egyetlen valamirevaló szociális törvényt nem hoztak, és például ahelyett, hogy eltörölték volna a főrendiházat mint demokráciájuk csúnya szépséghibáját, új lordokat neveztek ki bele, persze saját párthíveik közül. Ami pedig a brit gyarmatokon történik a szocialista kormányzat nevében, az még a legjámborabb polgárt is megdöbbenti. Indiában például repülőgépekről bombázzák a nők, férfiak, gyermekek védtelen tömegét, és halomszámra ölik őket azért, mert függetlenséget és demokratikus rendet és jogokat követelnek.

No de menjünk még beljebb nyugatra. Nézzük *Amerikát*. Nemrégiben újra beutaztam ezt a világrészt[4], amelyre a kapitalista polgárok is, meg a szocialista bölcsek is úgy tekintenek, mint a demokrácia, a szabadság és jólét Kánaán-földjére. Ott is csak arról győződtem meg, hogy a szabadság és egyenlőség ez egekig magasztalt országában bizony csúful elbánnak azokkal, akik komolyan próbálják venni a szabadságjogokat. Elég említenem a két olasz munkás: Sacco és Vanzetti esetét[5], akiket ártatlanul a villamosszékbe ültettek és megöltek, mert forradalmárok voltak.

Vagy azt a tízmilliónyi fekete bőrű állampolgárt, akiknek a híres rabszolga-felszabadítás dacára nincsen se joguk, se becsületük. Ahol, ha egyszer szembekerül kizsákmányolójával, még annyi joga sincs a munkásnak, mint akárhány elmaradott európai országban. Ahol egyes milliárdosok évenként akkora jövedelmeket vágnak zsebre, amekkora egész Magyarországnak sincsen, és ahol nyolcmillió munkás koldusleveseu él, mert még munkanélküli segélyre sincs joga. Ahol kormány és parlament nyilvánvalóan csak ügynokei a milliárdos nagyvállalatoknak.

Tehát ne álljanak elő nekünk az októbrista urak a svindlidemokráciájukkal és a békemaszlagjaikkal. Mert mit használ ott a választójog, ahol a tényleges hatalmat a pénzmágnások, a főpapok és egyéb ingyenélők gyakorolják? Mit ér az a sajtószabadság, ha — mint például Angliában és Amerikában, de Magyarországon is — az újságok mind egy pár tőkés hatalmasság kezében vannak? Mire való az egyesülési jog is ott, ahol a kormánynak mindig jogában áll azt fölrúgni? Mit használ a demokrácia, ha még a háborút se lehet vele megakadályozni? Mert hiszen, ha a mai hatalmasok kimondták egyszer a hadüzenetet, nyomban életbe lép a „kivételes állapot", és akkor üthetjük bottal a demokrácia nyomát! És végül az a sok reménységgel körülnyalt híres Népszovetség közelebb hozta-e egy lépéssel is a világot a békéhez? Amikor a fegyverkezést olyan tempóban űzik mindenütt, mint soha azelőtt! Beszélnek ugyan egyes hadihajók leszereléséről, de jól tudjuk, hogy itt csak ócskavasat érő oreg hajókról van szó, és ugyanakkor például Magyarországon kétszáz hadirepülőgépet vásároltak és építettek titokban, azon a pénzen, amit a dolgozó nép zsebéből rabolnak ki.

Én nem vagyok a demokrácia ellensége, de ennek a nyugati prókátor-demokráciának az életéért a kisujjamat se mozdítanám meg. A választójog és a tobbi szabadságjog addig csak szóbeszéd, amíg a nagybirtokost, a nagytőkést, az uzsorást, a püspököket, szóval a munka kizsákmányolóit ki nem tettük a hatalomból. Nekem más demokrácia kell: az igazi! Az, ami ott kezdődik, hogy a földműves a földet, a munkás a gyárat, a bányász a bányát és a vasutas a vasutakat a kozosség javára kezébe veszi. Akkor aztán lehet demokráciáról, népuralomról beszélni. És akkor, de csakis akkor lesz igazi béke is, mert megszűnik a háború oka: a tőkésuralom kormányainak egymás ellen acsarkodó halálos versenye.

Ellenségeim rólam hol mint kegyetlen zsarnokról, hol mint puha bábról, hol mint egy hataloméhes emberről, hol mint fellegekben élő ábrándozóról beszélnek. Hogy ezek a fogyatékosságok nem nagyon vágnak össze, sőt ellentmondanak egymásnak, az nekik mindegy. Az ő propagandájuk néha úgy is ágál ellenem, hogyha elgondolásaim szépek is, de a gyakorlati életben kivihetetlenek. Hát pedig a dolog másképpen áll. Az igazság az, hogy ma már a szocializmus az egyetlen gyakorlati politika, és a régi rendszer túlélte magát, annyira levitézlett, hogy hasztalan fújják belé az életet, olyan az, mint a düledező ház, aminek kirohadtak a gerendái. Nem tatarozgatni kell azt, hanem lebontani.

Tehát nem csupán az én igazságérzetem, hanem a gyakorlati tények diktálják azt a meggyőződésemet, hogy különösen a mai időkben, a mai gazdasági világválság idején — amikor a föld már elvesztette régi értékét, mert hiszen a termékek ára olyan alacsony, hogy alig lehet rajta megélni — lehetetlen váltságdíjas földreformokkal előállni, lehetetlen olyan gazdasági rendben élni, amelyben öt-tízezer ember jóléte kedvéért nyolcmillió dolgozó éhezik és nyomorog.

MI AZ A VILÁGVÁLSÁG?

Hogy válság van, azt nem kell bizonyítani, azt mindenki érzi a bőrén. A gazdasági válság azonban nemcsak Magyarországon pusztít, hanem egész Európában, sőt az egész világon. Az egyedüli Oroszország az, amelyik nem panaszkodik gazdasági válságról. De erről majd másutt lesz szó. Ahhoz, hogy a magyarországi krízist jól megértsük, ismernünk kell a világválság természetét, jelentőségét, nagyságát és azt az irányt is, amiben fejlődik.

A válság Amerikában kezdődött, vagyis ott mutatkozott meg először a maga roppant méreteiben. A háború utáni években ott virult az a tejjel-mézzel dús kapitalista paradicsom, amiben nyolcvanemeletes paloták és vagyonok nőttek az ég felé. A háború négy éve alatt ugyanis Amerika óriási üzleteket kötött a hadviselő európai országokkal. Minthogy az angolok, franciák nem győztek elég emberpusztító anyagot gyártani, ennek jó részét az amerikaiak szállították. Miután a nyugati államokat a háború elvágta a gabonaszállító Duna-vidéki országoktól, a kenyérmagot is a

tengerentúli parasztok termelték neki, mégpedig a hadakozó angolok—franciák nagy szorultságára tekintettel nehéz aranyért, háromszoros áron. Ezért történt, hogy a háború alatt Észak- és Dél-Amerikában roppant nagyságú területeket törtek fel és vetettek be gabonával. Az utolsó tizenöt esztendőben nem kevesebb, mint 13 millió 700 000 hektár földet, akkorát, mint a régi Magyarország területe Boszniával együtt. A háború folytán 150—160 millió métermázsával csökkent az európai gabonatermelés, odaát ugyanakkor 210 millióval növekedett. Az amerikai búza befészkelte magát a nyugat-európai piacon. A jól megszervezett és olcsóbb víziszállítással, meg egyéb üzleti fogással kiszorította onnan a háború utáni években is a Duna-vidéki gabonát. Míg például 1913-ban ezek a nyugati és északi gabonabevitelre szoruló országok évente 61 millió métermázsa búzát, rozsot vásároltak a magyar, román, lengyel és orosz gazdáktól és 73 millió métermázsát Amerikából, addig 1927-ben Magyarország, Románia és a többi kelet-európai ország mindössze öt és fél millió métermázsát adott el Nyugat-Európának, viszont Amerika 162 millió métermázsát öntött ott a piacra.

Pedig amikor 55 millió métermázsával csökkent a magyar és szomszéd országbeli gazdák búzakivitele, ugyanekkor az új gazdálkodási módszerek következtében nagyban nőtt, évi 41 millió métermázsával, a termelés mennyisége mifelénk is, hát még Amerikában. De nemcsak nőtt a termelés mennyisége, hanem olcsóbbodott is. Az amerikai modern gazdaságban az emberi munkaerőt jóformán teljesen kiszorította a gép. Abban a gazdaságban, ahol eddig tavasszal 30, a nyári időszakban 120—150 ember dolgozott, most 14 munkás elegendő. A többit elvégzi a traktor, a mögé akasztott szántó-, vető-, araló-, kévekötő-, csépelő- és zsákológépekkel. Ugyanekkor a magnemesítéssel megduplázták és minőségileg is megjavították a föld hozamát.

Természetes, hogy a búza ára ennek folytán tíz év óta folyton csökkent, és ma már olyan mélységi pontot ért el, ami mellett Magyarországon például a termelési költséget se bírja el. Már 1928-ban azzal érveltek az OMGE[6] nagygazdái, hogy egy kishold megmunkálásának költsége 210 pengőbe kerül, szóval jó termést véve alapul, egy mázsa búza 28 pengőjébe kerül a gazdának. A kisgazdának bizonyára szintén nem jön kevesebbe, csak az a különbség, hogy az nem számítja a saját és családja munkáját.

De így is alig lehet elgondolni, hogyan él meg a mai búzaárak mellett.

De a válság egyre mélyebb és mélyebb lesz. Az eladatlan búzamennyiség óriási tömegekben nő évről évre. Ez év július 31-én 115 millió métermázsa fekszik a magtárakban, vagyis a mai Magyarország évi gabonatermésének több mint négyszerese.

Ugyanakkor, amikor harmincmillió munkás éhezik, vagy jobb esetben ciberelevesen és kukoricamálén él, az amerikai gabonakirályok túlhalmozott raktáraikon úgy akarnak könnyíteni, hogy a *disznókkal étetik föl* a piac számára felesleges kenyérmagot. De csak részben, mert nincs is elég disznójuk ahhoz, hogy a sok millió zsák gabonát fölfalassák. Tehát a legújabb hír szerint azt határozták el, hogy a nyár folyamán az *eddigi ár feléért* ötvenmillió zsák búzát dobnak *az európai piacra!*

A gabona ára februári átlagszámítás szerint az 1913-as árakkal szemben majdnem felére esett máris: *a 80 kilós búza volt békében 26 pengő, 1931 februárjában 14 pengő, a rozs: 1913-ban 21 pengő, ezidén tíz pengő. Mi lesz az ára, ha betakarítják az idei aratást és az amerikai „dumping" — a világpiaci búzaárak ilyen arányú leverése — megindul!*

De nemcsak a mezőgazdaságban pusztít a válság. Ugyanakkor, amikor az amerikai farmergazdák ezrével rohanják meg a megyeszékhelyeket, hogy segítséget követeljenek, az *ipari munkásság* is milliószámra kóborol az utcán. Az iparban is túltermelés és áru-túlhalmozás van, mert a fölhalmozott készleteken nem tudnak a mai magas árakon túladni. A gyapot, a gumi, a petróleum, a kőszén, a nyersvas, az ólom világpiaci ára felére-harmadára zuhant, és a fölösleg egyre duzzad, holott az emberek rongyosabbak, mint valaha, és minden árucikknek ezer helye volna, ha nem a kapitalista érdekek, hanem a dolgozók szükségletei szerint osztanák el. Akkor nem dobnának kétmillió zsák kávét a tengerbe a brazíliai ültetvényesek, csakhogy tarthassák az árakat, akkor nem étetnék föl a búzát a disznókkal és a kaliforniai kertészek nem pusztítanák el az érett szép gyümölcsöt. Akkor nem volna az a képtelen árkülönbség sem, ami manapság a mezőgazdasági és ipari termékek között fennáll.

Persze, mint föntebb mondottam is, nemcsak az elosztásban van a baj, hanem a termelés fejetlenségében. Ennek következménye, hogy teljesen felborult a termelés és a kereslet egyensúlya. Még-

pedig nemcsak a mezőgazdaságban, hanem az iparban is. A tömegtermelésre berendezkedett nagyipar olyan munkarendet és ehhez olyan gépeket állított be, amik mellett sokkal több portékát, sokkal kevesebb munkással állítanak elő. Hogy csak néhány *amerikai* példát említsünk: az automobilipar az 1919 és 1929 közötti tíz évben 42 százalékkal *emelte termelését* (hárommillió helyett négy és fél millió kocsit gyártott évente) és ugyanakkor 350 000 emberrel *csökkentette* munkásai számát. A vasúti forgalom is nőtt, a személyzet viszont negyedmillió emberrel fogyott. A szénbányák is többet termeltek millió és milliónyi métermázsával, és mégis 100 000 embert eresztettek szélnek. A hivatalos kimutatás szerint az említett tíz év alatt 44 milliárd dollárról 37 milliárdra csökkent a kifizetett bérek összege. Vagyis kerek hétmilliárd dollárt (36 milliárd pengőt) spóroltak le a dolgozók gyomrán. Amit persze nem úgy kell érteni, hogy ugyanakkor az iparmágnások is szűkebbre fogták a nadrágszíjat. Épp ellenkezően: a profit nagyobb volt mint valaha. Ezt nevezik *racionalizálásnak*, vagyis magyarul: *„ésszerű" termelésnek.*

Én bizony kevés ésszerűséget látok abban, hogy többet termelnek, mint amennyit kell, ugyanakkor pedig megfosztják a dolgozókat a vásárlás lehetőségétől, sőt koldusbotra juttatják őket. Ez a racionalizálás, és a kapitalista „ésszerűség" bizony hamarosan a mai gazdasági rend összeomlásához fog vezetni.

HOGY ÁLL MAGYARORSZÁG EBBEN A VÁLSÁGOS VILÁGBAN?

Természetes dolog, hogy a világválság Magyarországot is magával rántja a romlásba, annál is inkább, mert az ország mai kormányrendszere nem olyan, hogy haladni tudjon a korral, sőt inkább abban az irányban dolgozik, hogy visszataszítsa az országot a háború előtti nyomorúságos viszonyokba. Ennek a kormányrendszernek egyedüli fő gondja, hogyan biztosíthassa a maga here életét és a veletartók siserahadának fennmaradását. Magyarországot nyolc-tízezer mágnás, főpap, bankár, gyáros, nagykereskedő meg egyéb kufárféle sajátította ki magának. Ezek tartják kezükben nemcsak az ország bugyellárisát, de a dolgozó nép életét, amit valóságos jobbágyi sorba aláztak. Lelketlen és könyörtelen

módon olyan sápokat préselnek ki a már amúgy is túlontúl kizsipolyozott parasztból és munkásból, amik, főleg a mai gazdasági helyzetben, túlmennek az emberi lehetőség határán. Bánják is ők! Tőlük akár elpusztulhat az egész ország, csak az ő profitjukon hiba ne essék!

A világválság magában is nehéz megpróbáltatás, de ezt az elviselhetetlenségig súlyosbítja az ország urainak rablógazdálkodása. A földmívesnek és munkásnak alig van már betevő falatja, de az adóterhei olyanok, hogy azokat jobb időkben sem lehet megbírni. Mindegy: a hadseregnek, a csendőrségnek, a bíróságoknak, a hivatalnokok és börtönőrök hadának, meg a leventeoktatóknak kell a pénz.

A nyolcmilliós Kis-Magyarországnak háromszor annyi hivatalnoka van, mint a húszmilliós Nagy-Magyarországnak. Ezeknek a vállán nyugszik a mai államhatalom. Ezeknek nem szabad megérezni a válságot! Mindegy, honnan veszi a paraszt az adóravalót. A keresetéből nem, az biztos. Hát veszi adósságra.

Hogy a magyar parasztság eladósodottsága milyen hallatlan mértékű, annak megvilágítására elegendő a következő pár adat, amit a hivatalos *Statisztikai Szemle* egyik legutóbbi számában hoztak nyilvánosságra:

A magyarországi földbirtokokon *1890 millió pengő jelzálogos bankkölcsön fekszik.* Csaknem annyi, mint Magyarország földjének egész évi jövedelme. Ennek az összegnek a nagyobbik fele a kis- és törpebirtokos gazdák vállát nyomja. Átlagos számítással a legszegényebb kisgazdák földjének minden holdjára 262 pengő adósság jut. És az adósság nőttön nő, és annál súlyosabb, mert nem törlesztéses, kiskamatos tartozás, mint amilyet a nagybirtokosok kapnak, hanem rövid lejáratú drága uzsorakölcsön. No mármost, ha hozzávesszük, hogy a 262 pengő *átlagos* adósság még a 26 és 28 pengős búzaárak idején csinálódott, és hogy azóta a gabona ára öt-hat pengőre esett, akkor ez a teher a földnek egész értékét agyonnyomja. Ezért hallani most az OMGE urai körében, hogy nem is igaz, hogy a magyar paraszt földéhes. Hiszen ha kínálják, akkor se kell neki a föld. Az a föld is sok már neki, amit a földreform juttatott. Annyira nem kell a föld, hogy amit már félig kifizetett, azt is visszaadja.

És ez így is van. De lehet-e csudálkozni azon, hogy az elszegényedett, agyonuzsorázott parasztság nem akar olyan földet, amivel csak újabb terheket vesz a nyakába.

Ez év végéig a törvény szerint meg kellene fizetni a nagybirtokokból kiparcellázott telkekért az utolsó rátát. De hiszen, ha a föld mai értékét tekintjük, annak árát már régen kifizették, túl is fizették. Mert a parcellázás óta a gabona árával maga a föld értéke is mélyen alászállott a pár év előtti becslésnek. Ilyen körülmények között még mindig rátákat követelni: ez olyan lelketlen zsarolás, *amit a parasztságnak vissza kell utasítania.* És erre nincs is más válasz, mint odakiáltani: *elég volt, nem fizetünk se váltságot, se adót!*

Sőt tovább megyek: a mai helyzetben már nemcsak *teljes adósságtörlést* kell követelnünk a dolgozó parasztság számára, hanem azt is, hogy a jogtalanul kizsarolt föld és házhelyváltságpénzeket kamatostul fizessék vissza.

HOGY ÉL A MAGYAR FÖLDMŰVES SZEGÉNYSÉG?

Mielőtt erre a kérdésre felelnénk, meg kell ismételnünk, hogy alakultak a magyarországi hivatalos búzaárak az utolsó években.

1913: 26 pengő	1924: 34—32 pengő
	1928: 26—28 pengő
	1929: 26—23 pengő
	1930: 21—14 pengő

Ezek voltak a hivatalos árak, az úgynevezett börzei árak, amit azok kaptak, akik még messziről se látták a búzatáblát, ahonnan arattak. A paraszt azonban mélyen ezeken az árakon alul kellett hogy eladja búzáját, mert a közvetítő, a kartell érti a módját, hogy kihasználja a paraszt megszorultságát, pénztelenségét. Ismerjük jól a *zöldhitel* rendszerét[7], aminek révén az uzsorás ötödével, hatodával levágja a gabona árát. A háború előtti fuvardíjakkal szemben a vasúti szállítás is drágult. Viszont a kisgazda ma is ugyanazon szekatúráknak van kitéve a vasútnál, mint azelőtt. Ezt is a búza ára sínyli meg, úgy, hogy a tavalyi 14 pengős búzaárból alig-alig látott többet 10—12 pengőnél.

A világválság és a magyar kormányzat gazdasági politikája folytán búzakivitelünk hihetetlen módon összeomlott. A mai Magyarország jó termés idején tízmillió métermázsa gabonát tudott a kiviteli kereskedelem rendelkezésére állítani, kis- és közép-

terméses években négy-hat millió métermázsát. 1929-ben már nem sikerült többet külföldre eladni, mint 784 000 métermázsát, vagyis a legrosszabb termésnek alig egynegyedét.

Azonban Magyarország gazdasági válsága nemcsak gabonaválság, hanem *ipari válság* is. Mindkettő majdnem egyforma súllyal nyomja az országot. Az ipar nem talál fogyasztót, mert a kisgazdatömegek nem tudnak eladni, mert a földművesszegénységet a keresztény-nemzeti kurzus[8] „gazdasági rendje" olyan tökéletesen kifosztotta, néhány ezer semmirekellő jóvoltáért annyira elszegényítette, hogy az képtelen magának a legszükségesebbet is megvásárolni.

De nemcsak az elszegényedéssel teszik lehetetlenné az elsőrendű iparcikkek beszerzését, hanem az *árpolitikájukkal* is. Miután a magyar iparbárók kierőszakolták, hogy a maguk termékeit óriási vámokkal védjék a külföldi ipar versenyével szemben, az ipari portékák árát tetemesen földrágították, úgyhogy azt a posztót, aminek méterét tíz pengővel árulják a szomszéd országokban, Magyarországon csak a duplájáért lehet megkapni. Így van ez a mezőgazdasági szerszámok beszerzésénél is. Az a gazdaság, amelyik háború előtt öt hízómarha árából látta el egész háztartását ipari áruval, már két évvel ezelőtt ugyanannyi portékáért hét marhát kellett hogy eladjon.

Ennek tudható be, hogy 1930-ban például feleannyi *cipőárut* se adtak el Magyarországon, mint 1929-ben, gyapjúárut is 46 százalékkal kevesebbet, sört is feleannyit sem mértek, mint az előző, szintén nem valami kövér esztendőben. Egyéb háztartási cikkekben pedig a fogyasztás épp a harmadára esett a réginek.

De még megdöbbentőbb az, amit a műtrágya forgalom körül tapasztalni, mert ennek nagy kihatása van a termelésre, a jövő évi kenyérre is. A Makói Gazdasági Egyesület 1928 nyarán 80 vagon, 1929 nyarán 50 vagon és 1930 nyarán már egyetlen vagon műtrágya-rendelést se kapott. Ugyanígy esett más vidékeken is a műtrágya-fogyasztás.

Ezek után külön magyarázat nélkül is el lehet gondolni, milyen a sorsa az ipari munkásságnak. Mert hiszen az iparbárók rossz üzleteit legelsősorban ők sínylik meg, ők azok, akik éhbéren dolgoznak akkor is, amikor jól megy a gyárosnak, és az éhbéres kenyeret is nyomban elveszítik, mihelyt annak „rosszabbul" megy. Ma hivatalosan 100 000 főre becsülik az ipari munkanélküliek

számát. (A mezőgazdasági munkanélküliséget hiába kérdezi az ember, mert azt már nem is szokás számontartani.)

A gabonaválság súlyos csapását még súlyosabbá teszi az *állatforgalom* tetemes visszaesése. 1927-ben még 70 millió pengő értékű állatot szállítottak ki Magyarországból, 1928-ban már csak 57 millió pengő áru volt a kivitel. Újabb adataink nincsenek, csak azt tudjuk, hogy a sertéstenyésztésben is ugyanilyen eladási nehézségek uralkodnak, mert úgy a kivitel, mint a belföldi húsfogyasztás meg zsírfogyasztás ijesztő mértékben csökken. Az állatfölhajtás legtöbbször hiábavaló, a kupecek, ha kínálnak egyáltalán, lehetetlen silány árakat kínálnak a jószágért. Ezt aztán a legszegényebb kisgazda is megérzi, mert az nem gabonából, hanem az eladó hízójószágból pénzel.

A *bortermelés* valamikor Magyarország egyik fontos kereseti forrása volt. Ma teljesen tönkrement. A háború előtti utolsó évben:

1913-ban 100 millió pengő ára
1928-ban 5 millió pengő ára

bort adtak el Magyarországról külföldre. A magyar állam akkora fogyasztási adóval — literenként 19 fillérrel — sújtja a bortermelést, hogy az nem tud a külföldi borokkal versenyezni. Hogy csak egy közismert példát említsünk, a messzi Spanyolországból szállított spanyol bor olcsóbb Bécsben, mint a szomszéd magyarországi bor.

Ilyen eladási lehetőségek mellett még elviselhetetlenebbek azok a terhek, amiket az állam különböző címeken a földművesnépre rak.

A *közterhek* — amik alatt egyenesadó, útadó, közmunkaváltság, községi pótadó, egyházi és iskolaadó meg levente pénz értendő, nem szólva a szinte adószámba menő párbérről, pásztorpénzről, csőszbérről meg más fizetnivalókról — 1918 óta pengőnként 63 fillérrel emelkedtek.

Buday Barna és Nagy Sándor, az OMGE című nagygazdaszövetség két szakembere számításokat közölt a pesti lapokban, amik szerint minden katasztrális holdra 35 pengő és 31 fillér közteher esett.

A földkataszter azonban tudvalevően úgy van megcsinálva, hogy a kisbirtokos holdja mindig sokkal több adót fizet, mint a

nagybirtokosé. A szegényparasztot itt is nyomják, mert abból könnyebb kipréselni az adópénzt, mint a nagyurakból. A zsírosparasztot pedig kímélni kell, mert az a *megbízható elem*, szemben a falusi szegénységgel, azt zsírozzák, mint a jó flintát, amit elő lehet venni, ha baj van. Tavaly ősszel, amikor az ország hatalmasai parasztlázadástól féltek, Mannlicher-puskákat osztottak ki a gazdagparasztok között.

Ugyancsak az OMGE urai számították ki, hogy a tíz holdas gazda egész keresetének egynegyedét fizeti adóba. Ezzel is érveltek aztán, ha arról volt szó, hogy a *parasztot megfojtja az adóteher*. A jövedelem egynegyedét mégiscsak le lehet adni a hazáért! — mondották. De ezzel a hazug képmutatással még saját feleiket se csaphatták be sokáig, nemhogy a parasztot. Mert a paraszt tudta, hogy adója sokkal többre nőtt már, mint a jövedelem egynegyede, hiszen azokat az adókat még a 32 pengős búzaár idején vetették ki!

Aztán, még ha csak az egyenes adóról és tartozékairól volna szó! De a köztehernek az egyenes adó csak a kisebbik fele. A *fogyasztási adó*, a *forgalmi adó* és a *vámok dézsmája* az, ami tízszeresen nyomja, fosztogatja az adózókat. Ezeket ugyan főleg a városi lakosságon veszik be, és elsősorban a munkásság tömegei koplalják le azt a háromszázmilliót, amit ezen a címen bevételez az állam. De a forgalmi adókon és vámokon keresztül bőségesen kijut belőle a parasztnak is.

És mintha az a tucatnyi adó, aminek címén a falusi és városi dolgozókat sanyargatják, nem lenne elég, a magyar föld urai mostanában régi *jobbágykorbeli*, *hűbéri adókat* ásnak ki kétszázéves sírjukból, és a kezükre járó állami és községi hatóságok segítségével be is hajtják egyes védtelen paraszt falvakon.

Érthető, hogy ilyen körülmények között az *adóhátralékok* óriási summákra duzzadnak. Borsod megyében ez év januárjáig egyes járások még negyedét se fizették be az adónak, Szabolcsban és Pest megye egyes járásaiban is több mint a fele adóval tartoznak a parasztok, de más megyékben is többé kevésbé hasonlatos a helyzet.

És ez nemcsak érthető, hanem így is van rendjén!

Minden fillér, amit ennek a mai kormánynak beszolgáltatnak, a dolgozók elnyomását, kirablását hosszabbítja meg. Minden megtagadott adópengő egy-egy koporsószeg, amit ennek a népgyilkos rendszernek a koporsójába verünk.

Az adómegtagadás, ha szervezetten megy, mint már sok magyarországi faluban és városban, jelentős mértékben hozzásegítheti a paraszt szegénységet a felszabadulásához, sorsa jobbrafordulásához.

HOVÁ KÖLTIK AZ ADÓMILLIÓKAT?

Elég egy szempillantást vetni az állam költségvetésére, hogy láthassuk: a dolgozók keserves adófilléreit pár ezer tiszti és úri naplopó költi el. Hogy a mai szegény és kicsi Magyarország sokkal többet ad ki hadseregre, akkor, amikor törvény szerint le volnánk fegyverezve, mint az állig fölfegyverzett, háborúra készülő Monarchia idején. A békeszerződés szerint 35 000 embert van jogunk fegyverben tartani, a valóságban a hadsereg tényleges állománya jóval nagyobb. A soroztatás törvény szerint tiltva van, de a kormány ma már nyíltan behozta a kényszerkatonáskodást. A nyolcmilliós Magyarország éppen kétszer annyit pocsékol el hadikiadásokra, mint a hétmilliós Ausztria, holott Ausztriában kétszer akkora zsoldot fizetnek a katonának, mint Horthyéknál. A magyarországi csendőrség, rendőrség, vám- és folyamőrség — ami pedig szintén nem más, mint az álló hadsereg egy része —, egymagában akkora, mint más, gazdagabb országokban az egész hadsereg. Több, mint *kétszázötvenmillió* pengőt herdálnak el évente a különböző című haderőre, de a tényleges hadikiadások javarésze más minisztérium költségvetésében bújik meg. Így, hogy csak egyetlen példát említsünk a sok közül, az újabban nagy titokban vásárolt 200 *hadirepülőgépet*, ami tetemes milliókba került, „a közlekedésügy fejlesztése" címén könyvelték el. A *leventézést*[9] pedig, ami tudvalevően szintén nem szolgál mást, mint a háborús készülődést meg a szegénység fegyveres elnyomását és kifosztását, javarészt a községek, városok és megyék nyakába varrják. Nemrégiben Makón jajdultak föl az elkeseredett adózók, hogy leventézésre 26 000 pengőt vasalnak ki belőlük évente.

Lehet-e hát ilyen arcátlan fosztogatásra mással felelni, *mint szervezett adómegtagadással!*

Épp ezért már most követelni kell a csendőrség-rendőrség és leventézés kiadásainak tetemes leszállítását. A mai kiadások egynegyede is több mint elég erre a célra. A fönnmaradó százmilliót rögtön a nyomorgó dolgozók segítésére lehetne fordítani.

A *mezőgazdasági nincstelen munkások, kubikosok, féltelkesek és zsellérek* tömege a magyarság legszélesebb rétege.

Oláh György újságíró, az ellenforradalmi polgárság egyik ügyes tollforgatója, könyvet írt a parasztszegénység sorsáról. Könyvét így címezi: *Hárommillió koldus*. Ez magában is sokat mond arról, hogyan látja a magyar földműves szegénység helyzetét. A cím találó, de még igazabb volna, ha nem feledkezne meg a többi millióról sem, akiket koldusbotra juttatott az a rendszer, amit ezzel a könyvével is szolgálni akar. És a koldusok száma azóta is nőtt: a gazdagoké talán kevésbé, csak a zsebük lett még mélyebb és éhesebb, mert számukra is „romlottak a viszonyok", egyre szűkebbek a harácsolás lehetőségei.

Az ország ma két táborra oszlik. Az egyik oldalon az eladósodottak, nyomorgók és éhezők nagy tömege, a milliók. A másik oldalon a húsz-harmincezernyi élősdihad, mely nem termel semmit, hanem abból dúskál, amit a másik tábortól elharácsol vagy elpanamázik.

A mezőgazdaság nincstelenjei még nincstelenebbek, mint valaha, mert ma már az az éhbérrel fizetett munka is hiányzik, ami azelőtt kerülközött. Maga Nagyatádi Szabó, a nagy parasztáruló, kénytelen-kelletlen beismerte egyszer, hogy már az ő idejében is minden harmadik mezőgazdasági munkás állandóan munka nélkül volt. De ősztől tavaszig majdnem mindenki koplal és nyomorog.

Ami a *mezőgazdasági béreket* illeti, hivatalosan átlag két pengő tíz fillérre becsülték a földmunkás-napszámos átlagos napi keresetét. A férfimunkás nyári időben 3,50 pengőt, télen 1,40 pengőt keresne, viszont a nőmunkás átlagkeresete hivatalosan se megy többre 1 pengőnél, és a gyermekmunka 80 fillért ér. A hivatalos statisztika azonban itt is hazudik, mert az OMGE — ami pedig a nagybirtokosok szervezete, és jól ismeri a viszonyokat — a földmunkás átlagos évi keresetét 300 munkanapra 450 pengőben számítja ki, a nőmunkásét 240 pengőben, a gyermekmunkásét 50 pengőben. Viszont más szakemberek azt mondják, hogy a földmunkás átlagkeresete — ha dolgozik szakadásig! — nem több, mint 300 pengő. Egy másik példa szerint 20 kiló búzáért egy katasztrális hold takarmányt kell lekaszálni, megforgatni, felgyűj-

teni, szekérre rakni, vagyis öt napi munkát kellene végezni egyket pengőnyi pénzérték ellenében!

PUSZTUL A MAGYARSÁG

Sokan épp ezért még irigyelni valónak mondják az uradalmi cseléd sorsát, mert az a konvencióval évi 4—700 pengőre is felmegy. Ami persze még nem jelenti, hogy megkeresi azt, amit létminimumnak neveznek, vagyis aminél kevesebből nem lehet emberhez méltó módon élni, mert azt polgári közgazdászok is évi 1200 pengőben számították ki. De még az a 4—700 pengős évi kereset is csak papíron van meg, mert a cselédi munkaszerződésnek negvan az a hibája, hogy természetben adják a fizetést, ami megnehezíti a pénzbe való átszámítást, és megkönnyíti a cselédmunkás becsapását. Ami mellett a cselédember valóságos jobbágysorban él, teljesen kiszolgáltatva a gazdája kénye-kedvének.

Mindezek után nincs mit csudálkozni rajta, hogy a keresztény nemzeti pántlikával fölcifrázott magyarság pusztul az egész vonalon. Maga a hivatalos statisztika kénytelen elismerni, hogy például 100 Magyarországon született gyerek közül legfeljebb 30 éri el az ötéves kort, mert a többi elpusztul a rossz táplálkozás, rossz lakásviszonyok, az orvoshiány, ruhahiány és egyéb nyomorúság következtében. De bámulatos volna, ha másként volna olyan országban, ahol a fővárosban magában 680 szülő asszonyt szedtek föl az utóbbi évben az utcakövezetről. Svájcban például csak hét gyerek hal el 100 közül az első esztendőben.

Nálunk különösen nagy a gyermekhalandóság — de a felnőttek pusztulása is — a tuberkulózis következtében a nagy uradalmak vidékén. Így például a Tarna völgyében, ami engem közelről érint annyiban is, hogy a földieimről van szó. Itt, ahol a Tarna évről évre szabályszerűen elönti a falvakat és a környező, alacsonyabb fekvésű telkeket, mert a magyar államnak csak templomokra és börtönökre meg katonai handabandára van pénze, de nem jut vízszabályozásra, itt az utóbbi tíz év óta évről évre valóságos éhínség dühöng. Az emberek nyaranta az útmenti eperfákról táplálkoznak. A földet az asszonyok művelik, hogy a férfiak eljárhassanak munka után a bányákba és a gyárakba. Majd

amikor messze környéken kifogyott minden munka, Kanadába, Franciaországba és Amerikába vándoroltak az emberek; voltak, akik a Tarna-völgyi Istenmezejéről gyalog tették meg az utat Franciaországig, csakhogy megszabaduljanak az otthoni éhhaláltól. A világválság azonban becsapta az ajtót Amerika és Kanada, de még Franciaország felé is. *Nincs már hová menekülni a nyomorúság elől:* a kapitalista gazdaság válsága mindenütt milliókat kerget az utcára.

De ugyanilyen híreket hallunk Zirc, Szeged, Debrecen és a Tiszántúl sok vidékéről. Vályogviskókban, összezsúfoltan, tüdővészes járványfészkekben sínylődik a magyar földmunkásság. A gyermekek éhezve, rongyosan járják a téli havas-sáros utakat az iskolába, ahol van iskola, mert a Tarna völgyében és másutt is, sok helyt még mindig egész nemzedékek nőnek fel iskola nélkül.

De ez így van jól a mai kormányzatnak, mert az fél a betűtől, az írni-olvasni tudó paraszttól. Falun még az újságolvasást is szigorúan ellenőrzik, pláne ha nem olyan újságról van szó, ami a kormány kedvére ír. A szervezkedést kíméletlenül üldözik, amit annál könnyebben tehetnek, mert hiszen a szociáldemokrata párt írásban kötelezte magát Bethlennek[10], hogy lemond a falusi dolgozók megszervezéséről. Ha most, tíz év után, tesz is holmi tessék-lássék kísérletet, hogy tábort csináljon magának a földmívesség körében, ma már vége a becsületnek és nehéz is tíz esztendő árulását jóvátenni.

MIT TESZ A KORMÁNY A PARASZTÉRT?

Nézzük mármost, hogy történik-e mégis valami, a kormány vagy a vármegye részéről, hogy ezeken a bajokon segítsenek?

Valami történt ... Miután a földreformot nem lehetett egészen elkerülni, mert hiszen a magyar földmozgalom nyomása alatt még Romániában, Csehszlovákiában és Jugoszláviában is csináltak kénytelen-kelletlen valamelyes földosztást — ezelőtt 11 évvel hoztak Pesten is egy törvényt, ami kimondta a magyar paraszt jogát a földre. Hogy milyen földre és milyen áron, az más kérdés. Hat esztendeig gyúrták-faragták a törvényt, nézzük hát, mi is lett Nagyatádi és Mayer földosztásából?[11]

A mai Magyarországnak 16 millió katasztrális hold megművel-

hető földje van. Ebből az ezerholdasoké volt 5 és félmillió hold, kozel hárommillió holdon a százholdon felüli középbirtokosok gazdálkodnak. Esterházy Pál hercegnek, szegénynek, már csak 220 000 holdacska jutott (a háború előtt 415 000 holdja volt), az egri, kalocsai és veszprémi katolikus püspököknek és a katolikus vallásalapnak 300 000 hold földje volt. Ezzel szemben egymillió kis- és torpebirtokos osztozott 3 millió hold földön.

A másfélmilliónyi föld nélküli szegénységnek összesen 927 000 hold földet szánt a Nagyatádi—Meyer féle földreform. Ebből azonban 424 000 hold esik az úgynevezett vagyonváltságra, ami készpénz helyett földben fizethető egyszeri vagyonadó volt. Úgy, hogy a földreform céljaira kisajátított 500 000 hold alig teszi ki az ezerholdas nagybirtok egytizedét. Ha most hozzávesszük, hogy nagyrészt nem az ezer- és tízezerholdas egy tagból, hanem kis- és középbirtokosok földjéből hasították ki a „földreform" céljaira szolgáló földet, kitűnik, hogy a nagybirtokosok földjeiknek mindössze egyhuszadát (5 százalék) adták le.

Hivatalosan 400 000 földigénylő kapott telket. Ezek közül 50 000 középosztálybeli „érdemes", vitézi székes hadfi (tiszt, altiszt és egyéb zsandár), pap és hivatalnok 100 000 holdat kapott, de ezek aztán a javát, hozzá ingyen, hozzá olcsó állami kölcsönt is a berendezkedésre! . . .

Ezzel szemben hogyan „osztották a földet" a parasztnak? Amit erről el akarok mondani, azt mind tizenhárompróbás keresztény és nemzeti forrásból veszem. Itt van például a *Magyarság* című fő kurzuslap szerkesztője, a búsmagyar Milotay István, aki annak idején nagy hozsannával adózott Horthynak és a mai keresztény-nemzeti rendszernek.

Milotay az OMGE jelentését a földreform végrehajtásáról négy hosszú cikkben ismertette, és azt írta, hogy „e jelentés olvasása közben úgy érzi az ember, mintha feneketlen mélységbe zuhanna", olyan megdöbbentő nemzetcsalással találja szemben magát.

Általában olyan földeket „osztottak", amik: 1. félre esnek minden úttól, 2. jóformán hasznavehetetlenek.

Hogy milyen gondosan kikeresték a parasztnak a félreeső és messzi tagokat, erre csak az alábbi példát idézem: Buday Barna az OMGE útján korkérdést intézett az új gazdákhoz arra nézve, hogy ki milyen helyen kapta a földjét. 400 helységből adták azt a választ, hogy a *legkozelebbi földek ot kilométerre esnek a falutól*, de

például Szentes vagy Hajdúböszörmény vidékén 20—25 kilométer távolságra esnek a lakóhelytől a kiosztott parcellák.

Ami a föld minőségét illeti, az éppolyan silány volt, mint az egész törvény. A legtöbbször árvizes, szikes, elhanyagolt földek. Mint például Szentesen, ahol a Weiss Manfréd birtokából épp az árterületet adták oda nagylelkűen az új földtulajdonosoknak, akik persze hamarosan hanyatt-homlok menekültek belőle. Vagy Tolnatamásin, ahol Wimpffen Szigfrid gróf birtokából éppen azt a földet hasították ki, amit már 16 év óta nem trágyáztak.

Ahol azonban jó volt a föld, ott olyan drágán adták, hogy aki megvette, az úgy belebukott, hogy nemcsak az új földet vesztette el, hanem még a régi vagyonkáját, házát, hízóit is belevesztette. Így volt az Kiskanizsán, Újkígyóson vagy Simontornyán (ahol 400 pengős földért 1400 pengőt vasaltak ki a földéhes parasztoktól), Okányon, ahol az 52 éves törlesztés fejében holdanként kerek 2400 pengőt akartak kicsalni a szegény földmívesekből, — Derekegyházán, a Gerliczyek deszki uradalmán, ahol a tönkrement földesurat kellett az uzsoraárak segítségével „szanálni". És még sok-sok ezer hasonló esetben.

1930-ban 12 000 ilyen földreformos kisbirtokot árvereztek.

1927-ben 130 000 új „földesgazda" már tíz millió pengővel volt hátralékban az osztott földekért. A földigénylők másik fele egyáltalán nem akar fizetni... Széchenyi Aladár gróf maga panaszolta egyszer, hogy 200 000 hold földet otthagytak az igénylői, és az most parlagon hever. De a többi is igyekezett szabadulni a földtől, amihez a magyar keresztény-nemzeti uralom juttatta. Tavaly már *egymillió hold eladó földet hirdettek!*

Maga Vass József, a volt népjóléti miniszter, tavalyi veszprémi beszédében — amikor a hangulatot ingyen osztott pörkölt és túróscsusza javította — új reformot ígért, mert ki kellett mondania, hogy az eddigi rossz.

*

No, de a kormány látja a bajt... siet is segíteni. Azért csinálta a svéd gyufagyári társasággal a *kétszázmilliós kölcsönszerződést*, hogy a földreform okozta bajokon segítsen. Mégpedig úgy, hogy a kétszázmillió pengővel segített a nagybirtokosokon. Kifizette nekik a földárakat, amiket a becsapott szegényparasztok nem akartak vagy nem tudtak megfizetni. A paraszton pedig úgy segí-

tettek, hogy fölemelték a gyufa árát. No, mert a svéd milliomosok se adták ingyen a sok pénzt: cserébe át kellett engedni nekik a kizárólagos gyufaárusítást, amin egész rendesen megtérülnek a kamatok.

Minthogy pedig a paraszt nagyon sok helyt visszadobta már a földet, amibe beleölte maradék kis pénzét és erejét, a svéd milliókból a nagybirtokos urak szépen visszavásárolták a földjeiket.

Jött a *boletta-akció*[12]. Ezzel is a parasztot akarták menteni, legalábbis azt hirdették. A búza árát fölcsapták mázsánként néhány pengővel, amivel sikerült ugyan a kenyér árát megdrágítani, de a paraszton nem segítettek, mert hiszen a bolettán csak az a nagygazda kereshetett, akinek sok eladni való gabonája volt, annak se fizették ki a bolettapénzt, csak betudták az adójába . . .

Hogy jobban lássuk, kinek csinálták az egész boletta akciót, íme, a hivatalos statisztika:

„A búzaboletta 36 millió pengő hozadékából a nagybirtokosoknak jutott 31 millió, a középbirtokosoknak 4,5 millió pengő . . ."

Számítsák ki, mi maradt a milliós kisparaszttömegnek?

*

Aztán a takarékosság jelszavával házalt a kormány. Ezen a címen be is szüntettek néhány kórházépítési tervet, iskolát, népjóléti jellegű akciót. Ugyanakkor azonban vagy húszmillió pengővel emelték a katonai, csendőrségi és börtönügyi kiadásokat.

HÁNYFÉLE CÍMEN NYÚZZÁK A PARASZTOT?

Az állam példáján vérszemet kaptak egyes bankok is. Mint például a *Földhitelbank*, mely — hogy segítsen a földreformot megjavítani — maga is beállt parcellázni. 4800 hold földet osztott szét: *egy év leforgása alatt kerek egymillió pengőt keresett rajta.*

Ki bőrén kereste? Nem is kérdés: a szegény földéhes paraszt bőrén.

A *Futura*[13] nevű gabonabevásárló szövetkezet még szebb boltot csinált. Természetesen állami támogatással összevásárolta a gabonaalkuszok (ügynökök) elől a termést, szintén azon a címen, hogy a parasztot menti. Egyetlen évben (1929) saját kimutatása

szerint *30 millió pengőt keresett a Futura a parasztmentésen.* Ennyi volt a *„tiszta* nyereség" ... Hogy mennyire piszkos volt ez a *tiszta* nyereség, mennyi keserves parasztverejték, vér és könny tapad rá, azt most nem is érdemes firtatni. *Majd számon kérjük egyszer!* Talán nemsokára!

A *Futura* nyomán *Export-szindikátus* néven olyan társaság alakult — szintén *kormánytámogatással* —, amelyik a gabonát a külföldre liferálta. Hogy minél zsírosabb haszonnal dolgozhasson, a kormány olcsó pénzt juttatott neki. Bezzeg a paraszt, az nem kaphat 14—18 százalékos kamaton alul pénzt a bankuzsorásoktól. A nép pénze is csak az uraknak fiadzik.

Szindikátusok, kartellek, egymás sarkába taposva rohanták meg mind a falut, hogy ki-ki megcsinálja a maga boltját a másik orra előtt. Egyik a tejet szedte össze, persze potom áron, másik a hízókat, a gyapjút, a kukoricát, a bőrt. Abban azonban valamennyien megegyeztek, hogy a paraszt bőrére dolgoznak. Azt igyekeznek ma is lehúzni.

HOGY ÉS MINT MENTIK A PARASZTOT?

Persze sokan látják, hogy ilyen alapon hamarosan ebek harmincadjára kerül a Horthy—Bethlen uralom, és igyekeznének a parasztságot még az utolsó órában valamivel lekenyerezni.

Faluszövetség néven összeálltak a falu közismert elnyomói: jegyzők, papok, nagybirtokosok, leventeoktatók és parasztmentő akciókat kezdeményeztek.

Ilyen akció például a *Faksz* (Falusi Kislakásépítő Szövetkezet). A *Faksz* az államtól kapott tízmillió pengővel kis családi házakat építtetett, persze nem ingyen, hanem hitelbe, üzleti alapon. Hamarosan ki is tűnt, hogy mire volt jó az a rajongó szeretet a parasztság iránt: száz meg száz kimustrált tisztet és egyéb léhűtőt ültettek be zsíros hivatalokba, hárommilliós rendelést adtak az *OFA* nevű testvérvállalatnak, amelyik az építkezéshez fát szállított. Tamássy igazgató úrnak havi 5000 pengő fizetést szavaztak meg ... Az első üzleti évben 400 000, a második évben már 800 000 pengőt keresett a *Faksz* a parasztok kislakásain ...

*

Hosszú sora van még hátra az ilyen vagy még gyalázatosabb népmentő panamáknak. A legtobbjéről nem is vehet az ember tudomást, mert a Bethlen-kormány nem azokat üldozi, akik a népet fosztogatják, hanem azokat, akikben még akad annyi bátorság, hogy a csalók és panamisták ellen fel mernek szólalni. Amin szintén nincs mit csodálni, hiszen Bethlenék—Horthyék, meg a *Futura*, *Faksz* és egyéb rablószövetkezet vezérei egy húron pendülnek.

A magyarországi földmunkásság pedig már nem is hederít az effajta házhely meg házépítő akcióra. A fehér banditáktól nem vár az már semmit. Ami pedig a lakást illeti: eljön rovidesen az ideje annak, hogy a nagybirtokos urak, a zsíros népnyúzó parasztok és szolgabírák kényelmes házai megürülnek . . . majd jut azokban megfelelő lakás mindenkinek!

MIT ÍGÉRNEK AZ ÚJ PARASZTFOGÓ PÁRTOK?

Mint fentebb mondottuk, a fasiszta kormány és csatlósai érzik, hogy a kizsákmányolást és néptiprást túl messzire hajtották és hogy rovidesen nagyon meg fog gyűlni a bajuk a paraszttal. Milotay István, a pesti *Magyarság* című fasiszta újság szerkesztője azt írta nemrégiben, hogy már nem is mer a falvakba kinézni, mert „*ijesztően kísért egy parasztforradalom réme*".

Ettől félnek ők: *a parasztforradalomtól*. Ami pedig el fogja őket soporni cifra sujtásos tisztjeikkel, bankjaikkal, kakastollas csendőreikkel és adóvégrehajtóikkal együtt.

Ezért adták ki a kormánypárt soraiban a jelszót: ki a faluba, menteni a zsíros profitot adó hazát, amíg nem késő. Ezt ma már kormánypárti jelszavakkal nem lehet csinálni. Ezért hamarjában három ellenzéki parasztpárt is folütötte a fejét, sőt a szociáldemokraták is jónak látták túltenni magukat a tízéves szerződésen, és előszedni a régi lomok kozül az agrár programot[14]

*

Független Kisgazdapárt címen Szijj Bálint és Gaál Gaston alakítottak egy úgynevezett ellenzéki parasztpártot.[15] Mindketten nemrég még a Bethlen Egységpártjában kussoltak Meyer Jánosék és Bethlenék mogott. Most azt hirdetik, hogy a régi Nagyatádi

Szabó-féle programot képviselik. Vagyis a nagybirtokkal való paktálás és hazug parasztfogás politikáját.

Programjukon egyebek kozt a régi jobbágyrendszer maradványainak eltörlését hangoztatják, vagyis beismerik, hogy a hűbéri adózás és kényszermunka csokevényeit egész az utóbbi időkig tűrték.

Általános választójogot is kovetelnek, de csak módjával. Addig már nem mernek elmenni, hogy minden húsz éven felüli dolgozó férfinak és nőnek legyen szavazati joga, pedig csak ez lehetne egy új választójog alapja.

Hangos demagógiával handabandáznak a mai rendszer ellen, de egyúttal azt is bejelentik, hogy „a kommunizmus árnyaival szemben" fel akarnak vonulni Budapest utcáin. Demokráciát követelnek, „általános titkosat"[16], amíg künn állanak a hordón. De benn a parlamentben hűségesen megszavaznak mindent, amit a jograblás kormánya akart. Szidják a Habsburgokat, mert tudják, hogy a magyar parasztság gyűlöli ezt az élősdi famíliát, de azért királyt akarnak választani, nehogy azt higgye valaki, hogy ők is tanultak valamit a háború utáni Európa példájából, vagy akár Spanyolországéból, ahol pokolba kergették a királyt. És királyválasztó komédiájukat a köztársasági Kossuth nevével takargatják. Földosztást is ígérnek, „erőteljes nemzeti birtokpolitika" címén, a hitbizományok megszüntetésével. De nehogy komolyan vegye valaki ezt a parasztfogást. Már a békési gyülésükön siettek megnyugtatni a hitbizományosokat:

„*Persze ezt nem úgy kell érteni, hogy fogjuk a láncot és menjünk neki a nagybirtoknak!*. . ."

Nem, nem, a jogaiból és kenyeréből kisemmizett parasztszegénység nem fogja úgy érteni a Szijj—Meyer-féle demagógiát, hogy neki a Szijj Bálint pártjával kell foldet osztani. Mert arra ugyan várhatna! Az effajta álellenzéki, de szívből fasiszta és ellenforradalmi zsírosparaszt pártokkal úgy fog elbánni, mint legveszedelmesebb ellenségeivel!

Hasonló szemfényvesztő célzatokkal készült a *szociáldemokrata párt új agrárprogramja* is. Először megmutatni a munkásság felé, hogy már mernek ők is foglalkozni a parasztkérdéssel, másodszor megmutatni a kormánynak, hogyha ki is megy a szociáldemokrata párt a falvakba, attól nem kell félni, mert lám milyen jámbor követelésekkel állanak elő. *Kártérítéses foldreform*. Ami azonban

nem terjed ki a „termelés fontos érdekeit szolgáló földekre". Hogy melyik föld szolgálja a termelés fontos érdekeit, azt a szociáldemokraták Horthyék alispánjaira bízzák. Aminthogy az egész programból kifelejtették azt, hogy *ki fogja végrehajtani az agrárreformot,* a földosztást? Megint a Bethlen—Meyer—Peyer féle paktum-társaság?

Amíg Szijj és Gaál Gaszton társasága főleg a középparasztságot igyekszik magának megnyerni, addig Dénes István *Független Parasztpártja* kezdetben a földmunkásságot szédítette hangzatos ellenzéki szólamokkal. Szidta a bankokat, amiben igaza volt, lapjában kimutatott sok-sok könnyen kimutatható gazságot, amit a Bethlen kormányzat művelt. Egy évi fizetési haladékot kért a kisgazdáknak, azt követelte, hogy le kell szállítani a földreform adta földek árát, a vámokat, a kamatot, szüntessék meg a bírósági és végrehajtási eljárást a parasztság tartozásai ügyében...

Nem is nehéz ilyen nagyon is jogosult kívánságok mögé tábort keríteni, addig legalább, míg a tömegek át nem látnak az egésznek parasztfogó fasisztaságán. Azon, hogy a *fizetési haladékot* olyan kormánytól követeli, amelyik épp a nagybankok szolgálatában csinálja a politikáját. A nagybankok pedig egy ilyen éves fizetési haladékot (moratóriumot) nem bírnak el, nem fognak megadni.

Hasonló népbolondítás azt elhitetni, hogy a bankok, nagybirtokosok és gyáriparosok — akiket a dolgozó néppel szemben azonos érdekek kovácsolnak egy frontba — önként lemondanak majd a földváltság feléről vagy a vámokról, amik az ő profitjukat védik, vagy a végrehajtások felfüggesztéséről, ami a moratóriummal egyet jelent, mert manapság senki se fizet kényszerűség nélkül, pláne uzsoraadósságot...

Hogy mindaz a sok szép maszlag, amivel a Dénes-féle műparasztok a népet befogni igyekeznek, mire szolgál, azt maga Dénes István mondta meg, amikor azon panaszkodott, hogy a Szijj Bálint százholdas kisgazdái nem akarnak az ő pártjával szövetkezni, amikor kiköpte, hogy a Független Parasztpárt elsősorban „*a kommunizmus és a moszkvai vörösök ellen*" akar harcolni!

Másodsorban pedig a képviselőházi mandátumokért.

— „Miért irigykednek ránk a vezérek?" — írta keserű sóhajtással egy cikkében, „*hiszen van elég mandátum Magyarországon!*"

Körülbelül ugyanezt mondja a másik „ellenzéki" parasztvezér, vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre, az egykori (és igazi) parasztvezér, Áchim András gyilkosa,[17] aki azzal követel teljes mozgási szabadságot az „ellenzéki" parasztpártnak, hogy *máskülönben a föld alá megy, és a kommunizmus felé fog fejlődni a parasztság mozgalma.*

Ugyancsak a kommunizmus réme nevében tiltakozik a pesti *Magyarság* című újságban a már említett Milotay azellen, hogy a kormány itt-ott elnyomja ezt a szervezkedést. Mert — mondja nagyon találóan — a mai államrendnek szüksége van ilyen álellenzéki mozgalomra. Nagyatádi is azzal követte el legnagyobb hibáját, hogy túl korán ment be a kormányba. *Ezért vesztette el népszerűségét a parasztság körében.*

A helyzet bizony ma az, hogy *„akármerre megy a magyar Alföldön, mindenütt a forradalom rémével találkozik"*. Ezellen kéne valami jó kisgazda-szervezkedés.

„Mert most csak egy nyitott ablak van: a szocializmus. *A kommunista szervezkedés elérhetetlen, megfoghatatlan, bebörtönözhetetlen, mint a levegő.* Maholnap csak ez az egy nyílás lesz, ahonnan napfény és világosság jut a földmívességhez. . ."

Maholnap — mondja Milotay. Sok jel mutat arra, hogy inkább ma, mint holnap.

Dorozsmán már a *forradalom mellett* tüntettek a parasztok. Maróthy Istvánt, az ottani földmívespárt elnökét már azért tartóztatták le, mert azt hirdette, hogy *nemsokára jönni kell a parasztkormánynak és a forradalomnak.* Kazinczy Pál cipészmestert és Bodó Lajosnét szintén azért csukták be. A Szatmár megyei Penészleken — egy pesti újság cikke szerint — a földművesség napról napra várja az *oroszországi vörösök eljöttét.* És a cikkíró, a már idézett Oláh György, riadtan állapítja meg, hogy mennyire izgatja már a nép gondolatait ez a két szó: *oroszországi vörösök.*

Budapesten és az ország minden nagyobb városában, hetenként, havonként rendeznek Horthy—Bethlenék pribékjei nagy kommunista hajtóvadászatot. Fognak is sokat, de hasztalan, mert *„a forradalom az bebörtönözhetetlen, megfoghatatlan, olyan az, mint a levegő!"*

Tizenkét éve járja már az úri ricsaj, az ellenforradalom dáridója, a hazafias maskarabál. Ütött a tizenkettedik óra, itt az éjfél, most le kell vetni az álarcokat, az álruhákat. Aki pedig még mindig nem akarja letenni a cifra cafrangokat, arról mi rántjuk le. Most végre látni akarjuk, hogy is néznek ki a pőrére vetkőztetett nagyságok és hazugságok.

Le azzal a főpapi palásttal, hadd lássuk egyszer a kapzsi képmutatásnak azt a lólábát, amit alatta rejtegetnek.

Hol volt az a szeretet, amit Krisztus, a szegények prófétája nevében hirdettek? Talán azon a 300 000 holdnyi zsíros földön látni, amit orcátlanul kihasítottak a nép testéből, és amiből ma sem akarnak egy talpalatnyit se leadni?

Talán a *zirci apátságtól* tanuljuk a „keresztény szeretetet", aki elkergette sokesztendős uradalmi cselédeit csak azért, hogy fele béren fogadja vissza őket?

Vagy talán a *pápa* a példaképe a krisztusi szegénységnek? Aki kétmilliárdot zsebelt be *Mussolinitől*, aminek fejében megáldotta annak a néptipró és bérgyilkosokkal uralkodó kormányzatát?

A Békekrisztus nevében áldották meg az egyház urai a gázbombákat és később a Horthy-pribékek herélőkéseit.

Aztán hol és mikor verték ki az uzsorás kufárokat a templom csarnokaiból, a bibliai Krisztus példája szerint, aki még a kamatszedést is elkárhoztatta? Papjainknál épp az ellenkezőjét láttuk, hiszen ők ma a rabló kapitalizmus fő-fő szószólói.

*

Tizenkét esztendő óta jóformán alig lehetett mást hallani Magyarországon, mint a „nem, nem sohás" réjjákat, nemzeti hiszekegyet és revíziós szólamokat.

Lássuk, mit is jelentettek ezek a valóságban?

Először is a határrevíziós handabandák élén épp azokat látjuk, akik a háborút előidézték, kihívták, azután dicstelenül elvesztették, és végül aláírták a trianoni békeszerződést. Akik bevezették a románokat, hogy még azt is elhurcoltassák Magyarországról, amit talán a békeszerződés otthagyott volna.

Ezek az urak azok, akik Rothermere lordot, az angol újságkirályt körültömjénezték[18], és azt hitették el magukkal és másokkal is,

hogy az angol mágnás úri passzióból képes visszacsinálni azt, amit a kis- és nagyantant hatalmai kierőszakoltak. Persze, a Rothermere-akció csúnya kudarccal végződött. Ám ha a kalandos terv sikerült is volna, épp hazafias mágnásaink vágtak volna hozzá savanyú képet. Az egyikük ki is bökkentette, hogy a Rothermere-féle határrendezés révén Magyarország megint csak búzatermő területtel nagyobbodnék, az pedig még jobban lenyomná a búzaárakat. Amiből megint kitűnik, hogy ezeknél a hazafiaknál a magtár kérdése előbbre való a határkérdésnél.

De hiszen ezek az urak maguk is nagyon jól tudják, hogy a békeszerződés revíziójával olyan állapotokat akarnak visszahozni, amik magukban is rosszak voltak, amik miatt ránkszakadt a háború. És ha valami úton-módon egész Romániát és egész Jugoszláviát vagy Csehszlovákiát Magyarországhoz csatolnák, a mai nyomorúságon azzal se segítenének. Legföljebb a rongyos Kis-Magyarországból egy még rongyosabb Nagy-Magyarország lenne.

Mert hiszen ott van a győztes Románia és Lengyelország példája. Hiába duzzasztották kétszer akkorára a területüket, a gazdasági helyzetük nemhogy megjavult volna, hanem inkább megrosszabbodott.

Ez a határrevízió, ahogy a hűhós hazafiak hirdetik, békés úton el se képzelhető. És az új háború Magyarországra — még az alig elgondolható győzelem esetén is — csak szörnyű szerencsétlenséget hozna. Mert ez a háború nem lenne más, mint hogy egyik koldus ország belegyőz a másik koldusállamba.

A trianoni békeszerződést úgy megváltoztatni, ahogy azt a kardcsörtető leventevezérek hirdetik, képtelenség. *A mai állapotok fönntartása is az.* A versailles-i és a trianoni békeszerződés[19] nemcsak igazságtalan, hanem tarthatatlan is. De ezeken csak egyféleképpen lehet segíteni. Úgy, hogy Magyarország városi és földműves munkássága megteremti a dolgozó tömegekre épített új állami rendet. Az ilyen magyar államnak nagy hatása lesz a szomszéd országokra is, mint ahogy az októberi és a márciusi forradalomnak is megvolt a maga hatása. A szocialista munkás- és parasztállam erős rokonmozgalmakat fog kiváltani a szomszédos országokban, amik megteremtik az alapját egy olyan testvéri együttműködésnek, ami százszor többet ér, mint a régi területnek felében vagy harmadában való visszafoglalása.

A magyar határok nagyobb arányú és igazságos átrendezése szerintem csakis a dolgozók önrendelkezési joga alapján gondolható el. Az új Magyarország és ennek forradalmi kisugárzása alatt megújhodó szomszéd államok között viszont a határkérdésnek már sokkal kisebb jelentősége lesz, mint amilyet a nemzetiségi acsarkodásokból élő magyar—román vagy cseh „hazaffyak" adtak neki.

Ha létrejön a dolgozók gazdasági és szociális érdekközössége alapján *a dunai országok szövetsége*, azon belül megszűnik a nemzetiségi elnyomás, ezzel eltűnnek a mai mesterségesen szított ellentétek, és elhalványulnak azok a határvonalak is, amiket a mai rend politikusai húztak a népek közé.

A különbség köztünk és a hűhós revízióshazafiság között — egyebek közt — az is, hogy ahelyett, hogy a határrendezés címén belerendezzük magunkat újabb igazságtalanságokba, ahelyett, hogy kizárólag földrajzi célokat követnénk, mi olyan rendezést akarunk, ami gyökeresen kiirtja a régi bajokat, és új talapzatra építi föl a dolgozók Magyarországát, a dolgozók Európáját.

HOGY OLDOTTÁK MEG A PARASZTKÉRDÉST OROSZORSZÁGBAN?

Mialatt Magyarország, Európa és Amerika a válság örvénye mélyén vonaglik, lássuk, mi történik Oroszországban? Hogy van az, hogy a vörös kormányzat még mindig él, holott minden héten legalább egyszer elkántálják a halálát?

A kommunista forradalom első nagy cselekedete az volt, hogy a földkérdést a parasztsággal egyetértően, sőt együttesen rendezte.

Ez a magyarázata annak, hogy miért volt képes ez a több oldalról, délről, északról, nyugatról és keletről megtámadott szovjetállam ellenségei felett diadalmaskodni. Mert bizonyos, hogy sem a maroknyi kommunista párt, sem a Vörös Hadsereg nem bírta volna kiverni a forradalom földjéről a fehérgárdisták antantpénzzel és fegyverrel megszervezett hatalmas hadait, ha a parasztság nem áll a szovjetállam oldalára! De hogyne segített volna neki, amikor látta, hogy csak ez védi meg a földjét. Mert ahová a Vrangel—Gyenyikin—Petljura-féle fehéruralom befészkelte magát,

ott ennek első ténye az volt, hogy elvette a már kiosztott földet, és visszaadta a hercegi és grófi uraknak vagy pópáknak.

A földhöz juttatott orosz parasztságnak véres harcokat kellett vívnia a visszatolakodó elnyomók ellen. De ez a hősi korszak már idestova tíz éve elmúlt, és bekövetkezett a munka korszaka. Ebben is óriási nehézségekkel kellett megküzdeni. Mert a polgárháború után rengeteg rom maradt vissza. (A kivert fehérek nem kevesebb, mint 7000 vasúti hidat robbantottak föl maguk mögött.) A zsírosparasztok, kihasználva az első évek nehézségeit, rávetették magukat a kisebb, szegényebb gazdákra, újra kiuzsorázták őket, összeharácsolva termékeiket és jószágaikat. Az orosz államnak pár évvel ezelőtt ismét hadat kellett üzennie — ezúttal nem a grófoknak és egyéb bojároknak, mert azok már túl voltak a határon —, de az újra fölkapaszkodó zsírosparasztságnak, *a kulákoknak*. Ezért kellett sokmilliárdos állami segítséggel megszervezni az új szövetkezeti gazdálkodási rendszert, aminek az az elve, hogy nemcsak megakadályozza a kisparasztság spekulációs kizsákmányolását, hanem a termelést is okszerűbbé és gazdaságosabbá, és a paraszt sorsát biztosabbá és jobbá teszi. Ezt a szövetkezeti gazdálkodást kolhoznak nevezik, amin belül minden gazda vagy munkás megtartja a maga egyéni vagyonkáját, házát-jószágát, csak a földet művelik meg közös munkával, közösen szerzett vagy bérelt géppel, alaposan kidolgozott terv szerint, ami versenyképessé teszi a paraszti üzemet a nagy gazdaságokkal.

*

Magyarországon is, amikor végrehajtjuk a földosztást, amiről korábban szóltam, gondoskodnunk kell olyan gazdálkodási rendszer bevezetéséről, ami a mai nehéz viszonyoknak megfelelőbb, és a versenyképességet biztosítja. A föld új elosztását, mint azt már 1919-ben is hirdettem[20], a szövetkezeti rendszer nagyszabású kiépítésével kell kiegészíteni. Mert nadrágszíjtelkeken nem lehet modern motorosekéket (traktorokat) alkalmazni. Ezért szükséges, hogy a föld megművelésének bizonyos ágait és a termények értékesítésének megfelelő részét is közösen szervezzük meg. Bár az orosz rendszer nagyon jónak látszik — már 30 millió orosz paraszt dolgozik ezekben a kolhozokban —, minden országnak saját különleges viszonyaihoz kell azt idomítani.

A múlt években megindult a nagy ipari és mezőgazdasági föllendülés is Oroszországban. Száz meg száz új gyártelep épült, újabb bányákat tártak fel, sok ezer kilométernyi új vasútvonalat meg hatalmas vízierőműveket építettek (48 óriási villanytelepet, amik közül egyesek vetélkednek a legnagyobb amerikai villamosművekkel). Az ország árutermelésének tömegét a cári idők hat és félmilliárd aranyrubel értékű termeléséről 21 milliárd arany rubelre emelték. Ugyanakkor, amikor Amerikában egyharmaddal csökkentették az automobilépítést, Oroszország meghatszorozta automobilgyártását. (Az eddigi 30 000 darab helyett évente 180 000 darabot gyárt.) *Ugyanakkor, amikor az egész világon nő a munkanélküliség, a Szovjetunióban nincs többé munkanélküli munkás, sőt külföldről kénytelenek szakmunkásokat hozatni.*

Ez az építőmunka egy nagy terv alapján megy végbe, amit *ötéves terv*nek neveztek el, de már most, a harmadik évben, befejezéséhez közeledik. Persze nagy áldozatokat kellett hozni érte, mert a külföldi tőkés világ nem adott hozzá pénzt vagy kölcsönt (hiszen inkább megfojtaná az orosz kormányt egy kanál vízben, nemhogy kölcsönt adjon neki), így az ország lakosságának magának kellett előteremteni azt, ami a nagy építőmunkához szükséges volt. Ezért sok olyan ipari termékről kellett egyelőre lemondania, amit eddig külföldről hoztak be, és amit a belföldi termelés még nem pótol. (Node e tekintetben a magyarországi parasztság se lehet elkényeztetve az utóbbi időkben, mert hiszen annak meg nincs miből ipari portékát vásárolni.)

De ahogy közeledik az ötéves terv befejezéséhez (egyes iparágakban harmadfél év alatt hajtották végre az ötéves programot), mindjobban könnyebbedik a helyzet az ipari áruk dolgában is. A siker nem kétséges, és már a mai Oroszország ellenségei is kénytelenek elismerni, hogy a szocialista állam nemcsak eléri, de túl is fogja haladni a nyugati országokat.

Persze az ellenséges polgári sajtó az egész világon igyekezett gáncsolni a világraszóló építési tervet. Eleinte azt mondták, hogy az egész csak szédelgés, mert az adatok hamisak, a gyárak nem épülnek, a vasutak nem járnak, viszont lázonganak a parasztok. De aztán be kellett vallaniuk, hogy bizony azok az új vasutak járnak, az új gyárkémények füstölnek, és viszont nem nagyon

lázonganak a parasztok... Node — azt mondták erre —, csak azért, mert „rabszolgamunkára fogták a lakosságot"...

Érdekes és jellemző, hogy nemcsak a polgári ellenforradalmi sajtó, rádió, meg papi szószék öntötte ezeket a hazug híreket. A szociáldemokrata párt is részt vett ebben a hajrában, mégpedig ugyancsak hangosan. A *Népszava* írója volt az. aki eleinte azt kifogásolta, hogy a Szovjet nem elég gyorsan lépteti életbe a tiszta szocialista gazdasági rendszert, hogy a Szovjet csak rombolni tud, de építeni nem. Most pedig, amikor valóban soha nem látott arányokban és tempóban folyik a szocialista élet megalapozása, akkor meg azzal ócsárolják a szociáldemokrata vezérek a Szovjetet, hogy túl gyors a tempó, emiatt fog a kommunizmus fölborulni.

Az igazság az, hogy ők ellenségei az orosz munkás és paraszt államnak, mert az a szocialis forradalom győzelmét bizonyítja. És akik tizenkét év óta egyebet se csinálnak, minthogy paktálnak az ellenforradalommal, akik eladták a munkást a háborúban és eladták a forradalomban is, *nem mernek az eljövendő új forradalom számonkérő széke elé állni.*

*

Akárhogy nézik, akárhogy támadják a reakciós szociáldemokrata vezérek a mai Oroszországot, azt le nem tagadhatja senki, hogy ez az első állam, mely valóban az ipari és mezőgazdasági dolgozókért él és harcol, és ha nem is hívják demokráciának azt a rendszert, ami ott uralkodik, a tény mégiscsak az, hogy ott az történik, amit a dolgozók érdeke és akarata diktál.

Ez az érdek kívánja meg azokat az áldozatokat, amiket ma hoznak a jövőért, és amiket úgy akarnak a gáncsvetők odaállítani mint kényszermunkát. Megengedem, hogy vannak emberek, akiket unszolni kell a dologra. Dehát a kapitalista urak, ők vajon szép szóval biztatták-e például a háború alatt a munkás és paraszt katonákat, amikor géppuskákat állítottak a hátuk mögé, és úgy kergették a fáradt és fásult tömegeket az ellenség elé?! Igaz, tettek néha szép ígéreteket is, de mindenki tudja, hogy ezek szemfényvesztő hazugságok voltak. Még a győztes államok se tartották be azokat az ígéreteket, amikkel az offenzívák előtt az ágyútölteléknek használt embertömegeket bódították. A hősök ma féllábon vagy mankón mehetnek verklizni a háború dicsőségét. *A mai orosz erőfeszítésben épp az a nagyszerű, hogy a munkások*

önmagukért, saját gyermekeikért, saját jövőjükért nélkülöznek, áldoznak és küzdenek, és nem a Weiss Manfrédekért, nem az Esterházyakért, nem az egri káptalanért!

MIÉRT USZÍTANAK HÁBORÚRA A SZOVJETUNIÓ ELLEN?

Nagy is a rémület New Yorktól Párizsig és Párizstól Budapestig. A bankár urak, a püspökök, a pénz és a föld hatalmasságai — miután a szovjeturalom összeomlásáról nem lehet többet beszélni — most a szovjethatalom borzalmas megnövekedésével ijesztgetik a világot.

És itt meg kell állapítani, hogy ez a veszedelem csakugyan fennáll. A szocialista Oroszország valóban veszélyezteti a mai burzsujvilágot.

Mert hiszen láttuk és számokkal is bizonyítottuk, hogy nemcsak Magyarországon és a legyőzött államokban, nemcsak egész Európában, hanem a dúsgazdag Amerikában is szörnyű válság pusztít mind a mezőgazdasági, mind az ipari, még a bankvilágban is. A raktárak és magtárak szakadásig zsúfolva vannak áruval. Évek óta eladatlan penészedik a búza, a kávé, a rizs, a gyapjú. A milliós tömegárugyártásra berendezett üzemek tovább ontják portékáikat, az autókat, a posztót; Kaliforniában megrothad a gyümölcs, Brazíliában a kávét a tengerbe dobják. Azok az amerikai bankok, amelyek előleget adtak a gazdáknak a búzatermésre, rendre buknak. Az Egyesült Államokban egy év alatt háromezer takarékpénztárat csuktak be. Az értékpapírok szédületes sebességgel zuhannak. 1929 októbere óta egyik börzekrach a másikat követi. A munkanélküliek száma százezrekkel növekszik hetenként. Angliában kettőről közel hárommillióra, Németországban háromról ötmillióra, az Egyesült Államokban négyről nyolcmillióra emelkedett két év alatt. *A mezőgazdasági munkanélkülieket számon se tartják.* Pedig magában Magyarországon sok százezren lehetnek, nem is szólva az átmeneti munkanélküliekről. Megbízható becslés szerint *húszmilliónál is nagyobb a világ munkanélkülijeinek tömege.* Ezt a roppant számot pedig meg kell ám szorozni legalább néggyel, ha a munkanélküliekkel éhező családtagok számát is tudni akarjuk. Tehát *nyolcvanmilliónyi ember nem vásárolhat*

ma semmit, és koplal, mialatt a búzát a disznóval etetik föl. Az idei télre komoly gazdasági szakemberek véleménye szerint újabb öt-hatmillióval fog növekedni a kapitalista országokban a munkanélküliek serege.

És a helyzet nem fog javulni, legalábbis a mai társadalmi rendben már nem. Inkább még rosszabbodni fog. Főképp, ha Amerika átdobja ötvenmillió véka búzafölöslegét fele áron — a válság elviselhetetlenné fog válni.

Ilyen viszonyok között érthető, hogy a kapitalizmus körülhordozza a véres kardot, és mint egyetlen mentséget, a Szovjetunió elleni szent háborút hirdeti...

Mert mit fog az a munkás mondani, ha látja, hogy mialatt őt kidobják a gyárból az utcára, addig az oroszoknak nincs elég munkásuk! Mit fog az a földműves mondani, ha látja, hogy amíg ő pusztul a szörnyű ínségben, addig az orosz paraszt olyan jólétben él, mint még soha! Mert azt ám rövidesen látni fogja!

A tőkésvilág tud számolni, és ezért jól tudja, hogyha még két-három évig így mennek a dolgok, akkor a 160 milliós nagy szovjet birodalom, mely máris egyötödét foglalja el a világnak, olyan gazdasági hatalommá fejlődik, amivel többé nem birkózik meg. Ahol, szemben az Európában és mindenütt romló kereseti viszonyokal, a munkabérek szabályszerűen és biztosan emelkednek; ahol, szemben a kapitalista világban folyton vadabbul hajszoló kizsákmányolással — a munkások nem nyolc-tíz, vagy mint Magyarországon is, 12—14 órát dolgoznak, hanem hetet, sőt az egészségtelen iparágban csak hatot és nemsokára ötöt, ahol a munka úgy van beosztva, hogy a munkás csak négynapos munkahetet dolgozik, minden ötödik nap megszentelt vasárnapja a munkásnak. Ahol a gépet zsákmányolják ki, de azt alaposan, nem az embert.

Ez az a veszedelem, ez a csábító példa az, amitől a kapitalista világ reszket!

Mert hiába tiltják be a lapokat, hiába kobozzák el a röpiratokat, hiába fojtják bele az emberbe a szót, hiába verik és kínozzák a rendőr- és csendőrkopók a kommunistákat — mert ezek *mernek harcolni* a mai népsorvasztó állam ellen — hiába árasztják el a világot hazugsággal, hiába fizetik a munkásság soraiban ágáló sárga sztrájktörő és árulkodó ügynököket —akik a város és falu dolgozóit egymás ellen uszítják —, hiába vannak nekik autón járó csizmás miniszterei, hiába a darutoll, hiába huhog a papi maszlag

nem lehet már gátat építeni a folyton hangosabban kiáltó, dübörgő hívás elé, ami árad mint a víz, száll mint a levegő:

föld és város proletárjai egyesüljetek!
Tiétek a szó, akik a kaszát és kalapácsot fogjátok, mert
a ti kezetekben van az ország sorsa!

*

Ezért kell nekik a háború. Ezt a földrengést, ezt a világmegmozdulást akarják megelőzni.

Mert két világ áll egymással szemben: a régi és az új. *A régi*: a jobbágysors, az éhbér, az elnyomás, a tüdővész, a pálinka, a düledező szurtos viskó, lyukas csizma, csendőruralom, papi bolondítás — és ezzel átellenben a fényben úszó kastély, a gőgös bankpalota, a hazugság parlamentje.

Az új: paraszt- és munkásuralom, biztosított megélhetés, beteg-, rokkant- és aggkori biztosítás, ahol a terhes asszony négy havi állami ellátást élvez, ahol az ingyenes és általános népoktatás nemcsak törvény, de már-már százszázalékos valóság, ahol a munka nem szégyen vagy rabszolgasor, hanem az egyedüli tisztesség és méltóság.

A régiben: a kizsákmányolás, a profit, a termelési anarchia az úr, az egymást pusztító verseny, a nemzetek egymás ellen uszított acsarkodása és az ennek árnyékában lépkedő háború. *Az újban*: a köz javára szolgáló munka, ami nem ismer profitot, csak önköltséget és szociális kötelességeket; a tervszerű termelés, amit a tényleges szükségletek szabnak meg. És a népek békés testvérisége.

MIT KELL TENNÜNK?

Ez a két világrend nem férhet meg sokáig egy gyékényen. Az erősebbik fel fogja morzsolni a másikat. A népeknek választaniok kell, meg akarnak-e maradni a rothadó, pusztuló régi mellett, vagy haladni akarnak az új felé. Az én erős meggyőződésem az, hogy ez a harc csak a munka világának diadalával végződhet. Erre tanít a történelem, de erre vezetnek a válság tanulságai is.

És ne higgye valaki, hogy ezek afféle távoli jóslások. A végső összeütkozés, mint kozeli vihar fellege lebeg fölöttünk. Ez a harc rettenetes és pusztító lehet, ha a földművesség és a munkásság még egyszer kotélnek áll és háborúba engedi hajszolni magát az orosz munkásállam ellen. Ha azonban lesz elég ereje *a városi és falusi dolgozók frontját eggyé kovácsolni és fegyverét a kozös osztályellenség ellen fordítani, akkor ennek minden hadikészülődése összeomlik, mint egy kártyavár.*

Épp ezért már most is ki kell mondanunk, hogy *semmilyen háborúba, de legkevésbé a szovjetellenes testvérharcba nem hagyjuk magunkat elhurcoltatni!*

És általában fel kell lépnünk minden olyan uszítás ellen, ami éket akar verni a falu és város dolgozói közé. Meg kell jól értenünk, hogy csakis a kettőnek kozos kemény frontján törhet meg az ellenforradalom. A tanultabb, szervezettebb városi munkásság segítségét a földművesszegénység nem nélkülözheti, mint ahogy amaz tehetetlen, ha a mezei munkásság nem sorakozik mellé. Ezt azért kell különosen hangsúlyozni, mert hiszen tervszerű aknamunka folyik, mely minden alkalmat felhasznál arra, hogy az egységes front kialakulását megakadályozza.

Nem hiába kototte ki Bethlen a szociáldemokrata pártvezérekkel abban a híres paktumban, hogy lemondanak a falu szervezéséről, mert így akarták Horthyék biztosítani, hogy a városi munkásság ne kapja meg azokat a segédcsapatokat, amik nélkül harcában nem boldogulhat. És ezen a ponton is igazat kell adnom a kommunisták pártjának, mely éppen ezt az árulást veti a legélesebben a pesti szociáldemokrata vezérek szemére.

De amíg a dontő harc napja eljön, addig se szabad tétlenül maradnia a földművesszegénységnek. Szervezkednie kell és követelnie kell:

1) *az új foldosztást; a nagybirtokok kártérítés nélküli kisajátítását és a foldnélküliek és torpebirtokosok között való kiosztását a helyi foldosztó paraszt-tanácsok vezetése alatt,*

2) *a parasztszegénység, kisgazdák és kisiparosok adó, földváltság és uzsorakolcsón-tartozásainak törlését,*

3) *a tíz holdon aluli birtok és általában minden dolgozó munkás és paraszt mentesítését egyelőre minden adófizetés alól,*

4) *a földmunkásság és kubikosmunkásság legalább száz százalékos béremelését,*

5) *a földmunkásság sztrájk- és szervezkedési jogának elismerését,*

6) *a hűbéri adók, stólák, párbérek, robotok, és a derestörvény eltörlését,*

7) *a munkanélküli dolgozók állami segélyezését!*

Ezeknek az átmeneti könnyebbségeknek is kemény harc az ára.

Ezt a harcot, miután a Magyarországi Szociáldemokrata Párt teljesen föladta a forradalom ügyét, a városi proletárság élén a Kommunisták Magyarországi Pártja viszi.

A parasztság nem bízhatja magát sem a Mayer-Szijj-féle csizmás miniszterek és magyar kulákok, se pedig a Dénes-féle műparasztok kezére, hanem meg kell szerveznie a maga seregét és a városi proletársággal kell szövetkeznie.

„A föld és gyár munkásságának fölszabadulása csak saját műve lehet!"

Ebben a harcban a dolgozók csak láncaikat veszíthetik. A magyarországi dolgozóknak igazán nincs már más veszítenivalójuk.

Ebben a harcban és a harc minden frontján — engem mindig a dolgozók oldalán fogtok találni!

Párizs, 1931.

---

[1] Károlyi Mihály az emigráció éveiben mindig a magyar társadalom egyik legfontosabb problémájának a földkérdést tartotta. A magyar kommunistákkal együttműködve, velük egyetértve írta a *Tietek a föld!* című brosúrát, amelyet Párizsban adtak ki, majd Magyarországon illegálisan terjesztettek. A brosúra megírásához szükséges, az abban felhasznált adatok nagy részét a Kommunisták Magyarországi Pártja juttatta el Károlyi Mihályhoz. Károlyi e munkájában túljutott a földkérdésről vallott minden korábbi álláspontján, mert felismerte és hirdette, hogy a földért való harc Magyarországon csak a munkásosztállyal szoros szövetségben, a kommunista párt vezetésével lehet sikeres. A Horthy-rendszer rendőrsége a brosúra terjesztését — sőt olvasását is — üldözte, börtönnel sújtotta (l. II. 310. lapján).

[2] *Az októberi földreformról:* l. Jegyzetek.

[3] *Megáldották a herélőkéseket:* utalás az egyházi reakció és a fehérterrorista bandák együttműködésére.

[4] *Nemrég újra beutaztam ezt a világrészt:* Károlyi Mihály 1928-ban Mexikóban és 1930-ban az Amerikai Egyesült Államokban járt.

[5] *Sacco és Vanzetti esete:* l. Jegyzetek.

[6] *OMGE:* l. Jegyzetek.

[7] *Zöldhitel-rendszer:* a tőkés országokban (a felszabadulás előtti Magyarországon is) a még lábon álló gabonatermésre nyújtott hitel, illetve a vételár előlegezése. A kiuzsorázásnak roppant előnyös, a kisparasztok tavaszi végső megszorultságát (mikor már kifogynak az előző évi tartalékból) kihasználó

módszer, amellyel a vételárakat leszorították. A nagybirtokosok előnyösebb feltételek mellett vették igénybe.

[8] *Keresztény-nemzeti kurzus:* l. Jegyzetek.

[9] *Leventézés:* l. Jegyzetek.

[10] *Bethlen–Peyer-paktum:* l. Jegyzetek.

[11] *Nagyatádi-féle földreform:* l. Jegyzetek.

[12] *Boletta rendszer:* l. Jegyzetek.

[13] *Futura* (FUTURA, Magyar Szövetkezeti Központok Áruforgalmi R. T.): 1919-ben alapították a gabonamonopólium szerveként a Földművelésügyi Minisztérium, a Hangya, az Országos Központi Hitelszövetkezet, a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete részvételével. Évekig monopolhelyzete volt a gabonafelvásárlás terén – a gazdasági válság idején, mikor más, hasonló szervek is alakultak, ez a szerepe csökkent –, majd a harmincas évek végén és a második világháború alatt mint az egykézrendszer fő szerve ismét nagy szerephez jutott.

[14] *Szociáldemokraták előszedték az agrárprogramot:* utalás arra, hogy a gazdasági válság kibontakozásakor a kormány – a Bethlen–Peyer-paktum megállapodásával ellentétben – ismét megengedte a szociáldemokrata párt vidéki szervezkedését.

[15] *Kisgazdapárt megalakítása:* l. Jegyzetek.

[16] *Általános titkosat:* általános titkos választást.

[17] *Áchim András gyilkosa:* Áchim L. András, a parasztság nagybirtokellenes antifeudális harcának kitűnő képviselőjét – aki polgári demokratikus szabadságjogokat és földreformot követelt – a Zsilinszky testvérek 1911 májusában békéscsabai lakásán meggyilkolták.

[18] *Rothermere lord körültömjénezése* (rothermeriáda): l. Jegyzetek.

[19] *Versailles-i és trianoni békeszerződés:* l. Jegyzetek.

[20] *Azt már 1919-ben is hirdettem:* 1919 februárjában, saját birtokai felosztásának megkezdésekor többek között ezeket mondta Károlyi Mihály: „Szét fogjuk darabolni ezt a földet sok ezer és sok millió kis darabkára, hogy mindnyájan megkapjátok belőle azt a darabkát, ami nektek jár. De ha ti a magatok egyszerű termelőeszközeivel fogtok rátelepedni, hogy kiszedjétek abból a földből a kenyeret, akkor éhen haltok rajta. Az emberek csak tömegekbe szervezkedve tudnak magukon segíteni: ha egymás erejét is felhasználjátok, akkor megéltek. Az állam a maga erejével kevés ahhoz, hogy ilyen óriási fordulatokat véghezvigyen, ha az emberek egymáson nem segítenek, minden rombadől. Termelő szövetség! A ti jelszavatok ez legyen: termelő szövetségbe kell lépni! Ez meg fogja tartani nektek a földet, s meg fogja gyarapítani a föld termését. Csak a termelő szövetség: az embereknek társadalmi, gazdasági, politikai szervezettsége teszi néppé a népet." (Beszéd a kápolnai földosztás megkezdésekor. 1919. február 21.)

AZ 1928. ÉVI NAGY FÖLDFORRADALOM[1]

1931. november 18.

A Szovjetunióban jelenleg végbemenő nagy forradalom megértéséhez feltétlenül ismerni kell annak a háború előtti parasztságnak a fejlődését, mely különbözött a nyugati országok parasztságától.

Először is nem szabad megfeledkezni arról, mennyire elmaradott volt a cári Oroszország, ahol a lakosság 75 százaléka analfabéta volt, s ahol csak 1861-ben, II. Sándor uralkodása alatt törölték el a jobbágyrendszert[2].

A nyugati országokban a feudalizmus felszámolása után teljes mértékben érvényre jutott a magántulajdon elve és a szabadkereskedelem; Oroszországban azonban nem így történt.

A parasztok földje bizonyos fajta közösséghez tartozott, amelyet *mir*nek neveztek, míg az *artyel*nek nevezett szövetkezetek abból a célból alakultak, hogy közösen vásároljanak és béreljenek földeket. A *mir*, a faluközösség, lényegében véve majdnem általános és igen régi jelenség. Oroszországra jellemző sajátos vonásai a 18. század végétől, pontosabban II. Katalin cárnő kincstári reformjaitól datálódnak.

A típusforma az a *mir* volt, amelyben a földet a parasztok csoportjai között osztották fel. Ez a felosztás csak bizonyos időszakra — három, hat, huszonnégy évre — szólt; a terminus lejárta után, az Oroszországban szokásos háromévi forgós rendszernek megfelelően, újra felosztották a földeket.

Ez a primitív földbérlési mód természetesen sem az egyén, sem a nemzet szempontjából nem volt előnyös. A paraszt tudta,

hogy a neki osztott földön csak pár évig gazdálkodik, s ennélfogva nem volt hajlandó saját költségére talajjavításról gondoskodni.

Sztolipin földművelésügyi miniszter — akit 1911-ben meggyilkoltak — az 1905. évi forradalom nyomására agrárreformot vezetett be.[3] Ez azonban reakciós jellegű volt; azt a célt szolgálta, hogy szétbomlassza a *mir*eket, és kialakítsa a gazdag parasztok osztályát, amely a földet véglegesen tulajdonában tartván, azt jobban ki tudja aknázni.

Ez a reform csak részlegesen valósult meg, és egészen a cárizmus bukásáig a *mir*rendszer maradt az uralkodó forma. Amikor 1917-ben a forradalom megdöntötte a cárizmust, a nagybirtokrendszert is megsemmisítette, s ily módon elpusztította a régi rendszer agráralapjait.

Az 1918-as dekrétumban[4] Lenin kinyilvánította a földtulajdon azonnali és minden kártalanítás nélküli eltörlését; az egész föld az állam tulajdonába ment át. Sőt, a földbirtokosok, a kolostorok és templomok minden vagyona a szovjet parasztoké lett.

HARC A FÖLDEK KOLLEKTIVIZÁLÁSÁÉRT

1928-ban elhatározták[5], hogy nagy lépést tesznek a szocializmus egyik magasabb rendű formája felé. Összeállították az ötéves tervet, amelynek egyik lényeges része volt a paraszti földek kollektivizálása. A terv a magángazdaságok 13—14 százalékának kollektivizálását irányozta elő. De már 1931-ben elérték, hogy e gazdaságok 60 százaléka a kollektivizmus útjára lépett.

Ez a kampány, bár alig két évig tartott, néha igen hevesen folyt, s hol előretörés, hol visszavonulás jelezte útját.

Mindkét rész elkeseredetten küzdött. A kulákság nem volt hajlandó alkalmazkodni az új rendszerhez, s amikor látta, hogy a hatóságok nem engednek, inkább elpusztította állatállományát, mintsem hogy átengedje azt a kollektív gazdaságoknak. Ezt a harcot röviden a következőkben lehet összefoglalni:

A szegényparaszt (bednyak) nagyon örült annak, hogy üres kézzel is beléphet a szövetkezetbe. A középparaszt sem vonakodott, de nem akarván szerszámait vagy termelési eszközeit a kollektív gazdaságnak átadni, ezeket inkább olcsó áron piacra dobta (a kulákok hasznára); igavonó állatait pedig leölte, és elfogyasz-

totta maga, ha nem tudott túladni rajtuk. A gazdag parasztok (kulákok) meg arra törekedtek, hogy csalárd módon beférkőzzenek a kollektív gazdaságokba, s azokat belülről bomlasszák.

Látva a helyzetet, a kormány kötelességének tartotta, hogy megtörje a kulákok ellenállását. Azt a taktikát alkalmazta, hogy minden tőle telhető eszközzel kedvezett a kolhozba lépett középparasztoknak: csökkentette az adójukat, segítette őket gépekkel, vetőmaggal, hitelekkel stb. Ezek az intézkedések akkora hátrányokat okoztak a gazdag parasztnak, hogy kénytelen volt elhagyni földjét, illetve engedni azok kisajátítását. Akik fegyveres ellenállást tanúsítottak, azokat deportálták az ország más vidékeire, hogy ott új kolóniákat szervezzenek.

Ami a parasztságnak a kollektivizálással kapcsolatos magatartását illeti, itt két elemet kell megkülönböztetni: először a gazdasági elemet, másodszor a pszichológiai elemet.

A parasztság összetétele a következő:

A paraszti lakosság 10 százaléka proletár; 23,3 százaléka félproletár; 62,8 százaléka kistőkés gazdálkodó; 3,9 százaléka kulák.

Pszichológiai szempontból nézve azonban az osztályozás nem ilyen egyszerű. Azt tapasztaltam, hogy a harminc éven aluli *új generáció*, neveltetése és az állandó propaganda következtében, ragaszkodik a kollektivizáláshoz, tekintet nélkül azokra a közvetlen előnyökre, melyeket abból húzhat.

Az orosz paraszt pszichéje egészen más, mint a többi ország parasztjaié. A fiatal orosz paraszt elvesztette azt a bizalmatlanságot, amely másutt a föld emberét jellemzi az államhoz való viszonyában. Itt a rendszer földet ígért neki, s ígéretét be is váltotta. Ha ma jövedelmezőbb szisztémát ígér neki, szilárdan hisz és bízik benne.

*

Ha definiálni akarjuk az orosz földművelés legjellemzőbb formáit, mellőzve az egyéni gazdaságokat, amelyek — mint láttuk — a közeljövőben el fognak tűnni, akkor a következő kategóriákat kell megemlítenünk:

1) Szovhozok; ezek olyan gazdaságok, melyek az állam számlájára dolgoznak.

2) Kolhozok; a kolhoz mezőgazdák és mezőgazdasági munkások szövetkezete a föld közös megművelésére. Ezek a kolhozok (háború előtti szóval artyeleknek is nevezik őket) nem abszolút

értelemben vett kollektív gazdaságok, mert még meglelhetők bennük a magántulajdon nyomai. A kollektivizálásnak ez a legelterjedtebb formája.

3) Kommunák; ezekben teljes a föld, a jószág stb. kollektív tulajdona, s tagjai egyáltalán nem folytatnak magángazdálkodást.

A fenti osztályozás kétségkívül többé-kevésbé önkényes, mivel nagyon nehéz pontos határt vonni e különböző típusok között. Rugalmasságuk ugyanis számos variációt tesz lehetségessé, főleg a kolhozokban, melyeknek végleges típusa még nem alakult ki.

Az ötéves terv előirányzata szerint a kollektív gazdaságok vetésterületének el kell érnie a 20 millió 600 ezer hektárt. Mivel azonban csak az idén is 40 millió hektárral bővült a kollektív gazdaságok területe, a kollektivizált földek összege 1931-ben már 78 millió 500 ezer hektárra rúg. A tervet tehát majdnem 400 százalékra teljesítették. A kolhozok a gazdaságoknak nem az előirányzott 25 százalékát, hanem 60 százalékát foglalják magukban.

A kolhozok nagysága igen különböző. Vannak kis kolhozok, melyek csak 297 hektáron gazdálkodnak, s vannak olyanok, amelyek ötezer 110 hektár földdel rendelkeznek. Ha tekintetbe vesszük a *kusztok*at, amelyek egy-egy vidék kolhozait foglalják csoportba, a nagy kollektív gazdaságok átlagos kiterjedését nyolcezer hektárban állapíthatjuk meg, de már szó van arról, hogy 50—70 ezer hektáros kollektív gazdaságokat fognak szervezni.

Általában az a tendencia, hogy a kolhozokat megnöveljék és ugyanakkor specializálják is. Ez ad tápot annak a kritikának, hogy Oroszországban az etatizmus tendenciája rajzolódik ki, s a paraszt agrárproletárrá válik. Azt is kifogásolják, hogy az egyén életszínvonala csak a kolhoz és a szovjet állam prosperálása révén emelhető, s hogy az egyéni érdekek túlságosan is a közösségi érdekeknek vannak alárendelve. Erre a bolsevikok így válaszolnak: Oroszországban nincs többé *proletariátus*, ez a megjelölés csak a kapitalista országokban létezhet, ahol a kizsákmányoltakat és az elnyomottakat jelenti. Oroszországban a *rabotnyik*ok (munkások) a gazdák. Elismerik, hogy az állam egyre növekvő befolyást gyakorol a kollektív gazdaságokra, de véleményük szerint ez nem áll ellentétben a kommunizmusnak és a kollektív gazdaságok autonómiájának az alapelveivel. Ami pedig azt a vádat illeti, hogy az egyént elnyomják, ismét csak azzal válaszolnak: az egyén által hozott áldozatok szükségesek s megfelelnek a marxista doktriná-

nak. Egyben visszafordítják az ellenük felhozott érvet, s azt mondják: a kapitalista világ is követel áldozatokat az egyéntől. A kapitalista világban azt hirdetik, hogy az egyéni érdekek mellett vannak magasabb rendű érdekek, mint például a haza, a vallás, s az egyénnek kötelessége ezekért feláldozni magát.

ÁLLAMI GAZDASÁGOK VAGY SZOVHOZOK

Technikai szempontból vitathatatlanul a szovhozok képviselik a szovjet mezőgazdaság legfejlettebb formáját. Ismétlem, technikai szempontból, mert véleményem szerint a szocializmus irányított kollektivitás, nem pedig egyszerű etatista gazdaság, melyet a kommunák csoportjainak kozreműködése nélkül irányítanak.

A szovhozokat (régi állami uradalmakat) 1928-ban újjászervezték, hogy visszanyerjék azt a gabonamennyiséget, amelyet a mezőgazdaság primitív szervezése, a kulákok szabotálása és a föld felaprózása következtében az állam elvesztett. A szovhozok megteremtését egy politikai ok is indokolttá tette: az állam függetleníteni akarta magát a gazdag parasztoktól, akik mindaddig jóformán egyedül szállítottak neki gabonát. Az állam úgy tervezte, hogy a szovhozok fogják megtermelni azt a 100 millió pudot (egy pud 16,38 kg), amit a kulákok addig szállítottak neki. 1931-ben ennél a mennyiségnél jóval többet termeltek a szovhozok, és nem kétséges, hogy 1932-re elérik a 200 millió pudot, vagyis az előirányzott mennyiség kétszeresét.

Eleinte minden állami területen szerveztek ilyen szovhozokat. Mivel azonban összes területük (kétmillió hektár) sem mutatkozott elegendőnek a nagyszabású program megvalósításához, az állam más területeket is keresett.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy a cárizmus illetékes tényezői annak idején kijelentették, miszerint Oroszországban nincsenek már művelésre alkalmas szűzföldek. A Szovjetunió szakemberei azonban 400 millió hektár művelhető, de még kiaknázatlan területet fedeztek fel, s ebből tízmillió hektárt a szovhozoknak juttattak.

Ezek a szűzföldek kettős előnyt jelentettek: először is több évig lehet őket művelni trágyázás nélkül; másodszor, nem lakott területek lévén, nagy mennyiségű felesleget tudnak adni, mert a ter-

melt mennyiségből csupán annak a kis számú munkásnak a táplálékát kell levonni, akik gépi erővel e földeket megművelik.

Az ötéves terv azt irányozta elő, hogy a szovhozok a nekik juttatott szűzföldekből négymillió hektárt fognak művelés alá venni; de már ma több mint tízmillió a megművelt terület nagysága.

A szovhozokat övezetek szerint és terményeik alapján kategorizálták. Vannak, amelyek gabonát termelnek, mások állattenyésztéssel foglalkoznak, megint mások ipari növények (len, gyapot), vagy tea, narancs és egyéb gyümölcsfajták termesztésére specializálódtak.

Specialitásuknak megfelelően ezek a szovhozok kereskedelmi trösztökbe vannak csoportosítva.

Területük 30 és 220 ezer hektár között mozog, s állandóan növelik nagyságukat. Ennek a tendenciának az a magyarázata, hogy nagy területeken jobban ki lehet használni a gépeket. Az általam meglátogatott szovhozok között a verbljudi 121 ezer 500 hektárt foglal el, a „Gigant" pedig kétszer akkora: hossza 86 kilométer, szélessége 63 kilométer. Arra utaztunkban messze előttünk az út közepén víztükrök csillantak fel néha a napsütésben: délibáb játéka volt mindez. A magyar rónaság jutott róla az eszembe. Vajon viszontlátom-e valaha?

Egész délelőtt 80 kilométeres sebességgel robogtunk a végtelen tájakon, s végül megálltunk egy helyen, ahol kombájnok meg traktorok állomásoztak; a gépkezelők és a mezőgazdasági munkások sátrakban és lakókocsikban tanyáztak. Az ilyenfajta szovhozban száz dolgozó közül mindössze tíz paraszt a szó voltaképpeni értelmében; a többi gépész, agronómus és traktoros. Aratás és szántás idején előfordul, hogy éjjel is folyik a munka fényszórók világánál.

Valósággal az amerikai Far-West[6] képe tárult elénk. Ezeken a síkságokon, melyeket ma traktorok százai szántanak, hosszú évszázadokon át legfeljebb csak kozáklovak patái dübörögtek.

Verbljud fehéren bukkan elő az aranyló gabona óceánjából. Itt a szovhoz cementszíve. Ez a centrum nem hasonlít semmilyen falu vagy nagybirtok központjára. Valóságos gabonagyár. A távírópóznákkal szegélyezett utak belevesznek a messzeségbe. Sehol egy fa, sehol egy bokor — mindenütt szögletes cementépítmények: lakások, iskolák, garázsok, kocsiszínek, irodák, silók. A fehérre meszelt vendéglő egyedüli díszei: Lenin és Sztálin képmásai, élénk színű plakátok, az ötéves tervnek négy év alatti végrehajtását szemlél-

tető grafikonok, meg az egyik sarokban a *faliújság*. Egy másik épületet az amerikai technikusoknak tartanak fenn, ők mindig külon csoportot alkotnak, s megőrzik tengerentúli szokásaikat. Amerikai módon étkeznek, és úgy élnek itt, mintha odahaza lennének. Éppen július 4-én érkeztünk meg, az amerikai fuggetlenség emléknapján. Ebből az alkalomból felvonták a csillagos lobogót, nagy oròmére azoknak az amerikai holgyeknek, akik a Volgától együtt utaztak velünk.

A műhelyek melletti épület a mezőgazdasági múzeumot és a vetőmagnemesítés céljait szolgáló laboratóriumokat foglalja magában. A múzeum egyike azoknak a mintaszerű múzeumoknak, amelyeket mindenfelé meg lehet találni a Szovjetunióban. Térképei, grafikonjai, statisztikai táblázatai bámulatosan világosak, áttekinthetőek és tomorek. Még a laikusok is megértik belőlük a gépesített mezőgazdaságra vonatkozó tudnivalókat.

Az éjszakát az újonnan érkezetteknek fenntartott szobákban toltöttük, majd másnap elindultunk a Don menti Rosztov felé, ahol a híres „Szelmasztroj" üzem működik, amely évente egymaga 130 millió rubel értékben állít elő mezőgazdasági gépeket. Vagyis tobbet termel, mint amennyit a cári Oroszország gyárai együttvéve termeltek (120 millió rubel).

MEZŐGAZDASÁGI FELSZERELÉS

A Szovjetunió hallatlan erőfeszítéseket tesz, hogy ellássa a kollektív gazdaságokat a szükséges gépekkel. 1930-ban 321 millió rubelt fordított e célra, otszor annyit, mint a régi Oroszország. A legnagyobb négy üzem traktorgyártási programja 1931—1932-re a következő:

Sztálingrád (Volga) — 30 000; Harkov (Ukrajna) — 50 000; Cseljabinszk (Szibéria) — 40 000; Leningrád (Putyilov gyár) — 20 000; ez osszesen 140 ezer traktor.

Jelenleg már 200 ezer traktor dolgozik a foldeken. Jovőre ez a szám megkétszereződik, és a traktorgyártás ebben az ütemben folyik majd tovább. Hogy ennek az erőfeszítésnek perspektíváját megérthessük, hasonlítsuk ossze az Egyesult Államok traktorgyártásával.

Az Amerikai Egyesült Államokban 1919-ben 80 ezer, 1930-ban pedig egymillió traktor volt, az évi szaporulat tehát 83 ezer 636

darab. Oroszországban viszont — mint láttuk — évente majdnem kétszer annyi traktor gyártása van előirányozva.

Még frappánsabb eredményt kapunk, ha a két ország kombájngyártását hasonlítjuk össze.

Az Egyesült Államoknak 1928-ban 29 ezer kombájnja volt; Oroszországnak 1928-ban, 1500, 1930-ban 1600, 1931-ben 5260. Mihelyt azonban gyártani kezdik az újfajta kombájnokat, 1932—1933-tól fogva az évi termelés el fogja érni a 21 ezret.

Más szóval a Szovjetunió egy év alatt majdnem annyi kombájnt fog gyártani, mint amennyi 1928-ban összesen volt az Amerikai Egyesült Államokban.

Érdekes megemlíteni, hogy az Amerikai Egyesült Államokban a traktorok 400—600 órát dolgoznak évente, a Szovjetunióban viszont 2500 órát. Ez a jelentős különbség abból a tényből adódik, hogy Amerikában nem lehet maximálisan kihasználni a gépeket; teljesítményük a magánbirtokok nagyságától függ.

KÉT NEMZEDÉK

A kolhozelnöknél vagyunk, Boaróban. Háza a falu közepén áll, itt él öreg szüleivel együtt.

Egészen fiatal ember. Egész napi szemlélődés után körülültük az asztalt, és kvaszt iszogatva beszélgettünk.

— Tehát a fizetések nem egyformák ?

— Nem. Négy bérkategóriánk van. Kocsisaink, tehenészeink és juhászaink egy rubelt kapnak naponta, munkásaink egy rubel ötvenet, az irodai alkalmazottak meg a gépészek két rubelt. De a napi kifizetés csak nagyon ritkán fordul elő. A tagok általában az év végén kapják meg a pénzüket, és abból tudják, mennyit kerestek naponta. Addig is előlegeket kapnak pénzben és természetben. A nem kielégítő módon dolgozó tagokat először figyelmeztetjük, s ha azután sem javulnak meg, kizárjuk őket.

— Hány napot dolgoznak egy évben?

— Csak 180—200 napot, a klíma miatt ... Itt hosszú és kemény a tél.

Ebben a pillanatban egymást taszigálva egy csoport traktoros jött be a szobába. Hangosan beszéltek és nevetgéltek, de én folytattam kérdezősködésemet:

— És mit csinálnak akkor, ha a kolhoz veszteségesen termel?

— Ha egy kolhoz rosszul dolgozik — felelte a fiatal elnök vállat vonva —, ennek a következményei nem olyanok, mintha egy tőkés vállalkozásról lenne szó. A kolhoznak nem kell csődtől félnie, mert az állam támogatja. Nincs *kockázat*, mivel a föld *nem kerül semmibe*.

— Mennyit kerestek a régi rendszerben?

— Ó, többet! — kiáltott fel egy öreg, aki a sarokban üldögélt.

— Igen, de nagyapa elfelejti, hogy az öregek meg a betegek nem kerestek semmit akkoriban, és az iskola sem volt ingyenes — vetette ellene az egyik leány.

— Hát az adók? Azokról is megfeledkezik. Látja kérem, nagyapa még mindig nem értette meg, hogy minden a mienk, maga az állam is.

Ismét a fiatal elnök felé fordultam:

— És a termelés eredményesebb most?

— Meghiszem azt! Gondolja csak el, azelőtt hozzávetőleg 44 pud gabonát takarítottunk be egy gyeszjatyina földről, az idén pedig elérjük az 54 pudot is, jóllehet aszályos volt ez az esztendő.

— Meg aztán még egy nagy előnyünk van — tette hozzá egy negyedik valaki —, az, hogy a gépekkel sokkal gyorsabban megy a munka. Amihez régen harminc nap kellett, azt most elvégezzük tizenegy nap alatt. És a vetőmag? — kiáltott fel barátja vállára csapva. — Nem kapunk-e olyan szelektált vetőmagot, amely sokkal jobban bírja a szárazságot?

Nagyapó azonban csak rázogatta a fejét a sarokban. Láthatólag ingerelték őt az új rendszert dicsérő megjegyzések.

— No persze — szólalt meg aztán, tarkóját vakargatva a sok munkától deformálódott, földszínű ujjaival —, no persze, meg vannak elégedve a kölykök, főleg amióta arra tanították őket, hogy megvessék a szüleiket . . . Szomorú még nézni is! Már templomba se járnak! Az én fiam is olyan, mint ezek a fiatalok itt, élhal a kommunizmusért. Hát jól van, ha ez szórakoztatja őket, én nem bánom, de nekem hagyjanak békét a meséikkel, amiktől állva elalszik az ember, és főleg hagyják meg nekem a vallásomat!

És felém fordulva ezt kérdezte tőlem:

— Elvégre jogom van hozzá, nem igaz?

Unokája, a kolhozelnok elnevette magát.

— Igen — mondotta —, de amit nagyapa vallásnak nevez, az egy rakás babona.

— Bezárták a templomot? — kérdeztem tőle.

— Nem — felelte nevetve —, de a fiatalok nem járnak már oda, és a pap alig tud megélni a környék négy falujából.

Az öreg látva, hogy jóakarattal hallgattam szavait, nekibátorodott:

— Látja, tovariscs, azelőtt én vettem fel a gyerekeim keresményét, de most maguk vágják zsebre a bérüket, amit közvetlenül a kolhoz fizet ki nekik, még a kis Szonja is, pedig még csak tizenhat éves mindössze. Így aztán nekem semmim sincs.

Unokája felállt, vállon veregette, és mosolyogva mondta neki:

— Nono, nagyapa, ne feledd, hogy a kolhoz táplál téged.

*

A háború előtt is jártam Oroszországban, s mostani utazásom során nagyon meglepett, mennyire élesen áll szemben a két nemzedék; bár ugyanazon a nyelven beszélnek, mégsem értik meg már egymást.

Jellegzetes vonás az is, hogy a nő részt vesz a közös élet minden megnyilvánulásában. Nem egyszerű emancipációról, a törvény előtti egyenlőségről van szó, hanem abszolút egyenlőségről, melyet az egész közvélemény elfogadott. Oroszországban ma már senki sem csodálkozik azon, hogy vannak női traktorosok, villamosvezetők, sőt gyárigazgatók is. Némelyik várost, például Tvert majdnem kizárólag nők kormányozzák. Az orosz orvosok 65 százaléka nő, és még a vezérkarban is van két női tábornok.

Sokat beszélgettem mindezekről azokban a kolhozokban, melyeket meglátogattam. A fiatalok lelkesedése és az öregek rezignációja szolgáltak mindig *Leitmotiv* gyanánt.

Az orosz falu átalakult. Nem él már abszolút elszigeteltségben. Hosszú letargiájából felébredve, egyre közvetlenebb kapcsolatba lép a külvilággal. Az ellenőrző bizottságok, az intenzív propaganda, az analfabetizmus erőteljes felszámolása — íme, ennek az átalakulásnak legfontosabb tényezői.

Marstadt nevű nagy faluban végighallgattam egy hangversenyt, amelyen egy hegedűművész és tobb énekes lépett fel. Az előadást egy kultúrházzá átalakított templomban tartották. A bejárat fölött a sarló és a kalapács kivilágított emblémája

ragyogott. A közönség az egykori templomi padokban ült. Remek koncert volt, és a paraszti tömeg mélységes odaadással élvezte — ebben is egyik tanúbizonyságát láttam annak az erőfeszítésnek, amely a falu kulturális színvonalának emelésére irányul. S azon az estén felidéztem emlékezetemben azokat az orosz vidékeket, ahol megfordultam a háború előtt és a háború idején. Lelki szemeim előtt felbukkant az a paraszthá z, ahol mint tiszt be voltam kvártélyozva: a nagy kemence mögött tyúkok költöttek, és a nyomor, a szenny, a tudatlanság elviselhetetlenné tette a szörnyű odú légkörét. Azok a falvak, ahol egy-egy alkoholtól tompult agyú pópa jelentette a kultúrát és a civilizációt — jobban mondva azok karikatúráját –, most lidércnyomásos álomképnek tűntek az új falvak mellett, melyeket a Volga mentén meglátogattam.

Nem vitás, hogy Oroszországban még megvannak nyomai e régi világnak, amelyet olyannyira sajnálnak a nemzeti pittoreszkségre áhítozó bizonyos körök. Ám az sem vitás, hogy óriási és általános erőfeszítések történnek e nyomok eltüntetésére.

A „LENIN" -KOMMUNA

Bármily furcsán hangzik is, de tény és való, hogy a „Lenin"-kommuna Amerikában alakult meg.

1922-ben, amikor az Újvilágba eljutott a híre, hogy Oroszországban felosztották a földet, 57 orosz paraszt, aki már vagy húsz éve vándorolt ki az Amerikai Egyesült Államokba, elhatározta a hazatérést. 53 férfi és négy nő. Tervük valóraváltását azzal kezdték, hogy 35 ezer dollár értékben négy traktort meg öt vetőgépet vásároltak, s két embert előreküldtek az új Oroszországba, hogy tárgyaljanak a szovjet kormánnyal.

A kis kolónia 1922 áprilisában meg is érkezett Libavába, s nekilátott annak az 1000 hektár földnek a megműveléséhez, amelyet Obolenszkaja hercegnő egykori 7000 hektáros birtokából utaltak ki a részükre. Hamarosan más parasztok is csatlakoztak hozzájuk, s ezek 1500 hektárral növelték a közösség földjét. A kolónia jelenlegi 1350 lakosa közül sokan folyékonyan beszélnek angolul, mert Amerikában szolgálták le katonaéveiket, és alig két-három éve telepedtek át az Újvilágból egy még újabb

világba. Amikor pár szóból álló orosz tudásomat összeszedve megkérdeztem a sofőrt, meddig kell még autóznunk, hamisítatlan amerikai *slang*ben válaszolta, hogy egy óra múlva megérkezünk.

Végül az országútról letértünk egy bekötő útra.

— Itt kezdődik a mi birtokunk — mondta a sofőr.

Szemmel láthatóan büszke volt rá, és a legkisebb részletekre is felhívta figyelmemet.

— Látja ott azokat a nyírfákat? Az a mi parkunk. A kastély leégett. Nem a bolsevikok gyújtották fel, hanem a banditák. Sok volt belőlük, mielőtt mi idejöttünk.

Középen egy gerendaház emelkedett, amilyeneket az amerikai Far Westen lehet látni. Ez volt a főépület. Az embernek olyan érzése támadt, mintha az erdő kellős közepén járna. Ez a ház teljes egészében fából épült, és falaiból a fenyők üdítően pompás illata áradt.

A kommuna elnöke kezet szorított velem, s angol nyelven rövidke üdvözlő beszédet mondott.

A kommuna öt részre oszlik. A középső, legfontosabb rész 700 tagot számlál, a második 200-at, a harmadik és a negyedik együttesen 250-et, az ötödik 200-at. Az 1350 ember közül 900-an dolgoznak, a többi öreg és gyermek.

Ez a kis falanszter nem utópia, hiszen már tíz éve áll fenn, s minden nehézséget sikerült legyűrnie. Ami leginkább meglepi a látogatót, az a tagság erős közösségi szelleme. A régi értelemben vett családi tűzhely eltűnt; helyébe a *legnagyobb családi közösség* lépett. Itt minden ragyog a tisztaságtól; a fehérre meszelt szobák makulátlanok, a kis függönyökkel ellátott ablakok tükörfényesek. Mindenütt az elmaradhatatlan Lenin-kép és a rádiókészülék.

Csodálkoztam, hogy nem látok sehol gyermekeket.

— És hol helyezték el a gyermekeiket? — kérdeztem tőlük.

— Ők külön házakban töltik a nappalt — felelték. — Majd mindjárt odamegyünk.

Pár perccel később bevezettek egy kertbe, ahol egész gyerekhad nyüzsgött; három-négyévesek lehettek, de egészen aprók is voltak köztük. Bementünk az óvoda épületébe; a szobák miniatűr bútorokkal voltak berendezve, a falakon pedig élénk színű képek lógtak. Ez az egész kicsiny világ különféle játékokkal foglalatoskodott, melyek a Montessori-rendszer[7] inspirációjából fakadtak. Egy tizennyolc éves leány ügyelt a gyermekekre. Nagy vidámság

uralkodott ebben az egyszerű, de tiszta házban. Megkérdeztem a felügyelőnőt:

— Nem kívánkozik néha vissza Amerikába?

Kissé zavarba jött, de aztán megörült az angol szónak, s bevallotta, hogy igen.

— Miért?

— Odaát szórakoztatóbb filmeket játszanak — felelte. — Meg aztán itt nem öltözködhetem úgy, mint szeretnék. El kellett dugnom a selyemharisnyáimat, annyira csúfoltak miattuk. Pedig hát mi van ezen kivetni való? Itt azonban — tette hozzá fejét lehorgasztva — szigorúak az erkölcsök. A legkisebb kacérkodás is megbotránkoztatja ezeket az embereket, és mindjárt gúnyolódnak. Szigorúbbak ezek még a quakereknél[8] is . . .

Az óvoda után elmentünk megtekinteni a mezőgazdasági gépeket, a javítóműhelyeket és az istállókat. Mindez vagy száz hektárnyi területen fekszik, melyből maga a park is jókora helyet foglal el. Délután három óra tájban felkerestük a nagy ebédlőt, ahol a munkások közösen étkeznek, mivel családi konyhák nem léteznek. Kitűnő és bőséges ebédet kaptunk. A koszt nevetségesen olcsó; egy-egy személy 40 kopejkát (kb. két frank 40 centime) fizet naponta. De — mint eldicsekedtek vele — még ezt is el fogják törölni hamarosan; ami annyit jelent, hogy a kommuna tagjai teljesen ingyen fognak táplálkozni. Ami a pénzt illeti, igen kevés van belőle forgalomban. Minden tagnak van egy könyvecskéje; ha vásárol valamit, abba írják be, vagy levágnak a szelvényeiből. Így megy ez a kolhozokban is.

A kommuna vezetője 24 éves, intelligens fiatalember, folyékonyan beszél angolul. Megkérdeztem tőle:

— Mennyit keresnek itt az emberek?

— Az attól függ, ki melyik kategóriába tartozik — felelte. — A legalsó kategóriában levők harminc rubelt keresnek havonta; a legmagasabb kategória a szakembereké, az ő havi keresményük felmegy 80 rubelig. A szakácsnő fizetése 39 rubel, az én igazgatói fizetésem 75 rubel. De nekünk igen kevés kiadásunk van. Jóformán semmire sem kell költenünk. A tejet meg a kenyeret ingyen kapja mindenki. Ami vásárolni valónk akad, azt a saját szövetkezeti boltunkban szerezzük be.

— És a gyermekek hová járnak iskolába, ha kikerülnek az óvodából?

— Kirszanovba. Az 25 kilométerre van innen.

— De hát hogyan oldják meg az ide-oda utazás problémáját?

— Az egész tanítási évadot ott töltik, családoknál laknak és kosztolnak. Csak vakációra jönnek haza.

— És nem sajnálják önök, hogy lemondtak a családi tűzhelyről, az egyéni életről, gyermekeik neveléséről, a tehénről meg a kertecskéről, amit valaha a magukénak mondhattak?

Kérdésem valóságos szólavinát indított el. A főszakácsnő, hatalmas termetű asszonyság, otthagyta a tűzhelyeit, hogy ő is részt vegyen a vitában. Ökleit csípőire téve így szólt hozzám:

— Ne gondolja ám, tovariscs, hogy a mi gyerekeink nincsenek úgy gondozva, mint a másokéi. Jobban vannak ellátva, jobban vannak nevelve, mintha idehaza lennének. Vannak ott kertjeik, ahol kedvükre játszhatnak, nekünk pedig nyugodtabb az életünk.

Aznap este ellátogattam a klubba, ahol a munkások szabad idejük java részét töltik. Végignéztem egy mozielőadást is. Egy propagandafilmet vetítettek. Messze volt ez a film attól, hogy remekműnek lehetett volna nevezni; semmiben sem emlékeztetett Ejzenstejn vagy Pudovkin filmalkotásaira. Olyan film volt, amiből — ahogy mindani szokás — tizenkettő tesz ki egy tucatot. Annál a résznél, ahol legvilágosabban jelentkezett a propagandaanyag, a nézők tapsoltak. A szünetben a *Krasznaja Armijá*-t[9] énekelte a közönség. Ebben a dalban a vöröskatonáról van szó, aki leverte a balti fekete bárókat. A fiatal amerikai nő ült mellettem, és lefordította nekem, amit a teremben beszéltek az emberek[10]. Ez a fiatal, selyemharisnyát viselő lány Michael Gold Zsidók pénz nélkül című frappáns regényének hősnőjére emlékeztetett. Ő is az emigránsok New Yorkjának vas függőhídjai alól jött, ahol nyüzsög a söpredék, a kicsapongás, a bűn, — és mégis él benne a vágy e mesterkélt, talmi élet után, mely elkábította a maga vakító mozireklámjaival, erotikus dzsessz-zenéjével, hollywoodi orosz hercegeivel, a nők bálványaival. Mennyire fájlalhatta, hogy mindez milyen messze van innen, a sztyeppek közepén megbújó közösségtől, ahol az effajta érzelmeket nem becsülik semmire.

Bárki kedve szerint foglalhat állást az irányított gazdaság e roppant arányú kísérletével és a szocializmussal kapcsolatban. Lehet helyeselni, lehet ellenezni. De történelmi jelentőségét tagadni az orosz gazdaság és a világpolitika szempontjából — ez immár lehetetlen a jószándékú emberek számára.

A civilizáció történetében most fordult elő először, hogy egy állam ilyen óriási skálán bevezette az irányított gazdaságot, méghozzá olyan országban, amely azelőtt a civilizált világ egyik legelmaradottabb agrárországa volt.

S most a következő probléma merül fel: ha a Szovjetunióban alkalmazott gazdasági módszer révén sikerül elérni a kitűzött nagyszerű célokat — és én ebben nem kételkedem azok után, amiket ott saját szememmel láttam —, akkor a világ másik fele nem fog-e ösztönzést érezni a példa követésére? Mert a jelenleg létező két rendszer — a kapitalizmus és a szocializmus — nem maradhat fenn sokáig egymással szemben.

Az orosz gazdasági terv több mint jelszó, több mint propagandaeszköz: valóság. Egy olyan politika általános irányvonala, amely behatol e mérhetetlenül nagy ország legeldugottabb tanyáira, s amelyet a lakosság szilaj energiával hajt végre. Ez a terv olyan irányító akaratnak van alávetve, amely emlékeztet a modern hadsereg hierarchiájára. A Szovjetunió gazdaságának főhadiszállása dolgozza ki azokat a módszereket, melyeket azután a társadalmi szervezet különböző lépcsőfokain részleteiben megvalósítanak. És a termelésnek és a fogyasztásnak ez a harmóniája csakis azért lehetséges, mert az említett fővezérkar az ország minden gazdagságával rendelkezik: a földdel, az ásványkincsekkel, a vízenergiával, a munkaerővel, a gépekkel stb.; valamint azért is lehetséges, mert erőfeszítéseit nem gátolja az individualista gazdasággal szükségszerűen velejáró anarchia.

Látszatra csekély, de széles skálán realizált előnyök is tetemesen gyarapítják a roppant arányokban megmutatkozó sikereket. Ugyanakkor az elkövetett taktikai tévedések tüstént megmutatkoznak, ám kijavításuk könnyen megy, mivel a figyelmes irányítás állandóan szem előtt tartja az ország gazdaságának egészét, s csupán olyan módszereket alkalmaz, melyeket az előkészítő kipróbálások során a tapasztalat igazolt.

Másrészt, a szocializmus által irányított mezőgazdaságnak megvan az a nagy előnye a kapitalizmus anarchikus rendszerével szemben, hogy azonnal hasznosítani tudja a technikai haladás minden vívmányát, mivel együtt tartja a földeket, és a mezei munkák irányításában érvényre juttatja a tudományos gondolatot. A kapitalista országokban a földek elaprózottsága és a parasztok konzervatív szelleme — még Amerikában is láttuk — többnyire felhasználhatatlanná teszi a találmányokat, vagy jelentősen késlelteti gyakorlati alkalmazásukat.

Ami az eredményeket illeti, íme, néhány számadat:

Bevetett föld ezer hektárokban:

1913-ban 105 000; 1930—1931-ben 137 000; 1933-ban (előirányzat) 150 000.

Gabonafélék termelése ezer tonnákban:

1913-ban 59 700; 1930—1931-ben 87 300.

Gabonakivitel ezer tonnákban:

1913-ban 10 662; 1930—1931-ben 4846.

Gyapotföldek, ezer hektárokban:

1913-ban 701; 1930—1931-ben 2357.

Cukorrépaföldek, ezer hektárokban:

1913-ban 664; 1930—1931-ben 1370.

Teatermelés, tonnákban:

1913-ban 130; 1930—1931-ben 600; 1933-ban (előirányzat) 4800.

A legutóbbi évek során a vetésterület 18 millió hektárral növekedett meg. 1931-ben az előző évhez viszonyítva 56 százalékkal több gabonát, 61 százalékkal több gyapotot, 77 százalékkal több cukorrépát termelt a szovjet mezőgazdaság. A traktorállomások gépei 1931-ben tizennyolcszor akkora területet műveltek meg, mint 1930-ban. Ez az adat mutatja, hogy a gépállomások az egész vetésterület egyharmadának megművelését biztosítani tudják.

Fenti adatok figyelembevételével nem túlzott az a jóslás, hogy egy második ötéves terv teljesítése után a Szovjetunió teljesen önellátó lesz, kivéve néhány tropikus terméket, amilyen a kávé, a banán stb. Még gumiban sem szorul majd behozatalra, mivel az ott felfedezett új kaucsuknövényt — amely pótolhatja a haveát —, nagy mennyiségben kezdik termeszteni szovjet Közép-Ázsia déli vidékein.

A Szovjetunió új gazdasági földrajza övezetekre osztja az országot. Mindegyik zónának megvan a maga kijelölt mezőgazdasági

kultúrája: gabona, gyapot, cukorrépa stb., vagy pedig állattenyésztéssel foglalkozik. A tervezet szerint a legtermékenyebb földeken a legkényesebb növényfajtákat fogják termeszteni: cukorrépát, napraforgót, zöldségféléket. A gabonatermesztés fokozatosan a kozepes termékenységű szűzföldekre szorul vissza. Nem az a tendencia, hogy a gabona hektáronkénti termésmennyiségét fokozzák. A gépi művelés kovetkeztében a gabonatermesztés olyan olcsóvá válik, hogy még hektáronkénti 5 mázsás terméshozam esetén is bőségesen kifizetődik.

E terv megvalósítása természetesen szoros összefüggésben áll a közlekedési és szállítási eszközök fejlesztésével. Ezen a ponton a helyzet kevésbé kedvezőnek tűnik, mert jelenleg a termelés és a szállítási eszközök között nincs meg a kellő egyensúly. Az egyensúly hiányát különösen érezteti az a tény, hogy az ötéves terv programját sok esetben túlteljesítették, vagyis bizonyos termelési feladatokat négy, három, sőt két év alatt hajtottak végre (például a kőolajkitermelésben). Ez az átütő siker „emésztési zavarokat" okozott a szállításban, mely már nem képes kielégíteni a gazdaság szükségleteit. A háború előtti Oroszországban az utak nagyon elhanyagolt állapotban voltak, és a szállítási kapacitás, valamint a vonatok sebessége sok kívánni valót hagyott maga után; ez is, az is merőben elégtelennek bizonyult egy ilyen hatalmas kiterjedésű ország számára. A világháború, majd a polgárháború még azt a keveset is elpusztította, ami megvolt. A Szovjetuniónak óriási helyreállítási munkálatokat kell e téren elvégeznie. A „Turkszib" — a Turkesztánt Szibériával összekötő vasútvonal — 1400 kilométer hosszú. Ez a jelentős munka csupán kis részlete annak a programnak, melyet Oroszország maga elé tűzött. Az elkövetkező két év folyamán a Szovjetunió kilenc, összesen tízezer kilométer hosszú vasútvonalat akar helyreállítani, külföldről 800 mozdonyt vásárolni, 3690 kilométer hosszú vasútvonalat villamosítani. A villamosítási terv — melynek befejezését 1938-ra irányozták elő —, az egész orosz vasúthálózatra kiterjed.

A terv megvalósítását akadályozza, hogy kevés a szakmunkás és a technikus. Az orosz ember nem ért úgy a gépekhez, mint a német vagy az amerikai. Ezt a nagy hátrányt a Szovjetunió nem tudja egyik napról a másikra behozni. Ezért még elég hosszú ideig szüksége lesz külföldi technikusokra. Moszkvában úgy mondták nekem, hogy 1932-re 25 ezer technikust és szakmunkást akarnak szerződtetni.

Mindazonáltal ez a nehézség korántsem leküzdhetetlen, és nincs nagyon messze az az idő, amikor a Szovjetunió saját erőforrásaival fog győzni ezen a téren is. Cooper ezredes, a Dnyeprosztroj[11] építésvezetője, aki megmutogatta nekem a Dnyeper óriási zsilipjeit, kijelentette, hogy csodálattal tapasztalja, milyen gyorsan sajátítja el az orosz paraszt még a legkomplikáltabb gépek kezelését is.

Kétségtelen, hogy a Szovjetunióban még igen sok nehézséget kell leküzdeni. De tanulmányutam alapján egy dolgot bizonyosan állíthatok: az irányított mezőgazdaság rendszere, valamint a föld kollektív megművelése a széles paraszti rétegek akaratán nyugszik, s ez az alap szilárd, akár a beton. Az egyéni gazdasághoz való visszatérés elképzelhetetlen. És tévedne, aki azt gondolná, hogy csak a proletárdiktatúra nyers ereje szállna szembe egy ilyen kísérlettel. Mert a parasztok — még a zsörtölődő öregek is — tisztában vannak azzal, hogy a gépesítés a kimeríthetetlen bőség forrása a számukra, hogy még a kulákok sem lennének képesek ilyen tökéletes felszerelést szerezni maguknak. Saját szemükkel győződhetnek meg róla, hogy a kollektív munka évről évre gyümölcsözőbbé válik.

Azonkívül — mint már fentebb mondottuk — a jelenlegi rendszer legbuzgóbb védelmezői a fiatalok, akik lelkes harcosai a kollektív gazdaság eszméjének.

A Dnyeprosztroj megtekintésekor beszélgettem egy ott dolgozó amerikai mérnökkel (Mr. Pulsszal), s megkértem: magyarázza meg nekem, miképpen sikerült ezen a gigantikus építkezésen minden eddigi gyorsasági világrekordot megdönteni.

Ezt felelte;

— Először is, annyi munkásunk volt, amennyi kellett. Néha a Vörös Hadsereg egész ezredei jöttek el segíteni. Másodszor, a kormány kétszer annyi gépet bocsátott rendelkezésünkre, mint amennyit kértünk. És, harmadszor . . . — tette hozzá pár pillanatnyi habozás után —, mert ezek az átkozott kommunisták úgy dolgoznak, hogy valósággal ég a munka a kezük alatt. Fanatikusak. Azt mondják, az ügy érdekében teszik, amit tesznek.

Károlyi Mihály

Vu, 1931. november 18. (192. szám.)

[1] Károlyi Mihály ezt a cikket saját szovjetunióbeli tapasztalatai alapján írta, amikor a *Vu* című divatos francia lap „szovjet különszáma" részére anyaggyűjtés céljából feleségével és több íróval, újságíróval együtt ott utazást tett. A lap célja az volt, hogy a Szovjetuniót ismertesse, s abba Károlyi

Mihályné is több cikket írt a Szovjetunió kulturális és mindennapi életéről, s kiváltképpen a nevelő, oktató munkáról.

[2] *A jobbágyság eltörlése:* a krími háborúban (1853–1856) elszenvedett vereség feltárta a feudális Oroszország belső gyengeségeit, s a cári kormányzat polgári reformok végrehajtására kényszerült. Ezek között legjelentősebb az 1861-ben kihirdetett jobbágyreform, mely felülről hajtotta végre a jobbágyság felszabadítását, s meghagyva a nagybirtokrendszert, súlyos feudális maradványokkal terhelte a most már kedvezőbb feltételek közt fejlődő tőkés viszonyokat.

[3] *Sztolipin agrárreformja:* 1906-ban Oroszországban Sztolipin miniszterelnök kezdeményezésére agrárreformot hajtottak végre, mely a cárizmus falusi osztálybázisát volt hivatva kiszélesíteni, amennyiben a rendelet kimondta a földközösségek megszüntetését, a parasztság – főleg szegényparasztok – áttelepítésének lehetőségét az ország más területeire és a földbirtoklást a kulákság érdekeinek megfelelően szabályozta.

[4] *Földről szóló dekrétum:* nem 1918-ban, hanem az 1917. november 7-én összeült II. szovjetkongresszus mondta ki – Lenin javaslata alapján – a földesurak földjének megváltás nélküli elkobzását, állami tulajdonba vételét és átadását örök használatra a parasztoknak.

[5] *1928-ban elhatározták···:* a Szovjetunió Kommunista Pártja 1927. december 2-án megkezdett XV. kongresszusa – az iparosítás eddigi eredményeire támaszkodva – hozott határozatot az első ötéves terv kidolgozására és a mezőgazdaság kollektivizálására.

[6] *Far West:* távoli nyugat; vadnyugat.

[7] *Montessori rendszer:* pedagógiai elmélet és rendszer. Nevét Montessori Mária (1870–1952) olasz pedagógustól nyerte. Lényege: a gyermekek öntevékenységére és önnevelésére épített nevelés. Főleg a weimari Németországban terjedt el elsősorban az alsóbb korosztályú iskolás gyerekek és még inkább az óvodások nevelésében. Egy időben sok híve volt a kommunista és más baloldali pedagógusok között. A szocialista pedagógia – elismerve a Montessori rendszer helyes törekvéseit – joggal bírálja az alaki képzés túlbecsüléséért, az ismeretközlés elhanyagolásáért és a gyermeki szabadság elvének eltúlzásáért.

[8] *Kvékerek* (quakerek): *G.* Fox (1625–1691) által – az angol polgári forradalom idején – alapított protestáns vallási szekta, amely igen szigorú, puritán erkölcséről nevezetes.

[9] A Károlyi által leírt életmód a huszas években alakult kommunákra volt jellemző, amelyekben a termelő eszközökön kívül a használati tárgyak egy része köztulajdonban volt. Ezek azonban később artyelekké alakultak át.

[10] *Krasznaja Armija:* itt a Vörös Hadseregről szóló dal.

[11] *Dnyeprosztroj:* Dnyeprogresz erőmű, 1927–1932 között épült a Dnyeperen, Zaporozsje mellett, akkor a Szovjetunió legnagyobb erőműve volt. V. I. Lenin nevét viseli. Kapacitása 653 M. W. A második világháború alatt a német megszállók lerombolták. 1947-ben helyreállították és automatizálták.

A BERLINI ANTIFASISZTA KONGRESSZUS ALKALMÁBÓL[1] ELMONDOTT ELNÖKI BESZÉD JEGYZETEI

1932

Szeretném, ha szavakba tudnám onteni azt a mélységes megindultságot, amelyet e kongresszus nagysága láttán érzek. Történelmünk legválságosabb óráiban, felháborodva egy embertelen társadalom bűnei felett, amelyek a legnagyobb vétek, a háború felidézését kísérlik meg, mi most összejöttünk azzal a szilárd elhatározással — és biztosan tudom, képesek is leszünk rá —, hogy erőinket egyesítve szembeszálljunk e baljós szándékkal, s azokat meghiúsítsuk.

Annyi pacifista kiáltvány és összejovetel után a mi kongresszusunk a béke valamennyi nemzetkozi erejéhez szól, ily módon kiegészíti, teljessé teszi azokat, s az ő nevükben lép fel. Erélyesen felemeli szavát, s kinyilatkoztatja: „Elutasítjuk a háborút!"

Amióta a kiáltványt aláírta a nagy Romain Rolland, meg magam is, s amióta a tomegek rádobbentek az imperialista háború fenyegető veszedelmére, amely háborúnak rugója a kapitalista versengés, konkrét és kozvetlen célja pedig a Kína és a Szovjetunió elleni agresszió, — azóta százával, ezrével, százezrével csatlakoznak ügyünkhoz. A történelem folyamán ez a kongresszus az első, amely hathatós módon ily nagy számú csoportot és személyt képvisel. Az elmúlt napok, hetek, hónapok alatt, mikozben egyremásra kaptam a csatlakozási nyilatkozatokat, mélységesen megindítottak a rémület és a bánat kiáltásai, melyek a tomegekből fakadnak egy új mészárlás perspektívája láttán.

Ezek a tragikus hangok, melyek mintha a poklok keservéből törnének elő, olyan emberek hangjai, akik úgy érzik, hogy halálra

vannak ítélve. Egy anya a következő szavak kíséretében küldte el csatlakozási nyilatkozatát: „Megmondom az asszonyoknak, ne legyenek többé anyák, mert bűnt követnének el!" Mások azt mondják: „Ezúttal nem adom oda a gyermekemet!" Egy apa kétségbeesett elszántsággal jelenti ki, hogy mindenkinek kötelessége tiltakozni: „Eddig nem tettem semmit a háború ellen. Fiamat megölték a legutóbbi háborúban. Úgy érzem, felelős vagyok a haláláért." Egy munkás azon méltatlankodik, hogy testvérei oly nagy bátorságot mutatnak a háborúskodásban, de oly keveset mernek cselekedni a béke érdekében. Egy másik ezt kérdezi: „Mikor lesz már az embereknek merszük ahhoz, hogy ne áldozzák fel magukat többé?"

Az eljövendő háborús áldozatok szíve mélyéből feltörő haragos és kétségbeesett kiáltásai mellett egy hadirokkant, aki gázmérgezést szenvedett a legutóbbi háborúban, ezt üzente nekem betegágyáról: „A szellememet küldöm el önöknek." Egy másik régi frontharcos, aki többször megsebesült és több kitüntetést kapott, de aki csak a sebhelyeit hordja, nem a kitüntetéseit, azt mondotta nekem: „Önökkel vagyunk mi, a nagy háború egykori katonái, akik sohasem voltunk húszévesek."

Sok munkás, tanító, alkalmazott, amikor kijelentette: „Elküldöm önöknek a névaláírásomat, és teljes támogatásomról biztosítom önöket", — hozzáfűzte: „Szerény hozzájárulás ez." Nem, elvtársak, nem, barátaim, a ti hozzájárulástok nem csekély és hiábavaló. Mindent el lehet érni az olyan akarattal, mint a tiétek; mindent elérnek azok, akik tőlük telhetően teljesítik emberi kötelességüket és osztály-kötelességüket; mindent elér a fegyelmezett sokaság erőteljesen tiltakozó és haragos szava. És azoknak, akik azt mondták nekem: „Azok a munkánkat akarják, a szenvedésünket akarják, és most a vérünket akarják", — azoknak így felelek: „Hozzátok el hozzánk az eszeteket, hozzátok el a szíveteket, hozzátok el az öklötöket!"

De ezek az egyéni kiáltások, ezek az egyéni csatlakozások nem maradtak elszigeteltek. Nagy méreteket öltöttek, kiterjedtek. A veszély tudatára ébredt emberek ösztönösen tömörültek. Egy kis helységből egy cipész, egy szíjgyártó, egy villanyszerelő meg egy szobafestő közösen írták nekünk: „Azzal, hogy bejelentjük csatlakozásunkat, emberi kötelességünket teljesítjük." S mintha visszhang felelt volna levelükre, a világ számtalan pontjáról hangzot-

tak felénk ugyanezek a szavak. Volt, aki ezt írta: „Itt küldöm csatlakozásomat, az enyémet és az egész családomét." Vagy: „Itt küldöm mindazoknak a csatlakozását, akik velem egy házban laknak." És érkeztek csatlakozások gyárakból, kereskedelmi vállalatokból, közhivatalokból, iskolákból, bejelentve, hogy ennyi meg ennyi — néha minden ottani — munkás, alkalmazott, tisztviselő, tanító, tanuló kötelezte el magát a mi ügyünknek. És gyermekek, például a párizsi körzet kis úttörői, ezt kérdezték tőlünk: „Hát mi? Miért nem beszélnek rólunk, gyerekekről is?" És ennek a csoportnak 13 éves vezetője hozzáfűzte: „Mi is harcolni akarunk a háború ellen." Majd még jobban kiterebélyesedett a mozgalom: vállalatok, egész vidékek, melyek kezdetben nem álltak kapcsolatban egymással, a csatlakozók egész gócpontjait alakították meg ennek az eszmének: annyi szófecsérlés és annyi hazugság után most végül mi kezdünk harcot, komoly, gyakorlati, igazi küzdelmet, közös frontot alkotva minden társadalmi kategóriából, minden politikai áramlatból és pártállásból, a fenyegetően közeledő imperialista háború ellen.

Ugyanakkor a legkülönfélébb szervezetek is csatlakoztak hozzánk: alkalmazottak, köztisztviselők, háborús veteránok, tanítók, tanárok, professzorok, egyetemi hallgatók, tanárképző és tanítóképző intézmények diákjai; a Béke és Szabadság Védelmére Alakult Nőszövetségnek, az Emberi Jogok Ligájának, az Antiszemitizmus Ellen Küzdő Ligának, az Elnyomott Népek Védelmi Ligájának tagozatai és személyiségei, a kiskereskedők és kisiparosok szervezetei, szabadkőműves páholyok, szabadgondolkodók és keresztények, a Munkás Segély, a Vörös Segély, az Eszperantisták Ifjúsági Szövetsége...

És jöttek tömegével munkások és parasztok, szövetkezetek, szakszervezetek, vállalati csoportok, minden nemzetből, a világ minden részéből, minden árnyalatot és kategóriát képviselve, és nem csupán a hadiipar meg a szállítás területéről.

Ezeket a jószándékú embereket, akik várakozásainkat és reményeinket túlszárnyaló lelkesedéssel, önként tettek hitet a béke mellett, s akik mindjárt kezdetben hatalmas tömegmozgalom áradatát alkották, a kongresszus ésszerű megszervezése érdekében csoportosítottuk. A kongresszus megszervezése céljából megalakult a Nők Nemzetközi Ligája és az Orvosok Nemzetközi Ligája, s összeült egy Nemzetközi Diák Kongresszus is. De az

egyszerű és ugyanakkor hatalmas mechanizmusnak a rugói a propagandabizottságok és akcióbizottságok; ezeknek tagjai alkotják a jelen kongresszus részvevőinek nagy részét. Első kiáltványunk programja alapján 35 nemzeti bizottságot és ezernél több helyi bizottságot hívtunk életre, s mindegyik felhívással fordult a különféle ideológiai árnyalatokhoz tartozó kétkezi dolgozókhoz és értelmiségiekhez, továbbá minden párthoz. És ezek a bizottságok valóban majdnem minden árnyalathoz tartozó tagokból tevődtek össze: vannak köztük szocialisták, kommunisták, disszidens frakciók, pártonkívüliek, egyesült és autonóm szakszervezetek tagjai, pacifisták, idealisták.

Ezekre az egyéni, közvetlen csatlakozásokra, valamint a szervezeteknek erre a kiterjedt hálózatára támaszkodva koordináltuk és centralizáltuk azokat az erőfeszítéseket, amelyek elevenné és hatékonnyá teszik kongresszusunkat. Minden lehetőt megtettünk annak érdekében, hogy reális, nagy távlatokkal biztató kezdeményezést hozzunk létre, s megteremtsük a dolgozók egységfrontját a háború ellen. És ez sikerült is, minden polémia és provokáció ellenére, a szektások ellenére, akik nem akarták, és a politikusok ellenére, akik féltek tőle.

Az Iniciatív Bizottság nemcsak azokhoz fordult nyilvános felhívásaiban, akik a munkásosztályhoz tartoznak, hanem mindazokhoz is, akik a béke híveinek vallják magukat. Számos jelentős pacifista egyesület csatlakozott hozzánk.

A kongresszus, amely ma megkezdi munkáját, nyílt kongresszus és szabad kongresszus. Nem azért jöttünk itt össze, hogy elfojtsuk a vitát, hanem ellenkezőleg: elmélyítsük, amennyire ez napjainkban csak lehetséges. Ez a kongresszus nem önkényesen fog határozatokat hozni, nem önkényesen fogja megszabni a jövőben követendő cselekvés vezérfonalát és megállapítani az imperialista háború közvetlen veszedelmének leküzdésére irányuló harc hatékony módszereit. Meggyőződésem szerint mindenki nevében szólok akkor, amikor kijelentem: ha megkezdődnek a viták, azok mentesek lesznek minden szektás felfogástól, s kizárólag a szükségesség és a közös érdek fogja vezérelni őket. Mert itt nekünk csak egy a célunk: megtalálni a hatékony és pozitív akciók módozatait, hiszen csak a realitás adhat erőt és méltóságot harcunknak, amelynek jelszava: „Hadat üzenni a háborúnak!"

Azt is mondanám: nekünk itt csupán egyetlen vágyunk lehet:

megőrizni a kongresszus pártok fölött állását, nem engedni, hogy kicsinyes civakodások színhelyévé fajuljon, nem engedni, hogy valamely párt vagy frakció kerekedjen felül.

Ezt a kongresszust gazdaggá teszi az értelmiségi csatlakozások mennyisége és minősége. Nem kétséges, hogy nem kevés személyiség bedugja a fülét. Ezeket egy második imperialista világháborútól való félelem kevésbé aggasztja, inkább az elégedettségüket, a profitjaikat és rangos állásaikat féltik, melyeket oly módon akarnak megtartani, hogy közel maradnak a hatalom húsos fazekához, s szolgalelkű semlegességet mutatnak. Legyen! Hagyjuk őket!

Akik hozzánk jöttek, akik bizalmukat helyezték ebbe a kongresszusba, azok roppant nagy felelősséget róttak ránk. Mi elfogadjuk és vállaljuk ezt a felelősséget.

Rengeteg a tennivaló. A kongresszus reális valóság, itt nincs helye pacifista demagógiának, sem olyan látványos tűzijátékoknak, amilyeneket a Népszovetség produkált mostanáig. A Népszovetség, amely sokunk szeme láttára valójában a háborút készíti elő, fenn akarván tartani Európa és a világ földrajzi és szociális statutumát, s amely semmit sem tudott vagy semmit sem akar tenni annak érdekében, hogy megállítsa a Kína és a Szovjetunió ellen irányuló japán agressziót.

Ha újabb bizonyítékát akarjuk adni annak, mennyit érnek Genf békenyilatkozatai, elegendő arra utalnunk, hogy a berni kormány nem volt hajlandó menedékjogot adni kongresszusunknak. A Népszovetség kozvetlen nyomására — erre bizonyítékaink vannak — a kantonális tanács és a foderatív tanács hazug ürügyeket hozott fel, s ezzel bebizonyította, hogy Genf számára mennyire kellemetlen lenne, ha ott egy olyan kongresszus ülne ossze, amely őszintén hadat üzen a háború ellen.

Kijelentem, hogy a mi kongresszusunk a békekonferenciák és leszerelési értekezletek romjain ül össze, s hogy mi a pacifizmusból igazi leckéket akarunk adni a Népszövetségnek.

Most már Önokon a sor, hogy határozatokat hozzanak. A gyakorlati kotelesség, a szociális érzék és a valóságtudat szelleme hassa át a kongresszust abbeli fáradozásaiban, hogy lerakja a közos munka monumentális alapjait, tudomására hozza a világnak azt a minimális akcióprogramot, amelynek végrehajtásában ünnepélyesen egyetértését jelenti ki; s ne csupán ragyogó és monumentális kiált-

ványt bocsásson ki, hanem olyan intézkedéseket is foganatosítson, melyek révén állandósul és nemzetközi intézménnyé válik.

Erről a kongresszusról, a legnagyobbról, melyet valaha is tartottak, üdvözletemet küldöm minden elnyomott népnek és a földkerekség minden üldözöttjének.

---

[1] Károlyi Mihály 1931–1932-ben már jól látta a világ békéjét fenyegető háborús készülődésből, a nemzetkozi reakció háborús terveiből adódó veszélyeket, s az ellene való harc fontosságát. Jelenleg még kevés dokumentum áll rendelkezésünkre ebből a korszakból, azért közöljük ezt az itt-ott hevenyészett, vázlatos szöveget, amelyet Károlyi Mihály az elnöki megnyitóra készített, és melynek alapján beszédét megtartotta (Károlyi jegyzetekből tartotta beszédeit, nem írta le teljes szövegüket.)

RÉSZLETEK KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ 1932. JANUÁR 31-E ÉS 1932. AUGUSZTUS 20-A KÖZÖTT ÍRT LEVELEKBŐL

Berlin, 1932. január 31.

...Granovskyról, aki, ha még Párizsban leszel, jövő héten fel fog keresni, azt hallottam, hogy bár tehetséges, eddigi filmjeiben nem tudott sikert aratni. Ő és Lania különben a híres berlini Piscator-színházban[1] dolgoztak, amely ugyan megbukott, de amelyben elsőrendű, teljesen új irányú művészi alkotásokat hoztak színre. Piscator, aki szintén szovjet orosz volt, az első, aki megkísérelte a mozit a színházzal kombinálni. A kínai hadüzenet[2] nagy izgalmat váltott itt ki. Sokan úgy látják, hogy egy új világháborúnak a prelüdje. Annyi bizonyos, hogy messzemenő politikai komplikációkra adhat okot. Ilyen körülmények között az oroszlánok hajszolását talán tanácsos lenne jobb időre hagyni! Nincs kizárva, hogy pár hónap múlva nem Te fogod a vadállatokat, de a kapitalista ragadozók fognak Tégedet és minket üldözőbe venni.[3]

Egy URSS-ellenes Aufmarsch egyáltalán nincsen kizárva. Érdekes, milyen különbség van a berlini és párizsi atmoszféra között. Míg Franciaországban mindenki, még az ún. baloldali körök is hisznek a kapitalista rendszer továbbélésében, addig Németországban még az ókonzervatívok, üzletemberek, bankárok is teljesen elvesztették hitüket a tőkés világ megmaradásában. Úgy beszélnek itt az emberek a régi világ összeomlásáról, mint máris bekövetkezett tényről. Tegnap egy dr. von M.-mel beszéltem, egy admirális fiával, aki a császári házzal még ma is nexusban van, és különben elismert szakember. Ez is azt állítja, hogy a magántulajdont nem lehet többé megmenteni. De akkor a kollektív

gazdálkodásra kell áttérni — mondtam én. — Igen, de nem URSS mintára. — Tehát már ott tartanak. Csak más nevet akarnak a kommunista újszülöttnek adni, és a bábák ők akarnak lenni.

Most indult meg az ún. grüne Woche.[4] Ez a német OMGE, a junkerek évi parádéja. Az utcák tele vannak gemsbartos kalapú, rovidnadrágos, monoklis, egzotikus alakokkal. Sziléziából, Schleswig—Holsteinből, Ostpreussenból előkerülnek a Praschniak, az Oppershofok, a Dohnák és a tobbiek. Akárcsak egy háború előtti panoptikum, mely varázsvesszőre felelevenedett volna. De ezek a nagyságok éppen csak, hogy külsőleg hasonlítanak onmagukhoz. Az oposszumgalléros bekecs zsebei üresek. Ropogós bankók helyett lejárt váltóktól duzzadnak a krokodiltárcák. Berlin azért víg, táncol és kolt, mert senki sem gondol arra, hogy jovedelmének egy részét a takarékba tegye. A szornyű pénzügyi osszeomlás után kinek is jutna eszébe bankban tartani a pénzét. Párizsban még gondolnak a holnapra, Berlin csak a jelennek él. Egy süllyedő hajó, amelyen megbomlott a rend, ahol a kapitány a legénységgel leissza magát.

Basel, 1932. június 8.

...Zürichben van egy Fritz Brumbacher nevezetű orvos, affajta individualista kommunista, jól osmert baloldali korokben, Holitscher, Bauer és mások ajánlották; konyvet írt Marxról és Bakunyinról. Ennek az embernek máris írtam, kértem őt, hogy keressen, illetve ajánljon egy tanárt Ádám számára, természetesen baloldali anschlaggal. Zürichet szeretném választani, mint központot, klímája sem rossz, sőt jobb mint Genève-é, mely kódos. Zürich mellett szól, hogy Svájcnak leghaladóbb szellemű kozpontja. A francia Svájc kozismerten konzervatív, sőt reakciós.

Minthogy Svájc is érzi a gazdasági krízist, és nehezen exportál, arról van szó, hogy elismerje az URSS-t. A tárgyalások — mint hallom — igen előrehaladottak. A szovjet kovet Svájcban Lunacsarszkij lenne. Különben professzor Bauer most azon fáradozik, hogy zürichi székhellyel egy kontra (természetesen félhivatalos) népek szövetségét hozzon létre, mely a Planwirtschaft jegyében dolgozna, és melynek Lunacsarszkij lenne az elnoke. (Vogel, Romain Rolland, az említett Brumbacher, Shaw és én lennénk az Exekutivában.) Időről időre kongresszusokat tartanánk, lapokat adnánk ki stb.

Konstanz, 1932. július 5.

...Tegnap, 13 év előtt éjfél után indultunk el a Domony-villából hosszú utunkra. Alighogy elindultunk, éppúgy mint esküvő után, a Kékgolyó utcában a Schwarzer bolondok szanatóriuma előtt elakadtunk. Sokszor kerültünk azóta kátyúba, de valahogy kikecmeregtünk ...

...Mégha el is veszett az a pénz, amit most vártunk, valahogy úgy érzem, ki fogunk kecmeregni. Rosszul aludtam, utóbbi időkben gyakran megesik velem...

...Mindjobban belemélyedek a vallásháború sötét korszakába. Mikor Colignyt[5] Szent Bertalan éjszakáján 1572-ben a Louvreban meggyilkolták, fejét Charles IX. küldönccel elküldte Rómába XIII. Gergely pápának. A pápa a protestánsok ellen elkövetett pogromot (70 000 embert gyilkoltak meg egész Franciaországban) pompás Te Deummal (hálamisével) ünnepelte meg. Igaz ugyan, hogy egy requiemet is tartott a hugenották lelkiüdvösségére! Nem gyönyörű ez a kettős mise? Benne van az egész ellenforradalmi katolikus világ morálja, mely ma sem változott. Igaz, hogy a puritán protestánsok sem jobbak, bár stílus dolgában sohasem tudták XIII. Gergely művészettel megjátszott hipokriciáját elérni. Érdemes a mostani pápa legutolsó enciklikáját olvasni. Békét hirdet, de ugyanakkor felszólítja a „keresztény" világot, hogy egyesült erővel küzdjenek az ázsiai barbarizmus ellen. Loyolai Szent Ignác óta semmi sem változott. Most befejezem. Visszatérek II. Fülöphöz, akit nagyon élvezek. Ő legalább nem fordította égnek szemeit, mikor a „hitetleneket", ellenségeit a halálba küldte. Il possedait le courage de ces crimes.[6] Ha nem is igaz, hogy Don Carlos szerelmes lett volna mostohaanyjába, annyi azonban bizonyos, hogy II. Fülöp csukatta be és ölette meg fiát. Szóval joggal tartják róla, hogy ő volt a legnagyobb katolikus uralkodó!

Konstanz, 1932. július 6.

...A mai *Konstanzer Zeitung* a *Manchester Guardian* egy cikkét idézi az amerikai krízisről, melyet okvetlen le kellene a *Lu*nek hoznia. Tizenkétmillió munkanélküli, négyezer bankbukás, az üzletek átlag 40 perentet estek vissza, a Parc Avenue gazdag lakásainak bérlői (akik régóta nem fizették lakbérüket) gyakran éheznek. A felhőkarcolóknak átlag csak 25 százaléka van bérbe

adva. Az építőmunkások 80 százaléka kereset nélkül tengődik. New Yorkban a múlt évben 30 ember tényleges éhhalállal pusztult el. A tizenkétmillió munkanélküli még mindig semmiféle állami segélyben nem részesül, csak kegyadományokból él. Az értékpapírok esése folytán 80 millió dollár veszett el. A kilátások roszszabbak, mint valaha. A Latin-Amerikába invesztált 6 milliárd dollár odaveszett. A pamutot, búzát mélyen az előállítási áron alul dobják piacra. Mississippi államban a termőföld *egynegyedét* ajánlották fel eladásra, vevő természetesen nincs. Szóval Miss Prosperity döglődik. Érdekes, hogy a szakmunkások helyzete a legrosszabb, ezek semmiképpen sem tudnak munkához jutni. Ezek voltak a legreakciósabb elemei az USA munkásságának. Az American Labor Union, mely nagyrészt ezekből állott, annyira reakciós volt (Mr. Green ezek vezére), hogy még a II. Internacionáléba sem léptek be, szóval mégsem voltam olyan rossz, előre nem látó politikus, amikor alig két éve nem álltam rá Jászi és mások „bölcs" tanácsára, és megtagadtam Mr. Greenékkel és Newman Thomasszal az együttműködést.[7] Jászi ismét, mint már annyiszor, nagylelkűen lemondott rólam mint gyógyíthatatlan bolondról, aki az extremisták „reménytelen" politikájához fűzöm sorsomat. Teszerinted nem érdemes, hogy ezt Jászinak megírjam. Miért tűrjem, hogy ezek a legkomiszabb módon támadjanak, mikor az események olyan frappánsan és gyorsan nekem adnak igazat, akkor hallgassak? Hát nem fogok hallgatni, igenis beledugom ellenfeleim orrát saját rövidlátó jóslataikba...

Konstanz, 1932. július 18.

...Tegnap a Kreuzling[8] igazgatója áttelefonált, hogy szeretne velem beszélni. Egy kávéházban találkoztunk... A beszélgetés közben képzeld csak, mit fedeztem fel, azt, hogy prof. Sch. egy elvtárs. Eredetileg német, s mint fiatalember részt vett a spartakista mozgalomban. „Die einzige politische Lekture, die mir Freude macht, ist die Weltbühne."[9] A fiatalember, akit Ádám tanárjának szánt, és aki vele volt, szintén elvtárs. Valószínűleg egyik sem párttag, ámbár az sincs kizárva. Elmondta, mennyire sajnálta, hogy nem tudta, hogy itt vagyunk, különben tanácsaiban ezt konszideráció tárgyává tette volna. Holnap este meghívott ebédre Kreuzlingba. Kérlek, küldd el neki a *Vu* orosz és német

számait. Érdekes és örvendetes, hogy a kommunizmus mennyire befészkeli magát a legfontosabb állásokba. Nem csoda, hogy annyira félnek tőle. Ki hitte volna, hogy a reakciós Svájcban az egyik legelső állami tanárképző intézet igazgatója egy exspartakista. Luxemburg Rosát és Liebknechtet személyesen ismerte. Valószínűleg meg kellett szöknie Németországból, és ezért naturalizáltatta magát svájcinak, ki tudja, talán nevét is megváltoztatta. Természetesen, most ő is nagyon érdeklődik irántunk. A jövő héten Nizzába megy, és autón meg fog téged Juan les Pins-ben látogatni. Hogyan végződött a harcod a *Vu*vel?

Konstanz, 1932. július 23.

...Most telefonáltam Wiennel a sürgöny dolgában. Karikást, akit Párizsból és Moszkvából ismersz, Budapesten egy Sallai Imre nevű elvtárssal együtt lefogták.[10] Minthogy mindketten háború alatt antimilitarista propagandát űztek, statáriálisan ki fogják végezni. Tíz nap óta vallatják és kínozzák őket. Arra kérnek, hogy ahogy csak lehet, interveniáljak. Karikást szörnyen sajnálom, egyike a legrokonszenvesebb elvtársaknak. Már amikor az URSS-ben voltunk, mondotta, hogy Magyarországra fog menni. Két héttel ezelőtt Aranyossi írta, hogy Karikás szeretett volna velem találkozni, de mivel nem voltam ott, ez nem sikerült. Most szegény ördögöt verik. Sürgönyözni fogok R. Rolland-nak, Bauernek Bâle-ba, mindez nagyon izgat. Lehet, hogy elmegyek Zürichbe és onnan Villeneuve-be Rolland-hoz. Természetesen nem szívesen hagyom itt a gyerekeket, de ebben az esetben mégis félre kell hogy mindent tegyek megmentése érdekében. Ha meg nem ölik a tortúra alatt, nem hiszem, hogy ki fogják végezni, de vagy tíz évre becsukják, mint Rákosit. Ez azután tényleg rosszabb a halálnál. Karikás nekem többször mondta, hogy ő ebben a küzdelemben el fog pusztulni. Nem szájhősködött!

Párizs, 1932. július 26.

...Csak nagy sietve ennyit: Karikás ügye nagyon rosszul áll. Tegnapelőtt Zürichbe kaptam telefont. Kértek, jöjjek ide ügyvédet szerezni. Most megyek maitre Moro-Giafferihez, talán lerepül Budapestre. Sallait Te is ismered Moszkvából. Ő volt a Lenin

Intézet igazgatója[11], emlékszel? Az emberek (félbaloldaliak is) gyávák és nem mernek. Ma este gyűlés, én is beszélek. Ma fog eldőlni, hogy a rögtönítélő törvényszék elé kerülnek-e, vagy sem. Ha igen, két nap múlva felakasztják. Fel vagyok izgatva a sok refus-től. Friedrich Adler olyan utálatosan viselkedett Zürichben, hogy kedvem lett volna lelőni. Diner-Dénes jól viselte magát.

Párizs, 1932. július 27.

... Amiért idejöttem, elintéztem. Egy neves párizsi ügyvédet kértek Karikás és Sallai védelmére. Moro-Giafferit szerettem volna, de ő nem volt hajlandó. Nagy nehezen sikerült Longuet-t rábírnom. Délután háromkor beszéltem vele, és nyolckor betoltam az Orient Expresszbe. A sok sürgöny, telefon és egyéb kiadások 1500 frankba kerültek. Ennyit nehéz szívvel felvettem a bankból, ahol most már csak 7500 frank maradt. Hogy mi lesz velünk, nem tudom. A párizsi prolik 5000 frankot gyűjtöttek. Longuet 12 000 frankot kért, ebből 5000-et mindjárt átadtam neki.

Tegnap Carlo Rimmel találkoztam. Megmondtam neki, hogy a merényletekről írt cikkedet annyira agyonnyirbálta, hogy gyalázat. Ilyen kis helyen lehetetlen egy ilyen ügyet tárgyalni. A legjobb képeidet is kihagyta. Legalább még két oldalt kellett volna rá szentelni. De mindez tendenciózusan lett így kieszelve. Nagyon jó, hogy csak C. A.-val[12] írtad alá.

Puttermann nem akarta a Karikás-ügyet a mai *Lu*be betenni, mert akkor kitiltanák a lapot Magyarországról. Nevetséges ilyen ürügyekkel jönni. Fogadni mernék, hogy 12 példánynál többet nem adnak el Pesten, de különben mondtam neki, hogy nem lehet két nyulat hajszolni. Ha gyáva, jobboldali lapot csinálnak a *Lu*ból, akkor nem kell az ördögnek sem. Van elég jobboldali újság és folyóirat. Még mindig nem lehet tudni, hogy Karikást és Sallait felakasztják-e. Ma lesz a döntés. Mondják, hogy Sallai esélyei még rosszabbak, mint Karikásé, mert ő Szamuelyvel dolgozott egy rövid ideig. Karikás ellen a fő vád, hogy állítólag hozzájárult egy pap kivégzéséhez. Azért kellett a tárgyalást elhalasztani, mert úgy összeverték őket, hogy nem tudtak a lábukon állni. Egy asszony is van köztük. Azt is à la Hamburgerné kezelték.

...Tegnap este fáradtan, a harmadik osztályú padoktól fájós lábbal érkeztem vissza. Az idecsatolt távirat várt rám. Paul küldte, egy berlini kommunista elvtárs, aki most Wienben van a budapesti események miatt. Úgy látszik, Karikás túl van a veszélyen, de szegény Sallai és társai annál rosszabbul állnak. Lényegileg természetesen igazad van, hogy a burzsoákat hiába próbáljuk kapacitálni. Gyakorlatilag, a logika ellenére mégis lehetséges néha valamit elérni. Tisztán gyávasági alapon, mert ők is félnek ám. Félnek, és a jövendő forradalom idejére, melyről tudat alatt érzik, hogy be fog következni, viszontbiztosítják magukat, ha a biztosítási díj nem túl magas és humanitárius mezbe öltöztethető.

Este telefonálok Bölöninek. Ha konkrét javaslatuk van erre vagy arra a lépésre, visszamegyek Párizsba. Pedig nekem ez szörnyű. Ezeket az éjjeli harmadik osztályú utazásokat mind rosszabbul tűröm. A múltkor is olyan erős lábfájást kaptam a kemény padtól, hogy az állomáson ki kellett szállnom, hogy aszpirint vegyek a büfében. De mik ezek a kis kellemetlenségek azokhoz a testi és lelki kínokhoz képest, melyeket szegény barátaink a pesti börtönök mélyén kiállnak. Mondják akik látták, hogy Karikás a tíznapi tortúra után, mikor átkísérték egy másik fogházba, felismerhetetlen volt. Tudom, hogy szívbajos volt. Egy ilyen bajjal még nehezebb ezeket a kínzásokat, talpveréseket kiállani. Ezekre a szörnyűségekre gondoltam a hosszú éjjeli utazás alatt. Mikor elszundikáltam, arról álmodtam, hogy engem kínoznak a Markó utcában. A lábamat addig törték, míg be nem vallottam, hogy hol van Karikás. A mai események valahogy jobban hatnak rám, mint a tizenkét év előttiek, pedig azokat is személyesen ismertem. Valahogy sokkal szolidárisabbnak érzem velük belsőleg magamat. Bármilyen borzalommal is gondolok ezekre a szörnyűségekre, kívánom, hogy én is az ügyért szenvedjek, szinte irigyelem Sallait a bitófa árnyékában. Emlékszel-e rá, a Hotel Metropol kapujában udvariatlan volt, nem szeretett, kunista volt. Sovány, magas zsidó. Mondják, nagyszerűen állja meg a helyét.

Nem tudom elképzelni, hogyan fogunk tudni a pénzzel kijönni. Most ezek a magyar kommunisták is nagy szakadást idéztek elő büdzsénkben. Én direkt nem fizettem sokat, de az utak, telefonok Wien—Budapest, elnyelték.

Megmondhatod Jutinak, hogy bármennyire is reméli, nincs „nice time"-om.[13] De igazságosnak kell lenni. Nemcsak Juti, Éva és Ádám sem értik meg, miért szenvedek annyira a magyar események súlya alatt. De rajtad kívül valószínűleg senki se.

Konstanz, 1932. július 30—31.

... Azért írok, hogy önmagamat nyugtassam. Mindig Karikásra gondolok, aki most a siralomházban várja, hogy holnap kivégezzék. Lehet, hogy még most is kínozzák, vallatják. Ez az ország már csak akasztani képes. Mostanáig sakkoztam, hogy ne gondoljak rájuk. Szörnyű lehet összetörve, agyonkínozva, magára hagyatva jó formát mutatni az akasztásra menve. Szeretném ezt az utolsó éjjelt vele tölteni, segíteni neki. Mondani, hogy nem hiába hal meg. Ez a kommunizmus igazi ereje, az, hogy képes mártírokat nevelni. Hiába mondják önmagukról, hogy materialisták, nem igaz, ezek épp oly hivők, mint a katakombás keresztények voltak. A magyar lapok természetesen azt írják, hogy orosz rubelekkel megfizetett agitátorok voltak. A *Népszavát* próbáltam olvasni, lehetetlen volt, a klóban elhasználtam.

Párizs, 1932. augusztus 10.

... Ezer frankot fogsz a *Vutől* kapni. Voltam Vallois kiadónál. Lehet, hogy a gyilkosokról szóló könyvet megrendeli.[14] Nagyonnagyon szomorú vagyok, hogy nem lehetek most veled. Hogy van a sebed, gyógyul-e, nem gennyed-e?[15] Longuet nagyon szeretné a képviseletedet közösen a Cannes-i ügyvéddel vállalni.[16] Kvázi ellenszolgáltatásként kéri ezt, azért, hogy Budapestre ment. Igaz, hogy ezért meg lett fizetve, nem sok, 6000 frankot kapott. Nem ígértem, de talán tényleg jó lenne, ő bízik, hogy 200 000 frankot is kaphatsz. A Cannes-i ügyvédnek azt kellene ebben az esetben mondani, hogy Longuet rendes ügyvédünk. (Ha ez nem is igaz, mindegy, ez a *forma.)*

Németország közvetlen puccs előtt áll. Karikást remélem, sikerül megmenteni. Ellenségeim azt terjesztik, hogy *én küldtem Karikást Kun ellensúlyozására a halálba.* Sallai—Kun, Karikás—Károlyi küldöttje volt. Belső súrlódások miatt Károlyi kontra Kun lettek

e árulva. Ez a szociáldemokrata verzió. Ezt Longuet-tól tudom. Nem hallatlan disznóság?

London, 1932. augusztus 13.

Crown Hotel (ez London legroszszabb és legolcsóbb szállodája).

... Egész nap hasztalan rohanok ebben a szörnyű hőségben. Este oly fáradt vagyok, hogy alig tudok levetkőzni. Ezért nem írok. Természetesen senki sincs Londonban. Olyan hőség van, mint 1923-ban, mikor a három gyerekkel addig jártunk az undergroundokat, míg be'ebetegedtem.

Lloyd George-nak sürgönyöztem, még csak nem is válaszolt. A legtöbbet segít Lord Marley (Ramsay MacDonald által kinevezett főrend). Az undok Gillist is lenyeltem Karikás kedvéért. A *Daily Heraldot* megdolgoztam (majd meglátjuk, milyen eredménnyel). Ez az undok lap eddig még csak meg sem említette az ügyet. A franciák mégis tisztességesebbek. Pollitt, a kommunistavezér mindent megtenne, de tehetetlen. Konstanzba Párizson keresztül megyek vissza, mert referálnom kell. Az ittlét valóságos szörnyűség. Senki, aki segítségemre lenne. Olyan ideges és fáradt vagyok, hogy ki sem tudom fejezni. De tartozom ezzel. Valamivel reményteljesebb a Karikás ügye. Ne írjál, mert fáraszt. Csak egy-egy kártyát, hogy jobban vagy, gennyed-e még a sebed. Küldj egyet Párizsba! Csak letehetném fáradt fejemet öledbe, csak erre vágyódom.

Genève, 1932. augusztus 18.

... Augusztus 10-ről kelt leveledet Konstanzban megkaptam. Aggódom, hogy sebeid lassan gyógyulnak. Folyton Rád gondolok. dacára, hogy nem írtam. De a sok rohanás, utazás, hőség akadályozott. Este oly fáradtan rogytam az ágyamba Londonban, hogy képtelen voltam az írásra. Párizsba menet két napot, jövet egy éjjelt töltöttem. A harmadik osztályú hosszú éjjeli utazásokat ebben a kánikulában nagyon rosszul tűrtem. Isiatikus, köszvényes fájdalmaim az alvást lehetetlenné tették. Mégis azzal vigasztalom magamat, hogy *talán* szegény Karikást megmentettem. Ez inkább csak impresszió, de mindenesetre sokan írtak, és egynéhány kemény fellépés is történt érdekében. Nagy áldozatot hoztam Karikásért, azt, hogy Tégedet elhagytalak. Soha nehezebb szívvel

nem mentem el Tőled. Mindig szegény karodra, szédülős fejedre gondolok. Mennyire szükséged volna most rám. Milyen rossz lehet ebben a melegben egyedül a penzióban ülni. Hogy vagy megelégedve az orrod alatti heggel? Tihanyi mutatta azokat a varrásokat, amelyeket összeveretése után tettek rajta. Egyik se látszik. A tied sem fog látszani rövid pár hónap múlva.

Konstanz, 1932. augusztus 19.

... Augusztus 27-én tartják meg Amszterdamban a háborúellenes kongresszust. Én, bár szerettem volna részt venni, nem megyek. Először pénzügyi okokból, másodszor a gyerekeket nem akarom itthagyni egyedül. Harmadszor, egészségem nem bírja a nyári utazásokat harmadik osztályon. Negyedszer, der Mohr hat seine Schuldigkeit getan, der Mohr kann ruhen.[17] Karikásért szükséges volt pénzt, egészséget és főleg a Veled való együttlétet feláldoznom. A kongresszus meglesz nélkülem.

Genève, 1932. augusztus 20.

... Kája[18] csatolt levelének is nagyon örültem. Nekem is az az impresszióm, hogy Karikást mégis sikerült megmentenünk. Az ember ilyen esetben sohasem tudja meg, kinek a közbenjárása volt döntő. A fő, hogy mindenki megtegye a maximumot. Ha tényleg megmenekül, az a megnyugtató érzésem lesz, hogy én is megtettem a magamét.

Aki kardot ránt, kardtól pusztul el — írja Kája. Csakhogy elfelejti, hogy a kapitalista rendszer évszázadok óta a kardrántás politikáját űzi. A pár száz, vagy ha az oroszokat is beleszámítjuk, pár ezer legyilkolt fehérgárdistával szemben évszázadok milliói állanak. Hol a kereszténység, hol a civilizáció, hol a haza nevében, de mindig a gazdagok érdekében mészároltak le milliókat. A harc nem a kommunizmussal kezdődik, de reméljük, hogy azzal végződik.

Talán egy ékszert kellene elzálogosítani, ez a legolcsóbb, nyolc százalékos kölcsön. Ez a nyár teljesen felborította helyzetemet, a baleseted, a Karikás-ügy...

---

[1] *Piscator-színház:* a húszas években alapította Erwin Piscator német rendező. Újszerű, mai szóval formabontó kísérlet volt, mely a munkásszín-

pad megvalósításával, haladó szellemű darabokat, politikai szatírákat mutatott be. Ők mutatták be először Bertholt Brecht darabjait és a Magyarországon 1960-tól játszott Háború és békét. E. Piscator 1934-ben a fasizmus elől az Amerikai Egyesült Államokba emigrált. Jelenleg Nyugat-Németországban él. Károlyi Mihály tévedett, mikor „szovjet-orosz"-nak nevezte.

[2] *Kínai hadüzenet:* 1931. január 28-án éjjel a japán hadsereg – felbátorodva a Kuomintang passzív politikáján – meglepetésszerűen megtámadta Sanghait, s azzal hetvenkedett, hogy 4 óra alatt elfoglalja Kína legnagyobb városát. A kínai hadsereg visszaverte a támadást.

[3] Károlyi Mihálynét meghívták oroszlánvadászatra Afrikába, de nem ment el.

[4] *Grüne Woche* (ném.): zöld hét.

[5] *G. de Ch. Colignyt* – a hugenották vezérét – 1572. augusztus 24-én a Bertalan-éji protestánsellenes katolikus vérengzéskor meggyilkolták.

[6] *Il possedait le courage de ces crimes* (fr.): volt bátorsága a bűneihez.

[7] Károlyi 1930. évi amerikai útján visszautasította az opportunista szervezetekkel való együttműködés gondolatát.

[8] *Kreuzling:* intézet Svájcban.

[9] *Die einzige politische Lekture, die mir Freude macht, ist die Weltbühne* (ném.): az egyetlen politikai olvasmány, amely örömet szerez nekem, a *Weltbühne.* (Kurt Tucholsky haladó szellemű folyóirata.)

[10] Károlyi Mihály nem sokkal a magyarországi letartóztatások után értesült arról, hogy a hozzá közelálló, és általa nagyra becsült és szeretett Karikás Frigyes élete veszélyben van. Először csak Karikás és Sallai (akit szintén ismert) letartóztatásáról tudott, s azonnal megindította az akciót megmentésükért. Gyorsan tájékozódott az ügy menetéről, és minden lehető módon harcolt s szervezte a harcot megmentésükért.

[11] Sallai Imre 1924-től a Moszkvai Marx–Engels Intézet munkatársa volt.

[12] *C. A.:* Catherine Andrássy.

[13] *Nice time* (ang.): kellemes nap.

[14] Károlyi Mihályné könyvet akart írni a reakció gyilkosságairól a húszas években.

[15] Károlyinét autószerencsétlenség érte, ebben az ügyben folyt kártérítési perről van szó.

[16] *Longuet* (Marx unokája) több Franciaországban élő emigránsnak volt az ügyvédje. A Sallai–Fürst–Karikás perben a Franciaországban élő haladó emigránsok költségén Magyarországra utazott, de a letartóztatottak védelmében nem tudott eredményt elérni.

[17] *Der Mohr hat seine Schuldigkeit getan, der Mohr kann ruhen* (ném.): a mór megtette kötelességét, a mór pihenhet (mehet).

[18] *Kája:* Odeschalchi Klára, Károlyi Mihályné nővére.

LEVÉL JÁSZI OSZKÁRHOZ

1932. július 14.

Kedves Oszkár,

elnézésedet kérem, amiért ezt a levelemet nem az anyanyelvünkön írom, de titkárnőmnek diktálom, aki német. A németországi agrárválságról szóló cikkemet, amelyet azóta nyilván megkaptál, már régen megküldtem volna, ha nem kapok időközben súlyos tüdőgyulladást. Még betegségem előtt a *Vu* tanulmányútra küldött Németországba, ahol a tél folyamán öt hetet töltöttem.

Bizonyára csodálkozol majd azon, hogy cikkemet, melyet a 498. oldalon találsz meg, nem a saját nevemmel, hanem álnéven jegyeztem. Ezt az a körülmény tette szükségessé, hogy köztem és a szerkesztőség között kisebb nézeteltérések támadtak. A szerkesztőség törölt a cikkemből egy Hindenburgra vonatkozó passzust, amelyet én fontosnak tartottam, de ők túlságosan éles hangúnak találtak.

A Németországgal foglalkozó különszám ugyanis a két ország egymáshoz való közeledésének jegyében született meg. Talán ironikusan hangzik, de tény, hogy a francia burzsoázia bizonyos köreiben a tábornagy egyenesen népszerűségnek örvend.

A képmutató, pacifista, félig baloldali körök Hindenburgot mindenáron baloldali jelöltnek akarták beállítani. Noha minden jel ellene szólt e feltevésnek, a szociáldemokrata urak a Rajnán innen és a Rajnán túl torkuk szakadtából hirdették, hogy az öregúr majd megvédi Németországot a diktatúra veszélyétől, s hogy ő a *demokráciát meg a weimari alkotmányt*[1] *soha cserben nem hagyja.*

Léon Blum mindjárt a választások után vezércikkben fejtegette, hogy a pacifizmus ügye most már meg van mentve, mivel a hitlerista sárkányt leverte Hindenburg, ez a legújabb Szent György, akit ezúttal nem glória, hanem csúcsos sisak ékesít.[2]

A valóság viszont az, hogy a birodalmi elnököt leginkább *Macmahonhoz lehet hasonlítani*. A francia tábornok-elnök szintén megkísérelte a maga államcsínyét, de nem sikerült neki. Akkoriban még nem voltak reformszocialisták, akik melléje álltak volna. Igen, a II. Internacionálé egy évtizede tartó arcátlan hazudozása és hihetetlen képmutatása végre lelepleződött és összeomlott. A szociáldemokratáknak ez az erőtlen, gyáva politikája a bűnös abban, hogy ma a legsötétebb katonai diktatúra jutott hatalomra. Otto Braun, Wells, Sewering és a többiek számára nincs mentség. Nemcsak gyávák voltak, hanem ostobák is. Attól való félelmükben, hogy leveri őket a forradalmi munkásság, öngyilkosságot követtek el. Évek óta a munkásság legádázabb ellenségével egyesültek, csupán azért, hogy ne veszítsék el jó állásaikat, melyekbe görcsösen kapaszkodtak.

Berlinben hallottam a következő viccet, amely találóan jellemzi egész nyomorúságos magatartásukat. „Mi Németország sorsa? — A pénztárablak előtt állni. — Mi az ideálja? — A pénztárablak mögött ülni." A valóság az, hogyha Brüning maradt volna, a szociáldemokraták ugyanazt a politikát folytatták volna vele, mint ma Papen, a kém. A szociáldemokraták, a hitleristák és a tábornokok között elkeseredett harc dúl, de csak amiatt, hogy ki kerüljön a kormánykerék mellé. A szociáldemokraták, hogy a „húsos fazék" mellett maradhassanak, kitalálták „a kisebbik rossz" csodajelszót. Csak egy front ellen harcoltak: *Szovjet-Oroszország* ellen. A polgári sajtó, még a jobboldali is, tárgyilagosabban ítélte meg az oroszországi rendszert, mint az ő sajtójuk. Ha a kormányrúdnál maradtak volna, mindent elkövettek volna, hogy a francia kapitalistákkal szövetséget kötve a vörös Oroszország ellen hadjáratot indítsanak. Igen, hiszen éppen az volt a legfőbb érvük, hogy csakis ők, mármint a szociáldemokraták, köthetnek ilyen szövetséget, mivel — úgymond — a szélsőjobboldal „hazafias okokból" nem léphet szövetségre az „ősi ellenséggel".

Természetesen ez is hazugság volt. Már most is bebizonyosodott, hogy amennyiben egy ilyen közeledés egyáltalában lehetséges, ezt — bármily furcsán hangzik — a hurrá-patrióták könnyebben

tudják megvalósítani. „Nagy szellemek találkoznak." Franciaországban szintén vannak szép számmal hurrá-patrióták, és az ő vad indián-üvöltözésük mögött a Rajna mindkét partjának 100 százalékosai titkos rokonszenvet táplálnak egymás iránt.

Menczer barátunk nemrég igen érdekes levelet írt, amelyben találóan elemzi a német politikát. Nagyon helyesen előre látja, hogy a diktatúra — akár Hitlerrel, akár nélküle — okvetlenül élesebb formákat fog ölteni. A helyzet ugyanaz, mint Magyarországon vagy Olaszországban, ahol a reakció eleinte köztársasági, illetve demokratikus színezettel vette át a hatalmat. Csak egy pontban ítéli meg merőben tévesen a helyzetet: azt hiszi ugyanis, hogy a szociáldemokraták, mivel most egészen szabadok, feladják türelmi politikájukat, és ellenzéki álláspontot foglalnak el. Ha helyes az olasz meg a magyar analógia, akkor a szociáldemokrácia Németországban is ugyanúgy fog viselkedni a reakció győzelme után. Némi álellenzékieskedéstől eltekintve, mely alkalmilag jól jön a reakciónak, nem várok igazi küzdelmet a szociáldemokrata párttól. Ugyanolyan gyalázatosan fognak viselkedni, mint Peidlék meg Peyerék, akik még elvtársuk, Somogyi meggyilkolása után sem riadtak vissza attól, hogy Horthyval paktumot kössenek. Lehet-e komoly küzdelmet várni egy olyan párttól, amelynek vezetői — pl. Ebert — az utolsó pillanatig szabotálták a köztársaságot, hogy az „ő császáruknak" megtartsák a trónt? Vagy amelynek egy másik vezetője, Noske, a „hírhedt Erhard-féle különítmény" segítségével spartakistákat mészárolt le? Te talán most azt kérdezed magadban, miért foglalkozom én olyan sokat a német politikával. Azért, mert egész Európa politikai és társadalmi fordulatának gyökere Németországban keresendő. Németországnak és vele együtt a kelet-európai államoknak választaniuk kell Franciaország és Szovjet-Oroszország között. Nincs más út Küssnacht[3] felé. Ha meg akarják menteni a kapitalizmust, a magántulajdont, akkor még a porosz hadnagyoknak is meg kell adniuk magukat a francia diktatúra kényére-kedvére. De ha önfenntartási ösztönből vagy szociális okokból nem akarnak szolgasorba kerülni, akkor megértésre kell jutniuk a vörös Oroszországgal. Még egy lassúbb, nem forradalmi, szocialista evolúció is lehetetlen egy francia szövetség segítsége révén.

Abban talán igazad van, hogy a Szovjetunióban korlátozott a politikai szabadság, de ugyan hol nincs ez így? A gazdasági válság

következtében az igazi parlamentarizmus lehetetlenné vált. Csak kapitalista és szocialista diktatúra között lehet választani. Hogy ez demokratikus népszavazással történik-e, az részletkérdés, és nem változtat a lényegen. A demokrácia elve ebben az esetben csak a fügefalevél szerepét tölti be. Ha olyan tolvaj fosztja ki az embert, akinek cilinderkalap van a fején, akkor minden rendben van?

Ma már senki sem tagadhatja, hogy a kapitalizmus válságának kellős közepén evickélünk, s hogy most már nem átmeneti depresszióról van szó. Ennek ellenére Lausanne-ban és Genfben ugyanolyan komoly ábrázattal tovább játsszák a komédiát. Továbbra is harsonázzák a régi, pacifista frázisokat, lehazudják az égről a csillagokat, és formulákat keresnek és eszelnek ki, melyek révén a fehéret is feketévé lehet változtatni; s mindezt azért, mivel a részvényosztalékokat meg kell menteni, mivel a muníciógyárak további üzleteket akarnak csinálni. Ezek a mérgesgázkeverők vagy limonádékeverők azt akarják elhitetni a világgal, hogy egyszer a szegény Ausztriát, máskor a szegény Magyarországot akarják merő szánalomból megmenteni. Valójában ezek a koldussá vált államok csak annyi kölcsönt kapnak, hogy a munícióqyáraknál fennálló tartozásaikat megfizethessék.

Ám ilyen éterinjekciókkal nem lehet megmenteni sem Magyarországot, sem a világot. Minden rendszernek — akár jó, akár rossz — megvan a maga erkölcsi kódexe, és ha ez összeomlik, vele együtt a rendszer is széthull. A kapitalizmusnak is megvannak a maga törvényei. Az adósságokat meg kell fizetni. Nem szabad hamis pénzzel fizetni. Szabad viszont az embereket kizsákmányolni, szabad tőzsdei spekulációkkal vagyont szerezni, még akkor is, ha ezáltal emberek milliói mennek tönkre. Ezzel szemben, ha valaki ellop egy kenyeret, azt börtönbe csukják.

Most azonban azt látjuk, hogy a háború óta szokássá vált az adósságok meg nem fizetése, s nyakra-főre nyomják a hamis pénzt. A legtöbb államban eltűrik a rablóbandákat, sőt az állam még uniformisba is bújtatja őket. Úgy gondoltuk, csak Magyarországon lehetséges, hogy a kormány mellett egy nem hivatalos hatalom létezzen. Azt is gondoltuk, csak a mi országunkban fordulhat elő, hogy egy *Windischgraetz*[4] herceg a kormány támogatásával pénzt hamisítson. De most már látjuk, hogy ilyen dolgok a nyugat-európai országokban is lehetségesek. Németországban

barna inget viselnek a rablók, Olaszországban feketét, Magyarországon pedig tollforgóval díszítik magukat.

A Lindbergh-eset[5] megmutatta, hogy az Amerikai Egyesült Államokban sem sokkal rózsásabb a helyzet. Az amerikaiak nemzeti hőse kénytelen volt megalázkodni a gengszterek előtt, hogy visszakapja kisgyermeke holttestét, mert jól tudta: a rendőrség a zsoldjukban áll. A fogságban ülő Al Capone voltaképpen az Egyesült Államok koronázatlan diktátora.

A legjobb amerikai papírok, például a Morgan-részvények, 400-ról 24-re zuhantak le. Onnan már nincs messze a nulla. Ezekkel az árfolyamzuhanásokkal szétesik az amerikai kártyavár, márpedig az amerikai ember csekkönyv nélkül olyan, mint D'Artagnan a kardja nélkül. Azt fogod most talán gondolni, hogy ismétlésekbe bocsátkozom, és hogy mindez magától értetődő dolog. Ha nem tévedek, Talleyrand mondotta: „Ce qui va sans dire, va mieux en le disant."[6] Az amerikai válság nem szűnik meg, 1933-ra még erősebb lesz azáltal, hogy teljesen veszendőbe megy az az óriási tőke, amelyet a Wall Street fektetett be Latin-Amerikában. De ettől eltekintve, a kapitalizmus ellenségre lelt a technikában és az új gépekben. A múlt század negyvenes éveiben a munkások összetörték az új gyári berendezéseket[7]. A gép az ellenségük volt. Ha a magántulajdon rendszere ma fenn akarja magát tartani, most a kapitalistáknak kellene összetörniük a gépeket. Nemcsak a munkást kellene agyonlőniük, hanem a gépeket is a levegőbe kellene repíteniük. A mai munkások nem a gépek ellen viselnek háborút, hanem azért, hogy birtokukba vegyék azokat. A szerepek felcserélődtek. Tegnap a kapitalisták védelmezték a haladást, ma a proletárok védelmezik.

Ha az ember úgy szemléli és ítéli meg a helyzetet, mint én tettem, akkor az a körülmény nem játszik szerepet, hogy Magyarországon Horthy, Ottó vagy egy csehszlovák típusú köztársasági hatalom van-e uralmon. Ha tárgyilagosak akarunk lenni, meg kell állapítanunk: igaz ugyan, hogy ma egy rablóbanda uralkodik Magyarországon, de egy tisztességesebb rendszer sem volna sokkal jobb gazdasági tekintetben. Elegendő rövid pillantást vetni a magyar határon túl jobbra és balra, hogy erről meggyőződhessünk. Ha Magyarország visszakapná minden elvesztett területét, akkor sem volna sokkal jobb a helyzete. Sőt még egy *Párizsból létrehozott* dunai konföderáció sem változtatna meg semmit.

Csakis akkor lehetne gyógyulásról beszélni, ha teljes fordulat következnék be, ebbe viszont a mai Európa nem egyezne bele.

Egy Párizsból létrehozott dunai konföderációban a gabonaárak alig emelkednének. Ennek a gazdasági autarchiának a köre még mindig igen szűk maradna. De hát mi jól tudjuk, hogy ez az egész dunai szövetség, ahogyan azt a Quai d'Orsayn kiagyalták, csak szemérmetlen bohóckodás; nem lehet belőle semmi.

Magyarországnak, Jugoszláviának, Romániának 12 millió métermázsa (*dmz* ? — Ford.) gabonafölöslege van, amiből Ausztria 2 milliót, Csehszlovákia 1 milliót igényel —, vagyis a dunai vámterületnek még mindig kb. 9 millió fölöslege marad. Miképpen lehet itt szó rekompenzációról ezen államok között? Arról már nem is beszélve, hogy a búza — referenciavámokkal vagy azok nélkül — veszteséggel kerülne eladásra, mivel nemcsak a világpiaci árak nyomják, hanem még a termelési költségek is aránytalanok. Veszteség nélkül manapság csak az Amerikai Egyesült Államokban, Kanadában, Oroszországban stb. lehet búzát termelni; vagyis azokban az országokban, ahol nagy kiterjedésű szántók és szűzföldek vannak, melyeket trágyázás nélkül, de traktorokkal és kombájnokkal meg lehet művelni.

A kollektív gazdálkodás révén és a gépek gazdaságos kihasználása alapján Oroszországban négy munkás el tudja végezni azt, amihez Magyarországon, Romániában, Jugoszláviában 57 ember munkájára van szükség. *Egy olyan dunai konföderáció, mely a magántulajdon alapján áll, szintén nem tudna jobb eredményeket elérni.* Kizárt dolog, hogy a gabonaárak majd emelkednek; ellenkezőleg, még tovább fognak esni. A technika nem topog egyhelyben, csak azért, hogy a földbirtokos uraknak kedvében járjon.

Mihelyt áttérnek nagy öntözőberendezések létesítésére, ahogyan az az oroszok új ötéves tervében már szerepel, nagyot fognak zuhanni a gabonaárak. Ha Mexikó roppant kiterjedésű fennsíkját öntöznék — ami technikailag korántsem kivihetetlen feladat —, akkor a klímát tekintetbe véve, kétszeresére emelkedne a terméshozam. Persze ennek a tervnek útjában állnak a haciendák.

Szilárd meggyőződésem, hogy amikor majd megszűnik a magántulajdon, 10—15 év múlva az emberek pausálösszegben fogják fizetni a kenyérellátást, mint manapság a gáz- és vízszolgáltatást. A búzatermesztés már ma is abszurdum Európa számára. Az el-

jövendő korszakokban a búza épp olyan gyarmatáru lesz, mint amilyen jelenleg a kávé.

Elkeseredett harcban élünk, amelyben az uralkodó osztály az árak csökkenése ellenére is megkísérli az alaptőke értékének fenntartását, ami lehetetlenség. A földbirtokosok azt kívánják az államtól, hogy vámokkal, tarifákkal, szubvenciókkal védje az árakat. Ez a politika természetesen katasztrófára fog vezetni.

Hogy Magyarországon milyen gazdálkodás folyik s milyen lehetetlen viszonyok uralkodnak ott, az egyenesen leírhatatlan. A magyar költségvetést 800, illetve 1200 millió pengőre korlátozták (800 millió pengő az alapkeret, és ehhez jön még 400 millió pengő, amivel az állami vállalatok deficitjeit fedezik). Ennek a 800 millió pengőnek a felét a hadseregre költik.

Noha sokat beszéltek a takarékosság éveiről, a kormány 38 millióval túllépte a tervezett költségvetési kereteket. A kormány ilyen tételekkel indokolta:

Az örkényi lovagló- és hajtóiskola részére 181 481 pengőt utalt ki. A magyar Jockey Club[8] 338 ezer pengőt kapott. Az úgynevezett „regösök" szervezete, melynek tagjai afféle Minnesängerek módjára faluról falura vándorolnak s középkori balladákat[9] énekelnek, csekély 414 504 pengő támogatásban részesült. Új repülőterek építésére 2 486 428 pengőt fordítottak.

Zala vármegyében az adók 98%-a nem folyt be.

Csekonics Gyula gróf kilépett a Nemzeti Kaszinóból, mert még az évi tagsági díjat sem tudta megfizetni.

Egyetlen útkaparói állásra 200 ember pályázott, köztük 30 diplomás orvos és 20 mérnök.

A „gazdagok" nyomora külön fejezetet alkot. Olyanok — közeli rokonaim —, akiknek 10—15 ezer holdnyi vagy még nagyobb birtokuk van, kénytelenek a legprimitívebb életmódhoz visszatérni. Száz szobás kastélyaiknak mindössze 3—4 szobáját lakják. Ha tüzelőre van szükségük, a kastély ura kimegy a parkjába, és ott kivág egy fát. Időnként vadásznak meg horgásznak, hogy kiegészítsék az éléskamra-készletet. A nővérem bevallotta nekem, hogy nagy kiterjedésű birtokai ellenére kénytelen baromfitenyésztésből élni. Az Esterházyak, Festetichek, Andrássyak stb. ritkán utaznak, akkor is csak harmadosztályon. Egy százpengős, de még egy ötvenpengős bankjegy is ritkaságszámba megy náluk.

Én ezt a kasztot — nővéremet kivéve — igazán nem sajnálom. Fösvénységük, amelyet mind a ketten nagyon is jól ismerünk, megbosszulta magát. Ha 1919-ben elfogadták volna a földreformomat, ma nyugodtan nyalogathatnák az ujjaikat. Mindenesetre másodszor már nem mentem meg őket, forduljanak más szenthez, bár nem tudom, hol fognak ilyet találni. Arról mindenesetre meg vagyok győződve. hogy a Habsburgok képtelenek őket megmenteni. Az arisztokrácia levitézlett, tönkrement. Eleget csaltak, eleget hazudoztak a császár iránti hűségről meg a hazafiságról, s most már senki sem hiszi el, hogy

„Istennek küldötte a császár,
Boldog, kire hősi halál vár."

Ha jónak látod, ezt a levelet bárkinek odaadhatod elolvasásra. Ezért kihagytam belőle minden intim jellegű közlést, s ezeket a mellékletben találod meg.

Konstanz, 1932. július 14.
[Német kézirat fordítása.]

---

[1] *Weimari alkotmány:* az 1918. évi németországi novemberi forradalom után létrehozott német polgári köztársaság (weimari köztársaság) alkotmánya. A Weimarban ülésező alkotmányozó gyűlés által elfogadott köztársasági alkotmány érintetlenül hagyta a tőkés és földbirtokos osztály tulajdonát és hatalmát, de ugyanakkor kinyilvánította a formális polgári demokratikus jogokat. Károlyi Mihály több mint fél esztendővel a fasizmus németországi uralomrajutása előtt pontosan látja, hogy a német szociáldemokrata párt Hindenburgba vetett bizalma a weimari polgári demokráciát is veszélyezteti. A köztársasági elnöki választásokon a szociáldemokrata párt nem állított jelöltet, s — a kommunista Ernst Thälmannal szemben — Hindenburgot támogatta, aki megválasztása után átadta a hatalmat Hitlernek.

[2] A német jobboldali szociáldemokraták nem álltak egyedül Hindenburgot támogató politikájukkal. Jó szövetségesük volt ebben a jobboldali francia szocialisták vezére, Léon Blum is. A jobboldali szociáldemokraták különösen annak örültek, hogy a kommunisták nélkül sikerült a szerintük Hitler-ellenes Hindenburgot megerősíteni.

[3] *Küssnacht:* amerre a svájci monda szerint Gessler helytartónak mennie kellett, s ahol Tell lelőtte.

[4] *Windischgraetz:* utalás a frankhamisításra, melyben Windischgraetznek igen nagy szerepe volt. L. Jegyzetek.

[5] *Lindbergh-eset:* Lindberghnek — aki először repülte át az Atlanti-óceánt leszállás nélkül — amerikai gengszterek elrabolták gyermekét (közismerten

– Lindbergh bébi), és holttestét is csak nagy váltságdíj ellenében adták vissza.

[6] *Ce qui va sans dire, va mieux en le disant* (fr.): ami magától értetődik, jobban megy megmondva.

[7] *Géprombolás:* a tőkés termelés kezdetén a munkásosztály a tőkések ellen folytatott harcának kezdetleges – a gépeket összetörő – formája. A gépromboló mozgalmak fő oka, hogy a gépek bevezetésének következtében fokozódott a kizsákmányolás, megnőtt a munkanélküliség, s az ideológiailag még fejletlen munkások nyomoruk fő okát a gépekben látták. Így nem a tőkés rendszer, hanem a gépek ellen lázadtak fel. A kormányok drasztikus eszközökkel törték le a mozgalmakat, melyek főleg Angliában és Franciaországban terjedtek el. Nevüket a legendás Ned Luddtól (ludditák) nyerték, aki állítólag elsőnek zúzta szét a szövőgépet.

[8] *Jockey Club:* nálunk Magyar Lovaregylet volt a neve, az arisztokrácia sportklubja.

[9] Nem középkori balladákat, hanem Horthyt dicsőítő, soviniszta, irredenta dalokat énekeltek.

FEHÉRTERROR MAGYARORSZÁGON
1932. augusztus 19.

INTERJÚ KÁROLYI MIHÁLLYAL
(LONDONI SZERKESZTŐSÉGÜNKTŐL)

Károlyi Mihály gróf, az első Magyar Köztársaság egykori elnöke ma elmondta nekem észrevételeit a magyar kormány jelenlegi politikájáról.

Július 29-én a budapesti rendőrség — mondotta gróf Károlyi — letartóztatott tizenhárom kommunistát, koztük egy nőt is. Sallai, Fürst és Karikás nevűek voltak a letartóztatottak kozott. Letartóztatásukat a hatóságok tíz napig titokban tartották, azalatt kínozták őket. Majd Sallait és Fürstot különleges haditörvényszék elé állították, amely három órával később halálra ítélte őket. Pár óra múltán végrehajtották a kivégzést.

Sallai, amikor az akasztófához kísérték, emelt fővel lépett, és éltette a kommunizmust és Szovjet-Oroszországot. Fürstöt, hogy ne tehesse ugyanezt, cellájában majdnem a kivégzés percéig verték, majd kezét-lábát osszekötozve a vesztőhelyre cipelték, minthogy járni már nem tudott.

A vádirat semmiféle konkrét bűncselekményt nem említ. A halálos ítéletnek egyedüli indoka az volt, hogy álnéven mentek Magyarországra, és a kommunista eszme propagálására vállalkoztak.

A védőügyvédektől megtagadták az engedélyt, hogy a tanúvallomásokat megtekinthessék, és a klienseikkel való személyes érintkezést sem engedélyezték.

Karikást azért nem állíthatták ugyanazon hadbíróság elé, mert ő csak nemrég érkezett Magyarországra, és így nem voltak vádak, amiket felhozhattak volna ellene. Őt egy másik vészbíróság elé állították, amelynek ítélete megfellebbezhetetlen, ez a bíróság

azonban — nyilván azért, mert nem akarta a hóhér szerepét játszani — kijelentette, hogy nem illetékes az ügyben. Karikás sorsa ily módon tehát még függőben van.

Sallai szellemi színvonalára utal az a tény, hogy ő a moszkvai Lenin Intézet igazgatója volt. Karikás szintén igen tehetséges író. Bár vasmunkás volt, önképzés révén magas műveltséget szerzett.

Gróf Károlyi Gyula rezsimje alatt — ő most Magyarország miniszterelnöke — a dühöngő fehérterror annál is felháborítóbb, mert a rettenetes gazdasági válság még bizonyos burzsoá körökben is egyre inkább meggyőzi a közvéleményt arról, hogy a dolgok nem mehetnek a régi módon tovább.

A miniszterelnök testvére[1], egy nagybirtokos és bankár — mondani sem kell, hogy többé-kevésbé ő is tönkrement, mint mindenki Magyarországon — tavaly könyvet írt, amelyben nyíltan kijelenti, hogy Magyarország pénzügyi és gazdasági helyzete tarthatatlan. S ő, aki Horthy admirális reakciós rezsimjének lelkes támogatója volt, arra a következtetésre jut, hogy a versenyrendszer helyett olyan rendszerre volna szükség, amelyben az állam teljesen ellenőrzi a javak termelését és szétosztását. Azt is javasolja, hogy gazdaságilag közeledni kellene Szovjet-Oroszországhoz.

Nem antikapitalista propaganda ez? Ha a szóban forgó Károlyi gróf nem a miniszterelnök fivére volna, s nem volna gróf, hanem egyszerű halandó, minden bizonnyal hadbíróság elé kerülne, amely vagy halállal, vagy súlyos börtönbüntetéssel sújtaná. Az igazság az, hogy a jelenlegi magyarországi rezsimnek nincs választása. Ha fenn akarja tartani magát — s ez az egyetlen célja —, akkor folytatnia kell az akasztásokat.

A gazdasági világválság természetesen ránehezedik Magyarországra is — folytatja Károlyi Mihály gróf—, de vannak speciális politikai okok, amelyek még rosszabbá teszik a helyzetet. A Horthy admirális alatt aláírt trianoni békeszerződés természetesen szörnyű és igazságtalan teher. De eltekintve ettől, Magyarország reakciós kormányrendszere az, ami a jelenlegi nyomorúságok legnagyobb forrása. Egész politikája félig-meddig középkori. Az uralkodó osztály viszonylag keveset adózik, míg ellenben az egész pénzügyi teher az elszegényedett lakosság vállát nyomja.

Magyarország kicsinysége ellenére is azon erőlködik, hogy gazdaságilag önálló legyen, ami képtelenség. Az ipari és mezőgaz-

dasági termékek védelmére emelt vámtarifa-sorompók már elérik a felhőkarcolók magasságát. Egy ilyen ketrecben természetesen fulladozik az egész gazdasági élet.

És bár csökkent a termelés, mégis majdnem mindenütt többtermelés mutatkozik, mert Magyarország mezőgazdasági vonatkozásban exportáló ország. Nyolcmillió lakosából másfélmillió a munkanélküli. Talán mondani sem kell, hogy a magyar munkanélküliek nem kapnak semmiféle segélyt. Ezek az igazi okai annak, hogy újra feltámadt a fehérterror. Horthy admirálisnak tengerész létére tudnia kellene, hogy ha a hajóján lázadás tör ki, nem okos dolog kivégeztetni az egész legénységet.

Manchester Guardian Weekly, 1932. augusztus 19.
[Angolból fordítás.]

---

[1] Gróf Károlyi Gyula miniszterelnök testvére – gróf Károlyi Imre

LEVÉL ROMAIN ROLLAND-HOZ

1933 [1]

Kedves Uram,

mindenekelőtt elnézését kérem, amiért oly késve köszönöm meg Önnek, hogy volt szíves közbenjárni magyar elvtársaim érdekében.[2]

Sajnos, Sallai és Fürst esetében ez nem járt a remélt eredménynyel. Mint bizonyára olvasta a lapokban, egy hadbíróság néhány óra leforgása alatt halálra ítélte őket. Az utolsó percig igazi hősök módjára viselkedtek, ami annál is inkább bámulatra méltó, mivel kivégzésük előtt tíz perccel még megkínozták őket. Karikást nem állíthatták ugyanezen bíróság elé, minthogy ő éppen akkor érkezett külföldről, következésképpen nem lehetett még ideje propagandamunkára. Őt egy másik gyorsbíróság elé utalták, ami azonban annyit jelent, hogy neki is nyakán van a kötél.[3] Én magam személyesen is ismertem Sallait, Moszkvában találkoztam vele; kiváló ember volt, a Lenin és Marx Intézet vezetésével is megbízták.[4] Fürstöt, akit hóhérai majdnem agyonvertek a kivégzés előtt, személyesen nem ismertem. Karikást viszont nagyon jól ismerem. Egyszerű fémmunkás létére írói tehetséggel rendelkezik.

Amiért oly késve írok Önnek, annak az az oka, hogy három hét óta egyebet sem teszek, mint ide-oda utazom Párizs, London és Zürich között elvtársaim érdekében. Mindennek a tetejébe feleségemet Cannes-ban súlyos autóbaleset érte, őt is meg kellett látogatnom. Alig töltöttem fél napot itt, ahol azt hittem, kipihenhetem magam, amikor Berlinből telefonértesítést kaptam, hogy Budapesten újabb 23 kommunistát tartóztatott le a rendőr-

ség.[5] Ezúttal nem emigránsokról van szó, akik titokban érkeztek az országba külföldről, hanem olyan emberekről, akik állandóan Magyarországon laknak. A 23 letartóztatott személy többségében entellektüel, a lista élén dr. Madzsar, a kiváló publicista áll, annak a Jászi professzornak a sógora, akinek munkáit Ön is bizonyára ismeri. A többiek művészek és irodalmárok. Miként a Sallai—Fürst-esetben történt, ezt a 23-at is titokban tartóztatták le, mintegy tíz nap leforgása alatt. A rendőrség ezért alkalmazza ezt a módszert, hogy ideje legyen megkínozni a szerencsétleneket, és hogy ne lehessen tiltakozást szervezni e gaztettek ellen. Izzó haraggal a szívemben írom Önnek ezeket a sorokat, mert félek, hogy minden elveszett, és nincs már idő a megmentésükre. A hírek szerint már holnap meg kell jelenniük a magyarországi Torquemadák előtt. Mégis arra kérném Önt, küldjön ismét tiltakozó táviratot annak a tengerész Horthynak, a hóhérok főnökének.

Szerintem a magyarországi fehérterror megélénkülésének két oka van. Az első ok a katasztrofális gazdasági helyzetben keresendő. Az uralkodó osztály rettegve gondol arra, hogy forradalom törhet ki, és akkor a szerepek felcserélődnek: a mai kivégzőkből kivégzettek lesznek. A kegyetlenkedések másik oka az, hogy a magyar kormányt felbátorítja az, amit főként Németországban lát.[6] Azt mondja magának: mivel Európa nem háborodik fel a politikai bűncselekményeken, mivel a Matteotti meggyilkolásához hasonló bűnök napirenden vannak és a közvélemény nem lázong ellenük — így hát Magyarországon is nyugodtan fel lehet akasztani a politikai ellenfeleket.

Gyermekeim iskoláztatása végett Genfben telepedtem le, így így hát majdnem szomszédok leszünk. Remélem, személyesen is megismerkedhetünk, ha majd Ön visszatér Villeneuve-be.

Szívélyes üdvözlettel
K.

---

[1] A levél nincs dátummal ellátva. Tartalmából arra lehet következtetni, hogy 1933 március második felében íródott, mert részletesen foglalkozik Madzsar József 1933. március 11-én történt letartóztatásával.

[2] Mint ismeretes, Károlyi Mihály, mikor megtudta Sallai Imre, Fürst Sándor, Karikás Frigyes és mások letartóztatását, azonnal akcióba lépett, és a nemzetközi haladó személyiségek egész sorát szólította fel a letartóztatott magyar kommunisták megmentésére.

[3] Karikás Frigyest három évi börtönbüntetésre ítélték.

[4] Sallai Imre a moszkvai Marx – Engels Intézet munkatársa volt.

[5] 1932 – 1933-ban sok letartóztatás történt. Már 1932 szeptemberében letartóztatták a Salgótarjánban és környékén folyó kommunista szervezkedés résztvevőit. Majd 1933. március 11-én – Károlyi nyilván erre utal – letartóztatják a *Társadalmi Szemle* szerkesztőségét, élén Madzsar Józseffel, majd májusban hivatalosan be is tiltják a lapot. Április 8-án a csendőrség Somoskőújfalun kommunistákat tartóztat le, majd május 18-án ugyanezt teszik az Egyesült Szakszervezeti Ellenzék néhány funkcionáriusával.

[6] Utalás a német fasizmus előretörésére és hatalomra jutására.

LEVÉL ROMAIN ROLLAND-HOZ

1933. április 7.

Kedves mesterem és barátom,

kérem, bocsássa meg, amiért ilyen késve válaszolok, megköszönve a tanácsait. Sajnos, mind ez ideig semmit sem tudtam elérni ebben a városban, amely a világ legreakciósabb városa. Azt a néhány személyt, aki baloldali orientációt képvisel, a szó szoros értelmében terrorizálja a genfi társaság és a nagyburzsoázia. Itt a legcsekélyebb tiltakozásért is bolseviknak minősítik és azonnal bojkottálják az embert a „helyesen gondolkodók".

Meg aztán időm sincs arra, hogy ténylegesen foglalkozzam egy bizottság megalakításával, amint eredetileg szándékomban volt. Azonfelül az az érzésem, hogy a nevem csak árthat egy segélyvállalkozásnak, még ha magam a kulisszák mögött maradok is. Így hát holnap Párizsba utazom, ott maradok 15-ig, majd egyenesen Prágába megyek az antifasiszta kongresszusra, amely mint tudja, 17-én lesz.

Mit szól a németországi eseményekhez, és főleg a szociáldemokraták kapitulációjához? Végül is sikerült nekik egységfrontot alakítaniuk, de nem a kommunistákkal, hanem a fasisztákkal. Széplelkek találkozása. Wells és társai nyilatkozatai után igazán nem lehet a kommunistáktól zokon venni, hogy nem hajlandók együttműködni ezekkel a vezetőkkel, ezekkel a 100 százalékos árulókkal.

Összegyűjtöttem a németországi eseményekre vonatkozó dokumentumokat, és azokat saját üzenetem kíséretében megküldöm francia, angol és amerikai íróknak. Meg akarom őket kérni, hogy méltassák, és hogy véleményüket nyilvánosságra hozhassam.

Ha egészsége engedi, amit remélek, Prágából való visszatérésem után nagyon örülnék, ha meglátogatna bennünket, és beszámolhatnék önnek a kongresszuson szerzett benyomásaimról.

Egy meglehetősen mulatságos dolgot hallottam: állítólag a nagy fegyvergyárosok a napokban titkos kongresszust tartottak Genfben. Si non e vero, e ben trovato.[1]

Abban a reményben, hogy mielőbb jó egészségben viszontláthatom, kérem, fogadja őszinte nagyrabecsülésem kifejezését.

Károlyi M.

Genf, 1933. április 7.

---

[1] *Si non e vero — e ben trovato* (ol.): ha nem is igaz, jól van kitalálva.

RÉSZLETEK KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ 1933. JANUÁR 25-E ÉS 1933. DECEMBER 22-E KÖZÖTT ÍRT LEVELEKBŐL

Montana, 1933. január 25.

. . . Amint a csatolt újságkivágásból láthatod, „szent atyánk[1]", miután tizenhárom évig „ette az emigráció keserű kenyerét", visszatért a szent hazába. Apokaliptikus jóslatai ugyan nem teljesültek. Fehérruhás szüzek helyett a porkolábok vártak rá. Hiába jelentette ki, hogy azért jön haza, mert Gömbölini[2] építő munkájában ő is részt akar venni, a dutyiba dugták, éppúgy mint nagy patriótánkat, Hatvanyt. Az a tengernyi könny, amit a Hatvany—Hock—Göndör-trió és szerény, de éppoly hazafias követői összezokogtak, mindhiába volt. „A nagy építők" szíve nem puhult meg. Gondolják, Hatvany, Göndör, Hock segítsége nélkül is elpanamázhatunk, és emezek az örömkönnyek hullatásával képesek önnönmagukat is felülmúlni: „mert szent a föld és puszta nem lehet, hol honfiszívek honjukért véreztek" (vagy akárcsak keseregtek), mondá koszorús költőnk. Vajon meg fognak-e most jelenni „szent atyánk" hét kötetben összefoglalt igazságai? Új bort új tömlőbe, új hazafias morált új kötetekbe, ez kell a magyarnak — mondá Lapadban Hock apó. Mikor majdan ő is tisztultan ki fog kerülni a magyar purgatóriumból (a Markó utcából), Hatvanyval megalakíthatják a „48-as és két szék közé esett pártot", amelynek máris számos közkatonája van. Azért kell 48-asnak elnevezni a pártot, mert ez ugyan egy semmitmondó, de hazafias tradíciója a mindenkori álellenzéki pártalakulatoknak. Apponyi apó is így tanította. Így született meg a „67-es és 48-as párt" is annak idején. Százszorta lovagabbak a magyar lovagok!

Csakhogy a magyar táltosoknak az a különös, de annál nemesebb tulajdonságuk, hogy ők nem vágtatva, de hason csúszva másznak! Mindennek dacára én mégsem érzek nosztalgiát a magyar Walkűrök országa iránt, bár: „mind hősök ők, mind férfiak, mind hű és hazafi"!

Buffet de la Gare, 1933. október 6.

... Beszéltem Miss Thomasszal, aki napi hat svájci frankért bevenné É-t[3] az iskolájába. É. mióta bent van, sokkal jobban érzi magát. Azt mondja: „I like it, because I never have a minute for myself."[4] Azt, amit a legtöbb ember igényel, hogy időről időre lelkileg egyedül lehessen, ettől irtózik leginkább. De hány ember van így! Ezért szeretik a kaszárnyaéletet. Ezért szeretik az egyenruhát, hogy betakarhassák cifra sujtások mögé lelki ürességüket. Ezért rohannak a buta sznobok Deauville-ból Biarritzba, és vissza Biarritzból Deauville-ba, és hallgatják hajnalig a night clubokban[5] cocktail-ittasan a néger zenét. De különben diogenészi magányra rajtad kívül kevesen képesek. A kontemplatív életmódra kell a legtöbb erő. Én sem vagyok erre teremtve, csak a kényszer, a betegség, az öregség sodort ebbe az irányba. Kénytelen-kelletlen megkezdtem a magánynak az előiskoláját. Annak az örökké tartó magánynak, mely rohamléptekkel közeledik felém. És jól van ez így. A természet ebben is okosan van berendezve. Az öregedő emberrel lassú dezintegrálódási folyamatot csináltat. Lassan elválik az ember a mindennapi élet bajaitól, gondjaitól, és mindjobban, hogy úgy fejezzem ki magamat, a kozmosz felé irányulnak preokkupációi. Oda, ahová vissza kell menni. A viszonyok úgy hozták magukkal, hogy korán kikapcsolódtam az élet rauschából. Mindenkinek megvan a maga bódító szere, ami szükséges ahhoz, hogy elfelejtse parányi mivoltát. Az erotika egyike a legerősebb bódító szereknek, de hatása nem tart soká. Azután következnek a különböző érvényesülési formák. Az én érvényesülési formám nem volt a művészet, se nem az írás, csak az a nyomorult politika, a politikai harc, amiből most kikapcsolódtam. Undok igazságok, el veletek! Várom Alpári látogatását. Felvehetnéd a *Vunél* a cikkem után járó honoráriumot. Most kaptam az értesítést, hogy Alpári 7-én érkezik ide.

London, a Themzén 1933. december 6.

... 8 óra, végre hajón vagyok. Így hideg ködös éjszakán sok keresgélés után taxim rábukkant a kis evezős csónakra, mely elvitt a folyó közepén horgonyzó hajóra. Egészen kísérteties volt. A hajó tiszta vadonatúj, össze se hasonlítható azzal, amellyel 1931-ben Stettinbe együtt utaztunk. 36 óráig fog tartani, amíg átszeljük az Északi-tengert. Azt mondják, ez a legrosszabb része az útnak, azután jön a Kieli kanális. Természetesen nagyon hideg lesz. Csak ne legyen nagyon viharos. Gondolataim Veletek vannak. Most, hogy útban vagyok, bevallom, nehezen szántam rá magam. Titokban reméltem, hogy befagy a leningrádi kikötő, hogy lehetetlen lesz odamennem. Előre tudom, hogy sok kellemetlenség fog reám várni. Kapitalista országokban ezt megszoktam. De hogy is mondjam, „saját pátriámban", választott hazámban nehezebb elviselni ezeket. És mégis tűröm és tűrni fogom, mert az az érzésem, hogy minél többet áldozok az ügyért, amit helyesnek tartok, annál előrébb tudom vinni. Mennyivel többet áldoztak és áldoznak mások! Nem szabad Kun Béla komiszságait az üggyel összetéveszteni. Csak Te érthetsz meg, Te, aki ismersz, aki ismered szándékaimat. Nem mímelek. Talán igazad van, az életre nem vagyok elég megalkuvó. De meglátod, a halállal szemben jól fogom magam tartani, különösen ha az ügyért kellene elpusztulnom, dacára, hogy annyira ragaszkodom ehhez az élethez. Nem tudom, minek írom ezt. Mikor semmi indíció sincsen arra, hogy mint mártír végezzem életemet. Hangulat az egész. Hogy mikor jövök vissza, nem tudom. Semmi esetre sem hajón. Mert ezen a vonalon ez az utolsó lehetőség. Semmi esetre se várjál. Ha elvégezted karácsonyi kötelességedet, menjél rövid időre Marokkóba egy jól kiérdemelt pihenésre. Karácsony estéjén csókold meg Évát, Ádámot, Juditot nevemben. Mondd meg nekik, hogy mennyire szeretem őket, azért mert Tőled származnak. Az én világom annyira összezsugorodott ... Szeretni úgy, hogy ne is tudjak élni, ha nem volnál —, egyedül Tégedet és senki mást!

S. S. Jan Rodzutak (Útban Leningrád felé),
1933. december 13—14.

... Leningrád fényei előttünk, de azért még most sem biztos, hogy ezt a pár kilométert reggelig képesek leszünk-e megtenni,

10-én éjjel ugyanis rábukkantunk a jégtorlaszokra, azóta nagy jégzúzók egyengetik utunkat. Ez azonban sokkal nekezebb, mint az ember képzelné, a jégzúzóknak ugyanis össze kell gyűjteni a különböző pontokon befagyott hajókat. Fel kell őket sorakoztatni egymás mögött. Aztán a jégzúzó után haladnak a kikötő felé. Mi két napig teljesen be voltunk fagyva. Sétálni lehetett a hajónk körül. Tudniillik a nagy hideg folytán olyan vastag jég képződik, hogy az előtte való nap feltört részek is megbírják az embert. Hozzá a leggyönyörűbb napfelkelték. Fél négykor már kezdődik a naplemente. Egyik éjjel gyönyörű északi fényt is láttunk. Összesen nyolcan vagyunk; egy kedves és csinos angol nő, akit még az 1917-es klubból ismerek, egy kommunista elvtárs a feleségével, ezzel is Berlinben találkoztam, egy East Side-i magyar leány, aki New Yorkból ismer, egy tifliszi író, egy professzor stb. Milyen kár, hogy nem lehetsz velem. Tudom, élveznéd, különösen ezt a sajátszerű hideg világítást. Kíváncsi vagyok Leningrádra, vajon sokat változott-e; nem tudom, merre fogok visszautazni. Ezen az úton lehetetlen, ez az utolsó hajó; talán Murmanszknak, hét napig tart Londonig.

Leningrád, 1933. december 15.

... Nem reggel, csak délután háromkor érkeztünk. A Hotel Európában szálltam meg, épp olyan, mint volt. Ott áll még a kecses márványszobor, amelyet Vogel leközölt a *Vu*ben. Ott reggeliztem, ahol az olaszok banketteztek. Willi Münzenbergnek mondd meg, nagyon köszönöm ajánló sorait. N. mindennel ellátott, jeggyel, pénzzel, tanáccsal. Leningrád határozottan megjavult. Szó sincs élelmi szükségről. Az utca képe sem olyan szürke, mint volt. A boltok mind államiak, tele holmival. Egyetlenegy koldust sem láttam.

Moszkva, 1933. december 17.

... Tíz órakor reggel érkeztem ide. Bár biztosra mondták, hogy autóval várni fognak az állomáson, senki sem jelentkezett. Csekély mínusz 26 fokos hidegben egy óráig vártam az állomáson, hátha mégis jön valaki. És jól tettem, mert végre megjött M., a Mesrapom[6], Internationale Arbeiterhilfe vezetője, akihez Willitől volt ajánló levelem. Egyelőre nem sokat láttam Moszkvából,

az autó ablakai éppen úgy, mint a hotelszobám ablakai jégkrusztával lévén betakarva. Itt vagyok a legdrágább hotelban, hiába kértem, hogy egy olcsóbb helyre vigyenek. A nap első fele azzal telt el, hogy egy szíves elvtárs jobbra-balra telefonált nekem. Hamburgert sajnos nem tudtam elérni. Kun Béla, akit kevésbé vágytam megkapni, azonnal jelentkezett... Délután meglátogatott Mrs. D. B. leendő férjével. Szegény alaposan le van főzve. Vőlegénye egyetlen fűtetlen szobával várta. A vőlegény szerelmének heve alig hiszem, hogy pótolni lesz képes a fagyos home hőmérsékletét. Az első ember, akivel az étteremben találkoztam, Mirszkij volt. Csak úgy falta a hazai (párizsi és londoni) híreket. Igaz-e, kérdezte, hogy Marie-Claude már együtt él Vaillant Couturier-vel. Csodálkozott, mikor mondtam, hogy erről nem tudok. Különben soha ilyen jól nem nézett ki, 1300 rubelt keres havonta. Lakása csak havi 100 rubelbe kerül. Azért is eszik itt, ahol 20—30 rubelen alul nem lehet étkezni. Leningrád után Moszkva feltűnően sötét. Amíg ott *a giorno* van minden kivilágítva, addig itt csak szórványosan vannak a főutcákon is villanylámpák. Szén és fa, az volna bőven, de a szállítási nehézségek szükségessé teszik a nagy takarékosságot. Mirszkij, de különben mindenki mondja, hogy ez az év összehasonlíthatatlanul könnyebb, mint egy-két év előtt. Magam is látom, hogy a boltok tele vannak árukkal. Az úgynevezett szabad boltok, ahol a kiszabott ráció[7] felett lehet vásárolni, de amelyek mind 100 százalékig az állam kezében vannak, zsúfolásig tele vannak. Sorbaállást az utcán sehol sem láttam. Este két órát ültem Radeknél. Sok érdekeset hallottam. Ő is mondta, hogy Szovjet-Oroszország sohasem volt ilyen prosperous. A hideg azonban tényleg megbénítja az ember mozgását, 26 fok mellett senkinek sincs kedve flangírozni. Dacára a jól fűtött hotelnek, az ember az ablakokon keresztül érzi a dermesztő hideget. Mindennap újra megörülök nagy bundámnak és kesztyűmnek, melyet B. az utolsó percben a kezembe nyomott...

...Örömmel olvastam a nácik nagy vereségét a Reichstag-perben. Dimitrov igazán Willinek és a Braunbuchnak[8] fogja köszönni, ha tényleg kiszabadul. Mondd meg Willinek, hogy ezt nagyon hangoztatom mindazoknak, akikkel összejövök és úgy veszem észre, hogy ezt el is ismerik. Hogy mit fog Bellánk[9] mondani, nem tudom. Más ember érdemeinek elismerése nem éppen az ő jó tulajdonsága...

... A National Hotel atmoszférája egészen hasonló a Metropolé-hoz. Az itteni bárban még rulett is van. Az egyik bárnő majd nyolc évig volt Párizsban, majd hogy azt nem kérdeztem tőle, hogy a Chabenais-ban-e? Mindenesetre egészen oda való. Van ebben a giccses hotelluxusban valami olyan, mint Te mondanád, tizenkilencedik század-ízűség. Ennyire még a nyugati államok mai prostituáltjai sincsenek kifestve. Az ebédlő, a pincérek, virágok, lámpaernyők, a melles kokottok, akik Mae Westre hasonlítanak, kész settinget képeznének egy háború előtti filmhez. Így képzeli a kleiner Moritz és a szegény proli a bűnös gazdagok miliőjét. A *Víg özvegy*, vagy talán még a Fledermaus[10] keretjei ezek. Kaviár, pezsgő, hajlongó aranysujtásos portás, valóban undok ebben az országban. Itt van megszállva az új USA nagykövet kilenc éves kisleányával. Hogy ez miket gondolhat, nem tudom. Minek kell ez?

Moszkva, 1933. dec. 22.

... Végre megkaptam első leveledet december 15-i dátummal. Úgy örülök sikereidnek. A Te sikereidnek mindig jobban örülök, mint saját eredményeimnek. Mostani utamat nem mondhatom sikeresnek. Radekkel ugyan összejöttem, de másokkal nem ...

... Ami a Habsburgok utolsó napjait illeti, azt Szende tényleg jól meg tudná oldani. Ernst Ottó is sokat foglalkozott ezzel a kérdéssel. Az összeomlást tényleg alig látta valaki közelebbről, mint én. Vogel is fél tőlem, és joggal, mert sem az ő, sem másnak kedvéért nem kötnék kompromisszumot ...

... Az amerikai magyar pénzek hovafordításának programját most dolgozom ki. Ezzel hamarosan megleszek. Marad hátra ... Radek, (tudniillik általa akarom a német titkos fegyverzésről szóló adatokat az orosz kémszolgálattól) a második Braunbuch számára adatok megszerzése. Egy mozi kombinációs tervem is van (a német kavalkad témáját igen jónak találják). Arról lenne ugyanis szó, hogy egy francia társaság az orosszal közösen milyen propagandafilmeket dolgozna ki, melyek Európában és Amerikában lehetségesek lennének. Más szóval burkolt propaganda (német kavalkad, az arany tragédiája stb.). A harmadik fő teendőm agráradatokat gyűjteni egy újabb röpirat számára. Ezeket is megkapom 23-án ...

Minél tovább vagyok itt, annál jobban meggyőződöm az óriási különbségről, ami ittlétünk óta bekövetkezett. A lázas építkezés sajnos szörnyű vandalizmussal is van összekötve. Így például a Vörös teret fehérre meszelik! Az ún. kínai kaput lebontották. A legrégibb XVI. századbeli gyönyörű kis templomot szintén lebontják. Miért? Mert épp ott, és nem tíz méterrel odébb csinálják az egyik metroállomást. Láttam egypár filmet, amelyet bemutattak úgy, mint annak idején. Konstatálnom kellett, hogy sokkal rosszabbak, mint a régiek. Az ok, hogy a publikum belefáradt az örökös politikai propagandába. Most úgy segítenek ezen, hogy bemutatják a „bűnös" kapitalista társadalom „orgiáit", dzsesszmuzsikáját. A publikum ezeket szereti, nem a morálja miatt, de a „bűnös" dzsesszzenét és a giccset élvezik. Épp a prosperitás hozza magával ezt az ízlésváltozást. Az emberek éppúgy agyon vannak dolgozva (igaz, hogy magasabb szocialista cél érdekében és nem egyéni vagyonszerzési okokból), mint az USA-ban. Kimerülten rogynak le a moziszékekre, és csak könnyű szórakoztatást tudnak és akarnak kapni. A fő azonban, hogy komolyan meg vagyok győződve, hogy elérték a kapaszkodó tetejét. Az emberek bizakodók, sokkal inkább, mint 1931-ben. Azt hiszem, hogy még a Te kritizáló, szkeptikus természetednek is el kellene ezt ismerni. Én sohasem voltam olyan bizakodó, mint most. A pjatyiletka eredményei most kezdenek jelentkezni, akármit is írnak a kapitalista lapok. Az európai lapokból olvasom, hogy ismét nagy az öröm és izgalom azért, hogy állítólag a GPU épülete porrá égett, benne az összes foglyokkal. Tudod, hogy a város közepén van ez az épület, ha így lenne, mégiscsak látni kellene. Az igazság az, hogy egy hozzátoldott hatodik emelet, amelyet most építenek, tényleg kigyulladt, de fél óra múlva el is oltották.

---

[1] *Szent atyánk:* Hock János Magyarországra való visszatéréséről van szó.

[2] *Gömbölini:* az olasz fasizmussal és annak vezérével, Mussolinivel rokonszenvező, őt külsőségekben is utánzó Gömbös Gyula miniszterelnök gúnyneve.

[3] Károlyi Mihály Éva lánya.

[4] *I like it, because I never have a minute for myself* (ang.): szeretem ezt, mivel soha nincs egy percem sem a magam számára.

[5] *Night clubok:* éjszakai klubok, mulatók.

[6] *Mesrapom:* a Nemzetiközi Munkássegély (Internationale Arbeiterhilfe) rosz rövidítése.

[7] *Rácio:* itt – egy napi élelem, fejadag (régi katonai kifejezés).
[8] *Braunbuch:* l. Jegyzetek.
[9] *Bella:* Kun Béla.
[10] *Fledermaus:* Denevér (Strauss-operett).

RÉSZLETEK KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ 1934. JANUÁR 1-E ÉS 1934. JÚLIUS 4-E KÖZÖTT ÍRT LEVELEKBŐL

Moszkva, 1934. január 1.

... A *Voksz* megküldte a *Vu* numero speciálját...[1] A füzet eleven és friss benyomást kelt, sok eredeti fotojával. A cikkek is mulatságos egyveleget képeznek. Ilyen szűk helyen alig lehetett volna a női kérdésbe mélyebben behatolni. Azt hiszem, hogy a *Vu* publikuma nem is bírt volna sokkal többet. A banális címlap méltó pendant-ját képezi Maurois cikke... Hogy neves író hogyan beszélhet erről a komoly kérdésről ilyen nyegle, banális hangon, szinte érthetetlen. A legjobb választ rá Ehrenburg cikke adta meg, amely kitűnően kifigurázza ezt az ósdi felfogást. A Te cikkedet is igen jónak találom. A szüffrazsettmozgalomról[2] találó képet adsz...

... Gyomai fényképei az építő asszonyról a maga nemében a legjobbak. Miért nem ezt tették a címlapra? Friss, sex appeales és legalább értelme lett volna. Az ember szinte ásítóingert kap, mikor ezt a francia tehenet meglátja. Egészben véve meg lehetsz magaddal elégedve, és a *Vu*ék is veled. Remélem, hogy folytatása lesz, sőt talán be is vesznek az állandó szerkesztésbe.

Én ezalatt küzdök az itteni nehézségekkel. Gyűjtöm agráradataimat, de ez sem megy könnyen. Mert az egyik helyen nyert információk gyakran ellentétben állnak a másik oldalról szerzett adatokkal. Főbb vonalakban ittlétem alatt meggyőződtem: 1) hogy az élet legalább 50 százalékkal könnyebb, mint 1931-ben, 2) élelmiszer in Hülle und Fülle van[3], 3) hogy az ún. könnyűiparcikkek is léteznek, de még nagyon drágák, 4) hogy a kvalitás igen gyak-

ran silány. Érdekes, hogy a boltok kirakatába kiteszik a rossz, silány gyártmányú cikket (pl. egy cipőt, melynek talpa rovid használat után levált), megnevezve, hogy melyik gyárból, annak melyik osztályából került ki. Így akarják a lusta tovarisokat megbélyegezni. Különben rá sem ismernél a Tverszkajára[4], mely boltokkal és kávéházakkal van telve, 5) hogy katonailag nagyon fel vannak készülve, és hogy egy esetleges japán háború alkalmával nem a régi tradicionális orosz visszavonuló stratégiára gondolnak, de támadólag lépnének fel, 6) külpolitikailag pesszimisták. Hivatalos nyilatkozatok ellenére azt hiszik, hogy a franciák a németekkel ki fognak egyezni, ennek elkerülésére igen messzemenő koncepciókra lennének kaphatók. Különben Litvinov tegnapelőtti beszéde is erre vall, 7) hogy a következő öt év alatt a világ ámulni fog a mezőgazdaságilag elért eredményeken, 8) hogy még mindig a legnagyobb nehézség a szállítási eszközök hiánya miatt van, 9) hogy nagyzási hóbortjuk még erősebb, mint valaha. A földalattiról természetesen azt mondják, hogy jobb lesz a párizsi, londoni és New York-inál, szebb, nagyobb, tökéletesebb, 10) hogy olyan tempóval dolgoznak, hogy az amerikai tempó, amikor még prosperity volt ott, kismiska.

Tegnap a nagy operaházban egy balettet néztem meg. Régi divatú, unalmas, de nagyon jól előadott darab volt. Egy francia színházi társasággal mentem. Egészen úgy éreztem magamat, mint 1931-ben. Egy hosszú asztalnál együtt ettünk, ugyanazokat a kérdéseket tették fel, mint mi akkor. Éppúgy vártak egymásra és simfeltek. Akkor a melegre, most a hidegre panaszkodtak. Különben minden a régi volt. Itt napok óta mínusz 25, 28, 32 fokos hidegek vannak. Mikor 10 fok van, azt mondják, hogy ma meleg az idő. Szegény „Hallatlan"[5] beteg. Gyomorfekélye van, nem akar kórházba menni... Varjasról már írtam, tőkepénzes lett. Mirszkijt gyakran látom, mert ebben a hotelben van egy asztaltársasága, írók és művészek, akikkel naponta összejön.

Végre jött üzenet Radektől. Éspedig kedvező. Tudniillik az hogy az itteni illetékes körök fognak Willinek Németország titkos felszereléséről adatokat küldeni, hogy azokat a második Braunbuchban leközölje. Ezt én javasoltam Willinek. Ő nem bízott benne, hogy ilyen titkos adatokat közlés végett ki fognak neki adni. Ezért kétszeresen örülök, hogy sikerült. Radek hosszú hall-

gatását már tagadó válasznak vettem. Úgy látszik, csak neveletlenségből nem válaszolt levelemre. Az új ötéves tervbe a modorra való oktatást is fel kellene venni.

Mit kívánjak Neked, vagy jobban mondva nekünk az új évre? Egészséget és sikert ügyünk számára. B.-nek[6], hogy idejöjjön, mert tudom, beleélné magát ebbe az új világba, és boldog lenne, amint megszabadulna a régi babonáktól. A standard alacsony, még nem kerültek ki a nélkülözések korszakából. Ezt az alacsony standardot azonban mindenki meg tudja keresni munkájával. Ettől eltekintve, az anyagi gondok nem jönnek számításba. Ismét az frappírozott leginkább, hogy a pénznek mennyire nincs varázsa és hatalma. A bűnnek, a demoralizációnak, a prostitúció ezer variációjának a fő rugója, a pénzszerzés hiányzik. Itt sem szentek az emberek, de az individuális versengésnek a pénzszerzés terén való kikapcsolása mégis bizonyos nyugalmat teremt, ami az együttélést és együttműködést megkönnyíti. B.-nek el kell ide jönnie. Tudom, őt is megkapná a tovarisok egyszerű, de egészséges atmoszférája. A párttisztítás (csiszta) azok számára, akik kiestek, valóságos tragédiát jelentett, pedig anyagilag sokkal előnyösebb nem kommunistának lenni. Ebben látom Szovjet-Oroszország legfőbb erejét, ezért is hiszem, hogy győzni fog. Magyarázd meg ezt Ádámnak.

Párizs, 1934. február 9.

... A helyzet még mindig bizonytalan.[7] Daladier és a szocdemek ostobasága és gyávasága folytán megtörtént az, amit egy kis energiával el lehetett volna hárítani. A helyzet urai a szocdemek voltak, akiknek a támogatására a kormánynak okvetlenül szüksége volt. A szocdemek támogatásuk feltételeit megszabhatták volna. Könnyen követelhették volna Chiappénak a fejét, szó nélkül való elkergetését, a kompromittáló Stavisky adatok közlését. Nem pedig marokkói prokonzullá való kinevezését. Vagy kompromittálva volt Chiappe, vagy nem. Ha összejátszott Staviskyékkal, el kellett volna kergetni, nem pedig lovaggá ütni. Ezenkívül a szocdem párt könnyen 200 000 embert mozgósíthatott volna, amivel az utcát dominálhatták volna. A maroknyi fasisztát kiszorították volna. Az utcáról követelhették volna Chiappe fejét és tabula rasát a Stavisky-ügyben.[8] Mindennek az ellenkezője történt. Chiappe lett a nap hőse, ő érette folyt a vér. A szocdemek

által támogatott kormány látszólag azért lövetett, mert nem akart erélyesen fellépni a Stavisky-ügyben. A kommunisták, nem akarván a szocdemek szerepére vállalkozni, szerintem igen helyesen, szintén kimentek az utcára tüntetni. Természetesen kellemetlen volt a fasisztákkal együtt demonstrálni, dacára hogy más losunggal, de két rossz között kellett választani. Némelyek szerint az egészet Chiappe rendezte. A rendőrség állítólag szabotált. Illetőleg gondosan úgy volt elhelyezve, hogy a tüntetőknek megkönnyítse a felvonulást. Állítólag provokatőrök tették az első lövéseket. Az egész polgári sajtó Daladier-ellenes volt. Mások azt mondják, hogy a köztársasági elnök, a vezérkar és a jobboldal rendezte az egészet, mégpedig azért, mert tudva van, hogy bármely pillanatban Ausztriában kikiáltják a Hitler-rezsimet. A preventív háború megindításához, vagy éppen ellenkezőleg, a németekkel való megegyezéshez (két vas a tűzben jeligével) kell az azonnali diktatúra. Doumergue, az újonnan kinevezett miniszterelnök máris alkotmányreformról beszél. Most Blumék vannak megijedve, és —'eső után köpönyeg — egységfrontról csevegnek. Ma lesz is egy közös népgyűlés a Place de la République-on, majd meglátjuk, milyen eredménnyel. Hétfőre 24 órás általános sztrájk van bejelentve. Addigra ismét a hős Chiappe lesz a rendőrfőnök, és majd lövetni fog. Tegnapelőtt este Goldfingerrel az ő autóján kint voltam a boulevard-okon. Épp akkor verték be az ablaküvegeket az Old England körül, döntötték a lámpásokat. Légy nyugodt, nagyon óvatos vagyok, semmi kedvem kíváncsiságból egy golyót kapni a hasamba.

A boulevard-okon nem lőnek, legfeljebb lovassági támadások vannak. A nagy lövöldözés estéjén nem is voltam az alsó városban.

Párizs, 1934. február 14.

... A helyzet egyelőre lényegesen megenyhült. Az általános sztrájk 70 százalék erejéig sikerült. A vincennes-i népgyűlésen tényleg 100 000 ember vett részt. A Doumergue-kormány mégiscsak meghökkent, ami abban nyilvánul, hogy Chiappét nem merte még visszahelyezni. Vogel természetesen azt telefonálta, hogy az általános sztrájk fiaskó volt. De hát ezek a fajta emberek „állítólag" mindig búsulnak a baloldal balsikerén, és a kommunistákat okolják mindenért. Nos hát, megvolt az egységfront Ausztriában,

kommunista „visszavonás" nem bontotta meg a küzdők sorait, és az eredmény dettó ugyanaz lesz mint Németországban. Az osztrák szocdemekről igazán nem lehet állítani, hogy túlfeszítették a húrt, hiába választották ők is a kleineres Übelt, Dollfusst, mégis csak beléjük kötöttek. Naivitás volt részükről egy percig is hinni, hogy Dollfuss fogja őket Hitlertől megmenteni. Nincs kleineres Übel, csak Einleitung zum grossen Übel[9] létezik. A harcot előbb kellett volna felvenni, mindjárt Dollfuss ellen — egy év előtt még kedvezőbb volt a helyzet —, és nem megvárni, amíg a harc rájuk lesz kényszerítve. Avagy a Schuldfragétól féltek előre? Ami Daladier bukását, vagy visszavonulását illeti, a helyzet az, hogy annyira agyon volt a radikális párt kompromittálva a Staviskyügyben, hogy nem léphetett fel erélyesen. Chiappe esetében hallgatag kompromisszumra akart a szélsőjobbal jutni. De ezek, érezvén a radikálisok gyengeségét, nem álltak kötélnek, és beleköptek a tálba. De az osztrák események folytán a jobboldalnak is kényes a helyzete. A Dollfuss-nótát, hogy ő az igazi rend embere, mert ő a marxizmus legyőzője, nemigen fújhatják, mert mindenki tisztában van vele, hogy a Heimwehrek[10] egyedül nem képesek a hatalmat tartani, és rövidesen jön Ausztriában is a Hitler-felvonás, és vele az Anschluss. Az egyetlen reményük, hogy Mussolininek tetszik ugyan a fasizmus Ausztriában, de nem a közös határ Németországgal. Én azonban azt hiszem, hogy az olasz—német—osztrák fasizmus meg fogja a kivezető utat találni. Az olaszok a Brenner északi oldalának átengedésével majd csak be fogják érni. A patrióták mindig kaphatók a befelé arondírozásra. A franciák az Anschluss dacára be fogják a farkukat húzni. Fokról fokra ők is át fognak térni a diktatúrára. A kormány holnap mutatkozik be. Ha megkapja a többséget, lassan ki fogja hatalmát építeni. Alkotmány-reform, választási reform. Az elnöknek több, a képviselőknek kevesebb hatalmat fognak biztosítani. Ha leszavazzák, ami könnyen megtörténhetik, akkor is választások lesznek. Az elnök valamiféle választási kabinetet fog kinevezni. Szóval mindenképpen rossz kilátások. Commert máris azt telefonálta, hogy nem tehet semmit, mert barátait elcsapták. Hamarosan őt is ki fogják cserélni. A permis de séjourt[11] azonban megcsinálta, illetőleg mondta, hogy el kell egy bizonyos hivatalnokhoz mennem, aki rendbe hoz majd mindent. Egyelőre én is itt szeretnék maradni, főleg a német emigránsok miatt, akik most nehéz helyzetben lesz-

nek. Valószínű, hogy fokozatosan ki fogják őket tessékelni. Babette[12] épp arra kért tegnap, hogy derítsem ki, hogyan áll az ügyük.

Lausanne, 1934. március 10.

... Úgy látszik, hogy a svájci reakció egy időre legalább egy erős set-backet[13] kapott a plebiscitum folytán. Az igazságügyminiszter, aki egyben rendőrfőnök is volt, lemondott. Az *Observer* különben rendkívül éles támadást intéz a francia kormány ellen a Stavisky-ügyből kifolyólag. A közvélemény meg van róla győződve — írja a lap —, hogy magas állású emberek fedezése érdekében nem engedték az igazságot felderíteni. Nemcsak remélem, de hiszem, hogy Tardieu, ez a magas állású ember, a váltó, amelyen A. Tardieu neve szerepel, mégiscsak több mint gyanús. Azt hiszem, itt van a Stavisky-ügy elásva. Nem szabad elfelejtenünk, hogy André Tardieu a karrierjét mint a *Temps* külügyi szerkesztője kezdte. Mindenki tudta róla, hogy kellő pénzért meg lehet venni, ha nem is egy cikk írására, de akár egy vezércikk meg nem írására is. Jól emlékszem rá, mikor nap nap után vele és Berchtold Lipóttal, a karlsbadi Alte Wiesén reggeliztünk. Szellemes, durch und durch cinikus embernek ismertem meg. Emlékszem, mikor egy ízben azt kérdezte Berchtoldtól (akit már akkor mint leendő külügyminisztert emlegettek), hogy voltaképpen milyen nemzetiségű: német, magyar vagy cseh, mert osztrák nemzetiség nem létezik. Berchtold: je suis viennois.[14] De mégis, ha konfliktusba kerülnének ezek hárman, merre dűlne egyéni szimpátiájának mérlege — kérdezte Tardieu. Berchtold: a császár felé. És ha a császár is megszűnne, csavarta a srófot tovább Tardieu, akkor? Akkor maradnék arisztokrata. „Ce n'est pas beaucoup, mais assez."[15] Nekem akkoriban tetszett ez a d'artagnesque válasz.[16] Hol voltam akkor még?

Lausanne, 1934. március 11.

... Csatoltam Otto Bauer cikkét. Ez talán Téged is meg fog győzni az osztrák szocdem vezérek tehetetlenségéről. Semmivel sem voltak jobbak a németeknél. Csak az osztrák prolik voltak százszorta bátrabbak.[17]

... Úgy havazik, akárcsak januárban. A reggeli lapok citromsavanyúan hozták a tegnapi svájci plebiscitum eredményét. 70 000 szótöbbséggel visszavetették azt a törvényjavaslatot: protection de l'ordre public[18], melynek értelmében minden utcai tüntetés egyszer s mindenkorra be lett volna tiltva. De mit használ ez a szavazat, vagy akár a Labour Party óriási győzelme a londoni municipális választások alkalmából? Mert ha a demokrácia a reakciónak ad igazat, akkor felülről valósítják meg majd az „óvintézkedéseket". De, ha mint ma Svájcban és tegnap Angliában a tömegek a balpartra adják le szavazatukat, akkor alulról, a fasiszta szervezetek felhasználásával hozzák be ezeket az „óvintézkedéseket". Így is, úgy is meglesz a diktatúra. Ez az az egyszerű lecke, amit a szocdemek és a jó Jászi típusúak nem tudnak, vagy nem akarnak megérteni. Azért ezek a baloldali szavazatok csak növelik a fasizmus esélyeit...

Az igazság az, hogy Horthy, Mussolini, Hitler, avagy még a leendő Mosley a nagy agráripari és a nagytőke nélkül nem is léteznének. Ezzel nem akarom azt állítani, hogy néha véletlenségből a reakció egy tényleges diktátorral is traktál, mint például Mussolini esetében — de ez nem is fontos —, mert ha olyan hülye is, mint például Horthy, akkor is épp olyan erős diktatúra jön létre, mert a pénz, a fegyveres erő, az egész apparátus rendelkezésére lesz bocsátva, de csak addig, míg a „diktátor" a tőkés érdekeit híven, cseléd módjára kiszolgálja. Más szóval ezek a modern diktátorok egyáltalán nem parancsolók, de kiszolgálók. Jaj annak a Hitlernek, aki például meg akarná demagóg programját valósítani. A pszichológiának, a romantikának, a nagy egyéniségeknek édes-kevés közük van ezekhez a folyamatokhoz. A bankok üres kasszái, a zuhanó agrárárak, a nagyüzemek veszteségei — egyrészt a munkanélküliek korgó gyomra — képezik a döntő faktorokat. Schlimmer-Schlammnak a felelősségről írt vezércikke egy nagy hazugság. Nem a felelősség gondolata tartotta vissza az osztrák szocdem vezéreket az ellenállás megszervezésétől, de a félelem és haszonlesés. Féltek a bebörtönzéstől és féltek lukratív állásaik elvesztésétől. Az osztrák prolik nemcsak Dollfuss ellen vették fel a harcot, de saját pártvezetőségük ellen is. Mindezt nem egy bolseviki propaganda vezércikkből veszem, de Otto Bauer

lesújtó onvallomásából. Csak hámozd ki ebből az elégikus írásból a tényeket, és magad is rá fogsz jönni.

Vittel, 1934. július 3.

. . . Tegnap a wandelbahni sürgönyökben az állt, hogy Passauból hallani lehet az ágyúszót, ebből azt következtetik, hogy Münchenben folyamatban a polgárháború. Bárcsak igaz lenne. Az utóbbi események a saari plebiscitumra is kellene hogy kihatással legyenek. A buta prolik, meg az alsó középosztály, mely csatlakozott Hitlerhez, abban a naiv hitben tették, hogy az meghozza nekik az égi mannát, lehetetlen, hogy ne érezzék magukat becsapva. Ma eszembe jutott egy nácival folytatott beszélgetésem — 1933 elején, közvetlen a híres választások előtt —, melyet Lindau és München között folytattam a vonaton. Ismeretlen útitársam váltig állította, hogy komoly szocialista reformokat fognak a nácik megvalósítani, ahogy hatalomra jutnak. És ha mégis tévedne? Akkor a Führer *ellen* is meg fogjuk programunkat valósítani. Az ember egy kis tönkrement órás volt, akinek régen csinos kis jövedelme volt. Azt hiszem, a mostani események az angol fasiszta mozgalmat vissza fogják vetni. Olyan mozgalom, mint a fasizmus. amelynek nincs logikus ideológiája, nem bírja el a sikertelenséget, Ebben is különbözik a kommunizmustól. A szocializmust az elveszített csaták megerősítik. A mi tömegeink a holnapi generációért véreznek. Ezt tudják, erre vannak nevelve.

A legmulatságosabb, hogy Goebbels és maga Hitler bizonyítják, mennyire rothadt, panamával tele volt a híres rendszerük. Mi ehhez képest a Stavisky-eset? Azzal a taktikával, hogy Hitler maga állítja, hogy durch und durch[19] korruptak voltak az összes barnainges vezetők, és hogy emiatt, csakis emiatt hatvanat közülük ítélet nélkül főbe lövetett, maga alatt vágja el a fát. Mert ha ez az egyedüli ok, akkor még a tömegek is kérdezni fogják, miért nem távolították el őket előbb? A tény valószínűleg az, hogy jobbról balra az SA, a legitimisták, bankárok, munkások, középosztály, mind el voltak keseredve. Hitler csak úgy tarthatta magát, hogy vérfürdőt rendez. Meddig? ez a kérdés. Hogy emlékeztet a francia forradalomra, persze csak metódusaiban. Les dieux ont soif.[20]

Az új SA emigránsoktól sok érdekes dolgot lehet megtudni, Olvasom, hogy máris sokan átszöktek Dániába. Jó lesz minél előbb

ezekkel a disznókkal felvenni az összeköttetést. Kérdezd meg H. Schulzot, hogy történtek-e erre vonatkozó kísérletek? Mi van a másik Strasserrel?[21]

Vittel, 1934. július 4.

... A németországi események[22] minden képzeletet felülmúlnak. A középkor óta így még nem gyilkolták le az embereket. A látszat kedvéért legalábbis rögtönítélő törvényszékeket állítottak fel. Így volt az 1789-i forradalom idején. Így volt 1848-ban. De még a bolsevikiek ellen is ilyen látszatbíróságok működtek, vagy legalábbis felelőtlen elemekkel intéztették el ezeket a véres ügyeket. Az, amit most látunk, hogy a vezérek csaknem saját kezűleg puffantják le kellemetlen ellenfeleiket, még mondom, a középkor és az antik világ óta nem fordult elő. Súlyosbító körülmény, hogy az ellenforradalom vagy palotaforradalom még ki sem tört. Utca és ország csendben voltak. Ha le is csapott Hitler a konspirátorokra, érdeke lett volna, hogy az összeesküvés okait egy bíróság felderítse. Más esetekben a rezsimek erre törekedtek. Még egy év előtt ürügy után néztek. A Reichstag felgyújtását inscenírozták. Ma a Führer félistennek erre sincs szüksége, ha ellenfeleit el akarja tenni láb alól. Egyszerűen kiráncigálja szeretkező buzeráns minisztereit az ágyból, és lelövi őket. Még az sincs kizárva, hogy Röhm esetében féltékenység is belejátszott Hitler részéről. De a nemezis utol fogja érni ezt a közönséges gyilkost bravóival együtt. A történtek után valóban csodálkozni kell, hogy Dimitrov olyan szerencsésen megúszta, és hogy Thälmann és a többiek már rég agyon nem lettek kínozva. Világos, hogy a félelem a sok mitwissertől kergette a három latort, Hitlert, Göringet és Goebbelst ezekbe az őrültségekbe. De a végén ki fognak a dolgok sülni. Egymillió barnaingest le lehet fegyverezni, de a szájukat nem lehet befogni. Befele hallgatni fognak. De majd gondoskodnak róla, hogy a féltékenyen őrzött titkok kiszivárogjanak, legalábbis külföldre.

---

[1] *Numero special:* speciális szám (külön szám). A La Femme (A nő) című különszámot Károlyi Mihályné szerkesztette.

[2] *Szüfrazsett-mozgalom:* a nők választójogáért harcoló polgári nőmozgalom. Először Angliában bontakozott ki, majd az Amerikai Egyesült Államokban, Németországban és néhány más országban is jelentkezett.

[3] *In Hülle und Fülle* (ném.): nagy bőségben, teljesen.

[4] *Tverszkaja:* a mai Gorkij utca.

[5] *„Hallatlan":* Hamburger Jenő, gyakori szójárása után.

[6] *B.:* Jevgenyija Olhina, emigráns orosz nő, Károlyiné barátnője. Valóban hazatért a Szovjetunióba, ma is ott él.

[7] *Párizsi események 1934-ben:* utalás az 1934 februári fasiszta puccskísérletre, melyet a kommunista párt vezetésével a munkásosztály egységfrontja hiúsított meg.

[8] *Stavisky-ügy:* a szélhámoskodással nagy vagyont összeharácsolt S. A. Stavisky — aki szoros kapcsolatban állt magas rangú állami hivatalnokokkal — a kipattanó botrány miatt öngyilkos lett. A botrány a Daladier-kormány bukásához vezetett (1934. február). Az előretörő fasiszta erőket a munkásosztály fellépése és a kibontakozó népfront szorította vissza.

[9] *Einleitung zam grösseren Übel* (ném.): a nagyobb baj bevezetője.

[10] *Heimwehr* (ném.): honvédők; osztrák önkéntes nacionalista, fasiszta szervezet. Az első világháború után alakult, s célja először a forradalmi mozgalom elleni harc, majd a polgári demokratikus jogok megszüntetése, a parlamentarizmus felszámolása és a fasiszta állam megteremtése. A reakciós nagyburzsoázia és a kormánykörök támogatásával tevékenyen részt vett a munkásosztály forradalmi megmozdulásai elleni harcban, így: az 1927. július 15-i bécsi felkelés és az 1934. februári bécsi felkelés leverésében.

[11] *Permis de séjour* (fr.): tartózkodá i engedély.

[12] *Babette:* W. Münzenberg felesége.

[13] *Set-back* (ang.): visszaesés, hanyatlás, kudarc.

[14] *Je suis viennois* (fr.): bécsi vagyok.

[15] *Ce n'est pas beaucoup, mais assez* (fr.): nem sok, de elég.

[16] *D'artagnesque válasz:* d'artagnani, bátor, szókimondó válasz.

[17] Utalás a bécsi munkásfelkelésre. 1934. február 12—16, a bécsi proletariátus fegyveres megmozdulása a fasizmus előretörése, a Heimwehr provokációs támadásai ellen. A harcoló munkások — főként a bécsi munkás lakótelepeken (Marx-Hof) — hősiesen küzdöttek, végül a legmodernebb fegyverekkel felszerelt, túlerőben levő kormánycsapatokkal szemben alulmaradtak.

[18] *Protection de l'ordre public* (fr.): a közrend védelme.

[19] *Durch und durch* (ném.): keresztül-kasul.

[20] *Les dieux ont soif* (fr.): az istenek szomjaznak.

[21] *Mi van a másik Strasserrel? :* Gregor és Otto Strasser német fasiszta politikusokról van szó, akik jelentős szerepet játszottak a német fasizmus térhódításában, s Gregor St. az uralomrajutásban is. Előbb Otto St. azután Gregor St. kerültek szembe Hitlerrel. Gregor St.-t Hitlerék 1934-ben meggyilkolták, Otto St. 1933-ban emigrált és 1955-ben tért vissza a Német Szövetségi Köztársaságba.

[22] *A németországi események···:* utalás a német fasiszta párton belüli ellentétekkel való drasztikus, gyilkos leszámolásra. A nácipárt — főleg kispolgári elemei — a fasizmus uralomrajutása után „második forradalmat" követelve az eredetileg meghirdetett — demagóg, tőkeellenes — jelszavak és ígéretek valóraváltását sürgették. Ezek élén E. Röhm, az SA vezérkari főnöke, birodalmi miniszter állt, aki magához akarta ragadni a teljhatalmat. 1934. június 6-án Hitler személyesen letartóztatta, és számos SA vezetővel és a polgári ellenzék több tagjával együtt, az úgynevezett „hosszú kések éjszakáján" meggyilkolták.

LEVÉL LUCIEN VOGELHEZ

1934

Részlet

Kedves Vogelem,

a jóságos pátriárka-mosolyú „derék Benito" megáldása a Szentatya emblémáinak dicsfénye alatt annyira megindított, hogy már-már bűnbánóan térdet hajtottam. Kész voltam behódolni annak a varázsnak, amely Önt és munkatársait lenyűgözte a fasizmus országának „szépséges azurkék ege" alatt. Hajlandó voltam meggyőzetni magam a feketeingesek rendszerének minden csodájáról, meg a Diktátor „igazi jóságáról", amelyet kedélyes mosolygása bizonyít. Miután azonban elolvastam az Ön előszavát és utószavát — a kellemes hangulat varázsa megtört —, és nem tudok ellenállni a kísértésnek, hogy mint „egyszerű olvasó" válaszoljak az Ön néhány tézisére, amelyek teljességgel érthetetlennek tűnnek előttem.

1) Azt a tényt, hogy a fasiszta Olaszország javára éppen akkor jelentet meg különszámot, amikor e rendszer hatalomra jutásának veszélye egyre nagyobb lesz, Ön André Malraux tézise által igyekszik mentegetni; mely szerint az intelligencia abból áll, hogy „igyekszünk megérteni azt, ami számunkra a legellentétesebb — és eljutunk odáig". (Más szóval: mindig azok az intelligens emberek, akik készek elhagyni saját eszméiket, hogy elfogadják másokéit!) Ezt a liberális korszak mentalitására tipikusan jellemző tézist az ön lapjában a cikkek egész sora követi, amelyek derűsen írnak a fasiszta rendszernek ellenfeleivel szemben tanúsított elfogultságáról és meg nem értéséről. Az Ön alapcikkében vallott liberalizmus homlokegyenest ellenkezik a győztes diktatúrák

egész ideológiájával, s mégis ezeknek csinál Ön propagandát. Abban igaza van, hogy az ellenfelet meg kell érteni — de csak azért, hogy sikeresebben harcba szállhassunk ellene, nem pedig azért, hogy másokkal megértessük egy ellenséges rendszer előnyeit! Szinte hallom az Ön ellenvetését: az újságírónak — úgymond — az a kötelessége, hogy objektíven mutassa be a „valóságot", de „a választás a többiek dolga". — No de akkor miként tudja ön megmagyarázni nekem Mussolini módszerei iránt érzett csodálatát, akinek ereje éppen abban a bánásmódban rejlik, amellyel a sajtót kezeli, — és miért nincs egyetlen bíráló szava sem a „Duce" ellen, aki a végeredmény nélküli tárgyilagosságot gyerekes, sőt veszélyes játéknak tartja — *gyengeségnek*...

Sohasem az objektív érvekkel való meggyőzés biztosítja a győzelmet, hanem a „Führer"-ek fanatizmusa az, amely magával tudja ragadni a tömegeket. Mindig a kisebbségek robbantották ki a forradalmakat, és a tömegek akkor követték őket, amikor a siker már biztosítva volt. A mai népek még kevésbé képesek maguktól dönteni, — még az érett francia nép sem! Meg kell nekik mutatni az utat — nem pedig azt mondani nekik, hogy válasszanak, amint Ön teszi! Az új technika sokkal nagyobb hatalmat adott a modern államnak, mint amennyit az állam régebben élvezett, és egyedül a hatalmon levő kormányzat képes a maga programját *hatékonyan* propagálni. A népek *államcsíny után* elfogadják az erős rendszereket, tekintet nélkül arra, hogy az illető rendszer jelenleg jólétet vagy nyomort hoz-e nekik!

És még egy szót arról az úgynevezett „igazságról", amelyet az Ön lapjának különszáma megmutat. Legyünk őszinték és ismerjük el — Ön éppoly jól tudja, mint én —, hogy egy diktatúrában anyagilag majdnem lehetetlen demonstrálni az illető rendszer visszaéléseit! Nem lehet mást tenni, mint fényképek segítségével igen felületes módon rokonszenves és derűs atmoszférát teremteni, és beszámolni különféle intézményekről meg szervezetekről — nem úgy, amint azok a való életben működnek, hanem úgy, ahogyan működniük kellene! — Tehát az elmélet az, amelyet méltatni lehet, a gyakorlatot bajosan. De ismétlem, nem azt vetem az Ön szemére, hogy nem volt képes megmutatni a teljes igazságot. Én azt tartom megengedhetetlennek és érthetetlennek, hogy egy olyan kaliberű és meggyőződésű ember, mint Ön, átengedi magát az ilyen szavakkal való játszadozásnak, gyengítve

ezáltal saját táborát és saját barátainak harcát, mivel *fegyvert* ad az ellenség kezébe!

Elismerem, hogy egy olyan lapkiadó, aki kénytelen minden módon lapja prosperálására törekedni, és akinek nincsenek meggyőződései, — az ilyen ember megengedhet magának afféle kompromisszumot. De Ön sok barátja szemében több, mint egy lap kiadója!

2) Utószavában Ön annak bizonyítására vállalkozik, hogy egészében véve a fasizmus a szabadversenyt illetően alapjaiban súlyosan megsebezte a kapitalizmust, és hogy ez az ellenőrzött, a szabadversenytől megfosztott kapitalizmus egy irányított gazdaság felé halad. Az Ön következtetése tehát ez: „Mi hát akkor a különbség az államkapitalizmus és a szocializmus között? Senki sem tudja nekem megmondani!" Hát itt aztán igazán erősen elveti a sulykot, kedves barátom! — Nincs szándékomban, és Önnek egyáltalán nincs is szüksége rá, hogy leckét adjak Önnek a szocializmus alapelveiről, — mert Ön is éppúgy tudja, mint én, mi a lényegbe vágó különbség a burzsoá állam kapitalizmusa és a szocialista állam kapitalizmusa között. Hogy csak egyetlen példát említsek: háború idején gyakran volt államkapitalizmus, irányított terv, hadiüzem, racionizálás stb., de soha senki nem merte ezt szocializmusnak nevezni, jóllehet már akkor is voltak „szocialisztikus" elemek. Még a kapitalizmus lényeges jellemzőjét, a szabadversenyt is úgyszólván megszüntették; mindezt azért, mert a kapitalizmus válságban volt, *háborús válságban*, — ma ismét válságban van, nem háborús, hanem gazdasági válságban, és a burzsoázia, hogy *megmentse* magát, kénytelen szocialista módszereket alkalmazni, melyeket „neoszocializmusnak, vagy fasizmusnak, vagy hitlerizmusnak" nevez. Az Oroszországban levő jelenlegi rendszer (éppen *Ön* mondogatta nekem gyakran a mi híres szovjetunióbeli utazásunk alatt, valahányszor nem tartottam magam elég szigorúan a vonalhoz) azon az úton van, hogy megvalósítsa programját, vagyis a szocialista államot, ami természetesen nem megy egyik napról a másikra stb. stb., de minden bizonnyal messze áll attól, hogy megpróbálja „átalakítással megmenteni a kapitalizmust!"

Viszont éppen ez az, amit a burzsoázia Olaszországban cselekszik: meg akarja menteni a haldokló kapitalizmust, betömködni a lyukakat, javítani a régi rendszeren és olyan hatékony eszközt

igyekszik találni, amellyel kivédheti a szocializmus előretörését oly módon, hogy annak tollaival ékesíti magát! — Éppen ez a neokapitalizmus a legveszélyesebb, mert intelligens, mert a tömegek tudatlanságára épít, elhitetve velük — amint az Önök különszáma is teszi —, hogy ez a kapitalizmus saját megmentése érdekében mindezeket a kompromisszumokat elfogadja, hogy egyenlő a szocializmussal, amely megvalósulása érdekében szintén elfogad kompromisszumokat! — Az épülőfélben levő ház a laikus szemében bizonyos időpontban frappáns hasonlatosságot mutat egy olyan házzal, amelyet éppen lebontanak! Az európai burzsoázia idejekorán felismerte, hogyha a szocialista katasztrófát el akarja kerülni, a tömegekben kell támaszt keresnie, oly módon, hogy engedményeket tesz nekik! — A fasizmus átveszi a kommunista program bizonyos pontjait, ugyanazokat a módszereket alkalmazza, ugyanolyan módon szervezkedik, — s ez *a legjobb próbája* annak, milyen mértékben helyes e program; mert még azok is, akik hasznot húztak az individualista kapitalizmusból, kénytelenek voltak azt részben elhagyni, hogy *megmenthessék a hatalmat.* Fél utat tettek meg, így akarván megakadályozni minket abban, hogy az egész utat megtehessük.

Készséggel elismerjük, hogy egy burzsoá diktatúrában is lehetnek jó dolgok — házakat, hajókat, vasbetonhidakat építhetnek, szülőotthonokat, bölcsődéket, óvodákat alapíthatnak, jótékonyságot gyakorolhatnak; tudjuk ezt is, de ez nem érdekel bennünket. — Minket az érdekel, hogy egy munkások által kormányzott országban, mint a szovjet államban, vajon a merőben új elvekre épült és a proletariátus vezette rendszer képes-e életképes, jól működő műveket alkotni. — És ezeknek az intézményeknek az alapját forradalmi ideológia alkotja — itt a nagy különbség! — Az új erkölcsi alapon nyugvó szovjet szülőotthon, ahol az asszony egyedül dönt afelől, hogy szülést vagy magzatelhajtást akar-e, *mélységes ellentétben áll* a fasiszta szülőotthonnal, ahol a magzatelhajtást bűnnek tekintik, mert az a cél, hogy minél több olcsó munkáskezet kapjanak a gyárosok, és minél több katonát az imperialista hadseregek. De minden fasiszta intézmény is azt a célt szolgálja, hogy mesterségesen növeljék a lakosság számát egy már amúgy is túlnépesedett országban, ahol napról napra nagyobb arányokat ölt a munkanélküliség, és ahonnan hihetetlenül nagy tömegek vándorolnak ki az Újvilágba! És mindez

azért, hogy Mussolininek ürügye legyen imperialista politikát folytatnia Franciaországgal szemben! — A lakosság létszámának duzzasztó üzemeiként szereplő csecsemőotthonok külsőleg hasonlítanak a Szovjetunióban levőkhöz — lehetnek akár tisztábbak is, — de sohasem lehetnek egyforma értékűek.

Így hát az Ön munkatársainak karjain ülő, fasiszta módon szalutáló olasz kisgyermekek nem voltak rám a kívánt hatással! — A fasiszta, hitlerista ifjúság és a kommunista ifjúság között vannak hasonlóságok szervezeti és külsőleges vonatkozásokban egyaránt. Fiatalok, szépek, aktívak, lelkesek, — a fényképek ugyanazt a benyomást keltik valamennyien. De a Giovinezza Italiana arra való, hogy megvédelmezze a kapitalizmus maradványait és a burzsoá osztály uralmát, — a komszomolisták ellenben „a proletariátus vezette" szocialista *evolúció* előörsei, amely munkás internacionalizmust akar, hogy el lehessen kerülni a háborúkat. — Azt hiszem, e kétféle ifjúság közti különbség eléggé nyilvánvaló, — még akkor is, ha egyformán mosolyognak.

TARTALOM

BEVEZETŐ V

ELŐSZÓ (MOLNÁR ERIK) XI

KÁROLYI MIHÁLYNÉ VISSZAEMLÉKEZÉSE XXIX

A MAGYAR VÁLSÁG. 1920 JANUÁR 3

LEVÉL SZENDE PÁLHOZ. 1920. FEBRUÁR 20. 11

KERESZTÉNY KURZUS ÉS HAZAFISÁG. 1920. JÚLIUS 10. 15

LEVÉL SZENDE PÁLHOZ. 1920. DECEMBER 13. RÉSZLET 22

NYÍLT LEVÉL KARINTIA MUNKÁSAIHOZ. 1921. ÁPRILIS 16. ... 25

AZ ÉN HAZAÁRULÁSOM. 1921. JÚLIUS 26. 29

NYILATKOZAT A BÉCSI MAGYAR ÚJSÁGNAK. 1921. DECEMBER 13. 35

ÚJÉVI ÜZENET. 1922. JANUÁR 1. 42

MAGYARORSZÁG ÉS AZ UTÓDÁLLAMOK VISZONYÁRÓL. 1922. FEBRUÁR 15. 44

A VILÁG DEMOKRATIKUS ÉS PACIFISTA KÖZVÉLEMÉNYÉHEZ. 1922. MÁRCIUS 19. 46

BESZÉD A BARANYAI EMIGRÁNSOK BELGRÁDI NAGYGYŰLÉSÉN. 1922. JÚLIUS 4. 51

A MAI MAGYAR POLITIKA. 1922. JÚLIUS 16. 55

A MAGYARORSZÁGI KATONAI DIKTATÚRA ÁLTAL LÉTESÍTETT ÁLPARLAMENTÁRIS KORMÁNYZATRÓL ÉS AZ IGAZI PARLAMENTARIZMUS HELYREÁLLÍTÁSÁNAK SZÜKSÉGESSÉGÉRŐL. 1922 AUGUSZTUS 61

LEVÉL JÁSZI OSZKÁRHOZ. 1922. NOVEMBER 12. 77
PUSKAPOROS ÚJÉV. 1922. DECEMBER 31. 81
LEVÉL GARBAI SÁNDORHOZ. 1922. RÉSZLET 85
RÉSZLETEK KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ 1924. OKTÓBER 20-A ÉS 1924. DECEMBER 25-E KÖZÖTT ÍRT LEVELEKBŐL ... 87—110

Springmead, 1924. október 20. — London, 1924. október 22. — London, 1924. október 23. — London, 1924. október 24. — London, 1924. október 29. — London, 1924. október 30. — London, 1924. november 21. — London, 1924. november 21. — London, 1924. november 23. — Párizs, 1924. november 26. — London, 1924. december 4. — London, 1924. december 9. — London, 1924. december 13. — 1924. december 14. — London, 1924. december 20. — London, 1924. december 25.

FELHÍVÁS A PÁRIZSI MAGYAROKHOZ. 1924. NOVEMBER 25. ... 111
LEVÉL A HÉTHEZ, 1925. FEBRUÁR 21. 113
AMERIKA MAGYARSÁGÁHOZ. 1925. ÁPRILIS 11. 115
NYILATKOZAT A NEW LEADERNEK. 1925. ÁPRILIS 25. 117
A KÖZTÁRSASÁG OLVASÓIHOZ. 1925. MÁJUS 1. 121
AZ OLIGARCHIÁVAL SZEMBEN. 1925. MÁJUS 16. 123
LEVÉL VÁMBÉRY RUSZTEMHEZ. 1925. JÚLIUS 13. 127
LEVELEK KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ. RÉSZLET ..... 132—135

Deauville, 1925. szeptember 7. — Deauville, 1925. szeptember 18.

A FRANKHAMISÍTÁSRÓL. 1926. MÁRCIUS 7. 136
LEVÉL KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ. 1926. MÁRCIUS 20. RÉSZLET. 142
NYILATKOZAT MAGYARORSZÁG POLITIKAI HELYZETÉRŐL. 1926. SZEPTEMBER 6. 144
NYÍLT LEVÉL A SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRT VEZETŐSÉGÉHEZ. 1926. DECEMBER 2. 148
LEVÉL GÖNDÖR FERENCHEZ. 1926. 152
LEVÉL DINER-DÉNESHEZ. 1927. FEBRUÁR 12. 155
SACCO ÉS VANZETTI. 1927. AUGUSZTUS 30. 159
RÉSZLETEK KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ 1927. JANUÁR 25-E ÉS 1927. JÚLIUS 12-E KÖZÖTT ÍRT LEVELEKBŐL ..... 164—169

1927. január 25. — 1927. január 27. — 1927. február 12. — 1927. február 14. — Berlin, 1927. július 10. — Berlin, 1927. július 12.

LEVÉL BÖLÖNI GYÖRGYHÖZ. 1927. JÚLIUS 17. 170
AZ EGYSÉGFRONTRÓL. 1927. NOVEMBER 15. 172

LEVÉL GÖNDÖR FERENCHEZ. 1927. NOVEMBER 23. 186
LEVÉL JÁSZI OSZKÁRHOZ. 1927. DECEMBER 14. RÉSZLET ... 189
LEVÉL GÖNDÖR FERENCHEZ. 1928. JANUÁR 1. 192
LEVÉL JÁSZI OSZKÁRHOZ. 1928. JANUÁR 10. 197
RÉSZLETEK KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ 1928. MÁJUS 2-A ÉS 1928. JÚLIUS 13-A KÖZÖTT ÍRT LEVELEKBŐL ..... 202—212
(Hajón, útban Mexikó felé) 1928. május 2. — Hajón Mexikó felé, 1928. június 2. — Hajón Mexikó felé, 1928. június 3. — Mexikó, 1928. június 23. — Mexikó, 1928. július 3. — 1928. július 5. — Mexikó, 1928. július 13.
LEVÉL LUCIEN VOGELHEZ. 1928. JÚLIUS 14. 213
LEVÉL ROGER BALDWINHOZ. 1928. JÚLIUS 25. 216
QUO VADIS EURÓPA? 1928. JÚLIUS 218
MAGYARORSZÁG A HÁBORÚ UTÁN. 1928. AUGUSZTUS 242
NYÍLT LEVÉL A. DOLLERÓHOZ. 1928. AUGUSZTUS 250
HAVANNAI ÉLMÉNYEK. 1928. AUGUSZTUS 255
A MAGYAR FÖLDKÉRDÉS. 1928. 259
LEVÉL CARLO DE SFORZÁHOZ. 1929. OKTÓBER 3. 264
LEVÉL JÁSZI OSZKÁRHOZ. 1929. NOVEMBER 12. 267
LEVÉL HENRI DE NEUVILLE-HEZ. 1929. NOVEMBER 15. 274
LEVELEK JÁSZI OSZKÁRHOZ. 1929. DECEMBER 6—7. 277
RÉSZLETEK KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ 1929. FEBRUÁR 3-a ÉS 1930. AUGUSZTUS 31-E KÖZT ÍRT LEVELEKBŐL ..... 284—311
Párizs, 1929. február 3. — Párizs, 1929. február 8. — Párizs, 1929. február 13. — Párizs, 1929. június 24. — Párizs, 1929. június 25. — Párizs, 1929. augusztus 2. — Párizs, 1929. október 9. — 1929. október 10. — Párizs, 1929. november 4. — Párizs, 1929. december 8. — Folkstone és London között, 1929. december 10. — London, 1929. december 11. — S. S. G. Washington, 1930. január 4. — New York, 1930. január 5. — New York, 1930. január 10. — Ohio, 1930. január 22. — Útban New Yorkból Detroit felé, 1930. január 30. — Detroit, 1930. január 31. — New York, 1930. február 3. — New York, 1930. február 7. — Buffalo, 1930. február 26. — Los Angeles, 1930. április 28. — London, 1930. július 18. — Evian (Les Bains) 1930. augusztus 23. — Evian, 1930. augusztus 31.
NYILATKOZAT A REGGEL CÍMŰ LAPNAK. 1930. JANUÁR 13. 312
BÉKE ÉS NYUGATI DEMOKRÁCIA. 1930. JANUÁR 20. 318
VILÁGVÁLSÁG ÉS DEMOKRÁCIA. 1930. JANUÁR 30. 325

JEGYZETEK AZ 1930. ÉVI AMERIKAI ÚTON. 1930. 331
LEVÉL EUGEN NEWALDHOZ. 1930. MÁJUS 24. 334
AMERIKA NYUGTALAN PROSPERITÁSA. 1930. JÚLIUS 12. 336
AZ AMERIKAI ÁLOKTÓBRISTÁK. 1930. JÚLIUS 27. 344
AKIKTŐL EGY EGÉSZ VILÁG VÁLASZT EL. 1930. AUGUSZTUS 3. 350
AZ AMERIKAI PROSPERITÁS LEGENDÁJÁNAK HALÁLA. 1930. AUGUSZTUS 10. 357
MAGYAR HAZUGSÁGOK — MAGYAR VALÓSÁGOK. 1930. AUGUSZTUS 25. 367
MAGYAR ILLÚZIÓK. 1930. OKTÓBER 31. 373
RÉSZLETEK KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ 1931. FEBRUÁR 9-E ÉS 1931. SZEPTEMBER 9-E KÖZÖTT ÍRT LEVELEKBŐL ... 380—391
Párizs, 1931. február 9. — Párizs, 1931. február 17. — Párizs, 1931. február 17. — Párizs, 1931. február 17. Éjjel — Párizs, 1931. február 20. — Párizs, 1931. február 21. — Párizs, 1931. február 23. — Párizs, 1931. február 24. — Párizs, 1931. május 25. — Berlin, 1931. szeptember 9.
TIÉTEK A FÖLD! 1931 MÁJUS 392
AZ 1928. ÉVI NAGY FÖLDFORRADALOM. 1931. NOVEMBER 18. ... 432
A BERLINI ANTIFASISZTA KONGRESSZUS ALKALMÁBÓL ELMONDOTT ELNÖKI BESZÉD JEGYZETEI 451
RÉSZLETEK KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ 1932. JANUÁR 31-E ÉS 1932. AUGUSZTUS 20-A KÖZÖTT ÍRT LEVELEKBŐL .... 457—467
Berlin, 1932. január 31. — Basel, 1932. június 8. — Konstanz, 1932. július 5. — Konstanz, 1932. július 6. — Konstanz, 1932. július 18. — Konstanz, 1932. július 23. — Párizs, 1932. július 26. — Párizs, 1932. július 27. — Konstanz, 1932. július 30. — Konstanz, 1932. július 30—31. — Párizs, 1932. augusztus 10. — London, 1932. augusztus 13. — Genève 1932. augusztus 18. — Konstanz, 1932. augusztus 19. — Genève, 1932. augusztus 20.
LEVÉL JÁSZI OSZKÁRHOZ. 1932. július 14. 468
FEHÉRTERROR MAGYARORSZÁGON. 1932. AUGUSZTUS 19. ... 477
LEVÉL ROMAIN ROLLAND-HOZ. 1933 480
LEVÉL ROMAIN ROLLAND-HOZ. 1933. ÁPRILIS 7. 483
RÉSZLETEK KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ 1933. JANUÁR 25-E ÉS 1934. DECEMBER 22-E KÖZÖTT ÍRT LEVELEKBŐL .....485—492
Montana, 1933. január 25. — Buffet de la Gare, 1933. október 6. — London, a Themzén. 1933. december 6. — S. S. Jan Rodzutak

(Útban Leningrád felé), 1933. december 13—14. — Leningrád, 1933. december 15. — Moszkva, 1933. december 17. — Moszkva, 1933. december 22.

RÉSZLETEK KÁROLYI MIHÁLYNÉHOZ 1934. JANUÁR 1-E ÉS 1934. JÚLIUS 4-E KÖZÖTT ÍRT LEVELEKBŐL ..... 493—502
Moszkva, 1934. január 1. — Párizs, 1934. február 9. — Párizs, 1934. február 14. — Lausanne, 1934. március 10. — Lausanne, 1934. március 11. — Lausanne, 1934. március 12. — Vittel, 1934. július 3. — Vittel, 1934. július 4.

LEVÉL LUCIEN VOGELHEZ. 1934 RÉSZLET 503

Kiadja a Gondolat, a TIT kiadója. Felelős kiadó a Gondolat Kiadó igazgatója. Felelős szerkesztő: Kiss Gyorgyné. Műszaki vezető: Kálman Emil. Műszaki szerkesztő: Kende Frigyes. A borítót Rudas Klára tervezte. Megjelent 5000 példányban, 35,25 (A/5) ív + 16 old. melléklet.

Ez a konyv az MSZ 5601-59 és 5602-55 szabványok szerint készült.

GO 129 — K — 6467

64/30949. Franklin-nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi utca 28.